M. FAB. QVINTILIANI

OPERA

M. FABII
QVINTILIANI

DE INSTITVTIONE ORATORIA

EX RECENSIONE

G. L. SPALDINGII

TOMVS QVARTVS.

AVGVSTAE TAVRINORVM
EX TYPIS IOSEPHI POMBA
ANNO MDCCCXXV.

PRAEFATIO

PHILIPPI BVTTMANNI

Quod ego non putaveram unquam futurum, ut Quintiliano, cui nunc demum iustum obtigisse editorem laetabantur eruditi, edendi operam et ipse navarem aliquando, id facere me coëgit casus mihi, dum vivo, omnium prope acerbissimus. Nam quum G. L. Spaldingium operi, cui ille per viginti fere annos optimas horas singulari ac paene inenarrabili cum studio impendisset, profligato iam et propemodum ad finem perducto subita mors die VII Iun. MDCCCXI eripuisset: me potissimum amicorum eius destinabat voluntas, qui calamum sumerem ipso mortis die ab eo depositum, et perfectore suo orbatum opus, quoad proprium pateretur iudicium,

ipsius more et modo absolverem. Demandatum negotium libenter suscepi, non quod ad hunc praecipue scriptorem accuratius atque adeo quum editoris cura tractandum meorum me studiorum ratio duxisset: sed quod per intimam multorum annorum cum Spaldingio familiaritatem necessitudinemque, quam in maxima felicitatis meae parte pono, ita virum pernosse atque in ingenii studiorumque eius habitum insinuasse me videbar, ut, quam ille in expoliendo scriptore viam institisset, eam ego persequi facilius commodiusque possem; et, quidni proloquar, quod pectus iubet? quod certo sciebam, ipsum mihi, si fatum praesagisset, partes suas traditurum fuisse.

Opinabamur omnes, quibus cum Spaldingio vivere contigerat, telam eum plane pertexuisse praeter exiguam extremi voluminis partem. Et pertexuerat sane, si summam rei spectes. Commentarium et criticum et exegeticum elaboratum reliquit usque ad lib. XII, cap. 3, §. 7. Quem dum accuratius inspicio, facile intellexi, nondum talem ab auctoris manu exiisse, qualem ille emissurus in publicum fuisset. Quippe et singula prima fuderat manus, tot mutatis additisque, ut nisi diligentiore calamo exarata typothetae tradi non possent, et multas animadversiones ut inchoatas et imperfectas notaverat Spaldingius ipse, non pauca denique textum et apparatum criticum comparanti occurrebant eiusmodi, quae iterum scribens emendasset vir omnium prope, quos novimus, accuratissimus. Haec igitur descri-

bendi, perficiendi emendandique operam ego susceperam, et, quo in opere primarium ille vitae suae munus exegisset, id meis ipsius adiunxeram laboribus, qui neque deponi possent nec deminui; a quibus non ita multum superfore otii videbam negotio, quod summa cum fide et religione exsequi ipsa decessoris auctoritas cogebat. Mox illa inciderunt tempora, per quae constat maximorum minimorum negotiorum tenorem interruptum substitisse aliquamdiu. Plura non attinet afferre ad excusandam tarditatem meam, qui, quod intra mensium aliquot spatium peracturum me sperassem, nunc demum, inito quinto post Spaldingii obitum anno, peregerim.

Novi apparatus critici inde a tertii voluminis editione nihil editori accesserat praeter duo codices non adeo magni quidem pretii, quos tamen paratos negligere noluit. Quippe vir illustrissimus et doctissimus H. F. de Diez, in cuius ditissimo rerum ad nostras literas pertinentium thesauro primas partes occupat supellex Santenii literaria, quique huius usum bonis permittere in laude sua ponit, Spaldingio inde tum libellum obtulit varias lectiones Quintiliani ex codice aliquo excerptas continentem, tum Florilegium ab antiqua manu in membranis scriptum, sententiasque ex Latinorum scriptorum operibus collectas exhibens. Horum librorum alter, quem hoc signo *Exc. Sant.* notavit Spaldingius, ignotas aliunde scripturas non offert, sed ita fere cum codice Guelferbytano conspirantes omnes, ut ex hoc ipso eas

manasse pro comperto prope habeam; alter, quem *Floril. Sant.* nominat Spaldingius, haud raro quidem ab omnium librorum scriptura recedit, ita tamen ut variationes ab illo ipso, qui flores hos excerpserat, aut sedulo, quo rotundiores exirent sententiae, aut neglectu etiam quodam admissas fere esse, facile appareat. Tamen, ut de hoc ipso constaret, Spaldingii sequutus exemplum diligenter inde singula et ipse enotavi. Nam in ceteris quoque decessoris morem servavi: quem quum ipse non satis explicuerit, paucis attingam. Nimirum statuerat ab initio editionem dare communi tantum usui aptam, quam tamen parvo, quem tum fors obtulerat, apparatu ita exornaret, ut posset inde augeri penus critica illa, quae apud Burmannum et Gesnerum prostat. Hinc factum est, ut tam parca appareat in primo volumine notatio critica: quippe ex omnibus iis, quae Burmannus habet, nihil repetebat Spaldingius nisi quo ad constituendam confirmandamque suam scripturam opus videretur. Mox crescente codicum copia, quum iam velut se invito criticam sibi evadere editionem videret, quod tum utique ratio suadebat, fecit: memoratis suorum codicum lectionibus, Burmannianos etiam, qui cum quaque concordarent, libros annotavit, ut statim hic lectori consuleretur; illas autem variationes a Burmanno Gesnerove iam notatas, quibus nova nulla auctoritas accederet, quarumque usum perspiceret nullum, in suam quoque editionem congerere detrectavit. Atque

ad hanc plenitatem, quae quamvis lectori docto criticoque sufficeret, non tamen futuris editoribus aut rerum antiquarum indagatoribus supervacuas illas redderet editiones, priora etiam volumina supplementis augere aliquando constituerat. Haec itaque nunc restat provincia, quam et ipsam mihi traditam ego tum quidem non recusavi, nunc recusare invitus cogor; quippe qui expertus nunc intelligam, quantum mihi natu iam grandiori ille labor temporis sit consumpturus, neque tamen omittere mea debeam, quae proprio ductus studio dudum mihi in his literis pro virili elaboranda proposui. Hoc igitur opto, ut ex iuvenibus idoneus aliquis huic succedat operi, *quintumque*, quod studiosi adhuc exspectant, *volumen*, supplementa et indices complectens, digna et Quintiliano et Spaldingio cura perficiat. Cuiusmodi viro apud me praesto sunt ex apparatu Spaldingii volumina aliqua codicum collationes continentia, editiones priores, chartaeque aliquot editoris, praecipue autem eiusdem manu adscriptae priorum tomorum exemplis notationes, in quibus permulta sunt, quae huius operis lectoribus invideri nullo modo debeant.

Illa vero consilii, quod in primo operis volumine sequebatur Spaldingius, diversitas aliud etiam incommodum peperit, quod, quamvis non grave, mancam tamen aliquatenus universam viri optimi operam effecit. Nam quum ei ad manum non essent multae ex saeculi XVI editionibus, nec nisi admo-

dum paucarum exiguus usus factus esset in Burmanni et decessorum eius commentariis, fieri non potuit, quin multis eum locis receptae seu vulgatae scripturae fons et ex alia in aliam transitus plane lateret. Neque tamen id admodum curabat Spaldingius in tali qualem tum parabat editione. Mox augescente vetustorum librorum numero quum accuratius exponendum esset de plurimis varietatibus, aucta est etiam sensim necessitas illi criticorum desiderio satisfaciendi; quod tamen quomodo fieri posset, in tanta illius aevi editionum raritate non apparebat. Igitur etiam tum iis quas habebat opibus contentus Spaldingius, quoties mutatam aliquam invenisset iam antiquitus scripturam, id saltem ubique diligenter notavit, in quonam *suorum librorum* primo quaeque appareret. Sunt autem illi libri eiusmodi fere, quos nihil primitus dare satis constat, ut Basil. 1541', Gryph. Stoër. Hunc defectum explere ego neque potui, neque, si potuissem, in tam exigua, quae mihi demandata fuerat, muneris parte operae pretium fuisset. Tenui itaque ad finem usque decessoris morem. Non tamen iniuria a supplementorum illorum confectore requiretur, ut illarum, quibus ille caruit, editionum, de quibus prae ceteris indico Basil. I. (1527), ed. Vidovaei (Paris. 1527, 1538), Vascosani (Paris. 1538, 1549), Ascensianam 1531 cum notis Philandri, et omnium maxime *Gallandianas* inde ab a. 1538, copiam sibi e Germaniae bibliothecis comparet. De *Co-*

dice autem *Turicensi*, quod e Spaldingii ad vol. I praefatione constat, iterum moneo, collationem ab Vlrico factam incipere a tertio demum libro. Igitur quum Sulzbergeri libellus ibidem memoratus varietatem librorum I et II non plenam, sed hic illic tantum excerptam praebeat, illorum etiam plena parari debebit collatio.

Iam, quamvis omnia, quae sive augendis sive corrigendis Spaldingii ad priores libros commentariis inserviunt, supplemento illi reserventur commodius: non tamen alienum videtur, hic quaedam proferre, quae post obitum illius ad me pervenerunt. In quibus primo loco illa pono, quae in locum quemdam primi libri meo quidem iudicio ingeniose pariter ac vere a se notata mecum per literas communicavit vir in hoc literarum genere celeberrimus C. G. Schutzius. Verba Quintiliani haec sunt I, 1, 27: « Quum vero iam ductus (literarum) sequi coeperit (puer), non inutile erit eas tabellae quam optime insculpi, ut per illos velut sulcos ducatur stilus. Nam neque errabit, quemadmodum in ceris (continebitur enim utrinque marginibus) neque extra praescriptum poterit egredi; et celerius ac saepius sequendo certa vestigia formabit articulos; neque egebit adiutorio manum suam manu superimposita regentis. » Ad haec quum Spaldingius annotarit, quid hoc *neque extra praescriptum poterit egredi* differret ab illo *neque errabit*, dicere se non posse, esse tamen in omni-

bus codd.: offendiculum removit Schutzius verbis sic distinguendis: *Nam neque errabit, quemadmodum in ceris (continebitur enim utrinque marginibus neque extra praescriptum poterit egredi), et celerius ac saepius sequendo certa vestigia formabit articulos.* In quibus postremis neglectam a Spaldingio scripturam, quam cum plerisque libris Cod. Turic. pro hoc *formabit* exhibet, *firmabit*, unice veram esse monet idem Schutzius, quum *firma* puero manus quaeratur, dum *certa* sequitur illa vestigia, istud autem *formabit* commodum sensum hoc loco non praebeat.

His duo subiungam loca feliciter, opinor, tentata a Gustavo *Sarpio* in libello quem inscripsit *Analectorum ad G. L. Spaldingii M. Fabium Quintilianum specimen. Halis* 1815, 8. Alter est I, 9, 3. *Quod opus* (fabellas Aesopi variando exprimere) *etiam consummatis professoribus difficile qui commode tractaverit, cuicumque discendo sufficiet:* ubi *consummatis profectibus*, quos ille reponit firmatos ex altero loco X, 5, 14 (*dum adolescit profectus*, — — *quum est consummatus*) suffragor plane, ablativos tamen potius quam dativos agnoscens. Verior etiam, si modo veri sunt gradus, in altero loco videtur coniectura, ubi quum vulgatum sit *ita arbos*, *labos*, *vapos etiam et clamos*, *ac lases aetatis fuerunt*, e varia lectione *et as* pro *aetatis* hanc ille extudit scripturam, *ac lases et asa fuerunt.* Quae ut merito laudamus, ita non possumus

non monere, cetera quae libellus ille contineat, si levioris momenti nonnulla exceperis, eiusmodi esse omnia, ut virorum doctorum oculis subiecta valde miremur. Nam quae vel grammaticam vel aliam ob causam ad mutandum textum coniectata, aut quae eodem ex genere observata sunt, in iis plane desideramus subactum illud grammatici iudicium, sine quo in his literis effici nihil potest. Quod ne durius dixisse videar, ponam hic specimina quaedam. Velut, quum in his verbis (I, 1, 36) *Prosequitur haec memoria* (sententiarum ad imitationem scribendi propositarum) *in senectutem*, *et impressa animo rudi usque ad mores proficiet*, satis dilucide a Spaldingio explicitis, Sarpius voce *usque* significari vult *semper* sive *per totam vitam*, in eoque usu confirmando Almelovenum et Spaldingium non veretur admonere Horatiani illius *tamen usque recurret*, alia se praeterire dicens exempla «quae sint ἴσα ψάμαθός τε κόνις τε»: qui si vel lexica inspexisset, prosariae orationis exempla nonnisi paucissima, si locos ipsos, nulla invenisset. Sed fac, ita Cicerones etiam et Quintilianos loquutos esse: ne illud quidem attendit vir doctus, particulas *usque ad* sic iunctas nullis machinis destineri posse. Paulo superius in eiusdem capitis §. 24, 25. Quintilianus literarum nomina et seriem prius quam formas docere pueros vetat; obstare enim *hoc agnitioni earum*, *non intendentibus mox animum ad ipsos ductus*, *dum antecedentem memoriam sequuntur.* Haeserat in

extremis verbis Spaldingius diffisus verae Gedoyni explicationi, quam in nostro demum volumine ad X, 7, 10 agnovit. Haerenti hic itidem Sarpio quis id vitio vertat? Sed quis ferat emendantem *dum antecedentem memoria sequuntur*, et haec ita explicantem «dum antecedentem literam memoria, nec sequentem intuitu sequuntur?» Quod quid sit, aut, si quid est, quomodo ex more illo literarum nomina prius quam formas discendi enasci queat, non facile aliquis dixerit; neque, quidquid est, deteriori illud oratione proferri potuit. Quale autem istud viri iudicium est, quum in perversissima illa loquendi forma I, 4, 5, *quae* (musica) *vel sola omni studiorum genere plus habeat operis quam ostentationis*, facillimam certissimamque *in* ante *omni* inserentium medelam respuit, et ablativum comparandi, quamvis statim subiiciatur *quam*, agnoscens hunc approbare conatur adhibito ablativo aestimandi, qualis est in hisce: «*una* (*um Eine*) plures tribus antiquarunt, quam iusserunt», et «*uno die (um Einen Tag)* plus vixi, quam vivendum fuit», similibusque? Quid porro intolerabilius quam quod in difficili illo de cognominum origine loco I, 4, 25, quem corruptum magis etiam corrupit, posita post vocem *Scauri* maiore interpunctione novum sensum ita inchoat: *Taliaque et ex casu nascentium: hinc Agrippa etc. erunt:* ut *taliaque* sit pro *talia quoque*, in quo securus utitur valde lubricis virorum doctorum ad Vell. I, 8, 2; Flor.

IV, 2, 95, disputationibus; quae ut alio adhibitae certissimae sint, sunt tamen a Quintiliano et ab hoc potissimum loco, ubi particula *et* intercedit, alienissimae. Quae singula ideo monuimus, ut appareret, virum hunc, qui multos fortasse antiquorum libros, quos perlegerit diligenter, acute inventis iuvare queat, tamen qualem in hoc quidem opusculo cognovimus, neutiquam uni scriptori, certe non Quintiliano, toti sospitando idoneum esse, neque ab illo nos exspectare, quae plurima adhuc post optimorum virorum curas in his libris expolienda supersint.

Ceterum quoniam de alio severe iudicantem severius etiam de se ipso iudicare oportet: eorum quidem, quae vel emendando vel explanando scriptori nostra attulit opera, censorem hoc loco inepte agerem ipse: illud tamen non possum reticere, cum alias, tum in hoc in primis opere expertum me esse, quam parum sim latini sermonis peritus. Quippe saepius, ubi ex interiore sermonis scientia approbari lectori iudicium nostrum debebat, eiusmodi aut parum aut nihil in promptu fuit; quin etiam nonnullis de locis tacendum omnino putavi, quum certi nihil ex mea aliorumve observatione suppeteret. Hanc porro inscitiam satis vel dictio nostra arguet ita negligens interdum, ut hic illic incuria fuderit, quae sermonis norma et usus respuat: illa tamen una cum typothetae mendis eiicere per locorum distantiam non licuit. Haec itaque aequo-

rum lectorum iudicio permitto, ex graviori tantum illo genere quaedam hic statim corrigens, et alia simul vel a me vel ab amicis de locis quibusdam observata adiiciens. Nam longiora quaedam additamenta, quae ad Spaldingii tantum animadversiones pertinent, *Addendorum* nomine inscripta extremo subiunxi volumini, eoque in locis ipsis lectores relegavi. (*)

(*) Ea autem suo quaeque loco reponenda curavimus (*Ed. nota*).

M. FABII QVINTILIANI
ORATORIAE
INSTITVTIONIS

LIBRI XII.

ARGVMENTVM LIBRI X

De legendis auctoribus Cap. I. — 4. *Facilitas paratur scribendo, legendo, dicendo.* — 14. *Copia verborum paranda; sed cum iudicio; quod fit audiendo et legendo* — 15. *eadem via exempla quoque dicendi accipimus* — 19. *quid auditio praestet* — 20. *quid lectio* — 22. *qui et quomodo legendi* — 24. *orationes et contrariae et pro eadem causa diversae* — 26. *Cautum iudicium in optimis etiam scriptoribus adhibendum* — 30. *Vsus poëtarum* — 34. *historicorum* — 36. *philosophorum* — 46. *De lectione veterum et novorum in universum* — 51. *Poëtae. Homerus* — 52. *Hesiodus* — 53. *Antimachus* — 54. *Panyasis. Apollonius* — 55. *Pisander, Nicander, Euphorion, Tyrtaeus* — 58. *Callimachus, Philetas* — 60. *Archilochus* — 61. *Pindarus* — 62. *Stesichorus* — 63. *Alcaeus* — 64. *Simonides* — 66. *Aristophanes, Eupolis, Cratinus, Aeschylus* — 68. *Sophocles, Euripides* — 72. *Menander, Philemon* — 73. *Historici. Thucydides, Herodotus* — 75. *Theopompus, Philistus, Ephorus, Clitarchus, Timagenes* — 76. *Oratores. Demosthenes* — 77. *Aeschines. Hyperides* — 78. *Lysias* — 79. *Isocrates* — 80. *Demetrius Phalereus* — 81. *Philosophi. Plato* — 82. *Xenophon* — 83. *Aristoteles, Theophrastus* — 84. *Stoici* — 86. *Romani Poëtae. Virgilius* — 87. *Macer, Lucretius, Varro Atacinus* — 88. *Ennius, Ovidius* — 89. *Cornelius Severus* — 90. *Valerius Flaccus, Saleius Bassus, Rabirius, Pedo, Lucanus* — 92. *Domitianus Caes.* — 94. *Tibullus, Propertius, Ovidius, Gallus, Lucilius, Horatius, Persius* — 95. *Varro* — 96. *Iambographi et Lyrici. Catullus, Bibaculus, Horatius, Caesius Bassus* — 98. *Accius, Pacuvius, Varius, Ovidii Medea, Pomponius Secundus* — 100. *Plautus,*

Caecilius, Terentius, Afranius — 104. *Historici. Sallustius, Livius, Servilius Nonianus, Aufidius Bassus* — 112. *Oratores. Cicero* — 113. *Pollio, Messala* — 114. *Iul. Caesar* — 115. *Coelius, Calvus* — 117. *Ser. Sulpicius, Cassius Severus* — 118. *Domitius Afer, Iulius Africanus* — 119. *Trachalus, Vibius Crispus* — 122. *Iulius Secundus* — 124. *Philosophi, Cicero, Brutus, Celsus, Plancus, Catius* — 131. *Seneca.* Cap. II. *De imitatione* — 3. *Imitatio necessaria* — 13. *nec tamen satis imitari; contendendum etiam ad melius faciendum* — 18. *iudicio opus, ne omnia imitemur, et ne in peius vertamus* — 21. *vires etiam consulendae* — 26. *suo quodque loco imitandum* — 28. *Imitatio non fit in verbis tantum.* Cap. III. *De scribendo* — 4. *Vtilitas* — 10. *Scribendum cum mora et diligentia* — 15. *neque tamen nimia morositate* — 17. *sed ratione adhibita* — 22. *non dictandum* — 30. *Secretum studiis quaerendum: lucubratio* — 33. *Ceris optime scribitur.* Cap. IV. *De emendando.* Cap. V. *Quae scribenda* — 3. *Vertenda Graeca in latinum* — 9. *Latina etiam convertenda et varianda* — 13. *Quaestiones, θέσεις; loci communes* — 16. *Declamationes, Dialogi. Carmina* — 20. *In veris causis exercendum* — 23. *Ratio declamationum.* Cap. VI. *De cogitatione.* Cap. VII. *De facultate dicendi ex tempore* — 4. *Quam necessaria* — 23. *Quomodo paretur* — 33. *quomodo conservetur.*

M. FABII QVINTILIANI
ORATORIAE
INSTITVTIONIS

LIBER DECIMVS.

I. Sed haec eloquendi praecepta, sicut cogitationi sunt necessaria, ita non satis ad vim dicendi valent, nisi illis firma quaedam facilitas quae, apud Graecos

Inscriptio huios libri in Turic. Flor. Goelf. haec: *De copia verborum. Quae legenda. Qui graecorum maxime legendi* (postremum sic Guelf. et a sec. maou Toric.; reliqoi duo *elegendi*). *Qui Romanorum. De imitatione. Quomodo scribendum. Quomodo emendandum.* (Turic. *enim dandum*). *Quae maxime scribenda. De cogitatione. Quomodo ex* (Guelf. et a sec. manu Toric. *et*) *temporalis* (Turic. *tempora, vel*) *facilitas* (Guelf. *facultas*) *paretur et continuatur* (Toric. a sec. maoo *continuetur*. Goelf. *continetur*; lege: *contineatur*; vid. X, 7, 18, 24). Nihil horum in excosis, nec ullus praeterea codex auctor corum memoratur, nisi qood in illis *de copia verborum* exc. Gibs. Obr. Gesn., nec e Camp. quidquam notavi. Caret inscriptione et Goth.

1. *Cogitationi*) Sic Turic. Flor. Guelf. Exc. Santen. Tarv. cum Iens. Reliqui *cognitioni*, iubente etiam Regio, sed dant Goth. Vall. Camp. Laugoet. Sic X, 3, 19. *Cognitioni* Steph. pro *cogitationi*. — *Firma quaedam*) Turic. Flor. *forma quadam*. Ille a sec. mann, Guelf. Exc. Sant. Camp. *formae quaedam* cum Goth. Voss. 2, Vall. et edd. ante Ald. Reposuit nostrum Regius e §. 59, nbi Toric. Item *formam*, Flor. Guelf. rectam scripturam. — Ἕξις) Turic. *ex his*; a sec. maou *lexis*, et sic

1. De hac proprie disputat c. huius libri VI. Nos hodie *meditationem* dicimus, et noster IV, 5, 2: « nihil cogitati *praemeditati*que ». Cf. et II, 11, 4. Opponit *vim dicendi* huic cogitationi.

ἕξις nominatur, accesserit: ad quam *scribendo* plus, an *legendo*, an *dicendo* conferatur, solere quaeri scio. Quod esset diligenti nobis examinandum cura, si qualibet earum rerum possemus una esse contenti. Verum 2 ita sunt inter se connexa et indiscreta omnia, ut, si quid ex his defuerit, frustra sit in ceteris laboratum. Nam neque solida atque robusta fuerit unquam eloquentia, nisi multo stilo vires acceperit: et citra lectionis exemplum labor ille, carens rectore, fluit: qui

Flor. Guelf. (hic graec. litt.) Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, et edd. ante Gryph. — *Accesserit: ad quam*) Sic Guelf. Goth. Exc. Sant. Iens. (tac. Gesn.) Camp. Tarv. cum Voss. 2, Alm. et edd. ante Locat. quae cum reliquis omittit *ad*, expungente Regio. Sed Turic. Flor. *accesserat ad q.* Ille a sec. manu *accesserit.* — *Conferatur*) Turic. Flor. *conferuntur* cum Alm. Sed Guelf. *consequantur.* Tarv. *consequemur.* Reliqui *consequantur.* Nostrum e coniectura. *Plus* igitur capiebant pro *magis*; an iungebant gerundiis istis, ut *plus scriberetur* etc.? Hoc quidem contortum, illud non latinum.

Diligenti nobis) Ita Camp. Andr. Ald. Bad. uterque et aliquot ap. Burm. edd. Reliqui *diligentius nobis*, facili corruptela. — *Ex. cura, si*) Sic Turic. Guelf. Exc. Sant. Camp. cum Bodl. Bal. Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. acc. Obr. Aliquot horum incidunt ante *cura*, ut ea regat genitivum; male. Turic. (a pr. man.) Flor. *ex citra si* cum Alm. Reliqui omittunt.

2. *Sunt inter*) Turic. Flor. *sint inter.*—*Quid ex his defuerit.*) Turic. *qui flex. h. d.* a sec. manu *qui flexus vel hisdem defuerint*, ut et Guelf. nisi quod sine *vel* et quod *iisdem*, cum Bodl. Voss. 2, Iens. (err. Gesn.) et edd. ante Basil. Sed Camp. *qui flexus hisdem d.* Flor. *quis flexus his defuerint* et sic Goth. (err. Gesn.). —*Atque rob.*) Guelf. Goth. (tac. Gesn.) *ac r.* An fuit *aut rob.*?

Qui autem scierit) Turic. (a prima manu) Flor. *autem qui scivit.* Guelf. *q. a. sciunt.* Apud Riccium textus ita exhibetur: *fluitabit. Etiam qui sciet*, monente etiam Landsidelio *fluitabit* praestare prae illo *fluit.* Ex his indiciis scribam *fluitat* (s. *fluitabit*): *et qui scierit.* Ita concinnius etiam *neque* — *et* — *et.* — *Quo quaeque sint modo*) Sic Turic. Guelf. Camp. Goth. (tac. Gesn.). *Quo quaeque modo s.* Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Ald. *Quae quoque s. m.* Turic. (a m. pr.) Flor. Reliqui *quo sint quaeque m.*

2. *Fluit*) Observat Gesn. hoc dici pro *fluitando*, *fluctuando* et ponit exempli loco Martial. IV, 66, 14: *Nec mersa est pelago, nec fluit ulla ratis*, quae sane fracta intelligitur, ut lacerae eius tabulae fluitent per undas. Subit tamen dubitatio, an hic quoque *fluitat* noster scripserit, si-

autem scierit, quo quaeque sint modo dicenda, nisi tamen in procinctu, paratamque ad omnes casus, habuerit eloquentiam, velut clausis thesauris incubabit. Non autem ut quidque praecipue necessarium est, sic 3 ad efficiendum oratorem maximi protinus erit momenti. Nam certe quum sit in eloquendo positum oratoris officium, *dicere* ante omnia est; atque hinc initium eius artis fuisse manifestum est; proximam deinde *imitationem*, novissimam *scribendi* quoque *diligentiam*. Sed ut perveniri ad summa, nisi ex principiis non potest:

Tamen) Sic Turic. (a pr. m.) Flor. cum Alm. et Ricc. Reliqui *tanquam*. — *Paratamque*) Turic. (a. pr. m.) Flor. cum Alm. Reliqui *paratam quidem*.

Clausis thesauris) Flor. *clausos thesauros*.

3. *Quidque*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *quidquid* cum Alm. Sed Goth. *quidque* (err. Gesn.)

4. *Perveniri*) Turic. Flor. *pervenire*. — *Ad summa*) Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) *ad summam* cum Voss. 2, et edd. ante Basil. Cf. I, Pro. 20; X, 4, 9. — *Iam opere minima*) Turic. Flor. Guelf. Exc. Sant. Tarv. Iens. i. o. *iam m.* Expunxit Regius. An fuit *procedente etiam opere iam m.?* — *Quomodo instituendus*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. Reliqui inserunt *sit*. — *Sed athleta*) Turic. *s. adhleta*. Flor. *s. adleta* cum Alm.; a sec. manu oterque *s. ut a.* et sic reliqui omnes et scripti et excusi ante Ald. acc. Bad. Ille cum reliquis *s. ut athletam*. — *Omnes*) Sic Basil. *Omnis* Turic. Flor. Sed a sec. manu uterque *omnia* cum reliquis.

cuti est VII, praef. 3, loco plane gemino. Cf. not. cr. Etiam in thesauro suo Gesn. hoc uno *fluendi* sic usurpati exemplo defungi cogitur. Forcellinus ipsum quoque ignorat. Similius quid nostro habet IX, 4, 129.

Clausis thesauris incubabit) Cf. Georg. II, 507, *defossoque incubat auro*.

3. *Imitationem*) Apparet loco ipso, quo hoc ponitur, intelligi debere *lectionem*; quae quomodo comprehendi possit et significari *imitatione*, fateor me parum assequi. Nec quisquam haesit in loco. Fortasse consuetudine frequentatum fuit, ut, quum imitationis causa susciperetur lectio optimorum scriptorum, ipsa quoque haec tractandi libros industria imitatio appellaretur. Ita opus illud Dionysii Hal. quo veterum oratorum iudicia proponit, cuiusque nonnisi aliquot partes reliquae factae sunt, inscriptum fuisse videtur *de imitatione*, quo indice memoratur a Scholiaste Hermogenis τὸ περὶ μιμήσεως. Vid. Taylori Lectt. Lys. p. (Rsk.) 162.

ita procedente iam opere minima incipiunt esse, quae prima sunt. Verum nos non, quomodo instituendus orator, hoc loco dicimus: nam id quidem aut satis, aut certe uti potuimus, dictum est: sed athleta, qui omnes iam perdidicerit a praeceptore numeros, quo genere exercitationis ad certamina praeparandus sit. Igitur eum, qui res invenire et disponere sciet, verba quoque et eligendi et collocandi rationem perceperit, instruamus qua ratione, quod didicit, facere quam optime,

Numeros, quo) Sic Basil. (ex Philandri, ut videtur, coniectura) cum Ricc. *Num maro quae* Turic. (a pr. m.). *Numeroque* Flor. Reliqui *nimirum quo*. Gallaeus (cf. II, 11, 4; VI, 3, 47; IX, 4, 135) glossam accusat *nimirum — praeparandus sit*. Burmannos *nimirum* gravatur; rectissime. Ceteri acquiescunt. Satisfactum spero nostra scriptura Morgensternio, qui codd. destitutus probabilem eruerat suo ingenio rationem: *sed ut athleta, qui omnia iam perdidicerit, a praeceptore eruditur, quo — praeparandus sit; ita* etc.

Genere exerc.) Turic. Flor. Guelf. inserunt *et*.

Igitur eum) Sic Turic. a pr. m. Flor. Basil. cum Alm. Gryph. (1536). Priores quidem duo capitis prope incipientis modo dirimunt ab antecedentibus. Reliqui *ita eum*, respiciendo ad *ut* suum ante *athlet.* — *Eligendi*) Turic. Flor. *elicendi* (cf. V, 14, 29. IX, 2, 97. IX, 4, 113).

Qua ratione, quod didicit) Turic. Flor. Guelf. Camp. *qua in ratione quod* (ita pronomen Turic. *Quam* Flor. *Quae* Guelf. Camp. cum Turic. sec. manu et reliquis) *dicere* cum Bodl. Alm. Goth. Voss. 2, et edd. ante

4. *Quomodo instituendus*) Quod recentiores hic necessario interponere sibi visi sunt *sit*, differtur et post *praeparandus* demum comparet; quamquam duriore Hyperbato, sed quo brevitatem et acumen quaesierit noster.

Omnes — numeros) Palaestrici *numeri* iterum dicuntur a nostro XII, 2, 12; cf. IX, 4, 8; item II, 8, 13, ubi positus Senecae locus praeter *nervus magni luctatoris* etiam *numeros* habet. Adde Iuvenal. VI, 249, ubi femina «*omnes* implet *numeros*» palaestricos, cui loco non male Forcellinus confert alterum eiusdem V, 122 in quo structorem mensae *volanti cultello*, et, *chironomonta* secare altilia dicit, *donec peragat dicta magistri Omnia*. *Numeros* rectissime hic et legunt et interpretantur praeceptores nostrates Melanthon, Velcurio, Stigelius in ed. Riccii.

Verba — perceperit) Accusativum in *verba* cave referas ad *perceperit*; pendet ille a gerundiis *eligendi*, quo omnis elocutionis doctrina demonstratur, et *collocandi*, quo compositionis. Eleganter enim totum operis sui tractatum comprehendit hisce: *qui — sciet — perceperit*.

Instruamus) Non opus est cum

quam facillime possit. Num ergo dubium est, quin ei 5 velut opes sint quaedam parandae, quibus uti, ubicumque desideratum erit, possit? Eae constant *copia rerum ac verborum*. Sed res propriae sunt cuiusque cau- 6 sae, aut paucis communes: verba in universas paranda: quae si in rebus singulis essent singula, minorem curam postularent: nam cuncta sese cum ipsis protinus rebus offerrent. Sed quum sint aliis alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficientia, aut melius sonantia, debent esse non solum nota omnia, sed in promptu, atque, ut ita dicam, in conspectu, ut, quum se iudicio dicentis ostenderint, facilis ex his optimorum

Stoër. nisi quod *quae in or.* Gryph. Basil. Sed nostrum iam Vsscosa 1542 fol. et aliquot ap. Burm. Posui *quod did.* pro reliquorum *quae d.* cum Philandro et Turicensi. — *Optime, quam*) Sic Turic. Flor. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Stoër. Reliqui inseruut *et.* Guelf. *quam optime* omittit.

5. *Num*) Camp. *nun* cum Goth. et edd. ante Burm. Nostrum et Turic. Flor. Guelf. cum Alm.; cf. V, 10, 102.

Parandae, quibus) Turic. Flor. Guelf. *paranda e quib.* cum Goth. Iens. *Parandae e. q.* Ald. — *Vti, ubicumque*) Turic. *ubique cumque.* Flor. Guelf. Camp. omittuut *uti* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. — *Possit? Eae constant*) Turic. Flor. *posite constantia.* Ille a sec. manu *possit e* (*vel est* additur a conferente) *constantia*, hic idem, sed *posit* una S cum Turicensis sec. manu Guelf. ut et Goth. sed Voss. 2, *p. est constantia.* Camp. *p. occurrere constanti.* Ald. *p. ei occurrere* (absque *const.*) Iens. *p. ei constare* cum edd. ante Basil. Hoc ut rotundius malit Burm. omisso *uti*, et cum *e* ante *quibus.* Sed destituit gravitatem praecipientis, quae prodit se in ingressu illo loci universi: *Eae constant.*

6. *Si in rebus*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Goth. Alm. et edd. ante Basil. Reliqui omittunt *in*, suadente iam Regin. *Sed res — offerrent* om. Guelf. — *Minorem curam*) Flor. (a pr. m.) *in aurem coram.* Alm. *Maurem coram.*; cf. prooem. tert. vol. p. 17. — *Offerrent*) Turic. (a pr. m.) *offerent.* Goth. *offerunt.* — *Atque, ut.* Turic. Flor. (a pr. m. uterque) inserunt *id.*

Gallaeo hic reponere *instituamus* (quo ipso ingrata fit repetitio verbi quod erat modo in *instituendus*), si *instruamus qua ratione* dictum accipias pro *ea ratione instruamus qua*; cf. de *instr.* VIII, 6, 2.

7 sit electio. Et quae idem significarent solitos scio edi-

7. *Et quae idem significarent.* Turic. Flor. (a pr. m. *e. q. i. significarentur.* Camp. *e. q. i. significent.* Nobiscum faciunt Guelf. Goth. Vall. Voss. 2, item Alm. nisi quod *et* omittere narratur, me quidem incredulo, cum edd. ante Basil. sed Bad. sec. *At q.* etc. Mox, e Philandri, opinor, coniectura, *Equidem scio quosdam collecta quae idem s. vocabula.*

Solitos scio ediscere) Turic. *solitos ediscere* (a sec. m.) *solitos edicere*. Flor. *solito se discere* (a sec. facit cum Turicensis prima). Guelf. *solitos se dicere.* Camp. *soliti saepe dicere* Goth. *solitos saepe dicere* cum Voss. 2, Vall. Ald. Sed Iens. *solitos scio discere* cum rell. ante Bad. qui (in utraque) *solitos scio discere.* Reliqui hinc cum Turic. eximunt *scio*, quod supra posuerant. Nihil facilius quam hinc excidisse *scio.* — Recepta ante Spaldingium scriptura erat haec : *Equidem scio quosdam collecta quae idem significarent vocabula solitos ediscere*, quam hic repeto, quoniam mea etiam culpa aliquid obscuritatis in Spaldingii notis relictum erat. Turicensis loco horum omnium haec dabat *Et quae idem significarentur solitos ediscere.* In his mendosum erat passivum, cuius loco ceteri plerique activum exhibent. Sed deerat verbum finitum. Iam quum *solitos ediscere* perperam in nonnullis ita distinctum esset *solito se discere*, hoc tandem ansam dedit inserendo verbo *scio*, quod hoc quidem loco in scripto nullo comparet. Sic nata Badii scriptura *Et quae idem significarent solitos scio discere.* Hanc itaque Spaldingius, nisi quod ex Turic. *ediscere* restituendum sibi esse censeret, praeposuit subsequentium editionum scripturae pleniori, quam supra posui. Neque quisquam profecto damnet religionem viri, repetere verentis, quae unde fluxerint nemo dixerit. Quod autem e Philandri illa esse coniectura suspicaretur, animum non advertit vir optimus ad notam marginalem Basileensis (1541 ; an antiquioris etiam 1529, nescio) hanc : « Longe aliter legit hanc periodum vetustus codex » (e Polonia ad Sichardum missus) « et ipse Aldus; unde non dubitamus quin a neoterico hic locus sit conversus ». Hinc apparet, Basileensem editorem hanc scripturam non tanquam Philandri, cuius castigationes in fronte libri promittit, emendationem adoptasse, sed in editis iam reperisse: quaerendumque adhuc, in quonam primo compareat illa. In breviori autem illa scriptura valde me offendit particula *et* in fronte, quae, quum pro *etiam* esse per sensum non possit, pro copula tantum est habenda. Atqui rationem statim sibi repudiandam monitis suis per *et* subiungere, me iudice, non potuit Quintilianus. Neque placet *solitos*, suppresso subiecto *quosdam.* Sed quantumvis recte his offendar, neqnaquam tamen sunt eiusmodi, ut ab antiquioribus illis criticis emendationem provocare potuerint, et omnium minime tam operosam et amplam. Contra si longiorem hanc primariam ponis scripturam, facile apparet, oculum aberrantem ab illo *equidem* ad insequentia *quae idem* ansam dedisse scripturae illi, ex qua Turicensis et reliquorum omnium manavit, omissa tantum voce *vocabula* quoque, qua carere poterat sensus. Ita equidem ad recentiorum editionum scripturam redeo, non minus tamen circa fontem eius curiosus. BVTT. — *Occurreret*) Camp. *occurrat* cum

scere, quo facilius et occurreret unum ex pluribus, et quum essent usi aliquo, si breve intra spatium rursus desideraretur, effugiendae repetitionis gratia sumerent aliud, quo idem intelligi posset. Quod cum est puerile et cuiusdam infelicis operae, tum etiam utile parum: turbam enim modo congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum quodque. Nobis autem *copia cum* 8 *iudicio* paranda est, vim orandi, non circulatoriam volubilitatem spectantibus. Id autem consequemur *optima*

Ald. — *Essent usi*) Turic. *essent usui.* Flor. Guelf. Camp. (hic *et* quuque omittit post *plur.*) *esset usui* eum Goth. Vuss. 2, Alm. (quamquam e duobus postremis *esset* non affertur) et edd. aute Basil. — *Aliquo*) Camp. *aliquid.* Goth. *aliquod* eum Voss. 2, et edd. aute Basil.

Si) Camp. omittit eum Guth. — *Spatium*) Turic. Flor. Guelf. *semet ipsum* enm Goth. Voss. 2. Vall. Iens. et edd. ante Ald. exc. Camp. qui cum hoc et Bad. sec. *semet ipsus.* Sed Badius nostrum ex superscripta correctione Vallensis. Qui vetustam scripturam tueri cupiat, ut sit vocabulum post se prius positum rursus ponendum, et modo pro *breve* legatur *brevi*; nunquam tamen probabit *intra* sic posse dici pro *post.* Vera igitur censenda emendatiu et mira corruptela interim notanda. Vuus Bad. sec. post *intra* de suo addit *tempus* cum marg. Viduvaei. — *Desideraretur*) Turic. Flor. *desideratur* eum Goth. Iens. et edd. ante Ald. Sed Bad. pr. *desideretur.* Camp. Ald. *considerant.* Bad. sec. *considerarent* cum marg. Vidov.

Quo idem) Turic. Flor. Guelf. *quod i.* eum Iens. *quod* (absque *i.*) Camp. — *Posset*) Camp. *potest*: item *sumunt* modo pro *samerent.* — *Turbam enim*) Turic. Flor. (hic a sec. man.) Guelf. (posteriores divisim) *turbamentum* cum Palat. Gebhardi, unde is eruit *purgamentum*, amator talium, recte notante Burmanno, cui eadem de homine sentit fratris filius ad Prop. I, 1, 11. Cf. X, 7, 26. Inde erant *cenuriones* illi IV, 2, 124. Flor. *turba amen.*

8. *Volubilitatem*) Turic Guelf. Camp. *voluptatem* cum Bodl. Bal. et edd. ante Basil. Nostrum huie in Vall. soperscriptum narrat Badius, sed vindicant Flor. Goth. item, ut suspicor Alm. — *Consequemur*) Flor. Guelf. Camp.

7. *Infelicis operae*) Cf. VIII, Pro. 28; et XI, 2, 49; *haec rara infelicitas.*

Occupet) Putest quaeri, quod sit verbi subiectum? Oratorem fortasse rectissime intelliges, ut sit ἀπὸ κοινοῦ dictum et quasi pro *occupet.* Nam ut artificium illud ipsum, quod puerile dixerat parumque utile, hie subiecti adhuc loco sit, nemo probabit; quamquam est sane in *congregat.* Fuit quum *proximum quodque* nominativum interpretarer, et *occupet* pro *occurrat, praeveniat.* Sed huc insolens nec perspicuum.

8. *Spectantibus*) An *sectantibus*? cf. VIII, 5, 25. Sed hie minus necessaria videtor mutatio; simile nostro V, 12, 22.

legendo atque audiendo. Non enim solum nomina ipsa rerum cognoscemus hac cura, sed cui quodque loco sit 9 aptissimum. Omnibus enim fere verbis, praeter pauca, quae sunt parum verecunda, in oratione locus est. Nam scriptores quidem iamborum veterisque comoediae etiam in illis saepe laudantur: sed nobis nostrum opus interim tueri sat est. Omnia verba, exceptis de quibus dixi, sunt alicubi optima: nam et humilibus interim et vulgaribus opus, et quae nitidiore in parte vi- 10 dentur sordida, ubi res poscit, proprie dicuntur. Haec ut sciamus, atque eorum non significationem modo,

consequimur cum Alm. Colb. Voss. 2 (sed Goth. *sequimur*), Vall. Iens. Tarv. — *Enim solum*) Sic Turic. Flor Guelf. Camp. Goth. Iens. (err. et tac. Gesn. etsi Goth. *sola*) cum edd. ante Basil. Reliqui *s. e.* — *Cui quodque loco sit aptissimum*) Turic. Flor. *quod quoque locis ita petissimum*. Ille a sec. man. *q. q. l. i. potissimum*. Guelf. *quid quoque loci sita potissimum*. In pronominibus varie erratur.

9. *Scriptores quidem iamb.*) Sic Flor. Basil. Gryph. Gibs. Obr. Burmanni aliquot et Bipont. Omittunt *quidem* Turic. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. Reliqui *s. quidam i.* — *Interim tueri sat.*) Turic. (a pr. m.) *iter inveteris at*. Flor. *item in veteris at.* Hic a sec. *item in veteri sat.* Basil. pro *interim tueri* non sine ratione aliqua *intueri*; cf. V, Pro. 4. Sed *sat.* Turic Flor. Guelf. Reliqui *satis*; cf. VIII, 3, 53. — *Nam*) Turic. Flor. Guelf. omittunt cum Alm. Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. Facillime excidebat. — *Vulgaribus opus*) Sic Turic. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn. cum edd. ante Basil. Reliqui inserunt *est*: Ald. hoc post *opus*. — *Nitidiore*) Sic Basil. Gryph. (1536). Sed Turic. *tidiorem*. Flor. *tediorē*, subiecta mox *a* ab alia m. Ex Alm. *tidiore*. Gu. *utiliore* cum Bodl. Bal. et edd. ante Ald. nisi quod Camp. *occultiore*. Reliqui *cultiore* cum Goth. Voss. 2; cf. VIII, 3, 16.

10. *Sciamus*) Flor. *scimus*. — *Et, ubicumque*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. et edd. ante Basil. nisi quod Bad. sec. *ut et* u. Reliqui *ut* u. — *An conv.*) Sic Camp. Reliqui omittunt *an*. — *Atque auditione*) Camp. *aut a.* cum Obr. — *Nullo modo*) Sic Turic. Flor. cum Alm. Reliqui *non*, quod ipsum omittit Guelf. — *Possumus*) Turic. Flor. *possimus*. — *Omnem*) Turic. Flor. *omne mi.* Ille a sec. man. *omne enim*. Guelf. *omnem enim* cum Basil. Quid lateat non exputo.

9. *Quae sunt parum verecunda*) Cf. VIII, 3, 38 seq.

Scriptores — iamb.) Quatenus phallica continentur iambis, et illa Archilochi et Hipponactis rabies proprium habet iambum, quem vel ex Horatianis epodis novimus, quam sit pudicus.

Interim tueri) Vid. not. crit.

Nitidiore in parte) Cf. §. 33: «vel historico — *nitore*»; 44: «*nitidi* — generis — amatores».

sed formas etiam mensurasque norimus et, ubicumque erunt posita, an conveniant, nisi multa lectione atque auditione assequi nullo modo possumus; quum omnem sermonem auribus primum accipiamus. Propter quod infantes a mutis nutricibus iussu regum in solitudine educati, etiamsi verba quaedam emisisse traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius naturae, ut idem pluribus vocibus declarent, ita [11] ut nihil significationis, quo potius utaris, intersit: ut *ensis* et *gladius*: alia, quae etiamsi propria rerum aliquarum sint nomina, τροπικῶς quasi tamen ad eundem intellectum feruntur, ut *ferrum* et *mucro*. Nam per abusionem *sicarios* etiam omnes vocamus, qui caedem te- [12] lo quocumque commiserint. Alia circuitu verborum

Caruerunt) Turic. Flor. *caruerint*.

11. *Declarent*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *declarant*. — *Alia, quae*) Tur. Flor. Guelf. Camp. *aliave*.

Quasi) Sic Iens. Tarv. *Quare* Turic. Flor. Guelf. cum Alm. Sed edd. reliquae ante Bad. sec. (acc. Basil.) hoc ponunt post *tamen*; male; praeter Camp. qui omittit eum ceteris; *tropicos* autem latt. litt. mei codd. et aliquot edd. vett.

12. *Commiserint. Alia*) Turic. Flor. *commiserit in talia*; a sec. m. ille *commiserint talia*, hic *commiserit talia*. Postremum vocab. sic. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, at edd. ante Ald. Correxit Regius et repositum nostrum iam in Vall.

10. Recte hic Regius admonet Psammetichi regis pastori tradentis infantes, caprino ubere nutriendos, qui mox *becos* pronuntiant; apud Herod. II, 2; add. Schol. Apollon. IV, 262. Lutat. in Statii Theb. IV, 275; et Claudian. in Eutrop. II, 251 — 54. Cuius historiae quum memor hic profecto fuerit Qu. suspicor *mutas nutrices* dictas ab eo esse pro bestiis. Cf. I, 10, 7. Gesnerus hic « Notum ceteroquin est, *aut*, surdos a natura ob id ipsum mutos eosdem esse, quod loquentes alios non audiant; idemque accidere, si qui sint, θηριοθρέπτοις. »

11. Τροπικῶς *quasi*) Neque enim iam verus tropus in hisce agnoscitur usu nimium vulgatis.

Feruntur) Mire dictum; malim *referuntur* vel *vertuntur*, et praestet coniunctivus in verbo.

Ferrum et mucro) Cf. VIII, 6, 20.

12. *Nam — sicarios*) Cave ad proximam sententiam referas *nam*. Interiacet alia, sed suppressa et facile

plurium ostendimus : quale est , *Et pressi copia lactis.* Plurima vero mutatione figuramus , *Scio* , *non ignoro* , et , *Non me fugit* , et, *Non me praeterit*, et, *Quis ne-*
13 *scit?* et, *Nemini dubium est.* Sed etiam ex proximo mutari licet. Nam et *intelligo* , et *sentio* , et *video* , saepe idem valent , quod *scio.* Quorum nobis ubertatem ac divitias dabit lectio, ut non solum quomodo occurrent,
14 sed etiam quomodo oportet, utamur. Non semper enim haec inter se idem faciunt: nec sicut de intellectu animi recte dixerim , *video*, ita de visu oculorum , *intelligo :* nec ut *mucro* gladium sic *mucronem* gladius ostendit.
15 Sed ut copia verborum sic paratur , ita non verborum tantum gratia legendum vel audiendum est. Nam om-

Fugit , et , Non) Sic Turic. Flor. Reliqui omittunt *et.*

Quis) Turic. Flor. Guelf. *qui* cum Goth. Voss. 2.

Nescit? et) Flor. (a pr. m.) *nescite.* Reliqui omittunt *et.*

13. *Licet*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *libet.* Quamvis praeclari auctores non persuadent.

Vt non) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Alm. Goth. Voss. 2 , et edd. ante Basil. Reliqui inserunt *his.* — *Occurrent*) Sic Turic. Flor. (a pr. m. uterque). Reliqui *occurrerint.*

Oportet) A Gryphio inde ante Gesn. edd. *oporteat.*

14. *Visu*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque Guelf. *usu* cum Alm. Goth. Voss. 2. Per se quidem potius est , sed hic ob relationem ad *intellectum animi* praestare videtur nostrum.

15. *Copia v. sic paratur*) Turic. (a sec. quidem manu *sit*) Flor. *copiosus v. sic paratus* , mox et Guelf. Camp. nisi quod *sit* , cum Goth. Voss. 2. Alm. et edd. ante Basil. Error orsus a *paratus* , qualia menda sunt frequentissima (cf. VIII, 3, 3 ; IX , 4 , 125 ; item hic §. 21) , cui primitus accommodatum *copiosus* , mox etiam *sit* , pro quo *sic* in vett. lacinia quasi remansit , per quam ex fuga retraheretur vera scriptura , a Philandro haud dubie, ut multa, velut hic §. 4 , praeclare restituta.

a legente subaudienda; cf. ad II, 11, 7. IX , 4 , 84.

Et pressi) Virg. Ecl. I, 81.

13. *Ex proximo*) Non modo , quae significent eadem , verba possunt sibi invicem succedere , sed etiam in quibus levis est significationis differentia. Hoc enim est *ex proximo*. Locum non intellexit Gedoynus.

14. *Inter se idem faciunt*) I. e. possunt impune reciprocari.

Visu oculorum) Cf. not. crit.

Mucronem gladius) « Quin nec *mucro* semper *gladium*. Quis enim nisi fatuus dixerit. *I puer, affer mihi mucronem*, quum gladium sibi dari postulat? Scilicet in ipsis etiam tropis verum inesse debet ; recteque poeta

nium, quaecumque docemus, hoc sunt exempla potentiora etiam ipsis, quae traduntur, artibus, quum eo, qui discit, perductus est, ut intelligere ea sine demonstrante, et sequi iam suis viribus possit: quia, quae doctor praecepit, orator ostendit. Alia vero audientes, 16 alia legentes magis adiuvant. Excitat, qui dicit, spiritu ipso, nec imagine et ambitu rerum, sed rebus incendit.

Hoc sunt) Turic. *hec s.* Flor. Guelf. Camp. *haec s.* cum Goth. (tac. Gesn.) Voss. 2 (sed hic a sec. m. nostrum), Alm. et edd. ante Ald. Regius correxit, non sine ingenio, cf. II, 21, 14; item hic §. 34, ubi *haec potentiora* Turic. Flor. (a sec. m. uterq.) Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Iens. Tarv. corrigente etiam Regio. — *Praecepit*) Sic Turic. Flor. Guelf. cum Iens. (tac. Gesn.) Tarv. Reliqui *praecipit.* Pro *doctor* autem *decor* Goth. Voss. 2, par nobile; cf. IX, 4, 86; item hic §. 27.

16. *Aud. al. leg.*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 2. Reliqui *leg. al. aud.* — *Omnia enim*) Hoc ordine Turic. Flor. Guelf. Camp. Reliqui *e. o.* Tertio loco positum *enim* vid. V, 11, 37.

mucrone peremptum aliquem dicit; neque enim profecto *capulo.* In hoc quidem exemplo vix quisquam peccat; utinam nec in aliis.» Gesnerus.

15. *Docemus*) Suspicabar fuisse *docemur.* Neque enim valde aptum, ut se suosque in docendo socios hic respiciat solos. Quid hominibus in genere accidat, ostendendum est. Ii quidem discunt omnes, non docent. Quia tamen mox est *qui discit*, retinenda nunc videtur vulgata.

Hoc — quia) Haec inter se invicem referuntur, quasi *propterea — quod.* Nulla autem ratio *hoc* struendi cum comparativo *potentiora* quasi dictum pro *tanto.*

Artubus) Cf. not. ad II, 15, 4, p. 278 huiusce editionis; it. VIII, 3, 2; XI, 1, 54. Apparet hic, pluralem dici de pluribus illis praeceptis, quibus continetur tota ars. Annotarant hoc Stigelius et Landsidelius.

16 *Ambitu rerum*) Huic ego locutioni insolentiori non concilior loco Pliniano, quo mollire eam studet Gesnerus H. N. XV, 30, §. 39, ubi aliquod lauri genus quum dictum est esse in *ambitu* nominum, deinde complura eius vocabula recensentur. Inde Gesnerus efficit, ambitum esse pro *descriptione* sive *periphrasi.* Facilius feram *habitu*, quamquam et ipsum satis nove dictum. Pertinet tamen ad omne tegumentum exterius; ut est ap. Cic. de Orat. III, 52: «*habitus* orationis et quasi color». Noster VI, 3, 26; IX, 4, 34: *habitus oris.* Landsidelius *ambitum* interpretatur «artificiosam comprehensionem atque explicationem rerum ad aucupandam gratiam». Respondet utique *imagini* hic sive *ambitus* sive *habitus*, opponunturque simul *rebus ipsis.* Modo *spiritus* est calor et vehementia dicentis, non quidem, ut Melanthonis fert ratio, *vita*; nec satis probo Stigelium, qui *motum* ait esse ora-

Vivunt omnia enim, et moventur, excipimusque nova illa, velut nascentia, cum favore ac sollicitudine. Nec fortuna modo iudicii, sed etiam ipsorum, qui orant, 17 periculo afficimur. Praeter haec, vox et actio decora, commoda, ut quisque locus postulabit, pronuntiandi, vel potentissima in dicendo, ratio, et, ut semel dicam pariter omnia, docent. In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter aut suus cuique favor, aut

Sollicitudine) Turic. Flor. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *solitudine*; cf. IX, 2, 20; VI, 1, 18.

17. *Vox et actio*) Flor. (a pr. m.) omittit *et*. — *Commoda, ut quisque*) Turic. Flor. *commodat aut quisquisque*; a sec. m. uterque — *quid quisque*, et sic Bodl. Sed Guelf. Iens. (tac. Gesn.) *commodat ut quid quisque* cum edd. ante Ald. *Commendat ut quid quisque* Camp. cum Goth. Voss. 2, Vall. Bal. Bad. sec. Cervic.; item Ald. sed hic sine *ut*. Bad. pr. *commendatur quid quisque* ex Regii praecepto. Alii aliter. Nostrum, in mea quidem supellectili, primum comparet in marg. Choueti, recte erutum e vetustissimis; unde male deflexit Obr. hisce, *accommodata ad quid quisque*; Ricc. *accommodata ut quid quisque*; item Bestius de Rat. emend. leg. coniiciens *commodabit quid quisque*.

Postulabit) Turic. Flor. *postulavit* cum Bodl. Ricc.

Et, ut) Camp. *est* omisso ut. — *Docent*) Camp. *docet* cum Goth. (Voss. 2, nostrum; cf. §. 15). Locat. (err. Burm.) eoque recentioribus ante Leid. Pessime. — *Audienti*) Turic. *audiendi*; cf. IV, 5, 6; VI, 3, 30. — *Cuique*) Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) *cuiusque* cum edd. ante Basil.

tionis *qui sit ex iure sententiarum et schemate*.

17. *Praeter haec — docent*) Plurimis brevissimisque incisis faciendis elegantem sensum patefacere conatus sum, quod quidem viris doctissimis parum probari non ignoro, qui talia adiumenta perspicuitatis, veteribus incognita, iisdem necessaria negant. Attamen sic, ut feci, a Qu. ipso haec fuisse dirempta intelligo, ipsaque nascente ex hac interstinctione elegantia doceor; quae ut primo quoque aspectu unicuique pateret lectori, adminicalis istis ab arte libraria petitis uti licuit, opinor. Scilicet omne hoc pronuntiatio erat doctura, si audissemus Fabium. Appositum *decora* utrique et *actioni* et *voci* redditur; actio autem, id quod male negat Stigelius, h. l. disiungitur a pronuntiatione. Illud *vel potentissima in dicendo* parenthesis vice fungitur, quo protinus causa indicetur, quare tantum sit momentum ad animum excitandum in iis quae audimus, non legimus; quo in genere non minima vis est particulae *vel*. Ad *potentiss.* cf. IV, 5, 8; V, 7, 37. Ad *ut semel dicam* V, 13, 3. *Et* ante *ut semel dicam* tertio sane loco comparet (cf. prooem. Vol. III, p. extr.), sed neque inter *decora* et *commoda* poni copula poterat, quia illa disiunxisset *vocem*

ille laudantium clamor extorquet. Pudet enim dissentire, 18
et velut tacita quadam verecundia inhibemur plus nobis credere, quum interim et vitiosa pluribus placeant, et a corrogatis laudentur etiam quae non placent. Sed 19
e contrario quoque accidit, ut optime dictis gratiam prava iudicia non referant. Lectio libera est, nec actionis impetu transcurrit: sed repetere saepius licet, sive dubites, sive memoriae affigere velis. Repetamus autem

18. *Velut*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *illud* cum Goth. Bodl. Alm. Voss. 2, et edd. ante Ald. *Ab illis* Ald. Bad. uterque ex emendatione Regii. Nostrum in Basil. prima, de Philandri, puto, coniectura verissima. Mox §. 19. Flor. *et velud.*

Tacita) Turic. Flor. *tanta*; cf. IX, 4, 13. — *Placeant — laudentur*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *placent — laudantur* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Ald. Correxit Regius. In Flor. tamen *laud.* non memoratur, in Turic. a pr. m. *laudetur*, vestigium veri.

19. *Impetu*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *impetus.*

Memoriae aff.) Sic MSS. et excusi ante Basil. Reliqui inserunt *penitus.* — *Repetamus*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *repetimus* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. Sed *tractemus* tuentur Turic. Flor. Reliqui et hoc corrumpunt ab *actione*, neque hic compendifieri eadem, quia debebat finem imponere et insertum illud *ut — dicam* quasi praecurrere. Qui *docet* singulari numero scripserunt, aliud agebant; *omnia* non, quod est, nominativum interpretantes, sed accusativum.

Extorquet) I. e. aufert, ne quia interpretetur *certum aliquod iudicium reddere adigit*; cf. IV, 5, 6. Iucunda autem est Hieronymi narratio a Gesnero posita neque nostris lectoribus invidenda. Epist. ad Nepotianum de vita Clericorum fol. 16, b. Erasmi. Vol. IV, 1, p. 262. Ed. Bened. «Praeceptor quondam meus, Gregorius Nazianzenus, rogatus a me, ut exponeret, quid sibi vellet in Luca Sabbathum δευτερόπρωτον, eleganter lusit, Docebo te, inquiens, super hac re in Ecclesia, in qua mihi omni populo acclamante, cogeris invitus scire quod nescis: aut certe si solus tacueris, solus ab omnibus stultitiae condemnaberis. Nihil tam facile, quam vilem plebeculam et indoctam concionem linguae volubilitate decipere, quae quidquid non intelligit plus miratur.» *Laudantium clamorem* cf. ad IV, 2, 37, ubi *corrogatos ad laudandum* invenies ipsos in *disposita ad clamorem multitudine.* De hocce autem recitantium ambitu bene hic exponit Landsidelius e Plinii maxime epist. II, 14; item Iuvenal. I, init. Horat. Epist. II, 2, 67, 68. Claudian. LXXIV, 17, 18; ed. Gesn. Martial. passim. Cf. Qu. XI, 3, 121.

17. *Vitiosa pluribus*) Conferantur haec ad I, 6, 44, *interim* hic quidem non est pro *interdum*, sed suo significatu et quasi valens *tamen.*

19. *Prava iudicia*) Cf. III, 7, 18,

et tractemus, et ut cibos mansos ac prope liquefactos demittimus, quo facilius digerantur, ita lectio non cruda, sed multa iteratione mollita et velut confecta, memoriae imitationique tradatur. Ac diu non nisi optimus 20 quisque, et qui credentem sibi minime fallat, legendus est, sed diligenter, ac paene ad scribendi sollicitudinem: nec per partes modo scrutanda omnia, sed perlectus liber utique ex integro resumendus, praecipue oratio, cuius virtutes frequenter ex industria quoque occultantur. Saepe enim praeparat, dissimulat, insidiatur ora- 21 tor, eaque in prima parte actionis dicit, quae sunt in summa profutura. Itaque suo loco minus placent, adhuc

in iudicativum. In *demittimus* praepositionis *I* literam dant MSS. et excusi ante Gryph. — *Mansos*) Turic. (a pr. m.) *mensae*. Flor. (a pr. m.) *menses*. — *Iteratione*) Turic. Flor. Guelf. *alteratione* cum Alm Pal. Gebh. qui vocabulum mirifice amplectitur, recte castigatus a Burmanno, artificium propriae in hisce ad cibos spectantibus orationis demonstrante.

20. *Sibi*) Turic. (a pr. m.) Flor. *sive*. — *Scrutanda*) Turic. Flor. (a pr. m. uterq.) *scrutandi* cum Alm. *Scrutando* Guelf. — *Praecipue*) Sic Turic. Guelf. Camp. cum Alm. Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. Reliqui *praecipueque*.

21. *Dissimulat, insidiatur orator, eaque*) Turic. Flor. (quamquam hic primam vocem non videtur mutare) *dissimilatim insidiatis oratore atque* cum Alm. ex quo duo postrema non memorantur; a sec. m. uterque — *insidias* (Flor. *insidiat*) *orator atque*, et sic Guelf. Goth. cum Voss. 2, Bodl. et edd. ante Basil. Sed Camp. *dissimulat in insidias orator atque*. Nostrum ex correctione verissima, qualis §. 15. Longe deterius Obr. *dissimulat interim insidias p. e.* minimeque probanda Burm. coni. *dissimulat vim insidiens o. e.* — *Sunt in*) Basil. Stoër. Chouet. Leid. inserunt *forte*, quod rectissime codd.

Tractemus) Non dubito quin fuerit a Qu. *retractemus*; cf. II, 4, 13, ubi Flor. Ambr. 2, *retractatam*, Ambr., *tractatam*.

Digerantur) Potestate *concoquendi* non quidem labentis, sed recentioris est latinitatis, quod primum videtur in *dentibus* cibum *digerentibus* i. e. minuentibus dictum, velut Plin. H. N. XI, 37, s. 61. Seneca tamen et Celsus nostro iam significatu usurpant; cf. Qu. XI, 3, 19.

20 *Scribendi sollicitudinem*) Non opus corrigente Lochmanno *scribentis*, quamquam hoc ipsum in interpretatione ponit Melanthon.

Praecipue oratio) « Et maxime si liber ille sit oratio quaedam clari alicuius patroni ». Gesn.

21. *Actionis*) Plane pro *oratione* etiam scripta; cf. ad IV, 1, 32.

nobis quare dicta sint ignorantibus: ideoqne erunt cognitis omnibus repetenda. Illud vero utilissimum, [22] nosse eas causas, quarum orationes in manus sumpserimus: et quoties continget, utrinque habitas legere actiones: ut Demosthenis atque Aeschinis inter se contrarias: et Servii Sulpicii atque Messalae, quorum alter pro Aufidia, contra dixit alter: et Pollionis et Cassii reo Asprenate, aliasque plurimas. Quin etiam, si minus [23]

auctoribns eiecit Gibs. monens, non debere *temere* oratoribus verba excidere; quae ratio nunc vulgo negligitur.

Dicta sint) Iens. (tac. Gesn.) *d. sunt*, cnm edd. recentt. ante Basil.

22. *Illud*) Turic. Flor. Guelf. *Illa*, per errorem iungendi cum proximis; cf. V, 9, 13. — *Et Servii Sulpicii atque*) Sic Tur. Flor. Gu. Goth. (err. Gesn.) Camp. Basil. Reliqui *ut S. S. et*. Modo ante *Aesch.* Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) *et*, cnm edd. ante Basil. non Turic. Sed Camp. ante *Cass.* omittit *et*. Minutae hae *et*, *atque*, voculae non inconsulto sunt dispositae: iternm positum *ut* anta *Serv.* inepti fuerit tumoris. Praeterea monendum in Turic. pro *Servii Sulpicii* a pr. m. fuisse *servi sulpici*; e Flor. *servi*, nec postmodo correctum, afferri; sicut mox Turic. a pr. m. *cassi*: cf. III, 5, 17; I, 5, 24. Sed videtnr in hac quaestione neglecta Charisii (p. Putsch. 10, 11) ipsiusque Varronis (ib. 59, 60) auctoritas. — *Reo Asprenate*) Turic. Flor. (a sec. m. uterque; ille quidem a pr. *aspernatae*) *reos aspernatus est*, et sic Gnelf. Camp. qui et modo *Cassius* cnm Goth. (tac. Gesn.) Voss. 2. Sed Goth. *reus aspernatus est* cum edd. multis: neque ulla rectum habet ante Basil. Ipsa autem cum plurimis peccat transponendo liquidam in nomine; cf. XI, 1, 57.

22. *Ser. Sulp. atque Messalae*) Cf. VI, 1, 20. Si in loco nostri IV, 2, 106, *pro Aufidia* liceret mutare in *contra Aufidiam*, salva res esset; sed obstat fragmentum Festi p. Dacer. 2, in quo et ipso Ser. Sulpicius *pro* Aufidia memoratur et est particula *pro* in ipsis, ut quidem docemur, MS. ductibus, loco alioqui mutilo. An igitur tantae oblivionis accusare sustinebimus nostrum, ut illo libri sexti loco aberraverit, quum scribere vellet « *M. Valerius Messala* contra Aufidiam »? Est enim sane magis consentaneum, ut prius *alter* hic respiciat ad priorem. Interim si quis cupiat videre hominem mediocriter doctum, insultantem se peritiori, iubebo legere notam Capperonerii vellicantis Burmannum, rei ipsius difficultatem ne attingentis quidem; quare factum bene, quod ille lacessenti non pepercit Epist. p. 17.

Poll. et Cass. reo Aspr.) Cf. dicta ad VI, 3, 78, et in prooem. Vol. II, p. 8, add. Ptolemaeus Flavius in Conlectaneis 58. (Lamp. Grut. I, p. 977.)

23. *Minus pares — Tuberonis — Hortensii*) « Tubero — transiit a causis agendis ad ius civile; maxime postquam Q. Ligarium accusavit, nec obtinuit, — Sermone — antiquo

pares videbuntur, aliquae tamen ad cognoscendam litium quaestionem recte requirentur: ut contra Ciceronis orationes, Tuberonis in Ligarium, et Hortensii pro Verre. Quin etiam, easdem causas ut quisque egerit, utile erit scire. Nam de domo Ciceronis dixit Cali-

23, *Cognoscendam*) Turic. Flor. (a pr. m. uterq.) *nos cogendam*. Guelf. *ignoscendam*. — *Tuberonis*) Turic. Flor. Guelf. *tu vero nisi*. — *In Ligar.*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Basil. Reliqui inserunt *Q*. — *Hortensii*) Turic. Flor. *hortensi*; a sec. m. uterque *hortensium*, et sic Guelf. Mox Turic. *verri*.

Quin etiam, easd.) Turic. Flor. Guelf. Camp. *quis* e. e. cum Goth. Voss. 2, Iens. Tarv. Correxit Regius, sed iam in Vall. repositum. — *Vt quisqua egerit, utilc erit*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *utrisque erit* cum Goth. Voss. 2, Bodl. (Alm. turbare dicitur) Iens. Tarv. Regius ingeniose iam tentavit, quamquam recipiente nemine, *quis e. e. c. utrinque egerit, utile erit scire*; sed post varias emendationes nostra demum in Basil. ex praeclara conj., nisi fallor, Philaudri, qui Regianam ad verum ipsum deduxit; *ut quisque* quantivis est pretii. — *De domo*) Sic Turic. Flor. Guelf. (nisi quod hic omittit *domo*) Camp. Goth. Voss. 2, et edd. ante Ald. acc. Obr. Reliqui *pro d.* corrigente Regio. — *Calidius*) Turic. Flor. *callidus*. Camp. *callidio*; cf. Cic. de Inv. II, 9, ed. Burm. et Schütz. Retineo hic et ubique simplicem liquidam. Sic enim et XI, 3, 123. Flor. (Turic. et Ambr. 2 a Burm. qui ibi duplici nomen scribit, recedere non narrantur) Guelf. Goth. (tac. Gesn.) *Calidio*; sed Voss. 1, 3, *Calido*; et mox ibid. §. 155. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) *Calidio*; sed Turic. Flor. *calio*. Ambr. 2 non memoratur. Item XII, 10, 11. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *Calidii*, sed Turic. *calidi*. Flor. cum Bern. *callidi*. Denique XII, 10, 39. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Colb. *Calidio*; Turic. non memoratur; Ambross. duo deficiunt in his extremis; edd. sibi non constant. — *Et pro Mil.*) Goth. omittit. — *Egisse eum*) Flor. e. *eam*.

usus affectavit scribere, et ideo parum eius libri grati habentur.» Pomp. de or. iur. Digest. I, 2, 2, 46. Vid. et Qu. XI, 1, 78, 80. «— *Dicebat melius, quam scripsit, Hortensius.*» Cic. Orat. 38; vid. et Qu. XI, 3, 8.

Quin etiam, easdem) Vide mihi ne in exquisitiorum quidem vocabulorum usu caventem sibi ab iteratione nostrum; nam modo erat *quin etiam* (cf. IX, 4, 131; IX, 3, 78); nec anaphoram hic ullam potuit affectare.

De domo Ciceronis — Calidius) Hunc oratorem, quoque eloquendi genere usus fuerit, cognoscas e Ciceronis Bruto 79, 80. Meminerunt eiusdem Caes. B. C. I, 2. Festus in Suffes, Eusebius in Chronico anno 1960; item. noster XI, 3, 155; XII, 10, 11, 39. Noster autem locus nihil facit momenti in ista orationis Ciceronianae, quam nunc legimus pro domo, causa. Neque enim dubitatur quin ad pontifices de domo sua dixerit Cicero: vid. ad Att. IV, 2. Orationem *de domo* (non *pro d.*) inscriptam memorant Aquila romanus et Iulius Rufinianus, cf. Wolf. in

dius: et pro Milone orationem Brutus exercitationis gratia scripsit, etiamsi egisse eum Cornelius Celsus falso existimat. Et Pollio et Messala defenderunt eosdem, 24 et nobis pueris insignes pro Voluseno Catulo, Domitii Afri, Crispi Passieni, Decimi Laelii orationes ferebantur. Neque id statim legenti persuasum sit, omnia, quae magni auctores dixerint, utique esse perfecta. Nam et labuntur aliquando, et oneri cedunt, et indulgent ingeniorum suorum voluptati: nec semper intendunt animum: nonnunquam fatigantur: quum Ciceroni dor-

24. *Et Mess.*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Basil. Reliqui *ac M.* — *Insignes pro*) Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) inserunt *at* cum Voss. 2, et edd. ante Ald. Sed Bad. pr. *tres*, quod in Vall. repositum narrat. Vidimus *at* (V, 10, 9) compendio scribi pro *alia*, *aliae*; hoc autem librariorum errore interdum succedere voci *illae* (V, 14, 29). An igitur fuerit hic *illae?* ut intelligantur celebratissimae quaedam orationes, notae lectoribus. Supprimere vocem, quod fecit Regius, nimiae videtur levitatis. — *Magni*) Turic. *omni.* Flor. *omnis*; a sec. manu uterque *omnes*, et sic Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Colb. et edd. ante Basil. Egregia emendatione et hic profecto Philander reposuit verum, cuius semina in vetustissima scriptura. Nihili enim quae pro altero urget Burm. quamquam praeferens nostrum. Levius quod vetustissimi duo a pr. m. *auctoris*, et Turic. *dixerit.* Goth. Iens. (tac. Gesn.) *dixerunt* cum edd. posterr. ante Basil.

Animum: nonnunquam) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Basil. acc. Obr. Reliqui inserunt *et Demosthenes*, *Ho-*

praef. quatuor orationibus (Berl. 1801, 8) praemissa p. 15; it. Marcland. ib. p. 68.

Pro Milone — Brutus) Cf. III, 6, 93; it. prooem. Vol. II, p. 6. Attende Celsum in eo errantem, quod satis notum ei fuisse nobis videri poterat. Pedianus idem quod Qu. narrat.

24. *Et Pollio et Messala*) Suspicor *et — et* dictum ut *tam — quam.*

Insignes pro) Cf. not. crit.

Ferebantur) Huic verbo non utique inest falsitatis insimulatio; cf. X, 7, 30. Sic enim rectissime Burmannus; «*ferebantur* i. e. celebrabantur, et in manibus hominum et ore erant. Ita Suet. Caes. 20: *vulgo ferrentur hi versus. Non Bibulo quidquam* etc. c. 55; *inter quos temere quaedam feruntur* c. 56; *feruntur et a puero et ab adolescente quaedam scripta.* Terent. Eun. II, 3; *audieras? Gn. saepe*; et *fertur in primis*: et sic passim *ita ferunt.*»

Labuntur aliquando) «Noster c. seq. (§. 15): *nam et magnis quoque auctoribus excidunt vitiosa* etc.» Almeloveen.

Ciceroni dormitare — Homerus) Cic. Orat. XXIX: «Tantum abest

mitare interim Demosthenes, Horatio vero etiam Ho-
25 merus ipse videatur. Summi enim sunt, homines tamen:
acciditque his, qui, quidquid apud illos reperietur, di-
cendi legem putant, ut deteriora imitentur, (id enim
est facilius) ac se abunde similes putent, si vitia ma-
26 gnorum consequantur. Modeste tamen et circumspecto
iudicio de tantis viris pronuntiandum est, ne, quod
plerisque accidit, damnent quae non intelligunt. Ac si
necesse est in alteram errare partem, omnia eorum le-
gentibus placere, quam multa displicere, maluerim.
27 Plurimum dicit Oratori conferre Theophrastus lectio-

ratio vero. Turic. *d. oratio v.*; a sec. m. *Demosthenis oratio rerum*, et sic Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Bad. qui, recte aiens dormitare superiores in h. l. verum restituit; male tamen omisso *vero*, quod loco reddit Basil.; cf. ad VII, 4, 8.

25. *Acciditque*) Turic. Flor. Guelf. *occ.* Camp. *acced.*

His) Sic Turic. (a sec. manu *hos*) Flor, Guelf. Camp. Reliqui *iis*; cf. IX, 4, 79, 110; VI, 4, 4. — *Reperietur*) Sic Turic. (a pr. manu *reperiertur*); *reperierunt* Flor. cum Basil. *Reperitur* Guelf. Camp. cum Ald. Obr. Basil. marg. Reliqui *repperarunt.*

26. *Modeste*) Turic. Flor. (a pr. manu uterque) *modesta.*

Ac si) Guelf. *At si* cum Goth. — *Displicere*) Flor. Camp. *dispicere.* Guelf. *despicere* cum marg. Basil.

Maluerim) Turic. Guelf. *maluerint.*

ut nostra miremur, ut usque eo diffi-ciles ac morosissimus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes: qui quamquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas. Ita sunt avidae et capaces, et semper aliquid immensum infinitumque desiderant.» Horat. ad Pis. 359: « — Indignor quandoque bonus dormitat Homerus.» Apparet uno *dormitandi* verbo defunctum Qu. in utroque auctore, quamquam solus eo Horatius usus erat; cf. XII, 1, 22.

25. *Hom. tamen*) «Formula solemnis, de qua Burm. ad Petro. LXXV, ubi etiam Terentianum illud *homo sum* initio Heautontimorumeni a communi huc trahentium errore vindicat.» Gesn. Cf. et Ruhnk. ad Rutil. Lup. p. 114. Heindorf. ad Plat. Soph. 30.

25. 26. *Accidit — putant — putent — accidit*) Cf. ad §. 23; sec. loc. ita mox 28, 29, *quaedam — quaedam — quaedam.*

26. *Alteram*) Cf. V, 10, 69.

Damnent quae non intelligunt) «Hoc ex Strabone lib. VII, sumptum, de Callimacho Grammatico, audaci at inepto Homeri correctore, putat Fabrett. ad Column. Trai. p. 51.» Almelov.

27. *Theophrastus*) Cf. IX, 4, 88.

nem poëtarum: multique eius iudicium sequuntur: neque immerito. Namque ab his in rebus spiritus, et in verbis sublimitas, et in affectibus motus omnis, et in personis decor petitur, praecipueque velut attrita quotidiano actu forensi ingenia, optime rerum talium blanditia reparantaur. Ideoque in hac lectione Cicero requiescendum putat. Meminerimus tamen, non per omnia 28 poëtas esse oratori sequendos, nec libertate verborum, nec licentia figurarum; genus ostentationi comparatum, et praeter id, quod solam petit voluptatem, et eam, fingendo non falsa modo, sed etiam quaedam incredibilia, sectatur, patrocinio quoque aliquo iuvari: quod 29

27. *His in*) Sic Turic. Flor. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. cum Voss. 2. Reliqui inserunt *et* suadente Regio.

Blanditia) Turic. (a pr. manu) *blanditatum* cum Alm.; *blanditia tum* Flor. (cf. IX, 4, 143; it. hic 34). — *Reparantur*) Iens. Tarv. *reperiantur* cum Voss. 2, non Goth. (cf. §. 15; item 30). Correxit Regius.

28. *Figurarum; genus*) Sic Turic. Flor. (quamquam in hoc verba tantum *totumque illud* deesse narrantur) Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Alm. et edd. ante Basil. Reliqui (Philandro, suspicor, suadente) inserunt *totumque illud studiorum*.

Comparatum, et) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth., et edd. ante Gryph. Reliqui omittunt *et*. — *Et eam*) Sic Iens. (tac. Gesn.) cum edd. poster. ante Basil. *Etiam eam* Turic. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *Eamque etiam* Flor. cum Basil. Reliqui *eamque*. — *Sectatur*) Turic. (a pr. manu) *sectator*.

Iuvari: quod) Vall. Bad. *iuvari poscit: quod*.

In personis decor.) Cf. VI, 1, 25; VIII, 3, 22; IV, 2, 19; XI, 1, 44.

Velut attrita quotidiano) « Hoc est, quod Petronius c. 5, vult: *Interdum subducta foro det pagina versum*, ubi v. quae notavimus. » Burmann.

Cicero — putat) Pro Arch. VI: «Quaeres a nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine» (poëtarum) «delectemur? quia suppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, et aures convicio defessae conquiescant. An tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus, in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus: aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem relaxemus? »

28. *Genus*) Intellige *poëticum* non *poëtarum*. Minus hoc durum videbitur, si reputes, *genera dicendi* saepe dici a nostro; nec aliud esse, videri saltem rhetori, poësin. Simile quid, etsi nostro mollius, X, 7, 31. Ad *comparatum* subaudies *esse* referesque ad *meminerimus*.

alligata ad certam pedum necessitatem non semper uti propriis possit, sed depulsa recta via, necessario ad eloquendi quaedam deverticula confugiat: nec mutare quaedam modo verba, sed extendere, corripere, convertere, dividere cogatur: nos vero armatos stare in acie, et summis de rebus decernere, et ad victoriam 30 niti. Neque ego arma squalere situ ac rubigine velim,

Alligata — possit — depulsa recta — confugiat — cogatur) Sic Turic. Flor. (nisi quod hic *alligatam*) Guelf. Sed Iens. Tarv. *alligata — poscit* (hoc et Vall. Bad. et aliquot edd. ap. Burm.) — *repulsi a recta — confugiant — cogantur.* Reliqui (quorum et Camp.) *alligati — possint — depulsi a recta — confugiant — cogantur.* Hinc recedunt eatenus Goth. (err. Gesn.) Voss. 2, quod *alligata — possit.* Ald. *repulsi a.* Basil. *alligatum — possit — depulsum a — confugiat — cogatur,* consulto accommodans ad *genus.* — *Vti propriis*) Sic Flor. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Basil. *In propriis* Turic. Guelf. Reliqui *propriis uti.* — *Mutare quaedam*) Turic. Flor. (a pr. manu uterque) *mutareque.*

Niti. Neque) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Vall. Alm. et edd. ante Ald. acc. Stoër. Chouet. Leid. probantibus Badio, Capper. (sed sua loquacitate), Gesnero; improbante Gibsono, cuius mira illa (§. 21) eruditio cito decoxit. Reliqui inserunt *decet,* Regio magis subaudiente quam interponi iubente.

30. *Ego*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *ergo* cum Alm. Palat. Gebh.; cf. VI, 3, 79; IX, 3, 70. Drakenb. ad Liv. XXXVII, 53, 11.

Squalere) Turic. Flor. *squalore* cum Iens. Tarv. Correxit Regius. — *Rubigine*) Turic. (a pr. m.) *robigine.*

Velim) Turic. *verim.* Flor. Guelf. *verum.* — *Fulgorem inesse, qui*) Turic. Flor. (hic *fulgure*) *fulgore nimis seque* cum Goth. Voss. 2 (sed ex hoc *qui*).

29. *Certam pedum necessitatem*) Cf. I, 8, 14.

Alligata — depulsa) Feminina haec participiorum sunt ab oblivione et grata, si cui ita appellare lubet, negligentia eius, qui *genus* quidem, quod modo posuerat, nollet, utpote neutrum, diutius usurpare, et per synesin intelligeret poësin (cf. IX, 2, 79), sicuti mox est *historia.* Nimiae enim fortasse fuerit audaciae criticae, si quis modo pro *genus — comparatum* reponat *gentem — comparatam.* Saepe *gens* abit in *genus* et genitivus *figurarum* attrahebat *genus* cui deinde accomodaretur participium; cf. §. 31. Si essent illa participia masculina pluralia *alligati — depulsi* in vetustissimis libris, cum Badio interpretarer *genus* subaudiendo *hominum* (ut ap. Virg. Georg. I, 63, nostrum I, 1, 8), et appositionis loco haberem, subiectum voci *poetas.* Cf. not. crit.

Depulsa recta via) Cf. II, 3, 9, *recto itinere lapsi.*

sed fulgorem inesse, qui terreat, qualis est ferri, quo mens simul visusque praestringitur: non qualis auri argentique, imbellis, et potius habenti periculosus. Historia quoque alere orationem quodam uberi iucundoque succo potest. Verum et ipsa sic est legenda, ut sciamus, plerasque eius virtutes oratori esse vitandas. Est enim proxima poëtis, et quodammodo carmen solutum: et scribitur ad narrandum, non ad probandum: totumque opus non ad actum rei: pugnamque praesentem,

31

Fulgore minus seque Guelf.; *fulgore sepe* Camp.; *fulgore muniste qui* Iens. cum edd. poster. ante Ald.; *fulgore munita esse qui* Ald. Bad. ex conj. Regii. Nostrum in Basil. Reliqui *his* inserunt post *fulg.* — *Qualis est*) Flor. (a pr. mann) omittit *est.* — *Praestringitur*) Sic Flor.; *perstringitur* Turic. Guelf. Camp. cum Goth. Alm. Basil. Gesn. Bip. Reliqui *perstringatur.* Disputant Burm. et Gesn. de *perstr.* an *praestr.* Hodie nemo dubitat; vid. Drakenb. ad Liv. XL, 58, 4. Cf. §. 92, ubi Guelf. *praestringit*, Goth. (tac. Gesn.) Camp. *perstringitur* cum Voss. 2, Bodl. Andr. Roll. Verum autem Turic. Flor. et reliqui. In nostro loco Voss. 2, omnia haec *ferri — qualis auri* omittit (cf. 27; it. 32).

31. *Quodam uberi*) Turic. Flor. Guelf. *q. moveri.* Reliqui *q. molli.* Nostrum e coniectura. Sic mox 33. Turic. *mutiles* post *Xenophontem.* — *Succo*) Flor. Guelf. *suco* cum Goth. Praefertur a nonnullis, animadvertente iam Gesn. cf. Forcell. in v. — *Et scribitur*) Turic. Flor. (a pr. m. uterq.) *est et scribantur* (cum Alm. non memorato tamen *est*) a sec. *est et scribuntur*, et sic Guelf. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. exc. Camp. qui *est et scribitur.* Quid lateat frustra quaero. Nam si maxime reposueris *et res scribuntur*, ad vetustam scripturam ne sic quidem accedes.

Ad actum) Turic. *ad tutum.* Flor. *a tactum.* Ille a sec. m. *ad intui-*

30. *Fulgorem — qui terreat*) Cf. VIII, 3, 3, 5.

Habenti periculosus) Ablegat Gesn. ad Curt. III, 10 extr. « aciem hostium auro purpuraque fulgentem intueri iubet, praedam non arma gestantem; » Freinshemius ibi ad Liv. IX, 17, 16: « (Darium Alexander) inter purpuram atque aurum, oneratum fortunae apparatibus suae, praedam verius quam hostem devicit»; et sua ad Flor. I, 16, 7, commentata.

31. *Vberi — succo*) Cf. Plin. H. N. XIII, 4, sect. 9, pag. Hard. 685, *caryotae — succo uberrimae.* Saepissime *pinguis soccus* dicitur.

Poëtis) Suspicor legendum *poesi.*

Et scribitur) Cf. not. crit.

Ad actum — pugnam) Forum designatur, velut VII, 2, 41; V, 12, 17; Cic. de Orat. I, 34. Brut. 9; quae quidem loca, cum multis nostri, ubi *pugnae forensis* mentio, huc magis existimo pertinere quam illud

sed ad memoriam posteritatis, et ingenii famam componitur: ideoque et verbis remotioribus, et liberioribus
32 figuris narrandi taedium evitat. Itaque, ut dixi, neque illa *Sallustiana brevitas*, qua nihil apud aures vacuas atque eruditas potest esse perfectius, apud occupatum variis cogitationibus iudicem, et saepius ineruditum, captanda nobis est: neque illa *Livii lactea ubertas* satis docebit eum, qui non speciem expositionis,
33 sed fidem quaerit. Adde, quod M. Tullius ne Thucydidem quidem aut Xenophontem utiles oratori putat,

tum, et sie Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2', et edd. ante Basil. acc. Obr. — *Remotioribus, et liberioribus*) Sie Flor. (a sec. m.) Camp. Goth. (tac. Geso.) eum Voss. 2, Basil. Gryph. (1536); *remetioribus e. l.* Turic. Flor. (hic a pr. m.); *temerioribus e. l.* Guelf. Reliqui *lib. et rem.* nostro probante Burmanoo.

32. *Qua*) Turic. Flor. Guelf. *quia* cum Iens. (tac. Gesu.) Tarv. et edd. posterr. ante Ald. Sed Voss. 2 omittit haec: *apud vacuas — perfectius* (cf. 30; it. 41). — *Potest esse perfectius*) Turic. *potus esse perfectius.* Flor. (a pr. m.) *potius esse perfectius.* Ille a sec. m. *potest esse perfectum*, et sic Guelf. Nobis vetustam scripturam cousiderantibus videtur legendum *potius et perfectius.* — *Livii*) Turic. (a pr. m.) Flor. *levi.* — *Docebit*) Goth. *decebit* cum Voss. 2, edd. ante Basil. exe. Camp. Ald. — *Expositionis*) Goth. (err. Gesu.) *compositionis* cum Voss. 2.

33. *Adde, quod*) Turic. Flor. *audeo, quia* (cum Alm.); a sec. m. uterque *audio quia.* Guelf. *audio qui.* Goth. *audio quod* cum Voss. 2, et edd. ante Ald. exc. Camp. Qui *Addo quod* cum marg. Basil. Huius autem contextum (multum licere sibi rato, qui coniecit) habet: *Quod dicere fortius audeo, quia.* Quod non debebat probare Burm. si maxime ex libris esset; vid. XII, 1, 4. — *Ne Thuc.*) Turic. Flur. Guelf. *nec Th.* Iens. (tac. Gesn.) et edd. poster. ante Bad. *neque Th.*; item *nec X.* Guelf.

κτῆμα et ἀγώνισμα Thucydidis, quo hinc dimittimur a Gesnero, Pliniique locum Epist. V, 8, 11.

Verbis remotioribus) Ab usu, ut IV, 2, 36; VIII, 2, 12; VIII, Pro. 18.

32. *Vt dixi*) IV, 2, 45.

Potest esse perfectius) Vid. Not. Crit.

Livii lactea ubertas) Cf. II, 5, 19.

Expositionis) Cf. III, 9, 7.

33. *Tullius — Thucydidem — Xenophontem*) Loca Ciceronis sunt in Orat. IX, 12, 19. Addit Gesnerus Brut. 83. De opt. gen. Oratt. 5 extr.; sed de Demosthene Thucydidis studioso Lucian. adv. ind. §. 4, p. Reiz. 102: saepissime autem uti exemplis Thucydideis utrumque Dionysium, et Halicarnasseum et Longinum.

quamquam illum *bellicum canere*, huius *ore Musas esse loquutas* existimet. Licet tamen nobis in digressionibus uti vel historico nonnunquam nitore, dum in his, de quibus erit quaestio, meminerimus non athletarum toris, sed militum lacertis opus esse: nec versicolorem illam, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti, vestem bene ad forensem pulverem facere. Est et alius ex hi- 34 storiis usus, et is quidem maximus, sed non ad praesentem pertinens locum, ex cognitione rerum exemplorumque, quibus in primis instructus esse debet orator, ne omnia testimonia exspectet a litigatore; sed pleraque ex vetustate diligenter sibi cognita sumat, hoc potentiora, quod ea sola criminibus odii et gratiae vacant. A philosophorum vero lectione ut essent multa no- 35

Illum — canere) Turic. *i. — canerem*; a sec. m. *i. — canorem*, et sic Guelf. Goth. (err. Gesn.) Camp. Sed Iens. *illius — canorem* cum edd. ante Gryph. — *His*) Sic Turic. Guelf. Camp. Reliqui *iis*, cf. §. 25. — *Toris — lacertis*) Sic Flor. Reliqui *toros — lacertos*. Nos, indicio Florentini usi, *opus*, quod omnes omittunt, de coniectura addidimus. — *Nec versic.*) Turic. Flor. Guelf. *ne v.* et mox Guelf. *Valerius*.

34. *Ne omnia*) Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) *Nec o.* cum Voss. 2, et edd. ante Bad. acc. Basil.

Exspectet) Sic Flor. Camp. cum Goth. Voss. 2, Basil. Obr., et aliquot edd. ap. Burm. *Exspectat* Turic. Guelf. cum Alm. (cf. 27; it. 45). Hue erat ab illo *nec* pro *ne*. Locat. Ven. Rusc. *expetet*. Reliqui *expetat*. Poterat dicere *petat*; *expetat* non item. — *Gratiae*) Turic. Flor. Guelf. Camp. Tarv. *gratia* cum Goth. Voss. 2, Iens. Correxit et Regius.

35. *Multa nobis*) Sic Turic. Flor. Reliqui *n. m.* — *Est alio oratorum*) Turic. Flor. *e. alia o.* cum Alm. (sed illi et *vitia* modo pro *vitio*). *E. alias o.* Guelf. Camp. Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. Reliqui *est orat.* nostrum e coniectura.

In his, de quibus erit quaestio) Opponuntur digressionibus et sunt *qua de re agitur*; cf. III, 11, 18.

Toris — lacertis) *Vid.* quae de *gladiatoria illa sagina Lips. Saturn. Serm.* I, 14. Gesner. Cf. X, 5, 17; it. VIII, Pro. 18.

Versicolorem — vestem) « Quis illa de Demetrio metaphora usus sit, nondum inveniebam. » Gesn. Vid. interim VIII, Pro. 20.

Ad — pulverem facere) Cf. IV, 2, 55, not.

34. *Ex cognitione — exemplorum*) Cf. lib. V, cap. 11; et quidem propter verba *hoc potentiora* etc. §. 37.

bis petenda, vitio factum est alio oratorum, qui quidem illis optima sui operis parte cesserunt. Nam et de iustis, honestis, utilibus, iisque quae sint istis contraria, et de rebus divinis maxime dicunt, et argumentantur acriter: et altercationibus atque interrogationibus 36 oratorem futurum optime Socratici praeparant. Sed his quoque adhibendum est simile iudicium, ut etiam quum in rebus versemur iisdem, non tamen eandem esse conditionem sciamus litium ac disputationum, fori et au- 37 ditorii, praeceptorum et periculorum. Credo exacturos

Orat. qui) Turic. (a sec. m.) Guelf. Camp. Tarv. *o. quae* cum Goth. Voss. 2, Iens. Tarv. Nobiscum facit Alm. quoque

Cesserunt) Turic. Flor. Guelf. Camp. Tarv. *censentur* cum Alm. Goth. Voss. 2, (quamquam *censetur*, ex eo Burm.) Vall. et edd. ante Ald. Correxit e coni. Regius. — *Iisque quae sint istis c.* Turic. *iis quaeque s. i.* Flor. *que* (adhaerens voci *util.*) *s. i. c.* Guelf. *hisque q. s. his* c. Camp. *iisque q. s.* c. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. Reliqui *quaeque sunt his* (Basil. *istis*) *c.* Turic. Flor. (a pr. m.) *contrarii.*

Et altercat.) Turic. (a sec. m.) *ex a.* cum Goth. Voss. 2, Iens. Tarv. *et ex a.* Guelf.

36. *Disputationum*) Iena. (tac. Gesn.) Tarv. *dispositionum.*

Post hanc §. in Guelf. haec novi capitis inscriptio: *Qui auctores legendi sint.* Sed in Goth. (tac. Gesn.) *Qui praecipue auctores sint legendi* cum Voss. 2, nisi quod ex hoc *sunt.*

37. *Credo exact.*) Guelf. inserit *et.* male. — *Sint, quae*) Sic Turic Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Alm. et edd. ante Basil. Reliqui

35. *Vitio — alio oratorum*) Vide Prooem. tot. operis 9 — 18; et cf. dicta ad VIII, 3, 39. Pseudo-Turnebus ad Ciceronem quoque ablegat de Or. lib. III disputantem de hac philosophorum cum oratoribus coniunctione cap. 15-20, non male ille quidem. *Aliud* autem vitium appellare videtur noster, quia modo pravam historicorum et poetarum imitationem reprehenderat: nisi forte malis pro eo scribere *illo* (cf. not. crit. §. 24), vel *aliquo.*

Socratici) Dialogos Platonis, Xenophontis, Aeschinis maxime designasse putandus est noster; non eorum qui sectas novas condiderunt, quo nomine Gesnerus ponit Academicos, quorum mentionem etiam Cicero habeat in praef. Paradoxon. cf. V, 7, 28; XI, 27; XII, 1, 10. Almelov. et Ciceronis admonet de Fin. II, 1, qui tamen et ipse Arcesilam appellat.

36. *Litium ac disputationum*) Cf. VII, 3, 12; XI, 1, 35, 70.

Praeceptorum et periculorum) Hoc posterius dici pro iudiciis non adeo insolens; cf. XII, 7, 11; IV, 2, 122. Cic. pro Leg. Man. I, Pro Arch. II,

pleros que, quum tantum esse utilitatis in legendo iudicemus, ut id quoque adiungamus operi, qui sint, quae in quoque auctore praecipua virtus. Sed persequi singulos, infiniti fuerit operis. Quippe quum in Bruto M. 38 Tullius tot millibus versuum de Romanis tantum oratoribus loquatur, et tamen de omnibus aetatis suae, quibuscum vivebat, exceptis Caesare atque Marcello, silentium egerit: quis erit modus, si et illos, et qui

iosernnt *legendi*, Philandro, nt suspicor, soclore; nequaquam necessario. Nisi forte dicas, quum inferior versus in idem quod modo erat, *legendo*, verbum inciderit, omissam ab aberraute librario hanc, quam recentiores addunt, vocem; equidem tale quid accidisse non credo.

Quoque auctore) Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (lac. Gesn.) Tarv. *a. q.* eum edd. aute Gryph. exc. Bad. sec.; cf. IV, 2, 128. Neque tamen certo dicam, an necessario transpositum sit.

38. *Quibuscum vivebot*) Turic. *quidque contuuebit*; a sec. m. *quid quisque contuebot.* Flor. *quod quid convivabit.* Guelf. *quid quisque convivebat* com Goth. (err. Gesn.) Voss. 2, Vall. uisi quod hic quidam *connivebat* dare narratur. Sed Camp. *quibusque convivebot* cum Bad. sec. *Quidem quisque connivebot* Iens. Tarv. Loc. Ruse. *Quidem quisque convivebat* Venel. Nostrum ab Aldo inde oblinct, nisi quod Obr. *quid quisque condiderat*, improbante recte Burmanno. Regius legi vult *qua quisque connivebat* sensu, nisi fallor, hoc, nt onusquisque ad peiorem dicendi rationem Ciceronis aalala defluxerit, quasi dormitando i.e. *connivendo.* Robustior enim sententia, si oratores ipsos accipis conniventes, quam si iudices oratorum, ut videlor intellexisse Badius, qui improbat rationem Regianam; recte ille. Burmannus vulgatac tautologiam gravatus optel: *qui quum maxime vigebant.* Gesnerus, idem essa negans in alicuius *aetate*, et *iis hominibus quibuscum vivat* (praeterquam quod in critica nota tentat *aetatis suae quidem*, *quique tum vivebant;* et id quidem manifestae iterationis) recte reponi causet *quisque* (pro *quibusque*) *convivebat*; nihil obstare putans, quod *convivere* notione *convivandi* osurpavit noster V, 9, 14; VII, 3, 31; (addo I, 6, 44). Hanc ego difficultatem non adeo parvam censeo; nec satis comminiscor quid loco

6. Nepos in Phoc. II. Additisqoibusdam vocabulis magis rem definientibus etiam frequentius. Almelov. monet, hoc modo (§. 16); dictum *fortunam iudicii.* In voce *praeceptorum* neutrum genus nemo non agnoscet.

37. *Qui sint*) I. c. ii, quos maxime legendos censeam auctores.

38. *Tot millibus versuum*) Cf. VII, 1, 37.

Exceptis — Marcello) Vid. Cic. Brut. 71 — 75. Quum errasse dictus esset noster in Ed. Leidensi, Burmannus, si forte Hortensii in Bruto facta mentio huius accusationis argumentum urgeatur, negat illum recte

39 postea fuerunt, et Graecos omnes, et philosophos? Fuit igitur brevitas illa tutissima, quae apud Livium in epistola ad filium scripta, *legendos Demosthenem atque Ciceronem: tum ita, ut quisque esset Demostheni et* 40 *Ciceroni simillimus.* Non est tamen dissimulanda nostri quoque iudicii summa. Paucos et vix ullum ex his, qui vetustatem pertulerunt, existimo posse reperiri, quin

faciam. Ex Turic. illa scriptura fortasse eruas *quisque* (i. e. *quibusque*) *consuevit.* Sed praeterqnam quod secunda modo manus habet *quisque*, alterum illud, quod in vetustissima scriptura comparet, U, nullum in nostra emendatione momentum facit; male quidem. Nec certo exemplo docere contingit *consuesse hominibus* dici pro *consuetudinem cum iis contraxisse.* Illam autem ταυτολογίας accusationem iuxta cum Gesnero deprecor, et comparo Plin. Ep. IV, 27, 5: *vivit cum Spurinna, vivit cum Antonio*

Philosophos? Fuit) Sic (nisi quod Turic. Flor. a pr. m. uterque *philosophis*) Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Alm. Goth. Voss. 2, et edd. ante Ald. qui inserit *persequemur* (um Regius vellet persequamur), Bad. uterque *persequar*. A Basil. inde *et poëtas persequi velim.*

39. *Fuit*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Iens. Tarv. Reliqui *Fuerit*, suadente Regio — *Quae apud*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Iens. Tarv. Reliqui inserunt *est.*

40. *Tamen*) Turic. Guelf. Camp. omittunt cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Bad. Miror, sed gaudeo, si habet Flor. Fortasse *sed* intercidit post *simillimus.*

Et vix ullum) Sic Camp. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. Sed Turic. Flor. Guelf. *enim vexillum.* Reliqui *enim vel potius v. u* Alm. quoque *vel pot.* omittere narrator.

His) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Reliqni *iis*; cf. §. 33.

Quin) Siç cum Obrechto scripsi pro librorum omnium *qui*; coi a Locat. inde (acc. Camp.) addunt *non* post *adhib.*, quod abest a Turic.

posse accenseri iis, qui Ciceronis aetate maxime vigerent, quippe qui obierit A. V. C. 704, et aliquanto ante, qnam in foro floruerit Cicero, celebrari desierit. De loco nostro vid. not. crit.

Si — philosophos) Repetendum *persequar* ex illis *singulos persequi*: duriuscula sane, sed, ut Badius ait, non invenusta verbi ellipsi: cf. V, 12 extr., ubi ne erat quidem quod certo ex prioribus subaudires; sed vicissim, proverbialis locutio, qualis hic non potest agnosci. Qoare autem *poëtas* hic non recenseat, de quibus tamen et ipsis dictorus est, equidem non dixerim.

39. *Livium*) Cf. VIII, 2, 18.

40. *Nostri — iudicii summa*) Ita ut ne siogulis suas rationes subiiciam, neque longiore disputatione utar.

iudicium adhibentibus allaturus sit utilitatis aliquid, quum se Cicero ab illis quoque vetustissimis auctoribus, ingeniosis quidem, sed arte carentibus, plurimum fateatur adiutum. Nec multo aliud de novis sentio. Quotus (41) enim quisque inveniri tam demens potest, qui ne minima quidem alicuius certe fiducia partis memoriam posteritatis speraverit? qui si quis est, intra primos

Flor. Guelf. Voss. 2, Alm. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. Pro *adhibentibus* Iens. eoque posterr. ante Ald. dant *adeuntibus*. Nullus autem ita Codex.

41. *Aliud*) Sic Turic. Flor. Goelf. Camp. cum Voss. 2, Goth. Alm. et edd. ante Basil. Reliqui *aliter*. Non erat quod mutaretur, etsi *multo aliter* apud Varronem legitur, *multo aliud* dictum alibi demonstrare non contingit. Sed *multo optimum* noster IX, 4, 26; *multo foedissimum* ib. §. 72; et Plin. maior saepissime, ubi plerumque *longe;* item noster hic §. 53; *quanto aliud*. Nec quisquam dubitabit, sentio, sic struere. — *Novis*) Turic. Guelf. Camp. *nobis* cum edd. ante Obr. Sed Flor. Goth.; item Camerar. (referente Gesn.) nostrum; cf. IV, 2, 114. Capper. operose docet, quoties B et V confusae. — *Quotus*) Toric. *quot*. Idem a sec. m. Flor. Camp. *quod* cum Goth. Vall. Voss, 2, et edd. ante Bad. qui e coniectura *quid*, et sic Guelf. Locum propter caliginem non asterisci sed solis splendore indigere satis urbane Regius ait. Nostrum, nisi fallor, a Philandro.

Inveniri tam demens potest, qui) Toric. (nisi quod hic *inveritande*) Flor. *in veritate mens potens quod* (pronomen in Toric. eo compendio scriptum, quod saepe pro *qui*); a sec. m. uterque *in veritate tumens potensque* (quamquam enclitica e Turic. non refertur), et sic Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. *Fuerit adeo timens posteritatis qui* Obr.; quam mutationem cum nostra scriptura, a Philandro profecta reposita, comparando intelliges, non quidem quid vir viro praestet (neque enim hoc proverbio uti velim in Obrechto) sed aliud esse

Ingeniosis — arte carentibus) Cf. I, 8, 8. Apparet, opinor, hic aliquid interesse inter *hos qui — pertulerunt* et *vetustissimos illos*. Nempe *ingeniosos* illos *arte carentes* seiungere mihi Qu. videtur ab *his* etc. Non iam sunt ii in omnium manibus, non celebrantur, igitur ne *vetustatem* quidem *pertulerunt*, locutione petita a vinis quae durent; cf. II, 4, 9, ubi illustrat eam Pseudo-Turnebus; sed haec in Lexica nunc relata sunt. *Hi* igitur *qui — pertulerunt* sunt, quos dicunt critici et rhetores *antiquos*, *veteres*, de quibus vide nos ad VIII, 5, 12. (Sic Plin. Ep. IX, 22. Propertium accenset *veteribus*; cf. et Horat. Ep. II, 1, 34 sqq.) *Hos* quoque dixit quasi demonstrans eos, qui vulgo teruntur.

41. *Memoriam posteritatis speraverit*) I. e. nomen suum inter scri-

statim versus deprehendetur, et citius nos dimittet, quam ut eius nobis magno temporis detrimento constet experimentum. 42 Sed non quidquid ad aliquam partem scientiae pertinet, protinus ad faciendam etiam φράσιν, de qua loquimur, accommodatum. Verum antequam de singulis loquar, pauca in universum de varietate opinionum dicenda sunt. 43 Nam quidam solos veteres legendos putant, aeque in ullis aliis esse naturalem eloquentiam, et robur viris dignum, arbitrantur: alios recens haec lascivia, deliciaeque, et omnia ad voluptatem mul-

tentare locum, aliud persanare. — *Minima*) Goth. Voss. 2: *nimia* (cf. §. 32; item 42). — *Certe*) Turic. Flor. *ceteri*. Ille a sec. m. *ceterae*, et sic Guelf. cum Goth. Voss. 2 (ni fallor, Vall.) et edd. ante Ald. Reliqui *certae* cum Camp. Nostrum Vidov. et Vascos. (nisi forte per errorem hunc nominat Gesn.), probatum Gesnero; *scientiae* Obr. male ingeniosus. — *Posteritatis speraverit*) Turic. *attis s.* Flor. *attidis peraverit*; a sec. m. uterque *artis s.* et sic Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Bodl. et edd. ante Basil. acc. Obr., qui et modo *partiri* pro *partis*, ubi Burm. malit *sortiri*; mihi *partiri* francogallicum videtur (*partager*), non latinum. Ex Alm. referunt *artus s.* Burmannum quidem miror huius loci medicinam exspectantem. — *Quam ut*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *q. et.*

42. *Scientiae pertinet*) Voss. 2, *sententiae p.* Goth. nil aliud nisi omittit *pertinet* (cf. §. 41; item 74). — Φράσιν) Multis modis inquinatur hoc vocabulum in libris, neque in meis ante Tarv. incorruptum apparet. Suspicor autem fuisse *fac. et. ad* φρ. quum in Turic. sit *adfarisin*; a sec. m. *affaresin*. — *Accommodatum. Verum*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. Reliqui inserunt *est*. — *Loquar*) Obr. omittit nullo, quantum video, auctore (nam iterationem, *loquimur*, *loquar*, ferre didicimus); sed et mox §. 43, *arbitrantur*.

43. *Lascivia*) Turic. (a pr. m.) *las quia*. Flor. (a pr. m.) *quia* (cf.

plures librorum professus sit, vel omnino aliquem librum ediderit. Nimiae sane simplicitatis hoc videri potest in nostro, quam ei excussisset profecto hodierna scribentium sedulitas, si potuisset cognoscere, *posteritatis memoriam* nequaquam cogitantium, sed Sosiorum obolum.

Φράσιν) VIII, 1, 1; hic §. 87; add. Senec. patr. p. 198; ubi opponitur *lexi*. Item Io. Chrysos. IV; περὶ ἱερωσύνης et Schaeferum in indice subiecto libello Dionysii de Comp. — De *faciendo* vid. X, 3, 3.

43. *Recens haec lascivia*) Cf. II, 5, 22; *delicias* vide I, 8, 9. Improbat autem Qu. et qui ad unam aetatem sive antiquiorem sive recentem se astringunt, et quos nonnisi unum ex tribus dicendi generibus (cf. II, 17, 8), delectat.

titudinis imperitae composita, delectant. Ipsorum etiam, 44 qui rectum dicendi genus sequi volunt, alii pressa demum et tenuia, et quae minimum ab usu quotidiano recedant, sana et vere Attica putant: quosdam elatior ingenii vis, et magis concitata, et alti spiritus plena capit: sunt etiam lenis, et nitidi, et compositi generis non pauci amatores. De qua differentia disseram diligentius, quum de genere dicendi quaerendum erit. Interim summatim, quid et a qua lectione petere possint,

ad procem. Vol. III; p. 4). — *Daliciaequs*) Turic. Flor. *deliciaqua* cum Goth. Voss. 2. Vall. et edd. ante Basil. exc. Camp. consulto etiam positum, suspicante Badio.

44. *Ipsorum*) Turic. Flor. *ipso* cum Alm. Sed Guelf. Camp. *ipsos* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Ald. Reliqui *sunt* cum maxima post *volunt* interpunctione, de coni. Regii. Nostrum et ipsum e coniectura (cf. V, 10, 91, not. crit.; et X, 7, 4. Sic et XI, 2, 41, Guelf. *iurisconsulto*). Eximendus igitur hic locus numsro quem posui ad IV, 3, 16; item alter XI, 1, 82. — *Tanuia et quae min.*) Turic. Flor. *tenui atque m.* Ille a sec. m. *tanuia atqua quaa m.* et sic Guslf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, et edd. ante Basil. — *Alti spiritus plena*) Turic. *alia sputius p.* Flor. *alios spurtius p.*; a sec. m. ille *alias spurtitiis p.* hic *alios spurtitiis p.* cum hoc facientibus Goth. (nisi quod *spurcius*, err. Gesn.) Voss. 2, Vall. cum illo Guelf. Bodl. et edd. ante Ald., qui primus a Regio corrigente sompsit *spiritus*. Basil. 1, *plena spiritus* (omisso *alias*) et sic rell. praeter Obr. qui habet *acris s. p.* Nostrum e Burmanni coni. — *Etiam lenis*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Alm. Voss. 2, et edd. ante Basil. Reliqui *et l.*

Summatim) Toric. Flor. *sumat* cum Alm. a sec. m. uterque *summa*, et sic Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, et edd. ante Basil. nisi quod Bad. *summam*.

Quid et a qua) Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) *quia et a qua* cum Voss. 2, et odd. ante Basil. (Bad. quidem *quam et a q.*). Reliqui *quid a qua* praeter Gryph. (1536) et Vidov. qui habent *quid a quaque* (cf. I, 6, 16) et Obr. qui nostrum; *patere* mox a Turio.

44. *Magis concitata*) Illostrat Capper. τῷ γοργῷ et τῇ γοργότητι, de quibus Hermogen. περὶ τῶν ἰδεῶν II, 1, p. Sturm. 373 sqq. *Altum* autem *spiritum* Burm. Ovidii loco Trist. IV, 1, 74, « *Altior* humano *spiritus* illo malo est; » et Flori II, 2, 27: « *spirantibus altius* Poenis », ubi vid. et Duksrum. Apud nostrum est *alta mens* VI, Pro. 7; *sublimis spiritus* X, 5, 4.

Disseram diligentius) XII, 19, 63 — 70.

qui confirmare facultatem dicendi volunt, attingam.
45 Paucos enim, qui sunt eminentissimi, excerpere in animo est; facile est autem studiosis, qui sint his simillimi, iudicare: ne quisquam queratur, omissos forte aliquos, quos ipse valde probet. Fateor enim plures legendos esse, quam qui a me nominabuntur. Sed nunc genera ipsa lectionum, quae praecipue convenire inten-
46 dentibus, ut oratores fiant, existimem, persequor. Igitur, ut Aratus *ab Iove incipiendum* putat, ita nos rite coepturi ab *Homero* videmur. Hic enim, quemadmodum *ex oceano* dicit ipse *amnium vim fontiumque cursus ini-*

Guelf. omittitur et recurrit post *confirmare*, non infrequenti transponendi errore. Quod MSS. et edd. ante Bad. (exc. Camp.) dant *possit*, malit fortasse aliquis reponere *volet* pro *volunt*; sed nihil necesse est.

45. *Enim, qui sunt*) Turic. (a pr. m.) Flor. omittunt *qui* cum Alm. Ille a sec. m. *sunt enim*, et sic Guelf. Camp. cum Voss. 2, (Goth. non memoratur) et edd. ante Basil. Hoc quoque a sec. m. in Turic. quod Guelf. Camp. et edd. ante Ald. inserunt et ante *excerpere*. Parenthesi signanda succurrunt loco inde ab Aldo, qui et *paucis* pro *paucos* solus. Philander haud dubie, inserendo *qui*, sanavit. — *Sint his*) Turic. Gu. *sunt his* cum Goth. Voss. 2, lens. Tarv.

Omissos) Turic. Flor. Guelf. *amissos*; cf. VIII, 4, 29; VI, 2, 2.

Aliquos, quos) Turic. Flor. Guelf. omittunt *quos* cum Goth. Voss. 2. Nobiscum facere narratur Alm. (cf. §. 34; item 46). A Basil. inde inserunt *eorum*, vitandi cacophoni gratia, sine auctore. — *Plures*) Tur. Flor. *plurimis* cum Alm.; a sec. m. uterque *plurimos* et sic Guelf. Camp. cum Obr. Fuit antiquitus *pluris*. — *Qui a me*) Turic. Flor. *quia* cum Alm. Illi a sec. m. *qui*, et sic Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. acc. Obr. — *Nominabuntur*) Turic. Flor. *nominabantur* cum Alm.; *nominantur* Goth. Voss. 2; cf. 95. — *Persequor*) Sic Turic. (hic a pr. m. *persecor*) Flor. Camp. cum Goth. Reliqui *persequar*.

46. *Hic enim*) Turic. (a pr. m.) Flor. Camp. *Hinc e.*

Ex oceano) Turic. *ex aecono*; a sec. m. et cicero. — *Vim*) Turic. Flor. Goth. (tac. Gesn.) Camp. omittunt cum Voss. 2.

Facultatem dicendi) Cf. §. 1, quare fortasse hic malis *facilitatem*.

46. *Aratus ab Iove*) Noto initio Φαινομένων, Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα. Illud Homericum *ex oceano* est Il. φ 195. Ἐξ οὗπερ πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα, Καὶ πᾶσαι κρῆναι, καὶ φρείατα πάντα νάουσιν. — *Ceterum de Homero omnium doctrinarum fonte*, v. *Fabr.* B. G. II, 6. Gesner. Vid. et Dionys. Hal. Vol. (Rsk.) V, p. 187. (Ὅμηρος) ἐξ οὗ πως πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα καὶ πᾶσαι κρῆναι.

tium capere, omnibus eloquentiae partibus exemplum et ortum dedit. Hunc nemo in magnis rebus sublimitate, in parvis proprietate superaverit. Idem laetus ac pressus, iucundus et gravis, tum copia, tum brevitate mirabilis: nec poëtica modo, sed oratoria virtute eminentissimus. Nam ut de laudibus, exhortationibus, con- 47 solationibus taceam: nonne vel nonus liber, quo missa ad Achillem legatio continetur, vel in primo inter duces illa contentio, vel dictae in secundo sententiae, omnes litium ac consiliorum explicant artes? Affectus quidem, 48 vel illos mites, vel hos concitatos, nemo erit tam indo-

Magnis rebus) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Bodl. Colb. Goth. Voss. 2, et edd. ante Gryph. Reliqui omittunt *rebus* — *Superaverit*) Flor. (a sec. m.) Guelf. *superavit* cum Goth. et edd. ante Basil. exc. Camp. — *Pressus*) Guelf. *depressus* cum Iens. (non Goth. err. Gesn.) et edd. posterr. ante Bad. sec.; item Alm. quod miror (cf. §. 45; item 63). — *Poëtica*) Guelf. *poëtice* cum Voss. 3.

47. *Consolationibus*) Turic. Flor. (a sec. m. uterque) Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. addunt *que* in fine cum edd. ante Basil. — *Nonus*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *unus* cum Alm. Bodl. Voss. 3. Modo *non* pro *nonne* Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, Bodl. — *Quo missa*) Turic. Flor. (a pr. m. uterq.) *qui omissa*. — *Dictae in secundo*) Turic. Flor. (hic nonnisi a pr. m.) *d. in dicendo in s.* cum Alm.

Laetus — pressus) Cf. V, 14, 33; VIII, Pro. 23; item IV, 2, 117. Recte revincit Cortium Gesn. *elatus* suadentem ad Plin. Ep. I, 8, 5, nec Francii coniectura *latus* probanda.

47. *Vel — vel — Vel*) Cf. II, 20 2; ut et hic mox §. 48; item XI, 2, 50.

Artes) Cf. §. 15. Neque enim tam *artificia* hic ea voce indicari arbitror, quam *praecepta rhetorica*, propter id quod adiicitur *explicant*.

48. *Illos mites — hos concitatos*) I. e. ἤθη καὶ πάθη; cf. VI, 2, 8, 9. « Hoc autem de Homero iudicium Fabius hausisse videtur ex Dionys. Halic. » Capper. Conferendus sane ad omnem hunc scriptorum recensum Dionys. ed. Rsk. t. V, p. 415—436. Eodem enim fere procedit ordine Dionysius, si modo is catalogi auctor, quo et Quintilianus; ut apparent utrumque sectae fuisse Aristarcheae in elegendis quos imitationi proponerent scriptoribus. Quid autem disseuserint in hoc loco veteres Grammatici, velut in partibus Antimacho dandis Euphorion, satis exploratum nunc est VV. DD. industria, quos demonstravimus ad I, 4, 3; quibus mox accessit Wyttenbachius in vita summi magistri. Locum de Antimacho probe et erudite pertractavit Schellenbergius in Reliquiis Anti-

ctus, qui non in sua potestate hunc auctorem habuisse fateatur. Age vero, non utriusque operis ingressus in paucissimis versibus legem prooemiorum, non dico, servavit, sed constituit? Nam benevolum auditorem invocatione Dearum, quas praesidere vatibus creditum est, et intentum proposita rerum magnitudine, et do- 49 cilem summa celeriter comprehensa facit. Narrare vero quis brevius, quam qui mortem nuntiat Patrocli, quis significantius potest, quam qui Curetum Aetolorumque proelium exponit? Iam similitudines, amplificationes,

48. *Non*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 1, 2. Reliqui *nonne* Cf. Goërenz. ad Cic. Legg. p. 243, 285. Modo (§. 47); *non* soli Goth. et Camp. neque §. 50, ulli. Addunt *in* post nostram vocem edd. a Badio inde exc. Bas. Obr. — *Vtriusque*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *utrisque*. Vocem hic omittit Bad. — *Operis ingressus*) Sic Guelf. Goth. Voss. 3, Vall. Iens. cum edd. posterr. ante Ald. quo acc. Basil. *O. si i.* Turic. Flor. hic quidem a sec. manu o. *sui i.* et sic Camp. cum Voss. 1, 2 (contra ac Goth.), Ald. *sui utriusque operis ingressu* Bad.; *sui o. ingressu* Gryph. cum reliquis exc. Obr. qui omittit *sui*.

In pauc.) Sic MSS. (de Goth. tac. Gesn.) et excusi ante Bad. qui omittit praepositionem cum reliquis exc. Basil. Obr.

Nam Benev.) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. Reliqui inserunt *et*. — *Creditum*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *creditur m.*

49. *Significantius*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *significantibus*.

macheis (Hal. Sax. 1786, 8). Vbi aliquid reconditius proponendum erit ex horum copia, monebo, in reliquis lectore ad hos fontes, itemque ad Bibl. Fabricianam ab Harlete auctam ablegato.

Hunc auctorem) Insolentius, ni fallor, de poeta; cf. II, 15, 36; et mox §. 49, *hoc poëta*. Neque enim huc facit Cic. pro Muren. 14: *ingeniosus poëta* et *auctor valde bonus*.

Ingressus — constituit) Fortasse displiceat (et gravatur hoc Badius in nota) quod persona hic imponitur ipsi *ingressui*, qui *servarit, constituerit*, deinde etiam « benevolum, intentum, docilem *faciat* auditorem, » malitque aliquis hoc tribui Homero poëtae; et sic sane procedit vulgata scriptura, quam tamen nequaquam praestant veteres libri.

49. *Mortem — Patrocli*) « Il. σ, 20. Specimen brevitatis haec verba laudat Plinius quoque Epist. IV, 11, 12. » Gesner. *Curetum Aetolorumque proelium est* Il. ι, 530; et mox *Priami* rogatio ω, 486.

Significantius) Cf. I, 7, 32; XII, 10, 21. Francogallum Capperonnerium hic ἐμφατικώτερον suum ingerere sane non miror.

Iam similitudines — ita multa, ut)

exempla, digressus, signa rerum et argumenta, ceteraque quae probandi ac refutandi sunt, ita multa, ut etiam, qui de artibus scripserunt, plurimi harum rerum testimonium ab hoc poëta petant. Nam epilogus quidem 50 quis unquam poterit illis Priami rogantis Achillem precibus aequari? Quid? in verbis, sententiis, figuris, dispositione totius operis, nonne humani ingenii modum excedit? ut magni sit viri, virtutes eius non aemulatione, quod fieri non potest, sed intellectu sequi. Verum 51 hic omnes sine dubio, et in omni genere eloquentiae procul a se reliquit; epicos tamen praecipue, videlicet

Ceteraque quae) Sic MSS. omnes et edd. ante Ald. Hic cum reliquis ante Gesn. omittit *quae*, iubente Regio. Gesnerus *cetera quoeque*. Verbum autem *sunt* omnes iungunt sequentibus *ita multa*. — *Plurimi*) Turic. Flor. *plurime*; a sec. ille manu *plurima*, et sic reliqui. Nostrum e coniectura. — *Harum*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Reliqui *earum*. — *Testimonium*) Sic Turic. Flor.; a sec. m. uterque *testimonia*, et sic reliqui.

50. *Epilogus*) Turic. et *philochus*. Flor. et *epiloghus*. Camp. *et epilogus* cum Voss. 2, Goth. et edd. ante Basil.

Quis) Turic. (a pr. m.) *quas*. An forte mox pro *aequori* fuit *aequare*? — *Priam. rog. Ach.*) Guelf. *rog. Ach. Pr.* cum Goth. et edd. ante Basil. accedente Obr. exc. Camp. quod probat Gesnerus. — *Excedit*) Guelf. *excessit* cum Voss. 3, Iens. et edd. poster. ante Basil. acc. Obr. — *Viri*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm.

51. *Epicos*) Sic Turic. Flor. cum Bodl. Alm. Voss. 2, (contra ac Goth.) Basil. et marg. Gryph. *Epicuros* Voss. 3. Reliqui *heroicos*. Tot tantisque auctoribus obtemperare debui, quamvis deterritus silentio eorum, qui plurimi acerrimique huius loci investigatores vulgata scriptura acquieverunt. Sunt ii sane illud sequuti, quod metrorum genera hic dirempta existimabant, cum praesertim Hesiodum protinus Homero subiici vide-

Hanc structuram, quam contra omnes libros mutare conati sunt editores, equidem verbo finito carere existimo, idque sine vitio. *Sunt* refero ad relativum *quae*: sunt enim ea *probandi* et *refutandi*, intellige *instrumenta*. Sic enumerantur per nominativos quaecumque peti possunt ex Homero. Et de his quidem nominativis absolutis, cf. V, 14, 31. *Signa* et *argumenta* coniunctim applicanda sunt genitivo *rerum*; et designantur ea, de quibus egerat libro V, c. 9, 10. Quod copula *que* annexa est voci *cetera* in fine positae, non recedit ab usu veterum; vid. IX, 3, 37. Ad *testimonium* cf. I, 8, 12.

51. *Epicos*) Cf. not. crit.

52 quia clarissima in materia simili comparatio est. Raro assurgit *Hesiodus*, magnaque pars eius in nominibus est occupata; tamen utiles circa praecepta sententiae, levitasque verborum et compositionis probabilis; da-
53 turque ei palma in illo medio genere dicendi. Contra in *Antimacho* vis et gravitas, et minime vulgare eloquendi genus habet laudem. Sed quamvis ei secundas fere Gram-

rent. Sed qui Antimacho secundas datas refert, is epicorum profecto numero eximit Hesiodum, quem, si heroicorum census ageretur, diserte aut praeferri aut posthaberi Antimacho oportebat. Nec *similis materia* potest ad metrum trahi; cf. §. 88. — *Clarissima*) Turic. *durissima.* — *Simili*) Turic. Flor. Camp. *similis* cum Goth. Voss. 2, Bodl. et edd. ante Gryph. *Similitudinis* Guelf.

52. *Levitasque*) Sic Turic. cum Iens. et edd. posterr. ante Ald. acc. Capper. probante, non imitante Gesnero. Reliqui *lenitasque*, quibus falso eximere Goth. videtur Gesnerus; cf. IX, 4, 144; II, 5, 9. Accedit, monentibus Capper. et Gesn., testimonium Dionysii, apud quem, p. Rsk. 419, est λειότητος ὀνομάτων de Hesiodo; cf. et §. 121. — *Probabilis*) Turic. Camp. omittunt. — *Daturque*) Turic. *datur quae*; a sec. m. omittitur *quae*, et sic Goth. Iens. (tac. Gesn. qui hoc ipsum optabat) Voss. 2, Vall. Camp. cum edd. ante Ald. acc. Bad. pr. Mox *palam* Turic. pro *palma.* — *Medio*) Flor. (a sec. m.) Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) *mediocri* cum edd. ante Basil. cf. §. 80, ubi *mediocri* Flor. (a sec. m.) Goth. Voss. 1, 3, soli.

52. *Vtiles circa praecepta sententiae*) Exempli causa Pseudo-Turnebus demonstrat locum Ciceronis Famill. VI, 18: « Lepta suavissimus ediscat Hesiodum, et habeat in ore Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα. »

In illo med. gen. dic.) Cf. II, 17, 8; item hic §. 80.

53. *Secundas — secundum*) Quum *secundas* a Grammaticis fere tulisse dicitur Antimachus, nemini nisi Homero comparatus esse putandus est. Nec aliter intelligetur illa *proximi* et *secundi* differentia, quam ut *proximus* sit inter quem et primum nihil interest, quamvis longo inde intervallo diremptum, *secundus* qui nonnisi unum gradum descendit ab illius praestantia. Hoc Gesnerus docuit advocandis verbis Horatii: «Iovi nil. — viget simile aut *secundum*, *proximos* illi tamen occupavit Pallas honores.» Non erat igitur quare haereret in loco et contrariam verborum interpretationem tentaret Schellenbergius l. c. p. 38, 39. Rem conficit versus notissimus Virgilii Aen. V, 320: *longo sed proximus intervallo.* » Nec maiore encomio Virgilium donat noster §. 86; et Plin. Ep. VII, 20, 4. *Secundae* possunt dari ei, qui non sit *secundus*, sed tantum *proximus.* — Spaldingianam huius loci interpretationem hoc maxime premit, quod, si eam sequaris, Quintilianus diverso sensu commiserit

maticorum consensus deferat; et affectibus, et iucunditate, et dispositione, et omnino arte deficitur, ut plane manifesto appareat, quanto sit aliud proximum esse, aliud secundum. *Panyasin* ex utroque mixtum 54

53. *Secundum*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm.

has voces *secundas* et *secundum*, neque tamen talis differentiae, quam per acumen aliquod quaesierit, indicium dederit ullum. Quare non dubito veram pronuntiare Schellenbergii rationem. Nimirum non recte, si quid video, usi sunt viri alias sagacissimi illis poëtarum locis; in quorum utroque manifestum est acumen poëticum. Horatius enim sermone pedestri hoc fere dixisset: primum esse dignitate Iovem; secundam, quamquam magno intervallo, Minervam. Iam sentis, quam magnifice hoc extollat negando usurpari posse vocem *secundus* respectu Iovis, qui *unus* sit semper et *solus* maiestate sibi propria. In voce porro *proximus* distinguendus est superlativus comparationis a superlativo intensionis, qui in omni voce perquam familiaris erat veteribus. Ita vocem etiam *proximus* sic unde usurpare non poterant nisi de eo qui revera *prope admodum* abesset. Per acumen itaque Virgilius quoque dixit *longo sed proximus intervallo*. Superlativum enim vult intelligi comparationis (proximus inter ceteros), qui nonnisi oppositione sed manifestat hic et apud Horatium. Apud Quintilianum contra tali usui locus non est, qui absolute adhibet illud *proximum esse*, quod aliter accipi nequit quam *valde prope accedere*, sicut *secundum* esse nihil aliud est quam *priorem esse tertio et reliquis*. Plane sic in eadem re auctor epigrammatis in Anthol. Burm. I, p. 355: « Maeonio vati qui *par aut proximus* esset, Consultus Paean risit » etc. ubi *proximus* tantum non *par* est. Alterum autem epigramma, quod ibidem legitur, ut indefinitam fortasse hanc quidem vocem relinquit, ita firmat nostram de altera sententiam: *De numero vatum si quis seponat Homerum, Proximus a primo, tum Maro primus erit. Et si post primum Maro seponatur Homerum, Longe erit a primo quisque secundus erit.* Hoc posterius epigramma in margine suo indicarat Spaldingius per primum otium inspecturus: quo facto in eandem, ut confido, quam hic exposui sententiam ipse quoque transiturus erat. BUTT.

54. *Panyasin*) Heracleae auctorem, de quo vide in primis Heynium in indice auctorum ab Apollodoro laudatorum. Si quaeris, ex *quo* tandem utroque in eloquendo mixtum putarint veteres Panyasin, Hesiodum respondeo intelligi et Antimachum. Hoc is, qui similia hisce prodit, Dionysius dubitari vetat. Recensito enim Homero, Hesiodo, Antimacho haec subiicit: Πανύασις — τὰς — ἀμφοῖν ἀρετὰς ἠνέγκατο. Spectari autem virtutes eloquendi apparet iis, quae memorantur in praecedentibus istis duobus: Ἡσίοδος μὲν — ἐφρόντισεν — ὀνομάτων λειότητος καὶ συνθέσεως ἐμμελοῦς —, Ἀντίμαχος δ' — ἀγωνιστικῆς τραχύτητος καὶ τοῦ συνήθους τῆς ἐξαλλαγῆς (*minime vulgare eloquendi genus* Qu.). Superat igitur

putant in eloquendo, neutriusque aequare virtutes: alterum tamen ab eo materia, alterum disponendi ratione superari. *Apollonius* in ordinem a grammaticis datum non venit, quia Aristarchus atque Aristophanes, poëtarum iudices, neminem sui temporis in numerum redegerunt: non tamen contemnendum edidit opus ae-
55 quali quadam mediocritate. *Arati* materia motu caret, ut in qua nulla varietas, nullus affectus, nulla persona, nulla cuiusquam sit oratio: sufficit tamen operi, cui se parem credidit. Admirabilis in suo genere *Theocritus*, sed musa illa rustica et pastoralis non forum modo,
56 verum ipsam etiam urbem reformidat. Audire videor undique congerentes nomina plurimorum poëtarum.

54. *Neutriusque*) Sic Turic. Flor. Camp. (quamquam hic *ne utriusque*) cum Ald. Primus a sec. m. adscriptum supra habet *una pars*. Reliqui omittunt encliticam; et recentiores plerique virgulam, quam ego post *eloquendo*, post *putant* exhibent.

Iudices) Turic. *iudicium* cum Alm. Sed a sec. m. *iuditio*, et sic Camp. nisi quod per C. — *Edidit*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *reddit* cum Goth. Voss. 2; *reddidit* ex Alm. affertur.

55. *Varietas*, *null. aff. nulla*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. Iens. (tac. Gesn.) et edd. posterr. ante Ald. — *Nulla cuiusquam*) Sic Turic. Flor. Guelf. (nisi quod *cuiuspiam*) Camp. (sed *cuiusque*) cum Goth. Voss. 2, 3, Alm. Ald. et aliquot edd. ap. Burm. quibus accedit Gesn. Roll. ex Hark ed. Reliqui omittunt *nulla* et dirimunt *cui usquam*, Regio monente et Badio causante, esse quidem apud Aratum personas, sed non loquentes.

Operi) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *operis*. — *Parem credidit*) Guelf. *aequalem c. parem* cum Voss. 1, 3; *p. c. vel aequalem* Iens. cum edd. posterr. ante Ald. — *Theocritus*) Turic. *te cus*. Flor. *tecus*. Ille a sec. m. *textus*, hic nostrum. Mox pro *sed* uterque *et*. — *Pastoralis*) Turic. *postularis*; a sec. m. *popularis*, et sic Camp. *Pasturalis* Flor.

Panyasis *materia* Hesiodum, disponendi ratione (πραγματεία καὶ οἰκονομία) Antimachum. Quamquam Graecus praeceptor utrique hac parte praefert Panyasin.

Aequali quadam mediocritate) Aπτωτον appellat Longinus XXXIII, 6, indicio inter eruditos vulgato, ut videtur, in quo non acquiescit Heynius Opusc. I, p. 81. Idem fere noster VIII, 5, 32: «dum timent, ne aliquando cadant, semper iacent»; item II, 4, 9: «dum satis putant — virtutibus carent».

Quid? Herculis acta non bene *Pisandros*? Quid? *Nicandrum* frustra sequuti *Macer* atque *Virgilius*? Quid? *Euphorionem* transibimus? quem nisi probasset Virgilius, idem nunquam certe conditorum Chalcidico versu carminum fecisset in Bucolicis mentionem. Quid? Horatius frustra *Tyrtaeum* Homero subiungit? Nec sane quis- 57 quam est tam procul a cognitione eorum remotus, ut

56. *Pisandros? Nicandrum*) Sic Turic. Flor. cum Alm. Reliqui inserunt *Quid?* Guelf. dat *Meandrum*. Ex Voss. 3 refertur *Neandrum*. — *Virgilius?* — *Virgilius*) Interiecta hisce cum altero ipso nomine omittunt Turic. Flor. (hic a pr. m.) cum Alm. Voss. (quoto quidem non additur, nec credo horum ullum carere hisce). Mox qui habent ista post *Euphor.* inserunt *frustra* Guelf. Flor. Camp. cum Goth. et edd. ante Gryph.

In Bucolicis) Guelf. omittit cum Voss. 1, 3, Obr.

Tyrtaeum) Flor. (obliterata prima manu) *dirceum*. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) *Dyrcheum*, *Dircheum*, *Dircaeum*, cum Voss. 2, Vall. et edd. ante Ald.

56. *Pisandros*) Camiro, oppido Rhodi oriundus, Heracleae, epici carminis deperditi auctor. De eo vide luculentam disputationem Heynii in Exc. I ad Virg. lib. II.

Nicandrum — Macer atque Virgilius) De *Macro* cf. VI, 3, 96, quibus add. I. H. Voss. ad Tibull. praef. p. 10. *Virgilium* expressisse Nicandri carmen hinc discimus, nec memini qui praeter nostrum prodat. Erat quidem in promptu Georgicon opus Nicandri, saepissime illud ad partes vocatum ab Athenaeo, quo uti posset Virgilius. Sed velim ex hisce deperditi carminis reliquiis aliquid ostendi, in quo imitantem agnoscamus poëtam Latinum. Macrobius in Saturnaliorum opere Nicandrum quidem non recenset inter Graecos eos, ex quibus profecerit Virgilius. Vbi vero expressum a Virgilio Nicandrum agnoverunt VV. DD. theriaca exemplo illi fuisse apparet; conf. Heyn. in procemio ad Virgilii Georg.

Euphorionem — probasset Virgilius) Ecl. X, 50. Recte monet I. H. Vossius, aliorum magis sententiam hic proditam a Quintiliano quam suam. Neque enim ipse agnoscit, Euphorionem magni factum a Virgilio, sed Virgilii auctoritate obtrusam eius lectionem ab iis, qui docti videri vellent. Et satis profecto apparet, hos, qui velut invito ingerantur commemorandi scriptores minus placuisse nostro: ait enim *nec utique damno*. De Euphorione autem qui cupiat tam veterum quam recentiorum iudicia cognoscere, adibit Harletem in Bibl. Fabr. I, 594. Quantum Ciceroni sordebat, tantum Tiberio probabatur hic grammaticus et poëta, Chalcide oriundus, Euboeae oppido. Cum Cicerone in eo iudicando sentit Lucianus de Conscr. Hist. 57.

Horatius — Tyrtaeum) Ep. ad Pis. 401.

non indicem certe ex bibliotheca sumptum transferre in libros suos possit. Nec ignoro igitur quos transeo, nec utique damno, ut qui dixerim esse in omnibus utilitatis aliquid: sed ad illos iam perfectis constitutisque
58 viribus revertemur. Quod in coenis grandibus saepe facimus, ut, quum optimis satiati sumus, varietas tamen nobis ex vilioribus grata sit. Tunc et elegiam vacabit in manus sumere, cuius princeps habetur *Callimachus*: secundas confessione plurimorum *Philetas* occupavit.
59 Sed dum assequimur illam firmam, ut dixi, facilitatem,

57. *Domno*) Turic. Flor. *magno*; a sec. m. ille *non agnovi*, et mox *quod* pro *ut qui*; hic nostrum. — *Sed od illos i. perfectis*) Turic. Flor. (a pr. m. uterq.) *sed illos i. perfectos.*

57. *Quod in*) Sic Turic. Flor. Guelf. cum Voss. 1, 2, 3, Goth. Reliqui inserunt *etiam*, aliquot *et*. Camp. et hoc omittit et *in*. — *In coenis*) Turic. Flor. *ingeniis* cum Alm. *In scenis* Voss. 3. — *Grandibus*) Turic. *grandiis*; a sec. m. *grandia*. Guelf. *grandis*. — *Vt, quum*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt *ut*. Guelf. *et*, *cum*. — *Sumus*) Sic Turic. Flor. Floril. Sant. Camp. eum Goth. Voss. 2, Alm. Reliqui coniunctivum.

Grata sit. Tunc et elegiam vacabit) Turic. *Gratia si tam certe licere iam vacavit*; a sec. m. *grota si tamen — vacabit*. Flor. (obliterata fere prima manu) *gratia* (mox *grato*) *sit*. *Tum et elegontiam licere iam* (postrema duo mox delentur) *vocabit* (mox *voeabit*). Etiam Alm. *Tum certe licere iam.* — *Confessione*) Turic. Flor. Camp. *confessiones.*

Philetas) Guelf. *Philotas* cum Voss. 1, 3. Ante Gesnerum fere *Philaetas.*

59. *Assequimur*) Flor. a sec. m. *adsequatur.* — *Et multa*) Turic. a pr. m. *ut m.* — *Duc. color*) Sic Turic. Flor. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) eum Voss. 2, et edd. ante Basil. Reliqui inserunt *est*. In Guelf. *multo m. quio. m. l. formondus et duc.* cum Iens. (tac. Gesn.) et edd. posterr. ante Stoër. nisi quod hae *formanda mens*. Voss. 1, 3, mutili in h. l., si recte memorantur, celerum consentientes eum Guelf. *multa m. quam m. l. formondus et due.* Basil. In Goth. *festinanda* pro *formanda.*

57. *Indicem*) Alius est *index*, quales singulis libris inscribuntur vel applicantur, alius libellus recensum continens complurium scriptorum, velut apud L. Senecam Epist. 39, *index philosophorum*, et Plin. Epist. III, 5, 2, ubi *indicis vice se functurum* ait. *Indices* unius cuiusdam scriptoris a Romanis criticis factos vide Gell. III, 3.

58. *Et elegiam*) Cf. I, 8, 6.

Philetas) Cous, grammaticus et poëta, Ptolemaei Philadelphi praeceptor, Propertio saepe memoratus et cum Callimacho coniunctus, nec tamen nisi fragmentis nobis innotescens.

59. *Vt dixi*) Cf. §. 1.

optimis assuescendum est: et multa magis quam multorum lectione formanda mens, et ducendus color. Itaque ex tribus receptis Aristarchi iudicio scriptoribus iamborum, ad ἕξιν maxime pertinebit unus *Archilochus*. Summa in hoc vis elocutionis, cum validae, 60 tum breves, vibrantesque sententiae, plurimum sanguinis atque nervorum, adeo ut videatur quibusdam, quod quoquam minor est, materiae esse, non ingenii vitium. Novem vero Lyricorum longe *Pindarus* prin- 61 ceps, spiritus magnificentia, sententiis, figuris, beatissima rerum verborumque copia, velut quodam eloquentiae flumine: propter quae Horatius eum merito credidit nemini imitabilem. *Stesichorum*, quam sit in- 62

— *Ad ἕξιν*) Turic. Flor. Camp. *ad haec* cum Goth. Voss. 2, Alm. Vall. (err. Burm.) Ald. Bad. *ad exitum* Guelf. cum Iens. et edd. post. ante Ald. Nostrum egregie reposuit Philander. Modo Turic. a sec. m. *praeceptis*, quum a pr. *raeceptis*.

60. *Quibusdam*) Turic. *quibus*. — *Quod quoquam*) Turic. (a sec. m.) *q. quoque*. E Flor. *quo que*; sed a sec. m. *quod quidem*, et sic Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum edd. ante Basil. — *Ingenii vitium*) Turic. *ingenitivum*.

61. *Copia, velut quodam*) Turic. c. *q*. Nostrum Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Voss. 2. Reliqui inserunt *et* post *cop*.

62. *Stesichorum*) Turic. *iste sichorus*. Flor. *Stesichorus* cum Locat. et edd. post. ante Gibs. exc. Bad. Gryph. (1544) et Stephano aliquotque praeterea, quibus obsequutus et Gibs. *Stersichorus* Camp. cum Voss. 1, 3. *Terpsicorus* Guelf. Iens. (err. Gesn.) Turv. — *Canentem — sustinentem*) Turic. *canente — sustentem*; a sec. m. *canente — sustinente*, et sic Camp. cum Goth. Voss. 2, Vall. et edd. post. ante Ald. *Canente — sustinentem* Flor. *Canentem — sustinente* Iens. (err. Gesn.) Nobiscum facit Guelf. Tarv. et rell. edd. etiam nominativum dantes in *Stes*. — *Simul loquen-*

Ex tribus) Duos reliquos recte Ruhnkenius l. c. p. 99, designat Simonidem et Hipponactem. — Ἕξιν) Cf. ad §. 1. Archilochus a Cicerone principe loco positus Orat. I; quibus add. quae exhibet Fabric. Harl. vol. II, p. 106 sqq.

60. *Vibrantesque sententiae*) Potestatem verbi intransitivam vide IX, 4, 55; Cic. Brut. 95, 6. Translatam, ut hic XI, 3, 120; XII, 9, 3.

61. *Horatius*) Carm. IV, 2.

62. *Stesichorum*) Omnium maxime cum hoc iudicio conspirat Dionys. Hal. l. c. p. 421: Ὅρα δὲ καὶ Στησίχορον ἔν τε τοῖς ἑκατέρου τῶν προειρημένων (Pindari et Simonidis) πλεονεκτήμασι κατορθοῦντα, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὧν ἐκεῖ-

genio validus, materiae quoque ostendunt, maxima bella et clarissimos canentem duces, et epici carminis onera lyra sustinentem. Reddit enim personis in agendo simul loquendoque debitam dignitatem: ac, si tenuisset modum, videtur aemulari proximus Homerum potuisse: sed redundat, atque effunditur: quod ut est reprehendendum, ita copiae vitium est. [63] *Alcaeus* in parte operis *aureo plectro* merito donatur, qua tyrannos insectatus multum etiam moribus confert: in eloquendo quoque brevis et magnificus, et diligens, et plerumque Homero similis: sed in lusus et amores descendit, ma-

doque) Turic. *simullo quondo*; a sec. m. *simullo quandoque*, et sic Flor. a pr. m. — *Est reprehend.*) Turic. Flor. inserunt *respexit* cum Alm. Pro *repr.* Voss. 3, *respondendum*; cf. III, 5, 15.

63. *Qua*) Turic. Flor. (a sec. m. uterq.) Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. *quia* cum Voss. 1, et edd. ante Gryph. exc. Ald. qui Nostrum, et Basil. qui dat *qui*, et sic Guelf.

Insectatus) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Alm. Bodl. et edd. ante Ald. acc. Basil. Reliqui *insectatur.* — *Etiom moribus*) Turic. a sec. m. *et de omoribus.*

Confert) In Turic. *confestim.* — *Eloquendo*) Guelf. *eloquentia.* — *Diligens*) Turic. *dicendi* cum Alm. non Flor. (cf. §. 46; item 89). Mox copulam *et* ante *plerumque* habent Turic. Camp. cum Alm. Reliqui omittunt. — *Plerumque*) Flor. Guelf. *plurimumque* cum Basil. Gryph. Obr. *Plurimum* Camp. cum Andr. Ald. Sed omittunt vocem Iens. Tarv. Venet. (err. et tac. Gibs.) cum edd. ante Ald. acc. Bad.

Homero) Turic. et a pr. m. Flor. *orotionis* cum Alm. Voss. 3. *Horotio* Ald. — *Sed in lusus*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *sed et eius sit* cum Alm. *Sed ethous sit* Turic. a sec. m. *Sed et lusit* Voss. 1, 3. *Sed in lusos* Guelf. *Sed in luxus* Tarv. *Sed et in lusus* Bestius coniicit in De ratione emend. leges. — *Et amores*) Turic. Flor. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) inserunt *in*, cum edd. ante Basil. exc. Camp. acc. Obr. — *Aptior*) Guelf. *altior* cum Voss. 3.

νοι λείπονται κρατοῦντα· λέγω δὲ τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν κατὰ τὰς ὑποθέσεις (materiae) πραγμάτων, ἐν οἷς τὰ ἤθη καὶ τὰ ἀξιώματα τῶν προσώπων (personis debitam dignitatem) τετήρηκεν. Himerensis fuit, aetatis Phalarideae, cuius *graves Camenas* laudat Horatius quoque IV, 9, 8. Ingeniosissime nostri nomen Aristidi reddit Taylorus in Lett. Lys. pag. 242. Quod autem *epici carminis onera lyro* Stes.; *sustinere* dicit Qu., id rectissime Propertio accommodat Wyttenbachius Bibl. Crit. III, 4, p. 49.

Copiae vitium) Cf. II, 4, 4; XII, 10, 13.

63. *Alcaeus — — aptior*) Conf. not. crit.

ioribus tamen aptior. *Simonides*, tenuis alioqui, sermone 64

Haec de Alcaeo inquinata esse a mutantibus, apparet. Pro *Homero*, quod nunc vulgo legitur, repones *oratori*, si contuleris Dyonisium l. c. p. 422, *πολλαχοῦ γοῦν τὸ μέτρον τις εἰ περιέλοι, ῥητορικὴν ἂν εὕροι πολιτείαν*, pro quorum extremis aut cum Sylburgio legendum *πολιτικὴν α. ε. ῥητορείαν* aut pro *πολιτείαν* reponendum *πραγματείαν*. Mox illud *et eius sit* nihil fere continere potest nisi haec: *et Teïus fit*, cui longe aptius applicatur veterum prope omnium scriptura et *in amores descendit*. Habebit igitur locus ita: « in eloquendo quoque brevis et magnificus et plerumque oratori similis: sed et Teïus fit et in amores descendit, maioribus tamen aptior. » Quid significent ea quae sic eruo, unusquisque facile agnoscet; an ita a modesto solutae orationis scriptore, qualis est noster, dici potuerint, merito dubitabitur. Exempla quidem hunc in modum de Anacreontico poëseos genere loquendi afferre non contingit; nisi quod notus est locus Ciceronis Tuscul. IV, 33. « Fortis vir in sua republica cognitus quae de iuvenum amore scripsit Alcaeus? nam Anacreontis quidem tota poësis est amatoria. » Coniunguntur vulgo Alcaeus et Anacreon, ut in illo Aristophanis fragmento p. Brunck. 238: *Ἆισον δή μοι σκολιόν τι λαβὼν Ἀλκαίου κἀνακρέοντος.* Max. Tyr. in defensione Anacreontis Disp. 8, p. Dav. prioris ed. 96, *τὴν τοῦ Τηΐου σοφιστοῦ τέχνην* appellat; quamquam sentio quid intersit. Debebat omnia amatoria poësis ostendi appellata Τηΐα. Neque enim sufficit Horat. I, 17, 18, (*fide Teïa*). Addam protinus quae huc faciunt aliorum de Alcaeo prodita. *Aureum plectrum*, quo donatur poëta, ab Horatio accipit Carm. II, 13, 26; cuius iudicium firmare hic noster putandus est. Alcaei ipsius verba quaedam obversata utrique Romanorum, quae est Meierottonis suspicio (cf. Dubia p. 156), minus fit probabile. Adde de eodem Horat. Carm. I, 32, 6 — 12; IV, 9, 6. *In parte operis* laudari Alcaeum interpretaberis, ut aliquoties monui, *ob* partem, *de* parte. Huic autem parti, quae insectando tyrannos locum faciebat sententiis virtutem commendantibus (*multum confert moribus*), opponitur altera, lectioni nequaquam assumenda, de puerorum amoribus. Neque enim *sed* referes ad *eloquendum* modo, ubi *plerumque* quidem *Homero*, vel *oratori*, sit *similis*, sed in amores quoque descendat; verum ad omnem eius poësin, quae partim sit admirabilis, partim levis, nec digna viri gravis cura (cf. §. 58). Gemina Alcaei in eloquendo laus est apud Dionysium: *Ἀλκαίου δὲ σκόπει τὸ μεγαλοφυὲς καὶ βραχὺ καὶ ἡδὺ μετὰ δεινότητος, ἔτι δὲ καὶ τοὺς σχηματισμοὺς μετὰ σαφηνείας.* — Dum extrema haec Spaldingii verba lego, mirari subit, cur loco illorum *sed et Teïus fit*, quibus tantopere ipse diffidit, non proposuerit *sed et levis fit*, quod a codicis scriptura *sed et eius sit* tam prope abest. Nam ab adoptanda codicum aliquot scriptura *sed et lusit* vel sola perfecti forma, quae ceteris non bene coit, deterrere debet. Butt.

64. *Simonides, tenuis*) Turic. *simo id est enim*. Flor. (a pr. m.) *S. enim*. Alm. omittere dicitur sec. vocem.

Sermone) Turic. *sermones*. An fuit olim *sermonis proprietate et iuc.*

64. *Simonides, tenuis alioqui*) Non memini, qui praeterea sic sentiat de

proprio et iucunditate quadam commendari potest: praecipua tamen eius in commovenda miseratione virtus, ut quidam in hac eum parte omnibus eius operis auctoribus praeferant. Antiqua comoedia cum sinceram illam sermonis Attici gratiam prope sola retinet, tum facundissimae libertatis, etsi est insectandis vitiis

65

Neque enim satis placet *iucunditate quadam* ita sine genitivo structum, et ne ablativus quidem ille nudus *sermone proprio.* — *Praecipua*) Tur. Flor. Guelf. Camp. *praecipue* cum edd. ante Ald. acc. Bad. pr. An fuit *praecipua est*? Modo *potest* omittit Guelf. — *Commovenda miseratione*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *c. miserationis.* Ille a sec. m. *commovendo miserationis*, et sic Camp. Facile corrigas *miserationes;* sed contorta oratio. — *Eius operis*) Sic Turic. Flor. Camp. Reliqui *eiusdem.* Alm. omittere dicitur.

65. *Attici gratiam*) Flor. (a pr. m.) *ad gratiam.*

Facundissimae) Turic. (a pr. m.) Flor. *fecundissimae* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. exc. Camp.

Est insectandis) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Iens. Tarv. Ald. Reliqui inserunt *in.* — *Venusta*) Turic. Flor. (hic a

Simonide. Dionysius quidem haec l. c. p. 420: Σιμωνίδου δὲ παρατήρει τὴν ἐκλογὴν τῶν ὀνομάτων, τῆς συνθέσεως τὴν ἀκρίβειαν· πρὸς τούτοις, καθ' ὃ βελτίων εὑρίσκεται καὶ Πινδάρου, τὸ οἰκτίζεσθαι μὴ μεγαλοπρεπῶς, ὡς ἐκεῖνος, ἀλλὰ παθητικῶς. (Extrema transponendo sanavi: est enim in libris ἀλλ' ὡς ἐκεῖνος παθ.). Quae hic de οἰκτισμῷ eius produntur et a Qu. de commovenda miseratione, spectant ad Θρήνους, in quo opere excelluit Simonides, habuitque aemulum, sed imparem Pindarum; cf. Schneider. in fragmm. Pind. pag. 20. Aeschylum quoque vicit idem laudandis iis, qui in victoria Marathonia occubuerant; qua de re propositum fuit praemium in ludis Olympicis. Sic enim auctor vitae Aeschyli: Απῆρε δὲ (Αἰσχύλος) ὡς Ἱέρωνα — ἐν τῷ εἰς τοὺς ἐν Μαραθῶνι τεθνηκότας ἐλεγείῳ ἡσσηθεὶς Σιμωνίδῃ. τὸ γὰρ ἐλεγεῖον πολὺ τῆς περὶ τὸ συμπαθὲς λεπτότητος μετέχειν θέλει, ὃ τοῦ Αἰσχύλου, ὡς ἔφαμεν, ἐστὶν ἀλλότριον. Vid. et Pausan. VI, 9, 2. Threni in obtritos ruina conclavis Scopadas aliquod fragmentum servatur a Stobaeo Serm. 103, collatis Phavorini verbis eodem sermone excitatis paulo inferius; vid. Iacobs. ad Simonidis fr. 2. Cf. nostr. XI, 2, 14–16. Qualis autem vis fuerit Simonidis in miseratione movenda, exemplum habemus praeclarum lamentationem Danaes ap. Dionysium de structura extr. Ceterum in illo μὴ μεγαλοπρεπῶς inest aliqua *tenuitatis* significatio.

65. *Antiqua comoedia — habet*) Scabri quid inesse sentio huic structurae, in qua necesse est ad genitivum illum *fac. libertatis* graecam formam οὖσα intelligamus. Nemo enim, opinor, *gratiam* trahet ad *fac. lib.*, in qua ratione *retinet* debebat esse post *libert.*

praecipua, plurimum tamen virium etiam in ceteris partibus habet. Nam et grandis, et elegans, et venusta: et nescio an nulla, post Homerum tamen, quem, ut Achillem, semper excipi par est, aut similior sit oratoribus, aut ad oratores faciendos aptior. Plures eius 66 auctores: *Aristophanes* tamen, et *Eupolis*, *Cratinus*que praecipui. Tragoedias primum in lucem *Aeschylus* protulit, sublimis et gravis, et grandiloquus saepe usque ad vitium, sed rudis in plerisque et incompositus: propter quod correctas eius fabulas in certamen deferre poste-

pr. m.) *vetusta*. Haereo sane in recepta, desiderans tenue illud quod inter *elegans* et *venustum* intercedere potest discrimen. Neque tamen *vetusta* laudabili significatione quomodo dici potuerit, comminiscor. — *An nulla*) Hoc dedi ex coniectura; libri enim *an ulla*, nisi quod Turic. Flor. (hic a pr. m.) *an illa* cum Basil. cf. IX, 4, 1; XI, 3, 97.

Quem) Turic. *quae*.

66. *Propter quod correctas*) Turic. Flor. (a pr. m. uterq.) *p. quia rectas* (postremum Flor. solus corrigit) cum Alm. Sed Camp. *quod p. correptas*. — *Posterioribus*) Guelf. *posterioris*; qui et modo *pleris*. — *Permisere, suntque*) Turic. *permiserunt quae*; a sec. m. *quod*. Camp. *permiserunt s. q.*

Venusta) Cf. not. crit.

Achillem — excipi par est) «Quem excipit Homerus v. g. in laude Nirei in Boeotia 180: Νιρεὺς ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθεν Τῶν ἄλλων Δαναῶν μετ᾽ ἀμύμονα Πηλείωνα». Gesn. Ad pronomen *nulla* optime subaudietur *poesis*, non *comoedia*.

66. *Correctas eius fabulas*) De correctis veterum fabulis, et hoc, quod prodit Quintilianus, an recte narratum videri possit, nuper egerunt viri doctissimi Boeckhius et Godofr. Hermannus (ille in libello de Aeschyli, Sophoclis, Euripidis quae supersunt tragoediis; hic in commentatione luci tum quidem destinata, sed nondum edita) quorum alter recte fidem abrogare videtur nostro, nemine praeterea simile quidquam prodente. Et quoties turbantem aliquid deprehendimus Fabium in rerum veterum memoria! Cf. II, 15, 30; II, 16, 4; III, 6, 49; III, 7, 19; IV, 1, 68, 73; V, 10, 3, 17; VI, 1, 20 (adde X, 1, 22); VI, 3, 67; VI, 5, 8; VII, 1, 14; VIII, 3, 84; VIII, 4, 28; IX, 3, 8, 89; IX, 4, 101; vide et X, 7, 27. Id quidem aliorum quoque testimoniis confirmatur, Aeschyli etiam mortui fabulas victoriam reportasse, qua de re Philostratus suo more Ἀθηναῖοι ait ἐκάλουν (αὐτὸν) καὶ τεθνεῶτα εἰς Διονύσια· τὰ γὰρ τοῦ Αἰσχύλου ψηφισαμένων ἀνεδιδάσκετο καὶ ἐνίκα ἐκ καινῆς (Vit. Apollon. VI, 6); cf. Petit. Legg. Att. pag. 68; Fabric. Harl. II, pag. 168. Addit Boeckhius (pag. 32) locum Suidae v. Εὐφορίων, ubi hic Aeschyli filius narratur τοῖς τοῦ πατρὸς — οἷς μήπω ἦν

rioribus poëtis Athenienses permisere, suntque eo modo
67 multi coronati. Sed longe clarius illustraverunt hoc opus *Sophocles* atque *Euripides*: quorum in dispari dicendi via uter sit poëta melior, inter plurimos quaeritur. Idque ego sane, quoniam ad praesentem materiam nihil pertinet, iniudicatum relinquo. Illud quidem nemo non fateatur necesse est, iis, qui se ad agendum compa-
68 rant, utiliorem longe fore Euripidem. Namque is et in sermone (quod ipsum reprehendunt, quibus gravitas et cothurnus et sonus Sophoclis videtur esse sublimior) magis accedit oratorio generi: et sententiis densus, et in iis, quae a sapientibus tradita sunt, paene ipsis par, et dicendo ac respondendo cuilibet eorum, qui fuerunt in foro diserti, comparandus; in affectibus vero cum

67. *Dicendi*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *discendi*.

Vter) Turic. Flor. *uterque*; ille a sec. m. *uter quidem* cum Camp. hic nostrum. Vocem omittit Voss. 1. — *Ego sane, quoniam*. Turic. Flor. (hic a pr. m.) *eo s. q.* Guelf. *ego quia* et sic Obr. *Ego* om. Camp. — *Fore Euripidem*) Sic Turic. Reliqui *E. f.* Hic quidem Turic. *Euripiden*.

68. *Et in sermone*) Flor. *qui et s.*; a sec. m. *et vi et s.* et sic Turic. Camp. cum Bodl. Ald. Omittunt *in* Guelf. cum Goth. Voss. 2, et rell. edd. ante Basil. acc. Obr. Si posset probari hic *vim et sermonem* (cf. V, 10, 55) opponendi usus, placeret sane talis ratio prae recepta, in qua scabrities est coniungendi hasce locutiones *et — accedit — et — comparandus* sine verbo finito in altera parte.

Ipsum reprehendunt) Turic. *i. quod reprehendet*. Flor. *i. qui reprehendet*; a sec. m. *reprehendit*. Camp. *i. reprehenderet*. Modo pro *quod* Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) *quo* cum edd. posterr. ante Basil. acc. Obr. — *Sublimior, magis*) Turic. Flor. inserunt *erit*. — *Et dicendo*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.). Reliqui inserunt *in*. Mox Turic. Camp. Goth. *atque*. Guelf. *et*. Mox pro *cuilibet* Guelf. *civiliter* cum Iens. (tac. Gesn.) Tarv. — *Qui miseratione*) Turic. Flor. inserunt *in*. — *Constant*) Turic. (a pr. m.) *constat*.

ἐπιδειξάμενος, τετράκις νικῆσαι. Vnum quidem correctae fabulae Aeschyleae exemplum per ingeniosam coniecturam affert idem Boeckhius (pag. 132). Suspicator enim, Sophoclis satiricam fabulam, Ἀχαιῶν σύλλογον sive σύνδειπνον esse correctum ex Aeschyli priore, cuius rei argumentum sit summa illa loci ab Athenaeo positi similitudo l. I, p. 17. C. D. — Stigelius sui seculi eruditis hominibus hoc de Aeschylo iudicium probari negat.

68. *Sententiis densus*) Cf. in locutione §. 102; item II, 5, 8.

omnibus mirus, tum in iis, qui miseratione constant, facile praecipuus. Hunc et admiratus maxime est, ut 69 saepe testatur, et sequutus, quamquam in opere diverso, *Menander*: qui vel unus, meo quidem iudicio, diligenter lectus, ad cuncta, quae praecipimus, efficienda sufficiat: ita omnem vitae imaginem expressit; tanta in eo inveniendi copia, et eloquendi facultas; ita est omnibus rebus, personis, affectibus accommodatus. Nec nihil profecto viderunt, qui orationes, quae *Cha-* 70 *risii* nomine eduntur, a Menandro scriptas putant. Sed

69. *Praecipuus — maxime*) Turic. *praecipus et admiratus miratus m.* a sec. m. *praecipuus et admirandus m.* et sic Bodl. cum Iens. et edd. posterr. ante Basil. Sed Flor. *p. et admirandus miseratus m.* a sec. m. *p. e. admiratus m.* et sic Camp. Nobiscum faciunt Guelf. et Goth. nisi quod omittunt *et*. — *Testatur*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *praestatur*. — *Et sequutus*) Turic. Flor. (a sec. m. uterq.) Camp. inserunt *eum* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil.

Efficienda) Quos codd. Gibsonus *effingenda* dare ait, nequa ipse indicavit, neque vidi ullos, MSS. dumtaxat; nam edd. sane dant a Basil. ante Gibs.; cf. V, 12, 21. Placuisse hoc Gibsono nec miror, nec probo.

70. *Eduntur a.*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *adductura*. Ex Alm. *adducuntur*. *Putant*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 3, et edd. ante Stoër. acc. Obr. Reliqui *putent*. — *Illa mala*) Turic. *alia m.* cum Bodl. Voss. 1, 3 (sed Guelf. *alia* solum, omisso *mala*) Iens. et

Facile praecipuus) Aristoteles quoque πολλαὶ ait (Εὐριπίδου τραγῳδίαι) εἰς δυστυχίαν τελευτῶσι — καὶ ὁ Εὐριπίδης, εἰ καὶ τὰ ἄλλα μὴ εὖ οἰκονομεῖ, ἀλλὰ τραγικώτατός γε τῶν ποιητῶν φαίνεται. Reliqua de huius tragici sapientia et eloquentia in vulgus nota; et copiose illustravit Valckenarius in Diatribe.

69. *Hunc — Menander*) Imitationis vestigia et ipsi deprehendimus, de qua saepe monet Valckenarius; conf. Fabr. Bibl. Gr. Harl. II, p. 456. Vbi admirationem testetur, fragmenta nobis relicta non ostendunt. Sed Philemonis est in eam sententiam illud in Anthologia Epigrammatum nobis servatum: Εἰ ταῖς ἀληθείαισιν οἱ τεθνηκότες Αἴσθησιν εἶχον ἄνδρες, ὥς φασίν τινες, Ἀπηγξάμην ἄν, ὥστ' ἰδεῖν Εὐριπίδην (Cleric. p. 364; Iacobs. ad Anthol. tom. II, 1, pag. 187).

Vitae imaginem expressit) Notissima vox Aristophanis Byz.: Ὦ Μένανδρε καὶ βίε, πότερος ἄρ' ὑμῶν πότερον ἐμιμήσατο; et Manilii (V, 470): «Menander Qui vitam ostendit vitae».

70. *Charisii nomine*) Fragmenta eius aliquot servavit Rutilius Lupus v. polyptoton, prosopopoeia, antitheton; ubi primo loco (p. 37) videndus Ruhnk. Cf. Cic. Brut. 83. Fuit aequalis Demetrii Phalerei.

mihi longe magis orator probari in opere suo videtur, nisi forte aut illa mala iudicia, quae Epitrepontes, Epicleros, Locri habent, aut meditationes in Psophodee, Nomothete, Hypobolimaeo non omnibus oratoris nu-

edd. post. ante Basil.; *illa civilia* Obr. — *Epitrep.* — *Locri*) Sic latinis litt. Flor. Camp. Guelf. (in ultimo quidem Λοχροὶ hic dare videtur) Goth. (nisi quod ultimum *lectos*, err. Gesn., cum edd. ante Stoër. exc. Bad. pr. qui *Locre* et Basil. qui *Locros*, de lens. item err. Gesn.). Mox edd. *lochos* et ab Obr. inde graecis litt. Hic tamen vitiose ἐπιτρέφοντες. Illud quoque a Basil. inde plerorumque est vitium, *epitrepontas* accusativum facientium et reliqua eodem casu accipientium (nam et ἐπικλήρους Basil.), quod vitavit Obr. Is effinxit λοχός (*puerpera*), cuiusmodi nulla memoratur alibi Menandro. Mei quidem Flor. Camp. et reliqui *Locre*, quod e Voss. 2, et Vall. afferunt, quum ipse diligenter alterum notarim e Goth. nisi forte error est meus, debentis designare Guelf. dantem *lectos*. E Turic. nihil ponitur, quasi consentiente plane cum Burm. graeca emendatissima dante; quod contra esse suspicor. Gesnerus primus auctore Fabricio in bibl. Λοχροὶ dedit; ego malui, per levem mutationem e *Locre*, Romana retinere elementa. — *Meditationes*) Obr. *illae dictiones*.

Psophod. — *Hypob.*) Flor. Camp. (hic tamen *Sophode*) *Sophocle enomothete hippobolimeo* (ultimo in Flor. suprascriptum *y*, item *Hypobolime* Camp.) cum Guelf. Goth. (tac. Gesn.) quamquam variante in quibusdam literis

Orator probari etc.) « In opere suo h. e. in ipsis comoediis orator probatur Menander ». Ita Gesnerus; qui simul rectissime monet, inesse ironiam, quam plerumque inducit formula *nisi forte*. Neque vox *mala* alteri *iudicia* coniungenda est tanquam faciens unum subiectum, sed est adiectivum pro attributo vel praedicato, Turpiter autem se dedit Pavius in libro de Graecis *mala* haec *iudicia* interpretatus posthabitum Menandrum Philemoni. Iam qualia sint ea, quae memorantur *iudicia*, etsi facile in argumentis τῶν Ἐπιτρεπόντων, quam comoediam Sidonius Apollinaris Hecyrae Terentianae similem ait, τῆς Ἐπικλήρου, (cf. VII, 1, 14), potest animo concipi, in fragmentis quidem nobis relictis non apparet. *Meditationes* autem sunt μελέται, orationes de re non iudiciali, cuiusmodi dixeris illam ῥῆσιν, disertissimam profecto et spiritus generosi plenam, quam habemus inter fragmenta ex Hypobolimaeo reliqua, p. ed. Clerici 184 seq. cui add. Bentl. in emendatt. Phileleutheri p. 64, multa dexterrime sanantem; item Toup. Epist. p. 33. De ipsa quidem hac fabula vide nos ad I, 10, 18. Puterat autem haec ipsa Menandrei operis pars, quae meditationibus cernitur, accommodatior dici declamatoribus quam patronis. Fabularum quae hic recensentur tituli aliis quoque scriptoribus commemorati possunt inspici apud Fabricium ab Harlete auctum vol. II, p. 463 sqq. *Nomotheten* ut noster singulari numero designat Athenaeus p. 247, plurali Ammonius v. Λυχνίον.

Oratoris) Cf. not. crit.

meris sunt absolutae. Ego tamen plus adhuc quiddam collaturum eum declamatoribus puto, quoniam his necesse est, secundum conditionem controversiarum plures subire personas, patrum, filiorum, militum, rusticorum, divitum, pauperum, irascentium, deprecantium, mitium, asperorum. In quibus omnibus mire custoditur ab hoc poëta decor. Atque ille quidem omnibus eiusdem operis auctoribus abstulit nomen, et fulgore quodam suae claritatis tenebras obduxit. Habent tamen alii quoque Comici, si cum venia leguntur,

71

72

scriptura, velut quod Guelf. dat *enomotheti*; Goth. *enomothetae*. Nostra ex hisce quam recte eruatur, apparet; neque attinuit imitari eos qui graecis literis utuntur. Turic. ne hic quidem memorari miror. — *Oratoris*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 1, 2, et edd. ante Bad. Reliqui *oratoriis*. Hos imitari religio fuit, quum *oratorii numeri* apud Qu. quidem nihil plane possint indicare, nisi compositionis artificium (cf. IX, 4, 57), quod hinc prorsus est alienum. Nostrum ipsum est quidem non adeo consuetum, sed facile ferri posse videtur, quod solitae illi locutioni *omnibus numeris absolutae* hic adiicitur, cuius tandem artificii *numeros* accipere debeamus. Nec convenientius erat *orationis* hic ponere, quamquam *eloquentiae* fortasse praeferendum. In hoc loco *nisi forte — absolutae* laborat et infelices coniecturas tentat Stigelius.

71. *Eum*) Sic Turic. Flor. cum Alm. Voss. 2. *Cum* Goth. Omittunt vocem Camp. et edd. a Gryph. ante Obr. Reliqui *esse*. — *Filiorum militum*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Reliqui inserunt *maritorum*, improbante recte Burm., qui monet in reliquis omnibus paria induci, quod hic repente deficiat. Saltem debebat esse *coelibum*, *maritorum*.

Custoditur) Turic. Flor. *custodietur*. — *Decor*.) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, 3, et edd. ante Gryph. Reliqui *decorum* (cf. XI, 3, 177) quod non quidem (ut censebat Badius, referente Burmanno, neque enim in meo exemplo invenio) facit caudam hexametri, ut nec *archipiratae*, censente, mirum, sic ipso Burmanno; cf. XI, 2, 1.

72. *Operis auctoribus*) Turic. Flor. (hic quidem a pr. m.) *operibus* cum Alm. — *Tenebras*) Guelf. omittit cum Voss. 1.

Obduxit) Turic. *adduxit*. Camp. *induxit*. — *Habent tamen*.) Turic. *t. h.* — *Leguntur*) Sic Turic. Flor. Reliqui *legantur*.

71. *Declamatoribus — necesse — subire personas*) Cf. III, 8, 51; VI, 2, 36; IV, 1, 47; XI, 1, 55.

Decor) Cf. §. 27, et XI, 1, 41.

72. *Si cum venia leguntur*) Fateor me, quid sit *legere cum venia*, ignorare. Cuinam datur haec venia? Legenti an scriptori legendo? Posterius probat Gesnerus in Thesauro Lat. memor huius, quem hic transcurrerat, lo-

quaedam, quae possis decerpere: et praecipue *Philemon*, qui ut pravis sui temporis iudiciis Menandro saepe praelatus est, ita consensu tamen omnium meruit credi 73 secundus. Historiam multi scripsere praeclare, sed nemo dubitat longe duos ceteris praeferendos, quorum diversa virtus laudem paene est parem consequuta. Densus, et brevis, et semper instans sibi *Thucydides*: dulcis, et candidus, et fusus *Herodotus*: ille concitatis,

Possis) Gnelf. *possunt.* Voss. 1, 3, *possint.* Goth. *possit.*

Decerpere) Guelf. *decernere* cum Voss. 1, 3. — *Pravis*) Turic. Flor. Camp. *prave* cum Goth. Voss. 2, Colb. (non Vall. ut Burm.) et edd. ante Ald. Error est a confusione literarum *I* et *E*, qualis modo in *Locre.* Guelf. omisso *ut* (cum Voss. 1) dat *quamvis* pro nostro. Multi excusi *quamvis* pro *ut.* — *Iudiciis*) Flor. (a pr. m.) Rusc. *iudicis.* Gnelf. omittit cum Voss. 3. — *Tamen*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Goth. Voss. 2, Vall. Alm. et edd. ante Bad. acc. Basil. Reliqui omittunt, quorum est Guelf. — *Credi sec.*) Flor. (a sec. m.) *c. esse s.* cum Iens. (err. Gesn.) et edd. ante Bad. Sed Guelf. *esse s.*

73. *Multi scripsere*) Turic. *multis scribere*; a sec. m. *in multis scribere.* — *Longe duos*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Gryph. Reliqui *d. l.* — *Parem*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *priorem.*

Fusus) Turic. (a sec. m.) Guelf. Camp. *effusus* cum Goth. Voss. 2, Bodl. et edd. ante Gryph. — *Ille concitatis — melior*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm.

ci: *excusando si quid minus probabile occurrat.* Sed quae haec est ratio addendi hoc de animo ad indulgentiam composito, qui bona quaedam in hisce scriptoribus *sit* inventurus? Qui indulget vitiosis, is sane multa poterit probare; sed verendum erit, ne plura quam opus sit. An accipiemus *veniam* legendorum talium a praeceptore discenti concessam? At hoc plane ieiunum; neque enim plus inveniet boni qui volente magistro leget, quam qui nolente. Longe aptius erat, si *cum delectu* dixisset, vel *cum cautione*, vel ut §. 116, *cum iudicio.* An forte hoc ioerit, si reposueris *cum verecundia?* (Mihi tamen satisfacit Gesneri ratio. Nam venia utique et indulgentis opus est, si quis ceteros comicos, a Menandro obscuratos, legere animum inducat. Qui igitur a vitiis illorum non absterretur, is inveniet, quae excerpere etiam volet. BVTTM.)

Philemon) Cf. III, 7, 18.

Meruit) Impetravit, non *dignus fuit*; cf. IX, 2, 98.

73. *Thucydides — Herodotus*) Hic quoque Dionysium l. c. p. 424 sqq. conferre operae pretium fuerit, cui quum fere iudicio consentiat noster, eloquendi virtute profecto non est posthabendus.

Candidus) Cf. §. 32.

hic remissis affectibus melior; ille concionibus, hic sermonibus; ille vi, hic voluptate. *Theopompus* his 74 proximus, ut in historia praedictis minor, ita oratori magis similis: ut qui, antequam est ad hoc opus sollicitatus, diu fuerit orator. *Philistus* quoque meretur, qui turbae quamvis bonorum post eos auctorum eximatur, imitator Thucydidis, et ut multo infirmior, ita aliquatenus lucidior. *Ephorus*, ut Isocrati visum, calcaribus eget. *Clitarchi* probatur ingenium, fides infamatur. Longo post intervallo temporis natus *Timagenes* 75 hoc est vel ipso probabilis, quod intermissam historias scribendi industriam nova laude reparavit. *Xenophon* non excidit mihi, sed inter philosophos reddendus est. Sequitur oratorum ingens manus, ut cum decem si- 76

Vi) Guelf. *ut* cum Voss. 1. — *Voluptate*) Turic. Flor. (uterq. a sec. m.) *voluntate* cum Iens. (tac. Gesn.) et cdd. postt. ante Ald. *ῥώμη* — Θουκυδίδης· ἡδονῇ — διενεγκόντα τὸν Ἡρόδοτον. Dionys. l. c.

74. *Ab hoc*) Turic. *ab hoc*; cf. III, 6, 53. Mox §. 80; *ab hoc* pro *ob hoc* Flor. (a pr. m.) Camp. Iens. Tarv.

Qui turbae) Turic. *qui turpe*; a sec. m. *quid turpe*. Camp. *quid turbae* cum Voss. 2, (non Goth. cf. §. 42; it. 82). Guelf. *qui tubae*. — *Eos*) Sic Turic. Flor. Guelf. Voss. 2. Reliqui *hos*. — *Eximatur*) Turic. (a sec. m.) Guelf. Camp. *existimatur* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Ald.

75. *Timagenes*) Turic. Flor. (hic a sec. m. *t* anteponit) *imagines*. — *Hoc est vel*) Turic. *hoc e. vel*. Camp. *h. v.* Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) *v. h.* cum Voss. 2, et edd. ante Gryph. Reliqui *v. h. est*. — *Sed inter*) Turic. Flor. inserunt *mihi*, iterum positum.

76. *Vt cum*) Sic Turic. Flor. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2,

74. *Praedictis*) Cf. VIII, 3, 83.

Sollicitatus) Ab Isocrate magistro; vide Cic. de Or. II, 13; item ut in Ephoro; cf. II, 8, 11.

Meretur) Hic quidem alio quam modo (72) significatu; et plane structum sicut *dignus*, quod alias me legere non memini.

Aliquatenus) Suspicor fuisse *aliquanto*.

Clitarchi — infamatur) Hic (reliqui enim hic commemorati notiores sunt, quam ut mea oratione indigeant) comitatus Alexandrum mox eius res exposuit. Fidem scriptoris cum nostro elevat Cicero Brut. 11, et quamvis ingeniosum iudicio in elocutione destitutum notat Longinus III, 7; item Demetr. de Eloc. extr. Vide et Heyninm de fontibus Diodori in fronte Diod. Bip. p. 84, 85. In *Philisto* conf. Cic. ad Q. fr. II, 13, ubi *paene pusillum Thucydidem* appellat.

75. *Timagenes*) cf. I, 10, 10.

76. *Vt cum*) Cf. IX, 1, 3.

mul Athenis aetas una tulerit. Quorum longe princeps *Demosthenes*, ac paene lex orandi fuit: tanta vis in eo, tam densa omnia, ita quibusdam nervis intenta sunt, tam nihil otiosum, is dicendi modus, ut nec quod desit in eo, nec quod redundet invenias. 77 Plenior *Aeschines*, et magis fusus, et grandiori similis, quo minus strictus est: carnis tamen plus habet, minus lacertorum. Dulcis in primis et acutus *Hyperides*: sed minoribus causis,

3, et edd. ante Gryph. exc. Camp. qui omittit *cum*. Sed Guelf. *ut tum*. Reliqui omittunt *ut*. — *Lex orandi*) Turic. *lexoran.*

Invenias) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *invenies.*

77. *Plenior*) Turic. *pleniora*; a sec. m. *planiora*; cf. IX, 4, 34. — *Minus lacertorum*) Sic Turic. Flor. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Basil. Reliqui *l. m.*

Minoribus causis) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. a quo *sed* quoque abesse narrant.

Tam densa omnia) Hoc *densi* vel *crebri* vocabulum frequentat in hisce; vid. §. 68, 73, 102, 106; cf. II, 5, 8. Sic et πυκνὸν est apud Dionys. vol. (Reisk.) V, p. 463, 470; item συγκεκροτημένη λέξις p. 538; Hermogenes de Formis p. 470: ταῖς πυκνότησι τῶν ἐννοιῶν.

Quibusdam nervis) Eadem comparandi forma §. 82, *quandam — deam*; §. 81, *quodam Delphico — oraculo.*

77. *Plenior*) Recte contra Barthium ad Stat. Theb. VIII, 683, defendit nostram vocem Burmannus, ne reponatur, quod vult ille, *planior*. Neque enim quidquam magis proprie opponitur *stricto* et *gracili* quam *plenum*, velut, indicante Burm., Ovid. art. am. II, 661: «Dic habilem, quaecumque brevis, quae turgida, plenam»; et Rem. 3271 «Turgida, si plena est, si fusca est, nigra vocetur». Qu. Declam VII, p. Bip. 140: «solidum plenumque corpus». Vbi *plus carnis*, ibi *plenius* corpus.

Hyperides) Qui hoc de minoribus causis Hyperidis ingenio accommodatis diserte dicat praeter nostrum, non invenio. Eo tamen tendunt fere quae leguntur apud Dionysium (p. 434 sq.); Hermogenem (p. 420, 491); Longinum c. 34; Ciceronem de Or. III, 7; Or. XXVI, 31. De Lysia quidem sic censet Dionysius p. 488, 542; et Cicero de opt. gen. Oratt. cap. 3, extr. Dolendum est autem, illam quam Dionysius promisit Hyperidis, Demosthenis et Aeschinis censuram desiderari: vid. p. 451, 629. Funebris eius laudationis fragmentum a Stobaeo servatum p. 618 (ed. Gesn.), merito certatim laudant VV. DD. In quo pro hisce ὅμως δὲ χρὴ θαῤῥεῖν καὶ τῆς λύπης παραινεῖν εἰς τὸ ἐνδεχόμενον legendum suspicor — τῇ λύπῃ π. aut τῆς λύπης παραιρεῖν — Si Libanio credimus, Hyperideam esse, non Demosthenеam, orationem περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν, satis illa ostendit leniorem quam est Demosthenis characterem.

ut non dixerim utilior, magis par. Iis aetate *Lysias* 78 maior, subtilis atque elegans, et quo nihil, si oratori satis esset docere, quaeras perfectius: nihil enim est inane, nihil arcessitum; puro tamen fonti, quam magno flumini propior. *Isocrates* in diverso genere dicendi ni- 79 tidus et comptus, et palaestrae, quam pugnae magis accommodatus, omnes dicendi Veneres sectatus est; nec immerito: auditoriis enim se, non iudiciis compararat: in inventione facilis, honesti studiosus: in compositione adeo diligens, ut cura eius reprehendatur. Neque ego 80 in his, de quibus loquutus sum, has solas virtutes, sed has praecipuas puto: nec ceteros parum fuisse magnos. Quin etiam *Phalerea* illum *Demetrium*, quamquam is primus inclinasse eloquentiam dicitur, multum ingenii habuisse et facundiae fateor, vel ob hoc memoria dignum, quod ultimus est fere ex Atticis, qui dici possit orator: quem tamen in illo medio genere dicendi prae-

78. *Esset*) Turic. Camp. *est.* Reliqui *sit.* Nostrum e coniectura; cf. I, 8, 5.

79. *In diverso*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *iudici verso.*

Auditoriis) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *audituris.* Guelf. *Auditoribus.* Voss. 3, *auditoris.* — *Se, non*) Turic. *venit.* Flor. *venum*; a sec. m. nil nisi *non.* — *Iudiciis*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *iudicis.* — *Compararat*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *comparat* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Ald. (exc. Loc. Ven.) acc. Leid. Gibs. Obr.

80. *Loquutus sum*) Sic Turic. Camp. Reliqui *s. l.*

Phalerea illum) Sic Voss. 1, 3; *phalere attillum.* Turic.; a sec. m. *p. atilii*; item *demetrii.* Reliqui *Phalereum illum.* Guelf. Camp. *Phalerium i.* — *Is primus*) Turic. Flor. *is primum.*

Eloquentiam) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *eloquentiae.*

Medio) Flor. (a sec. m.) Guelf. *mediocri* cum Voss. 1, 3.

78. *Satis esset*) At non est; cf. IV, 5, 6.

79. *Isocrates*) Non opus erat cum Capperonnerio apponere locum Dionysii (p. 432), qui etsi non alienus ab hoc ipso nostri, non tamen adeo congruit, ut possit Quintilianeus inde expressus videri. Est copiosius praeterea de Isocrate Dionysii iudicium (p. 534—585), multa et ipsum continens huc facientia.

80. *Demetrius — is primus inclinasse — dicitur*) Cf. Cic. Brut. 9. *Hic primus inflexit orationem.*

Praefert — Cicero) « Respicit, puto, quod iam observatum Almeloveenio,

81 fert omnibus Cicero. Philosophorum ; ex quibus plurimum se traxisse eloquentiae M. Tullius confitetur, quis dubitet *Platonem* esse praecipuum, sive acumine disserendi, sive eloquendi facultate divina quadam et Homerica? multum enim supra prosam orationem, et quam pedestrem Graeci vocant, surgit: ut mihi non hominis ingenio, sed quodam Delphico videatur oraculo 82 instinctus. Quid ego commemorem *Xenophontis* illam iucunditatem inaffectatam, sed quam nulla consequi affectatio possit? ut ipsae sermonem finxisse Gratiae videantur, et, quod de Pericle veteris comoediae testi-

81. *Troxisse*) Turic. Flor. (a pr. m. uterq.) *transisse*,
Dubitet Platonem) Turic. Flor. Camp. inseruut *et*. Guelf. *dubitat P.* — *Quodam*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *quaedam*. — *Oraculo instinctus*) Turic. Flor. o. *de instrictus*. Illa a sec. m. *o. dei instructus*; hic *de instinctus*. Camp. o. *dei instinctus*. Ex Alm. nil affertur, nisi *instrictus*.
82. *Illam iucunditatem*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. eum edd. ante Gryph. Reliqui *i. i.*
Consequi affectatio possit) Sic Turic. Flor. (uterque tamen *odf.*) Camp. *Possit affectotio sequi* Guelf. cum Voss. 1, 3; o *cons. p.* Goth. Iens. cum edd. ante Basil. Reliqui *p. a. c.* — *Sermonem finxisse G.*) Sic Turic. Flor. *S. g. f.* Goth. Camp. Ald. Bad. *fluxisse s. g.* Guelf. *Ipse s. graecis f. videotur* Iens. cum edd. ante Ald. quod recte improbat Badius, qui et *ipsi* non male scribi posse monet. Singularem *videatur* et Turic. (a sec. m.) et Goth. — *De Per. testimonium*) Guelf. *de veteri peride t.*; item *comoediae* omittente Voss. 1; *peride* autem dante Voss. 3. — *Labris*) Turie. Flor. (hic a pr. m.) *laboribus* cum Alm. E Voss. 2 *laboris*; nil tale Goth. (cf. §. 74; it. 86).

ad Orat. 27, qui et alia quoque illius elogia citat ex de Orat. II, 23; et Offic. I, 1 » Gesnerus. — Adde Leg. III, 6; Fin. V, 19. De medio genere dicendi; cf. §. 52.

81. *M. Tullius confitetur*) Cf. Orat. 3: « Fateor me oratorem, si modo sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiae spatiis exstitisse ».

Et quam pedestrem) Parum placet coniunctio *et*, cuius nullam hic idoneam vim agnosco.

Delphico — oraculo) Laudant Cic. Brut. 31, ubi cum Iove comparatur Plato. Adde Cic. Legg. II, 7; de Or. III, 4. Valde similis sententiae figura de Legg. I, 22: « praecepti tanta vis — ut ea non homini cuipiam, sed Delphico deo tribueretur ».

82. *Vet. comoed. testim.*) Locus est notissimus Eupolidis in Δήμοις comoedia. Cf. Plin. Ep. I, 20, ibique Gesn. Vide et nos ad Qu. II, 16, 19, ubi ponitur locus Aristophaneus, ad quem ipsos hosce Eupolidis versus profert

monium est, in hunc transferri iustissime possit, in labris eius sedisse quandam persuadendi deam. Quid re- 83 liquorum *Socraticorum* elegantiam? Quid *Aristotelem*? quem dubito scientia rerum, an scriptorum copia, an eloquendi suavitate, an inventionum acumine, an varietate operum, clariorem putem. Nam in *Theophrasto* tam est loquendi nitor ille divinus, ut ex eo nomen quoque traxisse dicatur. Minus indulsere eloquentiae 84 *Stoici* veteres: sed cum honesta suaserunt, tum in colligendo probandoque, quae instituerant, plurimum valuerunt: rebus tamen acuti magis, quam, id quod sane non affectant, oratione magnifici. Idem nobis per Ro- 85

f 83. *Elegantiam*) Turic. Flor. *elegentium*. Ille a sec. m. *elegantium*, hic nostrum. — *Eloq. suavitate*) Turic Flor. (hic a pr. m.) *e. usus s.* cum Goth. Voss. 2; *e. vis s.* Alm. *E. usu s.* Guelf. cum Voss. 3, Iens. Tarv. — *Loquendi nitor*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) cum Alm. Omittit *est* Guelf. dans. *eloq.* Sed *loquendi* tolum desiderat Veneta. Reliqui *eloquendi n.*

84. *Stoici*) Turic. *hystori*; a sec. m. *hystorici*. Flor. *hystoriae*; sed el *eloquentiae* omittil a pr. m.; a sec. Ipsam nostram reponit scripturam. — *Colligendo*) Taric. Flor. (a pr. m. nterq.) *coligendo*. Hic a sec. *eligendo*, et sic Iens. cum edd. post. ante Ald. acc. Bad. Colon. Paris. Coliu.

Probandoque, quae) Turic. om. *quae*; Guelf. encliticam cum Voss. 3; *probandoque quod* Goth. Ieus. (tac. Gesn.) Camp. cum edd. ante Ald. acc. Bad. Placet. — *Instituerant*) Turic. Flor. (a pr. m. uterq.) *instituerans*. — *Valuerunt*) Guelf. om. cum Voss. 3. — *Sane*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *sene*. — *Affectant*) Turic. Flor. *adfecti tacuerunt*. Ille a sec. m. *affecti tacuerunt*, hic nostrum ipsum. Camp. *affectaverunt*. Goth. *affectarunt* cum Basil. et edd. post. ante Obr. acc. Roll.

85. *Magnifici. Idem*) Guelf. inseril *Quid romanorum*? cum Iens. (err. Gesn.) et edd. post. ante Ald. *Qui romanorum* inserit Voss. 3.

scholiastes. Ciceroni commemorantur in Bruto c. 9, 15.

83. *Loquendi nitor*) Cum variandi causa, tum quia magis sermone familiari quam scriptis meruisse hoc nomen videtur Theophrastus, *loquendi* quam *eloquendi* maluisse Quintilianum suspicor; cf. IX, 4, 147. Miras loquendi delicias sectatum vides apud nostrum VIII, 1, 2; sed et vestilus cultusque apud Athenaeum I, p. 21, a. indicante Almelovenio. De nomine, quo suum Tyrtami mutavit; conf. Diog. Laërt. V, 38. — Facilius aliquanto fueril, si pro *tam est* scribatur *tantus est*.

84. *Stoici — colligendo probandoque*) Cf. II, 20, 7.

manos quoque auctores ordo ducendus est. Itaque ut apud illos Homerus, sic apud nos *Virgilius* auspicatissimum dederit exordium, omnium eius generis poëtarum, Graecorum nostrorumque, » haud dubie proximus.
86 Vtor enim verbis iisdem, quae ex Afro Domitio iuvenis excepi: qui mihi interroganti, quem Homero crederet maxime accedere, *Secundus*, inquit, *est Virgilius, propior tamen primo, quam tertio.* Et hercule ut illi naturae caelesti atque immortali cesserimus, ita curae et diligentiae vel ideo in hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum: et quantum eminentibus vincimur, fortasse

Homerus, sic) Turic. Flor. (hic quidem *sit*) *homeros sit s.* a pr. uterque m. Graecam formam retinet Turic. et habet Alm. — *Apud nos Virg.*) Turic. omittit *nos*, mox pro eo reponit *Romanos*, et idem pro *nos* Camp. A pr. m. Flor. omittit *apud.* — *Nostrorumque, haud*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Alm. Voss. 1, 2, 3, et edd. ante Ald. aec. Basil. Reliqui, Regio iubente, inserunt *illi.*

86. *Vtor*) Sic Turic. Flor. *Vt* Guelf. cum Voss. 3. Reliqui *Vtar.* — *Ex Afro*) Praepositionem a pr. m. omittunt Turic. Flor. *Quae* desiderare narratur Alm. *Ab A.* Iens. cum edd. post. ante Basil. — *Excepi*) Sic Turic. Camp. cum Alm. Voss. 1, 3, et edd. ante Basil. (nisi quod Veneta *cepi*). Turic. Flor. (a pr. m. uterq.) *excipi.* Reliqui *accepi.* Malim sine praepos. *quae Afro — elicui.* — *Hercule*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp.; cf. V, 12, 16; X, 2, 3. Reliqui *hercle.* — *Vt illi*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *cum i.* cum Goth. — *Caelesti atque immortali*) Guelf. *c. atque divinae* cum Voss. 2, (cf. §. 82; it. 88). Sed Camp. *divinae atque c.* cum Ald. Basil. (nisi quod haec *divine at*); cf. V, 10, 91, et hic §. 95. Sic et X, 1, 5, *ergo* (cum edd. post. ante Ald.) pro *igitur*; item X, 4, 4. — *Ideo*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *idoneo.* — *Quantum*) Guelf. *quanto plus* cum Iens. et edd. post. ante Ald. acc. Basil. *Quanto* Ald. Obr. — *Eminentibus*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Reliqui *eminentioribus.*

86. *Vtor enim*) Quare *proximum* appellarit, tuetur se auctoritate Domitii; nec opus igitur *utar* scribere cum recentioribus, quum nihil novi mox proferat.

Quae ex Afro — excepi) Parum tersa oratio. Cf. not. crit. In *accedendo;* cf. VI, 2, 35.

Vt — cesserimus, ita) Cave coniunctivum repetas ab *ut;* est indefinite positus pro eo: *cedendum est.* Vsus autem satis frequens Latinorum in comparandis suis et Graecorum, aliorumve virtutibus, gentem suam suosque cives prima pluralis numeri persona designandi; cf. §. 93, 99, 107. Ita Tacitus Ann. I, 50; II, 3, bis. Agitur ipsorum qui scribunt res, quum decertat Romanus cum alius populi cive.

aequalitate pensamus. Ceteri omnes longe sequentur. 87 Nam *Macer* et *Lucretius* legendi quidem, sed non ut phrasin, id est, corpus eloquentiae faciant: elegantes in sua quisque materia, sed alter humilis, alter difficilis. *Atacinus Varro* in iis, per quae nomen est assequutus, interpres operis alieni, non spernendus quidem, verum ad augendam facultatem dicendi parum locuples. *Ennium*, sicut sacros vetustate lucos, adoremus, in 88 quibus grandia et antiqua robora iam non tantam habent speciem, quantam religionem. Propiores alii, atque

87. *Longe*) Turic. umittit. — *Sequentur*) Camp. Obr. *sequuntur*; male. — *Lucretius legendi*) Turic. *L. loquendi*. Flur. (a pr. m. *L. eius loquendi*. — *Phrasin, id est, corpus*) Turic. *pars in idem c*. Flor. (a pr. m.) *pars in i. e. c.* Guelf. *ph. i. e. ut c.* cum Iens. (sic. Gesn.) et edd. post. ante Bad. — *Elegantes*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *legentes* cum Alm. — *Humilis* Flor. *luminis*.

Verum ad augendam) Turic. Flor. (a pr. m. uterq.) *verus augendam*.

88. *Vetustate lucos*) Turic. Flor. (a pr. m. uterq.) *vetus tamen locus*. Ille a sec. m. *vetustatem locutos*.

Alii, atque ad hoc, de quo loquimur) Ita Guelf. cum Alm. Voss. 1, 3, Basil. *Aliasque ad hoc de qua loquamur*. Turic.; a sec. m. *a. atque ad hanc de qua loquimur*, et sic. Flur. Camp. cum Goth. Voss. 2, Locat. Venet. Rusc. *Ad hanc atque de qua l.* Iens. Tarv. *Alii ad hanc phrasin de qua l.* Ald. Reliqui *a. a. a. hanc phrasin de qua l.* — *Heroicis*) Turic. Flur. (a pr. m. uterq.) *erois*. Ex Alm. *ereis*. Quid sit quod e Voss. 3, quasi varians scriptura ipsum nostrum profertur *heroicis*, non exputo. Fateor mihi aliquam de nostra scriptura suspicionem subnasci (cf. §. 51).

Aequalitate) « *Aequalitatem*, interpretor, *aequabilitatem* ». Gesnerus. Cf. §. 54: « *aequali* quadam mediocritate ». Virgilius nunquam infra se descendit, quod Homero tacite quidem hic imputatur. Cf. etiam dicta nobis de nomine *aequalius* ad III, 6, 60.

87. *Macer et Lucretius*) Cf. §. 56; item de Lucretio I, 4, 4, unde apparet, quare difficilis appelletur; vid. et not. nostr. ad I, 8, 8. Recte autem Burm. monet, idem operis propositum respicientem Ovidium *sublimem* appellare Lucretium Amor. I, 15, 23. Eadem causa Statio Sylv. II, 7, 76 est: « dat furor *arduus* Lucreti ». *Humilis* igitur Macer propter herbarum proprietates, quas carmine consectatur.

Atacinus Varro) Scribo simplici *T*, contra quidem libros plerosque, sed auctore Horatio Serm. I, 10, 46. Cf. Qu. I, 5, 18, sed in primis Ruhnk. Ep. Cr. p. 199 — 201.

88. *Ennium — religionem*) Miranda elocutionis in nostro proprietas et maiestas. Cf. nos ad I, 8, 8.

ad hoc, de quo loquimur, magis utiles. Lascivus quidem in heroicis quoque *Ovidius*, et nimium amator ingenii 89 sui : laudandus tamen partibus. *Cornelius* autem *Severus*, etiamsi versificator quam poëta melior, si tamen, ut est dictum, ad exemplar primi libri bellum Siculum perscripsisset, vindicaret sibi iure secundum locum. Sed

An et hic fuit *epicis*? Nisi materiam magis quam metrum respexisset, noster, non profecto lasciviam notasset, quam nemo in versu hexametro erat miraturus, quum tot sint satirarum hexametri nequitiis referti. An voluit aliquam Heroidum mentionem iniicere? Non puto. Neque enim in elegiis quisquam luxuriantis ingenii delicias magnopere improbabit, si maxime alienas a matronarum heroicarum dignitate. *Epica* profecto metamorphoses potuerunt appellari, quarum noster alibi quoque tetigit levitatem et lusus IV, 1, 77. — *Tamen partibus*) Sic Turic. Flor. cum Alm. Basil. Sed a sec. m. Flor. *t. parcius*, et sic Camp. cum Goth. et edd. a Iens. ad Basil. *Laudandis partibus* sine coniunctione Guelf. E Voss. 3, *laudandus partibus*. Voss. 2, *laudandus in partibus* (cf. 86; it. 89). Reliqui *t. in p.* Praepositio omittitur etiam IX, 9, 111.

89. *Etiamsi*) Turic. *etiam sit*. Guelf. *etiam sic* cum Voss. 3. Fateor mihi tersiorem videri orationem, si reponatur *etiamsi sit*, propter illud quod mox infertur alterum *si tamen*. Camp. *et si*. — *Exemplar*) Turic. *exempla*. Goth. *exemplum* cum Vall. (cuius quum nulla ap. Badium sit mentio, suspicor esse in Voss. 2; cf. §. 88; item 91. — *Perscripsisset*) Turic. (a pr. m.) *praescripsisset*.

Sed cum) Flor. *ferrenum*. Guelf. *Varrenum*. Voss. 1, 3, *farrenum*.

Heroicis) Cf. not. crit. De *Ovidio* nota omnia, dignus tamen in primis, cuius de hoc poëta prodita conferantur, Seneca pater Controv. II, 10; Philippus quidem Melanthon natura gravem et tetricum hic agnoscit Qu., cui Ovidius *partibus* modo *laudandus* sit visus; esse enim *totum laudandum*.

89. *Cornelius — Severus*) Cf. Voss. de Histor. Lat. p. 109. Si propter locum de Cicerone a Seneca patre prolatum, Suas. 6, Ios. Scaliger coniectabat, pro *Siculum* in nostro reponendum esse *civile* bellum, poterat vicissim, id quod monent Colomesius et Gesnerus, Aetnae illa descriptio, quam adhuc terimus, commemorata Senecae filio epist. 79, suspicionem iniicere particulae ex illo opere *Siculae expeditionis* decerptae. Carminis Severiani titulum non memorat scholiastes Persii ad I, 95.

Etiamsi) Cf. not. crit.

Vt est dictum) Nihil ego hic significari existimo nisi communem et pervulgatum inter homines istius, vel superioris temporis sermonem, qui de opere Severi ita iudicaverint. Non opus igitur requirere, a quo tandem *hoc dictum sit*, multo minus etiam memoriam torquere, ut is in opere Quintilianeo locus inveniatur. Neque enim solet ita sua *dicta* designare.

Secundum locum) Inter epicos Latinos a Virgilio.

Sed cum etc.) Cf. not. crit.

eum consummari mors immatura non passa est: puerilia tamen eius opera et maximam indolem ostendunt et admirabilem, praecipue in aetate illa, recti generis voluntatem. Multum in *Valerio Flacco* nuper amisimus. 90 Vehemens et poëticum ingenium *Saleii Bassi* fuit, nec ipsum senectute maturum. *Rabirius* ac *Pedo* non indi-

Alm. *Terrenum.* Basil. *Varenum* cum Gryph. marg. Steph. Ricc. « Latere hic poëtam aliquem certum mihi est; sed quia ille raptus in prima aetate, paucis forte notus et memoratus fuit. *Varenum* si legatur, forte (fortasse) ille fuit, vel ipsi gentilis, quem a Cicerone defensum saepe apud Fabium nostrum legimus. Varenum accusatum a Bithynis memorat Plinius VII, c. 6; sed quem hic intelligi vix puto.» Burm. « Quum Guthanus et primae editiones consentiant, et praeterea videantur haec Severo Cornelio convenire, ut de quo modo dixerit, cum *ad exemplar primi libri bellum Siculum non perscripsisse:* nescio an opus sit quaerere, quod forte (fortasse) nusquam est. » Gesner. Turicensem, summae auctoritatis librum, commemorari non video (cf. 63; item prooemium nostrum tertio volumini praemissum p. 4, 5). A Mediolanensibus duobus nihil opis exspectandum, quorum uterque mutilus est in nostro loco. Nec tamen dubito, quin verum viderit Burmannus. Eum, quem modo *versificatorem* appellarat tantis profecto laudibus Quint. non mactavit. Quis vel Bentleius vel Ruhnkenius vel Porsonus nobis eum demonstraturus est, qui hic delitescit?

Admirabilem) Sic Turic. Flor. Camp. cum Goth. Voss. 2; Alm. Bodl. et edd. ante Basil. Reliqui *mirabilem.*

90. *Saleii*) Flor. *sali.* Camp. *Salei* cum Rusc. Ald. Bad. Basil. Sed Goth. *Salii* cum Iens. Tarv. Voss. 2, Palat. Gebh. *Syllae* Guelf. cum Voss. 1, 3, quamquam hi *sile.*

Senectute maturum) Turic. *s. ma turbi*; a sec. m. *senectus maturavit* cum Barthii cod. Bodl. Andreana, et sic haud dubie Palat. Gebh. Sed Flor. (a pr. m.) *s. turbit.* Colinaei et Vidovaei edd. *s. maturuit*; et hoc

90. *In Valerio Flacco*) Cf. Fabr. Bibl. Lat. ed. Ern., vol. II, p. 250 sqq. Maligne hic laudatum poëtam criminatur is, qui multa in hoc super poëtis iudicio Quintilianeo reprehendit, Caspar Barthius Advers. LVI, 11; item ad Stat. Theb. VI, 93; X, 700.

Ingenium Saleii Bassi) Cf. nos ad VI, Pro. 3. De *senectute maturum* consule not. crit.

Rabirius) Hic, qui carmine persequutus est bellum Achaicum, aliquot scriptoribus cum eximia laude memoratur, velut Ovidio (Pont. IV, 16, 5), et Velleio II, 36; et L. Senecae (Benef. VI, 3). Cf. Voss. de Histor. Lat. I, 21. Nihil eius reliquum.

Pedo) Cf. VI, 3, 61. Eiusdem Theseida, quae et ipsa intercidit, demonstrat Ovid. Pont. IV, 10, 71. Versus de navigatione Germanici profert M. Seneca Suasor. 1. Cf. idem Voss. de Poet. Lat. p. 32.

gni cognitione, si vacet. *Luçanus* ardens, et concitatus, et sententiis clarissimus, et, ut dicam quod sentio, 91 magis oratoribus quam poëtis annumerandus. Hos nominavimus, quia Germanicum Augustum ab institutis studiis deflexit cura terrarum, parumque diis visum est,

inesse suspicor Turic. et Flor. In hac autem scriptura an sit reprehensio, qualem vulgo agnoscunt in recepta, merito dubitatur. Res manifesta foret, si pro *ipsum* legeretur *ipsa*, ut ne ipsa quidem senectus attulisse eius ingenio maturitatem diceretur. Nunc, quae est Gebhardi sententia, potest sane intelligi immaturae tantum mortis significatio, at habet *nec ipsum* quo referatur, si memineris, illum sive Varenum sive Cornelium Severum ante diem mortuum modo narrari, idemque in Valerio Flacco ostendi. Fatendum tamen ingratum esse asyndeton in verbo *maturuit*, orationem autem tersiorem et molliorem in recepta; quamquam vel ipsa haec, propter illud *nec ipsum*, potest nonnisi in iuventute exstinctum Saleium testari. Quo tamen ordine recensetur, totusque dicentis de eo habitus is fere est, ut colligas, non valde laudabilem ei visum Saleium. In Epist. ad Tryph. 1, pro *maturuisse* Flor. (a pr. m.) Guelf. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. Ald. *maturavisse*. — *Annumerandus*) Turic. *mitandus*; a sec. m. *imitandus*, et sic Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Alm. Bodl. Bal. Voss. 1, 2, 3, Vall. Bad. Basil. Gryph. marg. item Vasc. Steph. Obr. *Numerandus* Iens. (tac. Gesn.) cum edd. post ante Gryph. Quam scripturam Regio probatam Badius (cui accedere Gallaeum narrat Burmannus) recte ferendam negat, vel enim *inter oratores* vel *oratoribus annumerandus* scribendum fuisse. Praefert igitur quod dant MSS. cui firmando adhibet Gallaeus locum X, 2, 21; non male ille. Quamquam, fateor, tersius aliquanto magisque explere animum lectoris videtur, quod nunc legimus, ita tamen ut in hac ratione scribere malim *sed, ut dicam quod sentio*. Quomodo autem haec scriptura, si ipsa fuit Quintiliani, abire potuerit in eam, quam praeferunt antiquissimi quique libri, non exputo. Est tamen praeterea, quod avertat a vulgata: fit enim clausula hexametri plena in hac; quod secus est in *imitandus*. Acutioribus itaque locum hunc relinquo.

91. *Parumque diis*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *parum quae his*. Alm.

Lucanus) Nota de hoc omnia. Alii historicis eum potius quam poetis annumerant. Serv. ad Aeneid. I, 386: « Lucanus ideo in numero poëtarum esse non meruit, quia videtur historiam composuisse, non poëma. Conf. interpr. ad Petron. 118, et nos ad III, 8, 23. Sed hic consule not. crit.

91. *Germanicum Augustum*) Diu est quum viderunt VV.DD. de Germanici Arateis hic nequaquam esse cogitandum, sed solum demonstrari Domitianum imperatorem, de cuius poetica laude vide nos ad IV, Pro. 3. Poëtas, qui eum adulati sint hoc nomine, refert Dodwellus Annal. Quintil. §. 14, hosce: Sil. Ital. III, 618—20; Valer. Flacc. I, 12; Martial. VIII, 82.

esse eum maximum poëtarum. Quid tamen his ipsis eius operibus, in quae, donato imperio, iuvenis secesserat, sublimius, doctius, omnibus denique numeris praestantius? Quis enim caneret bella melius, quam qui sic gerit? Quem praesidentes studiis deae propius audirent? Cui magis suas artes aperiret familiare numen Minerva? Dicent haec plenius futura secula. Nunc enim 92

parumque his, et sic Camp. Sed Guelf. omittit encliticam cum Voss. 3. Scribendum censeo *dis*, monosyllabo. — *Tamen his*) Sic Turic. Flor. Camp. Reliqui *t. iis*. Guelf. *his* om.

Donato) Sic Turic. Flor. Guelf. cum Goth. (non Iens. err. Gesn.) Bodl. Voss. 1, 3, Basil. Gesn. Bip. Sed pro *in quae donato* Voss. 2, *iniquae donatus*, quorum prius et Goth. (tac. Gesn.); cf. §. 89; item 109. Sed suspicor male excerptum Voss. 2. Editorum primus Camp. *donatus* et sic reliqui.

Secesserat) Hoc e Lipsii coniectura (ad Tacit. Hist. IV, 86); dedi post Gesn. Bip. Libri omnes *successerat*. Cf. Drakenb. ad Liv. II, 50, 3. — *Gerit*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Vall. Camp. Ald. et edd. post. ante Burm. acc. Bip. Reliqui *egerit*. Burmannus, curiosus insolentioris verbi, appellat Gronovium in Obss. II, 3, p. 178, docentem exemplis, *agere* quoque *bellum* dici ab antiquis, (add. Oudend. ad Suet. Caes. 45), nec attendit, (id quod negat etiam) bellorum, quae, quoad rei publicae praeest, adhuc gerat Domitianus, fieri mentionem, non eorum quae *egerit*. Gesnerus, recta probans, librum suum securius inspexit. Probabat Regius codd. scripturam *gerit*, non suam emendationem reponebat. Cf. Drakenb. ad Liv. Epit. XLIX, p. 957.

Deae propius) Turic. *ea propriis*; a sec. m. *eo propius*. Flor. (a pr. m.) *ea p.* cum Alm. — *Familiare numen Minerva*) Sic Flor. Basil. Sed Turic. *familiu rennum minerva*; a sec. m. *familiarem ennium minervae*. Guelf. *f. nomen Minerva*. Stoër. Chouet. Laid. *f. nomen Minervae*. Reliqui *f. numen Minervae*, quorum et Bal.

92. *Dicent*) Turic. (a sec. m.) Guelf. *dicunt*.

Secula) Om. Turic. — *Ceterarum*) Camp. *exterarum*.

Donato imperio) «*Donato imperio militari*, condonato tum suspicionibus fratris, tum suo in optimarum artium studia amori, *in opera* poëtica, h. e. ad ea elaboranda, a strepitu rerum gerendarum secesserat Domitianus». Gesnerus. Illustrantur haec locis Taciti et Suetonii supra a me citatis. Valde geminus Quintilianeo adulandi color est apud Statium Achill. I, 15, 16; « — cui geminae florent vatumque ducumque Certatim laurus; olim dolet altera vinci».

Praesidentes studiis) *Deas tam prope audientes* imperatorem recte Gesnerus refert ad agonem musicum, quem instituit ille auctore Suet. Dom. 4. Cf. Stat. Sylv. III, 5, 28, 31—33; et nostr. IX, 4, 11.

Familiare numen Minerva) Se enim

ceterarum fulgore virtutum laus ista praestringitur. Nos tamen sacra literarum colentes feras, Caesar, si non tacitum hoc praeterimus, et Virgiliano certe versu testamur,

Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

93 Elegias quoque Graecos provocamus, cuius mihi tersus atque elegans maxime videtur auctor *Tibullus.* Sunt qui *Propertium* malint. *Ovidius* utroque lascivior: sicut durior *Gallus.* Satira quidem tota nostra est, in qua primus insignem laudem adeptus *Lucilius* quosdam ita de-

Feras) Guelf. *feres* cum Voss. 1, 3. — *Tacitum*) Turic. Flor. (a pr. m. uterq.) *tantum.* Ille a sec. *totum*, quod possit blandiri. — *Praeterimus*) Guelf. *praeteribimus.*

93. *Quoque Graecos*) Sic MSS. quos vidi omnes (negligentibus fere iis qui contulerunt) quo acc. Voss. 2, et Vall. cum edd. ante Ald. Regius transposuit *G. q.*, et sic reliqui.

Satira) Quid h. l. scripturae dent Codd. parum disco. Turic. quidem et Flor. videntur *Satyra* cum Burm. At Guelf. Goth. Camp. cum Gesn. per I. Vulgo sane per Y. Cf. IX, 3, 9, et Drakenb. ad Liv. VII, 2, 7. Sed mox §. 95. Turic. *satur egenus*, quamquam a sec. m. *satyrae genus*, ut et reliqui, nisi quod post Gesn. per I. — *Adeptus Lucilius*) Sic Turic. Basil. Reliqui inserunt *est.* — *Luc. quosdam*) Sic Guelf. Basil. (cum Voss. 1, 3) quamquam priorum quidem uterque interpuncto ante, et maiuscula litera Q Turic. Flor. (a pr. m. uterq.) *L. quodam.* Reliqui *L. qui quosdam.* — *Amatores* Basil. sola omittit. Blanditur sane.

Minervae filium iactabat Domitianus, quam in rem narrat Philostratus Vit. Apollod. VII, 12, periisse quendam, ἐπειδὴ θύων ἐν Τάραντι, οὗ ἦρχε, μὴ προσέθηκε ταῖς δημοσίαις εὐχαῖς, ὅτι Δομιτιανὸς Ἀθηνᾶς εἴη παῖς.

Inter victrices) Virg. Ecl. VIII, 13, de Pollione.

93. *Elegia quoque*) H. e. non epico solum carmine.

Gallus) Cf. I, 5, 8. Prodita de eo erudite collegit I. H. Vossius ad Virg. Ecl. VI, 64. Copiosius habes exposita apud Fabr. Bibl. Lat. ed. Ern. I, pag. 425-30.

Tota nostra est) Idem profitetur Diomedes Gramm. III, 482. Putsch.

Lucilius) Vix erit cui hic nostro primum loco obiiciatur. Ipsi aliquoties a Qu. commemoratum vidimus. Cupidum notitia locorum de eo tractantium instruet Fabr. ab Ern. auctus III, p. 230, 31; add. I G. Vossium de poëtis lat. p. 9, 12. Agentem saepissima et verbosissime de hoc operis sui decessore Horatium habes Serm. I, 4, et 10; II, 1. Qui hic a nostro improbatur versus Horatianus est I, 4, 11; neque dubium, quin illa *tollendi* ratio sit in expungendo et reprehendendo,

ditos sibi adhuc habet amatores, ut eum non eiusdem

non in assumendo, eligendo, probando, ut censuere aliqnot post Acronem et Porphyrionem VV. DD., quorum est hic etiam Gedoynus; vid. Turneb. Advers. XV, 9; et Burm. ad h. l. Horatius, quum *lutulentus fluat* Lucilius, mirandum esse negat, si *sit quod tollere* ex eo *velis*. Quod sana indicium, ut parum memor est Qu. lectorum sibi in auctoribus (cf. VIII, 4, 28), debilitavit immutando, quum faciat dicentem Horatium « *aliquid* esse quod tollere *possis* ». Sed ipsa ea notatio veteris poëtae, tanquam qui flueret *lutulentus*, movebat stomachum nostro. *Eruditionem* Lucilii maxime in praeceptis linguam spectantibus agnosces, qualia tractavimus I, 6, 8 (et ibi *eruditissimum* appellat noster) I, 7, 15, 19. Nec Horatius diffitetur I, 10, 64—66: « fuerit Lucilius — limatior — Quam rudis et Graecis intacti carminis auctor ». Cf. nos ad I, 5, 25. Haec ad usum commentarii sui praeparaverat Spaldingius, quum mecum et cum Heindorfio, quos in contraria inveniebat opinione, multa disputaret. Memini autem eum, quo erat candore, et solius veritatis amantem in nostram tandem transiisse sententiam. Sed quum ante ultimam, quam notatis suis admovere volebat, manum a fatis abreptus sit, factum ut antiquata illa intacta tamen hic invenirem. Interim immutata relinquere nunc eadem malui, et meas rationes quam brevissimis possem subiicere. Maximam autem earum in ipsa imaginis veritate videbam. Nam si totus est lutulentus rivus, quomodo dici potest *esse in eo* (recte, opinor, Quintilianus inserit *aliquid*) *quod improbes?* Omne illud lutum *demptum* fortasse velis, *abesse* velis, non ipse illud *auferre* et *tollere*, qui verbi activi infinitivus ineptam hic faceret orationem. Immo de *tollendo*, hoc quidem sensu, quidquid illud sit, cogitari plane non potest in flumine aquae perennis. Mutatam eius naturam optare tantum potes. Accedit quod in altero loco, ubi haec sua dicta defendit Horatius (I Serm. 10, 50) ita repetat ea: « At dixi fluere hunc lutulentum saepe ferentem Plura quidem tollenda relinquendis ». Vides hic eum aliqua ad mentem suam melius declarandam addere. Dixerit autem fortasse aliquis, consulto eum hic duris verbis onerare orationem, ut vel haec se defendere posse ostendat. Parum illud quidem probabile. Sed fac ita esse: quomodo his verbis subiicere potest illa: « age quaeso, Tu nihil in magno doctus reprendis Homero? » Sentire quemvis puto, minime haec valere ad excusandum iudicium, quo *maiorem* partem libri alicuius vituperaris. Contra optime omnia procedunt in contraria ratione. Imago desumpta a flumine violento, qui lutum, ligna, lapides, et in his haud pauca quae usui inservire possunt, quin est qui aurum quoque, secum rapit. Dictum autem priori loco nón sine stomacho, ob nimios Lucilii laudatores, in hunc fere sensum: « in tam lutulento flumine mirum sane non est reperiri etiam bona et utilia quaedam ». Quod autem posteriori loco addit plura quidem relinquendis », illud, fateor, non satis est ex prima imagine. Sed apparet, haec nunc demum ad minuendam prioris dicti invidiam addi, ipsisque illis verbis, ut taedium operosae correctionis et explanationis vitetur, inseri. Atque sic tandem recte subiici potuit illud « tu nihil in magno ». Iam ad Quintilia-

modo operis auctoribus, sed omnibus poëtis praeferre non dubitent. Ego quantum ab illis, tantum ab Horatio dissentio, qui *Lucilium fluere lutulentum*, et, *esse aliquid*,

94. *Lutulentum*) Guelf. *luculenter* cum Voss. 1; *luculentum* Voss. 3, suspicor 2, nam sic Goth. (tac. Gesn.) Camp. Sed Iens. (tac. eod.) *lutulenter* cum edd. ante Ald. — *Nam eruditio*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Goth. Voss. 2, et add. ante Basil. Reliqui inserunt *et*. — *Abunde*) Turic. Flor. (hic quidem a pr. m. et *hab.*) Camp. *abundantia* cum Alm. cf. IV, 5, 15. — *Multo est*) Turic. *multum et est*. Flor. Camp. *multum etiam est*. Gualf. *Multum est* cum Alm. Voss. 3, et edd. ante Ald. Sed Goth. *multo etiam est* cum Voss. 2. Nostrum et in Voss. 1, ut quidam videtur, etsi turbante aliquid Burmanno. Mirum profecto, quod vetustissimi libri *abunde* non dent, quod sua quidem se commendat latinitate. An fuit *acerbitas et abundantia, salis multum etiam?* » Sed ei, qui hoc probarit, docendum fuerit, quid sit *abundantia* sic per se posita, deinde defendenda affectatio structurae in ultimis istis *salis multum etiam*. Quod mox recurrit *multum*, in nostro non magnopere moror (cf. §. 42); et amplificatio ista comparativi *multo tersior* nimia, fateor, mihi videtur in Quintiliano, non magno quidem Horatii admiratore. — *Ad notandos hominum mores*) Turic. *non labor eius amore* cum Alm. Sed Flor. (cf. ad §. 89). Guelf. *nisi labor eius amore* cum Goth. Voss. 1, 2, 3, et edd. ante Ald. exc. Camp. qui manifesto nostram dat scripturam. Haec igitur, quam merito praetulit Regius, ubi inventum, quamquam aliquot exemplaria appellans, non testatus, nobis nunc ab editione principe sola commendatur (in qua hic quidem aliquid consulto mutatum non credo, cf. VI, 3, 47; et IX, 4, 113; ubi profecto aliquid interpretationi dedit Camp.); nisi forte fidele est illud Gibsoni in Britannicis suis silentium. « Sunt tamen, qui legant *et in scribendo labor eius amore praecipuus*: sed non procedit, de lyrico enim, in quo de amore labor sit, paulo post dicet. » Badios. Non male num nostrum nos convertentibus obscurum esse vix potest, plane eodem modo, quo nos et antiqui Horatii interpretes, nostrorum scholiastarum decessores, illum etiam verba haec accepisse. Nam quum dicit « ab Horatio dissentio, qui Lucilium fluere lutulentum *et* esse aliquid quod tollere possis putat », vides, eum particula *et* duas assertiones tanquam pariter iniquas iungere et ab utraque dissentire. Iam qui potuit obloqui indicio, quo *esse* dicerentur *nonnulla in Lucilii carminibus quae minus placerent?* Sed si bono sensu intellexit verbum *tollere*, parcam illam laudem reprehendit, apparetque, hanc fuisse causam, cur vocem *aliquid*, quae in Horatii verbis latet, diserte addiderit. Haec scripsi nondum viso Heindorfii in Horatii Satiras commentario, quem avide exspectant studiosa iuventus et senectus: cuius de hac re disputationem, sive in antiqua sententia permanserit, sive in alteram tot ingeniosis viris probatam transierit, non sine delectatione et fructu legam. BVTT.

quod tollere possis, putat. Nam eruditio in eo mira, et libertas, atque inde acerbitas, et abunde salis. Multo est tersior ac purus magis *Horatius*, et ad notandos hominum mores praecipuus. Multum et verae gloriae, quamvis uno libro, *Persius* meruit. Sunt clari hodieque,

ille; qui *in scribendo*, i. e. describendo, *amore* iunxisse videtur. Postrema eius parum intelligo. Quid enim de *amoris labore* in paucissimis istis, quae mox sequuntur, de lyrico genere? Reliqui in vocibus *nisi — amore* agnoscunt eam sententiam, quae supra legitur VI, 3, 3, ubi nostrum locum designabat Burmannus, me quidem frustra quaerente. Poterat es rectissime poni a Qu. agente de Cicerone suo, de Horatio nequaquam; cf. proximam notam et maliguam mox eiusdem laudem, item I, 8, 6. Quod qui spectet, erust fortasse e Turic. scriptura « non enim labor aius amore » i. e. tuto pronuntiare possum, *non enim* etc. Nihili tamen hoc collatum ad nostrae lectionis proprietatem et veritatem et elegantiam, quae unice digna est Quintiliano nec potuit profecto sin sponte nasci. Quomodo ea lateat in illis Turicensis ductibus, difficile dictu, quamquam nec despero peritum criticum et diplomaticum hoc demonstraturum, si praesertim ad obscuratam scriptionem mature accesserit molesta corrigentis sedulitas, qui illa ex sexto libro huc obtorto collo attraxerit, nixus maxime voce *praecipuus*. — *Hodieque*) Camp. *hodie quoque* cum Goth. Voss. 2, at edd. ante Gryph. Burmannus ablegat ad Gronovii notam in Liv. I, 26, 13, unde a Drakenborchio dimittimur ad Liv. V, 27, 1. — *Nominabuntur*) Turic. Flor. (hic e pr. m. *nominabantur*; cf. 45.

94. *Multum et verae gloriae*) Non uno modo accipi potest coniunctio *et*, ut vel adiungat modo Persium Horatio, vel, id quod praefero, valeat *et quidem*, hac sententia: « *multum* gloriae et quidem *verae* gloriae ». Est autem coniunctio in omnibus, quantum video, libris. — *meruit*. Cf. ad §. 72. — Persium, cuius tenebrae vix poterant delectare nostrum, cur tanta laude prosequatur, nondum satis intelligo. Neque enim nunc de ipso quaero, verum de Quintiliano eum iudicante. Idem quod noster de Persio sentit Martialis loco notissimo IV, 29, 7, 8. « Saepius in libro memoratur Persius uno, Quam levis in tota Marsus Amazonide »; ubi an Marsus sit is, de quo egimus ad VI, 3, 102, plurimis locis Martiali ob epigrammatum elegantiam laudatus, merito dubitatur.

Sunt — nominab.) Cf. III, 1, 21, unde huius quoque loci interpretationem pete, si forte haeres. Neque enim dubium, quin utrobique idem testari voluerit Qu. Qui sint autem, quorum hic nomina reticeat noster, non est dictu facile, ut nec altero loco quisquam divinavit. Iuvenalem, cuius fere in mentem venire solet interpretibus, hic non intelligi, satis liquet, si vera sunt quae disputavimus in praef. nostra tom. I, p. 27 sqq. Intra satirae autem scriptores omnem hanc quae nunc fit censuram coërcitam esse,

95 et qui olim nominabuntur. Alterum illud etiam prius satirae genus, sed non sola carminum varietate mixtum condidit *Terentius Varro*, vir Romanorum eruditissimus. Plurimos hic libros et doctissimos composuit, peritissimus linguae Latinae et omnis antiquitatis, et rerum Graecarum, nostrarumque, plus tamen scientiae 96 collaturus, quam eloquentiae. Iambus non sane a Romanis celebratus est, ut proprium opus; quibusdam in-

95. *Etiam — sed*) Sic libri omnes et mei et aliorum ante Ald. qui recepit Regianam emendationem *est et — quod*, cum omnibus rell. exc. Basil. *Est etiam* dare narratur Alm. me quidem incredulo, quum nihil tale sit in Flor. (cf. §. 94); *quod* pro *sed*, nisi ipse dormitavi, habet Camp. — *Doctissimos*) Guelf. *eruditissimos* cum Voss. 3. Vide permutatas eiusdem potestatis voces §. 86, 98. — *Graecarum*) Turic. (a sec. m.) *gestarum* — *Collaturus, quam eloquentiae*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt, cum Alm.

96. *Opus; quibusdam*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) Guelf. Reliqui inserunt *a.* Voss. 3, et hoc et *quib.* omittere narratur. — *Horatio*) Guelf. *macro.* mire. — *Illi*) Guelf. *illa* cum Voss. 1, 3; *ille* Iens. (tac. Gesn.) cum edd. poster. ante Ald. — *Intervenire rep.*) Guelf. cum Voss. 1, *intervenit rep.* Turic. Flor. *interve* (cf. 115) *non rep.*; a sec. uterq.

nemo attentior neget; quare nec Martialem cum Almelovenio significatum credam.

95. *Alterum illud — condidit Terentius Varro*) Hanc quae est vetus, scripturam probans Gesnerus interpretatur *prius* quasi dictum pro *praestantius*, quum Casauboni ratio (de Sat. II, 2, pag. Ramb. 199), vocandi Varronianam Satiram *priorem*, quia Ennium auctorem habeat, Lucilio maiorem, nimis diserte pugnare videatur iis quae §. 93, dicat Fabius. Hoc quidem mihi adeo manifestum non fit, nec tamen magis quam Gesnerus fido vocabulo *prius* tanquam incorrupto. Ipse dubitat, an ex compendio *posterius* p̄erius ortum sit. Quid si *proprium* fuit, ut respiceret Qu. ad significatum illum pristinum *saturae*, quo leges dicuntur rogari *per saturam*, i. e. *miscellae*? (Vid. Novell. IV, 1, 43). In qua ratione *sed* locum optime inveniret; poterat enim videri mixtura ista maxime diversorum carminum consociatione effecta. Casaubonianam loci nostri interpretationem sequitur Dacerius in commentatione de Satira inserta tertio vol. Acad. Inscriptt. probatus ille Gedoyno in versione francogallica. De Satira Varroniana, cf. I, 4, 4; Heinrichius, Kiloniensis philologus (Explanatt. Horatian. prooem. 1808, ianuar. 4) *peregrinum* suadet pro *prius*, voculam *quod* librorum auctoritate confirmari putans.

96. *Vt proprium opus*) Quale inter Graecos condiderunt Archilochus, Hipponax, Simonides; cf. §. 59.

Quibusdam interpositus) I. e. aliis metris mixtus est a quibusdam Romanis.

terpositus: cuius acerbitas in *Catullo*, *Bibaculo*, *Horatio*: quamquam illi epodos intervenire reperiatur. At Lyricorum idem *Horatius* fere solus legi dignus. Nam et insurgit aliquando, et plenus est iucunditatis et gratiae,

m. *intervenire non r.* et sic reliqui omnes ante Gryph. qui meorum primus omittit *non* de coniectura Regii, cum posterioribus exc. Gesn. Bip. Accedunt quos in transcursu evolvi codd. Italici *non* dantes omnes. Recte omitti sententia non magis ostendit quam ipsi vetustissimorum libb. ductus. Nam syllaba *re* hausta a sequentis vocabuli initio, *ni* vel solum *n* a librario accipiebatur *non* (cf. X, 2, 24. et leviore etiam occasione *non* existens hic §. 98). Argumento est Guelf. quoque scriptura. Qui vero cum Gesnero et Boëttigero (ad Horat. p. 279) tueri cupiat *non*, ei saltem *illis* reponendum erit pro *illi*, ut intelligantur Catullus et Bibaculus, non prior solus; quamquam ne sic quidem exi- stit sententia loco idonea. Ecce autem iterum, vel centies potius. Crispinus Galleus, qui *a quibusdam — reperiatur* tanquam glossam proscribit; cf. §. 4. — *Reperiatur*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *reperietur*. Sic 99, *referentur* uterque horum a pr. m., cum Alm. — *At*) Turic. (a pr. m.) *a*. Guelf. omittit cum Voss. 1, 3. Nec Locat. *An* (ut Burm. sit), sed *At*. Illud autem Rusc. — *Legi*) Guelf. *lege*. Goth. (tac. Gesn.) omittit *solus*. — *Nam et ins.*) Guelf. omittit *et*. — *Figuris et verbis*) Iens. (tac. Gesn.) *v. e. f.* cum edd poster. ante Ald. — *Felicissime*) Turic. (a sec. m.) *ferocissime* cum Bodl. Bal. Iens. Tarv. — *Quendam*) Sic Guelf. *quidem* Turic. cum Voss. 1. Reliqui *quem*. An forte erat *quem tamen?* — *Adiicere*) Turic. *adicere* (cf. IX, 3, 19; III, 6, 10). Flor. *ac dicere*; a sec. m. *addicere*.

Bibaculo) Cf. VIII, 6, 17, item Voss. de Poëtis. De acerbitate *iambi*; cf. IX, 4, 141.

Quamquam — reperiatur) Cui hic intervenire epodos dicitur, is neque Horatius est neque, id quod etiam alienius, Catullus; sed intelligendus *iambus*, qui quum subiungit sibi epodon, iam non purus est et videtur alius ab eo, quod proprium appellatum erat opus. Epodos, minor versus accedens alteri, invento Archilochi narratur frequentari coeptus; vid. Hephaest. p. 70; Terent. Maur. p. Putsch. 2422.

Insurgit aliquando) Malignam huiusmodi laudem Horatii multi indignati non tamen eo pervenerunt ineptiarum, ut cum C. Barthio pro *aliquando* reponi vellent *aquilae modo*. Neque ego Burmanno accedam geminanti sua interpretatione adverbium quasi partite positum « aliquando insurgit, aliquando iucunditatis plenus est »: sic enim Graecorum virtutes, quorum Pindarus, Alcaeus, Stesichorus sublimitate, lenitate et iucunditate Anacreon Simonidesque praestiterint, ab Horatio consociatas hic commendari. Quod vereor ne sit ambitiosius pro Horatio interpretari.

et variis figuris et verbis felicissime audax. Si quendam adiicere velis, is erit *Caesius Bassus*, quem nuper vidimus: sed eum longe praecedunt ingenia viventium. 97 Tragoediae scriptores veterum *Accius* atque *Pacuvius* clarissimi gravitate sententiarum, verborum pondere, auctoritate personarum. Ceterum nitor, et summa in excolendis operibus manus, magis videri potest temporibus, quam ipsis defuisse. Virium tamen Accio plus tribuitur: Pacuvium videri doctiorem, qui esse docti 98 affectant, volunt. Iam *Varii Thyestes* cuilibet Graecarum

Is erit) Turic. Camp. cum Goth. Voss. 2 omittunt *is*; Flor. (a pr. m.) utramque vocem, Iens. solom *erit*, cum edd. poster. ante Ald. — *Caesius*) Turic. Flor. *celsius*. Tarv. Ald. *cessius*. — *Vidimus*) Flor. (a pr. m.) *videmus*.

97. *Veterum*) Sic Flor. cum Alm. (cf. 95) Gryph. (1536), Basil. Sed Guelf. *Verum*. Reliqui omittunt, quorum et Turic. esse miror. — *Clarissimi*) Toric. Flor. *gravissimus*.

Verborum) Camp. *verborumque* cum Goth. et edd. ante Basil. acc. Gryph. — *Pondere, auctoritate*) Sic Toric. Flor. (hic a pr. m.) Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Alm. Tarv. Reliqui inserunt *et*. — *Manus*) Turic. *manu*. Guslf. *magnis*. Hoc quidem pro *magis* dare narrantur Voss. 1, 3. — *Videri doctiorem*) Guelf. *vendicare d.* cum marg. Basil. Ex Voss. 1, 3, *venderet doctiorem*.

98. *Varii Thyestes cuilibet*) Flor. *variis tuo testis c.* Guelf. *Varrus c.* Goth. (tac. Gesn.) *varus c.* cum Vall. Voss. 1, 2, 3. Colbert. Basil. et aliquot Burmanni; cf. III, 8, 45.

Graecarum) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) cum Alm. probante iam,

Verbis) Fateor parum plenam mihi videri hanc orationem, quae sic simpliciter *verba* ponit, nullo comitante apposito; nam huc quoque *variis* trahere, etiam magis ieiunum. Suspicor autem, *varius* reponendum esse pro *variis*.

Quendam) Vid. not. crit.

Caesius Bassus) Hic eodem, quo et Plinius maior, Vesovii incendio periit, teste Probo apud Scholiasten Persii. Apparet congruentis temporum. Persius sextam ei inscripsit satirarum suarum.

Longe — viventium) Miror, si eum quem solum Horatio adiicere possis: « longe praecedunt ingenia viventium ». Videbantur ne ipsa quidem digna, quae cognoscerentur, quum Horatius, « solus legi dignus » esset. Horum quidem aliquem, qui Quintiliano obversaretur, Statium fuisse suspicor, cuius in Silvis sunt Lyrica.

97. *Veterum*) Respicit hoc ad illud, quod mox est in Vario et Ovidio *Iam*, et in subsequentibus, *quos viderim*. Cf. I, 8, 8.

Accio — Pacuvium) Horat. Epist. II,

comparari potest. *Ovidii Medea* videtur mihi ostendere, quantum ille vir praestare potuerit, si ingenio suo temperare quam indulgere maluisset. Eorum quos viderim, longe princeps *Pomponius Secundus*, quem senes parum tragicum putabant, eruditione ac nitore praestare confitebantur. In comoedia maxime claudicamus; licet Varro *Musas*, Aelii Stilonis sententia, *Plautino* dicat 99

nec recipiente Bormanno, qui recte vulgatam repetit inde, quod *Iam Varus* fuerit in quibusdam codd. Sic enim scribendum in Burmanni nota, pro *Iam Variis*, quod sphalma non debebat propagare corrector ille Capper. Reliqui *Graecorum*. — *Potest*) Guelf. *valet* cum Voss. 2; cf. §. 95. Sic et mox 102. Voss. 2, *nominasse* pro *dixisse*, quamquam sine sensu. — *Illa vir*) Sic Turic. Camp. Reliqui *v. i.* — *Temperare — indulgere*) Turic. *operari — indulgere*. Officit o praecedens verbo *temperare*, mox istud *operari* formae *indulgere*. Alii, *operum — i.* Basil. *imperare — i.* quod aliquatenus tuetur Burm. ad partes vocato Senecae patris loco Controv. lib. I, praef. *Nemo* (*Latrone*) *plus ingenio suo imperavit, nemo plus indulsit* hinc alieno.

Senes parum tragicum) Turic. *s. quem p. tradicum*; a sec. m. *s. pindarum traicum*, et *Pindarum* quidem Iens. Tarv. Invenit et procuravit monstrum iam Regius; *s. non p.* Guelf. cum Voss. 3. Equidem pro illo Turic. *quem* reposuerim *quidem*; cf. 96.

99. *Varro Musas*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Stoër. exc. Basil. sec. Roll. Reliqui hic inserunt *dicat*, quod nos cum illis infra post *Plautino*. Quae ratio (agnita illa, nisi dormitavi, a Guelf. ipso) facilior sane et minus implicita. — *Musas*, *Aelii Stilonis sententia*. Turic. *musa sepi stilonis s.*; a sec. m. *musas epistilonis sententiae*. Flor. *m. epistilonis s.* Guelf. *m. elistelionis s.* Camp. *m. Epistolonis s.* et sic Goth. Iens. (err. Gesn.) cum edd. ante Basil. nisi quod

1, 55: « — aufert Pacuvius *docti* famam senis, *Accius alti* ». De Pacuvio idem sentientem, vid. Cic. Orat. 11, init.

98. *Ovidii Medea*) Cf. VIII, 5, 6. De hoc sibi nimium indulgente; conf. §. 88.

Pomponius Secundus) Cf. VIII, 3, 31. Quos se vel alios *vidisse*, eos horum pueritiam vel adolescentiam vivendo attigisse significat, ut modo §. 96, 118; III, 1, 18. Sic et, « qui a nobis *auditus est* » 102. *Senes* igitur tum, quum ipse iuvenis esset Qu., faventes illi veteribus suis et animati fere ut ii, quos redarguendos sibi sumit Horatii epistola secundi libri prima, parum tragicum » esse iudicabant Pomponium, quippe qui nimium concederet nitori cuidam novitio. Horatius item comparandus mox in Comicis iudicandis, ut et Gellius XV, 24. Ad *senes parum*, cf. not. crit.

99. *Aelii Stilonis*) Cf. I, 5, 61. Sed et hic not. crit.

sermone loquuturas fuisse, *si Latine loqui vellent*; licet *Caecilium* veteres laudibus ferant; licet *Terentii scripta* ad Scipionem Africanum referantur: quae tamen sunt in hoc genere elegantissima, et plus adhuc habitura
100 gratiae, si intra versus trimetros stetissent. Vix levem consequimur umbram, adeo ut mihi sermo ipse Romanus non recipere videatur illam solis concessam Atticis venerem, quando eam ne Graeci quidem in alio genere linguae obtinuerint. Togatis excellit *Afranius*, utinamque non inquinasset argumenta puerorum foe-
101 dis amoribus, mores suos fassus. At non historia ces-

excusi plerique *Aep.*, Ald. antem diremptim *Epi Stol.* Literam I *Stiloni* post Hadr. Iunium hoc docentem primus dedit Burm. Ex Voss. 3, afferunt *Elistiloni*. Burmannus malit *ex Aelii St. sententia.* Remanent tamen in vulgata ipsa ambages, et malis: *V. ex Ae. St. s. Musas P. dicat s.* E nostra certe morosior aliquis possit eruere, Varronem dixisse, Musas sententias quidem ab Aelio Stilone, sermonem a Plauto mutnaturas. Nemo tamen, opinor, dixit: *sententia alicuius loqui* pro eo: *cogitata et sensa eius proloqui.* Turic. (a pr. m.) *locutura.* — *Terentii*) Flor. *ferenti.*

Tamen) Turic. (a pr. m.) *tam.*

100. *Levem*) Turic. *legem*; a sec. m. *legem gentes.* Flor. *lenem.*

Quando) Turic. Camp. *quoniam.* Flor. *quum.* Goth. Iens. (tac. Gesn.) *cum* cum edd. ante Ald. An fuit autiquitus *quoniam* sine *eam*? — *Obtinuerint*) Guelf. *obtinuerunt.* Placet: sed solus. Idem *linguae* omittit, pro quo Flor. *linguae quae.* — *Afranius.* Turic. *africanus.*

Vtinamque) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *utinam*; cf. VI, 3, 5; IX, 3, 1.

101. *Non historia*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.)

Plus — intra versus trimetros) An tuo labori parcebas ita iudicando, Fabi? Aristophanem ad tam simplicem numerum astringere noluisses puto. Sed hunc fortasse tam Menandro, quam Sophoclem Euripidi postponebat noster, oratori formando scilicet intentus. Nostri iudicium prorsus improbat Bentleius in schediasmate de metris Terentianis. — De *Scipione*, cui Terentiana ascripta fuerint, conf. Sueton. in vita Terentii.

100. *Obtinuerint*) Vid. not. crit.

Mores suos fassus) Conf. Auson. Epigr. LXXII, 4. Agnosco hic frugi hominem rhetorem nostrum, nec adeo me deliciae artis capiunt, ut, quod hodie solent plerique, indigner testantem sensus suos et aliquid virtuti concedentem. Idem optimus Gesnerus et hic fecit et, quo ablegat, ad Plin. Epist. IV, 27, 4, acri nec infacunda oratione exagitans nimiam huiusmodi sordium patientiam. Similis apud

serim Graecis, nec opponere Thucydidi *Sallustium* verear: neque indignetur sibi Herodotus aequari *T. Livium*, quum in narrando mirae iucunditatis, clarissimique candoris, tum in concionibus, supra quam enarrari potest, eloquentem: ita quae dicuntur omnia, cum rebus, tum personis, accommodata sunt: affectus quidem, praecipue eos, qui sunt dulciores, ut parcissime dicam, nemo historicorum commendavit magis. Ideo- 102

Camp. Tarv. Transposuit Regius, quem sequuti recentiores omnes. Nostrum acrius est in negatione, velut illud Virgilii Georg. IV, 530. *At non Cyrene*, quamquam ibi desit verbum. — *Cesserim*) Alm. omitt.; nec aliter Turic. quantum notantem capio Vlricum V. C. Sed manifesto *cesserit* Flor. (cf. 97) cum reliquis omnibus. Nos primi expressimus emendationem Burmanni « ut sint iactantis Fabii verba, qui antea fassus , *claudicare* Romanos in comoedia, et hoc convenit sequenti *verear.* » Rectus casus *historia*, qui est in vulgata, et improprius est et languet. Vide tamen, an reponendum fuerit *cesserimus*; cf. 86, item X, 7, 29, ubi Guelf. *fecerim* pro *fecerimus*.

Neque ind. — aequari) Turic. *ne i. s. hero doctis* (a sec. m. *dotis*) *ae.* Camp. *neque i. H. equari sibi*, cuius ordo sane placet, et similem suaserat Regius *n. i. H. sibi ae.*, cui nonnisi Ald. et Colin. auscultarunt, teste Burm. adde Bad.; *neque* e Goth. (tac. Gesn.) et Camp. assumpsimus reliqui *nec*.

Clarissimique candoris) Guelf. omittit. — *Enarrari*) Guelf. *narrari*; cum Voss. 3, Steph. Colin.; male. — *Ita quae dic.*) Sic Turic. Guelf. cum Voss. 3; *itaque d.* Flor. Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Alm. Voss. 1, 2, cum edd. ante Ald. acc. Basil. Reliqui *ita d.*, corrigente Regio.

Cum rebus) Turic. *cum in rebus.* — *Sunt*) Sic Turic. Flor. (a pr. m. uterq. cum Alm. Reliqui *sed.* Pro *accommodata* Turic. *accommoda.* Flor. (a pr. m.) *adcommoda.*

Quidem, praec.) Guelf. inserit *et*, non male. Nostras voces cum *eos* omittit Goth.

Boilavium Renierii reprehensio in A. P. l. II. — De *Afranio*, cf. Rutgers. Var. Lectt. IV, 19.

101. *Clarissimique candoris*) Conf. 32, et nos ad II, 5, 19. Sed video exortum nostrae rationi novum adversarium Wyttenbachium, qui *candorem* malit ad animi sinceritatem ac benevolentiam referri (Bibl. Crit. III, 4, p. 29). Hoc, opinor, dedit suae de Patavinitate Livio exprobrata sententiae; et vellem nostras rationes attigisset et convellisset. Nunc eas teneo.

Supra quam enarrari potest) Plane pro *inenarrabiliter*, quod est apud Liv. XLI, 15, 2; cf. VI, 3, 6.

Commendavit) Fateor me haerere in voce. Quod hic maxime exspectabas, quodque reddidit Gedoynus,

que immortalem illam Sallustii velocitatem diversis virtutibus consequutus est. Nam mihi egregie dixisse videtur *Servilius Nonianus*, pares eos magis, quam similes: qui et ipse a nobis auditus est, elati vir ingenii, et sententiis creber, sed minus pressus, quam histo-

102. *Illam*) Turic. Flor. (hic a pr. m., sed reponit ante *immort.* quo loco et Guelf. habet) omittunt, cum Alm. Suspicor haustum a praecedentis extremis. — *Sallustii*) Turic. (a sec. m.) Camp. *Sallustius* cum Iens. Tarv. Correxit Regius. — *Velocitatem*) Turic. (a sec. m.) *civilitatem* — *Servilius Nonianus*) Guelf. *Virgilius* (cf. ad VIII, 3, 33) *Novianus*, et sic in sec. nomine Ieus. cum edd. poster. ante Burm. *S. Nomanus* Goth. (err. Gesn.) cum Voss. 2; *S. Nomianus* Camp. Nostrum et Vall. et vetustissimi. — *Elati vir ingenii*) Turic. Flor. *clarius ingenii*. Ille a sec. m. *clarus ingenio*, et sic Camp. cum Goth. Voss. 2, Colb. et edd. ante Basil. *Claret v. i.* Guelf. Ex Voss. 3 affertur *daret v. i.* Goth. *elatus ingenio*, in quo, nisi post Gesn. et ipse connivi, verae demum scripturae semina servantur. Quis enim *clarum ingenium* dixit, nisi forte ipsum hominem significaret, cuius esset ingenium, ut 119. *Elatum*, quod idem est ac *sublatum* i. e. amplum, sublime, poterant optime ii, qui *sublatius* vel *elatius* dicere opponunt ei, quod est *pressius* et *tenuius*. Quod faciunt Cicero et Plinius minor; cf. VI, 2, 19; et hic 104 *elatum — spiritum*; it. 44 *elatior ingenii vis*, ubi Goth. Voss. 2 *clarior* pro *elatior*. Etiam 129, *clarae sententiae* possint videri esse potius *elatae*; neque tamen opus mutatione; cf. §. 46. Nostrum itaque hic reposui. — *Creber*) Turic. Flor. *crebor*; a sec. m. uterque *crebior*, et sic Camp. cum Goth. Voss. 2, Colb. et edd. ante Basil. — *Pressus*) Turic. (a sec. m.) Camp. *expressus* cum Bodl. Paris. (1542) Colin. — *Postulat*) Guelf. omittit cum Voss. 1, 3.

103. *Quam*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *quia*. Guelf. *Quem* cum Voss. 1, 3. — *Praecedens*) Turic. *pendens*.

tractavit, inesse non puto; nisi forte est pro «*approbavit* suis lectoribus». Nam *ornavit*, *amabiles reddidit* non sufficit.

102. *Velocitatem*) Cf. IV, 2, 107. Animadvertendum autem summa hic proprietate positam vocem subiecto *consequendi* verbo. Et hoc quidem unusquisque sentiet non dici nunc pro *habendo*, *acquirendo*, sed esse *pensare*, praecurrentem ita consequi, ut non sit potior ipso qui sequebatur; quo nomine «*diversae* virtutes» aptissime dicuntur. De *consequendo*, cf. X, 2, 7. *Immortalem* ad §. 86; X, 2, 18.

Servilius Nonianus) Homo et morum et ingenii fama florens, qui Romanis rebus tradendis inclaruit, postquam diu foro celeber fuerat. Verbis utor Taciti Annal. XIV, 19; cf. Dial. de Oratt. 23; Plin. Epist. I, 13, 3. Hunc ut patrem coluit Persius; vid. Suet. in vita. Eius in sepulcro in via Appia nuper effossa statua, consulari habitu, cura Canovae, eximii sculptoris optimique viri.

Elati vir ingenii) Vid. not. crit.

Sententiis creber) Cf. 68.

Pressus) Cf. IV, 2, 117.

riae auctoritas postulat. Quam, paulum aetate praece- 103 dens eum *Bassius Aufidius*, egregie, utique in libris belli Germanici, praestitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in quibusdam suis ipse viribus minor. Su- 104 perest adhuc, et exornat aetatis nostrae gloriam, vir

Aufidius) Guelf. *Assiduus*; ex Voss. 3, *Assidius*. — *Sed in*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt. — *Suis ipse*) Turic. Flor. *vis ipse*. Guelf. *ipsa* omittit cum Voss. 3. Vtrumque omittit Camp. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil.

104. *Superest*) Turic. *super eius*; a sec. m. *sermone superior eius*. — *Adhuc, et*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *ad hoc*, omisso *et*. — *Memoria*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *memoriae*.

103. *Bassus Aufidius*) Ab huius (historiarum) fine avunculum suum rerum gestarum libros condidisse XXXI, narrat Plinius minor Epist. III, 5, 6. Lecti erant hi Aufidii libri iam Senecae patri, elogia Ciceronis inde haud dubie proferenti in Suasoria VI. Quare illum, cuius, quamquam senis admodum, multa cum laude meminit L. Seneca Epist. XXX, filium illius fuisse, suspicantur Lipsius et Gerh. Io. Vossius (de Historicis Lat. I, 22).

104. *Superest adhuc — vir seculorum memoria dignus*) « Illa Quintiliani fortasse ad Tacitum referuntur. Ambigo ideo, quia haec vivo Domitiano Fabius scripsisse videtur. Atqui noster tunc, ut opinor, nil vulgaverat ». Lipsius in testimoniorum de Tacito recensione. Plinium maiorem significari cum aliis putat et defendit Gesnerus. Burmannus (quae et Gedoyni sententia) neutrum intelligendum censet, idemque suspicatur in isto *rem* vel *remitti* (cf. nott. crit.) latere nomen alicuius historici. « Nam haec verba », inquit, « necesse est capere de aliquo, qui historiam suam, antequam ederet, recitavit; quae quum liberrime esset scripta, fuere quaedam quae dixerat circumcisa, et ita libertas ei nocuit ». Plinium quidem, quidquid ad commendandum talem loci intellectum eruere sibi videtur Gesnerus e Pliniana, quam modo indicavi, epistola, manifesto arcet temporum ratio, quum nimis incredibile sit, haec a Qu. scripta iam fuisse ante Domitiani imperium (cum Tito imperante Plinius perierit), illo autem rerum potiente retractata modo atque edita. Sic enim hanc difficultatem amoliri conatur Gesn. Quidquid nobis offertur in hisce Institutionum libris, quamquam meditatum diu et probatum a maturo scribentis ingenio, speciem tamen habet sponte et illico nascentis, non praeparati, operisve tanquam ex pridem artificiose politis edolatisque frustis compositi et tessellati. Nec poterat ferri talis commemoratio, velut viventis, quam nulli certo homini esset assignaturus vel peritissimus lector, quum praesertim *intelligi* eum, quem nunc quidem non nominet, tam confidenter dicat scriptor. Id quoque excludi videtur his tam effusis scriptoris laudibus, intercidisse temporum iniuria et nomen et famam eius, quem hic commendarit noster. Aliqua tanti ingenii memoria ad nos quoque erat perventura, si maxime scri-

seculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec imitatores; ut libertas,

Habet) Turic. *habent*. — *Imitatores*; *ut*) Turic. *immerito remitti*. Flor. (a pr. m.) *immerito remuti*. Ex Alm. affertur *immerito remitti*. Ex Voss. 1, *immeritorem ut*. ex Voss. 3, *immeritores ut*. Gu. *imitatores uti*, et sic Flor. (a sec. m.) Camp. — et *uti* Goth. quoque (tac. Gesn.) cum Voss. 2. — *immeritn ut* Bodl. Ald. item marg. Bas. (unde par errorem refert Borm. *H. imitatores nec immerito*) et Gryph. cum aliquot apud Burm. — *Ei*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *vel*. Ex Alm. affertur *illa*. In hoc et in illo *uti* latere aliquid suspicor (cf. not. exeg.). — *Nocuerit*) Guelf. Goth. (tac. Gesn.) *nocuerat* cum Voss. 1, 2, 3.

pta sublata essent. In illo *intelligendi* verbo cf. VI, 3, 38. Tacitum autem quo minus hic inveniamus, multa sane possunt vetare; quorum tamen illud, quod a tempore editi ab eo operis repetitur, argumentum satis infirmatur, si, id quod Burm. monet, recitantem inter amicos quae nondum vulgaverit fingamos. Quales non solis poëtis et oratoribus consuetas fuisse recitationes nemo dubitaverit; cf. in Servilio Noniano Plin. Epist. I, 13, l. c.; Sueton. Claud. 41. Remanet scrupulus, quod ipsa illa Taciti libertas Domitiano maxime timenda erat, nec videtur eo superstite a tam obnoxio cultore cum ulla laude potuisse commemorari. Etiam hoc assensum cohibet, quod ampliora fere sunt, quae hic in hominem congeruntur encomia, quam quae cadant in aliquem conditionis et ordinis eius, cuius fuit Tacitus. Dicas principis domum contingere eum vel magna rerum gestarum gloria florere, quem sic laudat noster. Alioqui tempora bella congruunt, quum ex Dodwellianis rationibus scribendi huius libri Quintilianei annus incidat in quartum et trigesimum vitae Taciti. Si quis lentam illam et fere timidam dicendi rationem, quam maxime probat Fabius, abhorruisse iudicet a vehementia et novitate Taciti, cum recordari velim, insignem in aliquo genere, quamvis improbato, praestantiam vix repudiari ab intelligentissimo pulchrique et honesti studiosissimo indice, qualem nemo neget nostrum. Praeterea, quamquam rei manifesta non reperio testimonia, nihil habet alienum a veri similitudine, disciplina quoque Quintilianea fuisse usum Tacitum, cui cum Plinio Fabii discipulo familiaritatem intercessisse novimus. Saltem conciliatum magistri animum et generosis quibusdam vitiis minus infensum mihi fingo in eo, quem fortasse Plinius commendarit. Quum primum autem victum esset illud periculosae eloquentiae odium, non poterat non vehementer amplecti et admirari noster impressas ingenio Corneliano altissimae sapientiae et magni animi notas. Sic equidem quo magis hunc scriptoris mei locum animo revolvo, tanto facilius in eam concedo sententiam, ut Tacitum hic quasi posteris promissum et annuntiatum putem. Multum tamen abest, ut verba ipsa Quintiliani recte planeque interpretari mihi videar, qui ne sana quidem aut emendata hic omnia censeam.

Habet amatores — nocuerit) Mirum dictu est, quam insolita etsi diversa ratione verba *ut — nocuerit* in hoc loco acceperint Badius at Burmannus; at Gesnerus magis etiam insperata affert,

quamquam circumcisis quae dixisset, ei nocuerit. Sed elatum abunde spiritum, et audaces sententias depre-

Sed elatum) Turic. Flor. *se latum*. Hic a sec. m. *se elatum*. Camp. *sed latum*. — *Et audaces*) Turic. Flor. *ut a*. Huius quidem secundam manum non satis agnosco, et fortasse nil nisi recepta. — *Deprehendae*) Turic. Flor. *deprehendenda sed iam in his*; a sec. m. uterque *deprehen-*

Badius *ut* idem esse ait ac *postquam*. Burmannus, hoc improbans, particulam interpretatur *quamvis* «quamvis libertas ei nocuerit». Annon sentiebat huic rationi obstare «*quamquam* circumcisis»? Nam omittere se id vocabulum nusquam dicit. Et quomodo credibile erat, «eum, cui libertas nocuerit, habiturum imitatores»? Gesnerus ita ordinat sententias: «Scriptor hic a Qu. laudatus nullum habet imitatorem, ut nec ipsa libertas habet imitatorem, quamquam huic libertati, circumcidendo nocuit». Quamquam enim non his ipsis verbis interpretationem profert, quae si ponere voluisset, ipse eam reiecturus erat, eo tamen res redit. Adeone, quod in prompto est, Latine doctissimos viros non vidisse! Nempe Gedoynus non ignoravit, *ut—nocuerit* esse frequentissimam illam appendiculam, in qua ante *ut* subauditur *ita*: «l'amour de la vérité lui ayant été fatal». Ego tamen et in eo haereo, quod nocuisse dicitur libertas ei, cui amatores quidem dederit, sed imitatores abstulerit; nec omnia haec manifesto sic praestat vetustissima scriptura. Ex ea quidem *imitatorem* magis eruas quam pluralem; quo tamen ipso non multum proficimus. Paulo clarius videbatur, si transponeretur: *H. imitatores nec amatorem*: volunt multi similes videri tanto ingenio, sed eidem laudes debitas invident; tantum nocuit ei, quod multos, libere vitia notando, laesit. Sed quo ablegat Gesnerus §. 126, geminam nimis ostendit orationem, quam ut hic quidquam sollicites. Fateor tamen, me mihi non satisfacere in hisce. Rollinus sumit, Tacitum multa tunc e scriptis suis metu temporum detraxisse, quae postea restituta sint. — Non temere Spaldingius eios, qui emendare hunc locum vellet, animum intendit in illud librorum *uti* et in variationem *ei*, *vel*, *illa*. Mihi quidem tria haec pariter insititia videntur, et illud *uti* natum e dativo *cui*. «Habet amatores, nec imitatores; cui libertas quamquam circumcisis quae dixisset nocuerit», h. e., «quum —ei nocuerit». — Tacitum autem quo minus hic agnoscam, tum illa faciunt, quae Spaldingii quoque fiduciam infregerunt, tum alia, in quibus non infimum locum occupat illud, «Superest adhuc»; quibus verbis hominem iuniorem, suum fortasse discipulum, futuris temporibus nuntiare non potuit Qu. Quis vero fuerit, in eo non multum desudabis, si timidam nostri naturam reputaveris: qui quamvis satis manifestum fecerat, vivorum neminem sibi attingi; tamen non potuit, quin satiricos non solum sed lyricos etiam sui temporis, non nominatos illos, tanta laude mactaret (§. 94, 96). Qua quum ne unum quidem dignum nominare possimus, quid mirum si illum quoque ignoramus, quem longe alia, quam quae praetenditur, caussa hic indigitatum esse, ipsa elogii forma, quod sensit etiam Spaldingius, demonstrat. BUTT.

hendas etiam in iis, quae manent. Sunt et alii scriptores boni: sed nos genera degustamus, non bibliothecas
105 excutimus. Oratores vero vel praecipue Latinam eloquentiam parem facere Graecae possint. Nam *Ciceronem* cuicumque eorum fortiter opposuerim. Nec ignoro, quantam mihi concitem pugnam, quum praesertim non sit id propositi, ut eum *Demostheni* comparem hoc tempore: neque enim attinet, quum Demosthenem in primis
106 legendum, vel ediscendum potius putem. Quorum ego virtutes plerasque arbitror similes, consilium, ordinem dividendi, praeparandi, probandi rationem, denique,

dendas, Flor. solus *etiam*, alter ibi relinquit priorem. — *Sunt et alii*) Turic. (a pr. m.) *sue et alie.* — *Non bibliothecas*) Iens. (non Camp.) omittit *non* cum edd. ante Ald. Correxit Regius; cf. IX, 2, 103; IX, 3, 12. Iidem mox male interponunt post *parem*.

105. *Possint*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) cum Alm. Reliqui *possunt.* — *Eorum*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *forum*, cum Alm. Ille a sec. m. *foro.* — *Non sit id*) Hoc ordine Flor. *n. i. s.* Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. Reliqui *i. n. s.* quorum et Turic. videtur.

106. *Dividendi*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *videndi* cum Goth. Voss. 2, 3, et edd. ante Ald. — *Probandi rationem*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *probandi rationi.* Ille a sec. m. *probandae rationi.* Camp. *probandae rationis.*

Rat. denique) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) cum Alm. Reliqui inserunt *omnia.* — *Astrictius*) Turic. *adstructii*; a sec. manu *adstrictum.* — *Illi — huic*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *illic — hic.*

Scriptores) Hoc nomen, sicut συγγραφεῖς apud Graecos, historicos maxime significat. Vetustissimos autem Caelium, Sisennam, alioqui sibi memoratos, hic recensere noluit.

105. *Parem facere*) Hoc, nisi fallor, consulto assumpsit e vocabulis rationum subducendarum. Cf. nos ad VI, 3, 93.

Eorum) Facile hoc per synesin promitur ex eo quod erat, « Latinam el. parem facere *Graecae* », ut non opus sit corrigere cum Francio *Graecorum* (conf. IX, 2, 79). De *fortiter*, v. I, 5, 72.

Quum praesertim - comparem) H. e.: « Gratis videor suscipere tantas lites, quales tum demum sustinere cogerer, si propositum operis mihi esset, quod a multis fit, ut Dem. cum Cic. compararem. Et facilius tum poteram, velut in legitima concertatione, impetum horum, qui hoc pro piaculo abominantur, repellere ». Haec monui, ut satisfacerem Gesnero, haerere se fatenti, qui hoc minuat augeatve pugnam, si compares, vel non compares. Genitivum *propositi* cf. ad VII, 1, 50.

quae sunt inventionis. In eloquendo est aliqua diversitas: densior ille, hic copiosior; ille concludit astrictius, hic latius; pugnat ille acumine semper, hic frequenter et pondere; illi nihil detrahi potest, huic nihil adiici; curae plus in illo, in hoc naturae. Salibus certe, et commise- [107] ratione, qui duo plurimum affectus valent, vincimus. Et fortasse epilogos illi mos civitatis abstulerit: sed et nobis illa, quae Attici mirantur, diversa Latini sermonis ratio minus permiserit. In epistolis quidem, quamquam sunt utriusque, dialogisve, quibus nihil ille, nulla contentio est. Cedendum vero in hoc quidem, quod ille [108]

107. *Qui — affectus*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *q. — adfectibus* cum Alm. Ille a sec. m. *quae — in affectibus*, et sic Obr.; *quae — affectus* Camp. — *Latini sermonis*) Turic. *l. sermoni*; e sec. m. *latino sermoni*. Guelf. *nominis l.* (sed et *diversi*) cum Voss. 1, 3; *latinis sermonis* Goth. (tac. Gesn.).

Quamquam sunt) Goth. (tac. Gesn.) *q. sint*. — *Dialogisve — ille*) Turic. Flor. *dialogi sui quibus nihil illi*. Ex Alm. effertur *dialogismi quibus nihil illi*. Obr. nihil dat nisi *dialogisve*, profecto ex Argentoratensi. Reliqui haec omnia omittunt. Apparet reposuisse nos e coniecture *ille*.

108. *Quidem*) Turic. *quod*; e sec. manu omittit; et sic Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil.

Ille et) Turic. Flor. Guelf. Camp. omittunt *ille*, cum Goth. Voss. 1; *et ille* Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Stoër.

106. *Et pondere*) Comparat Burmannus IX, 1, 20, ubi tamen cum reprehensione ponitur, quod hic secus est.

Huic nihil adiici) Cf. VI, 3, 5; XII, 1, 20.

107. *Qui duo — affectus*) In ioco quoque *affectum* esse vidimus libri VI, capite 3, quamquam diserte quidem non inditur hoc nominis.

Vincimus) Cf. 86. De *salibus*, cf. VI, 3, 2.

Mos civitatis) Cf. II, 16, 4.

Et nobis) Coniunctio *et* hic fere vim habet vocis *vicissim*. In istis *diversa — ratio* cf. 100.

Dialogisve, quibus nihil ille) Spectat ad libros Ciceronis de Oratore, Brutum, item de philosophia agentes, in quibus est familiarium inter se confabulatio, cuiusmodi nihil scripsit Demosthenes. Orationem vero hic ego non praestem, neque exemplis similibus illustrem. Saltem *in* inseram ante *quibus*, ut subaudiatur *effecit*, *protulit*. Nisi forte *simile* reponas ante *ille*.

Nulla contentio est) Tantum praestat Cicero. Demosthenis quidem epistolae paucissimae, numero sex, et de publicis negotiis scriptae ad senatum pleraeque, ut ne potuerint quidem

et prior fuit, et ex magna parte Ciceronem, quantus est, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius, quum se totum ad imitationem Graecorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis, iucunditatem Isocratis.

109 Nec vero quod in quoque optimum fuit, studio consequutus est tantum, sed plurimas, vel potius omnes ex se ipso virtutes extulit immortalis ingenii beatissima ubertate. Non enim *pluvias*, ut ait Pindarus, *aquas colligit*; *sed vivo gurgite exundat*, dono quodam providentiae genitus, in quo totas vires suas eloquentia ex-

110 periretur. Nam quis docere diligentius, movere vehementius potest? Cui tanta unquam iucunditas affuit?

Fecit) Sic et Turic. Flor. cum nec ullus praeter Leid. *facit* (err. Harlete) quem per sphalma expressit Burm. editio; exprobrante immodeste Capper. vide Epist. Burm. p. 36.

Isocratis) Turic. Flor. *Socratis* cum Bern.

109. *Quoque*) Guelf. *quocumque*. E Voss. 1, affertur *quoquam*. — *Omnes*) Turic. Flor. Camp. omittunt cum Alm. Sed Flor. (a sec. m.) *s. vel plurimas potius ex se*. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *s. vel pl. p. omnes ex se*. Locat. *s. v. p. ac p. o. e. s.* cum edd. posterr. ante Ald. iubente Regio. Nostrum et Vall. — *Extulit*) Guelf. omittit cum Voss. 1.

Vbertate) Turic. Flor. Guelf. Camp. *ubertas* cum Alm. Bodl. Ioann. Voss. 1, 2 (? an forte 3? neque enim Goth. cf. 91; item X, 2, 17). Bern. et edd. ante Gryph. exc. Bad. Nostrum dant et Goth. Vall. Si *ipsa* esset in MSS. praeferrem alteram scripturam. — *Pluvias*) Goth. (tac. Gesn.) *ut pluviales*. Camp. *plurimas*. — *Ait Pindarus*) Flor. (a pr. manu) *ad pindoras*. — *Aquas*) Camp. *aliquis*.

Vires suas) Turic. al. (cf. §. 24; item X, 7, 14) *curas s.* Flor. *alias vires s.* Guelf. *virtutes s.* cum Bern. Iens. eoque posterr. ante Ald. Burmannus hunc e glossemate errorem repetit (quo hinc ablegat) ad II, 1, 5, in quo loco Obr. *virtus* pro *vis*, citatis Servio ad Aeneid. I, 169, at Schol. ad Hor. Carm. III, 4, 66. Turicensem scripturam natam suspicor ex nota critica ad *vires* apposita: « alii *curas*. »

110. *Cui tanta*) Turic. Flor. (hic a pr. manu) *alicui quamquam*.

tam varias formas induere, totque sententias ad scientiam rerum humanarum divinarumque pertinentes tractare. In epistolis Ciceronianis vicissim totus homo cernitur, isque Cicero, agilis mente neque ullius non virtutis aut artis capax.

109. *Vt ait Pindarus*) Neque exstant haec hodie in carminibus Pindari, neque dum recepta sunt in fragmentorum collectionem; indicata tamen ab Heynio in Indice auctorum fragmentis subiecto.

110. *Cui tanta*) Cf. not. crit.

Ipsa illa, quae extorquet, impetrare eum credas, et, quum transversum vi sua iudicem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed sequi. Iam in omnibus, quae dicit, 111 tanta auctoritas inest, ut dissentire pudeat: nec advocati studium, sed testis aut iudicis afferat fidem; quum interim haec omnia, quae vix singula quisquam intentissima cura consequi posset, fluunt illaborata, et illa, qua nihil pulchrius auditu est, oratio prae se fert tamen felicissimam facilitatem. Quare non immerito ab ho- 112 minibus aetatis suae *regnare in iudiciis* dictus est:

Suspicor fuisse *aut cui.* — *Affuit? Ipsa*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. manu) cum Alm. Iens. et posterr. ante Ald. Reliqui inserunt *ut.* — *Ipsa — eum*) Turic. *ipsae illae quae extorque eum.* Flor. (a pr. manu) *ipse ille quae extorquet eum*, omisso uterque *impetrare.* — *Ferat*) Turic. (a sec. manu) Iens. *feriat* cum edd. posterr. ante Ald. Non Camp. correxit Regius. — *Non rapi*) Turic. *n. repe.* Flor. (a pr. manu) *n. repente.* Goth. (tac. Gesn.) omittit *non*; cf. 104. — *Sequi*) Turic. *si qui*; a sec. manu *si cui.*

111. *Quae dicit*) Flor. (a pr. manu) *q. dicet.* Camp. *q. dixit.* — *Interim*) Turic. (a sec. manu) Camp. Iens. Tarv. *inter.* — *Quisquam intentissima*) Flor. inserit *et.*

Fluunt illaborata) Obr. inserit *ut*, male. — *Nihil pulchr.*) Turic. Flor. inserunt *quae*; et pro *auditu* iidem habent *auditum.* Suspicor fuisse: *qua nihil unquam pulchrius auditum* est. — *Prae se fert*) Camp. *p. s. ferat.*

112. *Hominibus*) Turic. Flor. Guelf. *omnibus* cum Alm. Voss. 3. — *Id consequutus*) Turic. (a sec. manu) *id est sequutus* (ubi recte videtur admonere Vlricus V. C. primam manum intellectam, quasi esset *idem sequutus*, compendio ē accepto pro *em*). Camp. Iens. (de Goth. err. Gesn.) *id est c.* cum edd. ante Bad. — *Nom. sed el.*) Hoc ordine Tur. Flor. Guelf. Goth. omnesque MSS. et editi ante Basil. Reliqui praeter Gesn. Bip. *s. e. n.*

Videatur) Malim *videtur.* Neque enim probarim, quod plerique ante *ipsa illa* inserunt *ut.* Nostra ratio longe acrior et vehementior, quum praesertim mox sit, « tanta inest *ut* », in quo nimia foret cum nostris struendi similitudo. Sed fortasse et sic ferri potest coniunctivus in hoc verbo, δοκοῖ ἄν.

111. *Studium — fidem*) Cf. IV, 1, 7.

Auditu) Cf. not. crit.

112. *Regnare in iudiciis*) « Respicit huc ipse Fam. VII, 24: *olim, quum regnare existimabamur*; et Fam. IX, 18, *amisso regno forensi* ». Gesnerus. Ad priorem locum recte Manutius alterum demonstrat pro Sulla 7.

apud posteros vero id consequutus, ut Cicero iam non hominis nomen, sed eloquentiae habeatur. Hunc igitur spectemus: hoc propositum nobis sit exemplum: ille
113 se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit. Multa in *Asinio Pollione* inventio, summa diligentia, adeo ut quibusdam etiam nimia videatur: et consilii et animi satis: a nitore et iucunditate Ciceronis ita longe abest, ut videri possit seculo prior. At *Messala* nitidus et candidus, et quodammodo praeferens in dicendo nobilita-
114 tem suam; viribus minor. *C.* vero *Caesar* si foro tantum vacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur; tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellavit, appareat. Exornat tamen haec omnia mira sermonis, cuius pro-
115 prie studiosus fuit, elegantia. Multum ingenii in *Coelio*,

113. *Inventio*) Turic. Flor. *ventio*. Hic a sec. m. *invenio*, et sic Gu. cum Goth. Bern. Iens. Tarv. — *Seculo*) Iens. *secundo* cum edd. posterr. ante Ald. non Camp. correxisse ex ingenio Regium fatetur Badius. — *Praeferens*) Vide ad VI, 2, 14; accedunt Flor. Goth. (tac. Gesn.) Alm. Voss. 1, 2, 3. Reliqui *prae se ferens*. — *In dicendo*) Turic. *incidendo*; a sec. m. *incedendo*.

114. *C. vero*) Camp. *G. vero*; cf. I, 7, 28; IV, 3, 13.

Alius) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *aliud*. — *Acumen, ea*) Turic. Flor. (hic etiam *aen*; a pr. m. uterque) *actum en ea*.

113. *Seculo prior*) Cf. Dial. de orr. 21: «Asinius — videtur mihi inter Menenios et Appios studuisse».

Messala) Cf. I, 5, 15; add. Voss. de Hist. Lat. I, p. 88.

114. *Eodem animo - appareat*) Comparat Burmannus locum Livianum XXXIX, 50, extr. *Dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, a quo gesta erant*; cui ipse medelam hanc afferre conatur: *d.* e. *ab* eo, *eodem a.* i. *quo g. e.*, merito non receptus a Drakenborcho, quamquam iudicium suum tacente. Saltem in Burmanniana illa emendatione *a quo* non in *quo* refingi debebat, sed in *atque*. Alia de Caesare sententia Dialogi de orr. c. 21.

Cuius proprie studiosus) Tentantem *proprii* Gesnerum, ut significetur Caesar omnis insolentiae dicendi impatientissimus (cf. Gell. N. A. I, 10), probare non possum. Verius videtur quod ipse subiicit, *proprie* studiosum esse in primis et maxime studiosum. Tacita mentio inest librorum de analogia, de quibus vide I, 7, 34; Burm. recte demonstrat locum Cic. Brut. 75: «Caesar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam et corruptam, pura et incorrupta consuetudine emendat».

115. *In Coelio*) Vide IV, 1, 123.

et praecipue in accusando multa urbanitas, dignusque vir, cui et mens melior, et vita longior contigisset. Inveni qui *Calvum* praeferrent omnibus, inveni qui Ciceroni crederent, eum nimia contra se calumnia verum sanguinem perdidisse; sed est et sancta et gravis oratio, et custodita, et frequenter vehemens quoque. Imitator autem est Atticorum, fecitque illi properata mors iniuriam, si quid adiecturus sibi, non si quid detracturus

115. *Accusando multa*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *accusanda muta.* — *Dignusque*) Turic. a pr. m. copulam omittit. — *Inveni — Ciceroni*) Turic. al. (cf. 109); *inve qui con calva praeferent omnibus invē qui ciceronem*; a sec. manu: *alii invectiva praeferunt omnibus in verrem.* Flor. Guelf. (nisi quod hic *Calvium praefernnt*) *I. q. C. p. i. q. Ciceronem* cum Alm. Voss. 1, 3, Bern. Iens. Tarv. Sed Camp. — — *qui contra* (pro *qui Ciceroni*) cum Locatt. Rusc. Ald. Gryph. Gibs. Obr. Nostra est in Goth. Voss. 2, Vall. Pro *Calvum* Basil. *Caelium.* — *Perdidisse*) Guelf. *perfudisse.* — *Gravis*) Flor. (a sec. m.) Guelf. *brevis* cum Bal. Ioann. Voss. 3, Bern. Iens. et edd. posterr. ante Ald.

Oratio) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm.

Custodita) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Reliqui *castigata.* — *Autem est*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Gryph. exc. Ald. Reliqui *e. a.* — *Sibi*) Sic Turic. Flor. (hic quidem a sec. m. *fuit*, non omissum mox, et sic Guelf., sed Bern. *fuerit*) Camp. cum Alm. Voss. 2, Goth. Andr. Reliqui omittunt.

116. *Detracturus — tribus*) Turic. *d. sulpicius insignum fuit ut ser-*

Calvum) Vide IX, 3, 56; et conf. Wezelium ad locum Bruti Cic. mox ponendum.

Qui Ciceroni crederent) « In Bruto 82, ubi inter alia: *Accuratius quoddam dicendi et exquisitius afferebat genus, quod quamquam scienter eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese observans, metuensque ne vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem deperdebat.* Haec est illa *calumnia*, quae κακιζότεχνον fecit. Vid. supra ad VIII, pr. 31: *Infelicem calumniandi se poenam* damnat etiam noster X, 3, 10; et X, 4, 3: *et infelicem verborum cavillationem*, X, 7, 14; add. omnino, XII, 10, 77 ». Gesnerus. Locus Plinii minoris I, 2, 2, quem huc advocat Regius, vereor ut recte sit ab eo captus. Demosthenem quidem Latinum ibi Calvum dici existimat. Fluctuat eius scriptura, et Cortianam si sequaris in extremis, eruas sane *Calvum, qui tibi* (Arriano, ad quem est epistola data) *semper, mihi nuper est visus Demosthenes.* Neque absonum strigosam illam Calvi brevitatem quibusdam visam esse δεινότητα Demosthenεam.

Oratio — cust.) Sic a Plin. minore, IX, 26, 12, quae *custoditius pressiusque* dicuntur, opponuntur sublimibus et audentibus; et modo in loco Ciceroniano erat Calvus *ipse sese observans*,

116 fuit. Et *Servius Sulpicius* insignem non immerito famam tribus orationibus meruit. Multa, si cum iudicio legatur, dabit imitatione digna *Cassius Severus*: qui, si ceteris virtutibus colorem et gravitatem orationis 117 adiecisset, ponendus inter praecipuos foret. Nam et ingenii plurimum est in eo, et acerbitas mira; et urbanitas eius summa: sed plus stomacho, quam consilio dedit. Praeterea ut amari sales, ita frequenter amaritudo 118 ipsa ridicula est. Sunt alii multi diserti, quos persequi

vius sulpicius insignem non in mero (postrema duo vocabula sola e Flor. afferuntur, non correcta illa a sec. m.) *f. id t.* a sec. manu: *d. insignis — in merito f. id t.* neque enim quidquam praeterea immutatum refertur. Iens. Tarv. *d. fuit. Insignis et S. S. insignem immerito f. t.* Mox Locat. et poster. ante Ald. *Insignis et S. S. i. non immerito f. t.* Ald. iubente Regio *Insignem et S. S. n. i. f. t.* Goth. (arr. Gesn.) a pr. tantum manu *non* ante *insignem* insarit, alioqui nostram ipsam dans cum Guelf. Vall. (ut videtur) Camp. Eam ex ipsa Turic. prima manu veram censeo, quamquam minus placet *Et* in fronte positum. — *Colorem*) Flor. (a pr. m.) *calorem*. — *Foret*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt eum Alm.

117. *Est in eo*) Turic. omittit. — *Et acerbitas*) Turic. Flor. omittunt copulam. — *Eius summa*) Sic Turic. Camp. Iens. (tac. Gesn.) cum Andr. et edd. ante Bad. acc. Basil. Sed Turic. (a pr. m.) *et summo* cum Voss. 3. Ex Alm. affertur *et summa* (cf. 95). Flor. Guelf. *et sermo* cum Voss. 1, Bern. Reliqui *et vis s.* a quibus stant Goth. Vall.

118. *Sunt alii*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Basil. *S. au-*

116. *Servius Sulpicius*) Conf. §. 22. De *non immerito — meruit*; conf. VI, 4, 5.

Cassius Severus) Cf. §. 22.

Colorem) Nimiam affectuum, irae, malignitatis, invidiae, simplicitatem improbat in Cassio noster. Neque enim ille quidquam eorum dissimulare solebat, quae animum pungerent et exasperarent; securus qualis ipse videretur iudicibus, modo infamaret adversarium. Tale quid hic *coloris* vocabulo significari, totius orationis series docet. Et video mecum facere elegantissimum Ernestium in Technol. Lat. p. 65, qui minus, ut opinor, erat assequutus Technol. Graec. pag. 384; *Colorem* omnem depositum in primis videmus XI, 1, 57.

117. *Praeterea — ridicula est*) Refertur hoc ad eam, quam in Cassio laudaverat urbanitatem, interiecta brevi, quae sensum non interpellet, sententia de errore Cassii. Adiuvatur enim illa summa huius oratoris urbanitas ipsa eius amaritudine, quae, vel sine salibus, per se ipsa ridicula est, i. e., risum movet auditorum. *Ridiculum esse* in laude dicitur, non in vituperio. Vid. VI, 3, 22, seqq. Francii coniectura *amantur* pro *amari*, speciem magis habet quam substantiam.

118. *Diserti*) An minus honesto illo significatu hic usurpat, ex quo est di-

longum est. Eorum, quos viderim, *Domitius Afer*, et *Iulius Africanus*, longe praestantissimi. Arte ille, et toto genere dicendi praeferendus, et quem in numero veterum locare non timeas: hic concitatior, sed in cura verborum nimius, et compositione nonnunquam longior, et translationibus parum modicus. Erant clara et nuper ingenia. Nam et *Trachalus* plerumque sublimis, et satis 119

tem a. Iens. cum edd. ante Bad. Reliqui inserunt *et.* — *Persequi longum est. Eorum quos*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittuot cum Alm. In causa est homoeoteleuton *quos.* — *Viderim*) Turic. *viderem*; a sec. m. *videram.* — *Afer*, *et Iulius*) Turic. *feret i.* a sec. m. *ferettius.* — *Longe praestantissimi*) Turic. *l.* af. (cf. 115); *praesentissimi*, a sec. mauu reponitur nostrnm, nec deleto tamen, quod interiectum erat. Flor. *l. aliis praesentissimi*; a sec. m. *l. a. praestantissimi.* Ex Alm. nihil nisi *praesentissimi* affertur. Suspicor criticam fuisse notam, ut §. 109. — *Arte*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) cum Alm. Reliqui praemittunt *verborum.* — *Locare*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *bitare*, cum Alm. sed Flor. a sec. *habere*, et sic Guelf. com Bern. et edd. inde a Ieus. ante Ald. sec. Basil. Stoër. Chouet. Leid. aliisque apud Burm. An primitus fuit *citare* vel *recitare* ? — *Modicus*) Turic. (a pr. m.) *modicum.* Guelf. *modicis.*

119. *Nam et Trach.*) Toric. Flor. (hic a pr. m.) Camp. omittunt *nam*, cum Alm. Sed Camp. *ut* (pro *nam et*), quod possit placere, ut vitetur iteratio horum *Nam et* hac §. et 117. Sed cf. oot. exeg. ad §. 25, 26. — *Apertus*) Turic. Camp. *aptus* eum Bodl. Andr. — *Decor*) Turic. (a sec. m.) *decora* com Iens. et edd. poster. ante Bad. — *Extra*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *ex ira.*

ctum Antonii VIII, Pro. 13? Sed hoc vix credibile in magistro suo facturum Domitio.

Longum est) Cf. not. cril. ad I, 6, 9.

Iulius Africanus) Vid. VIII, 5, 15. Fortasse filius eius, qui Tacito perisse narratur sub Tiberio Anoal. VI, 7, e Santonia Gallica civitate oriundus. Quae hic *concitatio* ei tribuitur, eadem sunt *vires* XII, 10, 11; *compositione longior* quod dicitur, refero ad longiora, qoae compositioois gratia faciat, hyperbata; cf. VIII, 6, 65; IX, 4, 145. *Domitium*, vide ad V, 7, 7, cuius loco modo designato *maturitas* non longe est ab ea, qoae hic agnoscitur, *arte*; iudicium eius est acerrimum, nunqoam ablatum illud vehementia vel nimia elegaotiae affectatiooe. Similiter Terentium Horatius Epist. II, 1, 59; *arte* ait *vincere*; quamquam Bentleius hoc ad metricam etiam virtutem refert in Schediasmate.

Locare) Vid. not. crit.

119. *Trachalus*) Vide VI, 3, 78. Conferendo singula, quae demonstrantur, loca apparebit, Trachalus quantopere debuerit lectus descendere ab eo, qualis videbatur auditus. Talis patrum nostrorum memoria fuit, quem

apertus fuit, et quem velle optima crederes: auditus tamen maior. Nam et vocis, quantam in nullo cognovi, felicitas, et pronuntiatio vel scenis suffectura, et decor, omnia denique ei, quae sunt extra, superfuerunt. Et *Vibius Crispus*, compositus, et iucundus, et delectationi 120 natus: privatis tamen causis quam publicis melior. *Iulio Secundo* si longior contigisset aetas, clarissimum profecto nomen oratoris apud posteros foret. Adiecisset enim, atque adiiciebat ceteris virtutibus suis, quod desiderari potest. Id est autem, ut esset multo magis pugnax, et 121 saepius ad curam rerum ab elocutione respiceret. Ceterum interceptus quoque magnum sibi vindicat locum. Ea est facundia, tanta in explicando, quod velit, gratia:

120. *Id est*) Turic. *Idem.* — *Pugnax*) Toric. Flor. *pugnans* cum Alm. — *Et saepius*) Turic. (a sec. m.) Camp. *ut s.* — *Respiceret*) Turic. (a sec. m.) *resipisceret* cum Icns. Tarv. Correxit Regius.
121) *Velit*) Turic. *vellet* cum Alm. Sed Flor. *vellit*; (cf. 117).
Gratia : *tam*) Turic. *gratam*; a sec. manu *gratia*, nec tamen reposito

eloquentiae Germanicae exemplar laudat Fridericus magnus in libello de eruditione Germanorum, Regiomontanus olim ecclesiastes, Quantius nomine.

Velle optima) Quo hoc optimorum studium pertinet? An ad genus dicendi optimum? Qualem vidimus bonam mentem II, 12, 12; et mox est §. 122: *ad optima tendentium* et §. 131, *meliora vellet*. Malim tamen hic quidem ad honestatem et recti amorem trahere, qui in hoc oratore apparuerit. Neque enim boni dicendi genus adeptus fuit, si visus modo id velle.

Vibius Crispus) Vide V, 13, 48.

120. *Iulio Secundo*) Cf. X, 3, 12; et nos ad VI, Pro. 3; item XII, 10, 11.

Adiiciebat) Attende vim imperfecti. Semper *adiiciebat*, neque tamen *adiecerat* antequam moreretur.

Respiceret) Cf. III, 11, 26, ubi notatum fere Secundi illum errorem invenies, ut et hic §. 33; *pugna* autem est causae ipsius tractatio, solita illa negligi a cupidis sententiarum et locorum communium. Nimium igitur Secundus dabat rebus extra causam, nec satis *pugnabat*, ut ei magis *pugnaci* fieri optandum esset. Hunc *pugnae* et *pugnandi* usum habes IV, 3, 2; V, 12, 22; VI, 4, 4, 6; hic §. 79; et passim locis in indice quaerendis. Sic ap. Senecam patrem Controv. II, praef.: «Deerat illi oratorium robur et ille *pugnatorius* mucro».

121. *In explicando — gratia*) Verbi originem ipsam tenere oportet, ne forte *explicare* accipias *interpretari*. Quidquid scire vult auditorem, tam apte et decenter verbis eloquitur, ut nihil obscurum remaneat in magnis, nihil vile videatur in parvis; cf. VIII, 6, 8. Haec ipsa et Fabii nostri vel praeci-

tam candidum et lene et speciosum dicendi genus: tanta verborum, etiam quae assumpta sunt, proprietas: tanta in quibusdam ex periculo petitis significantia. Habebunt 122 qui post nos de oratoribus scribent, magnam eos, qui nunc vigent, materiam vere laudandi. Sunt enim summa hodie, quibus illustratur forum, ingenia. Namque et consummati iam patroni veteribus aemulantur, et eos iuvenum ad optima tendentium imitatur ac sequitur industria. Supersunt, qui de philosophia scripserint, 123

tam. — *Lene*) Turic. *levo*; a sec. m. *leve*, et sic Flor. Guelf. cum Bern. Iens. Tarv. (cf. §. 52). Non improbanda Capperounerio videlur scriptura; mihi prorsus, quum hic nulla sit compositionis mentio, sed vehementi el forti opponatur *lene* *d. g.* velut XII, 10, 66; cf. et XIX, 4, 130, 136, hic §. 44. Eo quaecumque mox laudantur in hoc oratore conspirant omnia; in assumptis proprietas, in periculosis significantia. Mox X, 2, 23, in solis Iens. et Tarv. *levi*, [illegible]*er*, improbante recte Gesnero.

In quibusd ex) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *ex q. in.* Ex Alm. affertur tantum *q. in.* Goth. (tac. Gesn.) nostris verbis anteponit *etiam* cum Voss. 2.

122. *Habebunt*) Turic. Flor. (a pr. manu uterque) *habebant.*

Scribent) Turic. (a pr. m.) *scribet.* — *Magnam eos*) Turic. (a sec. manu) inserit *in* cum Iens. Tarv. — *Materiam*) Flor. *materiem* (cf. VIII, 6, 7). — *Laudandi*) Turic. (a sec. m.) *laudanda* cum Iens. Tarv.

123. *Scripserint*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) Guelf. cum Goth. Iens. et edd. posterr. ante Bad. Reliqui *scripserunt*, quorum ergo et Camp. — *Adhuc*) Camp. omittit.

pua est virtus. Apud Senecam patrem Controv. lib. II, praef. «*explicatio* — splendida quidem, sed operosa et implicita». Fateor autem placiturum magis mihi, si fuerit *quid v.* quam *quod v.* Nam alia ratio est VIII, 3, 61.

Lene) Vide not. crit.

Assumpta — proprietas) Cf. VIII, 6, totum caput: ubi *arcessita* sunt, quae hic *assumpta.*

Ex periculo — significantia) Vel audacissime novata in elocutione non carent perspicuitate; cf. II, 11, 3; VIII, 6, 11; XI, 1, 32; item hic §. 49.

122. *Sunt enim summa*) «Florebat Aper, Marcellus, Maternus, Messalla, Caecilius Plinius, et multi alii; vide Tacitum». Pseudo-Turnebus. «Vid. Plinianas epistolas passim; et lib. IX, ep. 26, de summis ingeniis quasi scatentes». Almelovenus.

Veteribus aemulantur) Hoc ipsum huius Quintilianei seculi videtur, quod promiscua utitur structura *aemulandi*; conf. §. 62, ubi est accusativus verbo iunctus. Alioqui dativus additus *aemulando* significationem habet invidiae et animi iniqui. Sic aliorum quoque verborum structuram inflexerant novi; vid. IX, 3, 1.

quo in genere paucissimos adhuc eloquentes literae Romanae tulerunt. Idem igitur *M. Tullius*, qui ubique, etiam in hoc opere Platonis aemulus extitit. Egregius vero, multoque, quam in orationibus, praestantior *Brutus*, suffecit ponderi rerum: scias eum sentire, quae 124 dicit. Scripsit non parum multa *Cornelius Celsus*, *Sextios*

Qui ubique) Sic Flor. Guelf. cum edd. inde a Basil. ante Burm. *Qui ubi* Turic.; sed a sec. m. *ut ubique*. Goth. (tac. Gesn.) *q. et ubique* (et pro *etiam in hoc* mox, item tac. Gesn., *et in hoc*, sibi constans) cum Voss. 2. Sed Camp. *q. ut ubique*, et sic reliqui, in qua ratione parum grate subanditur *est* ad *idem*. — *Orationibus*) Guelf. *oratoribus*. — *Ponderi*) Turic. Flor. (hic a pr. manu *pondere* cum Alm.

124. *Sextios*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum eod. antiquissimo Danielis (cf. VI, 2, 11) teste Nicolao Fabro l. c. Goth. Voss. 2, Bern. et edd. ante Ald. *Sextius* Turic. a sec. m. Ex Alm. affertur *Sextus*. Ald. Bad. *Sceptios*. E Voss. 1. *Sceptior*. E Voss. 3, *scectios*. Reliqui *Scepticos*, quae videtur Philandri coniectura, frustra illustrata a Pseudo-Turnebo, ipsoque nuper Gesnero. Burmannum, qui Schottum inspexerat ad Senecam Patr., sordes reliquisse in primis miror.

123. *Etiam in hoc*) Leve sane in hac oratione vitium, quasi ubique Platonis maxime aemulus sit Cicero. Sed hoc ut vitaretur longiore anfractu opus erat. Nempe ut ubique Graecorum praestantissimi cuiusque, ita in hoc opere Platonis.

Egregius — Brutus) Hoc, etsi iniquior, Tacitus agnoscit Dial. De Oratt. 21: « Brutum philosophiae suae relinquamus. Nam, in Orationibus minorem esse fama sua, etiam admiratores eius fatentur». Cf. hic Brut. I, 97; de Finib. I, 3.

124. *Non parum multa*) Aimeloveenum *multa* volentem tollere recte revincit Burmannus, amandans lectorem ad VI, 2, 3, ubi exemplis Ciceronianis defendit usum nostrum.

Cornelius Celsus, Sextios sequutus) «Duo — fuerunt Sextii. Q. videlicet Sextius pater, qui a divo Iulio latum clavum sibi oblatum recusavit, et eius filius, de quo B. Hieronymus anno quo Christum natum tradit, haec refert: *Sextius Pythagoricus philosophus nascitur*. — Sextiorum, praeter Senecam in epistolis et libris de ira saepe, et cap. ult. lib. VII, naturalium quaestionum, meminit Qu. c. 1 lib. X». Nicolaus Faber, ad Senec. patr. Controv. lib. II praef., pag. 98 (ed. Paris. 1613, fol.). Vide et F. A. Wolfium ad Sueton. Illustr. Gramm. 18; et Fabricii Bibl. Graec. ab Harlete auctam vol. I, p. 870 sqq. Ille Senecae in quaest. naturall. locus hic est: « Sextiorum nova et Romani roboris secta inter initia sua, quum magno impetu coepisset, extincta est»; conf. et Plutarch.: *Quomodo sentias te proficere*, pag. 77. Loca de Sextio plurima apud Senecam invenies in indice ed. Paris. 1613, fol. Horum igitur philosophorum sectam, Pythagorae aemulam, scriptis exprimere conatus est is, qui omnia fere doctrinae commentarios adornavit Celsus; cf. II, 15, 22.

sequutus, non sine cultu ac nitore. *Plancus* in Stoïcis rerum cognitione utilis. In Epicureis levis quidem, sed non iniucundus tamen auctor est *Catius*. Ex industria 125 *Senecam* in omni genere eloquentiae distuli, propter

Planeus) Turic. Flor. *plaustus*. Hic quidem a sec. m. *Plautus*, et sic Guelf. Iens. cum Bern. et edd. aute Ald. qui tamen per sphalma *Plaucus*. Qua vero auctoritate eos, qui nostrum dant (quorum sunt Guth.; cf. II, 14, 2, Camp.) castigate nomen exhibere dixerit Regius, equidem ignoro, nullo, quod sciam, usquam memorato Stoïcae philosophiae auctore, qui hoc nomine fuerit. Recensetur nunc sana *Plancus* in Stoïçorum Catalogo, quem adornavit Fabricius in Bibl. Graeca Vol. III, p. 572, cui loco snbiicit Heumanuus, notam demonstrantem Cic. Famil. X, 12, unde Stoïcus agnoscatur Plancus. Quod ut mihi in hoc homine persuadeat, multum abest: minns tamen adducar, nt eum aliquid de philosophia literis mändasse credam. In alia umnia abit Gesnerus in Indice Quintilian. eundem hunc Plancum censens atque eum, cuius mentio est ex Cicerone VI, 3, 44, (et hoc repetiit Ernestus in Fabr. B. L.) nam ne certum quidem eius nomen. In hac memorati hio scriptoris ignoratione, is videtur loco consulturus, qui *P.* aliquem *Faustum* ostenderit Stoïcorum dogmatum scriptorem. Inest enim hoc maxime nominis in vetustissima scriptura. Cf. Lipsius ad Tacit. Ann. III, 48, e *M. Folio* exculpens *M. Lollium*. (Non inutile tamen erit observare, Rubellium illum Plautum, qui Augusti stirpem attingebat et sub Nerone periit, Stoïcae sectae addictum et Musonii familiarem fuisse, ut docet Tacitus Ann. XIV, 57, 59, BUTT.)

Cognitione) Goth. Iens. (tac. Gesn.) *cognitioni* cum edd. posterr. ante Stoër. exc. Basil. acc. Rolliuo. Potest placere, sed obstat quodammodo §. 128, *multa rerum cognitio*.

Epicureis) Turic. Flor. Camp. Iens. (tac. Gesn.) *epicuris* cum edd. ante Bad. — *Iniucundus*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *inivcundis*. — *Auctor est Catius. Ex*) Flor. *a. e. cautius. Ex* cum Basil. Sed Guelf. *Auctorem ex*, cum Voss. 3. Sed Goth. (tac. Gesn.) *Catius est. Ex*, omisso *auctor*. Camp. *a. Cacius est ex*. Voss. 1, *a. et cuius. Ex*. Iens. *ductorem ex* cum Tarv.

125. *Eloquentiae distuli*) Ald. Basil. inserunt *versatum*, Regio iubente,

Plancus) Cf. not. crit.

Cognitione) Cf. not. crit.

Catius) « Ille, cuius *spectra* « (εἴδωλα Epicuri) ridet Tullius Fam. 15, 16 et 19». Gesnerus.

125. *Senecam — distuli*) « Distuli de Seneca loqui, quum de quocumque genere eloquentium, qui oratori sint imitandi, loquerer: et quum de poëtis; et quum de oratoribus et quum de philosophis Romanis ». Badius. Hoc, quod iam lecturi sumus, de Seneca iudicium quantivis est pretii. Conferendum autem cum eo Gellianum (XII, 2) in quo et ipso accusatur Senecae protervitas in carpendis veterum scriptis. Nec negligendum est, quidquid ibi exprobratur Senecae, in

vulgatam falso de me opinionem, quia damnare eum, et invisum quoque habere sum creditus. Quod accidit mihi, dum corruptum et omnibus vitiis fractum dicendi 126 genus revocare ad severiora iudicia contendo. Tum autem solus hic fere in manibus adolescentium fuit. Quem non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus praeferri non sinebam, quos ille non destiterat incessere, quum diversi sibi conscius generis, placere se in dicendo posse, quibus illi placerent, diffideret. Amabant autem eum magis, quam imitabantur: tan-

quem bene revincit Badius. Nec ab eius et Burmanni ratione me abducit Gisbertus Koen in obss. MSS. mecum communicatis, quamquam demonstrans Io. Saresberiensem, qui hoc *versatum* ipsum praefert Policrat. VIII, 13, p. 600. Quod enim Koenius negat, recte Fabium potuisse dilatum a se in omni genere eloquentiae Senecam dicere, quia restarent aliae huius doctrinae partes ab ipso explicandae hoc et seqq. libris; non attendit vir doctus, solum hic significari censum scriptorum, quem adhuc egit Fabius hoc capite, in cuiusque fine collocatur Seneca; cf. §. 75. « Xenophon — inter philosophos reddendus. »

Quia) Sic Turic. Flor. Camp. cum Goth. Iens. et edd. posterr. ante Basil.; *quae* Voss. 1. Reliqui *qua*. Cf. II, 15, 6.

Eum, et) Guelf. omittit *et*. — *Et omnibus*) Goth. (tac. Gesn.) *ex* o. cum Voss. 2. — *Revocare ad*) Turic. *r.* a{ (cf. 118) *ad*; a sec. m. *r. aliquos ad.* — *Severiora*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *severia*, mox ille *severa*, et sic Camp. Goth. (tac. Gesn.)

126. *Tum autem*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *cum*, cum Goth. Voss. 2, (err. Burm.) Iens. Tarv. — *Hic*) Turic. (a pr. m.) Flor. *huic*.

Quem) Flor. (a pr. m.) Camp. omittunt.

Conabar) Turic. Flor. Goth. (tac. Gesn.; posteriorum uterque a pr. m.) Camp. *conabor*. — *Praeferri*) Turic. *perferre*. Flor. (a pr. manu) *praeferre*. — *Quum diversi*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt *quum* cum Alm.

Posse, quibus) Sic Turic. Camp. (nisi quod hic *possem*) cum Alm. Basil. Gryph. (1536). Inserunt *in* Flor. (cf. 121) Guelf. cum Goth. Voss. 1, 2. Vall. Iens. et edd. posterr. ante Gryph. Reliqui inserunt *iis*, iubente Regio. — *Illi*) Turic. (a sec. m.) *ille*, quod et ex Alm. affertur. — *Placerent*) Turic. *placere* cum Alm. — *Diffideret*) Flor.

iis quidem, quae sunt reliquae, eius operum partibus non inveniri; conf. Fabr. Bibl. lat. ed. Ern. vol. II, p. 107, 8. Sallustium non ipsum carpit aut irreverentius tractat, sed pravos imitatores notat epist. 114. Fortasse tamen noster et familiares eiusdem sermones respexit.

tumque ab eo defluebant, quantum ille ab antiquis descenderat. Foret enim optandum, pares, aut saltem proximos, illi viro fieri. Sed placebat propter sola vitia, et ad ea se quisque dirigebat effingenda, quae poterat: deinde quum se iactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat. Cuius et multae alioqui, et magnae virtutes fuerunt: ingenium facile et copiosum, plurimum studii, multa rerum cognitio: in qua tamen aliquando ab his, quibus inquirenda quaedam mandabat, deceptus est. Tractavit etiam omnem fere studiorum materiam. Nam et orationes eius, et poëmata, et epistolae, et dialogi

127

128

129

(si recte interpretor excerpentem) *diffiderent.* — *Amabant autem eum*) Turic. *am. eum.* Guelf. *et am. aut e.* — *Ab eo*) Sic Turic. Flor. Goth. (tac. Gesn.) Camp. Ald. Bad. Basil. Reliqui *ab illo.*

127. *Enim optandum*) Turic. Flor. e. *aliquid o.* cum Alm. Suspicor fuisse *alioqui.* Sed pro *foret* Turic. *fore*; Alm. *fere* (cf. 126). — *Aut saltem*) Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) *ac s.* cum Voss. 2, 3, et edd. ante Bad. acc. Basil. — *Proximos, illi viro*) Turic. Flor. *primos i. viros.* Guelf. *illo* pro *illi.* — *Sed placebat*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt. — *Ea*) Turic. Flor. omittunt.

128. *Alioqui, et magnae virt.*) Turic. (a sec. manu) *aliae quidem m. v.* Camp. *alie quidem virt.* — *Multa*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Basil. Reliqui *multarum* (cf. IX, 2, 47; V, 10, 91). Iens. (tac. Gesn.) huic voci praemittit *et* cum edd. ante Basil. acc. Gryph. — *Cognitio*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt. — *Ab his*) Sic Turic. Flor. Camp. Reliqui *ab iis*; cf. VIII, 63. — *Omnem*) Goth. (tac. Gesn.) Camp. *omnium.* Io. Saresber. *omnem fere omnium stud. mat.* unde Goth. scripturam commendat Gibs. Koen. cf. §. 125. Nostrae scripturae favet I, 4, 5, « *omni* studiorum genere. » — *Materiam. Nam*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *nam materiam.* Ille a sec. m. tollit priore loco *nam,* nec reponit altero, et sic Alm.

129. *Orationes*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *orationem,*

Dialogi feruntur) Turic. Flor. *dialoge f.* Ille a sec. m. *dialogi effe-*

126. *Defluebant — descenderat*) Cf. I, 8, 9. Egregia proprietas elocutionis. Qui cupiat nosse, quid sit sana et elegantia mutando corrumpere, is videat mihi coniecturam Francianam *desciverat* pro *descenderat.* Et en, ita dantem Campanum! (cf. §. 94)

127. *Enim optandum*) Cf. not. crit.

129. *Orationes*) « Sive causarum actiones. Egit multas et illustres, atque in ipso senatu: ut omittam quas principi scripsit, in senatu recitandas. Neque dubito *Edicta* ad populum et *Epistolas* graviores, ab illo conscriptas, aut dictatas; quorum omnium levis memoria superest, et tulit, ut

feruntur. In philosophia parum diligens, egregius tamen vitiorum insectator fuit. Multae in eo claraeque sententiae, multa etiam morum gratia legenda: sed in eloquendo corrupta pleraque, atque eo perniciosissima, 130 quod abundant dulcibus vitiis. Velles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. Nam si aliqua contempsisset, si parum non concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum

runtur, et sie Camp. Iens. cum edd. ante Ald. Secunda Flor. manus, nostra ipsa. Nostris vocibus Iens. (tac. Gesn.) subiicit et cum edd. posterr. ante Ald. pro quo Regius suadebat *etsi*. — *Multae — morum gratia*) Turic. Flor. *multo multi amorum g.* Ille a sec. m. *multa multis amorum g.* Hic nostram ipsam. *M. i. e. clarae s. m. e. m. g.* Goth. (tac. Gesn.) Camp. Vicissim e Voss. 1, *multaeque i. e. c. s. m. e. m. g.* Vocem *fuit* ante nostra omittit Goth.

Legenda) Turic. Flor. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *legendo*.

Atque eo) Goth. (tac. Gesn.) inserit *in*. — *Abundant*) Guelf. Goth. (tac. Gesn.) *abundat*.

130. *Eum*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *enim*. Voss. 1, *cum*. — *Nam si aliqua*) Turic. Flor. omittunt *si*; vicissim X, 2, 3. Guelf. *quam si fuit* pro *quam fuit*. Camp. *n. in a.* Flor. (a sec. m.) *n. s. nil aequalium*, et sic Goth. Iens. (err. Gesn.) cum Voss. 2, Vall. et edd. posterr. ante Basil. exc. Ald. (hic enim *n. nisi a.*) acc. Gryph. *N. simile quam* Guelf.; ex Voss. 1 *n. simile* sine *quam*. — *Parum non concupisset*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Voss. 1. Reliqui omittunt *non*, inter quos meorum primum Iens. — *Consensu*) Guelf. *ratio sensu*; (cf. V, 13, 19).

solet, aevum. Lipsius in Vita Senecae. *Poëmata*, « certum est ubertim scripsisse. Ipse in exsilio fecisse ostendit, et Tacitus, iam etiam seniorem, et in aula. Ita enim invidi calumniantur apud Neronem: *Obiiciebant etiam, eloquentiae laudem uni sibi asciscere, et carmina crebrius factitare, postquam Neroni amor eorum venisset* ». Idem. *Dialogi*. « Quos Fabius nominat, nec ultra ». Idem.

130. *Si parum non concupisset*) Hic quum plerique, contra MSS. quidem, omittant *non*, eorum solus Rollinus dignatus est explanationis aliquid aspergere: « Si quaedam », ait ille, « orationis lenocinia minus studiose sectatus esset ». Praeter neglectum hic accusativum ad *concupisset*, qui omitti ita latine quidem non poterat, *parum* nimis leviter accipitur pro *minus*, vel *non*. Gedoynus multa licere sibi ratus, nostrum incisum priori continuat: « s'il eût méprisé certaines beautés, qui à le bien prendre ne sont pas des beautés » (vide mihi Francogallos istos omnia in veteribus vertendis circumloquentes!); « s'il en eût médiocrement desiré *quelques autres* ». Extundit sibi sententiae obiectum! Standum autem est auctoritate MSS., qui omnes vindicant *non*. Inde ego, timidus tamen, nec mihi satisfaciens, haec interpretando eruo; « Si non consulto

pondera minutissimis sententiis non fregisset: consensu potius eruditorum, quam puerorum amore comprobaretur. Verum sic quoque iam robustis, et severiore 131 genere satis firmatis legendus, vel ideo, quod exercere

131. *Legendus*) Guelf. *legendum*. — *Iudicium*) Turic. Flor. Camp. *Iudicem*, cum Vall. a sec. m. — *Quae, quod*) Turic. Flor. Guelf. omit-

quaesivisset ea, quae nimia tennia infraque dignitatem rerum posita essent». *Parum* igitur accusativi loco habeo et interpretor *id ipsum quod non est satis, quod est exile et minutum.* Fateor interim boc quod confeci sententiae nimis aimile videri illi alteri, « rerum poudera — — non fregisset ». Verum eadem accusatio providenda eat in altero sententiarum pari. Quid enim est *omnia sua amare* nisi hoc *nihil eorum, quae succurrant scribenti, contemnere?* Nisi illud fortasse discrimen agnoscas, ut *contemnere aliqua* sit, transire omnino aliqua nec in scripto ponere; *non omnia sua amare*, quaecumque inveneria, iis non ad taedium usque indulgere omnibus, ant multifariam variando et figurando lectoribus ea obtrudere. Et saue borum quoque vitiorum bona eat copia apud Seuecam. Vellem tamen iu cultissimo hoc de Seueca loco nihil parum effectum aut poudere suo vacuum a nobis inveniri. Quare nec aufficio mihi in iis, quae protuli. Fortasae reconditius aliquid latet in nostris ipsia, quae potuerunt et corrupta esse, antequam ad nos perferrentur. Nihil minus fero, quam qnod Gedoynus: *si non omnia sua amasset* vertit: « s'il n'eût pas été amoureux de toutes ses productions ». Neque enim *sua* ista ad iusta opera refero, sed ad aubnatas inter acribendum quascumque sententias. Ad *fracta* illa *minutissimis sententiis rerum pondera* Colomesius verba Gelliana ponit, non aliena sane, sed quorum mentionem supra iam iniecisset Pseudo-Turnebus ad 126 (cf. III, 1, 14; et quae Burmannus eidem exprobrat ad IV, 1, 61); quod Almeloveno quoque, doctiori quidem illi, accidit in voce illa Caligulae *calcem sine arena* appellantis Senecae orationem (Suet. Cal. c. 53), itidem a Turnebo memorata. — Equidem de aententiae repetitae crimine, quod auae ipse rationi Spaldingiuaobiicit, sollicitus non sim; quum non haec modo, sed omnia quaa quadruplici illo *si* introducuntur, nonnisi leviter variatam eamdem sententiam exhibeant; ita tameu ut quidam per gradus ascensua existat, quem hac sermonis forma manifestiorem reddam. « Seneca levia etiam et vero oratore indigna lenociuia *non* semper *contempsit;* immo *concupiscebat* illa, atque, nt verbo dicam, *omnia sua amabat:* quo factum, ut rerum pondera *minutissimis sententiis frangeret* ». Sed durus est ille vocis *parum* usus, quem Sp. fingit. Mihi illud exploratum eat, excidissa post illam vocabulum sensus boni, a cuius primis literis facilis aberratio esset ad similia quae aequuntur, in hunc modum, « si parum *concupiscenda* non concupisset », vel « si parum *convenientia* non concupisset ». Cf. Cic. Famil. XV, 6: *honos non nimis concupiscendus*. Noster infra XI, 3, 180: *parum conveniens personae risus*. BVTT.

potest utrinque iudicium. Multa enim, ut dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda sunt: eligere modo curae sit, quod utinam ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura, quae meliora vellet, quae, quod voluit, effecit.

II. Ex his ceterisque lectione dignis auctoribus et verborum sumenda copia est et varietas figurarum, et componendi ratio: tum ad exemplum virtutum omnium mens dirigenda. Neque enim dubitari potest, quin artis pars magna contineatur *imitatione*. Nam ut invenire primum fuit, estque praecipuum: sic ea, quae bene 2 inventa sunt, utile sequi. Atque omnis vitae ratio sic constat, ut, quae probamus in aliis, facere ipsi velimus. Sic literarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur: sic musici vocem docentium, pictores opera priorum, rustici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. Omnis denique disciplinae initia 3 ad propositum sibi praescriptum formari videmus. Et hercule necesse est, aut similes aut dissimiles bonis

tunt *quae* cum Alm. Voss. 1, 3, Iens. Tarv. Habent Goth. et Vall. E Voss. 3, refertur et *quod meliora*. — *Effecit*) Turic. Camp. *efficit* cum Alm. Iens. Tarv.

1. *Copia est et*) Turic. Flor. Camp. omittunt *est* cum Goth. Iens. et edd. ante Ald. Malim paene pro *et verb.* scribi *est v.*, hic autem omitti verbum. Inscribitur caput *de imitatione* in Guelf. Goth. cum edd. omnibus ante Gesn. exc. Obr. Nihil inscriptionis in Turic. Flor. Camp.

Invenire) Guelf. omittit cum Voss. 1, 3, Bern.

Estque praecipuum) Guelf. *est quae praecipue* cum Voss. 1, 3, Bern.; nisi quod hi tres *praecipua*. — *Vtile*) Camp. *utiliter*.

2. *Vt, quae*) Flor. *utique*. — *Ipsi*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *ipse*. — *Ductus, ut*) Flor. *doctus*; a sec. m. *u* pro o, sed non additum *ut*. — *Vocem docentium*) Turic. Flor. *ducentium*, omisso *voc.*, hic a sec. m. *o* tantum pro *u*. — *Intuentur*) Iens. *tuentur* eum edd. ante Basil.

Initia) Turic. Flor. (hic. a pr. m.) omittunt cum Alm.

3. *Hercule*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. Reliqui *hercle*; cf. X, 1, 86. — *Frequenter imitatio*) Flor. *frequentem imitatis*; a sec. manu o pro *s*.

131. *Vtrinque iudicium*) « Tam laudantium quam vituperantium ». Badius. Sic *utrumvis* et facere et non facere apud Cic. pro Rosc. Amer. 30.

2. *Rustici — intuentur*) « Vide Columell. XI, 1 ». Almelovenius.

simus. Similem raro natura praestat, frequenter imitatio. Sed hoc ipsum, quod tanto faciliorem nobis rationem omnium facit, quam fuit iis, qui nihil, quod sequerentur, habuerunt, nisi caute et cum iudicio apprehenditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio per se ipsa non sufficit, 4 vel quia pigri est ingenii contentum esse iis, quae sint ab aliis inventa. Quid enim futurum erat temporibus illis, quae sine exemplo fuerunt, si homines nihil nisi quod iam cognovissent, faciendum sibi aut cogitandum putassent? Nempe nihil fuisset inventum. Cur igitur 5 nefas est reperiri aliquid a nobis, quod ante non fuerit? An illi rudes sola mentis natura ducti sunt in hoc, ut tam multa generarent, nos ad quaerendum non eo ipso concitemur, quod certe scimus invenisse eos, qui quaesierunt? Et quum illi, qui nullum cuiusquam rei ha- 6

Rationem omnium) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. cum Alm. Reliqui inserunt *rerum*. — *Iis*) Flor. (a pr. m.) omittit. An erat *q. his fuit qui?* cf. X, 1, 130.

Apprehenditur) Camp. *apprehendatur*.

4. *Sufficit*) Flor. (a pr. m.) *suffecit*.

Quae sint) Sic Turic. Flor. Reliqui *q. sunt*. — *Quae sint*) Turic. *qui s.*; a sec. m. *quis s.* Camp. *cum s.*

Iam) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *imago*. Guelf. Camp. omittunt. Ex Alm. affertur *in mago*. Inde Burm. eruit *iam maiores*, frustra ille. — *Cognovissent*) Turic. Goth. (tac. Gesn.) *cognovisset*. Camp. *agnovisset*.

5. *Nefas*) Turic. Flor. *inventus* cum Alm. Ille a sec. m. *inventum*, hic nostrum. Pro *est* Turic. (a pr. m.) *es*.

Reperiri) Turic. Flor. (hic. a pr. m.) *reperire*. — *An*) Turic. *tam* cum Alm. (non Flor. cf. X, 1, 127); a sec. manu *tamen*, et sic Camp.

6. *Cuiusquam*) Guelf. Camp. *cuiusque* cum Goth. Nisi me retineret vetustissimorum librorum religio, mallem prope hoc, potestate ea, de qua egi ad IV, 1, 46. In omnibus enim artibus (ea est *quaeque res*) magistro caruerunt primi illi.

4. *Ante omnia*) Conf. V, 13, 6, *vel* »etiam propterea».

5. *Cur igitur nefas*) «Vt hic *nefas*, sic *fas* s. 9, ad *fatum* quoddam sive aeternam legem refertur, qua perfectiones rerum possibiles (φιλοσοφητέον γὰρ) determinantur; h. e. qua sui quidam fines rebus earumque virtutibus assignantur, ultra quos ascendere per conditionem suam illis non liceat. Sic XI, 3, 181: *Neque tamen illud est nefas*. Simile mox X, 2, 26: *Totum exprimere paene homini inconcessum*. «Et quoties *licet* ita ponitur». Gesnerus.

buerunt magistrum, plurima in posteros tradiderint, nobis usus aliarum rerum ad eruendas alias non proderit, sed nihil habebimus, nisi beneficii alieni? quemadmodum quidam pictores in id solum student, ut describere tabulas mensuris ac lineis sciant. 7 Turpe etiam illud est, contentum esse id consequi, quod imiteris. Nam rursus quid erat futurum, si nemo plus effecisset eo, quem sequebatur? Nihil in poëtis supra *Livium Andronicum*; nihil in historiis supra *Pontificum*

Habuerunt) Iens. Tarv. Ald. *habuerint.* — *Tradiderint*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *tradiderunt* cum Iens. Tarv. Ald.

Vsus) Turic. Flor. (hic a pr. manu) omittunt cum Alm.

Aliarum) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *aliorum.* Loc. *illarum* cum posterr. edd. ante Bad. acc. Basil. Gryph. item Gibs. Obr. Capper. Mox pro *eruendas* Turic. Flor. (hic a pr. m.) Guelf. Camp. *erudiendas* cum Bern. et edd. ante Ald. Nostrum, quod coniicere videtur, aut videri vult, Regius, Goth. Vall. item Alm. Fateor tamen displicere mihi *rei* et *rerum* continuationem, in quotidiano illo maxime *rei* vocabulo, quod ipsum languorem ingenerat orationi. Etiam, quo nomine Badius *aliarum* tuetur prae *illarum*, usus notissimae locutionis *aliarum alias* hic quidem non bene procedit, ubi nonnisi bipertita divisio intelligitur, ut novae res ex prioribus illis eruantur, non *aliae ex aliis.* Quod si peteretur, positus talis decebat: *rerum aliarum ad alias eruendas usus.*

Quidam) Turic. *poëta et*; a sec. manu *poëtae et*, et sic Camp. — *Describere* — *mensuris*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *describerent* — *mensuras.* Guelf. *p. tabula ac m.*

7. *Etiam*) Goth. (tac. Gesn.) *enim.* — *Consequi, quod imiteris*) Turic. *consequi dimiteris*; a sec. m. *consequi de metris.* Voss. 2, *c. quod mireris.* — *Nam rursus*) Turic. *rursus nam.* — *Erat*) Goth. *esset.* — *Nemo*) Goth. *nihil.* — *Effecisset*) Gualf. *efficiet.* Camp. *efficisset.*

Eo, quem) Iens. Tarv. eo *quae.* Locat. *eo quod* cum edd. posterr. ante Bad. qui verbosius, etsi non sine acumine, de scripturae utriusque discrimine agit. — *Historiis*) Flor. (a pr. manu) *posteris.* Camp *posterius.* — *Navigaretur*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Reliqui *navigaremus.*

6. *Pictores — ac lineis sciant*) Fateor parum hoc capi a me, nisi forte intelligantur ii pictores, qui, ut aliena opera in suas tabulas diligenter transferant, singulas eorum partes antea mensuris et lineis dimetiuntur.

7. *Nam rursus*) Adverbium respicit ad 4. «Quid enim futurum erat».

Livium Andronicum — Pontificum annales) Recte ablegant VV. DD. ad Cic. de Or. II, 12; item Brut. c. 18. De Livio, conf. et Bentlej. ad Horat. Epist. II, 1, 71. Malim prope *poësi* prae *poëtis* in loco nostro; cf. X, 1, 29,

annales haberemus: ratibus adhuc navigaretur: non esset pictura, nisi quae lineas modo extremas umbrae, quam corpora in sole fecissent, circumscriberet. Ac si omnia percenseas, nulla sit ars, qualis inventa est, nec intra initium stetit: nisi forte nostra potissimum tempora damnamus huius infelicitatis, ut nunc demum crescat nihil. Nihil autem crescit sola imitatione. Quod si prioribus adiicere fas non est, quomodo sperare possumus illum oratorem perfectum? quum in his, quos maximos adhuc novimus, nemo sit inventus, in quo nihil aut desideretur, aut reprehendatur. Sed etiam qui summa non appetunt, contendere potius, quam sequi debent. Nam qui agit, ut prior sit, forsitan etiam, si non transierit, aequabit. Eum vero nemo potest aequare,

8 9 10

Circumscriberet) Flor. *circumscriberent*, et sic Iens. cum edd. posterr. ante Ald. Sed Iene. Tarv. et modo *fecisset*. Correxit Regius.

8. *Sit*) Turic. (a sec. m.) *fit*. — *Damnamus*) Guelf. *mandamus*. — *Crescat nihil. Nihil*) Turic. alterum *nihil* omittit, quepropter transposui voces, quee in reliquis quidem libris ita continnentur: *nihil crescat. Nihil* Stoër. Chouet. *crescet*. — *Autem*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Alm. Vall. Voss. 1, 2, 3, Bern. Basil. Gryph. (1536). Reliqui *enim*.

9. *Si*) Turic. Flor. (a pr. m.) omittunt.

Adiicere) Flor. *addicere*, ut et mox 20. Voss. 3, (a pr. m.) *addere*. Sed Voss. 1 *prioribus* omittit. — *Possumus illum*) Iens. *possimus ullum* cum edd. posterr. ante Basil. Mox *p. ullum* ante Obr. acc. Roll. Sed nostram vindicent mei quoque MSS. et Camp. — *Quum*) Turic. Flor. *quan*. Ille a sec. m. *quamquam*, hic *quum*. — *His*) Sic Turic. Flor. Guelf. Reliqui *iis*. — *Quos*) Turic. (e pr. m.) *quo*. — *Inventus*) Flor. (a pr. m.) *infestus*. — *Summa*) Flor. Camp. *summam* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Ald. Acc. Bad; cf. VIII, Pro. 1. — *Appetunt*) Turic. Flor. *adpetent*. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. cum Voss. 2, et edd. ente Stoër. *appetent*.

10. *Agit*) Guelf. omittit. — *Qui sequitur*) Turic. *equitur*; a sec. m.

Pictura — circumscriberet) « Hanc picturae originem assignent omnes: cui debeetur, non convenit. Vid. Plin. XXXV, 3, s. 5; Athenag. Leg. pro Christi, p. 59; Dechair, etc. ». Gesn.

8. *Damn.—infel.*) Conf. II, 5, 24.

9. *Illum oratorem perfectum*) Gesnerus recte ableget ad totius operis Prooem. §. 9; bic §. 28; item Ciceronis in primis oratorem, initio: adde et nostr. VIII, Pro. 13; XII, 1, 21,

cuius vestigiis sibi utique insistendum putat. Necesse est enim, semper sit posterior, qui sequitur. Adde quod plerumque facilius est plus facere, quam idem. Tantam enim difficultatem habet similitudo, ut ne ipsa quidem natura in hoc ita evaluerit, ut non res simplicissimae, quaeque pares maxime videantur, utique discrimine 11 aliquo discernantur. Adde quod quidquid alteri simile est, necesse est minus sit eo, quod imitatur, ut umbra corpore, et imago facie, et actus histrionum veris affectibus. Quod in orationibus quoque evenit. Namque eis, quae in exemplum assumimus, subest natura, et

equatus. — *Evaluerit*) Turic. *evalueris*. Iens. *valuerit* cum edd. ante Ald. acc. Bad. cf. IX, 3, 13, et debebat in eodem capite §. 1, reponi *evaluit* pro *valuit*.

Res simplicissimae — discrimine) Sic Turic. Flor. Camp. (nisi quod hic *quae*) cum Alm. Bodl. Andr. Basil. sed postremus omittit *utique*. Obr. item, sed pro *simpl.* dat *simillimae*, et sic narratur locum dare Bern. Sed e Voss. 1, *r. quae dissimillimae videbantur* refertur. Reliqui *r. quae simillimae v. d.* nisi quod Iens. et rell. ante Ald. acc. Bad. Gryph. (1544) inserunt *utique*, Goth. autem et Voss. 2, *videntur*, indicativum habent. — *Discernantur*) Turic. *disnantur*; a sec. m. *dissocientur*, et sic Obr. At Flor. *desinantur*, a sec. m. nostrum. Hoc quidem non ferendum duco, ob ingratam etymi iterationem *discrimine discernantur*. Latere suspicor *distineantur*; cf. Drakenb. ad Liv. IV, 59, 3.

11. *Est minus sit eo*) Turic. a. *m. eo*; a sec. m. *esse m.* eo; Bern. *est esse m. sit eo.* Camp. *e. esse m.* eo, et sic Obr. *necesse est* omittit Guelf. — *Et imago — et actus*) Turic. Flor. omittunt copulam secundam cum Alm., utramque Camp. et sic Obr. — *Orationibus*) Voss. 1, 3, *oratione*, soli. Placet *oratoribus* Gryph. — *Evenit*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *venit*. — *Eis*) Sic Flor. Camp. *His* Guelf. Reliqui *iis*; cf. VIII, 6, 63; VI, 1, 9. — *Assumimus*) Flor. *absumimus*. Guelf. *sumimus* cum Voss. 1.

Natura, et vera) Turic. *naturam et u* (a); a sec. manu *naturae varia*.

10. *Res simplicissimae*) I. e., minime variae, in quibus nihil magnopere exspectetur discriminis, qualis fuerit gramen, folium. Recte Gesnerus hic admonet *indiscernibilium* illorum; cf. VII, praef. 4.

Discernantur) Cf. not. crit.

11. *Actus histrionum veris affectibus*) Cf. *falsos affectus*, VI, 2, 35. *Minus* accipe de tota rei cuiusque vi, non de sola magnitudine, ne forte haereas in *umbra*; quare et Gedoynus vertit «ainsi l'ombre est plus *foible* que le corps».

Subest natura, et vera vis) Conf. I, 3, 5.

vera vis: contra omnis imitatio ficta est, et ad alienum propositum accommodatur. Quo fit, ut minus sanguinis 12 ac virium declamationes habeant, quam orationes: quia in illis vera, in his assimulata materia est. Adde quod ea, quae in oratore maxima sunt, imitabilia non sunt, *ingenium*, *inventio*, *vis*, *facilitas*, et quidquid arte non traditur. Ideo plerique, quum verba ex orationibus 13 excerpserunt, aut aliquos compositionis certos pedes,

Obr. *naturae vera.* — *Contra*) Turic. (*e* sec. m.) *contraria.* — *Ficta*) Turic. Flor. *facta* cum Alm. Stoër. Chouet. Leid.; cf. II, 13, 9. Neque enim vel hic plane est de nihilo. Praefero tamen receptam, propter sequentia maxime. — *Accomodatur*) Guelf. *commodatur* cum Leid. et marg. Choueti.

12. *Quo fit*) Turic. Flor. Camp. *quod facit* cum Alm. *Quod fit* Iens. Tarv. — *Declamationes*) Turic. Camp. *declamatores.* — *Habeant*) Tur. Flor. (a pr. m. uterque) *habent.* — *Orationes*) Turic. (*e* sec. m.) Camp. *oratores.* Inest aliquid scabri cum in oratione tum in argumentatione horum. Melim e vetustissimis libris sic rescribere: *et ad alienum propositum accommodat quod facit: ut minus sanguinis et virium habent declamationes quam orationes.*

Quia) Sic Flor. sed *e* pr. m., et hic et Turic. *quam* cum Alm.; a sec. m. Turic. *quamquam.* Reliqui *quod.*

Assimulata) Turic. Flor. Camp. *dissimulata.* Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *assimilata* cum Bern. Ald.; cf. IX, 2, 27. Dicas *dis* natum e praecedente *his*, ut et hic malis reponere *simulata*; sed videtur frequentatum nostro hoc compositum. — *Quod ea*) Camp. *qui ea.* Goth. (*e* sec. m.) omittit *quod.* — *Oratore*) Iens. *oratione* cum edd. posterr. ante Ald. — *Inventio*, *vis*) Turic. Flor. Camp. *inventionis* cum Bodl. Colbert Voss. 2, Goth. (err. Gesn.) Loc. Ven. Rusc. Bad. Andr. *Inventiones* Iens. Tarv. Ald. cum Voss. 1, 3. Nostrum, nisi dormitavi, Guelf. In edd. prime Basil. et est fortasse a coniectore Philandri.

13. *Ideo*) Sic Turic. Flor. cum Alm. Reliqui *Ideoque.*

Verba ex) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. Reliqui inserunt *quaedam.* — *Se, quae legerunt*) Turic. *sequa elegerunt*; a sec. m. *sequi eleg.* Goth. (tac. Gesn.) *se qua elegerunt.* Flor. Camp. Iens. (tac. Gesn.) *s. quae elegerunt* cum edd. ante Leid. acc. Roll. Sed Guelf. nostrum.

11, 12. *Accommodatur — quam orationes*) Cf. notl. critt.

12. *Vis*) Conf. VIII, 3, 88; IX, 2, 104; hic §. 25. *Adde quod* attende ter positum, brevissimo intervallo (conf. X, 1, 23); sed hoc fortasse consulto.

mire a se, quae legerunt, effingi arbitrantur: quum et verba intercidant invalescantque temporibus, ut quorum certissima sit regula in consuetudine, eaque non sua natura sint bona aut mala: nam per se soni tantum sunt: sed prout opportune proprieque aut secus collocata sunt: et compositio cum rebus accommodata sit, tum ipsa varietate gratissima. Quapropter exactis-
14 simo iudicio circa hanc partem studiorum examinanda sunt omnia. Primum, quos imitemur; nam sunt plurimi, qui similitudinem pessimi cuiusque et corruptissimi concupierunt. Tum in ipsis, quos elegerimus, quid sit,

Effingi) Turic. *effendi*; a sec. manu *offendi*. Flor. (a pr. m.) *effenei*. Voss. 3, *affingi*; cf. X, 3, 4.

Arbitrantur) Turic. Flor. *arbitrabantur*. — *Quum et*) Turic. Flor. Guelf. *et eum* cum Alm. Iens. Tarv. Sed omittit *et* Camp. cum Voss. 2, Goth. et edd. ante Basil.

Intercidant) Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *intercident*. Correxit Regius. — *Invalescantque*) Turic. Camp. *invalescant* cum Iens. Tarv. et *invalescant* Loc. cum Ven. Rusc. iubente Regio. — *Eaque*) Guelf. *ea quae*. Goth. (tac. Gesn.) *ea* sine enclitica. — *Non sua*) Guelf. inserit *sunt*.

Proprieque) Turic. *proprie*. — *Accommodata sit, tum*) Camp. omittit *sit* cum Goth. et edd. ante Basil. exc. Ald. *Sunt* post *collocata* omittere narratur Voss. 1, qui et *tamen ipsa* pro *tum i*.

14. *Studiorum examinanda*) Turic. Flor. inserunt *alia* cum Alm. sed Obr. *illa*. — *Quos imitemur*) Turic. Flor. *q. at* (cf. X, 1, 125) *imitendum*: ex Alm. modo *q. imitendum*. Ille a sec. m. *q. ad imitandum*, hic nostrum.

Concupierunt) Sic Flor. cum Goth. et edd. ante Basil. exc. Camp. Sed Turic. *non cupierunt*. Reliqui *concupierint*; cf. IV, 3, 16. — *Tum*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Alm. Reliqui *Deinde*. — *Sit, ad quod*) Turic. Flor. Guelf. Camp. omittunt *ad* cum Goth. Voss. 2, Vall. Colbert Voss. 1, 3, Iens. Tarv. — *Nos efficiendum*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Iens. et edd. ante Gryph. exc. Bad. *Efficiendum nobis* Goth.

13. *Intercidant invalescantque*) Vnicuique succurrant versus nobilissimi Horatiani, *Multa renascentur quae iam cecidere cadentque* etc. Ad Pis. 70 sq.; cf. Qu. VIII, 6, 32. Hic autem contra omnes quidem libros reponere libet *tempore* pro *temporibus*, qui pluralis numerus deberi videtur librariorum socordiae, *quorum* iungenti huic vocabulo, non, ut par erat, *verbis*. Potuit etiam adhaerescere *bus* ex eo quod sequitur *ut*, quum antiqua ratione scriptum esset *temp.ri*; cf. III, 8, 17. Eadem opera recte rescribas *quaeque* pro *eaque*; quod aliquantum turbat orationem.

ad quod nos efficiendum comparemus. Nam in magnis 15 quoque auctoribus incidunt aliqua vitiosa, et a doctis inter ipsos etiam mutuo reprehensa; atque utinam tam bona imitantes dicerent melius, quam mala peius dicunt. Nec vero saltem iis, quibus ad evitanda vitia iudicii satis fuit, sufficiat imaginem virtutis effingere, et solam, ut sic dixerim, cutem, vel potius illas Epicuri figuras, quas e summis corporibus dicit effluere. Hoc autem his 16 accidit, qui non introspectis penitus virtutibus, ad primum se velut aspectum orationis aptarunt: et quum iis felicissime cessit imitatio, verbis atque numeris sunt

Vall. Voss. 2. Colb. probante Badio, sed *comparare* sic dici non docente. Reliqui *efficiendum nos*.

15. *In magnis*) Guelf. omittit *in*. Contra Camp. *quoque*.

Imitantes) Flor. (a pr. m.) *imitandos*. — *Peius*) Turic. *pius*; a sec. m. *prius*. Flor. (a pr. m.) *eius*. — *Dicunt*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *dicant* cum Voss. 1, et edd. ante Gryph. exc. Bad. — *Evitanda*) Camp. *evitandum*.

Iudicii satis) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *iudicatis*. Ille a sec. m. *iudicatur*. — *Sic*) Turic. Flor. Guelf. Camp. omittunt cum Voss. 1, 3. — *Dixerim*) Turic. (hic per compendium r̄i) Flor. *dux urim*, a pr. manu uterque. — *Cutem*) Guelf. *artem*. — *Epicuri*) Guelf. Excerpta Santeniana *epicarmi*. — *Quas e summis*) Flor. (a pr. m.) *quae se s*. Guelf. *quae summis*. Goth. (tac. Gesn.) *quas summis* cum Voss. 1, 2, 3, ut fertur; *q. ex summis* Camp.

16. *His*) Sic Turic. Flor. Guelf. Basil. Reliqui *iis*; cf. §. 11.

Iis) Guelf. Camp. Basil. *his*. — *Imitatio, verbis*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 1, 2, 3. Vall. Iens. Tarv. Capper. Reliqui inserunt *qui*, iubente Regio, quem etsi obsequere ei, recte improbat Badius.

15. *Nam in magnis — vitiosa*) Cf. X, 1, 24: *mutuo reprehensorum* exemplum VIII, 3, 31.

Nec saltem) De *saltem* cf. VIII, 4, 25.

Cutem) Cf. V, 12, 18, quamquam usu hinc diverso.

Illas Epicuri figuras) «A quibus spectra illa Catiana, de quibus ad X, 1, 124. Disertissime, ut solet, Lucretius IV, 48, cuius verba quum respexerit aperte noster, hic ascribenda sunt. *Dico igitur rerum effigias tenuesque figuras Mittier ab rebus summo de corpore earum; Quae quasi membrana est vel cortex nominitanda, Quod speciem ac formam similem gerit eius imago, Quoiuscumque cluet de corpore fusa vagari*». Gesnerus. Ablegant praeterea ad Gell. N. Att. V, 16, ubi e nostro *effluere* pro *affluere* legendum monet Burmannus.

non multom differentes, vim dicendi atque inventionis non assequuntur, sed pleruınque declinant in peius, et proxima virtutibus vitia comprehendunt, fiuntque pro *grandibus tumidi*, *pressis exiles*, *fortibus temerarii*, *laetis corrupti*, *compositis exsultantes*, *simplicibus negligentes*. [17] Ideoque qui horride atque incomposite quamlibet illud frigidum et inane extulerunt, antiquis se pares credunt: qui carent cultu atque sententiis, Atticis scilicet: qui praecisis conclusionibus obscuri, Sallustium atque Thucididem superant: tristes ac ieiuni Pollionem aemulantur: otiosi et supini, si quid modo longius

Virtutibus) Goelf. *virtutis*. Camp. nmittit.

17. *Quamlibet*) Sic Flor. cum Goth. Vall. (sed hic a sec. m.) Gesn. Bip. *Quam licet* Camp. *Qui licet* Turic.; a sec. m. *quid licet*. Reliqui *quidlibet*. — *Illud frigidum*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Gryph. exc. Bad. qui nmittit *illud*. Reliqui *f. i.*

Extulerunt) Iens. (non Goth. err. Gesn.) *extulerint* com edd. ante Ald. acc. Bad. — *Carent*) Toric. *parent*.

Atticis) Toric. (a sec. m.) Camp. *atticos* cum Voss. 2, (nil tale in Goth. cf. X, 1, 109; item hic 24), Obr. *Attici* Guelf. cum Voss. 1, 3, Bern. — *Scilicet*) Camp. nmittit com Goth. Bad. — *Ac ieiuni*) Turic. *aeie iuli*; a sec. m. *ac eiuli*. Goth. Iens. (tac. Geso.) Camp. *et i.* cum edd. ante Ald. acc. Bad. et mox Basil. *ac supini*.

16. *Exsultantes*) Coof. VIII, 3, 56; Gesnerus cf. IX, 4, 66.

17. *Quamlibet illud frigidum*) Affecto nata transpositio adverbii, pro: *illud quamlibet frigidum*. (Mihi ante vocem *quamlibet* meote concipiendom videtur *aliquid*, ad quod referatur *illud*. BVTTM.).

Atticis scilicet) Facile dativn huic applices ex prioribns vocabulum *pareret*, sc. *se eredunt*. Sed caret coocinnitate haec oratin, quum unicuique praeterea corruptorum generi certom reddatur verbum: *superant*, *aemulantur*, *iurant*. Quare suspicor legendom: *Attici sunt scilicet*. Quibns carere dicuntur *sententiis*, sunt eae, quas tractavit noster, l. VIII, c. 5. Mox relativnm *qui* libenter compendifaciam, ad qnod subaudiendam erat *sunt*, minime oecessarin loquendi amfractu, qnom *tristes ac ieiuni*, *otiosi et supini* sine his impedimeotis proeedaot. *Conclusiones* autem cave ad nomeros referas: sunt subtiles illae *conclusiones*, de quibos agit v. c. Cornificius memnratus nnstro IX, 3, 98.

Supini) «Qoalis Maecenas fuisse dicitur, qui *supinus* Iuveoali Sat. I, 66; et ita carpit compositiooem vitiosam Maeccoatis noster l. IX, 4». (hoc qoidem *supinitati* non tribnam)« Vid. Meibom. Maecen. cap. 23; ita et Martialis VI, 42: *Non attendis*, *et aure*

circumduxerunt, iurant ita Ciceronem loquuturum fuisse. Noveram quosdam, qui se pulchre expressisse 18 genus illud caelestis huius in dicendo viri sibi viderentur, si in clausula posuissent, *Esse videatur*. Ergo primum est, ut, quod imitaturus est quisque, intelligat, et quare bonum sit, sciat. Tum in suscipiendo onere consulat suas vires. Nam quaedam sunt imitabilia, quibus aut 19 infirmitas naturae non sufficiat, aut diversitas repugnet. Ne, cui tenue ingenium erit, sola velit fortia et abrupta:

Circumduxerunt) Camp. *circumduxerint.* — *Loquuturum*) Turic. (a sec. m.) Camp. *loquutum* cum Goth.

18. *Dicendo*) Turic. (a pr. m.) *dicendi.* — *Viri*) Turic. omittit. — *Si*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt. — *Posuissent*) Guelf. *potuissent* cum Bern.; cf. VIII, 6, 30. — *Videatur*) Guelf. *viderentur.*

Vt) Guelf. omittit. — *Viree*) Turic. Flor. (hic a pr. manu) *res.*

19. *Imitabilia*) Sic Turic. Guelf. cum Goth. et cdd. ante Ald. exc. Camp. *Mirabilia* Voss. 1. Reliqui *inimitabilia.*

Infirmitas) Camp. *firmitas.* — *Sufficiat*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *sufficit.* — *Aut*) Turic. Flor. (a pr. manu uterque) *an.* — *Repugnet*) Turic. (a sec. m.) Camp. *repugnat.* — *Ne, cui*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 1, 2, 3. Vall. Bad. Reliqui *Nec cui.* — *Velit*) Guelf. *velut.* — *Cui forte*) Turic. Flor. Guelf. *qui f.* cum Goth. Voss. 1, 2, 3, lens. Tarv. A sec. manu Turic. *qui fortem*, et sic Camp. Mox *amorem* Turic. (a sec. m.) Camp. cum Voss. 1, 3. — *Subtilitatis*) Flor. (a sec. m.) *sublimitatis* cum Goth. Vall. Bad. Basil. Gryph. et aliquot apud Burm. — *Perdat*) Turic. Camp. *perdet.* — *Assequatur*) Guelf. *sequatur.* Turic. Flor. Camp. *persequatur* cum Goth. Voss. 1, 2,

me supina Iam dudum, quasi negligenter audis». Burmannus.

18. *In clausula — Esse videatur*) Cf. IX, 4, 73.

19. *Imitabilia*) Iam quidem de iis non agit, quae imitatione exprimi nequeant, nec prius illud, quod dederat praeceptum, tractat, ut, quae quisque imitanda sumeret, quare bona essent, sciret; sed ea quoque, quae et digna sint imitatione eamque admittant in genere, non cuivis promiscue speranda esse monet. Persequitur enim alteram suam legem «consulat vires». Quare sine negatione scribendum erat nomen *imitabilia*; quamquam non est quod dubitemus de voce *inimitabilis*, circa quam haeret et paululum aestuat optimus Gesnerus in Thesauro, sui Qo. immemor, cuius locum designat alios sequutus II, 17, 2, qui debebat esse II, 16, 16. Virgilius metro solo coactus variavit *non imitabile fulmen* Aen. VI, 590.

Ne, cui) Pendet hoc ab illo «consulat suas vires»; et iam percensentur singula, quae illo praecepto continentur.

cui forte quidem, sed indomitum, amore subtilitatis et vim suam perdat, et elegantiam, quam cupit, non assequatur. Nihil est enim tam indecens, quam quum 20 mollia dure fiunt. Atque ego illi praeceptori, quem instituebam in libro secundo, credidi non ea sola docenda esse, ad quae quemque discipulorum natura compositum videret. Et adiuvare debet, quae in quoque eorum invenit bona, et, quantum fieri potest, adiicere, quae

3, Bodl. Alm. Colb. Ioann. et edd. ante Basil. — *Dure fiunt*) Sic Tur. Guelf. cum Goth. Voss. 2, (quamquam hic *durae*) Vall. (err. Badin) Bad. Stoër. Chouet. Leid. *Durescunt* Turic. (a sec. m.) Camp. cum Bodl. et edd. ante Bad. acc. Obr. Reliqui *dura f.*

20. *Atque*) Camp. *At quae.* — *Illi*). Turic. *illa.*

Instituebam) Sic Turic. Flor. Camp. cum Obr. Reliqui *institueram.* — *In*) Voss. 1, 3, omittunt. — *Credidi*) Sic Flor. (a prima quidem manu *credi*) Guelf. cum Alm. Ioann. Voss. 1; 3, lens. et edd. posterr. ante Gryph. exc. Bad. *Credi* Turic.; a sec. m. *c* mutatur, incertum in O an T. Reliqui *tradidi*, quorum Goth. Vall. Camp. probante Regio; cf. III, 3, 4. — *Quae quemque*) Turic. *quem quem*; a sec. manu *quemquam*, et sic Camp. cum Voss. 3. *Quem* solum Guelf. — *Videret — debet*) Turic. *ut deret ea dutare debent*; a sec. m. *ut de re ea dubitare debeat.* Flor. (a pr. m.) *videret ea diuare debent.* Reliqui *v. Nam is et adiuvare* (nisi quod Flor. *N. et is*, Camp. *n. ipse et*, Guelf. *adiuare*) *d.* Nostram quum in ipsis vetustis scripturis latere videremus, omisimus *nam is.* Breviter subiiciuntur haec omnia *et adi.* — *fingere*; habentque speciem parenthesews. Pluralis *debent* natus, postquam *et adiuvare* abierat in *ea dutare* vel *diuare.*

Invenit) Sic Turic. Flor. Camp. cum edd. ante Gryph. exc. Bad. Reli-

Quum mollia dure fiunt) Is qui natura acer et vehemens (*ingenium indomitum*), si supra modum velit elegans esse, eo maxime displicebit, quod dure et rigide faciet mollia ea, quae captabit.

20. *Praeceptori — in libro secundo*) Vide eius libri cap. 8. Nexum harum ego sententiarum talem comminiscor. « Possum videri contraria iis, quae supra suaserim, nunc docere. Si enim, id quod libro secundo praecepi, magister non debet indulgere discipulorum cuiusque ingenio, sed fingere illud iisque, quibus natura careat, instruere: quidni ipsi quoque imitando virtutes, ad quas minus nati sumus, acquiramus? Sed quum difficilius est suam naturam immutare, quam alienorum ingeniorum fieri rectorem; tum ne ille quidem, qualem volebam, doctor quidquam contra naturam conabitur ». Apparet nihil minus ferendum, quam Gallaei (cf. X, 1, 96) illam tollendi audaciam, qui verba, « difficilius — fingere » proscribenda censet. Nec tamen recte iunguntur haec praecedentibus per vocem *Atque*, et suspicor reponendum *atqui.*

desunt, et emendare quaedam et mutare. Rector enim est alienorum ingeniorum atque formator; difficilius est naturam suam fingere. Sed ne ille quidem doctor, [21] quamquam omnia, quae recta sunt, velit esse in suis auditoribus quam plenissima, in eo tamen, cui naturam obstare viderit, laborabit. Id quoque vitandum, in quo magna pars errat, ne in oratione poëtas nobis et historicos, in illis operibus oratores aut declamatores imitandos putemus. Sua cuique proposita lex, suus cuique [22] decor est. Nam comoedia non cothurnis assurgit, nec contra tragoedia socculo ingreditur. Habet tamen omnis

qui *invenerit*. Ex Voss. 1, affertur *viderit et invenerit*. Ex Voss. 3, *viderit bona et invenit*. — *Rector* — *formator*) Turic. (a sec. m.) *ractorem* — *formatorem*, et sic Camp. — *Alienorum*) Goth. Iens. (tac. Gesn.) *aliorum* cum edd. posterr. ante Basil. — *Difficilius*) Camp. *Difficile*.

21. *Tamen, cui*) Turic. inserit *hi*. Volebat profecto *si*.

Errat) Camp. *erat* cum Voss. 3. — *Illis*) Sic Turic. Flor. Guelf. cum Alm. Voss. 1, 2, Goth. et edd. post Iens. ante Gryph. exc. Bad. qui in margine nostrum; *ullis* Turic. a sec. manu, et sic Bodl. *Nullis* Camp. Reliqui *illorum*, operosa quadam ἀκριβείᾳ, commendante Badio.

22. *Sua cuique proposita*) Turic. (a pr. m.) *tua cuiusque proposito*. Bern. *s. c. propositio* cum Voss. 3, qui et addit *est*.

Suus cuique) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *suis c.*

Nam) Sic Turic. Camp. cum Andr. quae tamen addit *neque*. Reliqui *Nec*. — *Comoedia*) Turic. Flor. (a pr. manu uterque) *comoediae*. Quid lateat, non exputo.

Non) Hoc dedimus e coniectura pro librorum omnium *in*.

Cothurnis) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. Reliqui *cothurnus*. — *Nec*) Turic. (a sec. m.) Camp. omittunt.

Socculo) Sic Turic. (quamquam *tragoedias occulo*) cum Obr.; a sec. manu *sacculo*. Camp. *sacco*. Reliqui *socco*. Apparet hoc maxime loco, sicut et §. 20; et X, 1, 107; X, 3, 9. Argentoratensem Obrechti codicem habere aliquid Turicensis et Florentinae auctoritatis; cf. praef. Spald. vol. I, pag. 32, et 39 huiusce editionis. Ed. Taur.

Tamen) Camp. *enim*; cf. IX, 4, 63; item X, 3, 27. Goth. (tac. Gesn.)

22. *Decor*) Cf. X, 1, 71; it. hic §. 27.

Nam comoedia) Ex Horatii arte poëtica sumptus est hic sensus scribentis » (v. 89—92). « Versibus exponi tragicis res comica non vult: Indignatur item privatis ac prope socco Dignis carminibus narrari coena Thyestae Singula quaeque locum teneant sortita decentem ». Regius. Monet Capperonn. Ciceronem aliquam tamen « tragicas res paene comice tractandi » rationem tribuere Caesari, quem facit

eloquentia aliquid commune; imitemur, quod commune
23 est. Etiam hoc solet incommodi accidere eis, qui se uni alicui generi dediderunt, ut si asperitas iis placuit alicuius, hanc etiam in leni ac remisso causarum genere non exuant: si tenuitas ac iucunditas, in asperis gravibusque causis ponderi rerum parum respondeant; quum sit diversa non causarum modo inter ipsas conditio, sed in singulis etiam causis partium; sintque alia leniter, alia aspere, alia concitate, alia remisse, alia docendi, alia movendi gratia dicenda: quorum omnium dissimilis

enim pro *tamen* cum Voss. 2, 3. — *Commune; imitemur*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) cum Alm. Reliqui inserunt *Id.*

23. *Incommodi*) Turic. *incom.*; a sec. m. *in eo.* Camp. transponit *acc. inc.* Modo Goth. Iens. (tac. Gesn.) *solet hoc* cum cdd. posterr. ante Basil. — *Eis*) Turic. *eius*; a sec. m. nostrum, et sic Flor. *His* Guelf. Basil. Reliqui *iis*; cf. §. 11.

Vni) Turic. (a sec. m.) Flor. (a pr. m.) Camp. omittunt. Turic. pro *qui se uni alicui* a pr. m. *quis eum a.* in quo est nostrum ipsum. — *Iis*) Sic Turic. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum cdd. posterr. ante Basil. Reliqui *his*; cf. §. 16.

Etiam) Flor. (a pr. m.) omittit. — *Ac iucunditas*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Bodl. Alm. (nisi quod ex bis tribus *aut*). A sec. m. Flor. *vel nuditas.* Reliqui *aut* (sed Iens. [tac. Gesn.] Tarv. *ac* cum cdd. posterr. ante Basil. exc. Aldo) *nuditas.* — *Ponderi*) Turic. *in ponderi*; a sec. manu *in pondere.* — *Parum*) Turic. (a sec. m.) *parium.*

Respondeant) Turic. (a pr. m.) *respondeat.* — *Inter ipsas*) Flor. (a sec. m.) Goth. Iens. (tac. Gesn.) inserunt *se* cum Voss. 2, et cdd. posterr. ante Bad. Hic (nihil ad nostrum quidem locum monens) supra (§. 15, *inter ipsos*) ut et VIII, 6, 1, refert Vallam (vid. Elegg. p. 604) annotasse, utroque modo recte dici Grammaticis *inter ipsos* et *inter se*; adde IV, 2, 13, et de quo Valla ipse agit l. c. VI, 3, 32. Nostrum tamen locum ibidem ponit cum pronomine *se.* — *Causis partium*) Camp. *patium causae* cum Vall. (nisi quod hic et in reliquis sine sphalmate *partium*) Locat. et edd. posterr. ante Basil.; *partium causis* Iens. (tac. Gesn.) Tarv. quorum alter modo *similibus* pro Iensiano *similis*; emendata Regio at in *singulis* mutata scriptura; et sanum habent MSS. et Camp. cum reliquis; *partibus causae* Goth. (err. Gesn.) cum Voss. 2.

Sintque) Turic. *sint quique.* Camp. *sint.* Iens. *sintque qui* cum Locat. et edd. posterr. ante Bad. *Sintque quia* Tarv.

Movendi) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *moriendi.* Camp. *monendi* —

in Dialogis de Oratore confabulantem III, 8.

atque divisa inter se ratio est. Itaque ne hoc quidem 24
suaserim,uni se alicui proprie, quem per omnia sequatur,
addicere. Omnium perfectissimus Graecorum *Demosthenes*; aliquid tamen aliquo in loco melius alii: plurima
ille. Sed non qui maxime imitandus, et solus imitandus
est. Quid ergo? non est satis omnia sic dicere, quomodo 25

Dicenda) Turic. *dicit* cum Alm.; a sec. m. *dicant*, et sic Flor. *Dicent* Ieus. cum edd. postarr. aute Bad. qui nostrum (ut et *sintque*) esse in Vall. testatur. Addicunt Guelf. Goth. Camp. Contractum et corruptum indicativum e gerundiis et participiis passivis vidimus, et vicissim, ut VII, 1, 5; VII, 3, 9 (quo loco id ipsum quod Alm. habet Flor.) IX, 2, 77; adde IX, 4, 130. Qui *dicant*, *dicent* scripserunt, inserviaruot suo illi, quod interposuerant supra *qui*.

Divisa) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) cum Alm. Reliqui *diversa*.

24. *Suaserim, uni se al.*) Turic. Camp. *suaserimus non u. a.* Flor. (a pr. m.) *s. non u. a.* cum Alm. — *Addicere*) Turic. *addici rei* cum Alm. (nihil tale dante Flor.; cf. §. 5). Guelf. Camp. *adiicere* cum Goth. (quod miror, cum Voss. 1, non memoretur, et e Vall. nostrum diserte Badius, cf. §. 17; item 27) Ieus. Tarv. Est aliquid incommodi in *sequatur* illo, tertia persona, quae quo referatur proprie non habet, quamquam interpreteris ἀπὸ κοινοῦ velut illud, de quo egimus, *velit* II, 15, 12; durius tamen in minus generali verbo, quam est *velle*, *dicere*. Facila accommodandi causa librarius post *uni* poterat scribare *alicui*, etiamsi in exemplo esset *aliquem*. Sic eruas: *uni se aliquem p. q. p. o. sequatur a.* Vel, transponendo, ut manifestior appareat omissi in vetustissimis prooominis *se* causa: *se uni aliquem*. Discerpta enim haec in *suaserim seu ni* (pro quorum postremo *non*, valut X, 1, 96). Advertit autem, qood vetustissimi illi dant *addici* passivum, cuius ope supervacuum fit *se*. Turic. et Alm. tamen illud *rei* errorem prodit. Simplicissimam loci medelam hanc dicas: *uni nos alicui p. q. p. o. sequamur* (leni mutatione; cf. IV, 2, 89; VIII, 3, 82; X, 1, 1; hic 7, et mox §. 27. Turic. *imitabitur*; item Voss. 1, *adhibeamus* X, 3, 5, Goth. Voss. 2, *quaeratur* X, 5, 13, *addicere*. Ex illo *rei* efficias *Est enim*. — *Omnium perf.*) Sic Flor. (a pr. m.). Sed Turic. *omnem p.* cum Alm. (cf. modo); *longe omnium p.* Camp. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Leid. exc. Basil. acc. Roll. A sec. m. Flor. *omnium longe p.* Reliqui *Longe p.* quibus, nisi dormitavi, addicit Guelf. — *Aliquo in loco*) Turic. omittit *in*. Camp. *in a. l.* — *Alii*) Guelf. *aliis*.

Ille) Burm. *illi*, ex sphalmate, ut videtur, propagato a Capper. — *Et solus imitandus*) Turic. Flor. Camp. omittunt cum Goth. Alm. Pro *et*, quod Guelf. dat, edd. post Basil. *etiam*, acc. Bad. Transponit Tarv. *et s. est i.*

25. *Omnia sic*) Camp. omittit. — *Mihi*) Flor. (a pr. m.) *mihil*. Turic. *nihil* cum Alm. — *Consequi*) Guelf. *sequi*. — *Noceret*) Sic Turic. Flor.

24. *Uni — addicere*) Cf. nott. critt.

M. Tullius dixit? Mihi quidem satis esset, si omnia consequi possem. Quid tamen noceret, vim *Caesaris*, asperitatem *Coelii*, diligentiam *Pollionis*, iudicium *Calvi*, 26 quibusdam in locis assumere? Nam praeter id, quod prudentis est, quod in quoque optimum est, si possit, suum facere; tum, in tanta rei difficultate, unum intuentes vix aliqua pars sequitur. Ideoque quum totum exprimere, quem elegeris, paene sit homini inconcessum: plurium bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio 27 haereat, et, quod cuique loco conveniat, aptemus. Imitatio autem (nam saepius idem dicam) non sit tantum in verbis. Illuc intendenda mens, quantum fuerit illis viris decoris in rebus atque personis, quod consilium, quae dispositio, quam omnia etiam, quae delectationi videantur data, ad victoriam spectent: quid agatur prooemio,

Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 1, 2, et edd. ante Stoër, acc. Chonet. Roll. Reliqui *nocet*. Pro *vim* Turic. *vl*; a sec. m. *divi*.

26. *Tum*) Guelf. *tamen*; cf. §. 13; item X, 3, 10. Camp. *sed tamen* pro *sed tum*. — *Quod cuique loco*) Sic Turic. (a sec. manu) Camp. cum Bodl. *Quod de cuique longo* (cf. IX, 4, 94), Turic. Flor. cum Alm. *quod cuique* (omisso *loco*) Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Vall. Voss. 2, et edd. ante Basil. acc. Bad. Reliqui *quo quidque loco*, et sic Guelf. sed mox *veniat* cum Voss. 1, at *aptaremus* Basil. (mire).

27. *Intendenda mens*) Turic. *intenda mens*. Flor. (a pr. manu) *intendamus*. Alm. *intendam̄s*. — *Quantum*) Turic. *quae cum*. Flor. (a pr. m.) *quae tum*. — *Decoris*) Turic. (a sec. m.) Obr. *decori*; male. — *Dispositio*) Flor. *depositio*. Goth. (tac. Gesn.) *disputatio*. — *Quam omnia etiam*) Turic. *quod omne idm*; ex Alm. nil nisi *Qd* i. e. *quod*. *Spectent*) Turic. *spectat*. — *Agatur*) Goth. (tac. Gesn.) *agant*. —

25. *Noceret*) Intellige: «etiamsi consequi possem»; conf. I, 8, 5; *vim Caesaris* vide et I, 7, 34; XII, 10, 11; et cf. hic §. 12. De *Coelii* asperitate consule IV, 2, 123.

Assumere) I. e. foris arcessere. Vult enim in toto quam simillimus quidem esse Ciceronis noster; nec tamen recusat virtutes ab huius ingenio alienas aliunde mutuari, Ciceronianisque adiungere. Sic Cic. Inv. II, 24, vocabuli *assumptiva* ratio redditur, quod «*foris* adiuncto argumento» causa defendatur. Vide et X, 1, 121.

26. *Sequitur*) Cf. VIII, Pro. 18; adde XI, 2, 39. Mox ad §. 27, Almelov. ponit locum Plinii Epistt. I, 8, 14: «*sequi* — gloria, non appeti debet».

27. *Saepius idem*) Cf. §. 13, 16.

Ad victoriam spectent) Conf. II, 4, 32; V, 12, 22; item XII, 10, 48.

quae ratio et quam varia narrandi, quae vis probandi ac refellendi, quanta in affectibus omnis generis movendis scientia, quamque laus ipsa popularis utilitatis gratia assumpta, quae tum est pulcherrima, quum sequitur, non quum arcessitur. Haec si perviderimus, tum vere imitabimur. Qui vero etiam propria his bona 28 adiecerit, ut suppleat, quae deerant, circumcidat, si quid redundabit, is erit, quem quaerimus, perfectus orator: quem nunc consummari potissimum oporteat, quum tanto plura exempla bene dicendi supersint, quam illis, qui adhuc summi sunt, contigerunt. Nam erit haec, quoque laus eorum, ut priores superasse, posteros docuisse dicantur.

Affectibus omnis) Turic. Flor. (a pr. manu uterque) *actibus omnibus*. Ille nil nisi *omnis* corrigit. Ex Alm. *actibus*. — *Movendis*) Turic. Camp. *movendi*; Voss. 3 *movenda*. — *Quamque — gratia*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. Pro *quamque* Guelf. *quam quod*. Iens. *quantaque* cum edd. posterr. ante Gesn. Nostrum Goth. Camp. Bern. margo Basil. et suasit Regius. — *Tum est*) Turic. *cum e.* Iens. Tarv. *tamen e.* Mox Guelf. ante *seq.* omittit *cum*. — *Haec si*) Turic. Flor. inserunt *cum*.

Perviderimus) Guelf. *providerimus*. Goth. (tac. Gesn.) *pervidebimus*. Voss. 2, *praeviderimus* (cf. §. 24; item X, 3, 18), cum Iens. et edd. posterr. ante Stoër. exc. Basil. acc. Gibs. Obr. Capper. Nostrum dat et Vall. — *Vere*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm.

28. *Redundabit, is*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt. Alm. *redundabit* omittere dicitur. A Camp. abest *is*.

Potissimum) Camp. *perfectissimum*. — *Oporteat*) Sic Turic. Flor. Camp. Reliqui *oportebat*. — *Quum tanto*) Turic. (a sec. m.) *imitando*. Camp. *imitando cum tanto*.

Plura) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *plurima*. Gallaeus, nimium sibi sumens, suadet *c. t. pauciora e. b. d. s. quanto plura illis qui* etc. — *Supersint*) Guelf. Camp. *supersunt* cum Goth. et edd. ante Gryph. Sed Turic. *quu super.* Flor. (a pr. m.) *quia super.* — *Contigerunt*) Iens. (err. Gesn.) *contigerit* cum edd. posterr. ante Ald. qui *contigerant*. — *Posteros*) Flor. (a pr. manu) *poteras*.

Laus - popularis - assumpta) Quidquid coronae datur ad plausum petendum. Sic XII, 10, 72, *laus vulgi* dicitur. Est *fragor*, qualis Ciceronem sequebatur VIII, 3, 3, ubi §. 2, est ipsum nostrum.

28. *Deerant*) Non male Francius suadet reponendum *deerunt*.

III. Et haec quidem auxilia extrinsecus adhibentur: in iis autem, quae nobis ipsis paranda sunt, ut laboris, sic utilitatis etiam longe plurimum affert stilus. Nec immerito M. Tullius hunc *optimum effectorem ac magistrum dicendi* vocavit. Cui sententiae personam L. Crassi in disputationibus, quae sunt de oratore, assignando, 2 iudicium suum cum illius auctoritate coniunxit. Scribendum ergo quam diligentissime, et quam plurimum. Nam ut terra altius effossa generandis alendisque seminibus fecundior fit: sic profectus non a summo petitus,

1. Turic. inscr. dat *quomodo scribendi sit*; a sec. m. *qui modus scribendi sit*, et sic Goth. cum edd. ante Stoër. *Quomodo scribendum sit* Guelf. cum edd. rell. ante Gesn. exc. Obr. Nihil inscriptionis in Flor. Camp. — *Et*) Iens. hoc ipsum, ex quo *At* refert Gesn. Sed fortasse in eius exemplo *A* repositum erat a miniatore, omissa enim a typotheta prima litera in Iens. et Tarv. *At* Goth. Ald. male.

In iis autem) Turic. Flor. (hin a pr. m.) omittunt, Alm. nonnisi *in* desiderare narratur. Guelf. Flor. *i. his a.*

Vtilitatis) Flor. (a pr. manu) *utilitas*. Goth. (tac. Gesn.) transponit *etiam ut*. — *Stilus*) Turic. *sterilis*.

Ac mag.) Goth. (tac. Gesn.) *et m.* — *Vocavit*) Sic Turic. a sec. m. a pr. *vocatii*. Reliqui *vocat*.

Cui) Turic. Camp. *cuius*. — *L. Crassi*) Turic. *t C.* a sec. m. *l Crassus*, et sic Camp.; dat enim *vel Crassus*, (cf. VI, 1, 20).

2. *Altius*) Flor. (a pr. m.) *altum*. Guelf. *alta*, et sic Stoër. Chouet. Leid. Nostrum et Bodl. et sic Gebhardus (Crepp. III, 8, p. 123) legi iubet e Palat. suo, uti videtur.

Generandis) Camp. *germinandis*. — *Faecundior fit*) Sic Turic. (a sec. m.) Camp. cum Ald. Bad. Basil. A pr. m. ille omittit *fit*, et sic Flor. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, 3, et edd. ante Ald. acc. Obr. Reliqui *f. est*.

Sic profectus) Turic. *si p.*; a sec. m. *si profecto*. Rusc. *sit p.*

A summo) Turic. *assumo*. — *Et fundit*) Sic Camp. cum Goth. Basil. Gryph. (1536) Gesn. Bip. Sed Turic. *effunditur* (hoc ipsum coniectat Gallaeus, sed omissis modo *non* et *petitus*, reficto *continetur*, verbisque his omnibus *Nam sine — labris nascentia* pro glossemata proscribendis, *summum* interpretans *profundissimum* e Plauti *summo puteo*; cuius me-

1. *Stilus*) Cf. VII, 1, 54. Inferioris quidem aetatis auctores non moror, velut Gell. N. A. III, 3: «*stilo* atque facetia sermonis Plauto congruentis».

M. Tullius) De Or. I, 33.

2. *Profectus non a summo petitus*) Cf. I, 3, 5.

studiorum fructus et fundit uberius, et fidelius continet. Nam, sine hac quidem conscientia, ipsa illa ex tempore dicendi facultas inanem modo loquacitatem dabit, et verba in labris nascentia. Illic radices, illic fundamenta 3 sunt: illic opes velut sanctiore quodam aerario reconditae, unde ad subitos quoque casus, quum res exiget, proferantur. Vires faciamus ante omnia, quae sufficiant

dici culter, quavis sica magis nefarius (cf. X, 2, 20) retunditor a loquacitate Capperonnerii bonam quidem causam tuente, sed taedii plenissima) Colb. *etiam fundit.* Vidovaei ed. (1538), *et effundit.* Reliqui *effundit.* — *Dicendi facultas*) Flor. (a pr. m.) *d. difficultas*; natum ex male continuando vitium.

3. *Aerario reconditae*) Turic. *ea rarios conditae*; a sec. m. *sacrario sunt conditae* cum Palat. Gebh. (Crepp. III, 18, p. 151), at sic Camp. Sed Flor. *ae. sunt conditae.* Guelf. *ae. conditae*, quod et ex Alm. refertur; *sacrario r.* Iens. cum Bodl. Andr. et edd. ante Ald. Nostrum et Goth. Vall.

Quoque) Obr. omittit. — *Exiget*) Guelf. *exigent.* Voss. 1, *exigunt.* Camp. *exigit.*

Hac—conscientia) Nihil aliud est *haec consc.* nisi *huius rei consc.* Est autem haec res *insumptus in scribendo labor.* Is demum, qui etiam dum ex tempore dicit, memor esse potest plurimorum a se exercitii causa scriptorum, sine inverecundia aut levitate prodibit ad orandum. Reliqui extemporalitatis gloriam pudoris tantum at severitatis iactura acquirent. Huic ego sententiae quid desit, non video; quare *conscientiam*, hinc, ut putat, alienam, voce *constantia* mutantem Gesnerum nequaquam sequor. Nostra ratio est Rollini et videtur fuisse eorum, qui huic loco haec interpretationis causa adhibuerunt: *nisi tibi conscius sis laboris*, Stigelii et Laodsidelii. Idem sensit Gedoynus, ita reddens ille nostra, quamquam nimis ad novitium vocis significatum: « si notre propre conscience ne nous répond de cette précaution ». *Facultas* autem vel hic commode cesserit alteri voci *facilitas*; cf. X, 1, 44, cuiusmodi usus est II, 4, 17; IV, 1, 54; vide et IV, 1, 61. Nostrum quidem hic libri tuentur. Sic et §. 10, *facilitas*, quod habent duo editi, ut convenientius, blanditur; collato maxime loco §. 7, ubi est *suspecta facilitas.*

3. *Sanctiore — aerario*) Quamquam non uno loco hoc vocabuli legitur ap. scriptores, tamen non male Badius censet Livium maxime ob oculos fuisse nostro XXVII, 10, 11. Vid. de *sanctiore* Romae *aerario* Manut. ad Cic. Att. VII, 15.

Subitos quoque) « Sic omnes habent: forte » (fortasse) « quod *quisque* superlativum exigit. Sed tamen aptius *ad subitos quosque casus* dixisse mihi quidem videretur». Badius, non male.

Vires faciamus) Cf. VII, 10, 14; X, 1, 42, 87; hic §. 10, *facere* in his est acquirere, colligere, alere. Illustrat

4 labori certaminum, et usu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipsa natura voluit magnum effingi cito, praeposuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem; quae nascendi quoque hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius visceribus parentis continerentur. Sed quum fit duplex quaestio, *quomodo*, et *quae* maxime
5 scribi oporteat, iam hinc ordinem sequar. Sit primo vel tardus, dum diligens, stilus: quaeramus optima, nec protinus offerentibus se gaudeamus: adhibeatur iudicium

4. *Effingi cito*) Turic. *effugitio*; a sec. m. *effugere*, sine adverbio; *effugere cito* Palat. Gebhardi, qui hoc ipsum probat, Latinos, quod cito effectum sit, *effugisse* dicentes narrans. Hoc cuiquam facile persuasurum eum rectissime negat Burmannus, prolata de suo coniectura *effingere*, unde nostram extudimus. Reliqui *effici cito*; cf. X, 2, 13. Confusionem verbb. *effingere* et *efficere* vide X, 1, 69.

Difficultatem; quae) Turic. *difficultatemque quae*; a sec. manu *difficultatem quoque*. — *Quoque hanc fecerit*) Turic. (a sec. m.) *quaeque h. fecerat*. — *Diutius*) Turic. *diiunctis*. Flor. *disiunctis*. — *Parentis*) Sic Guelf. Camp. cum Goth. *parentibus* Turic. Reliqui *parentum*. Nostrum probat Gesnerus. — *Sed*) Camp. omittit. Mox ante *quomodo* inserit *et*. — *Hinc*) Guelf. *hic*. Obr. *hunc*. cf. II, 11, 1; III, 1, 1.

5. *Protinus*) Turic. *primus*; a sec. manu *primo se*, et sic Camp. cum Bodl. Andr. Ald. — *Off. se*) Hoc ordine Guelf. Bad. Basil. *Efferentibus sed* Turic.; a sec. manu *ferentibus*. Flor. *efferentibus se*. Reliqui *s. o.* — *Gaudeamus*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *gaudemus*. — *Inventis — probatis*) Guelf. *intuentis* (hoc solum e Bern. quoque affertur) — *probantis* cum Voss. 1,

maxime illud a Gesnero in v. *facere* positum Phaedri (III, 8, 5) *quo cibo fecisti tantum Corporis?*

Labori certaminum) «Cum respectu ad sacra Graecorum, vel solemnia Romanorum, et ipsa quoque Diis dicata, spectaculorum certamina. Quin ipsa illa oratorum professio, *certamen* est, ἀγών, et togata quaedam militia». Gesnerus.

4. *Effingi*) «Ita capite praecedenti» (§. 15) «*imaginem virtutis effingere*». Burmannus. Vid. not. crit.

Praeposuitque — difficultatem) An aliquid obversabatur nostro Hesiodani illius προπάροιθεν ἔθηκαν? E. 289.

Maiora animalia diutius) «Elegans est de elephante locus Achillis Tatii ab Almelovenio indicatus l. IV (c. 4), p. 225 sq.: Κύει μὲν αὐτὸν ἡ μήτηρ, χρονιώτατον δέ. Καὶ γὰρ δέκα ἐνιαυτοῖς πλάττει τὴν σποράν. Μετὰ δὲ τοσαύτην ἐτῶν περίοδον τίκτεται, ὅταν ὁ τόκος γέρων γένηται. Διὰ τοῦτο, οἶμαι, γίνεται μέγας τὴν μορφήν, ἄμαχος τὴν ἀλκήν, πολὺς τὴν βιοτήν, βραδὺς τὴν τελευτήν». Gesnerus. Aristotelis et Plinii in eandem rem loca iam Regius demonstravit, et deinceps alii.

5. *Protinus — gaudeamus*) Iungendum est verbo finito adverbium, non participio.

inventis, dispositio probatis. Delectus enim rerum verborumque agendus est, et pondera singulorum examinanda. Post subeat ratio collocandi, versenturque omni modo numeri: non, ut quodque se proferet verbum, occupet locum. Quae quidem ut diligentius exsequamur, 6 repetenda saepius erunt scriptorum proxima. Nam praeter id, quod sic melius iunguntur prioribus sequentia, calor quoque ille cogitationis, qui scribendi mora refrixit, recipit ex integro vires, et velut repetito spatio sumit impetum; quod in certamine saliendi fieri videmus,

quamquam in postremo per apicem modo. *Intentis* Flor. (a pr. m.) — *Agendus.*) Iens. *habendus* cum edd. posterr. ante Basil. acc. Gryph. Gibs. Roll. Vtrumque recte dici Burmannus putat, auctore Valla elegg. V, 60, et adest sane verbi *agere* exemplum e Plinio (VII, 29) a Gesnero in Thesauro positum. In ipso tamen *delectus* vocabulo frequentius saltem esse *habere* Gibsonus recte statuit. An differt, quod hic improprie usurpatur ille *delectus* et est quasi pro *censura?* Interim standum videtur libris vetustissimis; cf. V, 6, 3; item VI, 3, 73. — *Post*) Turic. Flor. *potest*; a sec. m. uterque *postea*, et sic Camp. cum edd. ante Stoer. exc. Ald. Basil. *Poëma* Goth. (tac. Gesn.) Nostrum tuetur Guelf. et latet in antiquis. — *Versenturque*) Turic. *versetur*; a sec. m. *serventur*, et sic Camp. Suspicor a Turic. abesse encliticam, ut abest a Camp. — *Omni modo*) Guelf. Camp. *omnino*, proclivi errore. — *Proferet*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *properet*. Guelf. *proferat*. Camp. *profert*. Voss. 1, 3 omittunt *non*, *ut* — *scriptorum proxima*, Guelf. dissimiles, ut et Bern. quantum video.

6. *Quae*) Bad. *quem*, sed per sphalma, ut suspicor.

Vt — *exsequamur*) Turic. Flor. (hic a pr. manu) *exequimur*, omissa coniunctione. — *Scriptorum*) Turic. (a sec. m.) Flor. *scriptori* cum Jens. et edd. posterr. ante Bad.

Nam) Turic. *non*. — *Mora refrixit*, *recipit*) Turic. *morare refinxit finxit r.*; a sec. manu *mora revixit sic r.*; in margine appositum *vel refrixit*. Flor. *morare refrixit fix r.* Jens. (tac. Gesn.) *m. r. sic r.* cum edd. posterr. ante Bad. quorum Loc. Ven. Rusc. etiam *recepit*, male. Dicas sane latere *sic* in illo *fix*; displicet tamen eo ingestum.

Impetum — *conatum*) Turic. *impetu* — *conatu*, in altero cum Camp. — *Ad illud aliud*) Sic Flor. A prima quidem manu cum Turic. *aliud* solum. Hic a sec. m. *in aliud*. Obr. *in illud*. Reliqui omittunt *aliud*. — *Vtque*) Turic. *utique*. Guelf. *ut quae*. Voss. 1 *ut*. — *Expulsuri tela*) Camp. inserit *uti*.

6. *In certamine saliendi* — *in iaculando* — *expulsuri tela*) Nimis sibi indulsit; est prope Homericus similium proventus, et in re levicula, non in incessu exercituum duorum.

ut conatum longius petant, et ad illud aliud, quo contenditur, spatium cursu ferantur: utque in iaculando brachia reducimus, et, expulsuri tela, nervos retro 7 tendimus. Interim tamen, si feret flatus, danda sunt vela, dum nos indulgentia illa non fallat. Omnia enim nostra, dum nascuntur, placent: alioqui nec scriberentur. Sed redeamus ad iudicium, et retractemus suspectam 8 facilitatem. Sic scripsisse Sallustium accepimus: et sane manifestus est etiam ex opere ipso labor. Virgilium

7. *Feret*) Turic. Flor. Guelf. (qui et *cum* pro *si*) *fieret* cum Voss. 1, 3, Iens. et edd. posterr. ante Ald.; a sec. m. illorum uterque *fuerit*, et sic Camp. cum Bodl. Goth. Voss. 2. Bad. et aliquot edd. apud Burm. Nostrum recte tuetur Burm. advocatis de *vento ferente* Servio ad Aen. VII, 27. Barthio ad Stat. Theb. III, 29 *ferri* et *fieri* commutata, praeter Burm. hic e Victorii VV. LL. XXII, 7, docet Drakenb. ad Liv. V, 54, 6. Modo *flautus* Turic. a pr. manu, et *fletus* Rusc. per errorem.

8. *Sic scripsisse*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *sed s.*

Accepimus) Turic. *accepemus*; a sec. m. *acceptemus*. Flor. (a pr. m.) *accipimus*. — *Labor*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *labore*. Ille a sec. m. praemittit *et*. — *Varus*) Flor. (a pr. m.) Guelf. *variis*; cf. VI, 3, 78, et prooem. nostr. Volumini secundo praemissum. Ibi per errorem recensetur Colbert. codex in scriptura *Varrus*; est enim Colinaei editio (Paris. 1. 41, 4). Optes sane in hoc nomine aliquem ostendi MS. qui habeat *Varius*; quem virum hoc prodidisse multo credibilius sit, quippe familiarem Virgilii et circa opera eius, ut constat inter scriptores, occupatum. Malim igitur vel nullo libro auctore hoc nomen restitui, nixus in primis varietate, de qua vide X, 1, 98. In Flor. ad III, 8, 45, nihil a vulgata recedit. Idem, qui hic error, in MSS. Virgilii Bucol. IX, 35, et in commentariis Philargyrii ad Virg. Ecl. II, 70. Servii ad Ecl. III, 20.

7. *Interim tamen*) Quid sit h. l. *interim*, ostendit §. 18. *Aliquando tamen*; cf. I, 1, 8.

8. *Virgilium — Varus*) Cf. not. crit. Cognoscimus igitur aliquem ex iis, quos Gellius refert amicos familiaresque P. Virgilii de ingenio moribusque eius memoriae quaedam prodidisse. Ii «dicere solitum ferunt, parere se versus more atque ritu ursino: namque, ut illa bestia fetum ederet ineffigiatum informemque, lambendoque id postea, quod ita edidisset, conformaret et fingeret; proinde ingenii quoque sui partus recentes rudi esse facie et imperfecta: sed deinceps tractando colendoque reddere iis se oris et vultus lineamenta». N. A. XVII, 10. Ita lambendo pauciores factos esse versus recte coniicitur ex eo, quod Pseudo-Donatus prodit in vita poëtae: «Quum Georgica scriberet, traditur quotidie meditatos mane plurimos versus dictare solitus, ac per totum diem retractando ad paucissimos redigere, non absurde carmen se ursae more parere

quoque paucissimos die composuisse versus, auctor est Varus. Oratoris quidem alia conditio est. Itaque hanc 9 moram et sollicitudinem initiis impero. Nam primum hoc constituendum, hoc obtinendum est, ut quam optime scribamus: celeritatem dabit consuetudo. Paulatim res facilius se ostendent, verba respondebunt, compositio prosequetur: cuncta denique, ut in familia bene instituta, in officio erunt. Summa haec est rei. Cito scribendo non fit, ut bene scribatur: bene scribendo 10 fit, ut cito. Sed tum maxime, cum facultas illa contigerit, resistamus, ut provideamus, et ferocientes equos frenis

9. *Hoc constituendum*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *est c.* Voss. 1, *h. instituendum.* — *Hoc obtinendum*) Turic. (a sec. m.) *ac o.* cum Obr. Vide V, 2, 3. *Est* post *obt.* omittit Camp. — *Ostendent*) Turic. Flor. Guelf. *ostendit.* Flor. a sec. m. *ostendet.* Voss. 1, 3, *ostendunt.* — *Respondebunt*) Turic. Flor. (hic a pr. manu) *respondemus.* — *Prosequetur*) Sic Turic. Flor. cum Alm. et Obr. pro cuius nomine apud Burm. Capper. Gesn. Harl. per errorem *Voss.* Sed Turic. a sec. m. *prosequentur.* Camp. *persequentur.* Goth. *persequetur*; unde Gesnerus eruit *per se sequetur*, minus feliciter. Reliqui *sequetur.* — *Fam. bene inst.*) Turic. Flor. Camp. omittunt *bene* cum Alm. Videtur librarii ad proxima aberrantis error, quum voculam huc pertinere non putaret.

10. *Bene scribatur: bene*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt *scr. bene.* Error est ex homoeoteleuto. Mox Turic. (a pr. m.) *scribendi.* — *Facultas*) Ald. Bad. (err. Burm.) *facilitas.* — *Resistamus*) Turic. *restitamus.* Flor. (a pr. m.) *restituamus.* An fuit *restitemus*? Frequens confusio; cf. Drakenb. ad Liv. X, 19, 5. Sed ipsum nostrum aliquoties apud Qu. hac potestate, velut IX, 3, 55, et mox §. 19.

Ut provideamus) Flor. Camp. *et p.* cum Alm. Obr. (err. Burm.) marg. Basil. Steph. Sed Flor. a sec. m. *ut prohibeamus* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Gryph. exc. Ald. qui *ac prohibeamus*; quod ex Vall. quoque

dicens, et lambendo demum effingere ».

Die composuisse) « Rarior locutio pro *in die*, ut Petron. cap. 44, loquitur: et ita de Lucilio Horat. Serm. I, 4, 9: « *in hora saepe ducentos — versus dictabat* ». Burmannus. An reponemus *quotidie*? Gesnerus, ut ex indice apparet, *quoque* (pronomen) *die* iunxit, quod quidem non placet.

9. *In officio erunt*) Minus memori sententia supra posita recurrit; vide VIII, Pro. 30; cf. infra §. 15.

10. *Cito scribendo — ut cito*) « Pollio apud Plin. Secund. VI, epist. 29: *Commode agendo factum est, ut saepe agerem: saepe agendo, ut minus commode* ». Pithoeus.

quibusdam coërceamus: quod non tam moram faciet, quam novos impetus dabit. Neque enim rursus eos, qui robur aliquod in stilo fecerint, ad infelicem calumniandi 11 se poenam alligandos puto. Nam quomodo sufficere officiis civilibus possit, qui singulis actionum partibus insenescat? Sunt autem, quibus nihil sit satis; omnia mutare, omnia aliter dicere, quam occurrit, velint: increduli quidam, et de ingenio suo pessime meriti, qui

refert Badius, et Bad. qui *prohibeamus*, omissa coniunctione; *provideamus* et Bern. de coniunctione nil proditur. — *Et ferocientes equos*) Turic. Flor. *efferentis e.* cum Alm. Guelf. Camp. Bern. et edd. ante Gryph. nisi quod praeter antiquos illos *efferentes*, ad quos redit Basil. Sed Ald. *et ferentes.* Goth. (err. Gesn.) *ferentes* cum Voss. 2, Vall. ex quorum altero Badius *et* quoque posuit. Nostrum qui coniecit, non recepit Badius. Turic. a sec. m. *efferentibus equis.* Post *equos* Flor. a sec. m. *quos* inserit cum Vidov. Basil. — *Quibusdam*) Toric. Flor. (hic a pr. m.) *quibus*, com marg. Basil. Sed omittit vocem Vidov. — *Coërceamus*) Turic. (a pr. m.) *coërceamur*; item *frenos* a sec. m. Non est persanatos locus, in quo, quum Badii illud *ferocientes* quantumvis sit ingeniosum, et melius certe invento Burmanniano, placente Gesnero, *efferentes se* (neque enim de *equis* proprie hoc me legere memini, aliud autem est *efferre* sine reciproco; cf. Drakenb. ad Liv. IV, 33, 10, sed hoc indigebat addito obiecto); subita illa nec ullo remedio mollita *equorum* mentio non est ferenda. Ingenio sane caret, sed sensui fortasse sufficiat ante *ferocientes* insertum *velut.* Tum pro *ut prov.* malim *et p.* Multum tamen abest, ut duplicem illam mutationem τοῦ *efferentes* κριτικῶς fieri censeam. *Furentes* reponentis Burmanni eruditioni condonabimus. Regio desideranti aliquot hic verba nil tamen nisi ascribendam esse particulam *ac* liquet. Inserebat illa profecto ante *coërc.* — *Novos*) Turic. *novus*, miro errantis torpore. — *Neque enim*) Sic Toric. Flor. Goelf. *Nec vero*, Camp. cum Ald. Cf. III, 3, 1. Reliqui *Nec a.*; cf. IX, 3, 79. — *Fecerint*) Goth. Iens. (tac. Gesn.) *fecerunt* cum edd. posterr. anta Basil.

Calumniandi se) Turic. (a sec. m.) *c. esse.* Obr. *c. sese*; cf. X, 2, 22, male; vid. IX, 4, 84, 137.

11. *Officiis civilibus possit*) Turic. *officibus civiliis sit*; a sec. m. nostrum, et sic Flor. Camp. *O. p. c.* Guelf. Reliqui *c. o. p.* — *Singulis actionum*) Turic. Flor. inserunt *vel*, quod prior sec. m. motat in *velut*, et sic Camp. Suspicor transponendum *vel singulis a.* — *Insenescat*) Goelf. *insuescat*, Camp. *insenescatur.* — *Occurrit*) Camp. *occurrat* cum Obr. —

Calumniandi se) Cf. VIII, Pro. 31; item X, 7, 14, ubi idem illud *infelicitatis* vocabulum.

11. *Singulis actionum*) Vid. not. crit. *De ingenio suo pessime meriti*) Cf. not. crit.

diligentiam putant, facere sibi scribendi difficultatem. Nec promptum est dicere, utros peccare validius putem, [12] quibus omnia sua placent, an quibus nihil. Accidit enim ingeniosis adolescentibus frequenter, ut labore consumantur, et in silentium usque descendant nimia bene dicendi cupiditate. Qua de re memini narrasse mihi Iulium Secundum illum, aequalem meum, atque a me, ut notum est, familiariter amatum, mirae facundiae virum, infinitae tamen curae, quid esset sibi a patruo suo dictum. Is fuit Iulius Florus in eloquentia Galliarum, [13]

Velint) Turic. Flor. *velut* cum Iens. et edd. posterr. ante Ald. — *Quidam*) Turic. Flor. *quidem* cum Basil. — *Pessime meriti*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *possim emeriti*. Modo *suo* omittunt Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. cum Alm. Fortasse nec male; « ingenio nocent; ingenium infamant omne, non suum solum. »

12. *Enim ingeniosis*) Sic Guelf. cum Basil.; sed Flor. *etiam i.* cum Goth. Iens. et edd. posterr. ante Ald. acc. Bad. Reliqui *enim etiam i.* Nostra ratio placet, quamquam vetustissimis libris auctoribus non factis; volgata vel ob insuavem compositionem alienior. Ex male capta emendatione orta videtur geminatio coniunctionum. Cf. VI, 3, 9.

Iulium Secundum — familiariter amatum) Turic. nil nisi *viroter amatum*; a sec. m. *viriliter armatum*. Flor. a pr. m. et ipse omittit omnia haec, cum Alm. — *Mirae facundiae virum*) Turic. *mira fecundiae ferum*; a sec. m. *mira facundia virum*. Flor. duo postrema itidem, a pr. m.

Quid esset) Goth. *quod e.* Placet. — *Patruo*) Turic. Flor. *patrio*; a sec. m. ille *patre*, et sic Camp., hic nostrum. Guelf. *patrono*.

12. *Validius*) « *Valdius* non est in usu, sicut contra raro *valide* dicimus ». Badius, memoratus etiam Burmanno. Vicissim ad Declam. IX, 14, p. Burm. 202, idem desiderare narratur *valdius*, ubi vide Burm. Poëtae quidem in hisce recedunt a reliquo usu, velut Horat. Epist. I, 9, 6. Ad Pis. 321.

Memini narrasse) « Ob hunc locum reor Vallam ridere eos qui *memini* cum praesenti modo construendum putant: cum quo tamen Cicero fere construxit: et Maro non raro ». Badius. An forte tale quid in codice ipso allitum a Vallae manu? Neque enim in Elegg. invenio. Sed tum non erat Badius dicturus « reor ». Et sane non deest bona copia exemplorum in ea qualis hic constructione.

13. *Is fuit Iulius Florus*) « Raphaël qui se codicem Vallensem vidisse dissimulat, ex eo transcripsit nulla syllaba mutata », scil. notam suam. Badius. Quae in commentario Regiano hic comparet nota, Iulium Florum facit ex maioribus Flori historici aliquem, nulli, ut ait, posteriorum secundi. Fuisse autem hunc historicum Quintiliani discipulum, ut ex ipsius eloquentia liquuat. Sic enim coniungo

quoniam ibi demum exercuit eam, princeps, alioqui inter paucos disertus, et dignus illa propinquitate. Is quum Secundum, scholae adhuc operatum, tristem forte vidisset, interrogavit, quae causa frontis tam

13. *Secundum*) Turic. Flor. *secundo.* — *Scholae*) Turic. (a sec. m.) *scevole.* — *Adductae*) Sic Turic. Flor. (a sec. m. uterque) Guelf. cum Goth. Voss. 2, Bern. Basil. Gryph. (1544) aliisque apud Burm. edd. *Abducte* Camp. cum Ieus. nisi quod *ae.* Reliqui *obductae*, quod iam Tarv. Ablagat Burm. ad Heins. in Ovid. Heroid. XXI, 165. Turic. *adducentem*. Flor. *adducente.*

sententias apud Regium, quum «liquere *quod nulli secundus sit* ex eius eloquentia», nimis fatue dicatur, quamquam eo ducit distinctio in editionibus commentarii. Illud alterum tamen, Quintiliani discipulum fuisse auctorem breviarii Florum, quare tanta fiducia ex oratione eius colligatur a Valla Regioque, ignorare me fateor. Volaterranus, ut notum est, Epitomatorem Livii historiaeque Romanae scriptorem credidit esse ipsum nostri Iulium Secundum, quum aliquot librorum scripturam in titulo breviarii, *Iulii* prae altera *Annaei*, probaret. Parum ille probabiliter; nam ne aetas quidem congruit, quum Florus exeunte Traiani principatu scripserit, Secundus fuerit Qu. aequalis. Burmannus quidquid est mentionis Flororum apud veteres, temporum reliquarumque diversitatum fere securus, congessit. Mihi ea magnopere se commendat ratio, ut hic, quem noster demonstrat, ipse ille fuerit, ad quem scripta est Horatii epistola libri primi tertia. Si enim, id quod censeo et agnoverunt VV. DD., Florus Senecae patri memoratus Controv. 25, quamquam nomine non addito, idem est nostro, plane congruit aetas, ut Latronem audierit is, qui Tiberii nondum principis fuerit familiaris; vid. nos ad IX, 2, 91. Et praeterquam quod est ex «*studiosa* cohorte» Horatianus ille vs. 6; id. vs. 23: «linguam causis acuit». Restat ut in Gallia versatum probemus, quod inde quodammodo eruo, quia vocatus fuit Iulius Florus ille ap. Tacitum III, 40. Treverorum rebellis, civitate donatus, quam fortasse noster ei impetravit. Galliae quantum floruerint eloquentia, Lugdunensia illa *academia* et *ara* (Suet. Calig. 20; Iuvenal. I, 44), argumento sunt.

Alioqui) Conf. V, 6, 4, cuiusmodi usus adverbii est et II, 1, 4; item Tac. Annal. IV, 37 «(Tiberius), validus *alioqui* spernendis honoribus». Simile *et alias* apud eundem Annal. XVI, 1; ubi frustra Heinsius *ei* suadet pro *et.* Non desiderare illud *et* videtur *alioqui*, sed ipsum complecti. Florus praeterquam quod «Galliarum in eloquentia princeps», ubicumque eum iudicares «inter paucos disertus», erat. Cave tamen *alioqui* ad *loci* significationem astringas. De *demum*, vide VI, Pro. 11.

Scholae — operatum) «Fabiana elegantia dignum est vocabulum. Quum enim *facere* et *operari* ad omnia sint communia, tamen, quum per se ponuntur, rebus sacris, utpote divinis, et studiis sanctioribus propria sunt». Badius.

adductae? nec dissimulavit adolescens; tertium iam 14 diem esse, quod omni labore materiae ad scribendum destinatae non inveniret exordium: quo sibi non praesens tantum dolor, sed etiam desperatio in posterum fieret. Tum Florus arridens, *Numquid tu*, inquit, *melius dicere vis*, *quam potes*? Ita se res habet. Curandum est, ut quam optime dicamus: dicendum tamen 15 pro facultate. Ad profectum enim opus est studio, non indignatione. Vt possumus autem scribere etiam plura celerius, non *exercitatio* modo praestabit, in qua sine dubio multum est, sed etiam *ratio*; si non resupini, spectantesque tectum, et cogitationem murmure agitantes, exspectaverimus, quid obveniat, sed quid res

14. *Tertium*) Turic. *tertiam*. — *Quod*) Sic Turic. Flor. Guelf. cum Bodl. Voss. 1, Obr. *Quo* Camp. cum Iens. (tac. Gesn.) Goth. Voss. 2. Tarv. Reliqui *ex quo*. Nostrum probat Burm. — *Destinatae*) Turic. (a sec. m.) *destinato*.

15. *Pro facultate*) Turic. *proter facultatem*; a sec. m. *propter facultatem*, et sic Flor. a pr. m. — *Ad profectum*) Turic. Flor. *adfecero tum*. Ille a sec. m. *ut id fecero tum*; hic *ad perfectum* cum Goth. — *Plura celerius*) Sic Turic. Flor. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 1, 2, 3, et edd. ante Ald. acc. Bad. Reliqui inserunt *et*. In Guelf. videtur esse hoc. Camp. modo *et* pro *etiam*.

Tectum) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt.

Cogitationem murmure) Turic. *cogitationum murmere*.

Obv. Sed quid) Turic. Flor. Guelf. Camp. omittunt *sed* cum Goth. Voss. 1 (Voss. 2 nulla in hoc mentio), et edd. ante Gryph. Inserta est particula ex ingenio, cuius quidem nescio, sed necessario. — *Intuiti*) Turic. *intulit*. Flor. *intulitu*; a sec. m. *intuitu*, et sic Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Vall. et edd. posterr. ante Ald. acc. Bad. Sed Camp. pro his *intuiti h. q. m. a. scrib.* dat: *quo interim animo tandem ad scrib.* et sic Ald. Nostrum reposuisse videtur Philander; ingeniose. Bonam copiam eiurat Regius, cui et corrupta nostra, et illa legebantur, quae ab audaculo Campano videntur profecta. — *Quod sequitur*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp.

14. *Tertium - diem esse, quod*) Plane sic Plinius Epist. IV, 27, 1: « Tertius dies est, *quod* audivi recitantem Sentium ».

15. *Resupini — quid obveniat*) Accidit nostro, quod supra §. 9, ut sua repeteret immemor, quae sunt II, 11, 4. Sunt tamen utrique loco suae veneres, ut geminatione carere nolis. Malim hic *quod obv.* quo ipse locus ge minus deducit.

poscat, quid personam deceat, quod sit tempus, qui iudicis animus, intuiti, humano quodam modo ad scribendum accesserimus. Sic nobis et initia, et quod [16] sequitur, natura ipsa praescribit. Certa sunt enim pleraque, et, nisi conniveamus, in oculos incurrunt: ideoque nec indocti nec rustici diu quaerunt, unde incipiant: quo pudendum est magis, si difficultatem facit doctrina. Non ergo semper putemus optimum esse, quod latet; immutescamus alioqui, si nihil dicendum videatur, [17] nisi quod non invenimus. Diversum est huic eorum

Reliqui *quae sequuntur.* — *Praescribit*) Camp. *praestabit* cum Ald. Gryph. et aliquot Burm. nec tamen (ut ille ait) Basil.

16. *Conniveamus*) Turic. omittit cum Alm. Nulla mentio Flor.; cf. X, 1, 89. *Commoneamus* Voss. 3. — *Ideoque* Goth. Iens. (tac. Gesn.) Guelf. Camp. omittunt encliticam, cum edd. ante Ald. acc. Bad. — *Pudendum*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *putandum* cum Alm. Sed Turic. a sec. m. *quos.* — *Semper putemus*) Sic Turic. (quamquam hic a pr. m. *petemus*) Flor. Camp. Reliqui *p. s.*

Immutescamus) Turic. *ininmutescamus*; a sec. m. *ne inmutestamus*, et sic Flor. (nisi quod *imm.*) cum Iens. et edd. posterr. ante Stoer. acc. Gibs.; item Gesn. ipse in Thesauro h. v. Sed Camp. *nec imm.* cum Goth. Voss. 2.

Quod non inv.) Guelf. omittit *non.* Contra habet Goth. err. Gesn. qui omissionem et probat et ad notam suam amandat lectorem, quae nulla est.

17. *Eorum*) Turic. (a sec. m.) *ergo.* — *Qui primo*) Turic. *inquiri modo;* a sec. m. *in quo queri est mos.* Camp. *q. primum* cum Goth. Addidit nostris *quasi* Iens. cum edd. posterr. ante Basil. Sunt haec tentamina emendandi monstri illius Turic. in quo tamen nihil latet nisi nostra ipsa, antecedente *vitium*, insequente *decurr.* — *Volunt*) Turic. *velunt*; a sec. m. *velut.* An fuit *velint*? cf. §. 11. Frigere videtur illud *volunt.* Vnam vidi

Humano — modo) Sic *F* latinam «paene non *humana* voce» efflandam dicit XII, 10, 29, unde putes «*humanum* modum» opponi *murmuri* supra posito. Sed quidquid certa ratione fit, humanum est et decet «sanctius — animal mentisque capacius altae», quum ille, quem modo adumbravit, advocandi afflatus divini impetus aut dei cuiusdam sit, aut bestiae.

16. *Immutescamus*) «Rarioris usus hoc verbum etiam occurrit apud Statium l. VI, 184: *sic fata repente Concidit, abruptisque immutuit ore querelis;* ubi tamen quidam codices *obm.*; sed Barthius ex simillimo loco lib. V, 542, defendit *imm.*». Burmannus. Ex ea autem quae hic est forma *immutescamus alioqui* facile apparet iusta emendatio loci II, 4, 30. Legemus ibi *appareat alioqui.*

vitium, qui primo decurrere per materiam stilo quam velocissimo volunt, et sequentes calorem atque impetum, ex tempore scribunt; hanc *silvam* vocant: repetunt deinde, et componunt, quae effuderant: sed verba emendantur et numeri, manet in rebus temere congestis, quae fuit, levitas. Protinus ergo adhibere curam rectius [18] erit, atque ab initio sic opus ducere, ut caelandum, non ex integro fabricandum sit. Aliquando tamen affectus sequimur, in quibus fere plus calor, quam diligentia, valet. Satis apparet ex eo, quod hanc scribentium negligentiam damno, quid de illis dictandi deliciis sentiam.

Leid. hic protinus subiicientem *hanc silv. voc.* parenthesis loco; ordinem Gibsono merito improbatum. — *Manet*) Turic. (a sec. m.) *manent*; et sic Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. cum Voss. 2 et edd. ante Basil. — *Congestis*) Turic. *concestis*; a sec. m. *contextis*, et sic Flor. (sed a pr. m. *contestis*); cf. X, 7, 16.

Fuit) Goth. *fudit* cum Voss. 2, Iens. et edd. posterr. ante Basil. Placet Gesnero, immerito.

18. *Protinus*) Guelf. *Propter*. — *Caelandum*) Camp. *edendum*. Alm. *celendum*. — *Sequimur*) Sic Turic. Flor. Camp. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2 (Goth. non notavimus per errorem profecto; cf. X, 2, 27) et edd. ante Ald. acc. Bad. Reliqui *sequemur*. — *Valet — damno*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. In repositis Flor. omittit *ex eo*. — *Sentiam*) Flor. (a pr. m.) Camp. *sententiam*.

17. *Volunt*) Cf. not. crit.

Silvam vocant) In hac vocabuli potestate conferendus maxime Cicero, qui saepe ea utitur. Sed loca demonstrantur in Lexicis, ubi et reliqua de hac voce quaerenda.

18. *Opus ducere*) Cf. dicta ad II, 17, 3; et Burm. ad Val. Flacc. I, 429.

Aliquando — sequimur) In hisce non est praeceptum, ut futuro opus sit in verbo; sed quo interdum spectet consilium orantis ostenditur, cui sane illam, cuius ante mentio fuit, velocitatem magis conducere, quam consideratam nimis diligentiam. Ita modo §. 15, quae sit perpetua naturae ratio definiebatur, *praescribit*, non quid, certo cogitandi modo usurpato, eventurum sit. *Sequimur*, interpretare, *sectamur*, *quaerimus*.

Dictandi deliciis) «Scilicet iam tum notabilis erat ea mollities, ut circa scribendi artem negligentiores essent homines in aliquo fastigio constituti (vid. I, 1, 28): quae postea ita invaluit, ut *dictare* iam esset eruditorum hominum opus, quemadmodum antea *scribere*. Itaque *vario dictandi genere* supergressum se alios dicit Sidonius Apollinaris VIII, 6; et ab initio eiusdem epistolae coniungit *studia certandi*, *dictandi*, *lectitandique*. Vid. quae hic Savaro, itemque ad *latissimae dictationis campum* IX, 9. Hinc apud

19 Nam in stilo quidem quamlibet properato dat aliquam cogitationi moram non consequens celeritatem eius manus: ille, cui dictamus, urget, atque interim pudet etiam dubitare, aut resistere, aut mutare, quasi con- 20 scium infirmitatis nostrae timentes. Quo fit, ut non rudia tantum, et fortuita, sed impropria interim, dum sola est connectendi sermonis cupiditas, effluant: quae

19. *Nam in*) Turic. Flor. Camp. omittunt *in*, cum Voss. 1, 3, Alm. — *Quamlibet properato*) Guelf. *quaelibet et p.* Inserit *et* Voss. 1 quoque, cum Iens. Tarv. Expuuxit Regius. Goth. *perpetrato*, solus. — *Eius*) Turic. Flor. omittunt. — *Ille*) Camp. omittit. — *Aut resistere, aut mutare*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm.

Cassiodorum Var. VIII, 13, ex persona Athalarici regis Ambrosius *dictationibus adhibetur*, et subiicitur, *omnia bona cumulat lingua diserta*, et *Quod a nobis praecipitur, gratia dictantis ornatur.* Sermo est de Quaesturae dignitate, cui nihil hodie similius munere secretariorum intimorum. Hinc nati *de arte dictandi* (h. e. epistolas scribendi) libelli. Quae quum ita sint, non errasse censeo, qui Eginhardi de Carolo M. verba c. 25, ita interpretantur, ut scribendi artis et formandorum stilo, calamo, penna elementorum imperitum fuisse dixerit: quod nec in mentem aliter venire potest cuiquam ipsa verba intuenti. *Tentabat et scribere*, *inquit*, *tabulasque et codicillos ad hoc in lectulo suo cervicalibus circumferre solebat*, *ut quum vacuum tempus esset*, manum effingendis literis assuefaceret. *Sed parum prospere successit labor praeposterus ac sero inchoatus.* At incredibile est, doctum adeo principem pingere literas nescisse? At non minus incredibile, nisi crederemus Cassiodoro, Quaestorem Principis in scribendis quae formaret edictis principalibus manu sua non usum, sed dictasse. At sunt loca auctorum idoneorum, ubi *scripsisse* Carolus dicitur? At potuit hoc per alios. Sed *correxit*, Thegano teste de gestis Ludov. c. 7, *libros sacros?* Ita nimirum, ut ipse oculis uteretur, et quid corrigi deberet, ostenderet. Ex Synodo ad S. Macram profertur, *Carolum annotasse quaedam in tabulis, quas ad capitium lecti sui cum graphio haberet, et cum consiliariis inde tractasse*, idque *quidam ab illis audisse* dicitur, *qui interfuerunt.* Nempe animadversi sunt pugillares: quid sibi vellent, aliquis pro sua de Carolo opinione interpretatus est. Ostendit doctissimus Fontaninus Vindic. diplom. II, 3, p. 170, Caroli tempestate vulgo principes viros et episcopos quoque eius artis imperitos fuisse. A quibus ea res initiis profecta sit, satis hic ipse Fabii locus docet, et Plinii utriusque consuetudo. Iunior enim de avunculo suo narrat III, 5, 15; de se IX, 36, 2; IX, 40, 2 etc. Gesnerus.

19. *Resistere*) Cf. not. crit. ad §. 10. Item X, 7, 14; XI, 2, 46; XI, 3, 121.

20. *Impropria*) Gesnerus hic recte remittit ad VIII, 2, 6.

nec scribentium curam, nec dicentium impetum consequantur. At idem ille, qui excipit, si tardior in scribendo, aut inertior in legendo, velut offensator fuerit, inhibetur cursus, atque omnis, quae erat, concepta mentis intentio mora et interdum iracundia excutitur. Tum illa, quae altiorem animi motum sequuntur, 21 quaeque ipsa animum quodammodo concitant, quorum est iactare manum, torquere vultum, simul vertere

20. *Ille, qui*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt *qui* cum Alm. — *Tardior — legendo*) Turic. (hic quidem cum Camp. etiam prius *in* omittit) Flor (hic a pr. m.) *t. i. s. a. incertior et diligendo*, cum Alm. nisi quod ex hoc *et* non refertur. *Incertior* etiam Guelf. cum Bern. marg. Basil et Vidov. — *Offensator*) Turic. *offensatur*; a sec. m. *offensatus*. Flor. (a pr. m.) *offensatum*. — *Fuerit*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) Guelf. *fuit* cum Voss. 1. Displicet recepta. Quid enim est illud putidi discriminis, *tardior aut inertior*? Et quare *legat* is cui dictatur? Puto, quum iubetur a dictante. Sed sic non scriba miser, verum ipse sibi impedimento est, qui cogitat. Insuave etiam asyndeton ante *velut*. Refingam ista hunc in modum: *A. i. i. q. e. si tardior scribendo* (sive *in s.*) *aut incertior, et delendo velut offensator fuit* (sive *fuerit*). Nihil profecto similius equo *offensatori* (eius enim proprium hoc vocabulum arbitror, quamquam hic solum oblatum, quare additum *velut*), quam delendo se interpellans, qui scribit. *Oscitatorem* coniectanti Badio condonabimus; cf. X, 7, 10; XI, 3, 130. — *Cursus*) Turic. (a sec. m.) *cura eius*. — *Concepta*) Hoc coniecit Regius, male improbatus Badio. Libri quidem omnes *conceptae*.

21. *Altiorem*) Sic Guelf. cum Gryph. (1536) Colin. Vidov. marg. Basil. Obr. *Aptiorem* Turic. Flor. Camp. cum Bern.; cf. X, 1, 63. Reliqui *apertiorem*. Mox Turic. Flor. *motum animis*, hic deleto a sec. m. *s*. — *Vultum*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *volutum*. — *Simul vertere latus et interim*) Turic. *sinti elatus i.*; a sec. m. *sintis latus i.* Flor. *simul et elatus i.* Guelf. *simul et interim*, cum Stoer. Chouet. Leid. Vnde sit *vertere*, nisi forte e Goth. et Voss. 2, nondum disco, et haereo sane in verbo, quod ita simpliciter iunctum *lateri* non novi. An haec fuit Quintiliani manus: *vultum simul, interim et latus* (scil. *torquere*), *interim obiurgare* (scil. *latus*)? Quamquam vel voci *simul* diffido, velut natae e ductibus vocis *vultus*. Vnde autem litera *s*. in Turic.? Neque enim potuit esse *vul-*

Consequantur) Conf. X, 1, 102; X, 2, 25. Est « parem obtinere dignitatem ».

Tardior — offensator fuerit) Vid. not. crit.

21. *Simul — obiurgare*) Vid. not. crit. Quae hic nisi solum decere negat, eorum similia qui uno modo praesente faciat, furiosum paene iudicat I, 2, 31; utrumque tamen recte et congruenter.

latus et interim obiurgare, quaeque Persius notat, quum leviter dicendi genus significat,

> *Nec pluteum*, inquit, *caedit*, *nec demorsos sapit ungues*;

22 etiam ridicula sunt, nisi quum soli sumus. Denique ut semel, quod est potentissimum, dicam: secretum in dictando perit. Atqui liberum arbitris locum, et quam altissimum silentium scribentibus maxime convenire nemo dubitaverit. Non tamen protinus audiendi, qui credunt, aptissima in hoc nemora silvasque; quod illa caeli libertas, locorum amoenitas, sublimem animum,

tus. Illud in primis tenendum, *obiurgare* hoc loco esse *ferire* (cf. Graev. ad Flor. I, 1, 8, et intpp. ad Petron. 34), et referendum ad *latus*, accusativum; cf. II, 12, 10; XI, 3, 123. — *Quaeque Persius*) Guelf. *quae P.* male. — *Demorsos — ungues*) Turic. Flor. *demorsus — unguis*, nisi quod Turic. *iurguis*, et a sec. m. *iurgiis*. — *Soli sumus*) Turic. Flor. (hic a pr m.) *solis*.

22. *Potentissimum*) Turic. Flor. Camp. Iens. (tac. Gesn.) *potissimum* cum Voss. 2 (Goth. non notavimus) et edd. ante Basil. — *In dictando perit*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Goth. Voss. 2, Basil. Reliqui *quod d. p.* nisi quod Guelf. *q. d. comperit*, et marg. Basil. *q. d. competit* (err. Burm.). — *Atqui*) Hoc dedi ex coniectura. Libri enim omnes *atque*, multi tamen post maximam distinctionem.

Caeli libertas) Flor. (a pr. m.) *aciliis liberatis*.

Locorum) Sic Turic. Flor. Reliqui *locorumque*.

Persius — quum leviter dicendi genus) Sat. I, 106. Cave autem cum Gesnero praeferas *leniter*. Est genus dicendi negligentia corruptum, in quo summa est *levitas*, rerum pondere carens, nulla *lenitas*; cf. §. 17, *in rebus — levitas*.

22. *Vt semel — dicam*) Cf. X, 1, 17; XI, 1, 66.

Aptissima — nemora silvasque) Locum, in ipsa harum deliciarum reprehensione, mirifice comptum nitidumque, vix legas sine recordatione eorum quae Plinius, nostri discipulus, in diversam sententiam; et adhibuit Gesnerus; Epist. I, 6; IX, 36, 6; sed et alterius, quem ego Tacitum esse adhuc teneo, qui in Dial. de Orat. c. 9 extr., et 12, suavissimam habet studendi in agris commendationem. Eo respexit, ut monitum est, Plinius ipse IX, 10, 2. Vt illic *nemora et luci*, ita et hic uno variato vocabulo. *Beatiorem* autem *spiritum*, pro quo *laetiorem* reponere ausus est Obrechtus, rectissime defendit Burmannus, allegans locum nostri X, 1, 109. Nec aliud *dives vena* Horatii.

et beatiorem spiritum parent. Mihi certe iucundus hic 23 magis, quam studiorum hortator, videtur esse secessus. Namque illa, quae ipsa delectant, necesse est avocent ab intentione operis destinati. Neque enim se bona fide in multa simul intendere animus totum potest: et, quocumque respexit, desinit intueri, quod propositum erat. Quare silvarum amoenitas, et praeterlabentia 24 flumina, et inspirantes ramis arborum aurae, volucrumque cantus, et ipsa late circumspiciendi libertas, ad se trahunt: ut mihi remittere potius voluptas ista videatur cogitationem, quam intendere. Demosthenes melius, 25

Parent) Goth. *parant*; sed et modo *quid* pro *quod* (ubi Camp. *qui*) cum interrogatione in clausula. Schelius ad Dial. de Oratt. c. 12, coniicit *pariant*, nostrum recte tuente Burm. qui ponit loca Ovidii Art. I, 237; Remed. 805.

23. *Certe iucundus*) Flor. inserit *vim demoni*. Alm. *videmoni*; cf. §. 16. Bene mecum agitur, quod nihil eiusmodi habet Turic. meus. Sed vel nunc aegerrimo animo bonam copiam hic eiuro. — *Quae ipsa*) Sic Turic. Flor. Guelf. Omittit *ipsa* Camp. Reliqui *i. q.* Blanditur sane alter ordo, sed noster cum difficilior videatur, deserere eom non sum ausus. Interpretor: «haec quum per se, nullis literarum lenociniis, voluptatem faciant.» Vulgata ieiunior.

Delectant) Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *delectent* cum Ald. Msle: ut et *advocent* (cf. not. exeg.) cum edd. posterr. ante Ald. Sed Voss. 1 (a m. pr.) *amovent*. — *Respexit*) Sic Turic. Guelf. Camp. cum Goth. et edd. ante Bad. acc. Basil. Reliquae *respexerit*. Parum recte; cf. IX, 4, 96.

24. *Inspirantes — volucrumque*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *i. rami* (hoc et Guelf. cum Voss. 1, 3) *a. arme* (Flor. tamen *ae*) *volucrum*. Turic. a a. m. *i. rami a. volucrum*, et sic Camp. nisi quod *ramis*. — *Vol. ista*) Camp. *v. ipsa* cum Goth. *Voluptatis ista* Flor. — *Quam*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm.

23. (*Quae ipsa*) Vid. not. erit.

Avocent) Vomanns in Anthol. Burm. III, 51: *Oblectat hortus avocat, pascit, tenet*; quam scripturam ibi Burmannus e Codd. reposuit et nostro quoque loco firmavit; nam *advocat* illic etiam vulgatum erat.

Bona fide) I. e. plane, prorsus (*da vero* Forcell. ex nostro loco), Cf. Declam. Qu. XII, 1; ibique Burm. item Senec. patr. Controv. lib. V, praef. Duk. ad Flor. II, 1; Gesn. Thes. v. Bonus p. 625. Interdum respondet Graeco ἀτεχνῶς, non quidem hic, sed illo Declamm. loco. Minus recte hic Badius interpretatur *sedulo et diligenter*.

25. *Demosthenes melius, qui se — recondebat*) Cf. XI, 3, 54. Plutarch. in Vit. Demosth. c. 7, ἐκ τούτου κα-

qui se in locum, ex quo nulla exaudiri vox, et ex quo nihil prospici posset, recondebat, ne aliud agere mentem cogerent oculi. Ideoque lucubrantes, silentium noctis, et clausum cubiculum, et lumen unum velut tectos maxime teneat. 26 Sed cum in omni studiorum genere, tum in hoc praecipue bona valetudo, quaeque eam maxime praestat, frugalitas, necessaria est: quum

25. *Nulla exaudiri*) Turic. *n. extuidire*; a sec. m. *nullam exaudire*, et sic Camp. qui et *vocem*. Flor. (a pr. m.) *nulla exaudire*. Goth. *n. audire*. Obr. modo *a quó* pro *ex quo*.

Et ex quo) Turic. (a pr. m.) Flor. *est et quo*. Gualf. *et a quo*. Goth. (tac. Gesn.) *et ex qua*. Iens. (tac. Gesn.) *poterat et ex quo* cum edd. ante Bad. nisi quod Aldus mox *potest* pro *posset*; utrumque recte improbante Badio, qui omissis nostris *nihilque* cum edd. ante Obr. exc. Basil. acc. Roll. Sed Obr. mox *poterat* pro *posset*. — *Recondebat*) Iens. *recumbebat* cum edd. posterr. ante Ald., qui *recipiebat*.

Mentem cogerent) Turic. inserit *occuli*, sequente tamen mox *oculi*.

Ideoque) Camp. *ideo*. Placet. — *Clausum*) Goth. (tac. Gesn.) *clusum* cum Vall. Bad. cf. IX, 4, 102.

Velut tectos) Turic. Flor. *et velud rectos*. In illo inter *et* et *velut* suprascriptum *vel*. Guelf. Camp. *v. rectos* cum Alm. Voss. 1, 2, Goth. Bern. et edd. ante Leid. acc. Gibs. Interpretatur Badius: «velut recta in rem unam intentos, in eam videlicet quam proposuerint.» Tentat Burm. *vel etiam lectus*, multos testatus, qui de Romanis in lecto studentibus prodiderint. Huic respondent Capper. ac Gesnerus, modestius hic et eruditius. Apparet, quam exigua sit, qua hi nituntur, receptae auctoritas. Mihi iuxta ac Burmanno «nec *tectos* nec *rectos* satis placet.» Quare enim «*velut* tectos»? Num in *cubiculo clauso* non sunt *tecti*? In primis autem attendendum censeo et illud praemissum in vetustissimis. Latet aliquid, ni fallor, in isto *rectos*, quem nominativum suspicor graecae alicuius vocis. Ad Plinium quoque IX, 36, 2, vulgatam nostram tuetur Gesnerus.

26. *Frugalitas*) Alm. *fragilitas*, solus. — *Ab ipsa*) Turic. Flor. *ipsa cum ipsa*. Hic ab altera manu *ipsa ab ipsa*.

τάγειον μὲν οἰκοδομῆσαι μελετητήριον, ὃ δὴ διεσώζετο καὶ καθ' ἡμᾶς. Enarrantur ibidem et reliquae viri exercitationes, de quibus conferendus etiam Libanius in vita Demosth. (p. 4 ed. Demosth. Reisk.)

Lumen unum) Ablegat Burmannus ad Bynkershoekii Observ. Iuris Rom. I, 14, ex hoc loco ostendentes, quid sit *lumen unicum* apud Vlpianum.

Velut tectos) Vid. not. crit.

26. *Frugalitas*) Cave ad nostram hodie rationem circumscribas vocis potestatem, et de sola cibi et potus temperantia intelligas; cf. I, 6, 17. XI, 3, 19, ubi noli ad *facilem ciborum digestionem* astringere vocabulum; XII, 1, 8, sunt *boni mores*.

tempora ab ipsa rerum natura, ad quietem refectionemque nobis data, in acerrimum laborem convertimus. Cui tamen non plus irrogandum est, quam quod somno supererit, haud deerit. Obstat enim diligentiae scribendi etiam fatigatio: et abunde, si vacet, lucis spatia sufficiunt: occupatos in noctem necessitas agit. Est tamen lucubratio, quoties ad eam integri ac refecti venimus, optimum secreti genus. Sed silentium et secessus, et undique liber animus, ut sunt maxime optanda, ita non semper possunt contingere: ideoque non statim, si quid obstrepet, abiiciendi codices erunt, et deplorandus dies: verum incommodis repugnandum, et hic faciendus usus, ut omnia, quae impedient, vincat

27 28

Data) Camp. *datam*. — *Haud deerit*) Turic. Guelf. Camp. *aut d.* cum Goth. Voss. 1, 2, et edd. ante Gryph. exc. Bad. qui nostrum, quod repositum inveniebat in Vall. Nulla hic varietas notatur, neque in Flor. neque Alm. ut hos duumviros (cf. §. 22) sponsores habere videamur optimae emendationis. Fuit quum alteram scripturam sic interpretarer: tempus quod aut nimium impenditur somno, aut natura ipsa eidem subtrahitur, quum insomnes sumus casu aut valetudine (cf. X, 6, 1, *intermissus somnus*). Sed hoc parum conveniret sequentibus. Nec perspicua oratio, si hoc voluit. Nimium ausus Regius, recidens ille nostra; quem solus expressit Aldus. Modo pro *supererit* Palat. *superavit*, quod praefert Gebhardus (Crepp. III, 18), sine causa.

28. *Ut sunt*) Turic. (a sec. m.) Camp. *quae s.*

Ita non) Turic. Flor. Camp. *n. i.* male. — *Impedient*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Gryph. exc. Bad. Reliqui *impediunt*. Ex Alm. Voss. 1 afferunt *impediant*.

Quum — convertimus) Displicet et indicativi structura, et cumulatum *quum*. Malim reponi *quo*, ut referatur ad *studiorum genus*.

Quam quod somno — deerit) Ad *cui* intellige *labori*; ne forte neutrum accipias, de toto negotio in genere pronuntiatum. Quod *superest* somno, illud intelligitur tempus, quod nimium a plerisque somno concedi solet; *deest* autem, quidquid corpori reficiendo parum est.

27. *Si vacet — occupatos*) Attende opposita, grate variata structura.

28. *Codices*) Plane pro *codicillis*, *pugillaribus*; cf. §. 32, quales sunt apud Plinium l. c. instrumenta laboris extemporalis.

Faciendus usus) Simili modo hic *facere* dicitur, ut in *viribus faciendis* §. 3; *facienda forma* X, 6, 3.

intentio; quam si tota mente in opus ipsum direxeris, nihil eorum, quae oculis vel auribus incursant, ad 29 animum perveniet. An vero frequenter etiam fortuita hoc cogitatio praestat, ut obvios non videamus, et itinere deerremus: non consequemur idem, si et voluerimus? Non est indulgendum causis desidiae. Nam si non nisi refecti, non nisi hilares, non nisi omnibus aliis curis vacantes, studendum existimaverimus, semper 30 erit, propter quod nobis ignoscamus. Quare in turba, itinere, conviviis etiam faciat sibi cogitatio ipsa secretum. Quid alioqui fiet, quum in medio foro, tot circum-

29. *An vero*) Turic. (a sec. m.) *At v.* Ald. Basil. Gryph. (1536) *An non*, suadente Regio. Sed post *vero* inserunt *si* Gryph. (1544) Steph.— *Frequenter etiam*) Turic. (a sec. m.) *f. et e.* Camp. *f. ac e.* cf. V, 2, 3.

Fortuita) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *fortuitu*.

Hoc cogitatio) Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. *haec c.* com edd. ante Bad. male. — *Itinere deerremus*) Turic. Flor. *ita erremus* cum Alm. A sec. manu Turic. *ita erramus*. Guelf. *ita ne e.* cum Voss. 3, Bern. nisi quod hi iuncta voce. — *Non nisi hilares*) Turic. *nonnisi nihil apres*; a sec. manu *nonnisi nihilo pressi*. Flor. (a pr. m.) *non nisi nihil aps*. Ipsa haec omittunt Voss. 1, 3, non Guelf. qui mox non habet *omnibus*, ut nec Basil. Gryph. (1536), quum vicissim *aliis* desideret Iens. cum edd. posterr. ante Ald.

Existimaverimus) Guelf. *existimaririmus* cum Alm. *Existimavimus* ex Voss. 1 affertur. — *Erit*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt.

30. *Quare in*) Turic. (a sec. m.) Camp. inserunt *si*.

Itinere) Turic. *itur esse*; a sec. m. *itur et*. Flor. (a pr. m.) *intuere*. Voss. 1, *itineri*. Voss. 3, *itinerum*. — *Conviviis etiam*) Iens. inserit *vel concione* cum edd. posterr. ante Burm. exc. Bad. Stoër. Chouet. Leid. male voces reducente Gibsono, suorum Codd. securo. Neque enim ullus MS. haec (err. Gesn.) neque Camp. Badius quidem rectissime «hoc, inquit, ab aliquo imperito e margine in contextum intrusum opinor. Nam si *in concione* auctor posuisset, inepte intulisset: *Quid alioqui fiet, quum in medio foro* etc. quum in concione longe plus strepitus sit quam in foro: in foro enim ad iudices modo fit oratio, in concione ad universum populum.» *Sibi*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *ibi*.

Alioqui) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *aliquid*.

29. *An vero — non consequemur*) Cf. VI, 2, 30; item Cic. pro Rabirio perd. c. 5; «An vero servos nostros — nos neque — neque — neque.»

stantibus iudiciis, iurgiis, fortuitis etiam clamoribus, erit subito continua oratione dicendum, si particulas, quas ceris mandamus, nisi in solitudine reperire non possumus? Propter quae idem ille tantus amator secreti Demosthenes, in litore, in quod se maximo cum sono fluctus illideret, meditans, consuescebat concionum fremitus non expavescere. Illa quoque minora (sed nihil in studiis parvum est) non sunt transeunda, scribi optime ceris, in quibus facillima est ratio delendi: nisi forte visus infirmior membranarum potius usum 31

Iudiciis, iurgiis) Flor. (a pr. m.) *iudicis, iurgis.* Ex Alm. affertur *virgis.* — *Mandamus*) Turic. (a sec. m.) *mandemus.* — *Quae idem*) Turic. *quidem*; a sec. m. *quod quidem*, et sic Camp. — *In quod*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *i. quo* cum Goth. Voss. 1, 2. Vall. et Iens. Tarv. Basil. — *Se*) Camp. omittit cum Goth. Vall.

Maximo) Guelf. *maxime.* — *Illideret*) Goth. *illiderentur*, sed e Voss. 2 *illideretur*, et sic Vall. Iens. cum edd. posterr. ante Ald. acc. Bad. *Illuderet.* Voss. 3; an cum *se*, non doceor; vide V, 14, 34 ablegante Burm.

31. *Parvum*) Turic. Flor. Camp. *parum* cum Alm. Hic quidem maximae auctoritatis libros sequendos esse non putavi. Neque enim probatus vocis *parum* significatus, de quo vide X, 1, 130; III, 1, 5; I, 1, 18, nostro loco congruit, et plerumque in similibus ei, quae hic promitur, sententiis *parvi* nomine utitur auctor, velut I, 1, 8, 21; I, 5, 7; I, 6, 20; I, 7, 33. Comparatur quoque *parvum*, non *parum*, recte *minoribus.* Quamquam dicat aliquis, *parvum* sane esse in studiis, nihil autem quod *nimis parvum* sit, i. e. *parum.* Sed hoc proprie reddes *quod non est satis*, neque id hac facere quisquam putabit; cf. XII, 2, 4.

30. *Continua oratione — particulas*) Lucubrando enim et meditando nonnisi particulae orationum et disiecti scopus effinguntur

Demosthenes, in litore) Διὰ δὲ τοῦτο (τὸ εὐκατάπληκτον εἶναι) φασὶν αὐτὸν ἀνεμον ῥαγδαῖον τηροῦντα καὶ κινουμένην σφοδρῶς τὴν θάλατταν, παρὰ τοὺς αἰγιαλοὺς βαδίζοντα, λέγειν καὶ τῷ τῆς θαλάττης ἤχῳ συνεθίζεσθαι φέρειν τὰς τοῦ δήμου καταβοάς. Libanius in vita Dem. « — ex me — qui in Phalericum etiam descenderim: quo in loco ad fluctum aiunt declamare solitum Demosthenem, ut fremitum assuesceret voce vincere.» Cic. de Fin. V, 2.

31. *Parvum*) Vide not. crit.

Scribi — ceris) Necessarium videtur, quod in solo Flor. a sec. manu invectum video, ut praemittatur praepositio: *in ceris.* Nisi forte vitavit insuavem iterationem «*in* ceris *in* quibus», facili ad subaudiendum particulae adiectione.

exiget: quae ut iuvant aciem, ita crebra relatione, quoad intinguntur calami, morantur manum, et cogitationis impetum frangunt. Relinquendae autem in 32 utrolibet genere contra erunt vacuae tabellae, in quibus libera adiicienti sit excursio. Nam interim pigritiam emendandi angustiae faciunt; aut certe novorum interpositionem priora confundant. Ne latas quidem ultra modum esse ceras velim, expertus iuvenem studiosum alioqui praelongos habuisse sermones, quia illos numero

Exiget) Turic. (a sec. m.) Camp. *exigat.*

Iuvant) Turic. *vigant*; a sec. m. *vigeant.* Flor. (a pr. m.) *figant.* Alm. *iugant.* — *Ita*) Guelf. omittit.

Crebra — calami, morantur) Turic. Flor. *crebro relationi quod* (Flor. a sec. m. *quoad*) *inguitur* (Turic. a sec. m. *iungitur*; Flor. *intinguntur*) *calami repetitione m.* cum Alm. nisi quod *quoad* solum refertur, et, quos Philander memorat, aliis, ex quibus tamen *relationis quoad intinguntur.* Guelf. *crebro relationi q. i. c. m.* Voss. 1, 3: *crebro relationi quod i. c. m.* cum Iens. Tarv. *Crebrae r. q. i. c. m.* Ald. *Crebro r. q. i. c. m.* Basil. Burmannus, *relatione* vocabuli *repetitione* glossam ratus, haec coniectat: *crebra, quoad tinguitur, calami repetitione.* Significatus, qualis hic, *relationis* plane physicus, si ita loqui licet, ferendus quidem non videtur, medelam tamen loco non reperio.

32. *Contra erunt vacuae*) Turic. Flor. *c. e. vel quae*; ille a sec. m. *vel* solum, hic nostrum. Guelf. *c. eum v.* cum Goth. Voss. 1, 2, Bern. Vall. Iens. Tarv. Reliqui omittunt interiectum, suadente etiam Regio. Sed Badius *vacuas* solum habet. — *Adiicienti sit*) Flor. *sit adiicienda sint.* Ex Alm. *adiicienda sunt.* Guelf. *adiicienda s.* cum Voss. 1 Bern. *adiicienda s.* Camp. cum Goth. et edd. ante Stoër. acc. Obr. Cur non corrigebat Regius ut IV, 5, 6? Turic. quin nostrum ipsum det, non dubito. — *Interpositionem*) Sic Turic. a pr. m. cum Alm. Reliqui *interpositione.* — *Confundant.* Sic Turic. Flor. Guelf. cum Goth. Voss. 1, 2, 3, Iens. Tarv. Basil. *Confunduntur* Locat. cum posterr. edd. ante Ald. acc. Bad. Reliqui *confundunt.* — *Vltra modum.* Camp. *admodum.* — *Praelongos habuisse*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *p. alius* cum Alm. Ille a sec. manu *post longos alios.*

Quia — versuum) Turic. (hic a sec. m. *numeris*) Flor. (hic a pr. m.) *qui illis numeros usum.* Camp. *quod i. numeris v.*

Crebra — calami, morantur) Vide not. crit.

32. *Confundant*) Coniunctivus recte ponitur, quum demonstretur, quod fieri possit alio quodam evoniente; nec similis ratio in *faciunt*, ubi adiicitur *interim*; «*confusus* stilus» est I, 1, 28.

Alioqui) Cf. §. 13. Neque enim video, quomodo praelongorum ser-

versuum metiebatur, idque vitium, quod frequenti admonitione corrigi non potuerat, mutatis codicibus esse sublatum. Debet vacare etiam locus, in quo notentur, 33 quae scribentibus solent extra ordinem, id est, ex aliis, quam qui sunt in manibus loci, occurrere. Irrumpent enim optimi nonnunquam sensus, quos neque inserere oportet, neque differre tutum est: quia interim elabuntur, interim memoriae suae intentos, ab alia inventione declinant: ideoque optime sunt in deposito.

IV. Sequitur *emendatio*, pars studiorum longe utilissima. Neque enim sine causa creditum est, stilum non minus agere, quum delet. Huius autem operis est, *adiicere*, *detrahere*, *mutare*. Sed facilius in iis simpli-

Admonitione) Camp. *ammonitione.* — *Potuerat*) Flor. (a pr. m.) *potuerant.*

33. *Id est, ex*) Turic. *idem et*; a sec. m. *item et*, et sic Camp. — *Quam qui*) Goth. (tac. Gesn.) *quamquam.*

In manibus) Guelf. Iens. (tac. Gesn.) *immanibus* cum Tarv.

Loci) Camp. *locis* cum Goth. et edd. ante Basil.

Irrumpent) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.). Reliqui *Irrumpunt.* — *Tutum*) Guelf. *tantum.* — *Interim elabuntur interim*) Turic. Flor. (hic a pr. manu) omittunt cum Alm. — *Sui*) Turic. Flor. Camp. *suae* cum reliquis, exceptis Guelf. Goth. Voss. 1, 2, 3, Iens. et edd. posterr. ante Basil. tum Gryph. (1544) Steph. Rollin. Gesn. (refertur et Alm.; cf. §. 26), qui omnes tuentur eruditissimam scripturam.

1. *Iis*) Sic Turic. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. posterr. ante Basil. Reliqui *his.* — *Deiicienda*) Guelf. *adiicienda.* — *Astringere*) Sic Camp. cum edd. ante Burm. (exc. Gryph. Roll.) Reliqui *adstringere.* Solus Obr. *stringere.* Male; cf. II, 2, 4. Alterum est brevitatis, ut IV, 1, 128. — *Inordinata digerere*) Turic. Flor. (a pr. manu) omittunt cum Alm. Pro altero Guelf. *dirigere* cum Goth. Voss. 2, Vall. Bad. et aliquot Burm.

monum consuetudo parum studiosum arguat; nisi forte imparatus qui ad orandum accedat verbosus fit, idque fuerit exspectandum a desidia raro aut nunquam studentis. Et haec fortasse rectior ratio. Ad *habuisse* malo retuleris adverbium.

1. *Stilum—delet*) Quum «luxuriem illam, quae in summa ubertate inest, depascitur.» (Cic. de Or. II, 23). Fateor autem, pro illo quod modo est *creditum* malle me *traditum*; cf. I, 10, 17. Quamquam utraque scriptura aliquod dictum vel praeceptum a veteribus memoriae proditum desiderat; quod equidem demonstrare non possum.

ciusque iudicium, quae replenda vel deiicienda sunt: premere vero tumentia, humilia extollere, luxuriantia astringere, inordinata digerere, soluta componere, 2 exsultantia coërcere, duplicis operae. Nam et damnanda sunt, quae placuerant; et invenienda, quae fugerant. Nec dubium est, optimum esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponuntur, ut ad ea post intervallum, velut nova atque aliena, redeamus, ne nobis scripta nostra, tanquam recentes fetus, blan-3 diantur. Sed neque hoc contingere semper potest, praesertim oratori, cui saepius scribere ad praesentes usus necesse est: et emendatio finem habeat. Sunt enim qui ad omnia scripta, tanquam vitiosa, redeant, et quasi nihil fas sit rectum esse, quod primum est, melius

frustra defendente Badio, Burmanno saltem ferente. Cf. XI, 1, 6. Burm. monente. Mox *resoluta* Turic. Flor. (a pr. m.) Camp. Sed hoc adhaerescebat ex omissis illis et antecedente quoque.

2. *Placuerant*) Turic. Camp. Tarv. *placuerunt*. Placet, et tum ad hunc modum refingendum *fugerunt*, quod non facit Tarv. Mox *et inv.* — *dub. est*. Turic. Flor. (a pr. m.) Camp. omittunt. — *Esse*) Turic. (a sec. m.) Camp. *est*.

Reponuntur) Sic Turic. Flor. (a pr. m.) Camp. Reliqui *reponantur*. — *Tanquam*) Turic. Flor. (a pr. m.) *quam*. Illa a sec. m. *quasi*, et sic Camp. cum edd. ante Basil.

3. *Et emendatio*) Sic Turic. Flor. (a sec. m.) Reliqui inserunt *ipsa*. Quamquam Turic. *mendatio*. — *Habeat*) Sic Camp. *Habent* Turic. Reliqui *habet*. — *Vitiosa*. Guelf. *vitia* cum Voss. 1. — *Manus*) Guelf. *manibus* cum Voss. 1, 2, (an 3?) Iens. et edd. posterr. ante Bad.

Replenda — deiicienda) Exquisitius variata verba pro *adiiciendo* et *detrahendo*. Illius commoda in Lexicis afferuntur exempla Digest. XLII, 1, 4: «lege *repletur* quod sententiae deest»; et Ovid. Her. X, 37: «— quod voci *deerat* plangore *replebam*.» Huius, rarioris item significatus, mentionem habet Ernestus in Clave Cic.

Soluta — exsultantia) Cf. X, 2, 16. Apparet haec pertinere ad numeros. Sed ipsa *inordinata* quoque eodem referenda suspicor, vid. IX, 4, 23 — 32, quoniam de *dispositione*, quam sane intelligere poteras, nunc non agit noster, sed de sola elocutione.

2. *Placuerant*) Vid. not. crit.

Tanquam recentes fetus) Pseudo-Turnebus recte remittit ad Epist. ad Tryph. 2.

3. *Melius existiment*) Remittit Gesnerus ad X, 1, 115.

existiment, quidquid est aliud, idque faciant, quoties librum in manus resumpserunt, similes medicis etiam integra secantibus. Accidit itaque, ut cicatricosa sint, et exsanguia, et cura peiora. Sit ergo aliquando, quod 4 placeat, aut certe quod sufficiat: ut opus poliat lima, non exterat. Temporis quoque esse debet modus. Nam quod Cinnae Zmyrnam novem annis accepimus scriptam, et Panegyricum Isocratis, qui parcissime, decem annis dicunt elaboratum, ad oratorem nihil pertinet: cuius nullum erit, si tam tardum fuerit, auxsilium.

Resumpserunt) Sic Turic. (a pr. m.) Flor. Guelf. *resumserunt* cum Iens. et edd. posterr. ante Bad. acc. Basil. Reliqui *resumserint*.

4. *Ergo*) Sic Turic. Flor. cum Iens. et edd. posterr. ante Ald. acc. Bad. Reliqui *igitur*. — *Opus — exterat*) Turic. *pus spolliati* (a sec. manu simplex L.) *ima exterat*. Flor. (a pr. m.) *o. p. ima exterat*. — *Cinnae — scriptam*, et. Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. Pro *Panegyricum* autem nihil habent nisi *cum*. — *Zmirnam*) Sic Goth. (tac. Gesn.) nisi quod per I. Reliqui *Smyrnam*; cf. IX, 2, 64; item VV. DD. ad Tac. Annal. IV, 56.

Qui parcissime) Turic. *q. partissimum*; a sec. m. *parcissimum*. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *quam p.* — *Tam*) Goth. (tac. Gesn.) omittit.

Cura peiora) «Non absimilis est locus ille Plinii XXXV, 10» (p. Hard. 695) «nocere saepe nimiam diligentiam.» Passerat. «De Tiberio hoc notat Sueton. cap. 70: *illum ex tempore praestantiorem habitum, quam a cura.*» Burm.

4. *Poliat — non exterat*) «Plin. lib. V, epist. 11: *Itaque opus non iam splendescit lima, sed atteritur.*» Pithoens. Vide et Plin. lib. IX, Ep. 35.» Alm.

Cinnae Zmyrnam novem annis) C. Helvius Cinna historiam Zmyrnae vel Myrrhae (cf. IX, 2, 64) brevi, sed obscurissimo carmine exposuit, cui velut defosso thesauro novem annis incubuisse dicitur. Notum est Epigramma Catulli: *Zmyrna mei Cinnae nonam post denique messem, Quam coepta est, nonamque edita post hiemem* etc., vide Burm. ad Anthol. II, Ep. 250, et F. A. Wolfium ad Sueton. Gramm. c. 18. Inde Horatii illud ad Pis. 388. Affert huc Gesnerus, non intempestive quidem, iocum in carmen de virgine Aurelianensi coniectum non, ut ille putat, a Menagio, sed a Mommorio, supplicum libellorum magistro: *Illa Capellani dudum exspectata puella Longo post tandem tempore prodit anus.* Cinnae Zmyrnam a Gedoyno fabulam scenicam acceptam recte notat Cappar.

Qui parcissime) Alii enim quindecim annos assignant, ut Plutarchus narrat in vita Isocratis.

V. Proximum est, ut dicamus, *quae praecipue scribenda* sint. Hoc exuberantis quidem est operis, ut explicemus, quae sint materiae: quae prima aut secunda, aut deinceps tractanda sint: nam id factum est etiam primo libro, quo puerorum, et secundo, quo robustiorum studiis ordinem dedimus: sed, de quo nunc agitur, 2 unde copia ac facilitas maxime veniat. Vertere Graeca in Latinum veteres nostri oratores optimum iudicabant. Id se L. Crassus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit

1. *Scribenda sint*) Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) *s. sunt* cum edd. ante Bad. Modo *est* omittit Flor. a pr. m. Inscriptionem autem nulla habent neque hic, neque in proximo capite, Turic. Flor. Camp. Sed Guelf. et Goth. *Quae scribenda sint* (rell. *sunt* ante Basil.) *praecipue* cum edd. ante Gesn. exc. Obr. — *Hoc*) Turic. *haec* cum Iens. Tarv. *Hec* Camp. cum Goth. Voss. 2; cf. VIII, 6, 2. — *Exuberantis*) Turic. *experantibus id*; a sec. manu *exsuperantibus id.* Flor. (a pr. m.) *ex imperantibus id*, cum Guelf. Voss. 1, 3, (nisi quod in his tribus *id* non comparet) Iens. (err. Gesn.) Tarv. *Id* tamen et Goth. habet.

Quidem est operis) Turic. *qua idem operis* (an fuit *laboris*?); a sec. m. *quia idem operis.* Flor. (a pr. m.) *qua id operis.* In hoc inciso *quidem* alieno est loco, si refertur ad *Hoc*, et facilius applicetur ei, quod in plerisque vett. antecedit, *id.* Tum reponat aliquis *Haec exsuperantis*, ubi tamen neque *Haec* placuerit, neque vulgarius verbum succedens exquisitiori *exuberantis.* An igitur *Hic* erit probandum prae *Hoc*? Libentius tamen, quoniam *est* exsulat e vetustissimis modo transpositionibus indulgeri possit, haec eruam: *Hoc quidem exuberantis sit operis*; cf. X, 1, 38; item hic §. 19; et V, 1, 3. *Sit* corruptum in *id.* Ille autem ablativus *imperantibus* natus ex male divulso *ex.* Similis usus τοῦ *sit* pro *fuerit* VII, 9, 5. — *Explicemus*) Turic. *explice in eis*; a sec. m. *exempli cui in eis.* Flor. (a pr. m.) *explicem eis.* — *Quae sint*) Turic. (a sec. m.) Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *q. sunt* cum Voss. 2. Ald. — *Et secundo*) Flor. inserit *in.* — *Quo robustiorum*) Sic Turic. *Quo iam robustiorum* Guelf. *Quo robustorum* Flor. (a pr. m.) Alm. Reliqui *quo iam robustorum.* Nostrum coniecit Franeius; cf. II, 2, 14. — *Facilitas*) Turic. (a sec. m.) Goth. (tac. Gesn.) Camp. Basil. *facultas*; cf. II, 2, 11; IV, 17, 10, 1, 59. Pro *ac* dant *et* Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. posterr. ante Gryph.

2. *Iudicabant*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) *iudicarant* cum Alm.

Id se) Turic. Camp. *ipse.* — *Oratore*) Turic. (quamquam per compendium)

1. *Hoc — est operis*) Vid. nott. cr.

Primo libro — secundo) I, cap. 9, II, cap. 4, 10.

Sed, de quo nunc agitur) Commodum *hoc* pro *quo* legendum suadet Gesnerus. Fortasse lenius *eo.* Recepta scriptura impeditam habet structuram, si ex illo *explicemus* repetitur *explicandam est.*

2. *Crassus — Cicero*) Prius vide

factitasse. Id Cicero sua ipse persona frequentissime praecipit: quin etiam libros Platonis atque Xenophontis edidit hoc genere translatos. Id Messalae placuit: multaeque sunt ab eo scriptae ad hunc modum orationes; adeo ut etiam cum illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis subtilitate contenderet. Et manifesta est exer- 3 citationis huiusce ratio. Nam et rerum copia Graeci auctores abundant, et plurimum artis in eloquentiam intulerunt: et hos transferentibus, verbis uti optimis licet: omnibus enim utimur nostris. Figuras vero, qui-

Flor. (bic a pr. m.) *oratoriis*. Ille a sec. m. *oratore id se*. Camp. post vocem nostram inserit *maximum*. —*Id Cicero*) Camp. *Idcirco*. — *Id Messalae*) Tur. *in M.* Obr. *idem M.* Iens. *Marco t. M.* cum edd. ante Basil. exc. Camp. *Id* Flor. (a pr. m.) omittit.

Romanis — contenderet) Turic. *romanus* (a pr. manu *romana*) — *contendere.*

3. *Huiusce*) Turic. (a sec. m.) *huius esset*. Voss. 1, 3 *huius esse*. — *Excogitandi etiam necessitas*) Turic. Flor. (bic a pr. m.) omittuot cum Alm.

de Or. I, 34. Alterum demonstrare non cootingit. Neque eoim uisi io genere commeodatam Graecarum literarum exercitatiooem memioi me reperire io scriptis Ciceroniaois, velut ioitio libb. de Officiis, de Fioibus, eaque parte Bruti, obi de studiorum suorum ratione exponit. Suspicor et banc *frequentissime de vertendo Graeca praecipientis Ciceronis* meotiooem esse ab illa toties nobis animadversa securitate Quintiliani, qui libros cummaxime laudatos neque memoria tenuerit neque iospexerit. Sed suam inopiam hic testari interpretes debebant.

Platonis — translatos) Platonis quidem Timaeum et Protagoram, Xenopbontis autem Oeconomicum. Rubokeoius io praefatione Rutilio Lupo praemissa p. 18, lacunam arguit io hoc loco, quamquam oemini animadversam, quia non potuerit non esse memor Qu. versorum a Cicerone orationum Aeschinis et Demosthenis do causa Ctesiphontis, cui operi praeposita de optimo genere oratorum disputatio reliqua facta est.

Illa Hyperidis — subtilitate) Cf. X, 1, 77, ubi citatis scriptorum locis apparet, subtilitatem magis quam robur laudari in Hyperide. Quae hic notatur in Romano sermone talium venerum inopia, eam supra quoque significavit noster X, 1, 100.

3. *Omnibus — nostris*) « Io ioterpretatione e Graecis quidquid verborum bonorum adhibeamus nostrum est, oamo occupavit, libere utimur; at io altero exercitatioois genere, quo aliorum vel poëtarum vel oratorum, Romaoorum quidem, sensus aliis Latinis cooamur reddere, difficultatem res habet, quum optima iam occupata sint ». Gesoerus.

Figuras vero — excogitandi) Quae

bus maxime ornatur oratio, multas ac varias excogitandi etiam necessitas quaedam est: quia plerumque a 4 Graecis Romana dissentiunt. Sed et illa ex Latinis conversio multum et ipsa contulerit. Ac de carminibus quidem neminem credo dubitare, quo solo genere exercitationis dicitur usus esse Sulpicius. Nam et sublimis spiritus attollere orationem potest: et verba, poëtica libertate audaciora, non praesumunt eadem proprie dicendi facultatem. Sed et ipsis sententiis adiicere licet oratorium robur, et omissa supplere, effusa substrin-

4. *Et illa*) Goth. lens. (tac. Gesn.) *etiam i.* cum Voss. 2 et edd. posterr. ante Basil. — *Dicitur usus esse*) Turic. *ducitur est.* Flor. (a pr. m.) *ducitur esse.* Alm. *dicitur esse.*

Et sublimis) Turic. *est s.* Flor. (a pr. m.) e s.

Audaciora) Turic. Flor. *audatiore*; a pr. m. ille *audititiore*; hic *auditiore.* Guelf. *audacior* cum Voss. 3. — *Non praesumunt*) Sic Turic. Flor. cum Alm. Basil. Burm. Gesn. Bip. *Neo p.* Obr. Reliqui MSS et excusi ante Locat. *et p.* et Camp. quidem *praesumit.* Mox omnes *praesumunt* solum, quo redit Capp. hinc alienissima effutiens in nota. Gedoynus quoque e prava scriptura meras nugas eliciens defungitur.

Eadem) Turic. Flor. Guelf. *eandem* cum libris, ut videtur, omnibus exc. Camp. (nam hic expresse nostrum) Obr. Burm. Gesn. Bip. Nostrum suasit Rollinus. — *Proprie*) lens. omittit cum posterr. edd. ante Ald. — *Supplere, effusa*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. cum Alm. Reliqui inserunt *et.* Pro *effusa* Guelf. *admissa.* Bern. autem omittit *supplere effusa.*

hic significantur *figurae*, sunt illae verborum primum, deinde etiam grammaticae potius quam rhetoricae, quoniam id spectatur, quod Romani et Graeci sermonis diversitas facere vertentem cogit. cf. I, 1, 13; IV, 2, 118.

4. *Non praesumunt — facultatem*) Nihil difficultatis in loco, modo memineris *praesumere* esse *in antecessum auferre*, cuius significationis testem Gesnerus recte citat locum XI, 1, 27. Sed eodem faciunt levi differentia, quibus utitur Burmannus, II, 4, 7; I, 10, 27; VIII, 6, 63; cf. nos ad I, 1, 20.

Oratorium robur) Cf. II, 4, 2, «tanto *robustior*, quanto verior». Poëticae enim fictioni inanem quendam tumorem tribuit.

Substringere) «Nescio an haec legerit Tertullianus, certe simili modo hoc verbo utitur *de Oratione* c. 1, de brevitate orationis dominicae *quantum — substringitur verbis, tantum diffunditur sensibus*». Burmannus. Elegantissimum huius verbi usum habet et Ovidianus ille *substricta gerens — ilia Ladon* Metam. III, 216; *astricta ilia* noster VIII, 3, 10.

gere. Neque ego paraphrasim esse interpretationem 5
tantum volo, sed circa eosdem sensus certamen atque
aemulationem. Ideoque ab illis dissentio, qui vertere
orationes Latinas vetant, quia, optimis occupatis,
quidquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius. Nam
neque semper est desperandum, aliquid illis, quae di-
cta sunt, melius posse reperiri: neque adeo ieiunam ac
pauperem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene
dici, nisi semel, non possit. Nisi forte histrionum multa 6
circa voces easdem variare gestus potest, orandi minor
vis, ut dicatur aliquid, post quod in eàdem materia
nihil dicendum sit. Sed esto, neque melius, quod inve-

5. *Paraphrasim*) Sic Turic. Flor. (nisi quod *pha*, quod a sec. m. emendat Flor.) cum Locat. Ven. Rusc. *Paraphrasin* Goth. (tac. Gesn.) et sic sec. Tur. manus. *Per yfrasim* Camp. *Periphrasim* (err. Gesn.) Iens. Tarv. Reliqui graecis litt.

Esse) Turic. Flor. (hic a pr. manu) omittunt.

Volo) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *vero*, sed per compendium ⁰. — *Vertere orationes*) Guelf. *veteres oratores.*

Latinas) Turic. *latina.* — *Vetant*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. *Vetent* Camp.

Optimis occupatis) Turic. *optimus o.*; a sec. m. *optimis occupati.* — *Necesse sit esse deterius*) Turic. *necesset sed erius*; a sec. m. *necesse sit sed erius.* Flor (a pr. m.) *n. s. deterius.* — *Semper est desperandum*) Turic. *sed per illud d.*; a sec. m. *sic per illud d.* Flor. (a pr. m.) *sed per illud est d.* Alm. *semper illud d.* Obr. *semper est sperandum*; et modo *et* pro *neque.* — *Nisi* Turic. *non.*

Non possit) Camp. omittit *non.*

6. *Nisi forte*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. — *Multa circa voces easdem*) Turic. *muta c. vetes eadem.* Flor. (a pr. m.) *muta c. veteres eadem* Guelf. quoque *muta.* Basil. in marg. *mutus.* — *Post*) Goth. *praeter.* cum Voss. 2, et edd. a Iens. inde ante Basil. acc. Gryphio.

Sed) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm.

5. *Paraphrasim — interpretationem.* Facile apparet attendenti prius esse subiectum, alterum attributum; ne forte quis propter vim oppositionis, attributum priore loco positum putet.

Ab illis dissentio) Aliquid eorum, quos hic improbat noster, opinionis simile demonstrat Pseudo-Turnebus apud Cic. de Or. I, 34 initio.

6. *Histrionum — gestus*) « Satis constat, contendere eum » (Ciceronem) « cum ipso histrione solitum, utrum ille saepius eandem sententiam variis gestibus efficeret, an ipse per eloquentiae copiam sermone diverso pronuntiaret ». Macrobius Saturn. II, 10.

7 nimus, esse, neque par: est certe proximus locus. An vero ipsi non bis ac saepius de eadem re dicimus, et quidem continuas nonnunquam sententias? Nisi forte contendere nobiscum possumus, cum aliis non possumus. Nam si uno genere bene diceretur, fas erat existimari praeclusam nobis a prioribus viam. Nunc vero innumerabiles sunt modi, plurimaeque eodem viae du-
8 cunt. Sua brevitati gratia, sua copiae; alia translatis virtus, alia propriis. Hoc oratio recta, illud figura declinata commendat. Ipsa denique utilissima est exercitationi difficultas. Quid? quod auctores maximi sic di-

Esse) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 1, 2, 3, Alm. Vall. et edd. ante Gryph. exc. Ald. Reliqui *sit*, corrigente Regio; sed eadem nostrae structura est apud Horatium Epistt. I, 1, 81. *Esto — teneri.* — *Par*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *pars.* — *Proximus locus*) Guelf. *proximis locis.* Camp. *proximis l.* cum Bad. Gryph. Stoër. Chouet. Rollin. Capper. Sed MSS. reliqui nostrum.

7. *An vero ipsi non bis*) Flor. Guelf. *A. v. i. nobis* cum Voss. 1, 3; *an non ipsi nos* Goth. cum Voss. 2 (err. Burm.): addat an omittat Goth. *bis*, parum attendi. *A. v. i. nos* sine *bis* Camp. *An non ipsi nobis* Iens. (err. Gesn.) Tarv. *An non ipsi nos bis* Loc. Ven. Ruse. Bad. Gryph. Rollin. *An vero ipsi nos bis* Ald. — *Contendere*) Turic. *ad intendere*; a sec. manu *ad id intendere*. Flor. (a pr. m.) *intendere*. Positus voculae *non* mirus est in nostra scriptura, ubi duobus verbis divellitur ab *An* suo. Mox *Nisi forte*, exquisitior figura loquendi lograte recurrit post paucos versus. Quamquam cf. X, 1, 23. An hic potius quam supra §. 6 omitti debebant haec duo vocabula, et sic scribi tota sententia: *An vero ipsi nos bis ac saepius — sententias, ac contendere nobiscum possumus, cum aliis non possumus?* cf. X, 3, 29.

Cum aliis non possumus) Turic. Flor. (a pr. m.) omittunt cum Alm. Voss. 1, 3. — *Vno genere*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Alm. Goth. Voss. 1, 2, 3, et edd. ante Ald. Hic nostris *dumtaxat* subiungit, Regio suadente; reliqui inserunt *tantum.* — *Diceretur*) Guelf. *dicetur* cum Goth. Voss. 3, Iens. et edd. posterr. ante Leid. exc. Basil.

Erat) Goth. Iens. (tac. Gesn.) *erit* cum edd. posterioribus ante Leid. exc. Basil. — *Viam. Nunc*) Flor. (a sec. m.) Camp. inserunt *in dicendo* cum Goth. Voss. 2 (ut videtur) et edd. ante Stoër. exc. Basil. acc. Gibs. Obr. Pro *nunc vero* Alm. *numero.*

8. *Sua brevitati gratia, sua copiae: alia*) Iens. *sive brevitatis g. sive c. a.* cum edd. posterr. ante Bad. Sed Turic. *s. b. gratiam ut alia*; a sec. m. *gratia*, retento an omisso *ut* nescio. Flor. prima manus penitus abrasa, et *sua copiae* repositum. Alm. haec duo verba omittit. Guelf. *s. brevitate g. s. copia* cum Voss. 1, 3. — *Auctores*) Camp. *oratores.*

ligentius cognoscuntur? Non enim scripta lectione secura transcurrimus: sed tractamus singula, et necessario introspicimus, et, quantum virtutis habeant, vel hoc ipso cognoscimus, quod imitari non possumus. Nec 9 aliena tantum transferre, sed etiam nostra pluribus modis tractare proderit: ut ex industria sumamus sententias quasdam, easque versemus quam numerosissime, velut eadem cera aliae atque aliae formae duci solent. Plurimum autem parari facultatis existimo ex 10 simplicissima quaque materia. Nam in illa multiplici *personarum*, *causarum*, *temporum*, *locorum*, *dictorum*, *factorum* diversitate facile delitescet infirmitas, tot se undique rebus, ex quibus aliquam apprehendas, offerentibus. Illud virtutis indicium est, fundere, quae na- 11

Cognoscuntur) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *cognoscantur* cum Alm. — *Ipso*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *ipsi*. — *Possumus*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *possimus*; a sec. m. Turic. modo *imitare*.

9. *Pluribus*) Goth. Iens. *plurimis* cum edd. posterr. ante Ald. acc. Bad.; omittit *modis* Obr. per errorem.

Aliae atque aliae formas — solent) Turic. *in alia alias quae forma — solent*; a sec. m. *solet*. Flor. *in alias quae formae — s.*; a sec. m. *aliae aliaeque f. — s.* Guelf. *alia aliaeque f. — s.* Alm. *in alia aliasque formas — s.* Camp. *in alias atque alias formas — solet*.

10. *Parari*) Turic. *parare* cum Voss. 1, 3. *Paratae* Guelf. — *Nam in*) Tur. Flor. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. Tarv. omittuut *in* cum Voss. 1, 2. *N. in ulla* Voss. 3. — *Causarum*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. Vicissim *dictorum* abest a Voss. 3. Paria desiderantur tria, sed ego *rerum* fuisse suspicor pro *causarum*, et illud quidem facillima excidebat.

Delitescet) Goth. (arr. Gesn.) *delirescet* cum Vall. Bad. male hoc probante. — *Se undique*) Turic. *secundi*. Flor. (a pr. m.) *secundique* — *Ex quibus*) Turic. Flor. *et quibus*; ille a sec. m. *e. q.*; hic nostrum. — *Aliquam apprehendas*. Turic. Flor. Guelf: *aliquem a.* (Gualf. *depr.*) cum Alm. — *Offerentibus*) Turic. *offertium*.

11. *Virtutis*) Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *virtutum* cum

9. *Numerosissime*) Cf. VIII, Pro. 2.

Eadem cera — duci) Cf. X, 3, 17. Eandem cerae fingenti habilis imaginem demonstrant VV. DD. apud Demetrium de eloc. §. 296, p. Schn. 115. Plin. VII, 9, 11. Cic. de Or. III, 45, §. 177.

10. *Causarum*) Cf. not. crit.

11. *Fundere — contracta*) Contrarium est illi §. 4, *effusa substringere*. Sic et Cic. de Finib. III, 15,

tura contracta sunt, augere parva, varietatem similibus, voluptatem expositis dare, et bene dicere multa de paucis. In hoc optime facient infinitae quaestiones, quas vocari θέσεις diximus, quibus Cicero iam princeps
12 in re publica exerceri solebat. His confinis est destructio et confirmatio sententiarum. Nam quum sit sententia decretum quoddam atque praeceptum; quod de re, idem de iudicio rei quaeri potest. Tum loci communes,

Voss. 3. — *Parva*) Turic. Flor. *parte*. Ille a sec. m. *parva*; hic nostrum. Alm. *partes*.

Voluptatem) Alm. *voluntatem*. Nil tale mei; cf. X, 4, 33.

Infinitae) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *infinitas*.

Θέσεις) Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *thesis* cum edd. ante Ald. sed Bad. *Theseis*. — *Re publica*) Turic. *rebus*.

12. *Destructio*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *restructio*. Ille a sec. m. *restrictio*, et sic Camp. cum Bodl. Andreana ed.

Quoddam) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm.

De re) Goth. Iens. (tac. Gesn.) *de reo* cum Voss. 2. Vall. et edd. posterr. ante Basil. item compluribus apud Burm.

Idem) Iens. (tac. Gesn.) *id est* cum edd. poster. ante Ald.

Iudicio rei quaeri potest) Turic. Flor. (hic a pr. m., sed *quae*) *iudicio que p.* Ille a sec. m. i. *quoque p.* — *Flexus recedentia*) Turic. *f. at* (cf. X, 1, 118) *recentia*; a sec. m. *f. alios recedentia*, et sic Camp. Sed Flor. (a pr. m.) *f. refundi — et — dilatari*, ubi posito a Davisio Senecae loco « *latius* virtus *funditur* »; at aliquoties Plin. Hist. N. *fundi in latitudinem*. Noster VIII, 3, 10. Novatum dicendi genus, quod is, qui dilatat aliquam rem, dicitur *fundere* eandem.

Expositis) Cf. II, 5, 19. Latioris illius significationis illud quoque Senecae Epist. 55, p. Bip. 159, « Frontem — — tantum novi, et *exposita* quae ostendit etiam transeuntibus.

Θέσεις) Cf. II, 1, 9. Recte demonstrant Cic. ad Att. IX, 4: « Ne me totum aegritudini dedam, sumpsi mihi quasdam tanquam θέσεις » etc. cf. ep. IX: « θέσεις meas commentari non desino ». Monet Gesnerus, *Paradoxa* esse eiusdem generis, quae et ipsa maturus iam et honoribus defunctus Cicero tractavit.

12. *Destructio et confirmatio sententiarum*) transfertur ad sententias et decreta ab hominibus proposita id quod usurpari proprie solebat de rebus narratis. Narrationum enim proprie est ἀνασκευὴ καὶ κατασκευή. Gesnerus ad eos, quos indicavimus II, 4, 18, addit Theonem in progymnn. p. Camerar. 64 seqq. In sententia, quae est de re iudicium, fieri potest idem quod in facto narrato, quod est res ipsa. Idem, qui hoc monet, Gesnerus ablegat ad VIII, 3, 21, ut *destruere* ostendatur esse *refutare*.

Loci communes, quos — scriptos) Cf. II, 4, 27; IV, 2, 117.

quos etiam scriptos ab oratoribus scimus. Nam qui haec recta tantum, et in nullos flexus recedentia copiose tractaverit, utique in illis plures excursus recipientibus magis abundabit, eritque in omnes causas paratus. Omnes enim generalibus quaestionibus constant. Nam 13 quid interest, *Cornelius Tribunus plebis quod codicem legerit*, reus sit: an quaeramus, *Violeturne maiestas, si magistratus rogationem suam populo ipse recitaverit? Milo Clodium rectene occiderit*, veniat in iudicium: an, *Oporteatne insidiatorem interfici, vel perniciosum reipublicae civem, etiamsi non insidietur? Cato Marciam honestene tradiderit Hortensio*: an, *Conveniatne res talis bono viro?* De personis iudicatur, sed de rebus contenditur. Declamationes vero, quales 14 in scholis rhetorum dicuntur, si modo sunt ad verita-

centia. Guelf. *f. recidentia*. — *Copiose*) Turic. *compiose*. Guelf. *compositione* cum margg. Basil. et Vidov. — *Excursus*) Turic. Flor. *recursus* cum Alm. — *Omnes causas paratus*) Turic. *omnis causa scratas*; a sec. manu *omni c. scr.* Palatinus Gebhardi *o. c. seratas*. Flor. (a pr. m.) *o. c. eratas*; a sec. m. *o. c. gratus*, et sic Guelf. Camp. cum Goth. et edd. ante Obr. acc. Rollin. exc. Iens. Tarv. quae *Gracchus*. E Gebhardi emendatione nostrum. Modo *habundavit* Flor.

13. *Quaestionibus*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. *Constat* Turic. — *Tribunus plebis*) Turic. *r. pl.* — *Si magistratus rogationem*) Turic. *immaiestas r.*; a sec. m. *quod r.* Camp. *si r.* Flor. (a pr. m.) *si magistratus* omittit. — *Recitaverit*) Turic. *recitavit*. — *Iudicium: an*) Guelf. Iens. (tac. Gesn.) omittunt *an* cum Voss. 3, et edd. posterr. ante Ald. acc. Badio, qui proscribendum falso indicat. Mox pro *ne* Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *nec*.
Non insidietur) Turic. Flor. inserunt *nisi*.

Honestene — Hortensio) Flor. *honesteque — hortentia* (hoc a pr. m.). — *Res talis*) Flor. (a pr. m.) *re salis*.

14. *Dicuntur*) Turic. Flor. *dicentur*. — *Similes*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *simulibus*. — *Adolescit profectus*) Turic. Flor. (hic a pr. m. sed *ado*) *adule-*

13. *Cornelius — codicem legerit*) Cf. IV, 4, 8. Cornelianarum fragmentum adhuc neglectum legitur apud Aquilam Romanum p. Ruhnk. 156.

Cato Marciam) Cf. III, 5, 11. Capperonnerius Catoni hoc exprobrantes demonstrat Tertullianum *Apologetic.* 39, et Augustinum *de bono coniugii* 18, et lib. *de fide et operibus* VII, item mentionem facti habentem Strabonem lib. XI p. 515.

tem accommodatae, et orationibus similes, non tantum dum adolescit profectus, sunt utilissimae, quae inventionem et dispositionem pariter exercent, sed etiam quum est consummatus, ac iam in foro clarus. Alitur enim atque enitescit, velut pabulo laetiore, facundia, et assidua contentionum asperitate fatigata renovatur.
15 Quapropter historiae nonnunquam ubertas in aliqua exercendi stili parte ponenda, et dialogorum libertate gestiendum. Ne carmine quidem ludere contrarium fuerit: sicut athletae, remissa quibusdam temporibus ciborum atque exercitationum certa necessitate, otio
16 et iucundioribus epulis reficiuntur. Ideoque mihi videtur M. Tullius tantum intulisse eloquentiae lumen, quod in hos quoque studiorum secessus excurrit. Nam si nobis sola materia fuerit ex litibus, necesse est, deteratur fulgor, et durescat articulus, et ipse ille mucro ingenii

scent inventus. Ille a sec. m. *adulescet iuventus*, et sic (nisi qood *o*) Camp. com Alm. Bodl. Andr. (sed hi praesens *adolescit*).

Et dispositionem) Flor. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. omittunt *et*, male. — *Consummatus*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *consummatis*, ille etiam *claris* a sec. m.

Alitur) Toric. *aliter.* — *Enitescit*) Goth. (tac. Gesn.) *nitescit* cum Voss. 2.

15. *Epulis*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *et ullis*, cum Alm. Ille a sec. m. *eduliis*, et sic Bodl. Palatin. Gebh. Vox quidem non est reiicula.

16. *Deteratur*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *deteretur.* Goelf. *deterreatur.* — *Quotidiana pugna*) Turic. Flor. (hic duplici *T*) *cotidiano alia p.* Ille a sec. m. *cotidiani a. p.* hic nostrum. Ex Alm. *Quotidio alia p.* Etiam Camp. per *co.*

14. *Pariter exercent*) I. e. simul com elocutione, cuius proprie est in stilo exercitatio.

15. *Ciborum — certa necessitate*) Redditur presse Graeca victus athletici appellatio, ἀναγκοφαγία, de qoa vide Salmas. ad Tertullian. de Pallio p. 261, 2; item citatos in ἀναγκοφαγεῖν apud Hesych. et Valcken. in Diatriba p. 79, 80. Eodem redit illa §. 17 *saginn;* cf. et Cic. pro Sextio 36. Tacit. Histor. II, 88. Nostr. XI, 3, 26; XII, 10, 41. Declam. IX, 5, p. 173. Apparet in gladiatore, qui comparatur declamanti, esse obesitatem, in milite, qui dicenti in foro robur nervis astrictum.

16. *Durescat articulus*) Recte comparant *mollem articulum* II, 12, 2.

quotidiana pugna retundatur. Sed quemadmodum fo- [17] rensibus certaminibus exercitatos, et quasi militantes reficit ac reparat haec velut sagina dicendi: sic adolescentes non debent nimium in falsa rerum imagine detineri, et inanibus simulacris, usque adeo, ut difficile ab his digressos sit assuefacere, ne ab illa, in qua prope consenuerint, umbra, vera discrimina, velut quendam solem, reformident. Quod accidisse etiam Porcio La- [18] troni, qui primus clari nominis professor fuit, traditur: ut quum ei, summam in scholis opinionem obtinenti, causa in foro esset oranda, impense petierit, uti subsellia in basilicam transferrentur. Ita illi caelum novum fuit, ut omnis eius eloquentia contineri tecto

17. *Exercitatos*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *excitatos* cum Alm. — *Et quasi* Turic. *et quas*; a sec. m. *equos*.

Sic adolescentes — nimium in falsa) Turic. *recalescentes f.* Flor. (a pr. m. *secalescentes f.* cum Alm. Sed Camp. *in* omittit. — *Difficile*) Turic. Flor. *difficilius* cum Alm. *Difficilis* Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, 3, et edd. ante Gryph. exc. Bad. cuius, quamquam tacentis, nostra scriptura videtur esse emendatio. An fuit antiquitus *difficile iis digressos?* — *Digressos*) Turic. (a pr. m.) Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) *digressus* cum Voss. 2, 3, et edd. ante Gryph. exc. Bad. Mox Basil. *assuefieri* ex coniectura Philandri. — *Consenuerint*) Flor. *consuerint*; a sec. m. *consuerunt*. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) *consueverunt*. Camp. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *consueverint*.

18. *Etiam Porcio*) Turic. Flor. inserunt *in*. An fuit *M?*

Professor) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *professus*. Item Flor. (a pr. m.) *numinis*. — *Traditur: ut*) Turic. *traditus autem*. — *Vt — eius*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm.

17. *Vmbra — solem*) Notissimae similitudines, velut XII, 10, 15; et apud Ciceronem, ubi vide Ernestum in Clave.

18. *Porcio Latroni*) Cf. IX, 2, 91. In *basilica*; cf. XII, 5, 6 et Lexica M. Seneca in praef. lib. IV Controv. « narratur, — declamatoriae virtutis Latronem Porcium unicum exemplum, quum pro reo in Hispania rustico Porcio propinquo suo diceret, usque eo esse confusum, ut a soloecismo inciperet, nec ante potuisse confirmari, tectum ac parietes desiderantem, quam impetravit, ut iudicium ex foro in basilicam transferretur. Vsque eo ingenia in scholasticis exercitationibus delicate nutriuntur, ut clamorem, silentium, risum, caelum denique pati nesciant». Vide his utentem Wolfium in praef. ad edit. Marcellianae p. 23.

19 ac parietibus videretur. Quare iuvenis, qui rationem inveniendi eloquendique a praeceptoribus diligenter acceperit: quod non est infiniti operis, si docere sciant et velint: exercitationem quoque modicam fuerit consequutus, oratorem sibi aliquem, quod apud maiores fieri solebat, deligat, quem sequatur, quem imitetur; iudiciis intersit quam plurimis, et sit certaminis, cui de-20 stinatur, frequens spectator. Tum causas vel easdem, quas agi audierit, stilo et ipse componat, vel etiam alias, veras modo, et utrinque tractet, et, quod in gladiatoribus fieri videmus, decretoriis exerceatur, ut fecisse Brutum diximus pro Milone. Melius hoc, quam rescribere veteribus orationibus, ut fecit Cestius contra

19. *Infiniti*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *finiti* cum Goth. Voss. 1, 2, 3, Iens. Tarv.; cf. X, 1, 38. — *Velint*) Turic. (a sec. m. sed ab eadem et *sciat*, et id quoque Camp.) Camp. *velut*. Guelf. *vel in*. Iens. *vel* cum edd. ante Basil. quae omittit cum reliquis ante Obr. acc. Rollin. Nostrum et Flor. Alm. Goth. Voss. 2. — *Spectator. Tum causas*) Turic. Flor. *spectatorem causis*. Ille a sec. m. *spectator in causis*; hic nostrum.

20. *Vel etiam alias*) Turic. Flor. *sed v. e. alias vel alias*. Hic novissima duo vocabula tollit sec. m. — *Vtrinque*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *utrumque* cum Goth. et edd. ante Gryph. — *Decretoriis*) Turic. *at — delectoris* (cf. §. 12; sed quid ibi sit lineolae interiectae non exputo). Flor. *de lectoris* cum Alm. (ubi tamen hoc esse narratur pro varia lectione); a sec. m. *de rhetoricis*, cum Tarv. Ald. Bad. *De rhetoriis* Guelf. cum Iens. (tac. Gesn.) Loc. Ven. Rusc. *Retiariis* Basil. cum margine Cod. Vall. *Vel directoriis* Camp. *De rectoriis* Vall. a pr. m. *In derectoriis* Voss. 1, 3, Bern. (sed hic fortasse sine *in*). *In rebus actis* Gryph. Stoër. Chouet. Leid. Gibs. Rollin. *Dextris et laevis* Obr. Nostrum tuentur Vall. (a sec. m.) Voss. 2, Goth. et suo ingenio Nic. Faber ad Senecam. — *Orationibus*) Camp. *actionibus*; cf. IV, 1, 32.

Cestius) Sic Flor. cum Bas. *Tertius* Guelf. *Sextius* Goth. Iens. (tac. Gesn.)

19. *Et velint*) Cf. II, 3, 5.

Quod — fieri solebat) Cf. notam Spald. ad VI, Pro. 3; item XII, 11, 5.

20. *Quas agi audierit*) I. e. quibus agendis interfuerit.

Decretoriis) Cf. VI, 4, 6. Noster quidem locus an solo adiectivo defungi possit, recte dubitabitur; et suspicor praemittendum *armis* (cf. not. crit.). Rem magnopere illustrat Seneca pater praef. lib. IV, Controv. « Gladiatores gravioribus armis discunt quam pugnant ». Sic Caligula (Sueton. 54): « Battuebat *pugnatoriis* » (ea sunt *decretoria*) « armis ».

Brutum diximus) Cf. X, 1, 23.

Cestius) Homo fuit Graecae origi-

Ciceronis actionem habitam pro eodem, quum alteram partem satis nosse non posset ex sola defensione. Citius 21 autem idoneus erit iuvenis, quem praeceptor coëgerit in declamando quam simillimum esse veritati, et per totas ire materias: quarum nunc facillima, ut maxime favorabilia decerpunt. Obstant huic, quod secundo loco posui, fere turba discipulorum, et consuetudo classium certis diebus audiendarum: nonnihil etiam persuasio patrum, numerantium potius declamationes, quam aestimantium. Sed, quod dixi primo, ut arbitror, 22

cum.Alm. (conf. §. 11) et edd. posterr. ante Basil. Reliqui *Sestius*. Nostrum probant Burmannus, Gesnerus, Wolfius. Vicissim M. Senecae (in praef. l. II, Controvv.) obtrusus *Cestius* pro *Sextio*, monentibus Fabro, Schotto et ad nostrum locum Burmanno. — *Satis*) Turic. Flor. *situs* cum Alm. Ille a sec. m. *litis*, et sic Camp. cum Ald. et marg. Bad. Gryph. item aliquot ap. Burm. Hic nostrum.

21. *Autem idoneus*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. *A. si i.* Guelf. cum Voss. 1, 2, Goth. Iens. Tarv. Reliqui *a. sic i.* — *Totas ire*) Turic. *tota scire*; a sec. m. *totas scire*, et sic a pr. m. Flor. — *Vt maxime*) Sic Turic. Flor. cum Alm. Ille a sec. m. *aut m.* et sic Camp. Reliqui *et m.* — *Obstant*) Sic Turic. Flor. Guelf. Reliqui *obstat.* — *Loco*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Alm. Ioann. Reliqui *libro*; cf. I, 10, 18.

Fere turba discipulorum) Turic. Flor. *feretur d.* Ille a sec. m. *fremitus populorum.* Hic nostrum, ut et Guelf. cum Goth. Voss. 1, 2, Vall. Bern. Iens. et edd. posterr. ante Basil. exc. Ald. Reliqui *frequens t. d.* (rectissime improbatum Regio) nisi quod Camp. lepide *fremens t. d.* Capper. nostrum voluisse videtur, appellans aliquot loca libri I, cap. 2 (velut §. 15), ubi *turba* sine illo *frequens* (neque amant eiusmodi additamenta qui stilo pollent); sed operae defuerunt: omittitur enim *fere*.

nis, rhetoricen factitans Romae, qui, id ipsum quod hic in Miloniana causa fecisse narratur, solebat *rescribere* Orationibus Ciceronis. Testis est Seneca pater p. Bip. 399, a quo et refertur *in Milonem recitans.* Eandem Caligulae fuisse temeritatem prodit Suetonius c. 53, recte monente Capp. cf. Wolfius in praef. quatuor orationibus, a Marclando notatis, adiecta p. 20; item nos in disputatione de Marcelliana p. 34.

21. *Quod secundo loco posui*) I. e. « per totas ire materias »; cf. VII, 2, 9; « quod tertio loco posui » IX, 2, 6 *pr. l. posuimus.*

Consuetudo — aestimantium) Recte Almeloveenus ablegat ad II, 7, 1.

22. *Primo — loco*) I, 2, 15. Illud *ut arbitror* deliciandi magis causa dixisse mihi videtur, quam propter oblivionem. Ad *quam sustinere* an forte *quem* inseremus?

libro, nec ille se bonus praeceptor maiore numero, quam sustinere possit, onerabit: et inanem loquacitatem recidet, ut omnia, quae sunt in controversia, non, ut quidem volunt, quae in rerum natura, dicantur: et vel longiore potius dierum spatio laxabit dicendi necessitatem, vel materias dividere permittet. 23 Vna enim diligenter effecta plus proderit, quam plures inchoatae et quasi degustatae. Propter quod accidit, ut nec suo loco quidque ponatur: nec illa, quae prima sunt, servent suam legem: iuvenibus flosculos omnium partium in ea, quae sunt dicturi, congerentibus: quo fit, ut timentes, ne sequentia perdant, priora confundant.

VI. Proxima stilo *cogitatio* est, quae et ipsa vires ab

22. *Sustinere*) Turic. Guelf. *sustineri* cum Ald. Stoer. Chouet. Leid. — *Inanem*) Sic Camp. Sed Turic. *animam*. Flor. (a pr. m.) *animiam*. Reliqui *nimiam*; cf. X, 3, 2. — *Recidet*) Turic. Flor. Guelf. *recidere* cum Goth. Voss. 2, Alm. Bern. — *Quidem*) Sic Turic. Flor. (a pr. m. uterque). Reliqui *quidam*, quasi serio aliqui hoc vellent. — *Dierum*) Guelf. *dixerim*. — *Materias dividere*) Turic. *materiam si d.*; a sec. m. *materiam sibi d.*, et sic Camp. cum Bodl. Andr. *Materias sibi d.* Iens. cum edd. ante Bad. *Materiam d.* Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 2.

23. *Vna enim*) Turic. Flor. Guelf. omittunt cum Alm. Voss. 2, 3, Goth. Iens. Tarv. Mox Loc. cum posterr. ante Bad. *Vna* solum. — *Quidque*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *quidquid* cum Alm. Ille a sec. *quicquam*, et sic Camp. cum edd. ante Gryph. — *Confundant*) Guelf. *confundunt*.

1. Inscriptione carere videntur Turic. Flor. Habent receptam illam *de cogitatione* Guelf. Goth. Iens. et reliqui, non Camp. — *Accipit, et est inter*)

Vt quidem volunt) Declamantes quidem iuvenes hoc volunt, aut velle potius videntur.

Materias dividere) Hoc ne videatur pugnare illi, quod cupit fieri, ut per totas eatur materias, tenendum est, (quod Rollinus monuit, vertendoque expressit Gedoinus) pluribus declamandi diebus ab uno quodam discipulo totam pertexi materiam. *Longius dierum spatium* pertinet ad « classes *certis diebus* audiendas. »

23. *Servent suam legem*) Ampliora fere fiunt principia declamationum, refertaque iis, quae minime eius sint loci. Neque enim inchoantes illi et degustantes discipuli homano, ut par est, et civili ingressu (III, 8, 59) utuntur, occasione promendi bellas suas sententias mox destitutum se iri timentes. *Confundere priora* erit igitur permiscere ea rebus alienis, nec legitimo ordine tractari sinere.

1. *Cogitatio est*) Placet omittens est Codex unus Florentinus.

hoc accipit, et est inter scribendi laborem, extemporalemque fortunam media quaedam, et nescio an usus frequentissimi. Nam scribere nec ubique, nec semper possumus: cogitationi temporis ac loci plurimum est. Haec paucis admodum horis magnas etiam causas complectitur. Haec, quoties intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adiuvatur. Haec inter medios rerum actus aliquid invenit vacui, nec otium patitur. Neque vero 2 rerum ordinem modo, quod ipsum satis erat, intra se ipsa disponit, sed verba etiam copulat, totamque ita contexit orationem, ut ei nihil praeter manum desit. Nam memoriae quoque plerumque inhaeret fidelius, quod nulla scribendi securitate laxatur. Sed ne ad hanc quidem vim cogitandi perveniri potest aut subito, aut cito. Nam primum facienda multo stilo forma est, quae 3

Turic. *accipiet quae i.*; a sec. m. *accipiet quod i.* Flor. *accipet quae i.*; a sec. m. *accipiet et est quae i.* Camp. (qui et *hae*) *accipiet quod i.* Suspicor, primitus fuisse: *accipit estque i.*; neque enim commoda relatio est inter *et — et*, quum prius rectius coalescat cum *ipsa*. — *Vsus frequentissimi*) Turic. *unus frequentissime vim*; a sec. m. *unius frequentissimi vim.* Flor. *unus frequentissimi vim*, in quo manus sec. mutat *usus*. Camp. *usus frequentissimus* cum Goth. Voss. 2, Vall. (sed hic obscure).

Nec ubique) Flor. Guelf. *non ubique* cum Voss. 1.

Cogitationi) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *cogitatio.*

Admodum horis) Turic. Flor. inserunt *est*; idem mox inter *intermissus somnus* omittit Camp. — *Vacui — patitur*) Turic. Flor. *v. n. experientium* cum Alm. Ille a sec. m. *v. n. experientiam*, hic nostrum. Guelf. *vacuum otium p.* cum Voss. 1, 3, Bern.; *vacuum o. non p.* Iens. cum edd. posterr. ante Ald. *V. n. o. pariter* Camp. Suspicor fuisse *v. n. patitur otium*; cf. VII, 2, 14.

2. *Rerum*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *eum.*

Copulat, totamque) Turic. *compula tamque*; a sec. m. coniunctim. Flor. (a pr. m.) Camp. *copulatamque.* Sed ille a sec. (praeter repositam nostram) post *contexit* inserit *plerumque.* — *Nam*) Turic. Camp. *namque.* Flor. *nam et.* Turic. et *memoria.* — *Quoque*) Guelf. omittit.

Fidelius, quod) Turic. Flor. *f. que* diremptim, sed Guelf. *fideliusque.* Goth. *f. quae* cum Alm. Voss. 2. *Inhaerent f. quae n. s. s. laxantur* Camp. quod placet. Omittit Guelf. *scribendi.*

3. *Multo stilo*) Turic. posterius, Camp. cum Goth. et Vall. prius omittit.

Accipit, et est) Cf. not. crit.

Media quaedam) Cf. XI, 2, 3.

2. *Praeter manum*) I. e. praeter stilum.

nos etiam cogitantes sequatur: tum assumendus usus paulatim, ut pauca primum complectamur animo, quae reddi fideliter possint: mox per incrementa tam modica, ut onerari se labor ille non sentiat, augenda vis, et exercitatione multa continenda est, quae quidem maxima ex parte memoria constat: ideoque aliqua mihi 4 in illum locum differenda sunt. Eo tamen pervenit, ut is, cui non refragetur ingenium, acri studio adiutus

— *Etiam cogitantes*) Iens. *incogitantes* cum edd. posterr. ante Ald. qui *nec cogitantes.*

Tam modica — labor) Turic. *tam odit autonetari l.*; a sec. m. *t. edita ut on.* Reliqua non adduntur a conferente. Flor. (a pr. m.) *tam odit aut onerari l.* — *Vis*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.). Reliqui *usu.*

4. *Ingenium*) Turic. Flor. omittunt cum Alm. Alter a sec. m. reponit *ingenio.* — *Vt ei tam*) Turic. Flor. *ut ei etiam* Guelf. *ut etiam* cum Goth. Voss. 1, 2, 3. Reliqui *ut ea etiam.* Nostrum e coniectura. — *Quam quae*) Sic Turic.; a pr. manu *quamque.* Voss. 1, 3, *quoque.* Reliqui *quaeque*, nisi quod

3. *Augenda vis — quae — memoria constat*) Significatur *vis* animi longam quoque orationem sine scriptione complectentis; eaque *augenda* est (ut vitulum ferre assuescendo mox taurum ferat, cf. I, 9, 5) *et exercitatione continenda* (cf. de tali huius verbi usu dicta ad inscr. nostri libri et Burm. ad Petron. 11, postquam *forma* comparata fuit plurima scribendo. Sed illa « inscripta complectendi vis » quid magnopere est nisi memoria? Itaque *in illum locum* (lib. XI, c. 2) differendus ex magna parte eius tractatus; cf. eius cap. §. 41, ubi Milonis Crotoniatae similitudine etiam Gesnerus utitur in nota.

4. *Eo tamen pervenit, ut — tantum consequatur, ut.* Nisi negligentiorem toties experti essemus nostrum in vocabulis iisdem geminandis (cf. X, 5, 7), magis fortasse offenderemur duplici hoc *ut*, quod stilo, ut ait ille, depascendum fuisse videbitur. Quare enim non ita ordinavit orationem, ut defungeretur uno *ut* cum suo coniunctivo? Aliena tamen fuerit *κρίσις* quae prius *ut*, itemque haec, *tantum consequatur*, expungenda suadeat, ut talis structura contingat. Constitui autem debet, quod sit subiectum in verbo *pervenit.* Recte Gesnerus similem formulam demonstrat X, 7, 19. In harum locutionum neutra impersonale verbum *pervenire* agnosces, vel subaudies *res*, quo expresso opus erat, velut VI, 3, 51. Erit igitur nostro quidem loco *vis* illa e prioribus huc vocanda in altero *facultas extemporalis.* Ita simul apparet, quare verbosior fieri maluerit Qu. quam omittere mentionem ipsius, quam nunc tractabat, virtutis oratoriae. Haec quousque pervenire posset, ostendere volebat, non quid homini studioso accideret; quamquam res eodem redire potest videri. Verum sic ad exemplum tantum recidebat id, cui dignitas praecepti quaerebatur.

tantum consequatur, ut ei tam quae cogitarit, quam quae scripserit atque edidicerit, in dicendo fidem servent. Cicero certe Graecorum Metrodorum Scepsium

Obr. *neque ac quae*, probatus, non compilatus, ut criminatur Burm., Rollino; et sic Bip.

Edidicerit) Turic. Flor. *ederint*. Ille a sec. m. *ediderit*, et sic Guelf. Camp. Hic, nostrum. Vulgatum horum *ut — servent* ita refingi iubet Gesnerus: *ut eandem q. c. quam quae s. a. e. i. d. f. s.* magis ille consulens auribus quam Obrechtus. Pro *atque* modo *an* Goth. mire!

Scepsium) Turic. Flor. (hic a sec. m. nostrum) *Scersium*. Camp. *Scepcium*. Voss. 1, *Escepsium*. Voss. 3, Bern. *Esceptium*. Iens. *Ephesium* cum edd. posterr. ante Ald. Hic *Septium*. Vall. *Sceptium* cum edd. rell. ante Capper. exc. Basil. Nostro addicere videntur Guelf. Goth. Infra XI, 2, 26. Turic. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *Sceptius* com Ald. Sed Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *Septius*: ibi nostram asserit Regius, et est iam in Locat. — *Empylum*) Sic Turic. Flor. (nisi quod minuscula *E*) cum Vall. Bern. *Empilium* Guelf. *Empilum* Voss. 1. *Empillum* Voss. 3; *Emphylum* Goth. cum marg. Bad. *Emphilum* Voss. 2, cum marg. Vall. *Euripilum* Camp. *Emphillum* Iens. Tarv. *Eriphilum* Loc. Ven. Rusc. Reliqui *Eriphylum*. Hunc non apud Ciceronem solum, qui eius memor dicitur a nostro in vulgatis, sed apud omnes omnino scriptores frustra quaeri testantur VV. DD. quod non debebat praetermitti ab editore Bibliothecae Fabricianae vol. VI, p. 129. Apparet autem aliquid ausum Camp. refingendo nomine ad XI, 2, 15, in quo ipso vitioso, exigua est librorum meorum varietas. Sed ille Larissaeus est, noster Rhodius. Nomen, quale posui, vel reliqui potius ex vetustissimis, etsi alias ignotum, memoratur tamen a Plutarcho in Bruto (initio), diciturque ita audiisse rhetor quidam familiaris Bruti, ab ipso aliquoties in epistolis appellatus, cuius supersit exiguus quidem nec contemnendus de Caesaris caede libellus, inscriptus Brutus. Patria rhetoris a Plutarcho non proditur. Sed debebat eius nomen adiici catalogo illi Fabriciano. Schneiderus sane (ap. Wetzel. ad Cic. Brut. 88) *Charmadam* ex Cic. de Or. II, 88, et altero nostri XI, 2, 26, loco, restituendum hic pro illo Eriphylo censet; sed mihi hoc non persuadet, cum propter ductuum diversitatem, tum propter patriam; Charmadas enim Atheniensis videtur, quamquam expressum hoc apud neminem invenio. Quintiliano aliquem hic errorem imputare religio mihi quidem non fuerit. Verum hominem aliquem, Empyli nomine, qui memoria in primis polleret, inter veteres celebratum omnino negare non sustineo; quum vel Brutianus ille possit intelligi. Ille alter XI, 2, 15, *Eurypylus Larissaeus*, ut protinus confessione hac ignorantiae defungar, etiam minus, quis et qualis esset, indagari potuit. Longe enim sane abest quod Petrus Gerardus Dukerus (libro infra memorando) demonstrat apud Diogenem Laërtium mentionem fieri *Eurylochi*, sceptici (lib. IX, 68), item *Eurylochi Larissaei* (II, 25), hominis Socratis aetate potentis et divitis, qui Libanio (Decl. 29) sit Carystius (mendose tamen, ut recte monet Mena-

Cicero — Metrodorum Sepsium et Empylum Rhodium.) Cf. not. crit.

et Empylum Rhodium, nostrorumque Hortensium tradidit, quae cogitaverant, ad verbum in agendo retulis-
5 se. Sed si forte aliquis inter dicendum effulserit extemporalis color, non superstitiose cogitatis demum est

gius): et ipse hoc sguoscit Dukerus. Quod antem ad Aristot. Polit. (in Addendis p. 491) Schneiderus *Eurypylum* ex Aleuadarum familia (in quo quidem est patrise cum nostro commuuio) ostendit ap. Herodotum IX, 58, item *Eurypylum* scriptorem sp. Atheuaeum XI, p. 508, ut et plures *Eurypylos* et *Eurypylen* in bibtiotheca Apollodori, boc, iuquam, semina saltem qusedam habet iuveniendse fortasse aliquando prubabilis de hoc nostro coniecturae. Nibil praeterea spud VV. DD. reperi, nec ipse quidquam erui.

5. *Aliquis*) Turic. Flor. (bic s sec. m.) *aliqui* com Voss. 1, 3, Burm. inde efficit *alicui*; sed pronomine indiget *color*.

Effulserit) Gnelf. *obfulxerit*. Goth. *effluxerit* cum Vall. Voss. 2, msrg. Colb. Cf. Burm. ad Declam. IX, 7, ubi *offulsit* restituit e Codd., et Drakenb. ad Sil. XIII, 114 (quum subito dextrum offulsit conatibus omen) ubi itidem pro *effulsit* alterum illud e MS. repositum. Quod quo minus hic quoque placeat, obstare videtur *inter dicendum*. Literam *X* huic vocabulo iufulciri solitam vide apud Drakenb. ad Liv. XXI, 62, 4. — *Color*) Turic. *cohors* cum Alm. (non Flor. conf. X, 5, 20). Fuisse *colos* suspicatur Burm., non ego. An *aliqui*—*effulserint extemporales colores*? Sed hoc displicuerit. — *Regredi*) Sic Turic. (a sec. m.) Camp. cum Palat. Gebh. A pr. ille cum Flor. *redi*, qui a sec. m. *redire*, et sic reliqui.

5. *Effulserit extemporalis color*) Quem Obrechtus hic substituere velit, *calor*, probatus Burmanno et Gesnero, lenissima reponatur mutatione. Et in extemporalitate est sane *calor*; cuiusmodi sliquid e sequenti capite §. 12, huc advocat Burm. « si *calor* ac spiritus — successum *extemporalem* ». Opponitur *calor* diligentiae X, 3, 18. Ipsi cogitationi idem illa *calor* tribuitur VIII, Pro. 27; X, 3, 6. Sed *effulgendi* verbum *calori* parum couveuit, qui uon spectatur, verum sentitur. *Color* sutem, quem technico illo tantum siguificstu accipere nimis fortasse assuevimus, de quo vide IV, 2, 88; acc. X, 1, 116, hic fuerit *splendor*, *nitor*. Alius *extemporalitatis* color, alius *extemporalis*; ille speciem dat ex tempore fusae orationis, hic ex ipso rei praesentis instincto oboritur. Proprie usurpantes *colorem* rhetores simulationem msgis significant, quam oruatum; latiore usu *color* tribuetur singulis in dicendo locis, qui exquisitiore cultu nitescunt, quaedam velut orandi munditiae. Ita Cicero Pompeium, couferens eum tabulae msgni cuiusdam pictoris, « omnibus a se pictum et politum srtis *coloribus* » ait (ad Att. II, 21). Sunt quales λήκυθοι (ib. I, 14). Mox noster X, 7, 7: « scriptorum *colorem* » quem « subito effusa reddant » significat quidem speciem, sed ornatam eandem et splendore aliquo reuidentem. Laudatum in extemporalibus, non quidem Gallionem, sed Cassium Severum, suaque praeparata longe antecedentem,

inhaerendum. Neque enim tantum habent curae, ut non sit dandus et fortunae locus, quum saepe etiam scriptis ea, quae subito nata sunt, inserantur. Ideoque totum hoc exercitationis genus ita instituendum est, ut et digredi ex eo, et regredi in id facile possimus. Nam ut primum 6 est, domo afferre paratam dicendi copiam, et certam: ita refutare temporis munera longe stultissimum est. Quare *cogitatio* in hoc praeparetur, ut nos fortuna decipere non possit, adiuvare possit. Id autem fiet memoriae viribus, ut illa, quae complexi animo sumus, fluant secura, non sollicitos et respicientes, et una spe suspensos recordationis, non sinant providere: alioqui vel extemporalem temeritatem malo, quam male cohaerentem cogitationem. Peius enim quaeritur retror- 7 sus, quia dum illa desideramus, ab aliis avertimur: et

6. *Vt primum*) Turic. *et primo.* — *Domo*) Turic. Flor. (sed in hoc recantioris hoc manus esse narratur, quae veterem scripturam eraserit) Guelf. *domum.* — *Refutare*) Turic. Flor. *res futuri* cum Alm. Alter a sec. m. *refutari*, et sic Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 1, 2, et edd. posterr. ante Ald. Sed Camp. *futari.* — *Munera*) Turic. omittit. — *Stultissimum*) Turic. (a sec. m.) *stultissima.*

Adiuvare possit) Guelf. omittit, solito errore.

Vt illa) Camp. *u. ea* cum Goth. et edd. ante Ald. acc. Bad. Gryph. — *Complexi*) Turic. *compleri.*

Sumus) Turic. (a sec. m.) *sumimus.* Camp. *simus* cum Goth. at edd. ante Basil. — *Secura*) Goth. omittit.

Non sollic.) Turic. (a sec. manu) *nec s.* Iens. *ne s.* cum edd. posterr. ante Leid. exc. Basil. acc. Roll. Capper.

Sollicitos et) Turic. Flor. *sollicito sic.* Ille a sec. m. *sollicitos sic*, hic nostrum.

7. *Dum illa*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Reliqui *cum i.*; Conf. XI,

apud Senecam patrem (praef. lib. Exc. Controvv. III), demonstrat Gesnerus.

6. *Refutare*) Valde huic verbi potestati congruit locus Ciceronis pro Rabir. post. 16, « quam bonitatem non modo non aspernari ac *refutare*, sed complecti etiam et augere debetis »; et coniungit eundem cum nostro Gesnerus in Thesauro. Cf. et Salm. ad Capitolin. in Ant. Pio V, p. 257. Incidit hoc plane in Franco-Gallorum *refuser*, ut et alio quodam *frustrandi* significatu; vide mox *renuntiabit*.

ex memoria potius repetimus, quam ex materia. Plura sunt autem, si utrumque quaerendum est, quae inveniri possunt, quam quae inventa sunt.

VII. Maximus vero studiorum fructus est, et velut praemium quoddam amplissimum longi laboris, *ex tempore dicendi facultas*; quam qui non erit consequutus, mea quidem sententia civilibus officiis renuntiabit, et solam scribendi facultatem potius ad alia opera convertet. Vix enim bonae fidei viro convenit auxilium in publicum polliceri, quod in praesentissimis quibusque periculis desit: ut monstrare portum, ad quem navis

3, 48. — *Repetimus*) Flor. (a pr. m.) *respectibus*. Voss. 3, Obr. *res petimus*. — *Si utrumque*) Turic. Flor. *strutius utrumque*. Ille a sec. m. *sed strictius* u., hic nostrum. Camp. *si strictius* u. cum edd. ante Bad. Aliquid turbare dicitur Alm. Emendat Burm. *si utrum rectius*; Gesn. *si utcumque*, ut sit *utcumque* «quovis modo, omnino»; appellatis locis XI, 2, 24; XI, 3, 101. Ego tali sententiae necessarium censeo *utique*, non *utcumque*, in quo, si *strutius* illud nihil in recessu habere iudicetur, equidem acquiescam.

1. Turic. inscriptionem hanc habet *Quemadmodum extemporalis facilitas pateretur*. Guelf. Goth. *Q. e. facultas paretur et contineatur* cum reliquis ante Gesn. exc. Obr. Nihil eiusmodi in Flor. Camp. — *Et velut*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. omittunt *et*. — *Praemium quoddam amplissimum*. Turic. *primus quidam plius* (postremae vocis primis duabus literis superponitur *v* littera). Flor. Guelf. *primus quid amplius* cum Voss. 1, 3, Bern. Omittit *amplissimum* Camp. cum Goth. Voss. 2, Vall. (sed ex hoc expuncta dicitur vox *amplius*) Gryph. Sed *amplius* pro superlativo reliquae edd. ante Stoer. *Praemium* et *primum* confundi a librariis docet hic Burm. Cf. III, 11, 28.

Bonae fidei) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *bona fide*. Postremus et *Nec* pro *Vix* cum Ald. et marg. Vidov.

Quod in) Turic. Flor. omittunt. Ille a sec. m. *quod* solum, et sic Guelf. Camp. cum Goth. et edd. ante Basil.

Vt monstrare) Turic. Flor. Guelf. Camp. *intrare* cum Goth. Voss. 1, 2, 3, Vall. Bern. Iohann. Alm. et edd. ante Ald. acc. Basil. Aldus quidem et Cervic. *monstrare* de coniectura Regii, Badius ut propius veteres ductus reposuit *indicare*, quod habent reliqui, addito a Gryph. inde *ut*. Quod Bad. longius esse putabat ab antiqua scriptura *monstrare*, id proxime ad eam accedit, testibus diplomatum tabulis; nec verbi potestas ipsa tam apta est in *indicando* quam in *monstrando*. Sed inserendo *ut* post *desit* non poterant defungi, qui restitutum cuperent locum.

Portum, ad quem navis) Turic. Flor. *p. ut a*ᵗ (cf. X, 5, 20) *intra possum n.*

7. *Si utrumque*) Cf. not. crit. *Vt monstrare*) Cf. not. crit.

1. *Renunt.*) Cf. dicta ad I, 2, 20, p. 45.

accedere, nisi lenibus ventis vecta, non possit. Siquidem innumerabiles accidunt subitae necessitates, vel apud magistratus, vel repraesentatis iudiciis continuo agendi. Quarum si qua, non dico cuicumque innocentium civium, sed amicorum ac propinquorum alicui evenerit, stabitne mutus, et salutarem petentibus vocem, statim, si non succurratur, perituris, moras et secessum et silentium quaeret, dum illa verba fabricentur,

2

Hic a sec. m. nostrum, ille pro *intrare p. — n.* reliquis omnibus deletis haec: *intra portum navis.* Quae quidem scriptura eo me deducit, ut Qu. ipsius manum hanc fuisse putem: *ut intrare portum navis nisi l. v. v. n. p.* Implicatur similitudo ipsi orationi et per insperatum adnectitur rei, cui illustrandae inservit. Sic modo X, 4, 4, *ut opus poliat lima* et IX, 2, 78, *ut — eludant*, ubi non debebam nullam agnoscere comparationem. Subito oborta comparatio est et infra §. 23; item X, 3, 7, *flatus*, *danda vela*; et X, 1, 4, *athleta*; X, 3, 10, *ferocientes equos*; XII Pro. 23, *nec adhuc a littore*; XII, 7, 4, *portum.* Praeterea frequentissimum est nostro subiungere sententias per *ut* inductas, de quo genere egi in disputatione de Marcelliana p. 61 — 65. Illa profecto in Turic. et Flor. prima manus nihil nisi criticam continebat animadversionem; « *intrare portum* at alii » (vel potius *alii* solum) « *intra portum* ». Mox quum obscuratum esset verbum *intrare*, altero indigere se senserunt librarii, qui inseruerunt *accedere*, quod nunc sane est in ipsis vetustissimis.

Nisi lenibus ventis vecta, non possit) Turic. *non l. ventibus v. n. p.*; a sec. m., *non l. ventis vectari p.* Camp. *nisi l. v. vecta p.*

2. *Accidunt*) Turic. Flor. Camp. *accedunt.* — *Apud magistratus, vel*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. Est homoeoteleuton, ut supra X, 6, 6; et hic §. 24.

Iudiciis) Flor. *iudicis*; a sec. m. *iudicibus.* — *Cuicumque*) Turic. *quicumque.* — *Statim*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *statimque* cum Goth. Voss. 1, 2, et edd. ante Stoer.

Quaeret) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *quaerat.*

Fabricentur) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *fabricantur.* Iens. Tarv. *fabricetur.* Cf. IX, 3, 6.

Vecta) Malim *acta.* Navem enim *ventis vectam* poëtis, puto, relinquemus; cf. §. 23.

2. *Apud magistratus*) Aliquoties noster ostendit causas apud magistratus oratas extraordinario iudicio, velut III, 10, 1; IV, 1, 72; V, 13, 6; *repraesentata* iudicia, sunt maturata ante diem.

Petentibus — perituris) Dum petunt ii, qui, nisi succurratur, statim perituri sunt.

Illa verba) I. e. illa tam egregia, quibus superbit. Sic §. 8: « velocitas *illa* », etiam quodammodo §. 10: « brevia *illa* », et §. 32: « *illa* elaborata »; ut non indigeamus mutatione, quam ad Dial. de Oratt. c. 9, suadet Schelius « *illic* verba ».

et memoriae insidant, et vox ac latus praeparetur?
3 Quae vero patitur hoc ratio, ut quisquam sit orator imparatus ad casus? Quid, quum adversario respondendum erit, fiet? Nam saepe ea, quae opinati sumus, et contra quae scripsimus, fallunt, at tota subito causa mutatur; atque ut gubernatori ad incursus tempestatum, sic agenti ad varietatem causarum ratio mutanda
4 est. Quid porro multus stilus, et assidua lectio, et longa studiorum aetas facit, si manet eadem, quae fuit incipientibus, difficultas? Periisse profecto confitendum est praeteritum laborem, cui semper idem laborandum est. Neque ego hoc ago, ut ex tempore dicere malit, sed ut
5 possit. Id autem maxime hoc modo consequemur. Nota sit primum dicendi via. Neque enim prius contingere

3. *Vero*) Turic. Flor. (hic a sec. m.) *mora* cum Alm.
Ratio) Turic. Flor. Guelf. *oratio* cum Iens. (tac. Gesn.) Tarv. Sed Turic. a sec. m. *orto*. Goth. (tac. Gesn.) omittit *patitur* cum Voss. 2. — *Imparatus ad casus*) Turic. Flor. Guelf. *aliquando mittere casus* cum Goth. Voss. 1, 2, 3, Alm. Bern. *Aliquando mitteretur c.* Iens. Tarv. Nostra quidem in ipso Camp. sed reposita haud dubie a corrigente. Burmannus tentat: *qui aliquando mutiret ad casus*, verbum *mutiendi* errori locum dedisse tenens, etiamsi aliter ordinata fuerit structura. Mihi tale quid succurrit: *ut quisquam nesciat orator aliqua committere casui.* Dativum quidem illum alibi vix reperio. Neque tamen *casu* scribere ausim, antiquo more. — *Casus? Quid*) Camp. inserit *Aut*.
Vt gub.) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt *ut*.
Ad varietatem) Turic. Flor. (hic tamen retinet accusativum) *aut varietate*.
4. *Multus*) Turic. Flor. (a pr. m. uterque) *multis*.
Assidua) Flor. (a pr. m.) *ad sua* cum Alm.
Studiorum) Guelf. *studio* cum Voss. 1, 2, 3, Goth.; cf. X, 1, 44; XI, 3, 50. *Idem*) Turic. omittit cum Voss. 3. — *Dicere malit*) Flor. (a pr. m.) *diceremus alit.* Bern. *dicerem aliter.* — *Consequemur*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *consequimur*.
5. *Dicendi*) Turic. Flor. at (cf. §. 1) *aliquendi* cum Alm. (sed hic omisso at). Ille a sec. manu *alloquendi*, hic nostrum. Camp. *eloquendi.* — *Causarum*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt. — *Quamquam — sint*) Sic Turic. Flor. Reliqui *q. — sunt.* — *Sit ac sec.*) Turic. *sed ad s.*; a sec. m. nostrum cum Voss. 1, 3. Sed Flor. *si ad s.*; a sec. m. *sit quid s.*, et sic reliqui exc. Guelf. qui *s*.

3. *Vt quisquam — ad casus*) Cf. not. erit.
4. *Longa — aetas*) Cf. I, 8, 8.

cursus potest, quam scierimus, quo sit et qua perveniendum. Nec satis est, non ignorare, quae sunt causarum iudicialium partes, aut quaestionum ordinem recte disponere: quamquam ista sint praecipua: sed quid quoque loco primum sit ac secundum, et deinceps: quae ita sunt natura copulata, ut mutari aut intervelli sine confusione non possint. Quisquis autem via dicet, 6 ducetur ante omnia rerum ipsa serie, velut duce: propter quod homines etiam modice exercitati, facillime tenorem in narrationibus servant. Deinde, quid quoque loco quaerant, scient, nec circumspectabunt; nec offerentibus se aliunde sensibus turbabuntur, nec confundent ex diversis orationem, velut salientes huc illuc, nec usquam insistentes. Postremo habebunt modum et 7 finem, qui esse citra divisionem nullus potest. Expletis pro facultate omnibus, quae proposuerint, pervenisse

atque s., et Camp. qui s. *quidque s.* — *Et deinceps*) Sic Turic. Flor. Reliqui *ac d.* — *Confusione*) Guelf. *confessione*; cf. IV, 2, 47.

6. *Via dicet, ducetur*) Sic Flor. *Vi adicet ducet ducetur* Turic. *Vi adiciet d.* a sec. manu. *Adducet d.* Guelf. *Viamque discet d.* Camp. *Viam discet d.* Goth. Voss. 2, Vall. Bad. Basil. *Viam ducet d.* Voss. 3; *via ducetur d.* Iens. cum edd. posterr. ante Ald. (err. Burm.). Reliqui *viam qua ingrediendum sit discet d.*, quod in quibus exemplaribus is qui hoc testatur Regius invenerit, equidem non reperio, ut ipsius glossam putem. — *Circumspectabunt*) Turic. Flor. *rum sp.* Ille a sec. m. *iterum s.*, hic nostrum. — *Confundent ex*) Turic. Flor. inserunt *sed.* — *Velut salientes huc illuc*) Turic. Flor. *valet salientibus hic illud*; ille a sec. m. *velut sal.* (nescio dativumne an accus.) *hinc in illud*; hic, *velut salientes hinc illuc.* — *Usquam*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *unquam.* Goth. omittit *nec usquam.*

7. *Expletis pro facultate*) Turic. Flor. (hic a pr. manu) omittunt *pro.* —

5. *Mutari aut intervelli*) « Cf. XII, 9, 17 ». Gesnerus.

6. *Via dicet*) I. e. ordine at ratione utetur in dicendo; cf. II, 17, 41; IV, 5, 3; VII, 10, 5; VII, 2, 56. Cic. Orat. XXXIII initio. Quamquam nullo horum quidem locorum adeo praecise usurpatur haec locutio. Sed referebat hic breviorem esse, ut in re modo diligenter explicata, quid esset « dicendi *via* ».

Ante omnia — Deinde) Cf. V, 13, 6. Insolens tamen, quod post *quisquis* secundo loco pluralem usurpat; sed intervenerant isti *homines*, ad quos deflexit oratio.

Insistentes) Cf. not. cr. ad IX, 4, 18.

7. *Expletis — sentient*) Scabra

se ad ultimum sentient. Et haec quidem *ex arte*, illa vero *ex studio*: ut copiam sermonis optimi, quemadmodum praeceptum est, comparemus; multo ac fideli stilo sic formetur oratio, ut scriptorum colorem, etiam quae subito effusa sunt, reddant; ut quum multa scri-
8 pserimus, etiam multa dicamus. Nam *consuetudo* et *exercitatio* facilitatem maxime parit, quae si paululum intermissa fuerit, non velocitas illa modo tardatur, sed ipsum os quoque concurrit. Quamquam enim opus est

Omnibus — pervenisse se ad) Turic. *o. proposuisse ad.* Flor. *o. proposuissem ad;* a sec. m. nostrum, nisi quod *proposuerunt.* — *Sentient*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *sentiunt.* — *Ex arte*) Turic. *et arta.*

Etiam quae) Goth. (err. Gesn.) *e. ea q.* cum Voss. 2, Iens. et edd. posterr. ante Basil. — *Effusa sunt*) Flor. (a pr. m.) *effulsa s.* Guelf. *e. sint.* — *Etiam multa*) Turic. *etiamque multa;* a sec. m. *etiam quam m.* Camp. *etiam et m.* Iens. *etiam qui m.* cum edd. ante Ald. In *quam* hue *qui* depravari a quibusdam narrat Regius; inter interpretandum in auditoriis, suspicor; neque enim in libris reperio excusis. Badius hoc ipsum fortasse in codice sublatum a Valla existimat, quum sententiam suam tueri voluerit; v. Elegg. Vall. I, 17, p. 55 sqq. Dubitari nequit, quin *quam multum* abstersa iam et evanescente exclamationis forma, in potestatem intentionis abierit apud scriptores, velut est Cic. Verr. III, 88: *Fecerunt alii alia quam multa.* Plin. H. N. XIV, 21, p. Hard. 728, *quam multis peremptis;* vide Lexica. Itaque sane hic illud ipsum *quam* a Qn. profectum suspicor.

8. *Non veloc.*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt *non* cum Goth. 2. — *Sed*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 1, 2, 3, Vall. Alm. et edd. ante Bad. Ex huius quidem coniectura reliqui (praeter Basil.) nostrae haec est oratio ex copulae defectu. Inseram *enim* post *expl.* Sed in eo quoque haereo, quod additur *quae proposuerint*, in quo magis eorum est significatio, quae cum auditoribus communicaverint orantes, quam quae ipsi intra se taciti disposuerint (cf. lib. IV, cap. 4). Hasce difficultates vitaris legendo *omnibus pervenisse se.* Quod si audacius videatur, scribe *o. propositis pervenisse se.* In participio enim illa, quam dixi, potestas minus inest; (cf. ad III, 8, 42, sed et hic not. crit.).

Quemadmodum praeceptum est) « Ab initio inde huius libri ». Gesnerus.

Comparemus; multo) Inserendum censeo *ut*, quod concinnitas postulat; nec geminationem moror protinus recurrentis alia potestate *ut*; (cf. X, 6, 4).

Etiam multa) Cf. not. crit.

8. *Os quoque concurrit*) Quid apud Romanos sit *os concurrens*, Lexica docent in voce *concurrendi.* De tempore huius verbi consule not. crit.

naturali quadam mobilitate animi, ut, dum proxima dicimus, struere ulteriora possimus, semperque nostram vocem provisa et formata cogitatio excipiat: vix tamen 9 aut natura, aut ratio in tam multiplex officium diducere animum queat, ut inventioni, dispositioni, elocutioni, ordini rerum verborumque, tum iis, quae dicit, quae subiuncturus est, quae ultra spectanda sunt, adhibita vocis, pronuntiationis, gestus observatione, una sufficiat. Longe enim praecedat oportet intentio, ac prae se 10 res agat: quantumque dicendo consumitur, tantum ex ultimo prorogetur: ut donec perveniamus ad finem, non

voculae subiiciunt *et νάρκημα*, mira levitate. Idem et *ἄγημα* (conf. Steph. Thes. vol. I, p. 7, et 91) hariolatus erat et *αἷμα*. Graecum nomen ullum aut lacunam inserendo relictam cave credas inveniri in ullo librorum, quos negligentiores hic critici tacent. — *Os quoque concurrit*) Turic. Flor. *atque c.* cum Alm. Alter a sec. manu *coit atque c.*, et sic Guelf. Voss. 3 cum reliquis omnibus. Nostrum primi recepimus ex verissima Gesneri coniectura, qui et ipse in textu ponere debebat. Turic. a sec. m. *eque c.* Quod autem idem *concurret* habet, verius puto, sed supra scribendum *tardabitur*. Lochmanni coniecturae nihil hic proficiunt, suadentis «sed *ipsa*» (velocitas) «coit atque concurrit», vel «sed *ut hoc* ipsum coit atque concurrit». — *Quamquam*) Turic. *qui*; a sec. manu *quid*. — *Animi, ut*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt *ut* cum Voss. 3. — *S. ulteriora possimus*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *in ora s. possumus*. Guelf. *u. s. possumus*.

9. *Dispositioni*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *dispositio*. Mox *elocutioni* omittit Guelf. cum Voss. 1, 3.

Iis, quae dicit) Turic. *isque didit*; a sec. m. *is qui dicit*. Flor. (a pr. manu) *iis quae edidit*. — *Adhibita vocis*) Turic. *adhibati v.*; a sec. m. *adhibeat et v.* — *Gestus observatione, una*) Turic. *gustus in gestu observationum in una*; a sec. m. *in* deletur et praecedenti voci *pron.* applicatur *que* enclitica. Flor. *gestus in gestu observatione in una*. Guelf. *g. observationem in luna*, cum Voss. 1, 3, in ultimis duobus. Camp. *g. observationem una*.

10. *Oportet*) Guelf. omittit cum Voss. 3.

Ut donec) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. Mox pro *perveniamus* Guelf. *perveniat*. — *Non minus—procedamus*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *id unus—procedimus*. — *Gradu—offensantesque*) Turic. *gradus intersicientes offensansque*. In Flor. *si non* sunt recentioris manus.

10. *Praecedat — intentio*) Sit intentio ultra id quod cummaxime pronuntiant. Eiusmodi est illa, in qua haerebam, *antecedens memoria* I, 1, 25, ut plane verum reddiderit Gedoynus; sed cf. XI, 2, 3.

Prorogetur) I. e. repraesentetur, potestate ad solutionem pecuniarum

minus prospectu procedamus, quam gradu, si non intersistentes offensantesque brevia illa atque concisa sin-
11 gultantium modo eiecturi sumus. Est igitur usus quidam irrationalis, quem Graeci ἄλογον τριβὴν vocant, qua manus in scribendo decurrit, qua oculi totos simul in lectione versus, flexusque eorum et transitus intuentur, et ante sequentia vident, quam priora dixerunt. Quo constant miracula illa in scenis pilariorum ac ventilato-

Atque concisa) Turic. inserit iterum *illa*. Camp. *a. conscia.*
Singultantium) Turic. *singultatium*; a sec. m. *sigillatim*.
Eiecturi) Turic. *elucturi* cum Alm.; a sec. m. *elicturi*. Flor. *electuri* (conf. X, 5, 20). Burm. suadet *eructaturi*, appellato Heinsio ad Ov. Metam. XIV, 211. Nos, *eluctaturi*. De voce et verbis hoc Tacit. Annal. IV, 31; Stat. Achill. I, 125. *Eiicere* enim vix est *singultantium*, sed nimis properum; *sumus* pro reliquorum *simus* dedimus e Turic. Guelf. Camp. cum Goth. et edd. ante Stoer.
11. *Vsus quidam*) Turic. *vivi q.* Camp. *via quaedam*.
Irrationalis) Turic. (hic *in*) Flor. Guelf. *irrationabilis* cum Goth. Voss. 2, 3, Alm. et edd. post Camp. ante Stoer. acc. Gibs. Obr. Roll. (non Leid.); cf. II, 16, 16.
Qua — qua) Sic Turic. (nisi quod sec. loco a pr. manu *quam*) Flor. Guelf. Camp. cum Voss. 1, 2, 3, Bern. (hic tamen in priore non memoratur) Iens. Tarv. Ald. Basil. Reliqui *quo — quo*. — *Flexusque*) Turic. Camp. *fluxusque*. — *Dixerunt*) Turic. (a sec. m.) *dixerint*.
Ventilatorum) Flor. (a pr. m.) Guelf. *ventulatorum* cum Voss. 1, 2 (an 3?) Bern. — *Emiserint*) Guelf. *miserint*.

pertinente, de qua vide Lexica. Et idem *praerogare*.
Eiecturi) Cf. not. crit.
11. Ἄλογον τριβὴν) Cf. II, 15, 23.
Qua manus in scribendo) Apposite demonstrat Gesnerus locum Ciceronis de Or. II, 30, §. 130.
Pilariorum ac ventilatorum) Illos respondere praestigiatoribus quos hodie scyphorum vel perarum lusores appellamus, Lexica docent et quidem ex hoc modo loco, itemque unius inscriptionis auctoritate apud Fabrettum. Plures enim ne apud Forcellinum quidem testes invenio, sedulum alioqui lapidum literatorum exploratorem. Hos plane nusquam praeterea reperimus hac quidem potestate, nisi forte huc pertinet, quem Gesnerus excitat in Thesauro, Prudentii versus Peristeph. XIV, 78. « Tu *ventilator* urbis », ubi commode agnoscas praestigiatorem, imponentem vulgo; possis tamen et eum, qui ignem ventilet. Accedit proxime ad Fabii notationem Suidas in voce ψηφολόγοι, qui οἱ ψηφολόγοι ait τοὺς ὀφθαλμοὺς τῷ τάχει τῆς μεταθέσεως τῶν ψήφων ἀπατῶντες συναρπάζουσιν. Huiusmodi artificum mentionem apud veteres persequitur, quem indicat Burm., Casaubonus ad Athen. I, 16, p. 19 B, et magis quidem perfunctorie ad Theophr. περὶ ἀπονοίας p. (Fisch.)

rum, ut ea, quae emiserint, ultro venire in manus credas, et qua iubentur decurrere. Sed hic usus ita proderit, 12 si ea, de qua loquuti sumus, ars antecesserit, ut ipsum illud, quod in se rationem non habet, in ratione versetur. Nam mihi ne dicere quidem videtur, nisi qui disposite, ornate, copiose dicit, sed tumultuari; nec fortuiti 13 sermonis contextum mirabor unquam, quem iurgantibus etiam mulierculis superfluere video: cum eo quod, si calor ac spiritus tulit, frequenter accidit, ut successum extemporalem consequi cura non possit. Deum tunc 14

Iubentur) Turic. *inventur*. Alm. *iuventus*; cf. §. 10.

12. *Si ea, de qua locuti*) Turic. *alia si eum tota loca l.*; a sec. m. nihil reponitur nisi *ad alia*. Flor. *alia si ea tota loca locutis*; a sec. m. *si ea tota de qua l.* Goth. (tac. Gesn.) *s. de ea q. l.* — *Illud — in ratione*) Turic. *i. non habet in oratione*. Flor. item a pr. m. nisi quod *ratione*. Camp. omittit *in se*. — *Nam mihi ne d.*) Turic. Flor. (a pr. m.) *n. m. d.* cum Alm. Sed Turic. a sec. manu *non m. d.*

Sed tumultuari) Sic Turic. Guelf. Ille a sec. m. *s. tumultuati*. Flor. Alm. Voss. 1, Iens. Tarv. *s. tumultuarii*. Sed Goth. (tac. Gesn.) Camp. *nec tumultuarii* cum Voss. 2. Reliqui *Sed nec tumultuarii*, revellentes ab antegressis, quae diremptio est in ipso Guelf.

13. *Video: cum eo quod*) Sic Voss. 2, Goth. (nisi quod ex hoc *video cum cum e. q.* affertur, quod quidem ego non praestiterim) Iens. Tarv. cum edd. ante Bad. *Cum eo quod* (omisso *video*) Turic. Flor. Guelf. *Video quod* Camp. cum Vall. Bodl. Andr. Obr. *Quod* solum Voss. 1, 3. Reliqui *video quem*. — *Frequenter accidit*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Voss. 2, et edd. ante Bad. nec. Basil. Reliqui inserunt *enim*, cuius auctorem appellare Vallensem videtur Bad., sed per errorem haud dubie.

14. *Tunc*) Turic. *tamen*. — *Id evenisset*) Turic. *inter*. Flor. (a pr. m.) *interim*. Alm. *id evenisset cm mt*, unde Burmannus cruit *cum maxime*, cuius glossa fuerit *quum id evenisset*. Voss. 3, *id evenisse*. — *Ait, dictitabant*) Sic Camp. ex coniectura profecto, conf. V, 13, 19; sed quae sola sani quidquam coloris habeat. Guelf. *dictitabant* solum; *dictitabant* Voss. 1, 3; *aiebant* solum Goth. cum Voss. 2. Reliqui (Flor. sane a pr. m. *d. agebant*) *dicit aiebant*, in quo ipso latere puto *dictitabant*. Neque tamen eo acquiescendum, quasi Ci-

85. Cava ad *miracula* referas genitivum *pilariorum* etc., qui pendat a *scenis*; sicut et Alciphron III, 20, ait se εἰς τὸ θέατρον adductum, quum venisset ad praestigiatorem.

13. *Cum eo quod — frequenter accidit*) Est structura, qualem vidimus II, 4, 30. Sequentia autem *ut successus — non possit* ita intellige: « ut successus orationis extemporalis vincat successum curae et meditationis ».

affuisse, quum id evenisset, veteres oratores, ut Cicero ait, dictitabant. Sed ratio manifesta est. Nam bene concepti affectus et recentes rerum imagines continuo impetu feruntur, quae nonnunquam mora stili refrigescunt, et dilatae non revertuntur. Vtique vero quum infelix illa verborum cavillatio accessit, et cursus ad singula vestigia restitit, non potest ferri contorta vis, sed, ut optime vocum singularum cedat electio, non
15 continua, sed composita est. Quare capiendae sunt illae, de quibus dixi, rerum imagines, quas vocari φαντασίας indicavimus, omniaque, de quibus dicturi erimus, *personae*, *quaestiones*, *spes*, *metus*, habenda in oculis, iu affectus recipienda. Pectus est enim, quod disertos facit, et vis mentis. Ideoque imperitis quoque, si modo sunt aliquo affectu concitati, verba non de-

cero ipse *veteribus* annumeretur istis *oratoribus*, ubi opus erat scribere *velut*, non *ut*. Locum quidem Ciceronis, in quo legatur huiusmodi vel ipsius vel veterum ab ipso memoratorum sententia, ostendere non est in promptu. Quod enim demonstrant de Orat. I, 46, §. 202, quicumque inspexerit, alia omnia inveniet; cf. III, 1, 8. Congruet aliquis eorum, si repertus fuerit, locorum, ubi quae summa cum eloquentia per extemporalem impetum fusa sint, divinitus dicta perhibentur. — *Affectus et*) Turic. *adfectet*; a sec. manu (reficto etiam modo *concepto*) *affectu ad*. — *Quae nonnunquam mora*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. — *Restitit*) Obr. *resistit*. Placet; cf. X, 3, 19.

Ferri) Turic. Flor. (sed hic a sec. m. *al ferri*; vide lib. X, 1, 109); Guelf. *fieri* cum Alm.; *surti* Iens. cum edd. posterr. ante Ald.

15. *Quare capiendae*) Turic. (a pr. m.) *si qua re capienda*.

Indicavimus) Camp. *diximus* cum Bodl. Andr.

Affectus) Guelf. *affectibus*; Turic. *adfectis*.

Sunt aliquo) Turic. *sint alio quo*; Flor. *sint a*.

Desunt) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *sunt*.

14. *Vt Cicero ait, dictitabant*) Cf. not. crit.

Dilatae non revertuntur) Cf. X, 3 extr.

Infelix illa — cavillatio) Cf. X, 3, 10.

Restitit) Cf. not. crit.

Ferri contorta vis) Imitatur Ciceronem in eo qui supra positus est, loco IX, 4, 55. Est enim *contortus* in laude. *Ferendi* verbum vide etiam ad IX, 4, 18.

15. *De quibus dixi*) Cf. VIII, 3, 64. Item XI, 3, 62; XII, 10, 6, demonstrante Gesnero.

sunt. Tum intendendus animus, non in aliquam rem [16] unam, sed in plures simul continuas: ut, si per aliquam rectam viam mittamus oculos, simul omnia, quae sunt in ea circaque, intuemur, non ultimum tantum videmus, sed usque ad ultimum. Ad dicendum etiam pudor stimulos habet et dicendorum exspectata laus: mirumque videri potest, quod, quum stilus secreto gaudeat, atque omnes arbitros reformidet, extemporalis actio auditorum frequentia, ut miles congestu signorum, excitatur. Namque et difficiliorem [17]

16. *Tum intendendus*) Guelf. *tamen i.* cum Iens. Tarv.

Non in aliquam) Flor. (a pr. m.) omittit *in*.

Plures) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm.

Continuas: ut si per) Turic. *continua sunt super;* Flor. (a pr. m.) *continuas si super.* Ex Alm. *super* pro *si per.*

Sunt in ea circaque) Flor. *quae fiunt quae semper i. e. circa quae;* a sec. m. *quae fiunt in ea circa quae.*

Intuemur, non) Turic. Flor. (hic a pr. m.) inserunt *omnis* cum Alm. — *Tantum*) Goth. (tac. Gesn.) *tamen.*

Ad dicendum) Sic Camp. cum Goth. Voss. 2, Colbert. Sed Turic. Flor. *addiscendum.* Flor. (a sec. m.) anteponit *addit.* Reliqui *Addit ad d.* Mox pro *stimulos* Turic. (a sec. m.) *stimulus.* — *Habet*) Sic Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Colb. et edd. ante Gryph. Sed Turic. Flor. (hic a pr. m.) haec omnia *habet — laus* omittunt cum Alm. Voss. 1, 3. Reliqui *addit.* — *Mirumque*) Turic. *marumque;* et a sec. m. *amarumque.* Guelf. *utrumque* cum Voss. 1, 3, Iens. Tarv. Sed Bern. *mirum utrumque.* Mox pro *stilus* Flor. (a pr. m.) *stimulos.* — *Arbitros*) Flor. (a pr. m.) Camp. *arbores.* — *Congestu*) Flor. Camp. *concentu* cum Andr. Ald. Basil. Gryph. (1536); *contentus* Alm. (conf. §. 14); *cum gestu* Voss. 1. Valde obnoxium permutationi vocabulum (cf. X, 3, 17), nec est quod aversemur *concentum signorum*, quae toties ap. Livium aliosque scriptores *canere* dicuntur. Sed, id quod recte monet Badius, aliena hinc fuerit commemoratio eorum, quae auditum feriunt, non oculos. Signa sua singuli habent manipuli (cf. Duker. ad Liv. XXXIII, 9, 8, it. Lips. de militia II, 8, p. 86); quo plura ergo signa, eo frequentior militum concursus. Burmanno tamen *militem* hic accipienti de duce exercitum alloquente, cuiusmodi exhibitos sane in nummis recte ille demonstrat apud Spanhemium de V. e. P. N. Dissert. IX, circumstantibus signis, nequaquam accedo. Nimium iacet similitudo oratori petita ab oratore et ipso, quamquam militari.

17. *Difficiliorem cogitationem*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) inserunt *esse.* — *Expellit*) Turic. *explevit.* Flor. (a pr. m.) *explebit.* In Alm. turbari aliquid

16. *Congestu signorum*) Cf. not. erit.

cogitationem exprimit et expellit dicendi necessitas, et secundos impetus auget placendi cupido. Adeo praemium omnia spectant, ut eloquentia quoque, quamquam plurimum habeat in se voluptatis, maxime tamen
18 praesenti fructu laudis opinionisque ducatur. Nec quisquam tantum fidat ingenio, ut id sibi speret incipienti statim posse contingere; sed, sicut in cogitatione praecipimus, ita facilitatem extemporalem a parvis initiis paulatim perducemus ad summam: quae neque perfici,
19 neque contineri, nisi usu, potest. Ceterum pervenire eo debet, ut cogitatio non utique melior sit ea, sed tutior; quum hanc felicitatem non prosa modo multi sint consequuti, sed etiam carmine, ut Antipater Sido-

narrator; *expolit* Gryphii (1544) margo, Stoer. Chouet. Leid. recte improbatum Gibsono. — *Praemium*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *pretium* cum Goth. Voss. 2, Vall. Bern. et edd. ante Ald. acc. Basil. Correxit Regius, rectissime et laudabiliter ista aetate; cf. quem demonstrat Burm. Gronovium Observ. II, 25; item Drakenb. ad Liv. XXVI, 40, 15; et Bentl. ad Terent. Andr. II, 1, 20. — *Spectant*) Camp. *expectant* cum Voss. 2, Vall. Goth. et edd. ante Basil. — *Habeat*) Flor. (a pr. m.) omittit.

18. *Incipienti statim*) Camp. omittit. Mox Flor. *possit*.

Praecipimus) Sic Turic. Flor. Camp. cum Goth. Voss. 1 (An 2?), et edd. ante Ald. Reliqui *praecepimus*. Modo prò *sicut* Turic. *sic*. — *Facilitatem extemporalem*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. Reliqui inseront *quoque*.

19. *Tutior*) Turic. *utior*; a sec. m. *utilior*, et sic Flor. cum Basil. Gryph. (1536). — *Felicitatem*) Turic. Flor. Camp. *facilitatem* cum Bodl. Goth. Voss. 2, et edd. ante Gryph. acc. Obr.; cf. V, 7, 17. — *Non prosa — etiam carmine*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Goth. Alm. et edd. ante Ald. Reliqui *in* bis inserunt. — *Enim*) Turic. Flor. *ergo*. — *Non ipsum*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. Reliqui *i. n.* Mox, Regio iubente, Guelf. Iens. Tarv. omittunt *tam*.

17. *Expellit*) Auget hoc et intendit id quod praecesserat *exprimendi* verbum, et in utroque est vehementiae et nisus, per quem aliquid eluctamur, significatio. Sic erant X, 3, 6, « *expulsari* tela ». Respondent ei contra « *secundi* impetus ».

Vt — ducatur) Malim *et — ducitur*, ut sint haec epiphonematis loco, non iustae et a reliquis diremptae sententiae, quae abrupte nimis inducitur; cf. Drakenb. ad Liv. II, 43, 10. Locus Virgilii similis est Georg. III, 112: *Tantus amor laudis, tantae victoria curae!* cf. nostr. I, 12, 7. De *opinione* vide II, 12, 5.

18. *In cogitatione*) X, 6, 3.

19. *Antipater — Archias*) « De illo

nius, et Licinius Archias: credendum enim Ciceroni est: non quia nostris quoque temporibus non et fecerint quidam hoc, et faciant; quod tamen non ipsum tam probabile puto, (neque enim habet aut usum res, aut necessitatem) quam exhortandis in hanc spem, qui foro praeparantur, utile exemplum. Neque vero 20 tantam esse unquam fiduciam facilitatis velim, ut non breve saltem tempus, quod nusquam fere deerit, ad ea, quae dicturi simus, dispicienda sumamus; quod quidem in iudiciis ac foro datur semper. Neque enim quisquam est, qui causam, quam non didicerit, agat. Declamatores quosdam perversa ducit ambitio, ut 21 exposita controversia protinus dicere velint: quin etiam,

Puto) Goth. *credo* cum Voss. 2, Colb.; cf. X, 1, 98.

Habet aut usum res, aut necessitatem) Turic. *h. visum tamen est tamen habet aut n.* Flor. (a pr. manu) *h. habet visum est tam tamen habet aut n.*; a sec. m. *tam* anteponit sensui. Camp. *h. tam aut u. r. a. n.* — *Spem*) Turic. Flor. subiiciunt *at* (cf. 14) *speciem*. Camp. *speciem*.

20. *Tantam — saltem tempus*) Turic. Flor. *tantas eum brevem* (Flor. *breve*) *saltem qui foro tempus*. Ex Alm. *tantum breve saltem tempus* (cf. §. 16) Guelf. *t. e. u. fiducia ut n. b. s. t.* Voss. 1, 3, *e. u. tanta fiducia f. u. n. b. s. t.* Goth. Iens. (tac. Gesn.) *e. u. t. f. — t.* per transpositionem, itemque omittunt *velim* cum Voss. 2, Tarv. et edd. posterr. ante Ald. qui et ipse cum Bad. eodem modo transponit. Bern. *tanta e. u. f. f. ut n. b. s. t.* Camp. *tanta cuiquam esse debet fiducia f. u. n. b. s. t.* (conf. §. 14) cum Andr. nisi quod hic *cuique*. Inseruit Regius *velim*, vere, ut videtur; nam hoc quum abiisset in *vel*, evanuit. — *Nusquam*) Camp. *nunquam* cum Goth. — *Simus*) Sic Turic. Flor. Reliqui *sumus*. — *Dispicienda sumamus*) Turic. *despicientia summus*; Guelf. *despicienda s.* cum Voss. 3. — *Quod quidem*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. Traiiciendo hic peccatum a librariis suspicor. Verus ordo erat hic: *saltem tempus ad ea, quae dicturi simus, dispicienda sumamus: quod nusquam fere deerit, in iudiciis ac foro datur semper.* — *Non*) Flor. (a pr. m.) omittit. Camp. *nec*.

21. *Ducit*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. *Discet* Guelf. cum Voss. 1, 3, Bern. — *Ac scenicum, verbum*) Flor. (a pr. m.) *at enim controversio*.

Cic. de Orat. III, 50, de hoc pro ipso c. 8 ». Gesnerus.

Non quia) « Poteram aequales memorare, sed malo Ciceronis auctoritate uti, cui fidem negare nemo audebit ». Gesnerus.

20. *Quod quidem*) Cf. not. crit.

quod est in primis frivolum ac scenicum, verbum petant, quo incipiant. Sed tam contumeliosos in se ridet invicem eloquentia: et qui stultis videri eruditi volunt,
22 stulti eruditis iudicantur. Si qua tamen fortuna tam subitam fecerit agendi necessitatem, mobiliore quodam opus erit ingenio, et vis omnis intendenda rebus, et in praesentia remittendum aliquid ex cura verborum, si consequi utrumque non dabitur. Tum et tardior pronuntiatio moras habet, et suspensa ac velut dubitans oratio: ut tamen deliberare, non haesitare, videamur.
23 Hoc, dum egredimur e portu, si nos nondum aptatis satis armamentis aget ventus: deinde paulatim simul euntes aptabimus vela, et disponemus rudentes, et impleri sinus optabimus. Id potius, quam se inani verborum

Contumeliosos in se ridet) Flor. c. *irridet;* a sec. m. inserit *in se.* — *Volunt*) Camp. *velint* cum Goth.

Iudicantur) Sic Flor. cum Basil. Reliqui *videntur;* cf. IX, 4, 107. Ceteroqui multa hic turbat Flor. qui sic: *et qui stulti* (a sec. m. *stult*) *videri eruditis res eruditis* (postrema duo tolluntur a m. sec.) *volunt stu. is* (sec. manu *stulti*) *eruditis iudicantur.* In *iudicando;* cf. XI, 1, 66.

22. *Mobiliore*) Flor. *meliore.* — *Et vis*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt. — *Et in praesentia*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *ne i. p.* — *Si consequi*) Flor. *si non sequi.* Guelf. *si* solum cum Bern. et edd. Steph. Rognii, Gryph. (1541) Stoer. Chouet. Leid. Reliqui *si sequi.* Nostrum ex coniectura. — *Non dabitur*) Flor. (a pr. m.) omittit *non.* — *Non haesitare*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt *non.*

23. *Aptatis*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *optatis.*

Ventus) Toric. Flor. (hic a pr. m.) *ventis.*

Aptabimus — disponemus) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *aptarimus — disponimus.* — *Potius*) Turic. Flor. Guelf. *protinus* cum Voss. 1, 2, 3 (non Goth.; conf. X, 3, 18). — *Inani*) Goth. *mari* cum Voss. 2. — *Quo volent*) Turic.

21. *Qui stultis — iudicantur*) Egregia est oppositionis proprietas in hisce *videri volunt — iudicantur.*

22. *In praesentia*) Cf. dicta IX, 4, 109.

23. *Hoc, dum egredimur e portu*) Cf. VI, 4, 10. Minus apte huc advocat Gallaeus loca Virgiliana Georg. II, 312, 352, 3. In hac egregia quidem similitudine, insignem tamen naevum agnosco incuriam illam, qua in idem verbum *optandi* noster relabitur; cf. §. 7.

torrenti dare, quasi tempestatibus, quo volent, auferendum. Sed non minore studio continetur haec facultas, [24] quam paratur. Ars enim semel percepta, non labitur: stilus quoque intermissione paululum admodum de celeritate deperdit: promptum hoc, et in expedito positum, exercitatione sola continetur. Hac uti sic optimum est, ut quotidie dicamus audientibus pluribus, maxime de quorum simus iudicio atque opinione solliciti: rarum est enim, ut satis se quisque vereatur. Vel soli tamen

Flor. Guelf. Camp. *qui v.* cum Voss. 1, 3, Vall. (sed Voss. 2, non memoratur), et edd. ante Bad. Sed mox Camp. Ald. *auferentur*.

24. *Percepta*) Flor. (a sec. m.) Guelf. *praecepta* cum Goth. Voss. 2, Stoer. Chonet. Leid.* — *Non labitur*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *n. capitur* cum Goth. Voss. 2, Bern. Vall. et edd. ante Bad. sec; sed Basil. *n. rapitur*. Obr. *mora l.* Vnde sit nostrum, nondum reperio. Neque enim Voss. 1, 3, qui tacentur, vindices credo huius scripturae. *Capitur* dici posse eo intellectu, quo *captos oculis*, *mente*, *membris* usurpemus, si quis defendat, eum auctoritate carere recte monet Gesnerus. — *Paululum*) Sic Turic. Flor. Camp. *paulum* Guelf. Goth. Iens. cum reliquis omnibus exc. Gesn. Bip. qui per errorem *paulo*; cf. XI, 3, 63.

Deperdit) Goth. Iens. (tac. Gesn.) *perdit* cum edd. ante Gryph. Sed Vall. nostrum. — *Promptum*) Guelf. *in promptu*. — *In expedito positum*) Guelf. *inexpeditum p.* Flor. (a pr. m.) i. e. *portum*. Camp. *inexpedito portu*.

Atque opinione) Sic Camp. Ald. Reliqui *ac o.*; cf. V, 2, 3. Pro altero Goth. (err. Gesn.) *optime*. — *Enim*) Turic. Flor. (hic a pr. manu) omittunt. — *Quisque*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 3, Bern. et edd. ante Gryph. exc. Bad. Reliqui *quisquam*, iubente Regio. — *Soli tamen*) Guelf. *solita mendicamus* (prava coniunctione), Flor. *solita enim*, Colb. *solitae tamen*. Goth. *solita* cum Vall. et edd. ante Ald. exc. Camp.

24. *Ars — non labitur*) Maxime accedit huic *labendi* significatui, quod ministrat Forcellinus ex Virgilio Ecl. I, 64, ubi *labatur* Servius reddit «respuatur vel *oblivioni tradatur*». In genere quidem, quidquid lo animo non est firmum aut rectum, *labare* et mox *labi* dicitur, in quo est *errandi* potestas. Velut Ovid. Fast. I, 190: «Pars mihi de festo ne *labet* ulla tuo». Est etiam *labi* evanescere, ut apud Stat. Theb. IV, 645. Alius est generis et longe expeditius Plin. Epist. II, 3, 4: «ne verbo quidem *labitur*». Ceterum gradus esse in hisce unicuique facile apparet; ars firmissime durat, stilus ipse non multum damni accipit a defectu exercitationis; promptum hoc ex tempore dicendi artificium solo usu tenetur.

Rarum — ut — se quisque) Cf. dicta ad IV, 1, 46; sed et X, 2, 6.

25 dicamus potius, quam omnino non dicamus. Est illa exercitatio cogitandi, totasque materias vel silentio (dum tamen quasi dicat intra se ipsum) persequendi, quae nullo non et tempore et loco, quando non aliud agimus, explicari potest: et est in parte utilior, quam 26 haec proxima. Diligentius enim componitur, quam illa, in qua contextum dicendi intermittere veremur. Rursus

Dicamus — omnino non) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. (a quo tamen *potius* abesse non narratur). Camp. mox *dicamus* ignorat. Goth. (err. Gesn.) *d. p. q. non animo* cum Voss. 2. Reliqui omnes *non omnino*, quod primi, suadente iam Gesnero, transposuimus.

25. *Est illa*) Flor. *et alia*. Guelf. Camp. *est alia* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Stoer. acc. Gibs. Obr. Roll. (Capper. idem volebat, sed operae non paruerunt). Nostram dat et Turic. — *Intra se ipsum*) Flor. (a pr. m.) Camp. omittunt *se* cum Vall. Locat. Ven. Rusc. *Contra ipsum* Guelf. cum Voss. 1, 3, Iens. Tarv. — *Et tempore*) Flor. Guelf. *est t.* cum Voss. 1, 3, Iens. Tarv. *Et* omittunt Locat. et posterr. ante Gryph. *Ex t.* Camp. cum Goth. Voss. 2. — *Et loco*) Flor. (a pr. m.) omittit *et* (cum Voss. 2, non Goth.; cf. §. 23). *Te l.* Guelf. cum Voss. 1, 3. *Locoque* Camp. cum Ald. Basil. *Re l.* Iens. cum posterr. ante Ald. — *Quando*) Turic. Flor. (hic quidem a sec. m. nostrum, sed praemisso *vel*) Guelf. *quomodo* cum Voss. 1, 3, Bern. — *Explicari*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *explicare*.

Vtilior) Turic. Flor. Guelf. *utilitatis* cum Alm. Bern. Sed Voss. 1, 3, *potestate utilitatis* pro *parte u.*

26. *Componitur*) Flor. (a pr. m.) *componuntur*.

Veremur) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *deberemus* cum Alm.

25. *Est illa*) Inserendum censeo *et*. Structuram vide ad IX, 3, 20; item I, 7, 10; IX, 4, 97. Cave autem hic aliam quandam ab adhoc memoratis *cogitandi* exercitationem agnoscas; est et ipsa *ex tempore dicendi*, sed quae *cogitando* fiat; cf. Plin. Epistt. IX, 36, 2.

Dicat intra se) Malis sane e communi formula *dicas intra te*; sed respondet, quod supra erat §. 23, «quam *se* dare» pro «quam *te*»; cf. at illum tertiae personae usum, de quo egimus ad II, 15, 12; item XII, 7, 6.

Explicari) Inest etymi vis, ut quasi tota aliqua res nullis vel temporis vel spatii angustiis coartata expromi possit; cf. X, 1, 121.

26. *Diligentius — componitur*) Quum *exercitatio* ipsa dicitur *componi*, intelligendus est animus eius, qui se exercet. Is enim accuratius severiusque ad prudentem rerum dicendarum delectum *componitur* et temperatur; quum contra, simulatque eloqui verba coepimus, si vel soli simus, tamen interrumpere illum cursum et quaerendo saniora interim obmutescere reformidemus, leviora potius et putida infercientes. Mox *rursus* proprie dicitur pro *contra*, *exadverso*: vide Serv. ad Virg. Georg. III, 138.

in alia plus prior confert, vocis firmitatem, oris facilitatem, motum corporis, qui et ipse, ut dixi, excitat oratorem, et iactatione manus, pedis supplosione, sicut cauda leones facere dicuntur, hortatur. Studendum vero semper, et ubique. Neque enim fere tam est ullus dies occupatus, ut nihil lucrativae, ut Cicero Brutum facere tradit, operae ad scribendum, aut le- 27

In alia plus prior) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum marg. Basil. *I. a. prior plus* Goth. cum Voss. 2, 3, Vall. et edd. ante Ald. qui (err. Burm.) *illa alia pr. pl.* Voss. 1, *in illa pr. pl.* Mox cum Badio reliqui *illa pr. pl.*

Firmitatem — facilitatem) Camp. *firmitate — facilitate* cum Goth. Voss. 2, Alm. (nihil tale Flor.; cf. §. 16), et edd. ante Leid. exc. Basil. acc. Roll. Sed post Camp. et *motu* pro *motum*. Inde, pro ea, quam inveniebat, ceterorum constitutione, belle Gesnerus *firmitati — facilitati, motu* (i. e. *motui*). — *Qui et ipse*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *quae et ipsae;* Camp. *quae et ipsa.* — *Excitat*) Turic. Camp. *excitant.* Flor. (a pr. m.) *exertant.* Gebh. (Crepp. III, 18) e Palatino affert et commendat *exsertat*, recte improbatus Burmanno, homo sine indicio ingeniosus; cf. X, 1, 7.

Oratorem) Turic. *oratore.* Guelf. *orationem.*

27. *Vllus dies occupatus*) Turic. Flor. (hic a pr. manu) *ullis occupatis.* Ab Alm. nonnisi *dies* abesse narratur.

Lucrativae — operae) Sic Guelf. Camp. cum Goth. Vall. et edd. ante Ald. acc. Basil. eaque posterr. ante Roll. *Lucra vel ut — opera* Turic. (sed hic et *tradi* pro *tradit*). *Lucretur vel ut — opera* Flor. Reliqui, quorum primus Andreas Aleriensis (1470), *lucri vel, ut* — (quamquam Ald. *lucri velut* ineptissime), *operae.* Post *lucri* omittunt *vel* Gryph. (1536) Vidov. — *Aut legendum*) Sic Turic. Flor. *Vel ad l.* Goth. (tac. Gesn.) Camp. Omittit haec Guelf. Reliqui *a. ad l.* nisi quod mox ante *dic.* quoque *ad* inserit Rollin. Harl. — *Momento*) Flor. (a pr. m.) *moden.* Camp. *modo*

In alia — vocis firmitatem) Haec ineunda est struendi ratio, ut accusativi illi, *firmitatem*, *facilitatem*, *motum*, epexegesi inserviant, pendeantque a praepositione *in*.

Vt dixi) X, 3, 21. Frustra Gesnerus respicit ad I, 2, 31.

Dicuntur, hortatur) Insuavis soni iteratio. An praestabit scribere *dicunt*?

Studendum — ubique) Almeloveenius et Capperonnerius indicant locum sanctissimi philosophi de Legg. libro VII, assiduum nec intermissum nocte dieque studium commendantem ingenuorum et a reliquis laboribus vacantium p. Steph. 807, d. e.

27. *Lucrativae — operae*) Primum, ubi hoc tradat Cicero, non est in comperto. Demonstrant quidem VV. DD. locum Oratoris cap. 10, §. 34: «Iam quantum illud est, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrinae! semper aut ipse scribis aliquid, aut me vocas ad scribendum», sed ipsi non acquiescunt. Quamquam fateor mihi hoc sufficere, qui perfusoriam illam scriptorum loca commemorandi rationem in nostro

gendum, aut dicendum rapi aliquo momento temporis possit. Siquidem C. Carbo etiam in tabernaculo solebat 28 hac uti exercitatione dicendi. Ne id quidem tacendum, quod eidem Ciceroni placet, nullum nostrum usquam negligentem esse sermonem: quidquid loquemur ubi-

28. *Tacendum, quod*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.). Reliqui inserunt *est*. — *Eidem*) Turic. Camp. *idem*.

Loquemur) Turic. Flor. Goth. (tac. Gasn.) Camp. *loquimur* cum Voss. 2. *Loqueremur* Voss. 3. Mox Camp. inserit *vel*.

toties agnoverim. Deinde *lucrativum* huius aevi vocabulum esse negant, nedum ut eo Cicero usus sit (nam et hoc cavet Burmannus) in ipso, qui respicitur, loco. Ciceroni sane nihil tale obtrudemus; sed nec necesse est ipsa eius verba posuisse nostrum. Vox sane ista nec vetustissimis libris defunditur, neque apud alios quam iuris civilis auctores legitur. Attamen structura, qualis est in vulgata, aptissime decurrit nec quidquam habet peregrini coloris; quum illa aliorum *lucri vel — operae*, plane non sit ferenda. Neque ego huius aetatis scriptores abhorrere video a fingendis talibus adiectivis; cf. dicta ad III, 3, 9. *Lucrum* in primis est, quod insperatum commodis nostris acquiritur. Itaque *operam lucrativam* a Qu. dici potuisse censeo quidquid operae iniunctis et necessariis laboribus negotiisque velut surriperetur et dilectis studiis accederet. Simili modo *subseciva temporum* usurpavit I, 12, 13.

C. Carbo etiam in tabernaculo) Hoc ipsum de tabernaculo apud nullum alium invenio auctorem; sed Carbonis industriam in exercitationibus commemorat Cicero Brut. c 27 (ubi vide Wezelium), et de Orat. I, 34. Hoc, eloquentissimo sui temporis patrono, percellendo primum inclaruit magnus orator L. Licinius Crassus, unius tum et viginti annorum adolescens. Sed eundem bellicas res gessisse non reperio, ut in tabernaculo meditari potuerit, et vereor quam maxime, ne quid hic turbaverit noster permutatis inter se Cn. Papirio Carbone ter consule. Cinnae amico, Sullae adversario, qui multis rebus gestis turpi supplicio interemptus est a Pompeio, et C. Papirio Carbone, tribuno plebis, mox consulu, Gracchanarum turbarum socio. Accedat igitur hoc reliquis eius erroribus; cf. X, 1, 66. Pseudo-Turnebus non male huc advocat Brutum in tentorio nocte ante pugnam Pharsalicam Polybii historias excerpentem, quod narrat Plutarchus.

28. *Ciceroni placet*) Frustra quaesivi, quod reliqui securi transcurrerunt, ubi hoc esset apud Ciceronem. Qui locus dum appareat, ignorabimus, quantum ex ipso sumpserit noster, quid de suo addiderit. Id quod hic deesse videtur *debere* post vel ante *esse*, minus necessario desideratur, quia praecedit *placet*. Ad *loquemur* autem nequaquam incidendum est, ne *ubicumque* diremptum inde pendeat et vacillet.

cumque ; sit pro sua scilicet portione perfectum. Scribendum certe nunquam est magis, quam quum multa dicemus ex tempore. Ita enim servabitur pondus, et innatans illa verborum facilitas in altum reducetur : sicut rustici proximas vitis radices amputant, quae illam in summum solum ducant, ut inferiores penitus descendendo firmentur. Ac nescio an utrumque, quum 29 cura et studio fecerimus, invicem prosit, ut scribendo dicamus diligentius, dicendo scribamus facilius. Scribendum ergo, quoties licebit; si id non dabitur, cogitandum : ab utroque exclusi, debent tamen anniti, ut

Sit) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *sint*. — *Scilicet*) Camp. *sit*. — *Perfectum*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *perfecte* cum Alm. — *Innatans*) Turic. *ina trans*. Flor. Camp. *intrans* cum Goth. Voss. 2, Andr. Ald. Bad. utraque Basil. at aliquot Gibs. et Burm. *Iura trans* Guelf. *Vna trans* Voss. 1, 3. *Trans in* Iens. cum edd. posterr. ante Ald. *Vibrans* Gryph. (1544) cum aliquot Burm. Meorum primus Stoerius habet nostram, verissimam illam; quamquam unde sumptam iuxta cum Burm. ignoro. — *Reducetur*) Turic. *reducemur* (cf. X, 2, 24). Guelf. *reducatur* cum Voss. 1, 2, Goth. Iens. et edd. posterr. ante Ald. — *Proximas — amputant*) Turic. *proximps vitiis a*. Flor. (a pr. m.) *proximis vitibus a*. Et Alm. umittere *radices* narratur. Guelf. *p. vires r. ara putent*. Coniunctivum *amputent* etiam Iens. Tarv.

Ducant) Turic. *dicunt*. Flor. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *ducunt*. — *Vt—firmentur*) Turic. Flor. (hic a pr. m. sed et ab aa in fine *formantur*) *et i. p. discendi formantor*. Guelf. *u. inferiore p. d. f.*

29. *An*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *ac si*. Camp. *an si*.

Dicamus diligentius, dicendo) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *dic. dilig.* Goth. (tac. Gesn.) *d. diligentias*.

Exclusi) Guelf. *exclusu*. Optabat Burm. *exclusus*, sed frustra. — *Anniti*) Turic. Flor. Guelf. *inicere* cum Bern. (ex quo *inilcere*). *Vincere* Iens. cum edd. posterr. ante Ald. Sed Alm. *micere*. Vall. *inuere*. Camp. *inniti* cum Goth. (err. Gesn.) Voss. 2 (conf. VI, 2, 7). Ald. Bad. utr. *Anniti* vel *adniti* Basil. et reliqui. Suadet Badius *id agere*. Ego antiquum illud *vincere* reponerem, si aliud eius exemplum ad manus esset pro *efficiendo* usurpati, ut vice versa *efficere* saepissime est pro *vincendo* sive *probando*. Nunc reliqui vulgatum, etsi longa correctionum serie e vestigiis antiquae scriptura derivatum.

Innatans illa verborum facilitas) Cf. VII, 1, 44. Advocant huc VV. DD. Colum. IV, 8, qui rusticorum illud artificium amputandi summas radices vitium tangit, de eoque praecipit; cf. et I. H. Vossium ad Georg. lib. II, p. Comment. 394. *Ablaqueationis* est vocabulum. *Innatare* autem comparant Graeco ἐπιπολάζειν.

29. *Anniti*) V. Not. Crit.

neque deprehensus orator, neque litigator destitutus
30 esse videatur. Plerumque autem multa agentibus accidit, ut maxime necessaria, et utique initia scribant, cetera, quae domo afferunt, cogitatione complectantur, subitis ex tempore occurrant. Quod fecisse M. Tullium commentariis ipsius apparet. Sed feruntur aliorum quoque, et inventi forte, ut eos dicturus quisque composuerat, et in libros digesti; ut causarum quae sunt actae a Ser. Sulpicio: cuius tres orationes exstant; sed ii, de quibus loquor, commentarii ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriam posteritatis
31 videantur esse compositi. Nam Ciceronis ad praesens modo tempus aptatos libertus Tiro contraxit: quos non ideo excuso, quia non probem, sed ut sint magis admirabiles. In hoc genere prorsus recipio hanc brevem

— *Neque deprehensus*) Turic. Flor. inserunt *at* (conf. §. 19). — *Destitutus*) Turic. *destinatus*.

30. *Complectantur*) Turic. *complectuntur*, et vicissim *afferant* Iens. Tarv. — *Commentariis ipsius*) Guelf. *c. suis*. Goth. *suis c.* cum Voss. 2, Colb. *Commentari si per suis* Voss. 1, qui et *appareret*. — *Et inventi forte*) Turic. *et tinuenti f.* Flor. (a pr. m.) *et tumenti fore*. Camp. *e. i. quoque f.* — *Dicturus*) Turic. *dictuvis*.

Sunt actae a.) Turic. *s. at acta ea*. Flor. *s. at actae a* (cf. §. 29). Guelf. *s. apte a.* — *Orationes*) Turic. *oratores*.

Ii) Sic Goth. (tac. Gesn.) Camp. Ald. *Iis* Turic. Flor. Reliqui *hi*. — *Loquor*) Turic. Flor. (hic a sec. m. *locor*) *locis* cum Alm. Vocem omittit Voss. 3. — *Videantur esse*) Sic Turic. Flor, Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Stoer. exc. Bad. qui omittit *esse*. Reliqui *e. v.*

31. *Nam*) Guelf. *iam* cum Voss. 3. — *Ideo*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *in eo* cum Alm. Ald. — *Libellosque — teneantur*) Turic. *libellusque — teneatur*. — *Vel*) Flor. omittit cum Ald. — *Fas sit*) Flor. (a pr. m.) *faxit* (vide II, 20, 9). Guelf. *dixit* cum Voss. 3.

30. *Commentariis ipsius*) Vide dicta ad IV, 1, 69; it. Sigon. aut Andr. Patric. ad Cic. fragm. Or. pro Gabin.

In libros digesti) In verbo *digerendi* cf. *regerere* ad III, 6, 59.

Causarum — tres orationes) Quum non plures tribus orationes prodierint Serv. Sulpicii, aliquam multas tamen egit causas: quarum quum forte modo servati videri possint commentarii, tamen curam paene posteritati scribentis ostendunt. De ipso cf. X, 1, 116.

annotationem, libellosque, qui vel manu teneantur, et ad quos interim respicere fas sit. Illud, quos Laenas praecipit, displicet mihi, quae scripserimus, in summas, sive commentarios et capita, conferre; facit enim discendi negligentiam haec ipsa fiducia, et lacerat ac deformat orationem. Ego autem ne scribendum quidem

32. *Laenas*) Guelf. *laudas* cum Bern. — *Praecipit*) Turic. *praecepit*, sed et mox *displicet*. — *Mihi, quae*) Turic. Flor. Guelf. Camp. inserunt *ne in his* cum Bodl. Alm. Goth. Voss. 2 (horum uterque *nec*), 1 (hic *hoc ne in his*) 3, Bern. et edd. ante Bad. (post Camp. quidem *iis*). *Ea* solum inserit Obr. — *Scripserimus, in*) Turic. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. inserunt *vel* cum Voss. 2, et edd. ante Bad. Sed Flor. Obr. *velut*. — *Summas, sive commentarios*) Turic. *summas commentarium*. Flor. (a pr. m.) *s. sine c.* Guelf. *s. in commentarium* cum Voss. 1, 3. Badius multum sibi licere ratus eam, quae hodie obtinet, invexit scripturam. Nimis leviter ille, quum de loco desperasset Regius. Equidem sic eum restitui posse arbitror: *mihi, vel in iis quae scripserimus velut in summas commentarium et capita conferre*. Hyperbaton quod est in accusativo *commentarium* locum dedit erroribus. Neque enim cuiquam credam, *commentarios* esse posse pro synonymo *summarum* et *capitum*. «Conferre» autem «commentarium in summas et capita» nihilo aut paulo durius dictum censeo quam «conferre ea quae scripserimus in summas et capita». Alias quidem «conferre aliquid in libros» perhibentur, velut Prooem. tot. op. §. 25; III, 3, 10; VIII Pro. 1. Erit igitur hic *conferre* idem quod *digerere*; cf. §. 30: «*Vel* in iis» interpretor, quia convenientius magisque probandum erat, eorum quae cogitaramus modo, non autem scripseramus, commentarium condere in capita et summas digestum. — *Enim discendi*) Sic Turic. Flor. Camp. *Edisendi*, Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, Ioann. Reliqui inserunt *et*. — *Quod simus*) Sic Guelf. Camp. (nisi quod hic *scimus*) cum edd. ante Capper. exc. Ald. Colin. Sed Turic. *non simus*. Flor. (a pr. m.) *quae simus*. Alm. *n̄ simus* (cf. §. 26). Reliqui inserunt *non*, quorum et Goth. (tac. Gesn.) qui et *sumus*. *Quod* et *non* sibi invicem officientia; vide §. 12. *Nec* modo pro *ne* Turic. Flor. — *Persecuturi*) Sic Flor. (a pr. quidem m. *persecutura*) Guelf. cum Iens. (tac. Gesn.) et edd. posterr. ante Bad.; item a Stoer. inde ante Obr. *Persecuturia* Turic. Reliqui *prosecuturi*. — — *Id quoque*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. *Hoc q.* Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, Colb. Vall. Ald. Bad. Basil. Reliqui *hic q.*

31. *Qui vel manu teneantur*) «Id quoque permittam, ut ipsa manu teneat orator eiusmodi libellos et subinde inspiciat». Fateor tamen displicere mihi *vel* illud; cf. not. erit.

32. *Laenas*) Cf. III, 1, 21.

Quae scripserimus — conferre) Cf. not. erit.

Lacerat ac deformat) «Quum enim quaedam eorum quae scripta sunt in commentariis uberioribus, memoriae adhuc obversentur, quaedam excide-

puto, quod simus memoria persecuturi. Nam id quoque accidit, ut revocet nos cogitatio ad illa elaborata, 33 nec sinat praesentem fortunam experiri. Sic anceps inter utrumque animus aestuat, quum et scripta perdidit, et non quaerit nova. Sed de memoria destinatus est libro proximo locus, nec huic parti subiungendus, quia sunt alia prius nobis dicenda.

33. *Perdidit*) Flor. (a sec. m.) *perdit* cum Goth. Voss. 2, Iens. et edd. posterr. ante Stoer. — *Locus*) Turic. Flor. (a pr. manu) omittunt cum Alm. — *Dicenda*) Turic. Flor. Camp. subiiciunt *de his* (Turic. *deis*; Camp. *de iis*) *quae sunt* cum Voss. 1, 3, Alm. (hic *de is*). Sed Goth. (tac. Gesn.) Guelf. *de his* modo. Paulo ante Turic. *sali pius* pro *sunt alia prius*.

rint, quaedam ex parte tantum se ostendant, emergantque: hinc tenorem orationis multum interpellari, ac dissimilitudinem quandam oriri necesse est, quin illa *concurrentis oris* vitia existere, de quibus XI, 3, 121». Gesnerus.

Quod simus — persecuturi) «Vbi satis fidere possumus memoriae, ne scribendum quidem esse conseo». Talia sunt X, 6, 2: *memoriae — laxatur*; item ibid. §. 4 de Hortensio aliisque. Igitur indigere locum negatione non puto, quam inserunt post *quod*. Et hanc fidelitatem memoriae significari credo verbo *persequendi, non prosequendi*. Alioqui sane edisci vult quae scripta sint ab oratoribus, velut, quod refert Capp. XI, 2, 2; 44.

ARGVMENTVM LIBRI XI

Apte dicendum esse, Cap. I — 3. *in diversis causarum generibus* — 6. *in singulis orationis partibus* — 8. *quid deceat, ante omnia spectandum* — 12. *non revera diversum hoc ab utili* — 15. *in primis dedecet iactatio eloquentiae* — 17. *an Ciceronis hoc vitium fuerit.* — 25. *concedendam tamen nonnunquam fiduciam.* — 27. *suam auctoritatem oratori vel non vel parce esse interponendam.* — 29. *alia morum vitia.* — 31. *ipsa eloquentiae genera pro personis diversa.* — 39. *neque pro personis oratorum tantum, sed eorum etiam pro quibus et de quibus dicunt.* — 43. *sed interesse etiam, apud quem dicamus* — 46. *habendam rationem temporis et loci* — 49. *conditionis causarum*—57. *eorum contra quos dicimus* — 68. *quomodo interdum cavendum, ne offendas eos contra quos dicere cogeris* — 75. *quomodo iudex captandus.* — 78. *quomodo tractanda in aliis ea, quorum nos ipsi nobis conscii* — 84. *quomodo res pudendae* — 85. *ratio minuendae invidiae.* — 92. *Diversissima dicendi genera merito laudari* — Cap. II. *Memoria excolenda.* — 4. *causa et natura memoriae* — 11. *Simonides artis memoriae auctor* — 18. *eius artis ratio* — 24. *eiusdem tamen in ediscendis iis, quae sint orationis, nullus usus* — 27. *Simplicior ediscendi ratio.* — 40. *Omnium maxime confert exercitatio.* — 44. *An ad verbum sit ediscendum.* — 50. *Celebria memoriae exempla.* — Cap. III. *Pronuntiatio sive Actio.* — 10. *an rudis actio sufficiat* — 12. *Naturae vitia.* — 14. *Vocis virtutes et vitia* — 19. *cura vocis* — 24. *exercitatio* — 33. *pronuntiatio dilucida* — 35. *distincta* — 40. *ornata* — 43. *aequalis eadem et varia.* — 53. *Spiritus ratio.* — 57. *Cantandi vitium.* — 61. *Pronuntiatio apta.* — 65. *Gestus ratio* — 69. *decor* — 71. *significatio.* — 72. *Vultus.* — 82. *Ceterae corporis partes.* — 88. *Nimia imitatio.* — 92. *Recepti quidam manuum et digitorum gestus.* — 116. *Vitiosi gestus.* — 131. *de aliis quibusdam quae inter orandum fieri et agi solent* — 137. *Cultus et amictus ratio.* — 150. *Actionis diversitas pro personis et pro rebus, cum promiscuis quibusdam ad actionis decorem praeceptis.* — 177. *Non omnia tradi et doceri posse, quum alia alios deceant, et naturam suam quisque consulere debeat.*

M. FABII QVINTILIANI
ORATORIAE
INSTITVTIONIS

LIBER VNDECIMVS

I. **P**arata, sicut superiore libro continetur, facultate scribendi, cogitandique, et ex tempore etiam, quum res poscit, orandi; proxima est cura, ut *dicamus apte:* quam virtutem quartam elocutionis Cicero demonstrat, quaeque est meo quidem iudicio maxime necessaria. Nam quum sit ornatus orationis varius et multiplex, 2

Inscriptionis nihil in Turic. Flor. Guelf. Camp. Sed Goth. (tac. Gesn.) literis aureis *De apte dicendo;* in Ambr. 2, literis uncialibus designatur finis X, initium XI libri.

1. *Superiore*) Sic Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Leid. Reliqui *superiori.*

Poscit) Sic Turic. Flor. Camp. Reliqui *poscet.*

Quaeque est meo) Sic Flor. Camp. cum Goth. et edd. ante Stoer. *Quemque est m.* Turic. Reliqui omittunt *est*, quod mox ponunt in fine post *necess.* praeter Ambr. 2, Guelf. Tum Turic. *necessario*: *esse* autem post *Cicero* inserit Goth. male.

2. *Sit*) Guelf. *omnis.* — *Illustrabit*) Turic. Flor. *lustrabit* cum Alm. *Is lustrabit* Camp. Mox *et* post *destr.* omittit Turic. — *Prodest*) Turic. *pudem.* Ex Alm. *putē.* De Flor. Siletur; conf. X, 7, 20. — *Et nitida*) Turic. *est n.*

1. *Vt dicamus apte*) Rectissime Capperonnerius remittit nos ad Hermogenem *de Formis dicendi* II, 9, qui locus praeceptis refertus est prudentissimis.

Cicero) De Orat. III, 10: *Quinam igitur dicendi est modus melior, — quam ut latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur, apte congruenterque dicamus?*

conveniatque alius alii: nisi fuerit accommodatus rebus atque personis, non modo non illustrabit eam, sed etiam destruet, et vim rerum in contrarium vertet. Quid enim prodest, esse verba et latina, et significantia, et nitida, figuris etiam numerisque elaborata, nisi cum iis, in quae iudicem duci formarique volumus, con-
3 sentiant? si genus sublime dicendi parvis in causis, parvum limatumque grandibus, laetum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, summissum concitatis,

Flor. (a pr. m.) *esse et n.* — *Etiam numerisque*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. Flor. pro *iis in quae* dat *his quae.* — *Duci*) Flor. *dici.*

3. *Si genus*) Voss. 1, *segnius.* — *Parvum limatumque*) Pro duobus hisce Basil. *limitatumque*, pessime. *Parum l.* Guelf. Ex Voss. 2, *parvum limitatum*, absque copula, non conspirante Goth. (cf. X, 7, 25). An et ibi «*parum* limatum»? neque enim in reliquis plus uno apposito, praeterquam quod ultimo loco *trux atque violentum.* Sed quid tum fiet sententiae? *Satis limatum* ut sit «ornatu sufficiente, non parco et maligno, conditum», magnopere vereor. Nam Cic. de Or. I, 39, iungit «maxime *limatum* atque *subtilem*» et Plin. epp. I, 20, 21, opponit «*limatioris*» et «*maioris*» ingenii vitium. Nostr. II, 8, 4; item hic §. 31.

Summissum) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Iens. cum edd. ante Gesn. exc. Camp. Roll. Reliqui *subm.*; conf. IV, 2, 48; VI, 2, 16; VII, 4, 27. Idem iidem mox §. 9, 16 (ubi tamen et Camp. sed per errorem *sum mittentes*, vicissim *subm.* Guelf. Goth. Iens. et edd. posterr. ante Gryph. acc. Roll. Gesn.).

Concitatis) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *cogitatis*; cf. IX, 4, 113. Mod. *leve* Guelf. et mox *ac*; item Camp. *et veste* pro *ac v.* — *Deformentur*) Camp. *deformetur.* Goth.; *deformantur*, recte improbante Gesn.

2. *Non modo non illustrabit*) Posterius *non* codices aliquot, meorum quidem nullus, omittunt: quod defendunt, qui huius structurae plurima apud veteres exempla agnoscere sibi videntur. Nec facile responderi potest iis, quae Drakenborchus et disputat et auctoritate vincit ad Liv. XXV, 26, 10; item ad IV, 21, 6. Adde Gesn. ad Plin. Epistt. VIII, 7, 2. Plerumque sane negante apodosi opus est, ut recte omittatur in protasi altera negatio; quod solum ipse cum Perizonio ad Sanctium ferre testatur ad hunc locum Gesnerus; cf. praeter Lexicographos Ern. in Clave Cic. voce. *non* et *modo*, nimis tamen leviter defungentem.

Significantia) Respondet hoc voci *plane* in loco Ciceronis supra indicato; cf. X, 1, 49; item, in re quoque ipsa, VIII, Pro. 31. Capper. et hic ἔμφασιν crepat.

3. *Parvis in causis*) Salva elegantia praepositionem retineri hic posse non credo, quum praesertim *adhibendi* verbum dativum flagitet. Neque tamen abest ea ab ullo libro.

Parvum limatumque) Vide not. crit.

trux atque violentum iucundis adhibeamus? ut monilibus, et margaritis, ac veste longa, quae sunt ornamenta feminarum, deformentur viri; nec habitus triumphalis, quo nihil excogitari potest augustius, feminas deceat. Hunc locum Cicero breviter in tertio de 4 Oratore libro perstringit: neque tamen videri potest quidquam omisisse, dicendo, *non omni causae, neque auditori, neque personae, neque tempori congruere orationis unum genus.* Nec fere pluribus in Oratore eadem. Sed illic L. Crassus, quum apud summos oratores, hominesque eruditissimos dicat, satis habet, partem hanc velut notare inter agnoscentes. Et hic Cicero al- 5 loquens Brutum testatur esse haec ei nota; ideoque brevius a se dici, quamquam sit fusus locus, tracteturque a philosophis latius. Nos institutionem professi, non solum scientibus ista, sed etiam discentibus tradimus: ideoque paulo pluribus verbis debet haberi venia. Quare notum sit ante omnia, quid *conciliando, docendo,* 6

4. *Hunc locum*) Flor. inserit *librum*; cf. X, 5, 21.

In tertio) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt, cum Alm. nisi quod *in* ibi remanere significatur. — *Quidquam omisisse*) Turic. *quiquam misisse*. Flor. *q. submisse*. Goth. (tac. Gesn.) *omisse*. — *Neque — neque — neque*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Reliqui *nec — nec — nec*. Modo Guelf. *nec* (quod et Goth. tac. Gesn.) *tamen*. Mox §. 6. Flor. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. *nec vetera* cum edd. ante Gryph. acc. Obr. item Camp. *nec decurr*.

Fere) Flor. (a pr. m.) *flere*. — *Oratore*) Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. Camp. *oratione*,

5. *Haec ei*) Flor. Goth. (tac. Gesn.) *e. h.* — *Latius*) Camp. *latinis*. — *Institutionem*) Turic. *institutione* cum Voss. 1, 3. — *Debet haberi*) Guelf. *d. habere*. Goth. *decet h.*; cf. III, 9, 8; VIII, 3, 11, nec tam male, quam videbatur Gesnero, si *veniam* scribatur; cf. IX, 4, 67; Tac. Ann. XV, 67, «nosci *decebat* militaris viri sensus incomptos et validos».

6. *Sit ante*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. cum Alm. Reliqui inse-

4. *Cicero*) « De Orat. III, 55: Nec tamen haec Fabii verba ita accipienda, quasi plane nihil, praeter verba laudata, esset apud Ciceronem de hoc argumento. Sunt enim pluscula. Ita illud *aptum*, quod πρέπον vocat, tractat in Oratore c. 21 sq. ». Gesnerus.

Notare) Cf. I, 5, 17.

6. *Conciliando*) Cf. IV, 3, 9.

movendo iudici conveniat; quid quaque parte orationis petamus. Ita neque vetera, aut translata, aut ficta verba in *incipiendo*, *narrando*, *argumentando* tractabimus, neque decurrentes contexto nitore circuitus, ubi dividenda erit causa, et in partes suas digerenda, neque humile atque quotidianum sermonis genus, et

runt *nobis*. — *Aut translato*) Camp. *nec t.* cum Bad. Basil. Obr. male. — *In incipiendo*) Guelf. Camp. omittunt praepositionem cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Stoer. acc. Roll. *imponendo* Goth. cum Voss. 2. *Verbo* Flor. a pr. m. — *Decurrentes*) Flor. Guelf. Ambr. 2, *decurrentis* cum Goth. et edd. ante Burm. exc. Camp. Modo §. 4, *ognoscentis* quoque Ambr. 2, et mox *partis*, sed solus. Nostrum et Rollinus repoui insserat.

Dividenda) Turic. *dividendo*. Guelf. *videnda*.

Digerenda) Turic. Flor. *digendas*. Alter a sec. m. quantum quidem agnosco, *discenda*. Guelf. Camp. *dirigenda* cum Goth. Voss. 2, Bodl. Andr. et aliquot Burm.; cf. X, 4, 1; item Drakenb. ad Liv. VIII, 22, 5. — *Neque humile*) Turic. *nege h.* Flor. (a pr. m.) *neget h.* — *Lacrimos, ubi*) Aldus, Regio ubsequutus, inserit *nec* Badio recte improbatus. — *Opus*) Flor. (a pr. m.) *potius*.

Tractabimus) Non est dubitandum, quin *tractare* hic plane dicatur pro *usurpare*, in quo quum haereret Rollinus, *aptobimus* suasit reponere. Neque erat quod huc traheret Burmannus eum *tractandi* significatum, in quo est religiosa quaedam cura et diligentia, anxiumque, ut ipse dicit, examen, et de hoc quidem cf. nos ad IV, 1, 18. Sufficit quod *tractare* est manu apprehendere, qua ratione *arma tractare* dicimus, unde facile elicitur, qua hic opus est, usus frequentis significatio. Hanc ipsam scorsim ex hoc loco recenset Forcellinus in v., usus ille *adhibendi* verbo in declamando, quod recte in hac potestate improbat Ruhnkenius, indicante doctissimo Schaefero ad Dionys. de Compos. p. 41. Quo huc remittit Burm. VII, 1, 20, *tractare* aliud est. Sed superest aliquid, quod vetet me acquiescere in hoc loco. Quod enim *tractare* vim suam extendere etiam ad sequens *decurrentes circuitus* dicit Burmannus, etsi nemo obloquutus est, quicumque tamen locum diligenter inspexerit, nequaquam probabit. Noluit Quintilianus singula hic verba opponere (quare erraruut, qui pro «*aut* translata» mallent «*nec* t.»), sed integras sententias, velut *neque* — *tractabimus*, *neque* — *dabimus*, *nec* (malim *neque*) — *siccabimus*. Ita, puto, apparet, *decurrentes* quoque illos *circuitus* desiderare suum verbum, nec posse illo *tractandi*, quod *verbis* assignatum erat, defungi. Cuius necessitatis in primis admonet, quod postremo loco itidem intercurrit *ubi* — *erit*, sicut et hic. Quale autem hoc fuerit verbum, equidem non dicam, quum nullum succurrat adeo proprium aut ductibus congruens, ut assensum imperet. Interim suadebo post *digerenda* inserere *continuabi-*

compositione ipsa dissolutum, epilogis dabimus; nec iocis lacrimas, ubi opus erit miseratione, siccabimus. Nam ornatus omnis non tam sua, quam rei, cui adhibetur, conditione constat: nec plus refert, quid dicas, quam quo loco. Sed totum hoc, *apte dicere*, non *elocutionis* tantum genere constat, sed est cum *inventione* commune. Nam si tantum habent etiam verba momentum, quanto res ipsae maius? Quarum quae esset observatio, suis locis subinde subiecimus. Illud est diligentius docendum, eum demum dicere apte, qui, non solum *quid expediat*, sed etiam *quid deceat*, inspexerit. Nec me fugit, plerumque haec esse coniuncta. Nam quod decet, fere prodest: neque alio magis animi iudi-

7. *Omnis non tam*) Camp. negationem omittit.

Totum) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *circum* cum Alm.

Sed est — commune) Turic. *s. et cum inventione.* Flor. *s. et in inventione.* Ab *Alm.* nonnisi exsulare dicitur vox *commune.* Goth. *s. etiam c. i. o.* cum Iens. et edd. posterr. ante Ald. An primitus fuit *s. est commune inventioni?*

Habent) Guelf. *habeat* cum Voss. 1, 3. *Habeant* Ambr. 2, cum Ald. — *Res ipsae*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *re in ipsa.* Ambr. 2, *r. ipse.* Iens. (tac. Geso.) Tarv. *r. ipsa.*

Maius) Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) *magis* cum Voss. 1, 2, 3, et edd. ante Ald. Correxit Regius. — *Subiecimus*) Turic. *subiemus.* Camp. *subiiciemus.*

8. *Diligentius*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *subdiligentis.* Tuber hoc emineus natum suspicor eodem errore, quo istam paulo ante omissionem, §. 6, post *digerenda.* — *Docendum*) Camp. *dicendum* (qui et mox omittit *demum*) cum Iens. Tarv. — *Quid exp.*) Turic. Camp. *quod e.* cum Goth.

Sed etiam — coniuncta. Nam) Turic. Flor. (hic a pr. m., nec fortasse omnia haec, sed post *deceat* modo) omittunt. Alm, et ipse ignorat haec: *inspexerit — coniuncta. Nam* (cf. X, 7, 26). Inter haec pro *q. deceat* Goth. (tac. Gesn.) *q. decet.* — *Quod decet*) Flor. (a sec. m.) Ambr. 2, Camp. *q. deceat* cum Alm. (qui et *quid*) Voss. 1, 2, 3, Goth. Iens. Tarv. — *Iudicium*) Flor. (qui et mox

mus, in cuius clausula reliquis hic comparentibus omnis simili erroris causa facile deprehenditur; cf. XI, 3, 84, ubi habes «*continuos* et d. l.» *Circuitus* quidem pro *periodis* dici nemo non videt, et cf. §. 49.

Compositione dissolutum) Cf. X, 4, 1.

7. *Conditione constat — genere constat*) Vide mihi iisdem vocibus iterandis non parcentem; cf. X, 2, 12.

8. *Quod decet, fere prodest*) «Vid. quae laudavous ad VIII pr. 19.» Gesn.

cum conciliari, aut, si res in contrarium tulit, alienari
9 solent. Aliquando tamen et haec dissentiunt. Quoties
autem pugnabunt, ipsam utilitatem vincet quod decet.
Nam quis nescit, nihil magis profuturum ad absolutionem Socrati fuisse, quam si esset usus illo iudiciali genere defensionis, et oratione summissa conciliasset iudicum animos sibi, crimenque ipsum sollicite redar-
10 guisset? Verum id eum minime decebat: ideoque sic egit, ut qui poenam suam honoribus summis esset aestimaturus. Maluit enim vir sapientissimus, quod superesset ex vita, sibi perire, quam quod praeterisset.

solet) Camp. *iudicium* cum Voss. 3, cui Burmannus, ut et aliquot praeterea nostri etiam in Declamm. locis, praesidium frustra quaerit ex grammatica, remittens illc ad VV. DD. notas in Declam. CCCX (p. Burm. 610). Tu vide nos ad II, 16, 4, ubi totum cap. 16 libri sec. de Analogia Vossiani consulendum.

9. *Profuturum ad absolutionem*) Turic. Flor. *profuturom abs.* Ex Alm. nil nisi *profuturam*. Camp. hoc solum mutat, ut *absolutionem* praeferat. — *Socrati*) Flor. Guelf. Camp. *Socratis* cum edd. ante Bad. Nostrum tueri videtur Turic. — *Illo*) Turic. Flor. *ille*. Guelf. omittit *usus*.

9. *Vincet*) Frustra Francius reponere volebat *vincat*. Neque enim tam suadet Fabius, quam praedicit, quid facturus sit optimus quisque orator, idemque vir.

Profuturum ad absolutionem Socrati) De hac re volgo nota omnia, et recte lectorem Gesnerus remittit ad Apologiae Socratis Xenophonteae principium, ubi in editione Bachio-Zeuniana referuntur veterum loca huc facientia; item consulendi VV. DD. ad Diogenem Laërtium II, 40. Quod est mox de *Lysia*, cf. II, 16, 30.

10. *Poenam—aestimaturus*) Quum lites, id quod monet Gesnerus, dicantur aestimari quinquaginta v. c. talentis, ingeniose potuit a Fabio dici Socrates *poenam* (i. e. quod adversarii imperitique cives poena dignum censerent) *aestimasse summis honoribus*, qui sibi victum in Prytaneo publice praebendum adiudicasset. Idem Gesnerus hoc nostri loco *poenae* vocabulum vindicari censet apud Cic. de Or. I, 54 contra Criticorum dubitationes, cui accedit Ernestus.

Maluit — praeter.) Vix sublimius ullum et gravitatis plenius dictum reperias ex ingeniosis illis et *a periculo petitis* (II, 11, 3), quae vocantur ὀξύμωρα. Doleas, quod suam quodammodo vim infringit, sibique ipse officit noster mox eadem iterando. Neque enim *brevi detrimento — ultimae senectutis aevum seculorum omnium consequutus* Socrates (quamquam et haec per se egregie dicuntur) quidquam aliud est, quam hoc ipsum, quod nunc laudamus. Et *secula* illa mox quoque recurrunt §. 13. Praestabat prius solum ponere, quod haud dubie melius est altero.

Et quando ab hominibus sui temporis parum intelligebatur, posterorum se iudiciis reservavit, brevi detrimento iam ultimae senectutis aevum seculorum omnium consequutus. Itaque quamvis Lysias, qui tum in dicendo 11 praestantissimus habebatur, defensionem illi scriptam obtulisset, uti ea noluit: quum bonam quidem, sed parum sibi convenientem, iudicasset. Quo vel solo patet, non persuadendi, sed bene dicendi finem in oratore servandum, quum interim persuadere deforme sit. Non fuit hoc utile absolutioni: sed, quod est maius, homini fuit. Et nos secundum communem potius lo- 12 quendi consuetudinem, quam ipsam veritatis regulam, divisione hac utimur, ut ab eo, quod deceat, utilitatem separemus. Nisi forte prior ille Africanus, qui patria cedere, quam cum tribuno plebis humillimo contendere de innocentia sua maluit, inutiliter sibi vi-

10. *Posterorum*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *posteriorum* cum Voss. 3.

11. *Qui tum*) Inserunt *unus* marg. Basil. et ed. Gryph. (1536) quod collaudat Burm. Sed auctoritate caret.

Obtulisset) Sic Turic. Flor. (hic per *p*) Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Gryph. Reliqui *attulisset*. — *Quum bonam*) Flor. Camp. inserunt *eam* cum Ald. Dicitur *ea* inserere Alm. (cf. §. 8). — *Persuadendi*) Turic. *persuadendum*. — *Interim*) Camp. *interdum*.

Absolutioni) Flor. *absolutiona*.

12. *Et nos*) Guelf. *etiam n.* cum Iens. et edd. posterr. ante Ald. (qui omittit particulam). Non displicet.

Quam) Turic. omittit. Goth. pro *quam cum* dat *quantum*. Mox *de inn.* Goth. Iens. (tac. Gesn.) Ambr. 2, Guelf. Tarv. omittunt *de* cum Voss. 1, 2, 3.

Iam ultimae) Nisi abesse prius, transponi tamen velim.

11. *Non persuadendi — in oratore servandum*. Conferendam esse nostri disputationem lib. II, cap. 15 certatim monent VV. DD. Vix tamen hic acquiesco in *oratore*, pro quo reponendum mihi videtur *oratione*, frequentissima confusione; cf. inter plurima IX, 4, 101. Saltem *oratio* magis quam *orator* accedit ad illud *rhetorices* vocabulum, quo proprie indigebat locus noster.

Non — absolutioni: sed — homini) In *homine*; cf. VI, 3, 34:

12. *Africanus, qui patria*) «Enarrat Liv. XXXVIII, 51 sq.» Gesnerus; adde et cap. 56, item Gell. IV, 18; Appian. Syriac. c 40, p. (Schweigh.) 597 seq.

detur consuluisse: aut P. Rutilius, vel quum illo pene Socratico genere defensionis est usus, vel quum, revocante eum P. Sulla, manere in exsilio maluit, quid
13 sibi maxime conduceret, nesciebat. Hi vero parva illa, quae abiectissimus quisque animus utilia credit, si cum virtute conferantur, despicienda iudicaverunt: ideoque perpetua seculorum admiratione celebrantur. Neque nos simus tam humiles, ut quae laudamus, inutilia creda-
14 mus. Sed hoc qualecumque discrimen raro admodum evenit. Ceterum idem fere, ut dixi, in omni genere causarum et proderit, et decebit. Est autem, quod omnes et semper et ubique deceat, *facere ac dicere honeste:* contraque neminem unquam ullo in loco,

Rutil. vel) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. — *Sulla*) Libri quidem mei et hic *Sylla*, nec quidquam contra eos annotatur e Turic. Flor. Ambr. 2, ut nec ullo praeterea, ubi hoc nomen legitur, loco, vel ex his, vel ex Ambr. 1. Sed vicissim quoque silent conferentes ad XI, 1, 85, ubi repente Burm. et cum eo Gesn. *Sulla*, praeter I, 4, 25; nam et ibi *Sullae* Burm. Gesn., sed Flor. Ambr. 1, *Syllae*. Turic. *siletur*. Veterem formam fuisse per *U*, argumento sunt ista *sullaturit* VIII, 3, 32; VIII, 6, 32, ubi nulla de *U* in vett. dubitatio; cf. nos ad V, 10, 30.

Quid sibi) Turic. Flor. Guelf. Camp. *quod s.* cum Goth. Ieus. Tarv. Modo *revocantem* Flor.

13. *Simus*) Flor. Camp. *sumus* cum Alm. Nostrum Turic. (cf. §. 11), quod praestat.

14. *Hoc*) Ambr. 2, Guelf. omittunt cum Goth. Voss. 2, 3, Ald. — *Evenit*) Ambr. 2, Camp. *eveniet* cum Goth. Voss. 3 (an 2?), Ald. *Eveniret* Guelf. cum Voss. 2 (an 3?). — *Ceterum*) Flor. Ambr. 2, Guelf. omittunt cum Goth. Voss. 1. Mox Turic. *id est* pro *idem*.

Vbique deceat, facere) Sic Turic. Omittit Flor. *facere*; sed a sec. m. eo loco reponit *persuadere*. Ambr. 2, Guelf. Camp. *u. persuadere* cum Voss. 3, et edd. (de lens. err. Gesn.) ante Gryph. exc. Bad. pr. qui nostrum, nisi quod *decet*. Ex Alm. refertur, *deceat* traiectum esse post *honeste*; (cf. §. 13). Goth. u. *suadere* cum Voss. 1, et reliquis edd.

Honeste: contraque) Camp. Ald. Bad. sec. Basil. inserunt *honesteque deceat*

Rutilius) Cf. V, 2, 4. Repulsae huius, quam ab eo Sulla tulit, gloriam celebrant et Seneca aliquot ibi positis locis et Ovidius ex Ponto I, 3, 63 — 66.

14. *Vt dixi*) §. 8.

Est autem — honeste) Recte Gesnerus confert §. 42. Mox post *contraque* an forte excidit *quod?*

turpiter. Minora vero, quaeque sunt ex mediis, plerumque sunt talia, ut aliis sint contemnenda, aliis non sint, aut *pro persona*, *tempore*, *loco*, *causa* magis ac minus vel excusata debeant videri, vel reprehendenda. Quum dicamus autem de rebus aut alienis, aut nostris, 15 dividenda ratio est eorum, dum sciamus pleraque neutro loco convenire. In primis igitur omnis sui vitiosa iactatio est, eloquentiae tamen in oratore praecipue; affertque audientibus non fastidium modo, sed plerum-

facere (praeter primum, ultimo loco ponentes *deceat*) cum aliquot apud Burm. Mox edd. ante Gesn. haec tantum inserunt, *facere deceat*, quae nullus agnoscit codex. — *Vnquam ullo*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Stoer. acc. Roll. Reliqui transponunt. Mox *in* omittunt Flor. (a pr. m.) Camp. cum Voss. 1. — *Quaeque*) Camp. *quae*, quod volebat Regius. — *Plarumque*) Flor. (a sec. manu) Ambr. 2, Guelf. *plura* cum Goth. Voss. 2, Vall. Bern. Iens. et edd. posterr. ante Gibs. exc. Ald. Basil. Gryph. — *Talia*, *ut*) Turic. *alii aut*. — *Contemnenda*) Sic (nisi quod per *p* post *m*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) cum Alm. Reliqui *concedanda*. — *Excusata*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Alm. Voss. 1, 2, 3, Goth. Colb. Bern. et edd. ante Stoer. Reliqui *axcusanda*. Mox Camp. *debent*. Sed Bern. pro *m. ac m. vel e.* modo *m. vel m. e.*

15. *Tamen in oratore — audientibus non fastidium*) Turic. Flor. (etsi hic *mentionibus*, nec apparet, an det *non*; sed omnia vulgata habet a sec. manu) *t. entionibus non f.* cum Alm. Modo *eloquentiae* omittit Camp. Diffidendum sane est supplementis iis, quae recentiores praestant Codd.; et illud «*in oratore praecipue*» supervacuum potest videri, quippe cuius vis ipsa lateat in *eloquentiae* vocabulo. Deinde, nisi forte superstitiosa veterum libb. reverentia la-

Ex mediis) Ita *medias artes* dixit II, 20, 1, *quae neque laudari per se neque vituperari possent*.

Contemnenda) Cf. V, 13, 22.

Excusata) Magis pro nomine hoc accipiendum quam pro participio.

15. *Loco*) Attende hoc fere dici hic pro *persona*. Qui enim *sua* tractat, alio est *loco* quam qui *aliena*. Agitur hoc praecepto de eo quod in orando aut ut litigatores dicimus, aut ut advocati; cf. IV, 1, 45, 46; VI, 2, 36, item hic §. 38, 55, 59, 84. Hoc si animadvertisset Gedoynus, non erat, quod haereret in verbis hisce. Sunt autem multa (h. e. *pleraque*) neque ab litigatore proferenda, neque ab advocato.

Vitiosa iactatio) « Cic. Divin. in Caec. 11: *Cum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenii atque eloquentiae multo molestissima*. Id Orat. 42: *Eloquentiam illi ipsi qui consequuti sunt, tamen ea se valere dissimulant* etc.; plura enim sunt ibi pa-tre eloquentiae dignissima. » Gesn.

Eloquentiae tamen — audientibus) Cf. not. erit.

16 que etiam odium. Habet enim mens nostra natura sublime quiddam et erectum, et impatiens superioris. Idenque abiectos, aut summittentes se, libenter allevamus, quia hoc facere tanquam maiores videmur: et, quoties discessit aemulatio, succedit humanitas. At qui se supra modum extollit, premere ac despicere creditur, nec 17 tam se maiorem, quam minores ceteros facere. Inde invident humiliores (nam hoc vitium est eorum, qui

bor, *affert* non esse illud, quod requirebatur, verbum dixerim, sed magnopere languere. *Movet* exspectabas, velut est II, 4, 29; quamquam non uego similem fere usum verbi XI, 3, 5. Neque tamen, si maxime haec recte a me sentiuntur, expedio et eruo loci constitutionem, quae vetustissimorum Codd. vestigia referat; quid in istis *tionibus* (*en* enim est s *tamen*) lateat nequaquam comminiscens. Cave *tironibus* inde exsculpas, quorum nulla hic ratio. Illud satis intelligere videor, *sui* esse delendum, quippe natum ex male geminatis vicinis inter se literis. *Eloquentiae* enim genitivus non recte procedit, quum iam alter auditus est *sui*, nec locus convenit voci diremptae ab eo unde pendet *iactatio*. Alia res est §. 50. Totum hunc sensum, *vitiosa — humanitas*, exhibet Florilegium Santenianum. In quo quidem omittuntur, sed consulto, *eloquentiae — praecipue*, et pro *abj. aut* est *a. et*, et in fine *humilitas* (monachum decente vitio) scribitur (cf. IX, 4, 88). Cetera congruunt receptae. Sententiae causa Almelovenus comparat I, 6, 40, ubi tamen longe minus *odiosum* quam hic *odium*. Etiam IV, 1, 9, habes *iactationem eloquentiae*.

16. *Erectum*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *rectum* cum Alm.; cf. XI, 3, 72.

17. *Nam hoc vitium*) Sic Flor. (a sec. m.) Camp. Ald. Basil. Gryph. cum Vascos. Steph. Roll. Capper. Sed Turic. Flor. *nam hoc officium*. Officiunt sibi invicem *nam* et *h* (cf. IX, 4, 140), et *officium* facile oriebatur ex *hoc vitium*. Illud ex Alm. quoque refertur; *nam* non item (cf. §. 14).

17. *Invident humiliores — rident superiores, improbant boni*) Hac, quam Capper. signavit, parenthesi apparet continuari ista, *invident — rident — improbant*; salva et eleganti structura. Vulgo, quae et mea primum erat ratio, *vitium* refertur ad id quod proprie hic tractatur, *iactationis vitium*, sicut aliquoties, quorum maxime illud sit, quod reprehendat, solet subiicere noster, velut X, 2, 16. Sed primum vix potest demonstrari, eos *qui se supra modum attollant* omnes esse tales, ut *nec cedere velint nec possint contendere*, deinde nonnisi traiiciendo vocabula plura talis contingit interpretatio; et suasit eiusmodi quid Burmannus, duriore sane nec facile probanda medicina. Sine *nam* tamen procedere nequaquam potest interiecta haec sententia. Cum illo, ut carere poteramus hoc additamento, ita sua se illud tuetur elegantia et proprietate.

nec cedere volunt, nec possunt contendere), rident superiores, improbant boni. Plerumque vero deprehendas arrogantium falsam de se opinionem: sed in veris quoque sufficit conscientia. Reprehensus est in hac parte non mediocriter Cicero, quamquam is quidem rerum a se gestarum maior quam eloquentiae fuit in orationibus utique iactator. Et plerumque illud quoque non sine 18 aliqua ratione fecit. Aut enim tuebatur eos, quibus erat adiutoribus usus in opprimenda coniuratione, aut respondebat invidiae: cui tamen non fuit par, servatae patriae poenam passus exsilium: ut illorum, quae egerat in consulatu, frequens commemoratio possit videri non gloriae magis, quam defensioni, data. Eloquentiam 19 quidem quum plenissimam diversae partis advocatis

Boni) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Camp. cum Goth. Voss. 2, Vall. Alm. Locat. Venet. Rusc. Obr. Roll. Capper. Gesn. Bip. Sed Guelf. *bonis* cum Iens. Tarv. Reliqui *bonos*. Nostrum volebat et Regius. — *Falsam*) Sic Flor. Camp. cum Bodl. Andr. Ald. Vidov. *Falsum* Turic. Reliqui *fallacem*. — *De se*) Ambr. 2, Guelf. omittunt cum Goth. Voss. 1, 2, 3. — *In veris*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, cum edd. ante Gryph. acc. Obr. Gesn. Bip. *In his veris* Voss. 1, 3. Reliqui *in his veri*. — *Maior quam*) Ambr. 2, omittit, relicta lacuna.

18. *Et plerumque*) Sic Turic. Flor. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *Ac p.* Guelf. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Stoer. Reliqui *At p.* Ambr. 2 omittit haec omnia, *utique — quoque*, cum lacuna item. — *Fecit*) Turic. Flor. *facit* cum Alm. Voss. 2, Goth. Iens. et edd. posterr. ante Ald. acc. Bad. pr. ut et infra §. 43. Turic. *fecit*. Hic Voss. 3, vehementer turbare et mutilare orationem dicitur. — *Adiutoribus usus*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Reliqui

In veris quoque) Intellige « in veris *rebus* » vel, quod commendat Gesnerus, « *eloquentiae bonis*. »

Reprehensus—Cicero) Testem huiusmodi de Cicerone iudicii Pseudo-Turnebus demonstrat Plutarchum in comparatione Demosthenis et Tullii. Is quidem contra quam noster τελευτῶν δὲ ait οὐ τὰ ἔργα καὶ τὰς πράξεις μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς λόγους ἐπαινεῖ τοὺς εἰρημένους ὑπ' αὐτοῦ καὶ γεγραμμένους, ὥσπερ Ἰσοκράτει καὶ Ἀναξιμένει τοῖς σοφισταῖς διαμειρακευόμενος, οὐ τὸν Ῥωμαίων δῆμον ἄγειν ἀξιῶν καὶ ὀρθοῦν. Vocem *utique*, quae mox legitur, astringes ad *in orationibus*, ut, etiamsi forte in alio scribendi genere vel eloquentiam iactaverit Cicero, in orationibus saltem nihil eiusmodi fecerit. Est igitur *utique* pro *dumtaxat*; cf. mox §. 21.

18. *Respondebat*) Cf. V, 7, 14.

19. *Diversae partis advocatis*) Velut Hortensio pro Quintio.

concederet, sibi nunquam in agendo immodice arrogavit. Illius sunt enim, *Si, iudices, ingenii mei, quod sentio quam sit exiguum*; et, *Quo ingenio minus possum,*
20 *subsidium mihi diligentia comparavi.* Quin etiam contra Q. Caecilium de accusatore in Verrem constituendo, quamvis multum esset in hoc quoque momenti, uter ad agendum magis idoneus veniret, dicendi tamen facultatem magis illi detraxit, quam arrogavit sibi: *seque non consequutum, sed omnia fecisse, ut posset eam*
21 *consequi*, dixit. In epistolis aliquando familiariter apud

u. a. Mox *in* omittunt Turic. Flor. (hic a pr. manu). Hic quoque Ambr. 2 pro *enim — erat* dat *in* et mox lacuna intercedente *a. u. i. o.*, iterum post aliquod intervallum *pondebat*. In altera omissione peccare dicuntur idem Voss. 1, 3; sed sine lacunae mentione, ex quibus refertur *ponebat*, unde aliquid exsculpere conatur Burmannus; frustra ille. Nobis animadvertenda est Ambr. 2, et Vossianorum 1, 3 conspiratio. Nihil eiusmodi in Guelf. — *In consulatu*) Ambr. 2, *consula.* Voss. 1, 3, *consulatu.* Guelf. Exc. Santen. *consul* cum Goth. Voss. 2.

19. *Concederet, sibi nunquam*) Turic. Flor. *concedere s*, omisso *nunquam*, quod et abest ab Alm.; sed a sec. m. reponit Flor. — *Arrogavit*) Turic. *interrogavit.* Flor. (a pr. m.) *inrogavit.* Alm. *introgavit.* — *Enim, Si, iudices, ingenii mei*) Sic Flor. (quamquam non doceor, an *mei* habeat) Ambr. 2 (hic quidem *ingeni*). Sed Turic. ex hisce proscribit *enim* cum Voss. 3, et Guelf. ut opinor, neque enim satis clare notavi. *Illius enim si iud. i. mei* Bern. Omittunt Goth. Voss. 2, *sunt enim*, et videtur, id quod ex Voss. 2 referunt, etiam Goth. dare *ingenii mei.* Camp. *sunt si quid est in me ing. iud.* Reliqui *s. enim si quid est in me ing. iud.*; cf. XI, 3, 97. Duplex *I* genitivi in Cicerone non tulerim, in Quintiliano referente Ciceronem libentissime; cf. lib. I, cap. 5, §. 23. — *Et, Quo ingenio minus*) Sic Turic. Flor. (hic quidem *possum* antevertit vocabulo *minus*) Ald. Consentiunt Ambr. 2, Guelf. Voss. 3, Bern. Iens. et edd. posterr. ante Ald. qui tamen pro *quo* dant *quod*; item Camp. Goth. (err. Gesn.) Voss. 2, Vall. sed *quia* exhibentes pro *quo*. Reliqui *et nam quo m. i.* — *Diligentia*) Turic. Camp. *diligentiam.* Ald. *subsidio — diligentiam* cum Bad. Basil. et edd. Cic.

20. *Magis idoneus*) Flor. *minus i.* — *Non consequutum, sed omnia*) Flor. *n. secus o.*; a sec. m. *n. c. o.* Mox *ea* pro *eam* idem cum Camp. Sed Ambr. 2, *etiam.*

Illius sunt — comparavi) Principia sunt vel ex principiis Quintianae et orationis pro Archia; mutata illa paulum ab iis quae legimus in nostris edd.

amicos, nonnunquam in dialogis, aliena tamen persona, verum de eloquentia sua dicit. Et aperte tamen gloriari, nescio an sit magis tolerabile vel ipsa vitii huius simplicitate; quam illa in iactatione perversa, si abundans opibus pauperem se, nobilis obscurum, et potens infirmum, et disertus imperitum plane et infantem vocet. Ambitiosum gloriandi genus est, etiam deridere. Ab 22 aliis ergo laudemur. Nam ipsos, ut Demosthenes ait,

21. *Aliena*) Ambr. 2. Guelf. omittunt cum Voss. 1, 3, Iens. et posterr. ante Ald. *Sub* Goth. (tac. Gesn.).

Tamen) Goth. *cum*, cum Iens. et edd. posterr. ante Ald.

Verum — gloriari) Interiecta omittunt Turic. Flor. (hic a pr. m.) cum Alm. Kapp. — *Ipsa vitii*) Turic. Flor. (nisi quod ex hoc *cupit*) *i. alia cupi* cum Alm. *I. illa v.* Camp. cum Ald. Vidov. — *Illa in iactatione*) Sic Turic. Flor. Reliqui omittunt *in*. — *Se, nobilis*) Turic. *sed n.* Flor. *si n.* Nobiscum faciunt Alm. Vascos. Steph. Capper. Gesn. Bip. Reliqui et scripti et excusi inserunt *neget*, Camp. *neget si*. — *Infirmum, et disertus*) Bad. inserit *i. quam si se d.* cum posterr. ante Capper. Ipse sane Bad. invexit hoc, sed ut remedium, si retineretur *neget*, quod ipsum improbabat; et *sic* suadens, nec recipiens tamen, pro *si* ante *abundans*. Gesnerus, carens ille prima Badii ed., auctorem hunc perversae quae obtinebat scripturae suspicatur; sed recta ante se restituentem Capper. tacet. — *Vocet*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *vocent*. — *Ambitiosum*) Sic Turic. Flor. Reliqui *Ambitiosissimum*.

22. *Ab aliis ergo*) Turic. *alia ab illis* cum Alm. sed Flor. (a pr. m.) *alia ab aliis* (cf. §. 17). Illud consulto novatum puto, quod in Florilegio est, *ab aliis laudari mereamur*, ut mox *nam nos erub.* — *Erubescere, etiam quum*) Turic. *e. id iam et c.* Flor. *e. etiam* etc. — *Laudabimur*) Guelf. *laudamur* cum Iens. et posterr. edd. ante Stoer. exc. Ald. — *Hoc se coëgisset*) Guelf. Excerpta Santeniana *haec s. dicere c.* Obr. nostris subiicit *eloqui*. Burmannus Gronovium appellat ad Liv. IV, 26, 10, ubi etiam copiosior Drakenb.

21. *Illa in iactatione perversa*) Neutro genere accipe *illa perversa*, nec quidquam offendet in loco, quem varia tentarunt VV. DD. quum abesset *in* praepositio. *Simplicitatem*, vide ad II, 2, 5, et cf. Iuvenalem II, 18, « Horum *simplicitas* miserabilis. »

Ambitiosum) Plane pro *superbum*; cf. §. 50, 67; XII, 11, 14, et aliquot Senecae loca in epistolis p. Bip. 407, 408, bis. 410; Martial. IX, 63: item nos ad VI, 4, 6. *Deridetur* auditor, quum quem divitem novit is ei se pauperem venditat, ne sperans quidem ullum mendacii successum.

22. *Ut Demosthenes ait*) Pro Corona p. Rsk. 270, ποῦ δὲ παιδείας σοι θέμις μνησθῆναι; ἧς τῶν μὲν ὡς ἀληθῶς τετυχηκότων οὐδ' ἂν εἷς εἴποι περὶ αὑτοῦ τοιοῦτον οὐδέν, ἀλλὰ κἂν ἑτέρου λέγοντος ἐρυθριάσειεν. Alter locus eiusdem est orationis in principio p. ib. 226, 27.

erubescere, etiam quum ab aliis laudabimur, decet. Neque hoc dico, non aliquando de rebus a se gestis oratori esse dicendum, sicut eidem Demostheni pro Ctesiphonte: quod tamen ita emendavit, ut necessitatem id faciendi ostenderet, invidiamque omnem in eum 23 regereret, qui hoc se coëgisset. Et M. Tullius saepe dicit de oppressa coniuratione Catilinae; sed modo id virtuti senatus, modo providentiae deorum immortalium assignat. Plerumque contra inimicos atque obtrectatores plus vindicat sibi. Erant enim tuenda, quum 24 obiicerentur. In carminibus utinam pepercisset, quae non desierunt carpere maligni,

Cedant arma togae, concedat laurea linguae.

et

O fortunatam natam me consule Romam.

23. *Sed modo*) Turic. inserit *id*, quod modo ante *faciendi* omittit Flor. a pr. m. Semel *id* bic ponit Camp. ante *modo*.
Erant — obiicerentur) Turic. *erat — obiceretur.*
24. *Laurea linguae*) Turic. Flor. *laudare.* Ille subiicit *at linuae*, criticam

23. *Et M. Tullius*) « Eleganter ipse causam dicit pro Domo c. 35: *Quis unquam audivit, quum ego de me nisi coactus ac necessario dicerem* etc.» Gesnerus. Haec iis quidem, qui cum Marclando faciunt, minus ad rem pertinere videbuntur. Fateor autem scabri aliquid me sentire in Quintiliani oratione. Quid est quod *id* sequitur praecedente *oppressa coniuratione*? Nec pluralem illum facile concoquo, *erant — obiicerentur*. An reponemus haec: « sed » (intellige *eam* i. oppressam conj.) « modo — assignat. Plerumque — vindicat. — Erat — obiiceretur », ut iterum intelligatur *oppressa conj.*; cf. not. crit.

24. *In carminibus*) Aptius videtur utrui locus, omissa praepositione, ut *carminibus* fiat dativus; neque enim facile intelligitur, cui tandem rei *parcere* debuerit Cicero, nisi forte *suis laudibus*, sed nemo talia lectori subaudienda reliquerit. Versus illi tot calumniis adversariorum obnoxii praeterea leguntur alter apud ipsum Cic. in Pis. c. 30, et Philipp. II, 8, alter apud Iuvenalem X, 122, item nostrum IX, 4, 41. Esse depromptos ex carmine heroico *de suo consulatu* vel *de suis temporibus*, satis apparet. Nec dubito, quin hi tituli sint eiusdem operis, quum Manutius diversa carmina existimet ad Familiar. I, 9, p. Graev. 91. Nihildum condidisse de rebus suis Ciceronem, aperte colligo ex epistola ad Lucceium Famill. V, 12, quae scripta est Coss. Lentulo

Et, *Iovem illum, a quo in concilium deorum advocatur;* et, *Minervam, quae artes eum docuit:* quae sibi ille, sequutus quaedam Graecorum exempla, permiserat. Verum eloquentiae ut indecora iactatio, ita nonnunquam concedenda fiducia est. Nam quis reprehendat haec? *Quid putem? Contemtumne me? Non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid despicere possit Antonius.* Et paulo post apertius: *An decertare mecum voluit con-* 26

25

annotationem (conf. X, 7, 29); hic nostrum a sec. m. Nostrum praestare illi alteri, *laurea laudi*, quod est in libris Cic. in Pis. ex ipsa dicti ratione nemo neget, astipulante etiam Plutarcho in comparatione Cic. et Dem. 2; sed locus Pisonianus *laudem* retinere paene cogit. Post nostras voces *et* omittunt Turic. Flor. Camp. Contra *O* desiderant Ambr. 2, Guelf. cum Voss. 1, 3. — *In conc.*) Praepositionem omittunt Ambr. 2, Guelf. Ioann. (tac. Gibs.) cum Voss. 1, 3. — *Advocatur*) Turic. *advocatus* cum Ald. Sed Flor. *vocatus* (cf. §. 22). — *Quae artes cum docuit*) Sic Turic. *Q. a. e. edocuit* Guelf. *Q. e. a. edocuit* Ambr. 2, cum Alm. non Flor. *Q. a. e. omnes d.* Camp. *Q. e. a. edocuit* Iens. (tac. Gesn.) cum posterr. ante Gryph. exc. Ald. qui cum reliquis *q. omnes e. a. edocuit.*

25. *Ita nonnunquam*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. *Ita* omittunt Ambr. 2, Guelf. cum Voss. 3. Reliqui *sic n.*

Reprehendat) Turic. *reprehendetur.* Flor. Camp. *reprehendet.* Alm. *reprehendatur* (cf. 24). — *Nec in vita, nec in gratia*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. bis omittunt *in*, Alm. ante *gr.*

Marcellino et Marcio Philippo A. V. C. 697. Quod tertium ponit noster, numeris resolutis, ex eodem opere decerptum facile credo, miror tamen, quare maluerit Qu. destruere metra. Huc quoque aliquid ex illa pro domo oratione confert Gesnerus, nec tamen satis manifesto cum nostris coniunctum, quum ibi c. 34. Clodius irridere fingatur, quod Cicero soleat dicere, se Iovem esse, Minervam autem sororem suam. Qui sint Graeci, quorum exempla sequutus sit Cicero, non equidem dixerim. Pericles enim illa Olympius et Aspasia Iuno (cf. II, 16, 19), huc facere non videntur; etiam minus Pisistratus a Minerva reductus. Minervae proprium Ciceroni cultum recte demonstrat Gesnerus, de quo vide Cic. de Legg. II, 17; Dion. Cass. XXXVIII, 17.

25. *Quid putem*) Philipp. II, 1. Similem Antonii, sed patrui, superbiam ipse Cicero expertus erat IX, 3, 94. Quod in altero, qui hic sequitur, loco non tam eloquentiam laudari monet Gesnerus, quam ubertatem materiae, recte id quidem animadvertitur, sed inest tamen etiam facundiae suae conscientia, quam commodissime dissimulata.

tentione dicendi? Hoc quidem beneficium est. Quid enim plenius, quid uberius, quam mihi, et pro me, et contra
27 *Antonium dicere?* Arrogantes et illi, qui se iudicasse de causa, nec aliter affuturos fuisse proponunt. Nam et inviti iudices audiunt praesumentem partes suas: nec hoc oratori contingere inter adversarios, quod Pythagorae inter discipulos, potest, *Ipse dixit.* Sed istud magis minusve vitiosum est pro personis dicen-
28 tium. Defenditur enim aliquatenus *aetate*, *dignitate*, *auctoritate*: quae tamen vix in ullo tanta fuerint, ut non hoc affirmationis genus temperandum sit aliqua moderatione, sicut omnia, in quibus patronus argumentum ex se ipso petet. Fuisset tumidius, si accipiendum criminis loco negasset Cicero, Equitis Romani

26. *Mihi et pro*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. et libris Cic. quamquam nostri mox omittunt *et*, male. Reliqui hic ignorant *et*. Pro *uberius* Flor. *verius* cum Alm. (ut et mox 32, *veriora* Turic. Flor.); sed ex hoc ante insertum *alia* affertur.

27. *Affuturos*) Obr. *eam tuituros*, mira audacia.

Inviti iudices) Turic. *invitium d.* Flor. nostrum, sed a sec. m. in loco raso. — *Nec hoc*) Turic. Flor. Guelf. *ne hoc.* — *Discipulos, potest*) Sic Turic. Flor. cum Alm. Reliqui inserunt *contigit.* Camp. etiam *philosophos* dat pro *disc.* — *Minusve vitiosum*) Flor. (a pr. m.) *in usu vitiorum.*

28. *Quae tamen*) Turic. *quantum* cum Alm. (cf. 25). Sed Flor. *quae tanta.* — *Fuerint*) Turic. Flor. *fuerunt.* Camp. *fuerit.* — *Petet. Fuisset*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.). Reliqui inserunt *Quod.* — *Si accipiendum criminis*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.); pro *acc.* Alm. *dec.* Reliqui interiectum omittunt. Camp. *nisi* pro *si* cum Goth. et sec. m. Vallensis. — *Loco negasset*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) Ambr. 2, Guelf. cum Goth. Iens. et edd. posterr. ante Basil. Reliqui inserunt *esse*, quorum recenseri et Camp. miror; sed me dormitasse suspicor. — *Autem Romani*). Transponunt Turic. Flor. Guelf. — *Vobis iudicantibus*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Bodl. Andr. Ald. Reliqui *his i.* cum libris Cic.

27. *Proponunt*) Nove dictum videtur. Accedit XII, 1, 13, sed ipsum mollius nostro. Apparet ibi maxime usum huuc verbi essi rhetoribus peculiarem, qualem vidimus lib IV, c. 4. In ipsa igitur causae *propositione* hoc praedicunt iudicibus arrogantes illi, se sui litigatoris iustam agnosse vel petitionem vel defensionem; ni fecissent, ne acturos quidem fuisse; nunc illico probaturos talem.

Praesumentem) Cf. X, 5, 4; item III, 6, 35.

esse filium, se defendente. At ille fecit hoc etiam favorabile, coniungendo cum iudicibus dignitatem suam. *Equitis autem Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, neque vobis iudicantibus oportuit, neque defendentibus nobis.* Impudens, tumultuosa, [29] iracunda actio, omnibus indecora: sed ut quisque aetate, dignitate, usu praecedit, magis in ea reprehendendus. Videas autem rixatores quosdam neque iudicum reverentia, neque agendi more ac modo, contineri: quo ab ipso mentis habitu manifestum sit, tam in suscipiendis, quam in agendis causis nihil pensi habere. Profert enim mores plerumque oratio, et animi secreta [30] detegit. Nec sine causa Graeci prodiderunt, *Vt vivat quemque etiam dicere.* Humiliora illa vitia: summissa adulatio, affectata scurrilitas, in rebus ac verbis parum modestis ac pudicis vilis pudor, in omni negotio neglecta auctoritas; quae fere accidunt iis, qui nimium

29. *Dignitate, usu*) Turic. *dignitatem suam u.* cum Alm. (cf. 28). Nil nisi *suam* inserit Flor. — *Reprehendendus*) Flor. *reprehendens* cum Ambr. 2 (nisi quod *reprendens*) Goth. *Reprehendes* Guelf. cum Iens. et edd. posterr. ante Ald. — *More ac*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. Recte tenet Burm. Praecipue enim necessarium *more*, quod alterum magis secum trahit, quam ut possit illud sine hoc ferri. Camp. nostra verba posteriore loco ponit et modo *iudiciorum* pro *iudicum*. — *Contineri: quo ab ipso*) Sic Turic. Camp. cum Alm. *C. quo ipso* Ambr. 2, Guelf. cum Bern. *Et quo ab ipso* Flor. *Quos ipso* Andr. Ald. Gibs. Reliqui ex *quo ipso*.

30. *Vivat*) Turic. *iubant.* Flor. (a pr. m.) *iubeat.* Guelf. Camp. *iuvat* cum Goth. Iens. Tarv. *Etiam* abest a Turic. Flor. (a pr. manu) Camp. Pro eo *et* Guelf. — *Ac verbis*) Ambr. 2, Guelf. omittunt. — *Vilis*) Turic. *verbis* cum Alm. nisi quod hic per compendium.

28. *Equitis autem Rom.*) Cic. pro Coelio c. 2.

29. *Videas — rixatores*) Aliquid simile horum vide lib. VI, cap. 4.

30. *Graeci prodiderunt*) Soloni tribuitur sententia τὸν λόγον εἴδωλον εἶναι τῶν ἔργων, vel, οἷος ὁ τρόπος, τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸν λόγον. Vide, qui haec indicant et aliter quoque ab aliis eundem sensum enuntiatum afferunt, Erasmum in Adagg. I, 6, 50. Meung. ad Laërt. I, 58. Davis. ad Cic. Tusc. V, 16.

Vilis pudor) Attende nomen adiectivum potestate participii usurpatum.

31 aut blandi esse, aut ridiculi volunt. Ipsum etiam eloquentiae genus alios aliud decet. Nam neque tam plenum, et erectum, et audax, et praecultum senibus convenerit, quam pressum, et mite, et limatum, et quale intelligi vult Cicero, quum dicit, orationem suam coepisse *canescere*; sicut vestibus quoque non purpura 32 coccoque fulgentibus illa aetas satis apta sit. In iuvenibus etiam uberiora paulo, et pene periclitantia feruntur. At in iisdem siccum, et sollicitum, et contractum dicendi propositum, plerumque affectatione ipsa severitatis invisum est: quando etiam morum senilis auctoritas immatura adolescentibus creditur. Simpliciora militares decent. Philosophiam ex professo, ut quidam

31. *Praecultum*) Goth. *petulcum*. Nonnisi casum interpretor. *Percultum* Obr. male. Non inauditum est vocabulum nostrum. — *Convenerit*) Turic. *conveniret* cum Alm. Sed Flor. *convenit* (cf. 29). Camp. *conveniet*.

Vult — canescere) Turic. Flor. (hic a pr. manu) omittunt cum Alm. Modo iidem *quali*. Guelf. autem ante eam vocem omittit et. — *Coccoque*) Goth. Iens. *crocoque* cum Tarv. Loc. Ven. Rusc. « Non ausim damnare antiquam lectionem *crocoque*. Phrygibus obiicitur Aen. IX, 614, *picta croco et fulgenti murice vestis* ». Gesnerus. Plurimi vetustissimique *coccum* tuentur, et est usitata coniunctio mentionis *purpurae coccique*.

32. *Propositum, plerumque*) Turic. omittit, sed Flor. prius modo (a pr. m.) cum Alm. *affectione* uterque.

Auctoritas) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *auctor* cum Alm.

Immatura adolescentibus) Sic Turic. Flor. Camp. Reliqui inserunt *in*.

31. *Coepisse canescere*) Vide Cic. Brut. c. 2.

32. *Paene periclitantia*) Cf. X, 1, 121. Apparet *periclitantia* ipsa vitiosa iudicari, ut quae in nugas illas magnificas iam abierint; quare ea, quae iuventuti possunt concedi et gloriae duci, dicuntur *paene* periclitari.

Propositum) Cf. IX, 4, 19.

Quando etiam morum) Coniunctionis eadem vis est quae alterius *quoniam*, et graecae ἐπεὶ (non γὰρ), in quibus significatur eius quod argumenti loco tangitur inter omnes pervulgata notitia. Commonefacit quasi illud *quando* lectorem rationis eius, quam alibi saepe iam expertus sit. Nam si, id quod vulgo sentitur, ne mores quidem severissimi placent in adolescentibus, velut intempestivi neque huic aetati debiti, quando minus orationis feretur gravitas ea, quae aut ingenio carentem arguat aut fraudis faciat suspicionem.

33. *Simpliciora militares*) Apparet singulis et aetatibus et conditionibus sua dicendi genera accommodari, qui in re milites tam brevi mentione di-

faciunt, ostentantibus, parum decori sunt plerique orationis ornatus, maximeque ex affectibus, quos illi vitia dicunt. Verba quoque exsquisitiora, et compositio numerosa tali proposito diversa. Non enim sola illa lae- 34 tiora, qualia a Cicerone dicuntur, *Saxa atque solitudines voci respondent;* sed etiam illa, quamquam plena sanguinis, *Vos enim iam, Albani tumuli atque luci, vos inquam, imploro atque testor, vosque, Albanorum obrutae arae, sacrorum populi Romani sociae et aequales:* non conveniant barbae illi atque tristitiae. At vir civilis, 35 vereque sapiens, qui se non otiosis disputationibus, sed administrationi reipublicae dediderit, a qua longissime isti, qui philosophi vocantur, recesserunt, omnia, quae ad efficiendum oratione, quod proposuerit, valent, li-

33. *Dicunt*) Camp. *debent.*

34. *Sola*) Sic Turic. Flor. Goth. (tac. Gesn. sed posteriorum uterque a pr. m.) Guelf. Camp. Reliqui *solum.*

Obrutae) Ambr. 2, *obtrutae.* Camp. o *Brute.*

35. *Dediderit*) Ambr. 2. Guelf. *dederit* cum Goth. Stoer. Chouet. Leid. — *Omnia, quae ad efficiendum*) Turic. *omnique deficiendum est.* Flor. (a pr. m.) *omnino id eficiendum est.* — *Proposuerit*) Turic. *propositione* cum Alm. non Flor. (cf. 31). *Proposuerint* Ambr. 2 (sed hic et modo *quae*), Guelf. Camp. et edd. ante Bad. — *Quod honestum*) Turic. Ambr. 2, Camp. *quid h.* cum Goth. Voss. 1, Iens. Tarv. *Libenter* modo ab Ohr. an consulto omissum sit, non dixerim.

milti doleo et miror; sed festinat noster ad illam satis sibi invisam philosophorum nationem; cf. X, 1, 35, et mox §. 34, *barbam atque tristitiam.* *Simpliciora* hic accipio non quidem de animo, ut modo §.21, sed de artificii rhetorici masculo quodam neglectu, et est proba, in summa brevitate, praeceptio; cf. §. 45.

Illi vitia dicunt) Reponendum censeo *ducunt*; cf. VI, 1, 7 ad sententiam.

34. *Saxa — Albani*) Cic. pro Arch. 8 pro Mil. 31. Altera haec ex Miloniana *quamquam plena sanguinis* dicuntur a nostro propterea, quod sunt severa, et paena sicca, si cum *laetioribus* illis conferantur. Gedoynus quidem *plena sanguinis* opposita accepit *laetioribus*, tanquam magis virum decentia, ut *quamquam* spectaret ad *non conveniat* et mirum videretur, si Ciceroniana haec, quamquam mascula et robusta, tamen spernerentur a philosophorum simulata tristitia. Quam interpretationem a vocabulo ipso *sanguinis* ferri non credo, structura sane vocis *quamquam* aliquatenus commendatam.

benter adhibebit: quum prius, quod honestum sit, 35 efficere in animo suo constituerit. Est quod principes deceat, aliis non concesseris. Imperatorum ac triumphalium separata est aliqua ex parte ratio eloquentiae: sicut Pompeius abunde disertus rerum suarum narrator: et hic, qui bello civili se interfecit, Cato eloquens 37 senator fuit. Idem dictum saepe in alio liberum, in alio furiosum, in alio superbum est. Verba adversus Agamemnonem a Thersite habita ridentur: da illa Diomedi, aliive cui pari, magnum animum ferre prae se videbuntur. *Ego te consulem putem*, inquit L. Crassus

36. *Concesseris*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *cesseris*. Primae syllabae offecit quod praecedit *non*.

Civili se interfecit) Flor. (a pr. m.) *civilis et interfuit*. Camp. modo *is* dans pro *hic* placet.

37. *In alio liberum*) Flor. (a pr. m.) *i. a. librorum*. Guelf. Ambr. 2, omittunt eum Voss. 1, 3. — *Verba*) Turic. *verbum*. — *Da illa*) Turic. *de i.* Flor. Guelf. Camp. *at i.* cum Goth. Voss. 2, Vall. et edd. ante Ald. *Ad i.* Ambr. 2. Correxit Regius. — *Pari*) Ambr. 2, Guelf. Camp. (sed in hoc apparet vitii origo *ingenium* dante pro *magnum*) *par* cum Goth. Voss. 3, Bern. — *Inquit L.*) Turic. *vel* eum Voss. 3. Omittit Camp. *L.* Flor. cum Alm. *inquit*. Sed Flor. (a sec. m.) Ambr. 2, Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) *inquit* inseruut post *Ego te*, hic omittunt, eum edd. ante Gryph. Nostrum verum esse nequaquam dubito, sive *inquit* solum abiit in *vel*, sive nota praenominis perperam accepta simul obliterata est. Nam neque carere locum verbo sermonem indicante, neque dirimi illud tam longe a subiecto suo fero. — *Ferres*) Goth. *feres*. Suspicatur Gesn. *feras*. Sed ut hoc pro *potes ferre*, ita illud pro *poteras ferre*, quoniam dictum aliquod certum spectatur, semel prolatum; cf. VI, 1, 25.

36. *Pompeius abunde disertus*) Inest extenuatio quaedam in ipso illo *abunde*. Neque enim magna eloquentia exspectatur ab eius fortunae hominibus; vide Cic. de Lege Man. c. 14: « (Pompeius) quantum dicendi gravitate et copia valeat, in quo ipso inest quaedam dignitas *imperatoria*, vos — saepe cognostis »; cf. et dicta nobis ad III, 8, 50. Laudes illae facundiae Pompeianae Cic. pro Balbo c. 1, habere magis honoris testificationem quam veritatis religionem, unusquisque intelligit; vide et Cic. ad Att. VII, 17, qui miratur epistolas suas aliis scribendas mandantem Pompeium. De Catone Vticensi cf. Cic. Brut. c. 31, multo eius eloquio tribuentem.

37. *Verba — a Thersite habita*. Iliad. II, 225 — 242, 270.

Inquit L. Crassus) Cf. VIII, 3, 39.

Philippo, *quum tu me non putes senatorem?* Vox honestissimae libertatis; non tamen ferres quemcumque dicentem. Negat se magni facere aliquis poëtarum, *utrum* 38 *Caesar ater an albus homo sit:* insania; verte, ut idem Caesar de illo dixerit, arrogantia est. Maior in personis observatio est apud tragicos comicosque. Multis enim utuntur, et variis. Eadem et eorum, qui orationes aliis scribebant, fuit ratio; et declamantium est. Non enim semper ut advocati, sed plerumque ut litigatores dicimus. Verum etiam in his causis, quibus advocamur, 39 eadem differentia diligenter est custodienda. Vtimur enim fictione personarum, et velut ore alieno loquimur: dandique sunt iis, quibus vocem accommodamus, sui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius Caecus: aliter Caecilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. Quid asperius lictore Verris? *Vt adeas, tantum dabis.* 40 Quid fortius illo, cuius inter ipsa verberum supplicia

38. *Ater — ut idem*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. propter homoeoteleuton. — *Tragicos comicosque*) Hoc ordine Turic. Flor. Ambr. 2, (tac. Gesn.) cum Voss. 3, nisi quod *comedosque*. Reliqui *c. t.*

Enim utuntur) Turic. omittit. — *Scribebant*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *scribant*. Goth. *scribebat*.

Vt advocati) Turic. Camp. *et a*. Guelf. *est a*. Mox Camp. omittit *ut* (ante *litig.*), pro quo Flor. (a sec. m.) *et*.

39. *In his*) Sic Turic. Flor. Reliqui *i. iis*.

Advocamur) Flor. Guelf. *advocamus* cum Goth. lens. et edd. posterr. ante Ald.

40. *Illo*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) o. — *Viro, qui*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) inserunt *alius* cum Alm.

38. *Aliquis poëtarum*) Vide quanto cum contemptu loquator; neque enim tum oblitus, hunc fuisse Catullum (carm. 92), putandus est.

Qui — aliis scribebant) Cf. III, 8, 51; II, 15, 30, III, 1, 10.

39. *Aliter enim*) Cf. III, 8, 54, ubi idem Ciceronis locus respicitur, nisi quod hic etiam 16 caput orationis pro Coelio obversatur nostro, in quo sunt et Caeciliani et Terentiani patris personae. Ex Verrinis quae mox ponuntur, quum compositionem tractaret, a nostro iam in exemplum adhibita sunt IX, 4, 71, 102; vide et IV, 2, 106. Milonianae ipsam illam, quam hic, virtutem tangit et VI, 1, 25; 5, 10.

una vox audiebatur, *Civis Romanus sum?* Quam dignae Milonis in peroratione ipsa voces eo viro, qui pro republica seditiosum civem toties compescuisset, qui-
41 que insidias virtute superasset? Denique non modo quot in causa, totidem in prosopopoeia sunt varietates: sed hoc etiam plures, quod in his puerorum, feminarum, populorum, mutarum etiam rerum assimulamus affe-
42 ctus, quibus omnibus debetur suus decor. Eadem in iis, pro quibus agemus, observanda sunt. Aliter enim pro alio saepe dicendum est, ut quisque *honestus*, *humilis*, *invidiosus*, *favorabilis erit*, adiecta propositorum

Pro rep. sed,) Turic. Flor, *prope s.* sed prior *reditiosum*. Camp. *proprie qui pro R. P. s.*

41. *Plures, quod*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. omittunt *quod* cum Alm. — *Feminarum*) Turic. Flor. Camp. subiiciunt *que*. — *Populorum*) Ald. Basil. *pupillorum* cum Gryph. (1536) vana coniectura. — *Mutarum*) Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. *multarum* cum Alm. Bern. Iens. Tarv. E Voss. 1, 3, *multorum*. Nostrum Goth. Vall. et, ut credibile, Voss. 2. Vicissim §. 82, «*muta* non deformiter» Turic. Guelf. Neque dubito, quin recte habeat *mutarum rerum*, ipse autem calidius pronuntiaverim ad VI, 1, 25. — *Assimulamus*) Turic. (quamquam hic *ads.*) Camp. *assimulavimus*. Eratne igitur *assimulabimus?* Goth. (tac. Gesn.) *assimilamus*; cf. VII, 10, 9, item I. F. Gronov. ad Tac. Annal. XI, 11, et, quo ipse ablegat, in Diatribe Statiana c. 6, recte improbantem I; sed vide et Ernest. ad Tac. Agr. c. 10.

42. *Adiecta*) Turic. *delicta* cum Alm. *Adlecta* Flor. (a pr. m.) cf. §. 35. — *Propositorum*) Turic. *propositionum*. — *Anteactae*) Turic. Camp. *actae*. Flor. *actae ante*. Mox Turic. *differentiae*. — *Humanitas*) Goth. *iucunditas*, mira. — *Vltum ire*) Turic. Flor. *vult cineris*. Hic a sec. m. *ulcisci*. Mox *et iniurias* iidem (alter a pr. m.) omittunt cum Alm. qui in nostris turbare dicitur.

41. *Prosopopoeia*) Cf. III, 8, 49; IX, 2, 31. Sed haec, quae nunc tractatur, est prosopopoeia faciens partem alicuius causae.

Decor) Cf. X, 1, 71.

42. *Honestus*) Apparet ex opposito vis vocabuli, cf. I, 1, 28; IX, 2, 61; XI, 3, 137. Horat. ad Pis. 213. Ita *frugi* usurpat Plaut. in Aulul. IV, 9, 6. Eadem ratio est *invidiosi* ad *favorabilem*, de qua vide nos ad IV, 1, 20, et erat modo §. 28. *Invidiosus* igitur hic est non, ut plerumque, qui facit invidiam, sed qui laborat ea; cf. dicta IV, 1, 42.

Propositorum) Hic quidem *proposita* ad mores magis spectant, quam ad artis rationem, utpote de quibus dixit modo §. 32. Est aliquid simile II, 2, 7. Sed egere de hac potestate Lexicographi; id monere non supervacuum videtur, *propositum* esse eius, qui non in diem vivit, sed certam sibi vitae rationem descripsit,

quoque et anteactae vitae differentia. Iucundissima vero in oratore *humanitas*, *facilitas*, *moderatio*, *benevolentia.* Sed illa quoque diversa bonum virum decent, malos odisse, publica vice commoveri, ultum ire scelera et iniurias : et omnia, ut initio dixi, honesta. Nec tan- [43] tum, *quis* et *pro quo*, sed etiam, *apud quem* dicas, interest. Facit enim et fortuna discrimen et potestas : nec eadem apud principem, magistratum, senatorem. privatum, tantum liberum, ratio est: nec eodem sono publica iudicia, et arbitrorum disceptationes aguntur. Nam ut orantem pro capite sollicitudo deceat et cura, [44] et omnes ad amplificandam orationem quasi machinae: ita in parvis rebus iudicibusque vana sint eadem, ri-

Et omnia — honesta) Turic. Flor. (hic a sec. m. utrumque *ut* tollit) *ut o. u. i. d. ut h.* posterius cum Alm.

43. *Quis*) Turic. Flor. *qui* cum Alm.

Tantum) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Goth. (err. Gesn.) Camp. cum Alm. Voss. 2, Bern. et edd. Leid. Roll. Reliqui *tamen.* Probat autem nostrum Gesn.

Sono) Flor. (a pr. m.) Camp. *bono* cum Alm. (cf. 42).

44. *Amplificandam*) Turic. Flor. Camp. *amplificandum.* Dubito an recte. Mox Turic. *maginae et*, inserens copulam ante *ita.* — *Iudicibusque*) Sic Flor. Ambr. 2, Guelf. (nisi quod hic *i. quae* diremptim) cum Voss. 3, et edd. ante Ald. *Iudicibus* sine copula Turic. Camp. Reliqui *iudiciisque*, suadente Regio et vindicantibus Goth. Voll. Deinde *una* Ambr. 2, Guelf. Camp.

quae ex novitia latinitate *principia* solent appellari.

Publica vice commoveri) Cf. VI, 2, 35.

Vt initio dixi) « Nempe huius argumenti, de eo quod decet, §. 14. » Gesnerus.

43. *Principem — tantum liberum*) Cf. IV, 1, 72, et loca ibi demonstrata, in quibus de dignitate cognoscentia: adde de *principe* iudice V, 13, 6; de *privato* V, 10, 115; *tantum liber* (velut infimae conditionis apud quem dicere possis) vocatur ut VII, 7, 10, *tantum civis.* Variae hominum conditiones, sed non tanquam de iure cognoscentium, recensentur V, 10, 26.

Eodem sono) In publicis enim causis paululum erit *inclamandum*; cf. II, 10, 10; item de iudiciis publicis III, 10, 1. Diversam magnorum parvarumque litium tractationem tangit et supra VIII, 3, 14. Pro *sono* poterat *spiritum* quoque dicere, velut XII, 2, 20; I, 10, 6.

44. *In parvis rebus iudicibusque*) Ne longus fieret, paulo insolentius ipsos *iudices* dixit *parvos.*

deaturque merito, qui apud disceptatorem de re levissima sedens dicturus, utatur illa Ciceronis confessione, *non modo se animo commoveri, sed etiam corpore ipso* 45 *perhorrescere.* Quis vero nesciat, quanto aliud dicendi genus poscat gravitas senatoria, aliud aura popularis? Quum etiam singulis iudicantibus, non idem apud graves viros, quod leviores; non idem apud eruditum, quod militarem, ac rusticum deceat: sitque nonnun- 46 quam summittenda et contrahenda oratio, ne iudex eam vel intelligere vel capere non possit. Tempus quoque ac locus egent observatione propria. Nam et tempus tum triste, tum laetum, tum liberum, tum angustum est, atque ad haec omnia componendus ora- 47 tor: et loco publico, privatone, celebri, an secreto,

45. *Quanto*) Sic Flor. Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gean.) cum Voss. 2, Obr. *Cuncto* Turic. cum Alm. (conf. 43). *Cum* Camp. Reliqui *quin.* Non debebat probari structura *nesciendi*, qualis est *dubitandi* per interrogationem aut negationem, sine auctoritate. Nostra figura est X, 1, 53.

Aura) Ambr. 2, *iura*. Guelf. Exc. Sant. *vita* cum marg. Basil. (err. Burm.). — *Quod leviores*) Turic. *quos l.* Camp. inserit *et.* Mox *et* inter *summitt. contrah.* omittunt Turic. Flor. — *Non possit*) Negationem ignorant Turic. Flor. cum Alm.

46. *Tum triste, tum laetum*) Hoc ordine Turic. Flor. Guelf. Camp. Reliqui *t. laet. t. triste.* Chiasmus inest.

Sedens dicturus) Iudicum quidem proprie est sedere; agunt tamen aliqui etiam sedentes, velut apud nostrum XI, 3, 134, 135, et quidem *in minoribus rebus*, item apud Plin. Epist. II, 19, 3. Cumulantur ergo hic quae exiguam ostendant causam: *apud disceptatorem, de re levissima, sedens.* Ciceronis verba sunt in Divin. contra Caecil. c. 13. Quod *corpore ipso* refert ex Cic. Quintilianus, quum apud ipsum legamus *toto corpore*, hic quidem animadvertunt VV. DD. qualia memoriae aberrantis exempla nobis plurima sunt oblata et notata; cf. inter alia VIII, 4, 28, et hic §. 19.

45. *Gravitas senatoria — aura popularis*) Eximia proprietate opponuntur invicem *sententiae* et *conciones*; cf. V, 11, 42. Mox 47 eadem ratione *forum* et *curia.*

Intelligere — capere) Prius ad *summittendum* spectat, alterum ad *contrahendum.* Subtiles nimis aut magnificas sententias non *intelligit* iudex ineruditior propter difficultatem, verbosiorem orationem non *capit* propter ambitum.

aliena civitate, an tua, in castris denique, an foro dicas, interest plurimum, ac suam quidque formam, et proprium quendam modum eloquentiae poscit: quum etiam in ceteris actibus vitae non idem in foro, curia, campo, theatro, domi, facere conveniat; et pleraque, quae natura non sunt reprehendenda, atque interim sunt necessaria, alibi quam mos permiserit, turpia habeantur. Illud iam diximus, quanto plus nitoris et 48 cultus demonstrativae materiae, ut ad delectationem audientium compositae, quam, quae sunt in actu et contentione, suasoriae iudicialesque permittant. Hoc adhuc adiiciendum, aliquas etiam, quae sunt egregiae dicendi virtutes, quo minus deceant, effici conditione causarum. An quisquam tulerit reum in discrimine ca- 49 pitis, praecipue qui apud victorem et principem pro se ipse dicat, frequenti translatione, fictis aut repetitis ex vetustate verbis, compositione, quae sit maxime a vulgari usu remota, decurrentibus periodis, quam laetissimis locis sententiisque dicentem? Non perdant haec

47. *Quendam modum*) Turic. *quaedam modo*.
Atque interim) Sic Turic. Camp. Reliqui inserunt *ideo*, prae quo Gesn. malit *adeo*.

48. *Adiiciendum*) Ambr. 2, Guelf. Exc. Sant. *audiendum* cum Voss. 1, 3.

49. *Praecipue qui*) Turic. Flor. *praecipuaeque*.
Principem) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *principalem* cum Alm. — *Dicat*) Turic. Flor. (hic a pr. manu) *dicant*.
Aut repetitis) Sic MSS. et edd. ante Basil. (Camp. quidem *atque r.*; de Goth. Iens. (tac. Gesn.). Reliqui *ac r.* Basil. *et r.*
Quae sit) Turic. *q. sunt*. — *Laetissimis locis*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Camp. cum Goth. Vall. Tarv. Ald. Bad. Capper. Gesn. Bip. *Latissimis locis* Guelf. Reliqui *l. iocis*. — *Periclitanti*) Turic. *periclitantia*. Iens. *periculitanti* cum posterr. ante Ald. non Camp. Regius verum suadet. Simili errore mox Flor. (a pr. m.) Guelf. Exc. Sant. *institutorem*.

47. *Aliena civitate*) Malim inseri *in*.

48. *Iam diximus*) VIII, 3, 11, seqq.

49. *Victorem et principem*) Ligarium describere noster videtur Gedoyno.

Compositione) Cf. IX, 4, 143, ubi valde similia hisce nostris.

Laetissimis locis) Sunt qui et ube-

omnia necessarium periclitantis sollicitudinis colorem, petendumque etiam innocentibus misericordiae auxilium? Commóveaturne quisquam eius fortuna, quem tumidum, ac sui iactantem, et ambitiosum institorem eloquentiae in ancipiti forte videat? Non immo oderit reum verba aucupantem, et anxium de fama ingenii, et cui esse diserto vacet? Quod mire M. Coelius in defensione causae, qua reus de vi fuit, comprehendisse videtur mihi, *Ne cui vestrum, atque etiam omnium, qui ad rem agendam assunt, meus aut vultus molestior, aut vox immoderatior aliqua, aut denique, quod nimium est, iactantior gestus fuisse videatur.* Atqui

50. *Commoveaturne*) Flor. *conveniatne*. Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Exc. Sant. *moveaturne* cum Voss. 1, 2, 3, Colb. — *Anxium*) Turic. Flor. *auxilium* cum Alm.

Diserto) Camp. *disertum* cum Goth.

51. *Videtur mihi*) Hoc ordine Turic. Flor. Guelf. Camp. Reliqui *m. v.* — *Assunt, meus*) Sic Turic. Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Bodl. Voss. 2, 3, Obr. Bip. *Assumeris* Guelf. Exc. Sant. Reliqui *a. mens*, quod et ex Flor. diserte refertur. Hoc ipsum in Vall. fuisse priusquam a sciolo quodam lectio violata sit, narrat Badius, Aldum laudans, hominem literatissimum, qui animadverterit praepositum adiectivum sequentibus particulis *aut*, *vel*, *et* ex proba latinitate debere convenire utrique vocabulorum sequentium eas particulas. Hoc igitur ita animadversum ab Aldo colligit ex ipsius scriptura Badius; neque enim ubi aliquid criticae annotationis in Qu. ab Aldo scriptum exstet, compertum est mihi. At non erat, quod mutaret Aldus, quum omnes ante eum, excepto Camp., praeferrent *meus*. Regulam quidem illam latinitatis non agnosco. *Mens* haec *molestior* protinus excepta a *vultu* nequaquam placet. Mox *iactatior* Goth. cum Vall. Voss. 2, *videantur* autem Turic. Flor.

res dicuntur V, 13, 42; IV, 1, 59, et ipsum nostrum appositum est IV, 5, 1; cf. nos ad X, 1, 46.

50. *Non immo oderit*) Ita continuanda oratio per interrogandi figuram; non, ut vulgo, *non* a ceteris distinctione revellendum, ut sit responsio ad illam priorem quaestionem; cf. ad sententiam XI, 3, 3, *non* est pro *nonne*, ut modo §. 49, mox 52; cf. X, 1, 48.

51. *M. Coelius — comprehendisse*) Verbum interpretor *exhausisse*, *ita significasse, ut nullam eius rei partem, in summa notandi brevitate, praetermitteret*; cf. VII, 3, 12; X, 1, 48, *summa celeriter comprehensa*. Coelii ista oratio memoratur Suetonio de claris rhet. c. 2, et Festo voce *Oreae*. Suspicor inde fuisse illud *frugalitatis* etymon I, 16, 29.

Quod nimium est) Vnice assentior

sunt quaedam actiones in satisfactione, deprecatione, confessione positae: sententiolisne flendum erit? Epiphonemata aut enthymemata exorabunt? Non quidquid meris adiicietur affectibus, omnes eorum diluet vires, et miserationem securitate laxabit? Age, si de morte 53 filii sui, vel iniuria, quae morte sit gravior, dicendum patri fuerit, aut in narrando gratiam illam expositionis, quae continget ex sermone puro atque dilucido, quaeret, breviter ac significanter ordinem rei protulisse contentus, aut argumenta diducet in digitos, et propositionum

52. *Flendum erit*) Turic. Flor. *f. operiit* cum Alm.
Epiphonemata) Turic. *epiphonena.* — *Meris*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *meritis* cum Alm. Mox iidem (Flor. a pr. m.) *errorum.*

53. *Quaeret*) Turic. Flor. (a pr. m.) *et*; alter superscriptum nostrum iterum tollit a manu 3. Turic. pro *continget* modo *contingen*, et horum alterque mox *reprotulisse* (Flor. *re pertulisse*, hoc cum Guelf. Goth. Voss. 2, Camp. non lens.) *contestus*, sed Flor. a pr. tantum manu.
Diducet in digitos) Turic. Flor. *ducet in dicitos* cum Alm. in pr. voce. *Dicet i. d.* Guelf. Exc. Sant.

Rollino corrigenti *q. minimum* e. Receptae nullum ego sensum comminiscor. Nam quod Gedoynus reddit gestum si quis accuset, nimiam esse reprehendendi asperitatem, id quidem alienissimum.

52. *Satisfactione*) Cf. VI, 1, 50. *deprecatione* V, 13, 5.

Epiphonemata) Habent illa superbiae et ferociae speciem, qualis est in illo Miloniano, quod ponit noster VIII, 5, 11, quo et ipso loco coniungitur cum *enthymemate* §. 9. Neque enim, ut continuo hic testatur Qu., remissa et humilis oratio deceat eum, qui de stupro maris conqueritur. Ea est *iniuria morte gravior*, de qua aliquid ad hunc locum exponunt Burm. et Gesn. laudantes Herald. anim. in Salm. V, 18, 15. Burm. ad Petron. c. 25. Lucian. Dial. Deor. 6 pr. ubi ὑβριστὴς Ixion. et noster mox §. 84. Pertinet eo hoc quoque, quod *stupratus se suspendit*, taedio vitae post tantum dedecus, VII, 4, 42.

53. *Aut in narrando — aut argumenta diducet.* Bodius pro istis *aut* legendum censet *an* utrobique. Equidem priore tantum loco, ubi periisse *an* suspicor ob id quod sequitur *in*, mox a librario additum *aut*; cf. V, 4, 2. *Argumenta diducta in digitos* habes ad IV, 5, 25, ubi male 5 pro 53, 14 pro 114. Valde autem suspicor intercidisse hic *non* inter *protulisse* et *contentus*, quod facile fiebat sequente syllaba *con*. Neque enim *breviter et significanter* ordinem rei proferre alienum est a summa irae concitatione; et debebat, qui iniuriam acceptam vere doleret, hoc contentus esse, non gratiam narrationis quaerere.

ac partitionum captabit leporem, et, ut plerumque in hoc genere moris est, intentione omni remissa loque-
54 tur? Quo fugerit interim dolor ille? Vbi lacrimae substiterint? unde se in medium tam secura observatio artium miserit? Non ab exordio usque ad ultimam vocem continuus quidam gemitus, et idem tristitiae vultus servabitur, si quidem volet dolorem suum etiam in audientes transfundere? quem si usquam remiserit,
55 in animum iudicantium non reducet. Quod praecipue declamantibus (neque enim me poenitet ad hoc quoque opus meum, et curam susceptorum semel adolescentium respicere) custodiendum est, quo plures in schola finguntur affectus, quos, non ut advocati, sed ut passi,
56 subimus: quum etiam hoc genus simulari litium soleat, quum ius mortis a senatu quidam vel ob aliquam magnam infelicitatem, vel etiam poenitentiam petunt, in quibus non solum cantare, quod vitium pervasit, aut

54. *Quo fugerit*) Turic. Flor. Camp. *quod f.*
Vsquam) Turic. *um.* Goth. (tac. Gesn.) Camp. *unquam.*
55. *Quod praecipue*) Prius omittunt Turic. Flor. cum Alm. — *Semel*) Turic. *semper* cum Alm. non Flor. (cf. 45). — *Quo plures in*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *quod p. est in.*
56. *Quum ius*) Flor. Ambr. 2, Guelf. *cuius* cum Alm. Voss. 1, 3, item mox Flor. *obliquam* pro *ob aliquam.*
Solum cantare) Locat. inserit *non* cum posterr. edd. ante Bad. iubente Re-

54. *Observatio artium*) Pluralem cf. ad X, 1, 47; *observationem* ad IX, 4, 95; VIII, 2, 22.
55. *Neque enim — respicere*) Cf. VII, 3, 30.
Affectus — subimus) « Primo *passi* ex Graecorum usu positum arbitror» (cf. I, 2, 31) « παθόντες, quod non modo ad iniuriam ab alio illatam, sed ad ipsam animi affectationem pertinet: deinde *subimus* et ipsum ex Graeco ὑποδῦναι ductum » (cf. VI, 3, 93; item Plat. Gorg. p. Steph. 464, c. d.), « *subimus affectus* h. e. tanquam personam induimus ». Gesnerus. Vide et dicta ad §. 15.
56. *Quum etiam — soleat*) Adnectitur hoc priori sententiae, quo magis, quod ibi defenditur, probetur. Sic est supra §. 45, 47. Idem valet *quando* cum indicativo, velut §. 32. De genere hoc litium, cf. VII, 4, 39.
Cantare) Alia hic potestate verbum, quam de qua egimus ad VIII, 6, 38. Conferendus huc nostri locus XI, 3, 57 seqq. item 170, 182; item

lascivire, sed ne argumentari quidem nisi mixtis, et quidem ita, ut ipsa probatione magis emineant, affectibus decet. Nam qui intermittere in agendo dolorem potest, videtur posse etiam deponere. Nescio tamen an 57 huius, de quo loquimur, decoris custodia maxime circa eos, contra quos dicimus, examinanda sit. Nam sine dubio in omnibus statim accusationibus hoc agendum est, ne ad eas libenter descendisse videamur. Ideoque mihi illud Cassii Severi non mediocriter displicet, *Dii boni, vivo: et, quo me vivere iuvet, Asprenatem reum video.* Non enim iusta ex causa vel necessaria videri

gio; cf. §. 2. Sed hic manifesta ratio omittendae negationis, pro qua testem Badius appellat Budaeum, Gallorum doctissimum. Illud observatione dignum, quod *solum* hic ponitur, non *modo*, in quo recentioris latinitatis notam agnoscerem, nisi iis, quae ad Marcellianam (p. 73) nimis secure a me olim pronuntiata sunt, nunc paucissima quidem sed aliqua tamen exempla obstare viderem; qualia sunt apud ipsum Ciceronem de Orat. I, 46, «neque *solum* inscientiam meam, sed *ne* rerum *quidem*—», et ap. Liv. V, 42: «non mentibus *solum* consipere, sed *ne* auribus, «*quidem*—». — *Pervasit*) Turic. Flor. Camp. *persuasit* cum Alm. Bodl. Voss. 1; cf. VIII, 2, 21.

Nisi mixtis) Turic. Flor. *in mixtus*. Ex Alm. *immixtis*, cui continuo antecedere dicitur *argumentis*, me vix credulo.

Vt ipsa) Sic Turic. Flor. Reliqui inserunt *in*.

In agenda) Flor. (a pr. m.) *in egendo*. Alm. *negendo* (cf. 55).

57. *Contra quos*) Flor. Ambr. 2, Camp. *circa q.* cum Bern.; cf. V, 13, 28. — *Nam sine*) Camp. *latet s.* mire! — *Ne ad eas*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *nec a. e.* Goth. nostris praemittit *ut*, solus. — *Asprenatem*) Turic. Ambr. 2, *aspernatem*, cum Ald. et edd. a Gryph. ante Roll. Viliores etiam *aspernantem*, ut Guelf. Exc. Sant. Goth. Vall. Iens. (tac. Gesn.) Camp. Tarv. cum Voss. 1, 2, 3. Nostrum a Loc. inde ante Gryph. et mox a Roll. (in Harletis saltem editione). Flor. nobiscum facere dicas, si fidele silentium.

Cic. Orat. c. 18, *epilogus paene canticum*, Plin. Epp. II, 14, 13, indicante Gesnero. *Plasma* vocabatur a nostro I, 8, 2.

57. *Custodia—examinanda*) Mire haec iunguntur, me quidem nullum eiusmodi locutionis exemplum in promptu habente; malebas *agitanda*, *agenda*: ferre poteras *exigenda exhibenda*, quamquam ne haec quidem usurpata reperio. Eritne igitur *examinare* hoc loco: cum diligentia administrare, quasi cuncta experiendo et minima discriminis momenta explorando?

Sine dubio) Spectat ad id quod mox infertur §. 58. *Praeter hoc tamen*; cf. I, 6, 12. Deinde *statim accus.* interpretare Graeco αὐτίκα.

Cassii Severi) Cf. X, 1, 22.

potest postulasse eum, sed quadam accusandi voluptate.
58 Praeter hoc tamen, quod est commune, propriam moderationem quaedam causae desiderant. Quapropter et qui curationem bonorum patris postulabit, doleat eius valetudine: et quamlibet gravia filio pater obiecturus, miserrimam sibi ostendat esse hanc ipsam necessitatem: nec hoc paucis modo verbis, sed toto colore actionis, ut id eum non dicere modo, sed etiam vere
59 dicere appareat. Nec causanti pupillo sic tutor irascatur

58. *Taman*) Camp. *autem.* — *Postulabit*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *postulavit.* — *Valetudine*) Turic. Flor. Camp. (hic qoidem *valit.* cum Iens. Tarv. Gesn.) *valetudinem;* cf. Drakenb. ad Liv. V, 11, 5; item nos ad III, 6, 76. Infra XI, 2, 35; Guelf. Goth. (tac. Gesn.) *valitudo* per I cum Iens. et posterr. ante Ald. — *Nec hoc*) Turic. Flor. Guelf. *ne hoc* cum Iens. (tac. Gesn.) Tarv. Ao fuit *nec* solum?

59. *Nec causanti*) Ambr. 2, *necoanti.* Guelf. Exc. Sant. *n. Cati;* ex Voss. r. *n. caserati.* Cum Rollinus iam *litigantem* interpretatus hic esset *causantem*, incredulo tamen Burm. qui latinitate Quintilianea hoc indignum putaret et intelligeret *causas asserentem*, quare tutorem malae administrationis accuset, Gesnerus quidem praeter similitudinem Graecae rationis, ubi ἀπὸ τῆς δίκης dicatur δικάζεσθαι, usus est testimonio loci ex Emancipato Afranii ap. Nonium II, 157. *Vide ut facunde contra causeris patrem*, plura daturus in Thesauro, ubi ea nunc est videre; ex solo tamen hoc Nonii capite et vetustissimis sane latinitatis auctoribus. Nec plane δικάζεσθαι intellexit Nonius, quum reddidit, *causam dicere;* cf. nos ad IV, 1, 19. Ergo ne nunc quidem satis acquiesco in tali usu, qui mox nonnisi infimae fuit latinitatis. Et adest facillima emendatio, ad quam manu quasi ducimur ab Ambr. *nec peccanti;* cf. VIII, 6, 30; VI, 2, 15. Stant tamen a recepta magni testes Turic. Flor. etiam Bern. Goth. nec potest negari plenior et robustior in ea esse sententia. Et sunt actiones tutelae male gestae inter controversias scholasticas, velut decl. Quint. 346, 355; cf. et VI, 2, 14. — *Pupillo*) Ambr. 2, *pupullo* cum Bern. — *Vt non remaneant*) Turic. Flor. *non* omittunt cum Alm. — *Oporteret*) Flor. Camp. *oporteat.* — *Ipsos loqui, quando*) Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Exc. Sant. (haec quidem *etiam* quoque desiderant) Camp. Iens. (tac. Gesn.) omittunt cum Alm. Voss. 1, 2, 3, et cdd. ante Stoer. Vnde sumpserit hic, non reperio; neque tamen dubito quin vere. Suspicor antiquitus transpositum *Etiam quando*, unde facilius intelligitur homoeoteleuton occasionem faciens omissioni. — *Deceat*) Sic Turic. Flor. Camp. Reliqui *deceret.* Apparet summa Turic.

58. *Qui curationem — postulabit*) Gesnerus recte remittit ad VII, 4, 11, ubi mox §. 29 sit de eadem decoris observatione. Item ad Declam. Qu. 349, in cuius sermone (p. Bip. 341) de huius actionis ratione agatur.

59. *Causanti*) Cf. not. crit.

unquam, ut non remaneant amoris vestigia, et sacra quaedam patris eius memoria. Iam quomodo contra abdicantem patrem, querentem uxorem, agi causam oporteret, in libro, ut arbitror, septimo dixi. Quando etiam ipsos loqui, quando advocati voce uti deceat, quartus liber, in quo prooemii praecepta sunt, continet. Esse in verbis quod deceat, aut turpe sit, nemini dubium est. Vnum iam igitur huic loco, quod est sane summae difficultatis, adiiciendum videtur, quibus modis ea, quae sunt natura parum speciosa, quaeque non dicere, si utrumlibet esset liberum, maluissemus, non tamen sint indecora dicentibus. Quid asperiorem habere frontem potest, aut quid aures hominum magis respuunt, quam quum est filio filiive advocatis in matrem perorandum? Aliquando tamen necesse est, ut in causa Cluentii Habiti: sed non semper illa via, qua contra Sassiam Cicero usus est: non quia non ille optime,

60

61

praestantia, qui hic quidem cum Flor. consentit, supra in *oport.* non item, plane ad Ciceronianam convenientium temporum severitatem; cf. §. 56; item VIII, 6, 67.

60. *Esse in*) Sic Turic. Flor. Reliqui inserunt *et.*

Difficultatis — esset — maluissemus) Turic. *difficultas* — *esse* (hoc cum Flor., pr. m., Goth., tac. Gesn., Camp.) — *invaluissemus.*

61. *Filiive*) Sic omnes mei et scripti et excusi (de Iens. tac. Gesn.) ante Leid. cuius errorem *filiisve* propagarunt Gibs. Burm. Capper. — *Habiti*) Cf. IV, 2, 16. Aspirationem et *B* literam omnes quidem libri mei; et Beckius ad Cic. suum praefatione testatur Cod. χ. in or. pro Clu. semper *Habitum* dare; item ad frontem orationis ipsius vol. III, p. 5, ubi suspicor nullum Cod. inventum, qui *Avitum.* Nihil agunt Manutius et Lambinus ad Lucret. p. 179, quum videamus in Inscr. *Habitum* p. Grut. 295, quo et Graevius utitur ad nostrum in Cic. tuendum, et eiusdem originis nomina p. 678, 13. *Habendum,* p. 782, 3, *Habentem.* Quamquam *Aviti* sunt plurimi, nec error infrequens, velut Tac. Ann. XI, 35; XIII, 34. Mox alterum nomen libri mei simplici *S* dant *Sasiam* ante Gryph. 1544, nisi quod Turic. nulla mentio; cf. IV, 2, 105.

In libro — septimo — quartus) VII, 4, 24 seqq., ubi quod hic *querentem uxorem* id esse *malae tractationis actionem*, recte monet Capper. IV, 1, 45, 46. De istis *Quando etiam ipsos loqui*, cf. not. crit. Mox (§. 60) de eo quod deceat in verbis, est VIII, 3, 15 — 40.

60. *Asperiorem — frontem*) Cf. IV, 1, 42, hic §. 85.

sed quia plurimum refert, qua in re et quo modo lae-
62 dat. Itaque illa, quum filii caput palam impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamen, quae sola supererant, divine Cicero servavit. Primum, ne oblivisceretur reverentiae, quae parentibus debetur: deinde ut, repetitis altius causis, diligentissime ostenderet, quam id, quod erat in matrem dicturus, non oporteret modo
63 fieri, sed etiam necesse esset. Primaque haec expositio fuit, quamquam ad praesentem quaestionem nihil pertinebat, adeo in causa difficili atque perplexa nihil prius intuendum credidit, quam quid deceret. Fecit itaque nomen parentis non filio invidiosum, sed ipsi, in quam
64 dicebatur. Potest tamen aliquando mater et in re leviore aut minus infesta contra filium stare: tum lenior atque summissior decebit oratio. Nam et satisfaciendo, aut nostram minuemus invidiam, aut etiam in diversum eam transferemus: et si graviter dolere filium palam fuerit, credetur abesse ab eo culpam, fietque
65 ultro miserabilis. Avertere quoque in alios crimen decet, ut fraude aliquorum concita credatur: et omnia nos

62. *Servavit*) Flor. *servabit*, idem mox *nec. est* (a pr. m.); deinde.

63. *Pertinebat*) Turic. *pertinebit*, Flor. (a pr. m.) *diceret* cum Guelf. Exc. Santen.

64. *Infesta*) Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. *infeste* cum Voss. 3, (Tur. Iens. per AE) corrigente iam Regio. An voluit ambiguum vitare, quia poterat intelligi ablativus? Modo *at* Turic. Flor. (hic a pr. m.) — *Tum lenior*) Turic. *cum L* cf. XI, 3, 40, 42. — *Fuerit*) Turic. Flor. *fuerat*, Goth. Iens. (Iac. Gesn.) *erit* cum posterr. edd. ante Gryph. exc. Ald. — *Culpam*) Sic Turic. Flor. Guelf. Exc. Santen. cum edd. ante Gryph. exc. Camp. Reliqui *culpa*; cf. VI, 1, 31. Modo Ambr. 2, *crederetur*; conf. V, 11, 4. Mox Guelf. Exc. Santen. *advertere*.

65. *Fraude aliquorum*) Turic. inserit *ultro miserabiles* repetendo quae forte

61. *Laedat*) mater illa, in quam dicimus.

64. *Satisfaciendo*) Cf. §. 51, 76.

Vltro) Eadem potestate dictum qua modo *in diversum*, petita significatione ab eo quod usurpatur *ultro citroque*; cf. Drakenb. ad Liv. XII, 12, 4. Neque tamen sufficit quod et ibi Drakenb. et in Thesauro Gesnerus interpretamento adhibent *insuper*.

65. *Concita*) Intellige: «mater in filium.»

passuros, nihil aspere dicturos, testandum: ut etiamsi non possumus conviciari, nolle videamur. Etiam, si quid obiiciendum erit, officium est patroni, ut id filio iuvito, sed fide cogente, facere credatur. Ita poterit uterque laudari. Quod de matre dixi, de utroque parente accipiendum est. Nam inter patres etiam filiosque, quum intervenisset emancupatio, litigatum scio. In aliis quoque propinquitatibus custodiendum est, ut 66 inviti, et necessaria, et parce iudicemur dixisse: magis autem aut minus, ut cuique personae debetur reverentia. Eadem pro libertis adversus patronos obser-

vant in superiore versu; et mox idem *dicturo* cum Flor. — *Concita*) Camp. *concitata*.

Possumus) Sic Flor. (Turic. quidem *possum*, sed unius syllabae intervallo relicto) Ambr. 2, Camp. cum edd. ante Gryph. Reliqui *possimus*. Huic autem verbo inde a Basil. primo subiicitur *non*, quod abest ab omnibus qui collati sunt MSS. — *Filio invito*) Turic. Camp. inserunt *suo* cum Alm. non Flor. (cf. §. 59). Modo *id* Flor. (a pr. m.) omittit; et mox Turic. dat *laudare*, cum Alm.

Emancupatio) Sic Turic. Reliqui *emancipatio*; cf. VI, 1, 44. Mox idem *litigatus*.

66. *Necessaria*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Reliqui *necessario*. Iidem mox *parte*, cum Iens. (tac. Gesn.) Tarv. corrigente Regio. — *Libertis*) Flor. (a pr. manu) Guelf. Exc. Santen. *libertatis*. — *Patronos*) Ambr. 2, (relicto aliquanto lacunae, quum supra 65, pro *patroni* dedisset *patro*) Guelf. exc. Santen. *nos*. Flor. *patronus*. — *Personas*. Turic. Flor. *personis*; ille modo *si* pro *sic*.

Vt etiamsi non possumus conviciari, nolle videamur) Quod hic a recentioribus post *possumus* inseritur *non* sensui nequaquam conducit. Erit enim *non posse non conviciari* vel invitum aliquid dicere ignominiosum; sed quis hoc appellet *conviciari*, in quo semper est voluntas et libido iniuriae inferendae? neque ego Quintilianum puto cuiquam hoc concessurum, ut aliquando necesse fuerit *conviciari* matri. Immo hoc rhetor, remissum videri matri, quod omnino fieri nequibat, ut pietati reponatur, quod necessitatis est. Et sic ipse reddidit Gedoynus. Respondet alterum mox *si quid obiiciendum erit*. In *nolendo*; cf. IX, 2, 72; item *velle* ibid. §. 76.

Quum intervenisset emancupatio). « Qui enim alias litigaret cum patre filius, qui in ipsius potestate est? Huc pertinet Afranianae fabulae titulus, quem modo laudavimus ex Non. II, 157. Nam *Emancipato* demum licet causari adversus patrem. » Gesn.

vantia. Et ut semel plura complectar, nunquam decebit sic adversus tales agere personas, quomodo contra nos agi ab hominibus conditionis eiusdem iniquo 67 animo tulissemus. Praestatur hoc aliquando etiam dignitatibus, ut libertatis nostrae ratio reddatur, ne quis nos aut petulantes in laedendis eis, aut etiam ambitiosos putet. Itaque Cicero, quamquam erat in Cottam gravissime dicturus, neque aliter agi P. Oppii causa poterat, longa tamen praefatione excusavit 68 officii sui necessitatem. Aliquando etiam inferioribus, praecipueque adolescentulis, parcere aut mederi decet.

67. *Etiam dignitatibus*) Turic. inserit *at* (cf. §. 24), Camp. *vel*. Ambr. 2, Guelf. Ioann. (tac. Gibs.) e. *dignationibus* cum Iens. et edd. posterr. ante Ald. Burmanno hoc probanti, quia saepe haec forma in bonis codd. succedat illi alteri (de quo cf. Drakenb. ad Liv. II, 16, 5) non accedam in notione, qualis hic est, *concreta*, ut cum dialecticis nostris loquar. Turicensis illam interpolationem hic non, ut alias, indicem diversae scripturae accipio, verum *aliis* interpretor, ut voluerit is, qui hoc daret, quum patris, matris, propinquorum dignitati aliquid concessum esset, *aliis* quoque dignitatibus quendam honorem haberi. Sed displicet vel propter id quod modo erat *aliis propinqq.*

Eis) Sic Turic. Flor. Camp. *Iis* Ambr. 2, Goth. Iens. (tac. Gesn.) et edd. ante Basil. Reliqui *his*; cf. X, 2, 11. Modo *ut petulantes* Turic. Flor. (hic a pr. manu) cum Alm.

68. *Mederi*) Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Exc. Sauten. Camp. cum Voss. 1, 2, 3; Goth. *videri*. In Iens. iam est nostrum (cf. IX, 3, 68), quod in nullo equidem cod. reperiri credo. An aliqua coniectura invectum sit, dubitari potest. Neque tamen difficultate caret, quum vix possit demonstrari locus, ubi sic dicatur aliquis *mederi* homini (non *rei*) pro eo quod est, corrigere, monere, emendare; nisi forte intelligitur medicina, quae paratur leniendo dolori ex necessaria reprehensione orto! Hanc enim Gedoyni rationem esse video, qui longo sane anfractu verborum brevia haec et praecisa reddit. Ipsa codd. scriptura fert interpretationem satis probabilem, ut *videri* iungatur cum illo quod iterum subauditur *parcere* «decet aut parcere, aut speciem certe habere parcentis.» Neque est quod hoc minus probemus propter mox illatum rursus *videatur* in Qu. quem repetentem verba modo posita toties vidimus. — *Nam et nobilis et iuvenis*) Turic. *et mobilis nam et i.* No–

67. *Praestatur—dignitatibus*) Prius cf. ad II, 17, 2. *Dignitates* autem dicuntur ut *potestates* pro hominibus in aliqua *dignitate* constitutis, magistratibus, principibus; cf. VII, 1, 32

In Cottam gravissime dicturus) Cf. V, 13, 20.

68. *Mederi*) Cf. not. crit.

Vtitur hac moderatione Cicero pro Coelio contra Atratinum, ut eum non inimice corripere, sed paene patrie monere videatur. Nam et nobilis et iuvenis; et non iniusto dolore venerat ad accusandum. Sed in his quidem, in quibus vel iudici, vel etiam astantibus ratio nostrae moderationis probari debet, minor est labor: illic plus difficultatis, ubi ipsos, contra quos dicimus, veremur offendere. Duae simul huiusmodi personae Ciceroni pro Murena dicenti obstiterunt, M. Catonis Serviique Sulpicii. Quam decenter tamen Sulpicio, quum omnes concessisset virtutes, scientiam petendi consulatus ademit? Quid enim aliud esset, quo se victum homo nobilis et iuris antistes magis ferret? Vt vero 69

strum Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Reliqui *N. et iuv. et nob.* — *Astantibus*) Sic Turic. Flor. (hic quidem *adst.*) Camp. cum Alm. Reliqui *assistentibus*. Modo *ne iudici* Turic. Flor. et mox *oratio* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Voss. 1; Bern. Iens. Tarv. *his* scripsi e Turic. Flor. Ambr. 2. Reliqui *iis*.

Minor est labor) Ambr. 2, Guelf. omittunt *est*.

69. *Obstiterunt*) Turic. *obstiterint*. Camp. *astiterunt*.

Vt vero rationem) Turic. *u. vereor* (post hanc vocem intervallo relicto) *actionum*. Quid sit quod hiet ibi scriptura, non axputo; neque enim quidquam commode videtur posse inseri. Sed vulgata non acquiesco, et ex Turic. haec eruo: *Vt vere rat.* quum enim scriptum esset vulgari errore *orationem* pro *rat.* mox or adhaesit illi *vere*. Iam *vere rat. redd.* habet illam *veritatis* potestatem, quae est cum aequitate et iustitia coniuncta, quomodo dicitur *vere*

Pro Coelio) « In ipso exordio aliquoties. » Gesnerus. *Contra Atratinum* hic recte dici dubito, et malim *circa A.*; cf. VI, 1, 41. Mox potest alienum videri, quod *nobilis* alienius exemplum ponitur, quum antea dictum fuerit de *inferioribus*, nisi forte ii addito illo *praecipue adolescentulis* ad aetatem astringuntur. Fateor tamen libentius me cariturum istis et *nobilis*, quum praesertim duplex et magis congruat, quam ut nunc est, triplex. In Sulpicio mox est *nobilitas*. Cf. not. crit.

Patrie monere) « Quia vox illa *patrie* a nullo, quod sciam, usurpetur, mallem *patrio more monere*, ut ex primis syllabis verbi *monere* τὸ *more* sit absorptum: sed nihil definio; plura enim Fabius primus usurpavit. » Burmannus.

69. *Duae — personae — M. Catonis Serviique Sulpicii*) Attende genitivum redditum vocabulo *personae*, non nominativum, ex proba latinitate; cf. III, 8, 53; V, 2, 3. Id ipsum hic Badius quoque animadvertit.

Vt vero rationem) Cf. not. crit.

rationem defensionis suae reddidit, quum se studuisse petitioni Sulpicii contra honorem Murenae, non idem
70 debere actioni contra caput, diceret? Quam molli autem articulo tractavit Catonem? Cuius naturam summe admiratus, non ipsius vitio, sed Stoicae sectae, quibusdam in rebus factam duriorem videri volebat; ut inter eos non forensem contentionem, sed studiosam
71 disputationem crederes incidisse. Haec est profecto ratio et, certissimum praeceptorum genus, illius viri observatio, ut, quum aliquid detrahere salva gratia velis, concedas alia omnia: in hoc solo vel minus peritum, quam in ceteris, adiecta, si poterit fieri, etiam causa, cur id ita sit, vel paulo pertinaciorem, vel credulum,
72 vel iratum, vel impulsum ab aliis. Hoc illis commune remedium est, si in tota actione aequaliter appareat

aestimare. *Vt vere* autem pro *quam vere* variasse putandus est, veluti apud Cic. est ad Att. II, 21, *ut — humilis*, *ut demissus erat*; in quibus ipsis locutionibus *ut* non tam ad nomen pertinet adiectivum quam ad verbum, et significatur modus magis faciendi aliquid, quam gradus praestantiae aut vilitatis in re ipsa vel persona. Camp, *ut non r.* — *Actioni*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp, cum Alm, Andr. Reliqui *accusationi*.

70. *Studiosam*) Turic. Ambr, 2, *studiosum*. Camp. *studiorum*. Ald, *studiosorum*.

71. *Ratio et*) Turic. Flor, (hic a pr. m.) inserunt *ut quum* cum Alm, praesumptum ex sequentibus. — *Poterit*) Flor. Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. *potuerit* cum Voss. 3. Goth. Iens. Tarv. cf. VII, 1, 44; 2, 24. — *Id ita*) Sic Ambr. 2, cum Iosnn. Alm. Voss. 1, 3, Bern. Ald. *Dita* Turic. *dicta* Ienson, (tac. Gesn.) Tarv. Reliqui *ita* solum.

72. *Si in*) Turic, Flor, Guelf. Exc. Santen, Camp, *nisi* cum Goth. Voss. 2,

70, *Tractavit Catonem*) « Locus est divinus c. 29 sq. » Gesnerus; cf. II, 12, 2.

71. *Certissimum — genus*) Hoc cave iungas verbo *est*, sed appositionem agnosce vocis *observatio*.

In ceteris, adiecta) Qui toto hoc sensu ab *in hoc solo* ad *impulsum ab aliis* acquieverunt adhuc, quod sciam, omnes critici, videntur a voce *concedas* recte elicere sibi visi, quod deest ei verbum finitum. Id equidem probare non possum, quum, ut et modo §. 69, *concedere* poscat aliquid in proximis sibi oppositum, quale ibi erat *ademit*. Intercidisse igitur censeo aliquid; et quidem facillime *dicas* haustum post *ceteris* ante *adiecta*.

72. *Si in tota — causa sit — dicendi*) Cf. not. crit.

non honor modo, sed etiam caritas: praeterea causa sit nobis iusta sic dicendi: neque id moderate tantum faciamus, sed etiam necessario. Diversum ab hoc, sed 73 facilius, quum hominum aut alioqui turpium, aut nobis invisorum quaedam facta laudanda sunt. Decet enim

Alm. Vall. (a pr. m. ut visum Badio) et edd. ante Ald. qui *si*, suadente Regio. — *Sit — sic dicendi*) Turic. Flor. *sit — sit dicenda*; ex Alm. *sit — sic dicenda*; Guelf. Exc. Saut. Camp. *sit — sit dicendi*; Iens. *si — sit dicendi* cum edd. ante Bad. Nostrum ipsum est in Goth. Voss. 2, Vall. Haeret in hisce Gesnerus, qui *illis* referri posse negat nisi ad §. 68: « *illis* causis, speciebus, ubi adversarium nolumus laedere etc. ». deinde malle se dicit ex vetere illa edd. scriptura recipere: *causa si nobis iusta sit dicendi*. Mihi quidem molestum est asyndeton in oratione nostra, quodque duo sensus continui ordiuntur ab *Haec*, *Hoc*. Nec procedit vulgata ratio nisi mutatione illa Regio suadente facta scripturae *nisi*. Si *illis* neutro genere accipias pro *talibus*, *eiusmodi rebus*; reponi velim *Nec* (cf. X, 5, 1) *illis commune r. e. nisi tota — caritas: praeterea causa sit* (pendente hoc coniunctivo itidem a *nisi*) *n. i. sic dicendi* etc. Ne id quidem fuerit nimium, ut scribas *Nec ullum* pro *Hoc illis*. *Commune remedium* intelligo πανάκειαν aliquam (paulo aliter quam mox §. 87, et sana plerumque); multae enim sunt nostri admonitiones, ne forte discipuli persuadeant sibi, si certas quasdam artes perdidicerint eoque loco adhibuerint, iam satis esse provisum utilitatibus suis, nec iam, ut totius orationis suae curam gerant, necesse esse. Valde similis locus est IV, 2, 94 — 96.

73. *Decet*) Flor. Camp. *Dicet*. Margo Basil. *Licet*. Mox Flor. *rerum* cum Alm. (cf. 65) Guelf. *reum*. — *Causa iusta fit fatendo*) Turic. Flor. Camp. *et iusta sit faciendo* Guelf. *et iusta sic faciendo* cum Goth. Voss. 2, Vall. (ut significat, quamquam non diserte prodens, Badius) Iens. Tarv. Ex Alm. *iusta fit fatendo*, me quidem incredulo (cf. modo), quod ipsum dat Ald., quum praeferant Loc. Ven. Rusc. *et iusta fit fatendo*. Reliqui plane ad arbitrium Regii nostram habent scripturam. Exc. Sauten. hic silent, sicut et in vicinis satis longo intervallo. In hisce potuisse acquiescere VV. DD. quam maxime miror. Vnde tandem illud *se*, si *causa* est subiectum? Et quae est ratio, ut *iusta* alicui fiat causa eo, quod is qui agit eam *fatetur* (in quo et ipso nulla *fatendi*, sed magis gloriandi occasio) se non de fama ingenii, sed de fide esse sollicitum? Gedoynus quidem, ut solent Francogalli (cf. X, 1, 130), aliquam sententiam extudit, de ipsis verbis parum sollicitus: Testari Ciceronem, iustam esse reorum causam, ad quam defendendam non tam ingenio quam fide esse opus fateatur. Vt cetera taceam, hoccine dici poterit in Vatinii causa? Omnis haec commemoratio causarum difficilium Vatinii et Gabinii valde brevis est et in qua vix iusta earum ratio reddi posse videatur. Neque tamen quidquam longius intercidisse dicam, quum appareat illud quod sequitur de Cluentiana diligentius tractatum et maiore cura dignum habitum a nostro. Credibile igitur cito eum esse defunctum in hoc, quod levius videbatur. Equidem sane, quod probetur, nihil reperio. Nam ut infinitivus *se esse sollicitum* pen-

rem ipsam probare in qualicumque persona. Dixit Cicero pro Gabinio et P. Vatinio, inimicissimis antea sibi hominibus, et in quos orationes etiam scripserat: verum causa iusta fit fatendo, non se de ingenii fama, 74 sed de fide esse sollicitum. Difficilior ei ratio in iudicio Cluentiano fuit, quum Scamandrum necesse haberet

dcat a verbo finito *dixit*, nimia fuerit struendi audacia, quum *dicere* priore loco plane sit alius potestatis. Nemo enim ferat: «*Dixit* pro Gab. et Vatin.; sed et hoc *dixit* se etc.» Neque multum inveris scribendo: *verum ait iusta sit fac.* Regianam illam correctionem *fatendo* pro *faciendo* alienissimam esse nemo non admonitus sentiat. *Iusta facere* bene dicitur is, qui, quae vera sint, tueatur; et eo referendum censeo *sic*, ut sit pro *defendendis hisce reis.* Sed quid huc faciat ista *ingenii*, cuius famam negligat, mentio, plane non assequor. Neque enim, ne infans et dicendi imperitus haberetur, timendum erat Ciceroni pristinos adversarios suus defendenti. Illud alterum sane non caret momento, fidem cerni probandis etiam inimicorum virtutibus, quod ipsum modo agnoscebat noster «*decet — persona.*» Ipse Cicero pro Rabir. Postumo «suam se *fidem* de Gabinio gravius agere pati» negat. Quidquid est de hoc loco, una et altera vel addita vel mutata voce lucem ei posse contingere, non dubito, maxime si quis sententias aliquas huc facientes ex ipsis illis orationibus Tullianis alicunde protulerit; ut nunc est, intelligi posse nego. — Verissimum est Spaldingii iudicium, eodem scripturam *verum et iusta sic faciendo*, quorum verborum sensum recte exponit, indubitatam esse Quintiliani manum. Sed accuratius ea intuenti hoc etiam mihi manifestum fit, ante haec ipsa verba excidisse quaedam non tam brevis spatii, quam visum est eidem. Nimirum excidit ante omnia verbum unde pendebant haec *non se — esse sollicitum:* hae autem particulae *verum et* indicio sunt, excidisse alia praeterea, quae ab eodem verbo penderent. Hoc porro verbum non sermonem aliquem Ciceronis indicasse puto, sed fuisse *ostendendi* sensu. Ita eorum quae hic interciderunt non quidem ipsam sententiam, nedum ipsa verba, sed schema tamen exhibere conabor ita. «Dixit C. pro Gabinio et P. Vatinio, inimicissimis antea sibi hominibus, et in quos orationes etiam scripserat. *Ostendit itaque, pro illis nunc dicendo, non adeo malos fuisse illos, quam videri poterant ex illis quae contra eos scripserat;* verum et, iusta sic faciendo, non se de ingenii fama, sed de fide esse sollicitum.» Poterat enim nunc etiam contra illos dicere, et malam adversariorum causam ingenio se defendere. Butt. In illis *non se de* Guelf. omittit *se*.

73. ***Pro Gabinio et P. Vatinio***) De altero cf. Cic. pro Rabir. Postumo c. 8, item Val. Max. IV, 2; Dio Cass. 39: de altero nos ad VI, 1, 13.

Verum — sollicitum) Vide not. crit.

74. *Scamandrum — dicere nocentem*) Cic. pro Clu. c. 17 seq.

dicere nocentem, cuius egerat causam. Verum illud elegantissime, cum eorum, a quibus ad se perductus esset, precibus, tum etiam adolescentia sua excusat: detracturus alioqui plus auctoritatis, si, in causa praesertim suspecta, se eum esse, qui temere nocentes reos susciperet, fateretur. Apud iudicem vero quod aut 75

74. *Illud*) Flor. *iud.* Camp. *id.* — *Ad se*) Turic. Flor. Guelf. *a se.* Reliqui *ipse.* Nostrum e coniectura.

Perductus) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. Reliqui *productus.*

Adolescentia sua) Guelf. *adolescentium suam* cum edd. a Iens. ante Obr. quorum Badius et sequentes *preces* quoque.

Detracturus a. plus) Turic. Flor. *detractus a. plures.* Guelf. *d. a. plure;* ex Alm. nonnisi *plures.* — *Auctoritatis*) Turic. *auctoritas* cum Alm. non Flor. (cf. 73).

Si, in causa) Turic. Flor. (hi etiam *causam*) Guelferb. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *sicut i. c.* cum Voss. 2.

Se eum) Flor. *si e.* cum Iens. Tarv. — *Susciperet*) Turic. Flor. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Ald. exc. Camp. qui vacuus est ab omnibus hic, quos Regius corrigit, erroribus, nam et *timere* est in Iens. (tac. Gesn.) Tarv. Id proprium Goth. et Voss. 2, quod *suscepta* pro *suspecta.*

75. *Quod aut*) Turic. (quamquam incertiore compendio) *qui aut.* — *Alienum*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *aliquod* cum Goth. 1, (tac. Gesn.) 2, Kapp. Alm. Voss. 2, Andr. et edd. ante Basil. — *In causa*) Turic. *ac vasa.* Mox ante *susceperimus* Flor. inserit *nos.* — *Aut suum*) Turic. *autem sunt,* Flor. Guelf. *aut sunt* cum Goth. 1, 2, Kapp. et edd. ante Ald. exc. Camp., qui *aut sumitur.* Ex Alm. et Voss. 2, nostrum, falso profecto. In Vall. (sed qui a correctionibus hic non sit immunis) *at suum.* Omitto plurima VV. DD. restituendi pericula. Nostra in Basil. prima, deinde immutata a Stoerio, sequentibus Chouet. Leid. Ferri ad sententiam possit, quod ex optimorum librorum scriptura eruere tentavi: *qui aut ira aut propter aliquod commodum a causa q. s. alienus sit* (vel *fuerit*) *ut* etc. quamquam criticam rationem non ab omni parti praestem. — *Eius nostrae causae*) Turic. praemisso obscuriore compendio, quod refert fere illud quo *con* signatur (nisi forte illud est quod usurpatur in tertii et sexti casus exitu *bus*; conf. VIII, 5, 18, hic §. 91) et *nonne c.* Flor. *et nostrae c.* Guelf. *et non est c.* cum Goth. 2, ni fallor,

Perductus esset) Non tam Scamander libertus Fabricii, quam hic eiusdem patronus ad Ciceronem perductus est ab Aletrinatibus, et ne hoc quidem ad Ciceronis narrationem accommodate dicitur, qui Aletrinates ait a Fabricio domum suam adductos. Sed memoriter talia referre Qu. novimus.

Plus auctoritatis) Exspectes *multum*, *plurimum* prae illo *plus.* An fuit *detr. aliquanto plus?* Possit et ante *si in causa* intercidisse *sibi.*

75. *Ap. iudic.—aut suum*) Vide not. cr.

propter alienum commodum in causa, quam suscepe-rimus, aut suum, ut persuadendi ardua ratio, ita di-cendi expeditissima. Fiducia enim iustitiae eius nostrae causae nihil nos timere simulabimus. Ipse erit gloria inflandus, ut tanto clarior futura sit fides ac religio in pronuntiando, quanto minus vel offensae vel utilitati 76 suae indulserit. Hoc et apud eos, a quibus appellatum erit, si forte ad eosdem remittemur; adiicienda ratio vel necessitatis alicuius, si id causae cedit, vel erroris, vel suspicionis. Tutissimum ergo poenitentiae confessio, et satisfactio culpae: perducendusque omni modo iudex 77 ad irae pudorem. Accidit etiam nonnunquam eadem

quamquam pro *causae* affertur $\overline{me}$. Reliqui *e. non c.* Nostrum e coniectura. Mox Turic. Flor. *simulavimus*. Post *Fiduc.* solus Flor. omittit *enim*. — *Erit — inflandus*) Turic. Flor. Guelf. *erat*, duo postremi et *infandus*, et Flor. mox (a pr. m.) *incluserit*.

76. *Hoc et apud*) Sic Turic. Guelferb. Camp. cum Alm. Goth. Iens. Tarv. *Haec e. a.* Locat. cum Andr. et edd. ante Basil. *et* omittit Flor. Reliqui *H. modo e. a.* — *Eos, a quibus*) Turic. Guelf. *nos quibus* cum Flor. nisi quod hic (a pr. m.) *nos in quibus*. — *Remittemur*) Sic Flor. quamquam simplici *T* (a pr. m.) cum Stoer. Chouet. Leid. item Vascos. (1542 F.) probante Gesnero. Reliqui *remittentur*.

Necessitatis alicuius) Turic. Flor. Guelf. Camp. (postremi quidem duo prius solum) *necessitas alicuis*. — *Causae cedit*) Turic. Flor. Camp. *causa c.* Guelf. *c. credit*. Non acquiesco in vulgata, cuius si est sententia *convenit*, *congruit*, desidero auctoritatem ita dicendi. Quidni fuerit: *causa concedit?* ut apud Cic. pro Quintio cap. 10. *E* illud adhaesit ex male intellecto compendio syllabae *con*. — *Ad irae*) Lepidum est et criticae tironibus notandum quod hic in plerisque MSS. (nec tamen Turic. aut Flor. quamquam Alm.) *adire*, feliciter correctum a Regio, praeeunte Camp., non Iens. Tarv.

77. *Nonnunquam eadem causa*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Ald. qui inserit *ut*. Bad. Basil. *nonnunquam eandem causam*. Reliqui *n. ut eandem causam — Pronuntiarit*) Dedimus e coniectura, reliqui *pronuntiavit*. — *Cognoscatque*) Turic. Flor. *cognatque*. Hic (a sec. m.) Guelf. Exc. Santen. Camp. *cogatque* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Ald. Hic *agatur* transpositum post *iterum*, suadente Regio. Sed Bad. Basil. *ut co-*

76. *Hoc et apud eos*) Structuram; cf. ad X, 7, 23.

Adiicienda — suspicionis) Iacet asyndeton, sed aptum illud reliquo quod hic quaeritur abruptae orationis schemati; *necessitas* illa et *error*, et *suspicio* pertinent ad appellationem olim factam, nunc excusandam. *De causae cedit* vide not. crit.

causa, de qua pronuntiarit, cognoscatque iterum: tum illud quidem commune, apud alium nos iudicem disputaturos de illius sententia non fuisse: neque enim emendari ab alio, quam ipso, fas esse: ceterum ex causa, ut quaeque permittet, aut ignorata quaedam, aut defuisse testes, aut (quod timidissime, et si nihil aliud plane fuerit, dicendum est) patronos non suffecisse, succurret. Etiam 78 si apud alios iudices agetur, ut in secunda assertione, aut in centumviralibus iudiciis duplicibus, parte victa, decentius erit, quoties contigerit servare iudicum pudorem: de qua re latius probationum loco dictum est. Potest evenire, ut in aliis reprehendenda sint, quae ipsi fecerimus: ut obiicit Tubero Ligario, *quod in Africa fuerit*. Et ambitus quidam damnati, recuperandae di- 79 gnitatis gratia reos eiusdem criminis detulerunt, ut in

gnoscat. Tarv. *cogitatque*. Reliqui *cognoscat*. — *Quam ipso*) Sic Turic. Guelf. Camp. cum Goth. et edd. ante Gryph. exc. Ald. Reliqui inserunt *ab*. — *Ut quaeque*) Turic. Flor. Guelf. Exc. Santen. *aut q.* — *Timidissime*) Turic. Flor. Guelf. *timidissime*, vicissim *timidius* §. 28, iidem duo priores, adiunctis Camp. et edd. ante Ald. — *Suffecisse*) Sic Turic. (nisi quod *fi*) Flor. Guelf. Exc. Santen. Camp. cum Goth. Voss. 2, Vall. Alm. Andr. marg. Bad. Vascos. Stephanique, Obr. probante Gesn. Reliqui *satisfecisse*.

78. *Iudices agetur*) Alm. *iudex augetur*, nihil tale dantibus Turic. et Flor. (cf. 74). — *Latius probationum*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Alm. et edd. ante Bad. Reliqui inserunt *in*. Modo Turic. Goth. (tac. Gesn. *contingerit*, Kapp. *contingit*.

79. *Quidam damnati*) Alterum *dam* desiderant hic codd. et quidem Turic. Flor. posterius, Goth. Guelf. Voss. 2, Exc. Santen. prius cum Iens. Tarv. — *Dignitatis*) Goth. *libertatis* cum Voss. 2, erroris solo, ut videtur, socio; cf. X, 1, 13. — *Quomodo decenter*) Sic Obr. Sed Turic. Guelf. *quoniam decenter*; prius et Exc. Santen. Reliqui *quam decenter*. — *Reperitur*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, *reperietur* Iens. Tarv. iidemque modo *aliud*. Malim hic *nisi si*; cf. VI, 1, 34.

77. *Pronuntiarit, cognoscatque*) Facile ex proximis intelligitur index. Conferendus autem huc est locus de *praeiudiciis* lib. V, c. 2, quo mox remittit §. 78.

Ceterum ex causa) Respicit ad *illud quidem commune*. In *ceterum*; cf. IX, 4, 85.

78. *Probationum loco*) V, 2, 1.

79. *Recuperandae dignitatis gratia*) Vide Digest. XLVIII, 14, 1, 2: «Qua lege» (Iulis ambitus) «damnatus, si

scholis luxuriantem patrem luxuriosus ipse iuvenis accusat. Id quomodo decenter fieri possit, equidem non invenio, nisi aliquid reperitur, quod intersit, *persona*, 80 *aetas*, *tempus*, *causa*, *locus*, *animus*. Tubero iuvenem se patri haesisse, illum a senatu missum non ad bellum, sed ad frumentum coëmendum ait, ut primum licuerit, a partibus recessisse: Ligarium et perseverasse, et non pro Cn. Pompeio, inter quem et Caesarem dignitatis fuerit contentio, quum salvam uterque rempublicam vellet, sed pro Iuba atque Afris inimicis- 81 simis populo Romano stetisse. Ceterum vel facillimum est, ibi alienam culpam incusare, ubi fateris tuam. Verum

80. *Ait, ut primum*) Turic. (*hic et rimum*) Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *aut ut p.* Modo *extisse* pro *haesisse* Guelf. Exc. Santen. ut infra Camp. XI, 2, 11, *heserat* pro *exierat*; cf. Drakenb. ad Liv. II, 10, 10. — *Partibus*) Camp. Leid. (hic quidem videtur mero sphalmate) *patribus*.

81. *Incusare*) Sic Turic. Flor. cum Alm. *Recusare* Guelf. cum Iens. Tarv. Reliqui *accusare*. — *Indicis*) Sic Turic. Flor. Reliqui *iudicis*, in quo sane nulla sententia, ut animadvertit Gesnerus. Gedoynus hasce nugas securus reddidit. Modo pro *id* Turic. Flor. *ut* cum Alm. et mox *contigit* Turic. Flor. cum Kapp. Alm. — *Emendatus*) Turic. Flor. Guelf. *emendati*. Turic. Guelf. Exc. Santen. *quin* pro *qui in*.

alium convicerit, in integrum restituitur.» Vbi recte conferunt VV. DD. Cic. pro Cluent. c. 36 init.; vide ibi Manutium.

80. *Tubero — ait*) Quae hic caussam Tuberonem prodit noster, ex eius quae intercidit oratione desumpta non debent negligi, sed diligenter comparari cum Ciceronianis in ipsius Ligariana. Nec prorsus apparet, quomodo potuerit patrem suum Tubero dicere, *ut primum licuerit, a partibus* Pompeianis *recessisse*, si vere narrat Cicero, eundem Africa prohibitum nec domum venisse, nec ad Caesarem; sed ad Pompeium in Macedoniam se contulisse, c. 8, 9. Sed fortasse victo demum Pompeio licuit recedere ab eius partibus. Illud quoque discrepat, quod filius Tubero patrem nonnisi ad frumentum coëmendum in Africam missum ait a senatu, Cicero reliquique scriptores eam ipsi provinciam senatus consulto et sorte obtigisse produnt; cf. X, 1, 23.

Inter quem — contentio) Similiter IV, 2, 13, *de laude inter ipsos certatum*.

81. *Verum id iam — actoris*) Is, qui, nulla demonstrata facti differentia, eorum incusat alios, quae se commisisse fatetur, oratoris dignitatem exuit et ad vilitatem indicio redimentium vitam se demittit.

id iam iudicis est, non actoris. Quod si nulla contingit excusatio, sola colorem habet poenitentia. Potest enim videri satis emendatus, qui in odium eorum, in quibus erraverat, ipse conversus est. Sunt enim quidam, qui 82 hoc natura ipsa rei non indecens faciant: ut quum pater

82. *Faciant*) Sic Turic. Flor. Reliqui *faciunt*. Codd. obtemperamus; cf. X, 1, 44. — *Pater — in matrimonium*) Turic. *patre ex meretricem immatrimoniu.* Flor. *patre ex meretricem in matrimonium* cum Guelf. et Alm. nisi quod horum alter habet, alter dicitur habere *pater* et *meretrice*. Goth. (err. Gesn.) *pater natum quod amet meretricem* cum Voss. 2 (conf. 79). Mox Vall. *pater natum ex meretrice quod amet meretricem in matrimonium*; sed valde auspicor, hic aliquam esse versatam emendationem (quales non raro agnoscit in eo Cod. Badius, velut ad §. 72); et haec est obtinens a Badio inde in omnibus editis scriptura, ordine tamen mutato ita: *ex m. natum*. Iens. Tarv. *pater natum quod amet ex meretrice in matrimonium*. Locat. Ven. Rusc. (ax Regii mente) *p. n. ex meretrice q. a. ex meretrice in m.* Nostrum Camp. Andr. Ald. (nisi quod hic *natum ex mer.*) ex coniectura haud dubie, sed non improbabili illa, et meliore profecto, quam est librarii Gothani nullam rationem habentis verborum *in matrimonium*, unde mox conflarunt VV. DD. portentosam locutionem *amare in matrimonium* Gesnero in Thesauro quoque, ut et Forcellino, memoratam et explicitam. Brevius erat ex *mer. n. ob meretricis matrimonium*; sed nimis manifesta sunt ista in vett. vestigia *meretricem in matrimonium*, quorum tam similitudine quam literarum *M et N* multitudine iacturam fecit locus. Si quid veri at antiqui esset in istis *quod amet*, proba-

Sola colorem habet poenitentia) Cf. X, 1, 116; item IV, 2, 88, 100. Qui se poenitere testatur admissorum, eumque affectum tota actionis forma profitetur, is aliquam tamen speciem induit difficili illi, quam tuendam sumpsit, causae, seque sua exempla insectantem aliquatenus iudici commendat.

82. *Sunt enim quidam, qui — faciant*) Qui hac scriptura acquieverunt (nec quemquam video qui haeserit), id spectarunt, quod continuo inducitur pater aliquis, qui ipse hanc sui exempli improbationem minus invisam faciat. Sed admoniti sentient, puto hoc, non fieri ab hominis voluntate, sed ab eius conditione; quare pro masculino hic longe aptius esse neutrum genus, ut scribatur *quaedam, quae*, lenissima mutatione. Commendatur haec generis mutatio etiam eo quod est §. 83. « *Alia* praetereo. » Neque *enim* convenit argumentationi, sed, quocum toties illud permutatur, *etiam* (cf. II, 13, 11). Ita recte locum constitui apparebit, si contuleris IV, 2, 59. *Haec sunt quae — faciant*; IV, 3, 16: *plurima sunt quae — inseruntur*; V, 13, 9: *quaedam sunt quae — possunt*. Sententia sic explicatur: « Quaedam accidunt (συμβέβηκε) talibus causis, quae efficiant, ut ne per ipsam quidem rei naturam haec reprehensio eius, quod ipse feceris, sit indecens. » Alia ratio XI, 2, 30.

ex meretrice natum, quod duxerit meretricem in matrimonium, abdicat. Scholastica materia, sed non, quae non possit accidere. Hic igitur multa non deformiter dicet: vel quod omnium sit votum parentum, ut honestiores, quam sint ipsi, liberos habeant (nam et filia nata, meretrix eam mater pudicam esse voluisset), vel quod humilior ipse fuerit (licet enim hoc dicere), vel

83 quod non habuerit patrem, qui moneret: quin eo minus id faciendum filio fuisse, ne renovaret domus pudorem et exprobraret patri nuptias, matri prioris vitae necessitatem: ne denique legem quandam suis quoque subinde liberis daret. Credibilis erit etiam propria quaedam in illa meretrice turpitudo, quam nunc hic pater

rem ego Francii coniecturam *quod habet*, vel *qui habet*, ita tamen ut scriberem *in matrimonio*, subnixus aliqua Turic. auctoritate. Nunc opus esse verbo praepositionem *in* regente cum accusativo, apparet, nec succurrit ullum, quod facilius intercidere potuisse dicas. — *Quae non*) Turic. Flor. Guelf. omittunt. Ab Alm. nonnisi *quae* abesse narratur. — *Et filia*) Turic. Flor. Guelf. Exc. Santen. inserunt *si* cum Goth. Voss. 2, Vall. (de hoc prodente Burm. ap. Bad. non reperio). *Et si sit* absque *filia* Camp. — *Dicere*) Flor. (a pr. m.) *ducere*. Fortasse robustior sententia in hoc, si scribas: *licet enim huic* (i. eius conditionis homini) *ducere* i. meretricem. Quamquam vel sic malis: *licebat*, vel *licuit*, quod reponere intemperantius sane fuerit. Recepta parum explet animum. An hoc volebat, posse aliquem humilitatem suae conditionis pristinam citra contumeliam suam commemorare? Sed non est eloquutus.

83. *Id*) Sic Turin. Flor. Camp. cum Bodl. Alm. Ald. Obr. Reliqui omittunt. — *Subinde*) Turic. *sum.* Ex Alm. *sŭ.* Guelf. Exc. Santen. *sine.* An forte et hic *sub diem* erat, ut VIII, Pro. 29? qua sententia est *in diem* apud Cic. pro Coelio cap. 24, «praesentis fraudis poenas *in diem* reservatis». Sed ipsum nostrum aliquoties est pro *deinde*, *mox*. — *Daret. Credibilis*) Sic Turic. Flor. (quamquam hic etiam *credibile*). Reliqui inserunt *et*. — *Praetereo*) Turic. Guelf. Camp. *praeterea* cum Alm. Goth. Voss. 2, et edd. ante Gryph. — *Nunc declamamus*) Turic. Flor. *hunc d.* — *Dicentem ipsis incommodis*) Hoc ordine Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. Reliqui *ips. inc. dic.*

Sed non — accidere) An fuit *s. n. quae in foro n. p. a.*? cf. IV, 2, 97. Potuit esse exheredationis elogium, *quod meretricem in matrimonium duxerit*; vide VII, 4, 20, ibid. 11.

Licet — dicere) Cf. not. crit.

83. *Subinde*) Cf. not. crit.

Nunc — ferre non possit) Postquam ex illa humilitate ad prosperiorem rei familiaris statum emerserat.

ferre non possit. Alia praetereo. Neque enim nunc declamamus, sed ostendimus, nonnunquam posse dicentem ipsis incommodis bene uti. Illic maior aestus, ubi quis pudenda queritur, ut stuprum, praecipue in maribus, aut os profanatum. Non dico, si loquatur ipse: nam quid aliud ei, quam gemitus ac fletus, et execratio vitae conveniat? Vt iudex intelligat potius dolorem illum, quam audiat: sed patrono quoque per similes affectus eundum erit, quia hoc iniuriae genus verecundius inest passis, quam ausis. Mollienda est in plerisque alio colore asperitas orationis, ut Cicero de proscripto-

84. *Maior*) Guelf. Exc. Santen. *maiora.* — *Os profanatum*) Goth. (err. Gesn.) Camp. *honos prophanatus* cum Voss. 2 (cf. 82). — *Ac fletus, et*) Turic. Guelf. *aut f.* Camp. *aut f. et.* Iens. *ac f.* sine *et*, cum Tarv. qui et *exercitatio.* — *Verecundius — ausis*) Turic. *verecundss est p. q. a.* Guelf. *verecundassem p. q. a.* Goth. omisso modo *iniuriae* sic: *verecundiae genus est p. q. a.* Camp. *verecundius est p. q. a.* Si recte siletur Flor. (memoratus ille in hoc ipso versu *qui ad hoc* dare cum Guelf.) habemus unum antiquissimum testem vulgatae scripturae. Gesnerus a Goth. eruit *quia hoc genus* (intellecto, non expresso illo *iniuriae*) *verecundiae est p. q. a.* ad morem illum satis cognitum omittendi adverbium *magis*, de quo vide prae aliis Drakenb. ad Liv. XXXIV, 49, 10. In illis Livianis tamen exemplis saepius *tam* deesse agnoscam quam *magis*, nisi ubi antecedit *volendi* verbum, lubricum illud, quodque fortasse cedere debeat alteri *malle*. Quintiliano autem in hoc uno loco tantum audaciae placuisse, vix adducor ut credam. Recepta habet quo se tueatur in illa satis mirabili structura VII, 1, 56, modo *est* scribatur pro *inest*. Sed latere aliquid non sinunt dubitare scripturae praeposterae vett. libb. Nec videtur procedere vel illa ratio nisi interveniente infinitivo, ut aliquid facere dicatur esse *verecundum* i. pudori alicui, non quidem illi soli, qui faciat, sed cuicumque praesenti.

85. *Alio colore*) Turic. Flor. Guelf. *alia loco re.*

84. *Verecundius — ausis*) Cf. not. crit. Ipsum quidem, qui hanc iniuriam pertulerit, facere loquentem in ista controversia minus probare videtur noster, certe difficilius iudicare (cf. §. 53, 54, ubi valde gemina hisce nostris, item 55). Et proba est admonitio eiusdem, si modo, Quintiliani (Decl. 313, p. 210): « Non erit alienum advocatum dare huic accusatori: — quoties causa plus iuris habet quam pudoris, ad eum transferenda est, qui non erubescit. »

85. *Alio colore*) Sententiae ita sunt connectendae: « Adhuc quidem colorem summae vehementiae dandum vidimus actioni; sed hoc rarum est, et plerumque mitigandis potius iudicum auribus adhibetur ille. » Suspicor itaque legendum *aliis* pro *alio*.

Cicero de proscriptorum liberis) Orationis, quae aetatem non tulit,

rum liberis fecit. Quid enim crudelius, *quam homines, honestis parentibus ac maioribus natos, a republica summoveri?* Itaque durum id esse summus ille tractandorum animorum artifex confitetur: sed ita legibus Sullae cohaerere statum civitatis affirmat, ut his solutis stare ipsa non possit. Assequutus itaque est, ut aliquid eorum quoque causa videretur facere, contra quos diceret.

86 Illud etiam in iocis monui, quam turpis esset fortunae insectatio: et ne in totos ordines, aut gentes, aut populos, petulantia incurreret. Sed interim fides patrocinii cogit quaedam de universo genere aliquorum hominum dicere, vel libertinorum, vel militum, vel publica-

87 norum, vel similiter aliorum: in quibus omnibus commune remedium est, ut ea, quae laedunt, non libenter tractare videaris; nec in omnia impetum facias, sed in

Durum) Guelf. *divi*. — *Ita*) Flor. *id*. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) *id a* cum Voss. 2. — *Cohaerere*) Guelf. *coërcere* cum Goth. Voss. 2, Iens. Tarv. *coërceri* Camp. cum Andr. et edd. ante Basil. — *Affirmat*) Turic. Flor. (hic quidem a sec. m.) Guelf. *affirmat*. — *Assequutus*) Turic. Flor. Guelf. Exc. Santen. Camp. *secutus* cum Voss. 2, Goth. Iens. Tarv. Nostrum e correctione Regii. Suspicor fuisse *consecutus*, quum primae syllabae compendium facile excideret; cf. VIII, 3, 3; X, 1, 25; hic §. 93. Modo Turic. *is* pro *his*, et mox idem cum Flor. Guelf. *dicere* pro *diceret*.

86. *Iocis*) Turic. Flor. Guelf. Exc. Santen. Camp. *locis* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Ald. Regius correxit.

Totos) Turic. Flor. Guelf. *toto*; mox pro *fides* Turic. Flor. *fideles* ex Alm. *tractes*; tum *interit* Turic.

Hominum) Guelf. Exc. Santen. omittunt. — *Vel lib.*) Sic Iens. (tac. Gesn.) cum edd. posterr. ante Gr. Sed Tur. Fl. Guelf. Exc. Santen. Goth. (tac. Gesn.) Camp. omittunt *vel* cum Voss. 2. Reliqui *ut lib.*; cf. IX, 4, 53. Sic et XI, 3, 5, *vel* omittunt Turic. Flor. (etsi hic a sec. m. reponit, sed ante *Equidem*) cum Alm.

87. *Laedunt*) Guelf. Exc. Santen. *legunt*. — *Reprehendens*) Turic. Flor. (hic a sec. manu addit *re* et sic Camp.) *prendens*. Guelf. Exc. Santen. *prehendens* Mox Goth. (tac. Gesn.) *laudem*. Turic. modo *quo exp. est*.

causas bene, ut solet, exponit Freinshemius in opere Supplementorum Livianorum lib. X, c. 45, advocatis veterum testimoniis, inter quae et Plinii illa laus (VII, 31, p. Bip. 35) «te (M. Tulli) orante, proscriptorum liberos honores petere puduit.»

Assequutus) Cf. not. crit.

86. *In iocis monui*) «Supra VI, 3, 28. *In calamitatem* uti ridiculo vetat etiam Cic. Orat. c. 26.» Gesnerus; vide et VI, 3, 34.

id, quod expugnandum est; et reprehendens, alia laude compenses. Sic cupidos milites dicas, sed non mirum, 88 quod periculorum ac sanguinis maiora sibi deberi praemia putent: eosdem petulantes, sed hoc fieri, quod bellis magis, quam paci, assueverint. Libertinis detrahenda est auctoritas: licet iis testimonium reddere industriae, per quam exierint de servitute. Quod ad na- 89 tiones exteras pertinet, Cicero varie: detracturus *Graecis* testibus fidem, doctrinam iis concedit ac literas, seque eius gentis amatorem esse profitetur; *Sardos* contemnit; *Allobrogas* ut hostes insectatur: quorum nihil tunc, quum diceretur, parum aptum, aut remo-

88. *Sic — sed*) Turic. Flor. Guelf. *si cupidum dedicasset.* Goth. (err. Gesn.) Camp. *si cupidum dicas esse* cum Voss. 2, et, ut fertur, Alm. *si cupidos dicas esse* Iens. cum edd. ante Bad. Hic eam reliquis *si milites cupidos dicas esse.* Nostrum e coniectura; et eodem mox *S* addimus post *petulantes*, ubi in libris est *et.* Camp. in proximis sibi constat dans *putet*, *eundem petulantem*, *assueverit*, ubi Flor. *assuerint*, Goth. *adsueverunt.* Mox *iis* pro *his* scripsi bis ex uno Goth. (tac. Gesn.). Pro *quod bellis* Flor. *quae b.* Pro *detrahenda* Camp. *tradenda.*

89. *Insectatur*) Turic. Camp. *insectatus.* Mox *hostis* Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, et edd. ante Basil. Hic quidem cum cett. ante Roll. *hosteis.*

Remotum cura) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Alm. Iens. Tarv. Ald. Basil. et videtur huius aevi fuisse haec structura; cf. Sueton. Tiber. 42. Reliqui inserunt *a.*

87. *Et reprehendens*) Desiderant VV. DD. accusativum. Facile fuerit pro *et* reponere *quod*: deinde malim paene *premens.* Francius coniicit *et ea r.* Rollinus *et quaedam r.* Sed singularis praestat, quia unum impugnari volebat. Nec probo Lochmannum geminanda voce *alia* loco succurrentem.

89. *Quod ad exteras — varie*) Ingeniosissime ab Rollino reperta est haec distinctio, quam et Gedoynus et Capper. expresserunt, laudavit Burmannus. Facile subaudis: *tractat*, *agit* vel tale quid. « Varie detrahere fidem Graecis » (ut vulgo haec ordinantur) quid sit, nemó dixerit.

Graecis testibus) « In oratione pro Flacco c. 26 sq.: *Sardos contemnit* in fragm. Or. pro M. Scauro. *Contendes et postulabis, ut M. Aemilius cum sua dignitate omni — sordidissimae, levissimae, vanissimae genti, ac prope dicam pellitis testibus condonetur.* De *Sardis* vero sermonem esse, argumentum Asconii satis declarat. » (cf. I, 5, 8) « *Allobrogum* testimoniis credere vetat iudices pro M. Fonteio c. 8 sq. » Gesnerus.

Remotum cura) Vid. not. crit.

90 tum cura decoris fuit. Verborum etiam moderatione detrahi solet, si qua est rei invidia, si *asperum* dicas *nimium severum, iniustum persuasione labi, pertinacem* ultra modum *tenacem esse propositi*: plerumque velut ipsos 91 coneris ratione vincere, quod est mollissimum. Indecorum est super haec omne nimium: ideoque etiam quod natura rei satis aptum est, nisi modo quoque temperatur, gratiam perdit. Cuius rei observatio iudicio magis quodam sentiri, quam praeceptis tradi potest. Quantum

90. *Moderatione*) Turic. (sed hic et *detrahit*) Flor. Guelf. Exc. Santen. Camp. *moderatio*. — *Asperum*) Turic. *aspere*. — *Ipsos*) Goth. *ipse*, solus. Quod Obr. *sic asperum* reponit pro *si a.*, non opus est, quum *si* referatur ad *detrahi solet* quasi definitionis index, quae fiat istius *moderationis*. Turic. *rationem* pro *ratione*.

91. *Omne*) Gryph. (1544) *omnia* cum edd. ante Obr. Sed et Exc. Santen. nostrum. *Hoc* pro *haec* Guelf. Exc. Santen. Camp. *Est* Flor. (a pr. m.) omittit. — *Temperatur*) Sic Flor. *temperatus* Turic. Guelf. Exc. Santen. Reliqui *temperetur*. — *Quodam sentiri, quam*) Guelf. *q. serviri sentiri q.* cum Exc. Santen. etsi obscurius notata varietate. *Q. servari sentirique* Goth. (err. Gesn.). — *Quantum satis*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *quam s.* — *Habet haec res*) Turic. Flor. Guelf. *haberet re*, Flor. a sec. manu *res*, Guelf. per comp. *hres*. Turic. etiam *mansuram*. — *Quia ut in cibis*) Turic. *q. in cib, his* (cf. §. 75). Flor. *q. in cibis*. Guelf. Exc. Santen. *q. in cibis his* cum Camp. (nisi quod omittit *quia*). *Q. in cibis iis* Goth. Iens. (err. Gesn.) cum edd. ante Ald. Regius correxit.

90. *Verborum moderatione*) Cf. III, 7, 25; VIII, 4, 1, 2.

Plerumque velut) Locum laborare abrupto nimis nec praecedentibus commisso dicendi genere, et ipse sentio cum Rollino et Burmanno. Quare hic maxime accedo, non integrum suspicanti; *ipsos* referendum erit ad *asperum* illum, *iniustum*, *pertinacem*. Quid lacunae operiendae potissimum inservire possit, haud facile dictu: *ita* post *propositi* insertum sufficere non videtur. Nec tamen magnam iacturam factam arbitror.

91. *Omne nimium*) Pertexuit hic quam orsus erat §. 60 telam, *de tractandis parum speciosis*, poteratque peregisse videri quod solum ibi faciendum receperat, sed addit duo de *apte dicendo* praecepta, alterum de modo et mensura, quod sane potentissimum est ad apte quodcumque administrandum, de diversis alterum virtutibus, quae suis quaeque locis conveniant neque in totum aut probari aut reiici possint. *Haec res* non ergo ad remedia difficilium causarum modo referetur, verum ad eloquentiam in genere; cf. VI, 4, 11.

Sentiri quam — tradi) Cf. IX, 4, 120, et in primis lib. VI, c. 5, ubi etiam huc differimus.

Quantum — aures) Possit videri haec sententia continuanda prioribus,

satis sit, et quantum recipiant aures. Non habet haec res mensuram et quasi pondus, quia ut in cibis, alia aliis magis complent. Adiiciendum etiam breviter videtur, quod fere dicendi virtutes diversissimae non solum suos amatores habeant, sed ab eisdem saepe laudentur. Nam Cicero quodam loco scribit, *id esse optimum, quod quum te facile crediderís consequi imitatione, non possis.* Alio vero, *non id egisse, ut ita diceret, quomodo se quilibet posse confideret, sed quomodo nemo.* Quod potest pugnare inter se videri. Verum utrumque, ac merito, laudatur. Causarum enim modo distat: quia

92

92. *Fere*) Turic. Flor. Guelf. *fiat*; mire! — *Habeant*) Goth. (tac. Gesn.) *habent*, nec tamen *laudantur*. Mox idem *iisdem*. — *Quum te*) Turic. omittit, sed ab eadem manu inserto *non* ante *facile*; et sic Flor. Guelf. *te* solum Camp. cum Goth. Voss. 2, Vall. *non te* Iens. et edd. ante Ald. eaedem mox *posset*. Regius correxit. — *Non id*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Voss. 2, et edd. ante Ald, qui *se* anteposuit, quod a Iens. inde habent post *ita*. Reliqui *non se id.*; cf. VII, 1, 60.

93. *Causarum enim modo*) Turic. *causa enim anim m.* (prius quidem *enim* ut pendent illud *quantum* a *tradi potest.* Censeo tamen magis consentaneum esse, ut quae *sentiri* posse *observatio* eadem et *tradi* non posse dicatur, ibique finem habeat sensus antecedens. Sic nostra verba per aliquam aposiopesin posita accipientur, quod genus orationis solet esse in praeceptis generalibus, ubi cito defungimur; quasi praemisisset haec: tantum ego in talibus praecipio dicere, quantum etc.

92. *Quodam loco — Alio vero*) Satis est quod demonstrant VV. DD. Cic. Orat. c. 23, et 28, ubi sunt horum, quae Qu. refert, semina magis quam expressa verba. Nec attinet laborare de inveniendis Ciceronianis, quae adamussim respondeant nostris, quum iam cognitam habeamus Quintiliani in afferendis alienis securitatem. Alioqui multa sane desunt illi similitudini; neque enim priore loco tantum tribuit Cicero illi tenui generi, ut optimum agnoscat, neque altero se potissimum hoc egisse testatur. In hanc quidem sententiam aliquanto magis congruit locus a Gesn. indicatus Brut. c. 93, *propter exquisitius et minime vulgare orationis genus animos hominum ad me dicendi novitate converteram.* Illud quoque Quintiliano hic disputante accedit, item a Gesnero repertum, in Oratore versus finem: *Potest — non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias videri.* Ad illam de falso iudicata facilitate sententiam recte Badius admonet versuum Horatii Epist. ad Pis. 240 — 42.

93. *Causarum — modo*) Cf. *modum litis* V, 6, 2.

simplicitas illa, et velut securitas inaffectatae orationis, mire tenues causas decet, majoribus illud admirabile dicendi genus magis convenit. In utroque eminet Cicero: ex quibus alterum imperiti se posse consequi credent; neutrum, qui intelligunt.

II. *Memoriam* quidam naturae modo esse munus existimaverunt, estque in ea non dubie plurimum, sed ipsa excolendo, sicut alia omnia, augetur: et totus, de quo diximus adhuc, inanis est labor, nisi ceterae partes hoc velut spiritu continentur. Nam et omnis di-

per compendium). Flor. Guelf. Camp. *causa enim m.* cum Goth. Voss. 2, Iens. Tarv. Basil. eoque recentioribus ante Gibsonum. Hic et reliqui *causa enim modoque*, quod in optimis (ut ait) Codd. invenire profecto non potuit nisi somnolentus hicce Criticus. Regius *que* suaserat. Nostrum e coniectura. — *Convenit*) Flor. *et venit.* Guelf. *venit;* cf. 85. — *Eminet Cicero*) Guelf. Camp. inserunt *et* cum Goth. — *Intelligunt*) Flor. Guelf. Exc. Santen. *intelligent.*

Incipit caput sine inscriptione in Turic. Flor. Camp. inscribitur *de memoria* in Guelf. Goth.

1. *Omnia, augetur*) Camp. *plura agetur.* — *Inanis est*) Guelf. Camp. omittunt *est* cum Goth. Voss. 2, Vall. et edd. ante Gryph. exc. Ald. *contineantur* mox Iens. et edd. quod quum Regius in sua constitutione posuisset, ut et, nescio qua aurium superbia, *veluti;* hoc necessarium esse negavit Badius, alterum ob clausulam hexametricam valde improbavit, facta iterum *archipiratae* mentione; cf. X, 1, 71. — *Legum*) Turic. Flor. Guelf. *legem* cum Goth. Iens. Tarv. Modo Camp. *audivimus*, quod placet. — *Dictorum denique factorumque.* Turic. *d. dinequae factorumquae.* Flor. *d. beneque f. quae* cum edd. ante Ald. nisi quod Camp. posteriore loco *que*, quamquam diremptum. Sed Guelf. *d. benefactorum quae.* Obr. *d. bene factorumque*, quod optabat Gesn. Reliqui *dictorum beneque factorum.* Nostrum e Turic. scriptura correctum.

1. *Quidam naturae — munus*) Pseudo-Turnebus nos remittit ad III, 3, 4. Almeloveenus haec ponit Philostrati: (Vit. Soph. I, 22, 2) μνήμη μὲν γὰρ δίδωσι τέχνας, αὐτὴ δὲ ἀδίδακτος καὶ οὐδεμιᾷ τέχνῃ ἁλωτός. ἔστι γὰρ πλεονέκτημα φύσεως, ἢ τῆς ἀθανάτου ψυχῆς μοῖρα. *Excolendo* passive hic dici monet Badius, a Valla iam animadversum in Elegg. I, 27, p. 89; cf. nos ad VI, 1, 8.

Inanis est labor) Idem apud Ciceronem iudicium demonstrat Regius de Or. I, 5, ubi *thesaurus* quoque appellatur, ut et ab Herennianо III, 16.

Velut spiritu continentur) Hanc loquendi formam sagaciter Turnebus in Advers. IV, 10, translatam vidit a Stoicorum placito quodam de mundo, quod his ipsis verbis profertur apud Ciceronem de Nat. Deor. II, 7: *Haec*

sciplina memoria constat, frustraque docemur, si, quidquid audimus, praeterfluat: et exemplorum, legum, responsorum, dictorum denique factorumque velut quasdam copias, quibus abundare, quasque in promptu semper habere debet orator, eadem illa vis repraesentat. Neque immerito *thesaurus* hic *eloquentiae* dicitur. Sed 2 non firme tantum continere, verum etiam cito percipere multa acturos oportet, nec quae scripseris modo iterata lectione complecti, sed in cogitatis quoque rerum ac verborum contextum sequi: et, quae sint ab adversa parte dicta, meminisse: nec utique ea, quo dicta sunt ordine, refutare, sed opportunis locis ponere. Quid? 3 extemporalis oratio nec alio mihi videtur mentis vigore

Repraesentat) Turic. Fl. Guelf. Exc. Santeo. Camp. *praesentat* cum Voss. 2, Goth. et edd. ante Bad. Non ausus sum reducere, veritus ne medii aevi sordibus inquinarer; cf. Gesn. in Thesauro, it. Forcell. Mox Turic. Flor. *concitatis* pro *cogitatis*.

2. *Ea, quo*) Sic Turic. Guelf. Camp. cum Voss. 2, Vall. et edd. ante Ald. acc. Bad. *Ea quae* Flor. cum Goth. Reliqui *eo quo*, corrigente Regio.

3. *Nec alio*) Sic Turic. (nisi quod *alia* cum Flor. Guelf.) Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Vall. Obr. et edd. ante Ald. Reliqui *non a.* — *Vltra — quaerit*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *ultre ad id quod* (Flor. *quae*) *e. l. q.* Item modo Turic. *semper per.* Fateor insolentius mihi videri dictum *id quod est* pro *id quod adest, id circa quod est* scil. *cogitatio.* Nec satis congruere arbitror indicativum *quum quaerit*; debebat esse *dum q.* sed hoc alienum, quia modo praecessit *dum dicimur.* An forte haec placere possunt: *ultra sit et quod est longius quaerat?* — *Interim*) Turic. Flor. *autem* cum Alm., omittit Camp. — *Quod illa*) Turic. Flor. Guelf. *quo i.* — *Inventione*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *intentione* cum Voss. 2, Goth. et edd. ante Basil. Videtur esse correctum a Philandro; verissime. Nam *intentio* eadem est *cogitationi*; cf. X, 7, 10; et imperabat mutationem quod sequitur *elocutioni*.

ita fieri omnibus inter se concinentibus mundi partibus profecto non possent, nisi ea uno divino et continuato spiritu continerentur. Vid. plura dautem Turneb. l. I, et Burm. ad nostri IV, 3, 5.

3. *Quid? extemporalis*) Alienum prorsus *Quid?* in cuius abrupto et subitario dicendi genere nemo acquiescat. Malim igitur *Quin*; cf. VI, 2, 12; II, 4, 5; II, 2, 13.

Nec alio) I. « *non* alio »; cf. Drakenb. ad Liv. III, 22, 7. Burmannus inserendo *quam* post *videtur* ad illam de qua egerit supra II, 4, 13, structuram deducere mallt locum, ut *alio*

constare. Nam dum alia dicimus, quae dicturi sumus, intuenda sunt. Ita quum semper cogitatio ultra id, quod est, longius quaerit, quidquid interim reperit, quodammodo apud memoriam deponit: quod illa, quasi media quaedam manus, acceptum ab inventione tradit elocutioni. Non arbitror autem mihi in hoc immorandum, quid sit, quod memoriam faciat: quamquam plerique imprimi quaedam vestigia animo, velut in ceris annulorum signa serventur, existimant. Neque ero tam credulus, ut quasi habitu tardiorem firmioremque me-

4. *Quid sit, quod*) Turic. *quid quod*, Guelf. Camp. *quidquid* cum Voss. 2, Goth. et edd. ante Ald. qui *quid* solum. Nostrum primus Bad. e Vall. Modo Turic. *in mora num* pro *immorandum*. Mox Guelf. *in primis* pro *imprimi*. — *Vestigia animo*) Sic Turic. Flor. Camp. (Goth. non memoratur; conf. 84, et mox) Obr. cum Voss. 2. Inserit *in* Guelf.; reliqui *nostro*: qui et *quae* subiiciunt, quod abest a Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Vall. et edd. ante Ald. Vtrumque addidit Regius. — *In ceris*) Turic. Flor. *in garis*. Guelf. *in giris* cum lens. et edd. posterr. ante Ald. *In figuris* Camp. cum Goth. Voss. 2, Andr. (cf. modo) Nostrum in Vall. et repositum e Regio.

4. 5. *Vt quasi — naturam, subito*) In loco tam vexato primum vett. libb. varietatem, deinde VV. DD. emendandi pericula recensere satis habebo, aliqua de meo, sed timidissime, subiungens. Turic. *ut quam abitu t. f. m. fieri et autem quoque ad animum pertire m. admirari n. s.* Flor. Guelf. *ut quam habitu t. f. m. fieri ea autem quod* (Flor. *quoque*) *ad animum pertinere* (Flor. a pr. m. *pertire*) *m. admirari n. s.* Ex Alm. nihil nisi *ut qua abitu* et *obesse putem*, deinde *admirere*, et hoc quidem etiam in Goth. (qui alioqui nihil

fin... ...trum. Parum recte ille, quum *alius* ... hic sit dictus pro *alia animi facultate* ...ter *memoriam* i. sola memoria cons... extemporalis oratio.

Vltra — quaer.) Cf. not. crit.

Media — manus) ...ctissime Burmannus conferre iubet X... 8, 4. Est et simile, quamquam *manu* ...missa, X, 6, 1; XI, 3, 62: utroque ...im loco comparationis index particu... significat intelligi illam, quae hic expressa est, *manum*.

4. *In ceris annulorum signa*) « Plato Theaet. p. 135 C. » (Steph. 191 c.) « θές ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐν κήρινον ἐκμαγεῖον — καὶ ἐς τοῦτο — ἀποτυποῦσθαι ὥσπερ δακτυλίων σημεῖα κ. τ. λ. Add. Phileb. p. 83 » (Steph. 38, 39), «ubi libro comparat.» Gesn. Pseudo-Turnebus Aristotelem laudat, qui (in libro de Memor. et Remin. c. 1) et ipse memorandi actionem comparat sigilli impressioni.

Vt quasi — naturam, subito) Cf. ...not. crit. Habet aliquid simile, quae supra est, disputatio de risu, cuius et ipsius originem explorare deprecatur, quum mirem vim extollit; VI, 3, 7, 8, 9.

moriam fieri putem. Eius autem, quod ad animum 5
pertinet, magis admirer naturam, subito res vetustas,
tanto ex intervallo repetitas, reddere se et offerre: nec
tantum requirentibus, sed etiam sponte interim: nec
vigilantibus, sed etiam quiete compositis. Eo magis 6

quidquam mutat ex recepta, ut nec ullus eorum, quos non ipse inspexi) Vall. Iens. et edd. posterr. ante Ald. quo acc. Badius et marg. Basil. cum aliquot editorum ap. Gibs. margine. Nam Camp. plane exhibet vulgatam. Obrechtus *ut quemadmodum habitu t. f. m. fieri, eius putem causam quoque ad artificium pertinere: magis admirari naturam subit tot.* Gesner. nihil mutat ex recepta, nisi quod pro *quasi habitu* malit *corporis habitu.* Badius *abitu* retinet et interpretatur *abeundo.* Obrechtus quidem et Gesnerus manifestam sententiam praestant, quorum ille omne *artificium* in memoria efficienda negantem facit Qu., hic nihil eius a *corpore* repetendum esse affirmantem. Mihi haec maxime ad veteres ductus accedere videbantur: *ut qui* (cf. V, 10, 44; X, 1, 57, *ut qui dixerim*; 74, *ut qui — fuerit*) *habitu t. f. m. fieri videam, artem quoque audeam impertire. magis admirari naturam subit tot.* Nequaquam subventum loco per haec credo, sed aliqua verae emendationis semina inesse persuasum est. *Habitum* h. l. et Pseudo-Turnebus et Burmannus pro ἕξει Graeca usurpatum putant, quod et ipse teneo, valde tamen adhuc diffideos huic vocis potestati. Conferendus Graeci vocabuli usus ap. nostrum X, 1, 1, 59; ap. Plin. Epist. II, 3, 4. Negat Fabius, se illam ex eis, quae sensibus occurrant, impressionem, velut in ceram, factam posse probare, quum manifesto memoria durescat diu habendo et retinendo suas notas, quod fieri nequeat, si quotidie novis vestigiis oblitteretur id quod ante impressum fuerit, et insuper artem quoque memoriae, si contingat ulla, qualem tamen ipse iamiam sit traditurus, omnem plane evertere cerae similitudinem (conf. III, 3, 4). Novi, quantum laboret illud *audeam*, nec fugit me, *artem* non addito *eius* nimis fluctuare. Multum abest, ut teneamus ipsam Quintiliani sententiam. Sed nimis adhuc eam contaminarunt editores, et quidem ipse ille princeps.

Requirentibus) Guelf. *inquirentibus* cum Goth. — *Etiam sponte*) Turic. Flor. (a pr. m.) *in sponte* cum Alm. *Et sp.* Guelf. Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 2. Omittit *interim* Guelf. Mox *compositi* Guelf. cum Goth. Voss. 2, et pro *sed etiam quiete* Flor. (a pr. m.) *se doctum quiete.* Guelf. *se tectum qui.* Camp. *s. et quiete.*

6. *Eo magis quod*) Sic Flor. Reliqui *magis* ante *eo* reiiciunt et prioribus annectunt. Turic. Guelf. Camp. *eo quod.* Reliqui *eoque.* — *Videntur*) Sic Flor. Guelf. *videtur* Camp. *Viderunt* Turic. Reliqui *videmus.* — *Deducta*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Reliqui *diducta.* Infra §. 18, vicissim *deductam* Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. Mox Guelf. quoque (non Goth.) *externorum* pro *hesternorum* cum Voss. 2, solito, ut monet Burm., librariorum errore, ablegans ille ad Ovid. Trist. I, 3, 44.

6. *Eo magis quod*) Tanto dignior admiratione est haec reminiscendi facultas, quod ea ipsis quoque mutis animalibus contingit.

quod illa quoque animalia, quae carere intellectu videntur, meminerunt et agnoscunt, et quamlibet longo itinere deducta ad assuetas sibi sedes revertuntur. Quid? non haec varietas mira est, excidere proxima, vetera inhaerere? hesternorum immemores, acta pueritiae 7 recordari? Quid? quod quaedam requisita se occultant, et eadem forte succurrunt? nec manet semper memoria, sed aliquando etiam redit? Nesciretur tamen, quanta vis esset eius, quanta divinitas illa, nisi hoc 8 lumen orandi extulisset. Non enim rerum modo, sed etiam verborum ordinem praestat: nec ea pauca contexit, sed durat prope in infinitum, et in longissimis actionibus prius audiendi patientia, quam memoriae 9 fides deficit. Quod et ipsum argumentum est, subesse artem aliquam, iuvarique ratione naturam: quum iidem docti facere illud, indocti et inexercitati non possimus: quamquam invenio apud Platonem, obstare memoriae

7. *Nisi hoc*) Turic. Flor. Guelf. Camp. inserunt *in* cum Goth. Vall. et edd. ante Ald.; hic cum reliquis ante Obr. *n. in hoc l. vim* (quod de Regii coniectura addunt) *o. e.* exc. Bad. qui *n.* et *l.* Badius in antiqua scriptura subaudiri se monet, quae ratio non placet, ne addito quidem post *nisi* eo quod facile sane excidebat *se.* Emendationem Obrechti recte defendit Burm.

8. *Deficit*) Turic. (qui et *patientiam*) Flor. Guelf. *defecit.*

9. *Iidem*) Guelf. Camp. *idem* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Gryph. exc. Bad. qui nostrum ab emendatore in Vall. repositum narrat. Sed tuentur et Turic. Flor. — *Indocti et inexercitati*) Turic. Flor. Guelf. Camp. omittunt et. Goth. (tac. Gesn.) *ind. exercitatique.* — *Possimus*) Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *possumus* cum Iens. Tarv. Ald. — *Videlicet quod*) Turic. *v. quo.* Flor. *v. quantum.* Guelf. Camp. *v. quo modo.* Ex Alm. *qu.* An erat *v. quatenus?*

7. *Requisita se occultant*) Lepidus est quem ponit Gesnerus Senecae patris locus: « Non enim dum quaero aliquid invenio, sed saepe quod quaerenti non comparuit, aliud agenti praesto est. *Quaedam vero quae obversantia mihi et iam ex aliqua parte se ostendentia non possum occupare, eadem secura et composito animo subito emergunt:* » in praef. I libri Controvv.

Nisi — extulisset) « Nisi eloquentiam ad hoc, quod nunc est, fastigium evexisset. »

8. *Non enim — ordinem*) Cf. X, 6, 2.

9. *Apud Platonem*) In Phaedro, loco notissimo p. Steph. 274, 275.

usum literarum: videlicet quod illa, quae scriptis reposuimus, velut custodire desinimus, et ipsa securitate dimittimus. Nec dubium est, quin plurimum in hac 10 parte valeat mentis intentio, et velut acies luminum a prospectu rerum, quas intuetur, non aversa. Vnde accidit, ut quae per plures dies scribimus ediscendi causa, cogitatione ipsa contineat. Artem autem memo- 11 riae primus ostendisse dicitur Simonides: cuius vulgata fabula est, quum pugili coronato carmen, quale componi victoribus solet, mercede pacta scripsisset, abne-

10. *Prospectu*) Turic. Flor. Guelf. (hic quidem inserto P) *promptu* cum Alm. Modo *a* Camp. omittit. — *Intuetur*) Camp. *intuemur* cum Goth. qui et *quasi* pro *quas*: quorum illud placet. — *Aversa*) Turic. Flor. *adversa* cum Alm. — *Ediscendi causa, cogitatione*) Turic. Flor. (hic quidem a pr. m. *cogitatione*) Guelf. e. *sint cogitationes*, Camp. *si ediscenda sint e*, cum Bodl. Andr. Ald. (neque enim postremus *sunt*). Ex Alm. nil nisi *sunt* pro *causa*, Obr. *e. fine e.* Mox etiam *contineantur* Aldus solus. Hic igitur subiectum desideravit in vulgata, quod Badius in margine designat: *scil. mentis intentio*. Reliqui securi transierunt. Recepta ipsa est in Goth. qui et hic (vide supra XI, 1, 82) de suo dedit *causa* pro *sint*, nec edd. recedunt, nisi quod lens. Tarv. *edicendi* per sph. Potuit sane et Camp. ingenio aliquid dare in verbis hisce adornandis, cum Bodl. Illa auctoritas imminuatur eo, quod eius testis fit Gibsonus. Sed acquiescendum profecto non erat. *Ediscendi causa* quin recte et eleganter scribatur, non dubito, Obrechtianum illud *fine* ne satis quidem latinum censens (conf. IV, 2, 118): sed nominativo opus est sententiae. Sive igitur *si ediscenda sint* retines, sive in obscuriore ductu *sint* obrepsisse pro *causa* existimas, postrema sic refingam: *cogitationis vis i. e.* cf. X, 6, 4, ubi apparet *scribendo et ediscendo* ab una parte opponi ab altera *cogitationis vim*. Sic mox *castores* Turic.

11. *Abnegatam — partem*) Sic Turic. Flor. (quamquam discerptis mire

Demonstrat Gesnerus locum Plin. Epist. IX, 18, 2, ubi eodem quo hic usu: « Ne memoriam cogam — posterioribus priora *dimittere*. » Quo minus audiendus Francius, qui malit *amittimus*. Similem Platonicae opinionem profert (indicante Pithoeo) Caes. B. G. VI, 14, ubi, quod Druides doctrinam suam literis mandare vetuerant, id factum duabus de causis putat, « quod neque in vulgum disciplinam efferri vellint, neque eos qui discant, literis confisos, minus memoriae studere, quod fere plerisque accidit, ut praesidio literarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant. » *Securitatem* vide etiam X, 6, 2.

10. *Vnde accidit — contineat*) Cf. not. crit.

11. *Abnegatam — partem*) « Dependet a *fabula est*. » Badius. Ea qui-

gatam ei pecuniae partem, quod more poëtis frequentissimo digressus in laudes Castoris ac Pollucis exierat. Quapropter partem ab iis petere, quorum facta celebrasset, iubebatur. Et persolverunt, ut traditum est.
12 Nam quum esset grande convivium in honorem eiusdem victoriae, atque adhibitus ei coenae Simonides, nuntio est excitus, quod eum duo iuvenes, equis advecti, desiderare maiorem in modum dicebantur. Et illos quidem non invenit, fuisse tamen gratos erga se deos exitu
13 comperit. Nam vix eo limen egresso, triclinium illud supra convivas corruit, atque ita confudit, ut non

syllabis) Guelf. Camp. cum add. ante Bad. Reliqui *abnegata — pars est*, velut Vall. Goth. Gudii quidem ad Phaedr. IV, 24, rationem legentis: *abnegatas duas ei pec. partes* non video quid commendet; nec Gronovii ad Senec. de tranquill. 14, *excitotus* pro *excitus*. — *Digressus*) Flor. *degressus*. Guelf. omittit. Mox oe pro *et* reliquorum dedi e Turic. Flor.

12. *In modum*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *i. domo* (at vicissim §. 46, *modo* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. Camp. cum Alm. ubi frequentem hanc confusionem testatur Burm. cf. Drakenb. ad Liv. XXXIX, 13, 3). Ex Alm. *i. lomo*. Goth. *desiderabantur* a pr. m. mox subterpungendo sustulit, ne quidquam reposuit (err. Gesn.) — *Deos*) Guelf. Camp. *eos* cum Alm. ut fertur, quem tamen cum Turic. Flor. nostrum dare suspicor, quod ab Obr. inde obtinet. Reliqui omittunt; ad quos rediit Capper. cor ille Zenodoti non habens nec iecur Cratetis. Burmannus similiter confusa demonstrat, ut apud Liv. I, 21, 3, ubi tamen non admittit Drakenb. *sese* dantem Obr.; non probo.

13. *Eo limen*) Flor. inserit *ultra*, cum Alm. non Turic. (cf. XI, 1, 78). De structura receptae vide V, 10, 96. — *Corruit*) Turic. *cor fuit*. — *Confudit, ut*) Sic Goth. cum Voss. 2, Bodl. et edd. ante Ald. acc. Bad. *Confunditur* Turic. Flor. (hic quidem a sec. m.) Camp. (sed hic subiuncto etiam *ut*), *Confundit* Guelf. (omisso *ut*). *Confundit ut* Fl. cum Alm. Reliqui *contudit ut*. Moda *super* Goth. Mox *possunt* Flor. Guelf. Prae *contundendo* autem

dem fabula legitur apud Cic. de Orat. II, 86; Phaedrum IV, 24. Carmen ipsum hoc esse Simonidis, ex quo particulam Plato afferat in Protagora p. Steph. 339, suspicatur Dukerus (de quo mox) p. 98, cui diversa (sed ante eum scribens) sentit Heynius in Opusc. tom. I, p. 159; nec potuissent tum pugnare Grammatici, quorum litem Platonis auctoritas diremisset. Laudatorem gentis Scopadarum Simonidem Theocritus celebrat nobilissimo loco XVI, 36 — 47.

12. *Atque adhibitus*) Videtur rectius omitti *atque*, quod irrepserit inter illa *AE AD*.

13. *Confudit, ut non ora modo*) Cf. not. crit.

ora modo oppressorum, sed membra etiam omnia requirentes ad sepulturam propinqui nulla nota possent discernere. Tum Simonides dicitur memor ordine quo quisque discubuerat corpora suis reddidisse. Est autem 14 magna inter auctores dissensio, Glaucone Carystio, an

Burmannus etiam probat nostrum, appellans locum Ovid. Metam. V, 58, suaque ad Petronium annotata cap. 105. — *Ordine*) Ald. (e Regii coniectura) *ordinis* cum edd. posterr. ante Burm. acc. Capper.

14. *Carystio*) Flor. Guelf. Exc. Santen. *Carestio*. Mox *Leocranti* Flor. cum Voss. 2. *Anagatacho* Guelf. Exc. Santen. *Schopae* iidem, omnibus locis,

Ordine quo quisque) Haec quum sit constans libb. vett. scriptura, nolim illud quod coniectura commendarunt VV. DD., *ordinis* praeferri. Sed ne transponere quidem *quo ordine quisque* vel ita intelligere attinet, sed referam *ordine* ad *reddidisse*. In omni alia ratione Qu. *discubuisset* scripturus videtur, non *discubuerat*. Nam sic et Cicero « quod meminisset, quo eorum loco quisque *cubuisset*: » cf. §. 2. *ordine refutare*.

14. *Magna — dissensio*) Nos quidem erudita haec, Iupiter, et ingens controversia latuit, intercidentibus eorum, qui agitarunt, Grammaticorum operibus. Quos quum agnoscamus plerosque, Alexandrini illius musei alumnos, negotium tamen facessunt Eurypylus et Apollas Callimachus. Quorum prioris notitia erui posse videtur nulla (cf. X, 6, 4); alterius nomen si diversum est ab illo clarissimi poëtae, plane ludificatur nos casus, quum Suidas (v. Σιμωνίδης) Callimachi, quem diserte Cyrenaeum vocat, epigramma afferat, in quo illud ipsum proditur, de quo hic agit Qu. Vid. Fragm. Callim. 71, ubi rectissime Bentleius locum illum a Qu. demonstrari monet. Neque tamen quisquam inventus est veterum, qui huc cognominis imponeret Callimacho. Olet autem illud plane Syriacam nominum veterum corruptelam, cuiusmodi est Lucas, Silas. Equidem saevam sane, sed praesentem medicinam adhibendam censeo, ut resecetur *Apollas*, velut perperam repetitum ex eo quod praecedit *Apollodorus*. Schneiderus quidem in Addendis ad Polit. Aristotelis (p. 491) demonstrat Apollam scriptorem apud Athenaeum IX, p. 369, adiuncto, qui correctione possit eodem redigi, Apella II, p. 63, suadetque ut *Apollam Callimachium* scribi aut inseri *et*, quae iam Bentleii fuit medicina. Posteriorem rationem prohibere videtur, quod nonnisi unum hominem Quintiliano obversatum testetur illud quod subiicit pronomen *quem*. Alteram difficillimam reddunt relicti nobis hodie versus poëtae Cyrenaei, quorum non meminisse vix potuit Qu. Doleo nihil de hac difficultate proditum a doctissimis viris Dukero et Van-Goens in dissertatione illius hoc praeside defensa, *de Simonide Traj. ad Rh.* 1768, 4. Glaucum Carystium celeberrimum athletam vide apud Demosthenem pro Corona p. Reisk. 331; Pausan. 6, p. Kuhn. 475. Lucian. in Herodoto, fin. et demonstratos ibi a Solano.

Leocrati, an Agatharcho, an Scopae scriptum sit id carmen; et Pharsali fuerit haec domus, ut ipse quodam loco significare Simonides videtur, atque Apollodorus et Eratosthenes et Euphorion et Larissaeus Eurypylus tradiderunt; an Cranone, ut Apollas Callimachus, 15 quem sequutus Cicero hanc famam latius fudit. Scopam nobilem Thessalum periisse in eo convivio constat, adiicitur sororis filius: putant et ortos plerosque ab alio 16 Scopa, qui maior aetate fuerit. Quamquam mihi totum

ubi semel (15) Turic. *scopha*. Camp. idem bis. *Crannone* Guelf. Camp. — *Pharsali*) Guelf. Camp. *pharsalii*. Prior modo *sit* ante *id* omittit. — *Eurypylus*) Dedi quod solum rationem haberet, cum Locat. et multis ante Burm. item Capper. et Schneider. ad Arist. Polit. V, 5, 7, in Add. Miror corrupto acquievisse Dukerum et van Goens, quod dant plerique, *Eurypylus*; aliqui etiam *Euripilus*; Camp. (per sph.) *Erypilus*; Tarv. *Euryphylus*, Ald. *Euriphylus*. Scripsit autem *Larissaeus* pro reliquorum *Larisseus*, itidem cum Schneidero, sed et Dukero. Nam formam Λαρισσεύς soli Iovi tribuit Steph. Byz.

15. *Sororis filius*) Flor. inserit *et*, unde efficere malim *eius*. Modo *perisse* Goth. — *Alio*) Sic Turic. Flor. Guelf. cum Alm. Ald. Obr. probante Burm. Reliqui *illo*. — *Maior*) Turic. *maiora*. Guelf. Camp. Iens. (tac. Gesn.) *maiore* cum Goth. Tarv.

Hanc famam) Quod *Cranone* acciderit illa triclinii ruina; neque enim totius historiae huius auctor hic appellatur Cicero.

15. *Adiicitur*) Ab historicis etiam eius sororis filius periisse narratur. Cf. not. crit. Illud *periisse* subaudiendum etiam mox ad *putant*.

Ab alio Scopa. Hic quidem, Dukero in Dissertatione citata subtilissime calculos subducente, fuit auctor gentis Scopadarum, quae viguit in Thessalia iam ante Olympiadem 46, teste Herodoto VI, 127, unde apparet longe supra Simonidis aetatem relegari illius quidem primi Scopae vitam. Commodum autem poëmatis Simonidei heroëm designat nobis Athenaeus lib. X, pag. 438, Σκόπαν Κρέοντος μὲν υἱὸν, Σκόπα δὲ τοῦ παλαιοῦ υἱιδοῦν. Quamquam Perizonius ad Ael. V. H. XII, 1, et Schneiderus ad Aristot. Polit. in Add. p. 491, sq. potatorem hunc, de quo Athenaeus, Scopam, non diversum putant a Σκόπᾳ τῷ νεωτέρῳ, de quo Aelianus l. l., quique Cyro iuniori monile transmisit; Σκόπαν autem τὸν παλαιὸν de Simonideo nostro intelligunt, quem tamen minus commode viri docti auctorem familiae Scopadarum dicunt, rationem non habentes antiquissimi illius Scopae, cuius disertam hic habemus mentionem. Creontis autem filius etiam, nisi priscus ille, certe Simonideus Scopas fuit, quum Scopadas eius aevi omnes Κρεώνδας nominet Theocritus l. l., ubi cf. Schol.

de Tyndaridis fabulosum videtur: neque omnino huius rei meminit usquam poëta ipse, profecto non taciturus de tanta sua gloria. Ex hoc Simonidis facto notatum videtur, iuvari memoriam signatis animo sedibus, idque credere suo quisque experimento. Nam quum in loca aliqua post tempus reversi sumus, non ipsa agnoscimus 17

16. *Meminit usquam*) Turic. Flor. (hic prius a pr. m.) *meminerit unquam* cum Alm. Posterius et Guelf. Camp. — *Taciturus*) Turic. *tacitus.* Modo Flor. *Tyndariis*; item *ipsa* pro *ipse* cum Guelf. et mox *sui* pro *sua.*

17. *Simonidis*) Flor. *Simonis*; a sec. m. *Simonides*, et sic Guelf. cum Iens. Locat. et posterr. ante Ald. — *Notatum*) Turic. Guelf. *notavit* cum Iens. et edd. posterr. ante Ald. *Notari* Camp. cum Goth. Voss. 2; *notavit ut* Obr. Nostrum est in Vall. et Flor. quoque (ut videtur). — *Loca aliqua*) Flor. *loco aliqua.* Guelf. Exc. Santen. *loco de aliqua.* — *Ab experimento*) Turic. *abae experimenti*, et continuo idem *loci.*

Succurritur autem ruinae domus Scopadarum ab ipso nostro, qui non quidem *omnes*, sed *plerosque* ab illo primo ortos periisse in hoc convivio historicorum sententiam esse narrat; modo, id quod monui, ad *ortos* intelligas *periisse* ex proximo, non ἀπὸ κοινοῦ *esse*; quamquam hoc plerisque VV. DD. accidisse suspicor, inter quos Dukerus etiam athletas illos Glaucum, Leocratem, Agatharchum ortos a Scopa vetustissimo, miro sane modo, sibi persuadet p. 97. Idem rectissime tenet (p. 98), non totam ibi Scopadarum gentem exstinctam, nec tantum calamitatis significari vocabulis ἀθρόα ἀπώλεια (v. Favor. ap. Stob. Serm. 103).

16. *Neque — meminit usquam poëta ipse*) Disputat Gesnerus de firmitate huius argumenti, quod tum demum alicuius esse ponderis, si nemo eorum, qui rem narrarint, ipsius poëtae testimonio sit usus. Alioqui enim Quintiliano vivente multa potuisse Simonidis opera vetustate abolita esse. Equidem scriptorem meum de talibus fere securum animadverti, nec credo reputasse, integer ad se pervenerit Simonides, an bona sui parte truncatus. Ceterum satis recte puto argumentari nostrum, qui plurima tamen Simonidis carmina cognoverat; neque enim, si fama illius facti vivo iam poëta viguisset, poterat non frequentissime eius apud ipsum mentio. Post fata magnorum virorum talia de iis narrari solent. Dukerus in dissertatione modo memorata p. 102, 3, famam de Tyndaridis evocantibus poëtam ipso demum mortuo natam suspicatur, eodem, quo hic Fabius, silentii argumento iam antea (p. 70) usus in elevanda Phaedri fide, qui celeberrimam *omnia sua secum portantis* vocem Simonidi tribuit Fabb. IV, 21.

17. *Credere*) Suadet Gesnerus reponi *credet*. Obrechtus nimia ductuum ipsorum cura refinxit *credet et*; Rollinus adiiciendum nostro putat *potest*; et hoc fortasse optimum, si post *experimento* excidisse dicatur. . . .

Post tempus) I. post aliquod tem-

tantum, sed etiam, quae in his fecerimus, reminiscimur, personaeque subeunt, nonnunquam tacitae quoque cogitationes in mentem revertuntur. Nata est igitur, 18 ut in plerisque, ars ab experimento. Loca discunt quam maxime spatiosa, multa varietate signata, domum forte magnam, et in multos diductam recessus. In ea quidquid notabile est, animo diligenter affigitur, ut sine cunctatione ac mora partes eius omnes cogitatio possit percurrere. Et primus hic labor est, non haerere in occursu. Plus enim quam firma debet esse memoria, 19 quae aliam memoriam adiuvet. Tum quae scripserunt

18. *Discunt*) Camp. *discant*. Goth. *discuntur* cum Voss. 2, Vall. Colb. *Dicunt* Ald. sed mox post *signata* insertis verbis *concipienda esse*, nullo haud dubie MS. auctore, quamquam et Camp. eadem interiicit. Guelf. continuo *speciosa*. — *Notabile*) Turic. Flor. Guelf. Camp. *nobile* cum Alm. Bodl. Goth. Voss. 2, Vall. et edd. ante Ald. acc. Badio. Correxit Regius, neque ego cum Gesnero *non malam* dixerim antiquam scripturam; cf. IX, 3, 5. — *Affigitur*) Flor. *adfigunt*. Mox pro *cunctatione* Tarv. *contactione*.

19. *Tum*) Guelf. Exc. Santen. *tamen* cum Iens. Tarv. — *Complectuntur*)

pus, paulo longiore interiecto tempore. Haec dicendi forma huius videtur fuisse aetatis, et legitur apud ipsum, si modo, nostrum Decl. 289, p. 145, ubi vide Burm. ut et ad Decl. 388, p. 789; item ad I. O. XII, 3, 5.

18. *Loca discunt*) Fateor offendi me in hisce quae *discuntur* locis; quamquam video sane aliquam ex ipsa in qua versamur materia lucem iis contingere. Sed in illa toties animadversa literarum C et G confusione, non fuerit temerarium rescribere *deligunt*.

Non haerere in occursu) Non adeo trita potestas *occursus*, qui hic est pro omni re, quae repente se nobis offert. Vsus, quo nomen *occursus* abit in rem vel hominem ipsum qui *occurrat*, plus semel reperitur in Declam. velut VIII, p. 157, « indifferentiam » (geminorum quorundam) — « mirantur *occursus*, » i. occurrentes; XVIII, p. 322, « laudandus » (ob pulchritudinem) « *occursibus* ». Cava autem *haerere* accipias pro *morando*; significat *titubare*. *Hic* adverbium sit an pronomen, dubitari potest. Hoc si probas, respiciet sensus noster ad praecedentem eumque repetat. Est enim hoc ipsum *non haerere in occursu*, quum « sine cunctatione ac mora partes domus alicuius magnae omnes cogitatio percurrit. » Sin adverbium agnoscis, *hic*, i. in omni hoc negotio primum erit, quavis occasione data totam illam domum reminisci, ne ante fores quasi eius occlusas stes nec intromittaris. *Occursum* etiam non male interpreteris quamvis illius domus partem, quae forte se offerat memoriae, ex qua deinde in omnes reliquas ordine ea discurret.

vel cogitatione complectuntur, et aliquo signo, quo moneantur, notant: quod esse vel ex re tota potest, ut de navigatione, militia; vel ex verbo aliquo. Nam etiam excidentes, unius admonitione verbi in memoriam reponuntur. Sit autem signum navigationis, ut ancora; militiae, ut aliquid ex armis. Haec ita digerunt. Primum 20

Turic. Flor. *complectitur.* — *Aliquo*) Sic Guelf. Camp. cum Voss. 2, Goth. Colb. Ald. *Alio quo* Turic. Flor. Reliqui *alio.* — *Moneantur* Turic. Flor. Camp. *moveantur* cum Goth. *Moneatur* Guelf. sed correctum ex *moveatur.* Haec a §. inde initio laborare, nemo non sentiat admonitus. Quid est *vel* ante *complectuntur*, cui nihil deinde respondet? Nisi forte *et* interpretati sunt *etiam*, admodum quidem dure. Sed convenire fortasse videbatur *alio*, ut vulgo legunt: *etiam alio;* quam quid? quaerere libet. Nec bene coit *complectuntur* praesens cum *scripserunt* praeterito. Quare e veteribus haec eruere malim: *vel c. complexi sunt*, expungendo simul *et* velut nato ex evanido illo *sunt.* Eo quoque inclinat animus, ut servetur antiquum illud *moveantur* (quamquam mox §. 21, est *admonentur*, quod sane dubitationem iniicit), quia imagine aliqua opus est, animum feriente, acri; cf. locum Cic. §. 22. In prioribus, quae hic tento, nostram plane rationem Gedoynus sequitur. Secunda igitur in hoc memoriae artificio ea est administratio, ut haerentibus iam animo nostro locis, sensus vel scriptos vel cogitatos suis quemque signis instruamus, mox locis praeparatis eosdem illaturi. Sic apparet differentia locorum et imaginum; nec quidquam video, quod intelligi nequeat in hac ratione, quamquam valde, ut nobis quidem et ipsi Quintiliano videtur, operosa. — *Excidentes, unius*) Obr. de suo inserit *res*, pessime. — *Signum*) Flor. Guelf. *magnum* cum Alm. non Turic. cf. §. 13. — *Ancora — ut aliquid*) Bodl. *a. vel spiculum m. aut a.* solus, mire; sed cf. §. 29. Modo in *vel ex verbo* Camp. omittit *ex.*

20. *Digerunt*) Turic. *diligerunt.* Flor. *diligenter.* Guelf. *deligere* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Ald. nisi quod Iens. *diligere*; Tarv. autem *diligunt.* Camp. *dirigunt* cum Ald. Nostrum narratur esse in Alm. (qui, pro *ita*, *itaque* habeat cum aliquot edd.), a sec. m. in Vall. repositum testatur Badius. Prima dare videtur Andreana. — *Sensum vestibulo*) Turic. Flor.

19. *Complectuntur — moneantur*) Cf. not. crit.

Vel ex re tota — vel ex verbo aliquo) «Signum illud vel *ex* re tota assumitur, ut ancora, si de navigatione agatur; vel ex verbo aliquo, ut, si periodus incipit a verbo *solet*, poterit *sol* esse signum.» Ita Rollinus; quem ego recte hoc ex veterum ratione mnemonica tenuisse existimo, maxime conferendis iis, quae praecipit scriptor Herennianus III, 20, 21.

Excidentes) Recte Capper. huc advocat XI, 3, 133, ubi *excidens*, sicut et hic, pro obliviscente seriem orationis. Inest tamen ipsa *cadendi* similitudo; cf. V, 7, 11, ubi qui «titubaverint — velut in gradum reponuntur.»

sensum vestibulo quasi assignant, secundum atrio, tum impluvia circumeunt, nec cubiculis modo aut exedris, sed statuis etiam similibusque per ordinem committunt. Hoc facto, quum est repetenda memoria, incipiunt ab initio loca haec recensere, et, quod cuique crediderunt, reposcunt, ut eorum imagine admonentur: ita quamlibet multa sint, quorum meminisse oporteat, fiunt singula connexa quodam choro, ne errent coniungentes

inserunt *bello cum*; Goth. Ienson. et edd. posterr. ante Ald. *bello tum*. Camp. pro *sensum* dat *locum* cum Andr. Ald. et aliquot Burm. Reliqui *s. vel locum v.* Nostrum onus Badius, qui se omnem locum ex repositione, i. emendatione, Vallensis dedisse testatur. Nihil erat hinc alienius quam *locus*, et praesertim qui errorem lectoris caveret, in quo genere eximia est Quintiliani diligentia. — *Secundum atrio, tum impluvia*) Flor. Guelf. *s. puta astrictum in pluvia*. Camp. *s. puta atrium tum in pluvia*, cum edd. ante Bad. nisi quod Tarv. *artium*, (de Ieos. tac. Gesn.) Goth. *s. puta a. t. i.* cum Voss. 2, ex quo Burm. *seculum*. — *Cubiculis — exedris*) Flor. Guelf. *cubilis — hedris*. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. Bad. *c. — exhedris* (Goth. diremptim *ex hedris*). Tarv. *cubiculi — hexedris*. — *Statuis*) Flor. *statius*. Alm. *stacus*. Guelf. *status*. cum Goth. Voss. 2. Nostrum est in Camp. Andr. Ald. Obr. et aliquot Burm. Reliqui *stratis*. Nostrum probat et bene exemplis illustrat Ernestus in Clave Ciceron. voce *impluvium*. Mox Camp. *incipimus*; male. — *Vt eorum*) Sic Guelf. Vall. ex eoque Bad. Reliqui *et e.* — *Ita quamlibet*) Sic Flor. *Et q.* Camp. Reliqui *ut q.* — *Fiunt*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Vall. Ienson. Tarv. *Fiant* Locat. cum posterr. ante Ald. acc. Bad. Basil. Obr. *Sunt* exhibent Exc. Santen. fortassa per errorem conferentia, in tota alioqui huius Cod. et Guelf. similitudine. Reliqui *sint*. Modo *multa sit* Turic. Flor. Mox pro *connexa* Flor. (a pr. m.) *necsca*; a sec. autem, nisi est error conferentia, *connixa*. — *Choro, ne errent*) Turic. (quamquam ex hoc refertur *coria*) Flor. Guelf. Exc. Santen. *corio onerant*. Solum *corio* ostenditur ex Bodl. Vall. et sic est in Camp. Goth. Mox *consequentia* Flor. Camp. cum Alm.

20. *Vt — admonentur*) « *Vt* i. secundum quod. » Badius.

Fiant singula — ediscendi labore) Hic sensus quum non constanter ita, ut hic comparet, in vetustissimis libris legatur, nos autem, quam minimum fieri potuit, concesserimus recentium mutationibus; tamen non nisi suspensi et dubitanter de eius sententia pronuntiabimus. Nexa haec omnia, quae animo affigimus, quum sint inter se per illam aedificii cuiusdam magni subiacentem cunctis imaginem, cavetur error, in quem poterant incidere qui nihil aliud quam ediscunt verba ipsa, nullis nec locis nec imaginibus memoriae subvenientibus. Qualis autem illa est error? Potest enim duplici modo accipi, ut vel eo ipso erretur, quod contra quam debebant coniungunt prioribus sequentia, vel inter illud coniungend'

prioribus sequentia solo ediscendi labore. Quod de domo 21 dixi, et in operibus publicis, et in itinere longo, ut urbium ambitu, et picturis, fieri potest. Etiam fingere sibi has imagines licet. Opus est ergo locis, quae vel finguntur, vel sumuntur: imaginibus, vel simulacris, quae utique fingenda sunt. Imagines notae sunt, quibus ea, quae ediscenda sunt, notamus: ut, quomodo Cicero

21. *Ut urbium*) Camp. *et urbium* cum Goth. — *Notae sunt*) Turic. *voce.* Flor. *note.* Guelf. (hic an omitteret *sunt*, non notavi, suspicor tamen) Exc. Santen. *voces.* Certe quod vulgatur otiosum est et eiusdem vocaboli *notae — notamus* iteratione deforme. Nec quidquam vidi similius glossae e margine textum invadenti quam haec: *Imagines notae sunt*, vel etiam absque *sunt.* Vox autem *quibus* siue his optime applicatur illis proximis per parenthesin insertis *quae utique fingenda sunt.* Sic nexus quoque manifestior coniunctionis *ut utamur* cum *opus est.* Fortasse etiam cum Gesnero inserendum *et* ante *imaginibus.* Mox *discenda* Camp.

negotium aliquid peccetur. *Coniungentes* itaque erit, aut *coniungendo*, aut *inter coniungendum.* Prius si probas, inutile memoriae ostenditur nullis intervallis constitutis totam orationem continuando semper prioribus sequentia detexere. Et fateor hanc rationem mihi videri consentaneam iis quae praecedunt, *fiunt singula connexa.* Dum suus cuivis loco sensus assignatur, recensendis omnibus ab initio locis nihil nos potest effugere, nec praepostero ordine proferri; simul autem ita dirimuntur quoque a se invicem sensus diversi, ut alter in alterum ne incurrat. Habet sane difficultatem, quod *fiunt* iungitur participio *connexa*, prae quibus exspectes *connectuntur*; nisi forte, id quod verum censeo, *connexa* hic nominis adiectivi potestate dicuntur, cui tamen obstat adiunctus voci ablativus, unde participii proprietas magis agnoscitur. « *Choro* quodam » haec singula *connexa* significavit Qu. si recte legimus locum, patita, non quidem a domo, in qua versabamur, similitudine, sed ab ea quae est in choream ducentibus manuum coniunctione; et suadet tale quid etiam hic probare locus nostri geminus IX, 4, 129. « membra connexa sunt — ut homines — continuantur. »

21. *Etiam fingere — licet*) Miror neminem haesisse. Incommode certe *imagines* hic appellavit noster, quod *loci* vocabulo indigebat, quum mox et ipse et omnes omnino scriptores in mnemonices tractatione *imagines* sedulo discernant a *locis.* Neque enim quidquam profecto voluit significare, nisi quod etiam ficta aedificia, non modo quae alicubi inveniuntur exstructa, possunt inservire artificio mnemonico. Idem docet Herennianus III, 19, extr.

Notae sunt) Cf. not. crit.

Cicero dicit) Loco supra indicato de Orat. II, 86; item mox 87. Illi *de cera* et *literis* mirifice respondet Herenniani dictum III, 18, *imagines, sicut literae, delentur, ubi nihil illis*

22 dicit, *locis pro cera, simulacris pro literis utamur.* Illud quoque ad verbum ponere, optimum fuerit: *Locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis: imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quae occurrere, celeriterque percutere animum possint.* Quo magis miror, quomodo Metrodorus in XII signis, per quae Sol meat, trecenos et sexagenos invenerit locos. Vanitas nimirum fuit atque iactatio circa memo-
23 riam suam potius arte, quam natura gloriantis. Equidem haec ad quaedam prodesse non negaverim, ut si

22. *Fuerit*) Turic. Flor. Gualf. Exc. Santen. *fuerat.* — *Modicis*) Turic. Flor. Guelf. *modis* cum Alm. — *Percutere*) Guelf. Exc. Santen. Camp. Iens. (tac. Gesn.) *percurrere* cum add. ante Gryph. exc. Bad. qui e Vall. nostrum. Modo pro *autem* Iens. (sed hic per sph. *aliqui*) Tarv. et edd. posterr. ante Obr. acc. Roll. *aliquid.* Tum Camp. *celeriter quemque.* Flor. *imaginis* pro *imaginibus.* — *Trecenos*) Turic. Flor. Guelf. Camp. Ieos. (tac. Gesn.) *tricenos* cum Goth. et edd. ante Basil. frequenti confusione; cf. Drakenb. ad Liv. XL, 34, 8. Hic quidem ipsa *tricenorum* processerit ratio, modo absint *sexageni.* Sed satis frequens distributiva ponere pro cardinalibus; conf. eundem Drakenb. ad IV, 16, 6. Manifestus in primis Livii locus IX, 30, 3, *tribuni militum seni deni in quatuor legiones*, ubi plane quae hic apud nostrum ratio. Modo *ineat* Guelf. Camp.

23. *Vt si rerum*) Tur. Flor. Gu. *aut si r.* Camp. mox *redd. sunt.* — *Ponunt*) Sic Turic. Flor. Gualf. Exc. Santen. Camp. Reliqui *reponunt.* — *Ve-*

utimur: loci, tanquam cera, remanere debent.

22. *Metrodorus*) Cf. X, 6, 4. Qui hoc praeterea referret Metrodori artificium in artum locum plurimas inferciendis imagines, non reperi quemquam. Malim autem *quod* prae illo *quomodo.* Mox unus, quod sciam, MS. Gothanus *sua* dat pro *suam*; quod saoe placet, ut ad *arte* referatur pronomen, non ad *memoriam*; posita etiam vocis *potius* hoc suadente. Iactabat se Metrodorus mnemonica magis sua quam memoria; ubi alius eius generis artifex unum et alterum in quovis signo Zodiaci fortasse locum posuisset, ibi triginta definiens. De *vanitate* consule nos ad IV, 1, 33.

23. *Equidem haec*) Iam de hac quam nobis explicuit mnemonice pronuntiat in universum, minus ei tribuens, quam vulgo solebant rhetores. Debebat ergo hic noster sensus diligenter a praecedenti secerni, ne forte quis crederet, praestigias tantum illas Metrodori parum placere nostro. Ciceronis quidem sub persona Antonii benignius est de hac arte iudicium de Or. II, 88. Mox *quae didicerunt* facillima correctione mutem in *quae digerunt*; cf. §. 18, 20.

rerum nomina multa, per ordinem audita, reddenda sint. Namque in iis, quae didicerunt, locis ponunt res illas, *mensam*, ut hoc utar, *in vestibulo*, et *pulvinum in atrio*, et sic cetera: deinde relegentes inveniunt, ubi posuerint. Et forsitan hoc sunt adiuti, qui, auctione 24 dimissa, quid cuique vendidissent, testibus argentariorum tabulis reddiderunt. Quod praestitisse Hortensium dicunt. Minus idem proderit in ediscendis, quae orationis perpetuae erunt. Nam et sensus non eandem ima- 26 ginem quam res habent, quum alterum fingendum sit:

stibulo — atrio) Turic. Flor. Guelf. (hic tamen *et* videtur omittere) Camp. *v. et populum i. a.* Reliqui *v. in atrio pulvinum*, sed Goth. et Voss. 2, item *populum*. Ordinem MSS. restituimus, emendationem alicuius veterum illorum Criticorum, nescio cuius, unice retinentes et probantes. Pro *mensam* in Guelf. est *mersam*. — *Sic cetera*) Turic. Guelf. Exc. Santen. *si esset*. Mox Guelf. *relegantes* (a pr. m.) et *posuerunt*, ubi Flor. *reposuerint*.

24. *Forsitan hoc*) Sic Obr. facillima emendatione. Adiuvat Flor. qui et ipse nihil aliud nisi *f. hi*. Reliqui inserunt *in*. Mox Flor. (a pr. m.) Guelf. *actione*; et hic *vendidisset*. Tum e Turic. Flor. enotatum *quae Hortensius*, non addita in illo quidem vulgata, in hoc autem diserte appositum est vulgatum *Hortensius*. Insertum itaque videri debet illud *quae* sine sensu post illa *quod praestitisse*. — *Vtcumque*) Sic Turic. Flor. cum Alm. auctores facti coniecturae Gesnerianae, quam ipsa (immemor Alm.) in textum intulerat; rectissime, et obsequentibus Bipp. Reliqui *utrumque*; cf. X, 6, 7.

24. *Quod — Hortensium dicunt*) « Hortensius — a Sisenna provocatus in auctione persedit diem totum et omnes res et pretia et emptores ordine suo argentariis recognoscentibus, ita ut in nullo falleretur, recensuit. » Seneca pater in praef. Controv.; cf. et X, 6, 4.

Quum alterum fingendum sit) Res quidem suas secum ferunt imagines; sensus, id est cogitata nostra, si notare volumus, fingendum est aliquod nostra sponte signum, nec illud certum aut unum modo est: « nam — ita fit in *imaginibus*, ut, quae nobis diligenter notatae sint, eae parum videantur insignes aliis. » (Scriptor ad Herenn. III, 23.) *Alterum* quod hic dicitur, est illud ipsum signum, quo sensum notamus, diversum illud ab eo quem demonstrat sensu; duo enim profecto sunt, ubicumque signatur alterum, alterum signat. Iam in *rebus* ne signum quidem, i. alterum illud, fingere opus est, quoniam qui *mensam* reminisci cupit, is nihil nisi mensae imaginem animo affigere necesse habet. Et hanc quidem verborum nostrorum partem rectissime expressit Gedoynus: « les pensées ayant une image purement arbitraire. » In reliquis vitio editionum erravit. Gesnerus *alterum* retulit ad *sensus* ipsos, qui dicantur esse fingendi, quum *res*

et horum tamen utcumque commonet locus: sed sermonis alicuius habiti verborum contextus eadem arte 25 quomodo comprehendetur? Mitto, quod quaedam nullis simulacris significari possunt, ut certe coniunctio-

Locus) Hoc dant Turic. Flor. cum Alm. Colb. item margine Badii, exsulans ab omnibus reliquis. Gesnerus carens nostro vocabulo (quum non attendisset illam in Burm. ed. commemorationem), ad *commonet* intelligere cogebatur *ars ista*, dure profecto; sed aliquanto maior criticus Gallaeo, qui et hic remedium suum tentat, *addititia* haec verba *quum alterum—commonet* pronuntians *et* (i. *quia*) *inexplicabilia*; cf. X, 3, 2. — *Sed — habiti*) Turic. Flor. *sicut s. alicui habitu* cum Alm. nisi quod *sic*. Guelf. Esc. Santen. *si cum s. a. habitu* cum Goth. et fortasse Bodl. Andr. ex quibus non affertur *habitu*. Camp. *si cum s. a. habiti* (nisi forte in postremo erravi, quod et ibi esset *habitu*). Iens. *sed cum — habitu* cum edd. posterr. ante Basil. exc. Ald. qui ex vaga Regii coniectura *sed cum s. a. habiti*, insertis mox post *contextus* hisce : *est ediscendus*. Mihi quidem *sermo habitus* hoc plane loco non ferendus videtur; quo accedit foedissima genitivorum concervatio, *sermonis habiti verborum contextus*; et fortasse debebam in Iensoniana acquiescere, cuius haec sententia: *Sed quomodo simul cum toto sermonis alicuius habitu poterit verborum quoque contextus eadem hac mnemonice comprehendi et contineri*: sed retinebat, quod vetustissimi illi *sicut* dant, non *si. cum*. Inde efficias: *sed*, *ut* (potestate *quamquam*) *s. a. habitus verborum — comprehendetur?* Camp. *comprehenditur* cum Iens. Tarv.

25. *Certe*) Sic Guelf. Goth. (tac. Gesn. cum Voss. 2, Basil. Vidov., quod ipsum coniiciebat Gesn. Reliqui *certae*, nisi quod Iens. *ceterae*, Tarv. *cetere*. Modo Flor. (a pr. m.) *significet*. Annotatum est e Flor. *possunt*, quod et ipse e Camp. retuli, quasi in editis esset *possint*. Nunc auspicor in illis (Flor. et Camp.) esse coniunctivum. — *Scilicet*) Camp. *sed*; male; inest enim levis irrisio eorum, qui innumera solent loca constituere, velut Metrodorus in Zodiaco. Nec correctione Obr. indigemus *nominum* pro *omnium*. Modo Flor. *noti*. Guelf. *notae*. — *Per quae*) Turic. Guelf. *p. quem*. — *Quot sunt in quinque*) Turic. Flor. *quod s. i. q.* Guelf. *sunt in quae sunt i. q.* Reliqui *quae s. i. q.* Nostrum levissima mutatione ex antiquissimis illis derivatum est, aptum illud in primis in tam manifesto exemplo. — *Vt meminerimus*) Turic. (hic etiam *memineribus*) Flor. Guelf. *ne m.* Guelf. mox *impedire*. — *Quidem — decursum*) Turic. *quod quae dicit dicursum*. Flor. Guelf. *quod*

se ipsae offerant. Sed hic *sensus* ipsi non finguntur, verum effecti et constituti ante notari modo desiderant; versamur enim in arte mnemonice, non in inventione oratoria. Labor est unicuique sensui suam dare imaginem. Aliquo tamen modo (*utcumque*) huic necessitati succurrit *locus*; et qui v. c. *atrio* domus illius memoriam occupantis assignavit certum orationis suae sensum, admonebitur illius, dum *atrium* animo obversatur, etiamsi obscurior fuerit *imago*, qua eundem instruxerat sensum.

Sed — habiti) Cf. not. crit.

25. *Coniunctiones*) « Sive gram-

nes. Habeamus enim sane, ut qui notis scribunt, certas imagines omnium, et loca scilicet infinita, per quae verba, quot sunt in quinque contra Verrem secundae actionis libris, explicentur, ut meminerimus etiam omnium quasi depositorum: nonne impediri quidem eorum, quae dicit decursum necesse est duplici memoriae cura? Nam quomodo poterunt copulata fluere, si 26 propter singula verba ad singulas formas respiciendum erit? Quare et Charmadas et Scepsius, de quo modo dixi, Metrodorus, quos Cicero dicit usos hac exercitatione, sibi habeant sua: nos simpliciora tradamus. Si 27 longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediscere: laborat enim maxime onere: et hae partes non sint perexiguae: alioqui rursus multae

quae d. d. cum Alm. Ex hisce vetustissimorum scripturis tale loco auxilium quaesivi: «meminerimus etiam» (delevimus *ne*, velut natum ex errore repetendi literas similes; *ut* deinde ab librariis refictum; pendet autem oratio ab illa concessione orsa supra *Habeamus sane*; cf. V, 10, 1) «o. q. d.: nonne» (malim *non* solum; cf. XI, 1, 50) «impediri *quoque*» (tantum abest ut adiuvetur hoc artificio mnemonico) «*dicendi cursum* n. e. d. m. cura?«

26. *Charmadas*) Flor. *Charneades*, et reliqui ante Burm. omnes *Carneades*. Nostrum esse in Turic. conferentis silentium testatur; cf. Cic. de Or. II, 88, Ern. not. Capperonerius demonstrat Fortunatianum ex Pithoeanis Charmadas memorem p. 75.

27. *Rursus*) Sic Turic. Flor. Guelf. cum Alm. Reliqui *nimis*. Mox Turic. Flor. *mute*. Guelf. coniunctim *mutuerunt*.

matice accipias hanc vocem, verum est; da mihi enim notam, quae clare breviterque signet *nam*, *enimvero*, *tametsi*? sive coniunctiones intelligas connectendi et transeundi formulas. Cic. de Or. II, 88, pr.: *Multa sunt verba, quae quasi articuli connectunt membra orationis, quae formari similitudine nulla possunt: eorum fingendae nobis sunt imagines, quibus semper utamur.*» Gesnerus. In *coniunctionibus*, cf. I, 4, 18.

Qui notis scribunt) I. notarii, de quibus vide VII, 2, 24.

Vt meminerimus — decursum) Haec minime sunt sana, et est de iis dispiciendum in not. crit. Sententia manifesta. Gravatur autem hanc ipsam mnemonices reprehensionem Antonius apud Cic. de Orat. II, 88: *Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, et obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset.*

27. *Laborat*) Malim *laboratur* (cf. XI, 3, 57); neque enim in activo subiectum est manifestum; et mox *sed* pro *et*.

erunt, et eam distinguent atque concident. Nec utique certum imperaverim modum, sed maxime ut quisque finietur locus: ni forte tam numerosus, ut ipse quoque
28 dividi debeat. Dandi sunt certi quidam termini, ut contextum verborum, qui est difficillimus, continuet crebra meditatio, partes deinceps ipsas repetitus ordo coniungat. Non est inutile, iis, quae difficilius haereant, aliquas apponere notas, quarum recordatio commoneat
29 et quasi excitet memoriam. Nemo etiam fere tam infelix, ut, quod cuique loco signum destinaverit, nesciat: ut, si erit tardus ad hoc, eo quoque adhuc remedio utatur,

Modum) Turic. Flor. Guelf. *modo* cum Goth. Voss. 2, Iens. Tarv. non Camp. Regios correxit. — *Ni forte*) Sic Flor. Guelf. cum Goth. Iens. et edd. posterr. ante Gryph. *In f.* Turic. (conf. de hac confusione Drakenb. ad Liv. XXXVIII, 50, 1). Reliqui *nisi f.* quorum et Camp.; cf. eundem ad XXIII, 1, 8. Suspicor autem post *forte* intercidisse *est*. — *Tam numerosus*) Sic Turic. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, cum edd. ante Ald. acc. Bad. Reliqui inserunt *sit* Regio suadente; sed Badius (quamquam inepta quaedam de hexametri clausula causatus) verissime monuit, adiectivum pendere e verbo *finietur*. Mox Goth. *divelli* pro *dividi*, mire, nec ineleganter.

28. *Partes — ipsas*) Flor. Guelf. (qui et τελείαν στιγμὴν ante *deinceps*) *partis — ipsa*. Prius cum ipsa illa diremptione et Exc. Santen. Modo pro *continuet* Guelf. *continet*, Obr. *contineat*. — *Inutile — difficilius*) Turic. *inutilisque difficilius*. Flor. Guelf. Exc. Santen. *inutilis qua difficilius*. Ex Goth. nihil nisi *inutilis*, ex Alm. contra solum *difficilius* affertur. Reliqui *inutile*, *quo facilius*. Nostram e Turic. exsculpsimus. Recepta enim singulis, quae ediscenda sunt, notas apponere iubet, quod erat in illa, quam improbavit, arte. — *Apponere*) Goth. (sc. Gesn.) *opponere* cum Voss. 2. *Ponere* Obr. mire. Mox Camp. *quae* pro *quasi*.

29. *Vt, si erit — notas*) Turic. Flor. Guelf. *u. s. e. trandus* (Flor. a sec. m. *tradendus* et sic Guelf.) *ad hoc — remedium utitur ut ipsae* (Turic. Guelf. *ipse*) *n.* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Ald. qui tamen omnes *tradendus*, ipso accedente in hac quidem voce Aldo. Ex Alm. omissio tantum verbi *excitent* memorata, per conferentium neglectum profecto. Sed Camp. e recepta nihil quidquam mutat, nisi quod *utitur* dat. Non igitur a Badio solo *tardus*, qui sic se legere testatur, et iam tum *excitent* insertum, ac *remedio* refictum. In hacce stribligine cumulandi maxime *ut*, quod ter legitur in brevissimo sensu structura minime latina, potuisse acquiescere tot VV. DD. iure mireris. Ti-

Locus) Certa tractandi propositi pars; *materiam* barbare dicimus; *numerosum*, cf. ad X, 5, 9.

29. *Vt, si erit tardus — supra posui*) Cf. not. crit.

ut ipsae excitent notae. Hoc enim est ex illa arte non inutile, attendere signa ad eos, qui excidunt, sensus: *ancoram*, ut supra posui, si de nave dicendum esset: *spiculum*, si de proelio. Multum enim signa faciunt, et 30 ex alia memoria venit alia: ut quum translatus annulus vel alligatus commoneat nos, cur id fecerimus.

mide quidem, sed ut aliqua tamen laboranti loco medicina quaeratur, haec tentn: *aut si erit tardus aliquis usque eo quoque, ad hoc remedium sunt iterum ipsae notae.* Si per compendium esset scriptum *aliquis*, poterat turbari aliquid ob illud, quo oculos aberrabat, insequens *ad hoc*. « Si una ad commonefaciendum non suffecerit nota, quia obliti eramus, quo maxime pertineret; alteram (hoc est in *iterum*) apponendo priori illi, vincimus eam et suo loco alligamus». Fateor *tardus* paulo acerbius dictum videri, quum mira ante modestia Qu. leniisset idem *infelicem* appellando; conf. X, 1, 7. Sed veram esse vetustissimam illam scripturae *trandus* emendationem, totius loci habitus dubitare non sinit. Ita mox §. 34, Turic. Flor. (hic a pr. m.) Ambr. 2, *tradatur* pro *tardatur*. — *Hoc enim est*) Sic Flor. quamquam inserto a sec. demum manu *enim*. Turic. *h H est*, in quibus nostra ipsa latere unusquisque videt (cf. VIII, Pro. 15). Reliqui *Hinc est*, nisi quod Bad. *Hic e.* Mox Guelf. omittit *ex* cum Goth. 2. Pro *illa* Camp. *ipsa* cum Goth. Voss. 2, Ald.

Attendere signa ad eos) Turic. Flor. *adtentus a. e.* Guelf. Camp. *attentus a. e.* cum Alm. Goth. 1, 2, Voss. 2, Bodl. et edd. ante Bad. qui repente nostrum, ratione reddita nulla. Mox *exciderunt* a Badio inde ante Obr. acc. Roll. Burm. Capper. (item Alm. ut referunt, falso profecto, neque enim ullus sic codex). Pro *attendere* Obr. *appendere*, coniiciente hoc iam Francio. — *Posui*) Flor. (a pr. manu) Camp. *praposui*. Ne hic quidem sensus recte legitur. Suspicor autem, traiiciendis vocabulis factum esse, ut *ad sensus eos, qui exc.* scriberetur in aliis Codd.; in aliis autem *ad eos qui excidunt sensus*, quae ratio sane elegantior. Mox iungendo duas scripturas exorta est praepostera illa veterum constitutio *non inutile adtentus a. e. q. e. sensus.* Nec *adtentus* per *D* scriptum invenio aliis locis in Turic. Flor. Eiecto igitur male nato illo *attendendi* verbo, difficilior fit ratio accusativi in *ancoram*, quod etsi facile refingatur in *ancora*, malim tamen repeti a *proposui* (nam hoc praefero; conf. IV, 1, 39); quo hoc maxime deducor, quod *esset* scribitur, pendens illud e praeterito *proposui*, non *est*, quo opus erat in vulgata constitutione. Nam qui hoc reponat pro illo, parum critice faciat. Itaque sic legam verba nostra: *Hoc enim est ex arte illa, non inutile ad eos qui excidunt sensus* (repetit quae modo dixerat: *non est inutile iis, quae difficilius haereant, aliquas apponere notas*); *ancoram, ut supra proposui, si de nave dic. esset, spiculum, si de proelio*; ad quae cf. §. 20.

30. *Cur id*) Turic. Flor. Guelf. *cum his*. Tarv. *cum haec* cum Voss. 2, Goth. *Cum iis* Iens. Modo Turic. Flor. Camp. *cammoveat*. Goth. paulo ante *et supra*, item *et cum*.

30. *Ut quum — commoneat*) Cf. V, 10, 44.

Haec magis adhuc astringunt, qui memoriam ab aliquo simili transferunt ad id, quod continendum est: ut in nominibus, si *Fabius* forte sit tenendus, referamus ad illum *Cunctatorem*, qui excidere non potest: aut ad
31 aliquem amicum, qui idem vocetur; quod est facilius in *Apris*, et in *Vrsis*, et *Nasone*, aut *Crispo*, ut id memoriae effigatur, unde sunt nomina. Origo quoque aliquando declinatorum tenendi magis causa est, ut in
32 *Cicerone*, *Verrio*, *Aurelio*, si debent inseri. Illud neminem non iuvabit, iisdem, quibus scripserit, ceris ediscere. Sequitur enim vestigiis quibusdam memoriam,

Qui memoriam) Sic Tur. Fl. Gu. Reliqui *quae m.* Modo Camp. *stringunt.*
31. *Et in Vrsis*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. et edd. ante Gryph. Reliqui omittunt *in.* Modo Guelf. *concitatorem.* Mox pro *nomina omnia* Turic. Flor. Guelf., priorea duo quidem et *in omnibus* antea. Mox Camp. *Aut id mem.*

Si—inseri) Turic. *sed h7 misceri.* Flor. *sed hi miseri.* Alm. *si hi misceri.* Guelf. Camp. *si debet misceri* cum Bodl. *Si debet inseri* Goth. Voss. 2, et edd. ante Stoer. qui primus pluralem in verbo. Parum iuvit locum Ohr. distinctione mutata, ut ad sequentia haec pertinerent: *si debet misceri illud, neminem.* Burm. et ipse transitum ad proxima agnoscens: *Si* (vel *sed*) *taedet his inhaerere: illud* etc. Mihi succurrit: *Sed habet miseriam* (cf. I, 8, 18; V, 14, 31) — in quo tamen abruptum illud et undique praecisum minime placet. Turic. compendium parum intelligo. *Magas* supra pro *magis* in Ieus. ex aphalmate esse testatur Tarv. carens hoc vitio. Inveteratius illud, quod Flor. Guelf. mox *ceteris* pro *ceris.*

32. *Sequitur*) Turic. *sq̄.* Flor. *s. q̄.* Hic a sec. manu *secuntur*, et sic Camp.

Magis — astringunt) I. firmiora redduot, cf. II, 2, 4; ad quem usum, cf. exemplum Cic. ad Att. X, 6: «pater — quidquid ego *astrinxi*, relaxat.»

Quod continendum est) I. retinendum, ut X, 7, 18.

31. *Quod est facilius*) Malim fere *quo e. f.*

In Apris, et in Vrsis) Vtrumque cognomen in quibusdam gentibus usurpatum est, velut prius in Flavia apud Plin. epp. V, 14, 4; in Arria apud Vopiscum in Numeriano, alterum frequens in iscriptionibus apud Gruterum et Muratorium. Artificium hoc mnemonicum qui inter recentes studiis adhibuerint, recensentem Morhofium in Polyhist. I, 2, 6, 48 seq. demonstrat Gesnerus.

Cicerone, Verrio, Aurelio) De primi tertiique horum nominum origine veteres lòquuntur, ut Plinius, Plutarchus, de Aurelio autem Festus in voce. Verrii qui originem demonstraret, neminem repeti.

Si debent inseri) Cf. not. crit.

32. *Sequitur—similis legenti*) Etsi sententia utcumqne eruitur ex verbis hisce, durissima tamen est illa tam

et velut oculis intuetur non paginas modo, sed versus prope ipsos, qui tum dicit, similis legenti. Iam vero si litura aut adiectio aliqua atque mutatio interveniat, signa sunt quaedam, quae intuentes deerrare non possumus. Haec ratio, ut est illi, de qua primum loquutus sum, arti non dissimilis, ita, si quid me experimenta docuerunt, et expeditior et potentior. Ediscere tacite

33

Guelf. (sed hic cum cett. *sequuntur*) cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. Quod mox inserunt *in* post *enim* Iens. Tarv. merus error. — *Quibusdam*) Turic. *quisdam*. Flor. (a pr. manu) *quasdam*. — *Intuetur — modo*) Turic. Flor. Guelf. *intuentur non paginis mihi*. Camp. *intuentur non paginas modo* cum Goth. — *Qui tum*) Turic. Flor. Guelf. *quem cum* cum Alm. Sed Camp. *quae tum* cum Goth. Voss. 2, Iens. Tarv. Equidem haec ita refingam: *Sequimur enim v. q. m. e. v. o. intuemur — quaecumque dicimus similes legenti*. Continuo in *possumus* prima persona infertur. Nec quisquam dixerit, subiectum elici ex *nemo* praecedente, etsi ibi *scripserit* inde poterat pendere, ubi praeter necessitatem Francius tentat *scripseris*. Alia ratio §. 46, qui locus tamen hunc defendere videri potest. Nisi forte et *legentibus* scribemus; cf. §. 47.

Atque mutatio) Sic Goth. (tac. Gesn.) Camp. *atque mutata* Turic. Flor. Guelf. Reliqui *aut mutatio*. Modo Flor. *litore ut*. Guelf. *litterae ut*. Mox *deerrare* Turic. quoque et Flor. cum Alm. et Palat. Gebh. quo a Burm. inde rectissime mutarunt *errare* reliquorum libb. omnium.

33. *Haec ratio*) Recepi ollioris illius Gallaei opportunam coniecturam pro libb. omnium *Est r*. — *Vt est illi*) Sic Turic. Flor. Guelf. Exc. Santen. (posteriorum quidem uterque *illa*) cum Goth. Voss. 2, Iens. *Vt et illi* Camp. Tarv. cum Ald. Reliqui omittunt *est*. — *Est quaesitum*) Turic. *estque situm*. Flor. *e. quaesitum*. Guelf. Exc. Santen. *e. quod situm* cum Alm. ex quo *e. quod si tum*, falso profecto (cf. §. 13). *Est quod* sine adiectione Goth. Voss. 2. Reliqui ante Gesn. *est quod tum*, diremptione multum diversa. Continuant enim sensum priorem usque ad *ediscere tacite*; novum ordientes post στιγμὴν τελείαν *Nam id quoque est quod tum*. Nec premenda laus Gallaei meliorem distinctionem suadentis; aut Burmanni *quaesitum* illud sola coniectura eruentis. Ille quidem et hic cultro rem gerebat, reponens: *Ediscere tacitum erat optimum*, in quo tamen *tacitum* prae *tacite* mirifice placet; nisi forte mavis *tacentem*, vel *tacentes*. — *Si non*) Turic. Flor. Guelf. omittunt *si* cum Alm. Omittit *id* modo ante *quoque* Guelf. item mox dat *voci* cum Exc. Santen. item *docuerunt* Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 2. — *Et audiendi*) Turic. omittit cum Alm. non Flor. (conf. modo) Goth. hic *modo* pro *motu*, quod ipsum optabat Francius, male.

longa subiecti dilatio, quod in fine tantum comparet: *qui dicit*. Quare consulendae not. crit.

33. *Illi — arti*) I. mnemonicae, tractatae §§. 18 — 23; cf. §. 29.

(nam id quoque est quaesitum) erat optimum, si non subirent velut otiosum animum plerumque aliae cogitationes, propter quas excitandus est voce, ut duplici motu iuvetur memoria, dicendi et audiendi. Sed haec 34 vox sit modica, et magis murmur. Qui autem legente alio ediscit, in parte tardatur, quod acrior est oculorum, quam aurium sensus: in parte iuvari potest, quod, quum semel aut bis audierit, continuo illi memoriam suam experiri licet, et cum legente contendere. Nam et alioqui id maxime faciendum est, ut nos subinde tentemus: quia continua lectio, et quae magis, et quae 35 minus haerent, aequaliter transit. In experiendo, teneasne, et maior intentio est, et nihil supervacui temporis perit, quo etiam, quae tenemus, repeti solent: ita sola, quae exciderunt, retractantur, ut crebra iteratione firmentur: quamquam solent hoc ipso maxime haerere, quod exciderunt. Illud ediscendo scribendoque commune est, utrique plurimum conferre bonam valetudinem, digestum cibum, animum cogitationibus 36 aliis liberum. Verum et in iis, quae scripsimus, com-

34. *Acrior est*) Turic. omittit, solus. —*Et quae minus*) Ambr. 2, omittit. Guelf. *et minus*. Modo *id* omittit Flor. et paulo ante *licet* abest ab Voss. 1, 3. — *Haerent*, *aequaliter*) Flor. *harent ae.* Ambr. 2, *haerente qualiter*. Camp. (nisi quod per *E*) *haeret ae.* cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Bad.

35. *Repeti*) Flor. Guelf. Exc. Santen. Camp. *reperiri* cum Goth. Voss. 1, 2, 3, Bodl. Ioann. et edd. ante Ald. *Reperiti* Ambr. 2. Modo Camp. *supervacanei* cum Andr. Ald. Sed Goth. *petit* pro *perit*. Guelf. *quo tenemus*. Illa, quae est in Voss. 2, omissione horum: *ita sola — quamquam solent* caret Goth. Contra in Guelf. desiderantur haec: *quamquam solent — quod exciderunt*. — *Iteratione*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2 (qui et *creba*), Camp. cum Stoer. Chouet. Leid. Roll. Obr. *Intentione* Voss. 1. Reliqui *reiteratione*, defendente male Gibsono exemplo, quod est II, 4, 13; cf. Oudendorp. ad Suetou. Claud. c. 17 extr. Modo Turic. *scribendo* sine *que*.

36. *Verum et in iis*) Sic Ambr. 2, Camp. *V. etiam i. i.* Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, et edd. ante Basil. qui *V. his*. Guelf. *V. et his*. Reliqui *V. et in his*. — *Solae — exercitatione*) Turic. Flor. (sed hic sine praep. *ex*) *sola quae pot. est et ex exercitatione*. Ambr. 2, Guelf. Camp. (quamquam hic non habet *et*) *sola excepta q. p. est et e.* cum Voss. 3, Bern. Error in *sola* na-

plectendis multum valent, et in iis, quae cogitamus, continendis prope solae (excepta, quae potentissima est, exercitatione) *divisio* et *compositio*. Nam qui recte diviserit, nunquam poterit in rerum ordine errare. Certa 37 sunt enim non solum in digerendis quaestionibus, sed etiam in exsequendis, si modo recte dicimus, prima ac secunda, et deinceps: cohaeretque omnis rerum copulatio, ut ei nihil neque subtrahi sine manifesto intellectu, neque inseri possit. An vero Scaevola in lusu 38 duodecim scriptorum, quum prior calculum promovis-

tus e sequente *E* in *excepta*, neque erat quod iis hoc annumeraret exempla Burmannus, de quibus agit ad VII, 4, 31. *Potissima* Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. posterr. ante Chooet. exc. Ald. Quod Alm. eiusdem accusatur scripturae, confusionem interpretor Voss. 2, ponere voleotis (cf. §. 33). Sed §. 40, *potissimum* Camp. cum Andr. Basil. et aliquot Burm. Dein Voss. 1, *in* praemittit voci *exercitatione*.

37. *Ei nihil*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *et n.*; cf. V, 10, 96. Modo *dirigendis* solito errore Goth. (tac. Gesn.) cf. XI, 1, 6.

38. *Scriptorum*) Goth. *scruporum* cum Vall. Iens. et edd. posterr. ante Burm. exc. duabus. Nec dubito, qoin Voss. 2, quoqoe idem det, quamquam et hic at Alm. atque Voss. 1, 3, silentur a Burm. Vnde apparet, vilioribus Codd. ac-

37. *Si modo recte dicimus*) Nisi forte ornamentis tam ambitiose indulgemus, ut eorum nimio splendore rerum ipsarum compagem et articolos obscuremus.

38. *An vero — minus idem ordo*) Cf. X, 3, 29. De ludo *duodecim scriptorum* hic agere nihil attinet, Lexicis (in voce scriptum) quaevis eo facientis larga manu praebentibus. Consulenda etiam Clavis Ciceroniana Ernesti. Id tamen non praetermittendum celebratam fuisse apud veteres in Mucio Scaevola, summo ICto, huius ludi peritiam; cf. Cic. de Or. I, 50, item vetus Epigramma a Salmasio prolatum ad Vopisci Proculum c. 13, et repetitum a Gesn. io Thesauro, a Burmanoo in Aothol. III, *Ep.* 77, ubi vid. notas: — *Hoc opus* (i. hunc ludum) — *amavit* — *excellens Mucius ingenio*) Errores in dandis calculis (*dare* enim in hac re verbum proprium) commissos revocare licuisse, aliquot veterum locis, ut et nostro, apparet; vide in primis Anson. Professor. I, 25, locum Gesnero citatum io Thesauro, ubi itidem iactuum et datorum in hoc loco memoria laudatur. Similis in πεττείᾳ Graecorum libertas, qoo respicit Plato in Gorgia p. 461, d. et disertius auctor Hipparchi p. 229, e. Vid. Boëckh. in Plat. Minoëm p. 40. Fateor autem, quid ad historiam nostram faciat, *quod prior calculum promovisset*, mihi non liquere. An, cuius prima esset calculi promotio, si recte luderet, non poterat vinci?

set, essetque victus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset recordatus, rediit ad eum, quicum luserat, isque ita factum esse confessus est: minus idem ordo valebit in oratione, praesertim totus nostro arbitrio constitutus, quum tantum 9 ille valeat alternus? Etiam quae bene composita erunt, memoriam serie sua ducent. Nam sicut facilius versus ediscimus, quam prosam orationem: ita prosae vincta, quam dissoluta. Sic contingit, ut etiam quae ex tempore videbantur effusa, ad verbum repetita reddantur:

censendos illos tres. Nostrum enim est in Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. ipso, Rusc. et Leid. quarum edd. ultima collata secum Exc. Santen. trahere videtur, acc. (teste Thoma Hyde in opere de Nerdiludio) Bodl. (cuius hic omissam mentionem Gibsono recte exprobrat Burm.) itemque Bern. — *Rus tendit*) Flor. *ostendit* eum Alm. (non Turic. cf. §. 36); *reus tendit* Guelf. Exc. Santen. — *Quicum luserat*) Turic. *quo die eum cluserat.* Flor. *quo die cum luserat*, sed a sec. m. *quo cum l.* et sic Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. Camp. cum Voss. 1, 3, Bern. Equidem per transpositionem e vetustis illis eruo: *quocum* (an *quicum*) *pridie* (inde esse literam suspicor, quae verbo *luserat* praemittitur in Turic.) *luserat*, quo maior appareat memoriae vis. — *Constitutus*) Turic. Flor. Camp. *constructus* eum Alm. Bodl. Audr. An fuit *constrictus?* cf. I, 13, 1; VII, 3, 14; nihil hic fuerit nisi *firmiter comprehensus.* Mox Camp. *alterius.* « *Alterius* coniiciebat Francius, sed perperam, in duodecim enim scriptorum ludo alternis luditur, et calculi promoventur». Burmannus.

39. *Prosae vincta, quam dissoluta*) Sic ed. Leid. Choueti marg. Ambr. 2 (nisi quod hic *prose*). Sed Turic. *prose victata q. dissoluta.* Flor. *prosae iunctata* (a sec. m. *iuncta*) *q. dissoluta.* Guelf. Exc. Santen. (in Exc. quidem *dissoluta* non memoratur) *per se iuncta q. dissoluta.* Camp. *prosae iuncta q. dissoluta.* Reliqui *prosam vinctam q. dissolutam*, quod aures ipsae respuunt. Nostram scripturam inscius miratur Gibs., probat peritus Burm. Ceterum Goth. Iens. *iunctam* cum Voss. 2, et edd. posterr. ante Bad. E Voss. 3 *evincta* memorat Burm. fidem nostrae faciens. Mox *contigit* Turic. Flor. — *Sequebatur*) Guelf. Goth. (tac. Gesn. sed a pr. tantum m.) *sequebantur* eum Voss. 3. Ordinant Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. posterr. ante Stoer. ita: *medioer. mem.* quod nescio quomodo praeplacet. — *Coëgisset*) Guelf. Exc. Santen. *cogitasset.* Mox lepidus in Voss. 3, error *emendatio* pro *est mendacio*; et plane somnolentiae index in Voss. 1 *honorare* pro *iterare.* Pro *nec est m.* Flor. (a pr. m.) *necesse est m.* Modo Guelf. *merentur.* Flor. *quia hunc* pro *qui h.*

Quicum luserat) Cf. not. crit. *Constitutus*) Cf. not. crit.

quod meae quoque memoriae mediocritatem sequebatur, si quando interventus aliquorum, qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partem coëgisset: nec est mendacio locus, salvis qui interfuerunt. Si quis 40 tamen unam maximamque a me artem memoriae quaerat, *exercitatio* est et *labor:* multa ediscere, multa cogitare, et, si fieri potest, quotidie, potentissimum est. Nihil aeque vel augetur cura, vel negligentia intercidit. Quare et pueri statim, ut praecepi, quam 41 plurima ediscant, et, quaecumque aetas operam iuvandae studio memoriae dabit, devoret initio taedium illud et scripta et lecta saepius revolvendi, et quasi eundem cibum remandendi. Quod ipsum hoc fieri potest levius, si pauca primum, et quae odium non afferant, coeperimus ediscere: tum quotidie adiicere singulos versus, quorum accessio labori sensum incrementi

40. *Ediscere*) Turic. Flor. Camp. *discere.* Mox Turic. *concitare*, ubi Ioann. Voss. 1, 3, *agitare*: sed ante *edisc.* Voss. 3, *multa* omittit. Haec in Florilegio Santen. corrupte enotantur, *maxima memoriae ars est exercitatio· nil eque augetur ut cura· vel intercidit ut negligentia.* Mox Ambr. 2, *plurime discant.* Guelf. *p. discant.*

41. *Et lecta*) Turic. Flor. omittunt cum Alm. Mox Turic. *revolundi.* Camp. *remordendi* pro *remand.* et omittit *et* ante *ser.* — *Levius*) Leid. *lenius*, per sph. haud dubie, nec egebat loquacitate improbantis recte quidem Gibsoni.

Odium) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. Camp. cum Alm. Bodl. Voss. 1, 3, Andr. et aliquot Burm. Reliqui *taedium.* Modo *pauci* Ambr. 2, Guelf. item mox Turic. Flor. (hic a pr. m.) *adservant* cum Alm. Omittunt *singulos* Turic. Flor. Alm. Quod Turic. Guelf. Exc. Santen. *addicere*, levius sane. Pro *ad inf.* Guelf. Goth. (tac. Gesn.) *ac i.* cum Voss. 2, Iens.; cf. X, 7, 24. — *Prius, tum*) Turic. *pustum* (etiam *oratorium*). Camp. *prius postmodum.*

39. *Sequebatur*) Cf. X, 2, 26.

Nec est mendacio — interfuerunt) Nescio quomodo displicet haec asseverandi diligentia. Sed ea supra quoque usus est; IV, 2, 86.

41. *Studio*) I. arte et industria. Non desideraturus eras vocem, si abesset. *Praecepit* haec noster I, 1, 35; et II, 7, 25 sq.

Odium) Laboris huius; cf. VIII, 3, 30. Hic quidem, quod raro ei contingit, *taedium* modo positum eleganter *odio* variavit, ne idem recurreret.

non afferat, in summam ad infinitum usque perveniat: et poëtica prius, tum oratorum, novissime etiam solutiora numeris, et magis ab usu dicendi remota, qualia 42 sunt iurisconsultorum. Difficiliora enim debent esse, quae exercent, quo sit levius ipsum illud, in quod exercent: ut athletae ponderibus plumbeis assuefaciunt manus, quibus vacuis et nudis in certamine utendum est. Non omittam etiam, quod quotidianis experimentis deprehenditur, minime fidelem esse paulo tardioribus 43 ingeniis recentem memoriam. Mirum dictu est, nec in promptu ratio, quantum nox interposita afferat firmitatis, sive requiescit labor ille, cuius sibi ipsa fatigatio obstabat, sive concoquitur, seu maturatur, quae firmissima eius pars est, recordatio: quae statim referri non poterant, contexuntur postera die, confirmatque memoriam idem illud tempus, quod esse in causa solet 44 oblivionis. Etiam illa praevelox fere cito effluit, et, velut praesenti officio functa nihil in posterum debeat, tanquam dimissa discedit. Nec est mirum, magis haerere animo, quae diutius affixa sint. Ex hac ingeniorum

42. *Plumbeis assuefaciunt*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *publicis adsuefacerent.* Ex Alm. nonnisi *publicis*. Ista *quo sit — exercent* omittit Camp.

43. *Promptu ratio*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *propter nratio.* Alm. post compendium vocis *propter* habet *cura*. Modo Turic. Flor. *dictum.* — *Requiescit*) Sic Ambr. 2, Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. cum edd. ante Basil. *Requies cum* Turic. Flor. cum Alm. Reliqui *quiescit* — *Sive concoquitur, seu maturatur, quae firm.*) Sic Turic. Flor. nisi quod ex hoc non refertur *quae*. Reliqui *s. maturatur atque concoquitur seu firmissima*, exc. Camp. qui in extremis hisce *sive quod firmissima*; et Iens. *ac coquitur* cum edd. posterr. ante Ald. (cf. VIII, 4, 16); item Goth. *sive concoquitur.* — *Postera die*) Camp. *postero d.* cum Alm. Bad. Basil. Gryph. Gibs. Obr. Roll.; cf. VI, 3, 90. Mox *confirmant quae* Turic. Guelf. Modo *contextum* Camp. item *referre* cum Rusc.

Ab usu dicendi) I. oratorio, ne forte usum *loquendi* intelligas, qui est etiam remotior ab orandi maiestate, quam ICtorum illa carmina.

43. *Quae statim — postera die*) Haec epiphonematis loco subiunguntur per asyndeton; *referri* interpretor singulatim repeti, *contexi* continuo orationis flumine decurrere.

diversitate nata dubitatio est, *ad verbum sit ediscendum dicturis*, *an vim modo rerum atque ordinem complecti satis sit*: de quo sine dubio non potest in universum pronuntiari. Nam si memoria suffragatur, tempus non defuit, nulla me velim syllaba effugiat: alioqui etiam scribere sit supervacuum. Idque praecipue a pueris obtinendum, atque in hanc consuetudinem memoria exercitatione redigenda, ne nobis discamus ignoscere. Ideoque et admoneri, et ad libellum respicere vitiosum, quod libertatem negligentiae facit, nec quisquam se parum tenere iudicat, quod, ne sibi excidat, non timet. Inde interruptus actionis impetus, et resistens ac salebrosa oratio, et qui dicit ediscenti similis, etiam omnem bene scriptorum gratiam perdit vel hoc ipso, quod scripsisse se confitetur. Memoria autem facit etiam prompti ingenii famam, ut illa, quae dicimus, non

45

46

44. *Est, ad verbum*) Sic Turic. Ambr. 2, Camp. cum Goth. Vall. Voss. 1, 3 (e Voss. 2, affertur *an adverbium*), Gesn. Bip. *Est an v.* Guelf. cum Iens. Tarv. Reliqui *e. an ad v.* quorum Flor. essa mirer. Burm. nostrum probans debebat recipere; cf. V, 13, 11. Modo Goth. (tac. Gesn.) Camp. *pervelox.* Guelf. omittit *discedit*; item mox *potest* inter *non* et *in*. Ambr. 2, *dicturus.* Goth. *satis est*, quod cf. ad IV, 1, 28.

45. *Defuit*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Goth. Alm. Voss. 1; 2, Bern. Sed Iens. (tac. Gesn.) *defit* cum edd. posterr. ante Gryph. Placet. Reliqui *desit.* Mox Guelf. *effugi. At.* Flor. (a pr. m.) *effugi.* Mox pro *scribere sit* Turic. *scriberes.* Iens. (tac. Gesn.) *praecipue a pueris* inscrit post *scribere*, eximens inde ubi nunc est, cum edd. posterr. ante Ald. Correxit Regius. — *Redigenda*) Flor. Camp. *religenda* cum Alm. (non Turic. cf. 38), modo Tur. *has consuetudine.* Ambr. 2, Guelf. *consuet. ne memoria.* Turic. mox *admoveri.* Flor. *iudicant.*

46. *Inde*) Turic. Flor. Camp. omittunt, quae sequuntur superioribus iungentes. Mox Goth. (tac. Gesn.) *et salebr.*

45. *A pueris obtinendum*) Cave intelligas ablativum pendentem a verbo: est adverbium; cf. II, 5, 19. Testatur quae sequitur prima persona *ne nobis discamus.*

46. *Resistens — oratio*) Cf. X, 3, 19. Burmannus huc advocat Ovid Heroid. IV, 8, (ubi inter VV. LL. est *restitit*; v. Heins. et Burm.) et Valer. Flacc. VI, 755, ubi « paulisper sacra *resistunt.* »

domo attulisse, sed ibi protinus sumpsisse videamur: 47 quod et oratori et ipsi causae plurimum confert. Nam et magis miratur, et minus timet iudex, quae non putat adversus se praeparata. Itaque in actionibus inter praecipua servandum est, ut quaedam etiam, quae optime vinximus, velut soluta enunciemus, et cogitantibus nonnunquam et dubitantibus similes quaerere videamur, quae attulimus. Ergo quid sit optimum, 48 neminem fugit. Si vero aut memoria natura durior erit, aut non suffragabitur tempus, etiam inutile erit ad omnia se verba alligare, quum oblivio unius eorum cuiuslibet, aut deformem haesitationem, aut etiam silentium inducat; tutiusque multo, comprehensis animo 49 rebus ipsis, libertatem sibi eloquendi relinquere. Nam et invitus perdit quisque id, quod elegerat, verbum:

Plurimum) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *primum*. Modo *quod de oratori* Tur. *et* ante *oratori* omittunt Iens. et edd. posterr. ante Ald. acc. Bad. Mox Guelf. *putet*.

47. *Itaque*) Sic Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *Ideoque* Iens. cum posterr. edd. ante Gryph. exc. Ald. Reliqui *Idque*. Mox *iunximus* Guelf. Camp. cum Bodl. Voss. 3, Goth. et edd. ante Ald. acc. Bad. Mox post *nonnunquam* Turic. Flor. inserunt *qua*.

48. *Quid sit*) Turic. *qui s.* et mox *suffragantibus*, suprascripto *E* super *T*, an ut esset *suffragante* scil. *tempore*? Flor. Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. *indicat* cum Voss. 3, Bern.

49. *Elegerat — dum id, quod*) Turic. omittit cum Alm. non Flor. is enim *verbo* pro *verbum* (cf. 45). Camp. *dum quod* pro *d. id q.* — *Paraverunt*) Flor. (a pr. m.) omittit. Camp. *praeparaverunt*. Modo Turic. *quae sicut fa-*

Domo attulisse) Cf. VI, 3, 33. Ad nostrum locum Burmannus demonstrat in hac locutione Cic. ad Famill. VII, 25, ibique Victorium, et Petrou. c. 38.

47. *Quae optime vinximus*) Cf. §. 39. Pronuntiatione ipsa sic divelli et rursus coniungi debent ea, quae summo compositionis artificio structa sunt, ut pereat quidem aliquantum ex illius virtutis animadversione, sed simul magna simplicitatis species quaeratur; cf. IX, 4, 77. In illa *cogitantium* et *dubitantium* similitudine Gesnerus recte lectorem ad IX, 2, 61, remittit.

48. *Quid sit optimum*) I. quum omnia naturae bona responderent; cf. §. 45. Quod adhuc tractabat *bonum*; nunc transit ad *remedium*; cf. I, 1, 11.

Inutile) Cf. V, 10, 82.

nec facile reponit aliud, dum id, quod scripserat, quaerit. Sed ne hoc quidem infirmae memoriae remedium est, nisi in iis, qui sibi facultatem aliquam dicendi ex tempore paraverunt. Quod si cui utrumque defuerit, huic omittere omnino totum actionum laborem, si quid in literis valet, ad scribendum potius suadebo convertere. Sed haec rara infelicitas erit. Ceterum quantum 50 natura studioque valeat memoria, vel Themistocles testis, quem unum intra annum optime loquutum esse Persice constat: vel Mithridates, cui duas et viginti linguas, quot nationibus imperabat, traditur notas fuisse: vel Crassus ille dives, qui, quum Asiae praeesset, quinque Graeci sermonis differentias sic tenuit, ut, qua quisque apud eum lingua postulasset, eadem ius sibi

cult. Mox Turic. *quo* pro *Quod*, et omittit cui, ut et Flor. (sed hic a pr. m.). Item Turic. *committere* pro *omittere*. Turic. Flor. (sed hic a pr. m.) *integritas* pro *infelicitas* cum Alm. Pro *imperabat* Goth. *imperavit* cum Iens. et edd. ante Ald. acc. Bad. Sed Camp. *imperaret*.

50. *Ius sibi*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Gryph. Reliqui *sibi ius*. Modo *vel* ante *Crassus* Turic. omittit, mox *qua* Camp. ante *quisque*, post idem *apud* Guelf. Transponit Camp. *cred. est tenuisse nom.* expeditiore structura. *Qui* pro *Quin* Flor. (a sec. m.) Guelf. *Dicebatur* Guelf. cum Voss. 1, Obr. Pro *etiam nunc* Turic. *ei aut nunc*, Flor. *et aut*, a sec. m. *etiam* solum, Camp. transponens *etiam dicebantur nec*. Goth. Iens. (tac. Gesn.) *D. etiam esse nunc*. Pro *mihi nunquam* Turic. Flor. (hic a pr. m.) *nonnunquam*. Turic. *interesse*. Goth. (tac. Gesn.) *inter-*

49. *Convertere*) Intellige: « illud quod in literis valet. »

50. *Themistocles*) « Apud Thucyd. I, 137, annuum sibi tempus dari petit, ut paret se ad colloquium regis: deinde c. 138: ὁ δ' ἐν τῷ χρόνῳ — τῆς τε Περσίδος γλώσσης ὅσα ἠδύνατο κατενόησε, καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων τῆς χώρας. Vide, quam circumspecte. Plutarchus augere videtur p. 229. H. Steph. » (Wechel. p. 126, d.) « Ἐνιαυτὸν αἰτησάμενος καὶ τὴν Περσίδα γλῶσσαν ἀποχρώντως ἐκμαθών. Cornelium Nepotem sequutus videtur noster II, 10, 1, qui *multo commodius* eum narrat *verba apud regem fecisse, quam hi poterant, qui in Perside erant nati.* » Gesnerus. Idem in reliquis designat de Mithrid. Plin. VII, 24; XXV, 2; Gell. XVII, 17; ubi optimi libri *quinque et viginti et gentes et linguas* habeant. De Crasso Val. Max. VIII, 7, 6. De Cyro Plin. VII, 24; Val. Max. VIII, 7, ext. 16; sed fabulosum, nec reperiri apud Xenophontem Cyrop. V, 3, 17, (46).

redditum ferret: vel Cyrus, quem omnium militum
51 tenuisse creditum est nomina. Quin semel auditos quamlibet multos versus protinus dicitur reddidisse Theodectes. Dicebantur etiam nunc esse, qui facerent, sed mihi nunquam, ut ipse interessem, contigit: habenda tamen fides est vel in hoc, ut, qui crediderit, et speret.

III. *Pronuntiatio* a plerisque *actio* dicitur, sed prius nomen a voce, sequens a gestu videtur accipere. Namque *actionem* Cicero alias *quasi sermonem*, alias *eloquentiam quandam corporis* dicit. Idem tamen duas eius partes facit, quae sunt eaedem pronuntiationis, *vocem* atque *motum*. Quapropter utraque appellatione indiffe-
2 renter uti licet. Habet autem res ipsa miram quandam in orationibus vim ac potestatem; neque tam refert,

esset. Guelf. *ego* pro *ipse*. Pro *contigit habenda* Turic. *cogitabunda*, Flor. (a pr. m.) *cogit h*. Ca mp. *nihil* pro *in hoc*. Iens. Tarv. *ut* omittunt. Goth. pluralem *crediderint – sperent*, qui placet.

Inscriptio capitis uncialibus literis scripta legitur in Turic. Ambr. 2, eadem in Guelf. Goth. Exc. Santen. sed minusculo charactere, quo acc. Bern. Iens. Tarv. In Camp. nulla esse videtur, quum nihil annotarim; a Flor. omnem inscriptionem abesse, diserte doceor. Est autem haec ex Turic. *de pronuntiatione sub quo capite* (Iens. Tarv. *caput*) *de vocis natura de cura eiusdem de gestu de cultu quid cuique cause* (Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. Bern. *causae*, Iens. Tarv. *causa*) *conveniat quid cuique parte* (Guelf. Exc. Santen. Goth. Tarv. *parti*, Iens. *pati*) *et sententiis et verbis quid* (Goth. Iens. Tarv. inserunt *et* ante *quid*) *quemque deceat intuendum est* (Ambr. 2, *instituendum est*, Guelf. Exc. Santen. Bern. *intuendum esse*, Iens. Tarv. *intuendum*, solum. Goth. utramque vocem omittit). Ex Vall. eundem capitis titulum affert Badius, nec tamen ultra vocem *verbis*. Reliquae edd. ante Gesn. inscribunt *de pronuntiatione*, exc. Obr.

1. *Eaedem*) Turic. Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. Camp. *eadem*. An forte rectius, ut ad sequens referatur, non ad *partes*? *vocem* enim et *motum* recte neutro genere complectaris. Modo Guelf. *quendam*; Goth. (tac. Gesn.) *Item*. Sed hic et inserit *est* inter *nomen* et *a*.

2. *Neque tam*) Sic Turic. Camp. Reliqui inserunt *enim*, ubi Goth. Iens. et

51. *In hoc*) Cf. VI, 2, 27.

1. *Cicero*) De Orat. III, 59, *Est enim actio quasi sermo corporis*. Orat. c. 17: *Est enim actio quasi corporis quaedam eloquentia, quum constet e voce atque motu.*

Eaedem) Cf. not. crit.

qualia sint, quae intra nosmetipsos composuimus, quam quo modo efferantur: nam ita quisque, ut audit, movetur. Quare neque probatio ulla, quae aliquo modo venit ab oratore, tam firma est, ut non perdat vires suas, nisi adiuvatur asseveratione dicentis. Affectus omnis languescat necesse est, nisi *voce*, *vultu*, totius prope *habitu corporis*, inardescat. Nam quum haec 3 omnia fecerimus, felices tamen, si nostrum illum ignem iudex conceperit: nedum eum supini securique moveamus, ac non ipse nostra oscitatione solvatur. Documento 4 sunt vel scenici actores, qui et optimis poëtarum tantum adiiciunt gratiae, ut nos infinito magis eadem illa

cdd. posterr. ante Basil. *Nec c.* (tac. Gesn. et in *tam* err.); cf. IV, 2, 84. Mox Flor. *sunt;* modo Goth. (tac. Gesn.) *atque potestatem.* Voss. 2 (non Goth.), *imposuimus* pro *comp.* — *Nam ita*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. (sed hic et *Itaque* dat) omittunt *nam.* — *Quae aliquo modo*) Sic Goth. Iens. cum cdd. posterr. ante Basil. *Q. ullo q. m.* Turic. Reliqui *quae modo.* — *Adiuvatur*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Alm. Goth. Reliqui *adiuvetur;* et Camp. *ni.* — *Omnis languescat — inardescat*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. quamquam ex hoc *languescant* nec *inard.* memoratur. Goth. *omnes languescunt* (hoc tac. Gesn.) — *inardescunt* cum Voss. 2. Sed Ambr. 2, *omnes languescant — inardescunt* cum Iens. et Vall. ut capio Badium. Reliqui *omnes languescant — inardescant.* Camp. *totus* pro *totius.*

3. *Tamen, si*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, et edd. ante Stoer. *Sumus, si* Obr. (err. Gesn.). *Sumus, si tamen* Bip. Obrechtum sequi sibi visi e Gesneri nota. Reliqui *si tamen.* Mox *eum* omittunt Guelf. cum Goth. Voss. 2 (sed Vall. habet), item *moveamur* dant Ambr. 2, Guelf. cum Iens. et posterr. edd. ante Ald. Paulo ante *illum* omittit Goth. — *Ac non ipse*) Sic Turic. Flor. Ex Alm. *et n. i.* Goth. *an non et ipsa* cum Voss. 2. *Et ipse* Gryph. (1544). *Non et ipse* Stoer. cum posterr. ante Obr. Reliqui *ac n. et i.*

4. *Infinito magis*) Sic Goth. Voss. 2. *Infinitae m.* Guelf. cum Iens. Tarv.

2. *Quae aliquo — oratore*) « Quae non tota est inartificialis; » cf. V, 1, 1. « Quas » (orator) « — quodam modo gigneret. » *Neque probatio* autem valet *ne probatio quidem.*

Nisi — asseveratione dicentis) Cf. dicta ad I, 4, 20.

3. *Felices tamen, si*) Quod hic omittitur verbum substantivum, facile succurrit ex antecedentis verbi prima persona; qualis in felicitatis praedicatione frequens est ellipsis, etiamsi huius quidem ipsius locutionis exemplum demonstrare non contingit. De *igne* illo iudici admonendo recte Almelovenus demonstrat Cic. de Or. II, 45, extr.

audita, quam lecta, delectent; et vilissimis etiam quibusdam impetrant aures, ut, quibus nullus est in bi-
5 bliothecis locus, sit etiam frequens in theatris. Quodsi in rebus, quas fictas esse scimus et inanes, tantum pronuntiatio potest, ut iram, lacrimas, sollicitudinem afferat, quanto plus valeat necesse est, ubi et credimus? Equidem vel mediocrem orationem, commendatam viribus actionis, affirmaverim plus habituram esse
6 momenti, quam optimam eadem illa destitutam. Siquidem et Demosthenes, *quid esset in toto dicendi opere primum*, interrogatus, *pronuntiationi palmam* dedit, eidemque *secundum* ac *tertium locum*, donec ab eo

Reliqui *infinite m.* Nostrum recte commendat Burm. duobus nostri exemplis VIII, 4, 25; XI, 3, 172. Sic *infinitum* adverbii loco in Decl. Qu. 357, p. 356. Mox Guelf. *delectant.* Modo Camp. *auctores.* — *Impetrant*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Iens. Obr. Gesn. Bip. *Impetrent* reliqui, quibuscum Goth. facit, err. Gesn. Mox *nullis* Iens. Tarv. *Frequens* omittit Guelf.

5. *Fictas*) Camp. *victas*; cf. VI, 3, 9. — *Vbi et credimus*) Guelf. *u. necesse est ubi et cr.* An fuit *ibi* ante *nec. est*? Mox Flor. *adfirmarim.* Voss. 1, *affirmatum* omittens ille *momenti.*

6. *Dicendi opere*) Guelf. *d. genere.* Goth. *genere d.* cum Voss. 2, et edd. a Iens. ante Ald. *Opere dicendi* Vall. Ald. Bad. Mox *summum* pro *primum* Iens. cum edd. posterr. ante Gryph. aee. Obr. Item *palam* Ambr. 2, Guelf. cum Bern. *Eidem* Turic. Tum *definiret* Camp. *Desierit* Goth. Verbum *quaeri* omittunt Voss. 1, 3. Mox Goth. (tac. Gesn.) *possit* pro *posset.*

4. *Vilissimis — quibusdam impetrant aures*) Concinnitatis esse videtur ut post *quibusdam* inseratur *ita.* Simili modo *ita* usurpat noster I, Pro. extr. « *ita* desunt, ut — corrumpant. » X, 1, 49, « *ita* multa, ut — petant. » Ceterum poëtae, quales hic describuntur, nobis quoque contigerunt, celebriores fortasse apud exteros quam domi.

5. *Quodsi in rebus — ubi et credimus*) Cf. VI, 2, 35. Fateor autem, in extremis hisce aliquid deesse mihi videri; adeo desinit potius quam absolvitur sententia. An a Quintiliano fuit: *ubi et creditur nobis et credimus?*

6. *Et Demosthenes—non immerito Aeschines*) Demonstrant DD. VV. loca de hisce veterum: Cic. de Or. III, 56; Plin. H. N. VII, 30; Val. Max. VIII, 10; Plin. Epist. II, 3, 10; IV, 5, 1; Plutarch. in vitis X rhet. Philostr. de vitis Sophist. I, 19, 5; Auson. Professor. I, 19. Photium Bibl. n. 61, p. 29; Hoesch. Hieronym. in praef. bibl. ad Paulinum. Illam rationem, qua omnis locus alicui rei tribuitur, elegantibus exemplis illustrat Gesnerus Catonis Maioris, primum, alterum, tertium in re rustica *pascere* esse respondentis, ablegans ad Columel. VI pr. 5, et Muretus de suo

quaeri desineret: ut eam videri posset non praecipuam, sed solam iudicasse: ideoque ipse tam diligenter apud 7 Andronicum Hypocriten studuit, ut admirantibus eius orationem Rhodiis non immerito Aeschines dixisse videatur, *quid si ipsum audissetis?* Et M. Cicero *unam in dicendo actionem dominari* putet. Hac Cn. Lentulum 8 plus opinionis consequutum, quam eloquentia, tradit: eadem C. Gracchum in deflenda fratris nece totius populi Romani lacrimas concitasse: et Antonium et Crassum multum valuisse, plurimum vero Q. Hortensium: cuius rei fides est, quod eius scripta tantum intra famam sunt, qua diu princeps oratorum, aliquando aemulus Ciceronis existimatus est, novissime, quoad

7. *Ideoque*) Turic. Flor. *ideo* cum Alm. — *Hypocriten*) Sic Bern. Capper. *Hypocrite* Flor. *Ipocritē* Guelf. *Hipocratem* Goth. Iens. Tarv. *Hyppocrutum* Voss. 2. Reliqui *Hypocritem*; conf. I, 10, 4; II, 17, 12. A pr. m. Flor. *andronicam*. — *Audissetis*) Guelf. *audissent* cum marg. Basil.

8. *Hac Cn. L.*) Turic. *haec N. Lent.* Flor. *Nam Cn. L.* Camp. *Hac enim L.* Ante *Gr.* Turic. omittit *C.* pro *tradit* idem *tradidit* et *quem* pro *quam*. Guelf. *secutum*.

Et Antonium) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Reliqui omittunt *et.* — *Qua diu*) Sic Turic. Ambr. 2, Camp. *Quamdiu* Flor. Guelf. (hic diremptim) cum Goth. Voss. 2, Bern. Iens. Reliqui *qui d.* Mox *orator* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Goth. Iens. (lac. Gesn.) cum Voss. 2, 3. Sed Vall. et iam Camp. et Tarv. nostrum dant; cf. V, 10, 91.

erga fratrem amore, Plutarch. in Cat. p. 761.

7. *Andronicum Hypocriten*) « *Satyrum* nominat Plutarchus p. 1556 (p. 849, Wech.) in vita maiore: sed in ea quae novem reliquos complexus est » (quae sane est Pseudo-Plutarchi) « p. 1552 (pag. 844, Wech.) *Neoptolemum*; *Andronicum* denique eodem in loco (pag. 845), ubi etiam tres illas de actione s. hypocrisi responsiones enarrat. » Gesnerus.

Et M. Cicero) Satis aliena haec videtur praenominis adiectio: quare malim *etiam Cic.* ut monui ad I, 10, 4; cf. III, 8, 42. Dixit autem haec Cic. de Or. initio cap. 56. De Lentulo, Graccho, Antonio, Crasso, Hortensio loca sunt in Bruto cap. 66, 89, 38, 43, 88; de Orat. III, 56. In Hortensio remittit iam Regius ad Gellium I, 5, de eius nimiis in agendo munditiis et gestibus dicteria referentem.

8. *Intra famam*) Cf. III, 1, 1; item hic §. 45; ne forte auscultes Gallaeo corrigenti *infra f.*; quem revincit Burm.; cf. Dukerum in Indice Flori h. v. nostri quoque loci non immemorem.

vixit, secundus: ut appareat, placuisse aliquid eo di-
9 cente, quod legentes non invenimus. Et hercule quum valeant multum verba per se, et vox propriam vim adiiciat rebus, et gestus motusque significet aliquid, profecto perfectum quiddam fieri, quum omnia coierunt,
10 necesse est. Sunt tamen qui rudem illam, et qualem impetus cuiusque animi tulit, actionem iudicent fortiorem, et solam viris dignam: sed non alii fere, quam qui etiam in dicendo curam et artem et nitorem, et quidquid studio paratur, ut affectata et parum naturalia solent improbare; vel qui verborum atque ipsius etiam soni rusticitate, ut L. Cottam dicit Cicero fecisse,
11 imitationem antiquitatis affectant. Verum illi persuasione sua fruantur, qui hominibus, ut sint oratores, satis putant nasci: nostro labori dent veniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi ubi natura cura iuvetur. In hoc igitur non contumaciter consentio, primas par-
12 tes esse naturae. Nam certe bene pronuntiare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in iis, quae subito dicenda erunt, facilitas prompta defuerit: nec si

9. *Hercule*) Sic Turic. Guelf. Camp. Reliqui *hercle*, cf. X, 2, 3. Mox Turic *dum*. Voss. 1, *convaleant* pro *cum val*. Pro *adiiciat* Turic. *adiat*. Pro *vim* Ambr. 2 *viam* cum Voss. 1, 3, Bern. — *Coierunt*) Sic Turic. Flor. Camp. cum edd. ante Basil. *Coirunt* Ambr. 2. *Cor̄*. Guelf. *Coiere* Goth. Voss. 2. *Conniter*. Voss. 1. Modo *significent* Goth. Voss. 2. *Ne significet* Voss. 1. *Est* post *necesse* omittit Guelf. Mox *iuris* Guelf. pro *viris*.

11. *Natura cura iuvetur*) Turic. *n. iuventus*. Flor. (a pr. m.) *n. iuventur*. Ab Alm. abest *cura*. — *Igitur*) Camp. *consentio*, mox iterum dans. *In* ante scriptis omittunt Turic. Flor. *Defuerint* Ambr. 2, cum Voss. 1.

10. *Cottam dicit Cicero*) Loca sunt de Orat. III, 11, 12; Brut. 74, vide et nos ad I, 4, 17. Ratio refellendi hos qui artem excludunt eadem quae IX, 4, 3, 4.

11. *Natura cura iuvetur*) Displicet homoeoteleuton continuum, quale et supra §. 9, *profecto perfectum*. Nostro tamen loco remedio fuisse videtur cacophoniae, quod *cura* in penultima habet acutum, *natura* circumflexum.

12. *Non contumaciter*) In unam vocem coaluisse putandae sunt duae, velut *non arroganter* supra IV, 2, 86; cf. XII, 1, 20.

inemendabilia oris incommoda obstabunt. Corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte vincatur. Sed ne vox quidem exilis actionem habere opti- 13 mam potest. Bona enim firmaque ut volumus uti licet: mala vel imbecilla et inhibet multa, ut insurgere et exclamare; et aliqua cogit, ut intermittere et deflectere, et rasas fauces ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquamur, cui non frustra praecipitur. Quum sit autem omnis actio, ut dixi, in 14 duas divisa partes, *vocem gestumque*, quorum alter oculos, altera aures movet, per quos duos sensus omnis ad animum penetrat affectus, prius est *de voce* dicere, cui etiam *gestus* accommodatur. In ea prima observatio est, *qualem habeas:* secunda, *quomodo utaris.* Natura vocis spectatur *quantitate* et *qualitate. Quantitas* 15

13. *Exilis*) Sic Turic. Flor. Ex Alm. *exilii.* Reliqui *nisi liberalis.* Mox *habere* omittit Turic. Item *ut* aote *volumus* omittoot Turic. Camp. Pro eodem Flor. *sit.* — *Insurgere et exclamare*) Sic Basil. *I. et clamare* Flor. (a pr. m.). Reliqui omittunt *et.* — *Vt intermittere*) Sic Toric. Flor. cum Alm. *Vt vel sibi intermittere* Camp. Reliqui *ut summittere.* Mox *et* nobiscum dant Turic. Ambr. 2, Guelf. Voss. 1, 3. Reliqui omittunt. — *Rasas*) Camp. *raucas* cum edd. ante Obr. nisi quod nostrum in marg. Gryphii (1544).

Loquamur) Sic Toric. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, et edd. aute Gryph. Reliqoi *loquimur;* cf. § 138. Modo Goth. (tac. Gesn.) *et latus*, male; Camp. *fatigantium.*

14. *Altera aures*) Turic. Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. *altera.* cum Voss. 1. Modo Flor. Guelf. *divisas.* Turic. *gestum* sine euclitica, Camp. *et gestum.* Mox Flor. *primus est*, et in subsequentibus Turic. Camp. *primo observatio.*

15. *Quantitas*) Turic. Flor. (hic a pr. manu) Camp. *quantitatis* cum Alm. *Enim* uostro subiicitur in lens. et edd. posterr. aute Bad. Pro eo *est* habent

13. *Rasas fauces — reficere*) In *rasis faucibus*, qoae est omoium MSS. scriptura, non debebant haerere nec alia omnia teutare VV. DD. *deforme canticum* nequaquam *vociferationem* intelligemus cum Gesnero, verum mollem pronuntiandi modum, consalentem illum consauciatis, i. *rasis*, faucibus; cf. §. 20, 23; *deforme* illud est et parum virile; cf. XI, 1, 56, et quae ibi demonstrantur loca; *foedum*, quo vocabulo appellatur hoc cantandi vitium, idem plane est ac *deforme.* Satis bene Gedoynus: « un fausset désagréable. »

15. *Quantitas simplicior*) Cf. not. crit.

simplicior: in summa enim *grandis* aut *exigua* est: sed inter has extremitates mediae sunt species, et ab ima ad summam ac retro multi sunt gradus. *Qualitas* magis varia est; nam est et *candida*, et *fusca*, et *plena*, et *exilis*, et *levis*, et *aspera*, et *contracta*, et *fusa*, et *dura*, et *flexibilis*, et *clara*, et *obtusa*. *Spiritus* etiam *longior*, 16 *breviorque*. Nec causas, cur quidque eorum accidat,

Alm. Basil. Gryph. Omittunt voculam nobiscum Turic. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2, Vall. et edd. ante Ald. Reliqui addunt *est* post *simplicior*. Ingratus, si attendas, structurae rigor apparet et similitudo in istis continuo iunctis: *Quantitas simplicior*, *Qualitas magis varia*. Quare e vatere illa scriptura haec eruo: *Quantitatis simplicior ratio*; conf. V, 13, 19. — *In summa*) Turic. Guelf. *in summam* cum Goth. Voss. 2; conf. IX, 2, 72, ubi omnes consentiunt in receptam. Lubrica sane est huius varietatis diiudicatio; neque enim momentum facit quod *ad summam* solet dici, aut quod *in summam proficere*. Nostram tueri videtur locus Ciceronis ad Qu. Fr. III, 5, *in omni summa*; cf. nos ad I, Pro. 20. Mox *est* post *exigua* omittit Flor. post *varia* autem Ambr. 2, Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. et edd. ante Ald. acc. Bad. Ohr. *Sunt multi* nobiscum Turic. Flor. Guelf. Camp. Reliqui *m. s.* — *Varia est; nam est et*) Turic. *v. plena n. e. e.* Flor. *v. plena est e.*; a sec. m. *v. est est e.* — *Et levis*) Sic Ambr. 2, et Bern. Omittunt haec Turic. Flor. (qui tamen a sec. m. ante *contracta* inserit solum *lenis*) Camp. cum Alm. Plura desiderat Guelf. et quidem haec: *et levis — et flexibilis*. Reliqui *et lenis*. Voci *asperae* opponendam duxi *levem* (cf. 20), quamquam et *lenitas* est in illa oppositione, velut X, 2, 23, ubi soli Iens. et Tarv. *V* habent pro *N*; cf. Ernestus in Technologia v. λειότης, ubi est diversa huic τραχυφωνία. Etiam Cic. de Nat. Deor. II, 58, *vocis genera — leve, asperum*.

16. *Accidat*) Turic. Flor. Guelf. (hic et modo *quidquid*) *accidit* cum Goth. — *An eorum*) Flor. omittit *an*. Camp. *ac eorum*. Guelf. modo *cura*. — *Meat; an*) Guelf. *media tanquam*. — *Lateris pectorisve*) Turic. Ambr. 2, Guelf. *l. pectorisne*. Goth. (tac. Gesn.) *pectoris laterisve*. — *Firmitas*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) Camp. *infirmitas* cum Alm. *capitis etiam plus*. Goth. Voss. 2, Iens. omittunt *etiam* cum edd. posterr. ante Ald. acc. Bad. Gesn. Bip. — *Sicut*) Hoc quum expunctum vellet uncisque notaret Gesnerus, non attendit, spectare ista *omnia* ad universa illa quae praecedunt, deinde ne in ipso quidem *capite* sufficientem solius oris suavitatem agnosci. Ita haec de *ore* et *naribus* exempli magis speciem habent, quam ipsius, de qua agitur, rei momentum; quo apparet, *sicut* rectissime poni. — *Superest*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *est* cum Alm. Mox *egreditur* Turic. Flor. Iens. (tac. Gesn.) cum Alm. Bodl. et

Candida) Hoc ad vocem translatum vocabulum de industria tractat Demetrius de eloc. §. 86. Vide et Ernest. in Technol. Gr. in v. λευκός. De *levi voce*, cf. not. erit. *Fusa* facile apparet quomodo *contractae* respondeat, si memineris usum *fundendi* X, 5, 11.

persequi, proposito operi necessarium est: eorumne sit differentia, in quibus aura illa concipitur, an eorum, per quae velut organa meat; an ipsi propria natura, an prout movetur; lateris pectorisve firmitas, an capitis etiam plus adiuvet; nam opus est omnibus, sicut non oris modo suavitate, sed narium quoque, per quas, quod superest vocis, egeritur. Dulcis esse tamen debet, non exprobrans sonus. *Vtendi* voce multiplex ratio. Nam 17

edd. meis praeter Camp. et Ald. ante Stoer. multisque ap. Burm. redeunte eodem Rollinu, quod est frugibus inventis glandes malle. E Voss. 1, 3, *segeritur.* —*Esse tamen*) Hoc ordine Turic. Flur. Ambr. 2 (qui tres omittunt mox *debet* cum Alm. Voss. 1, 3, Bern.) Guelf. Goth. (tac. Gesn.). Reliqui *t. e.* Item Turic. *exprobras sonos*; Voss. 1, 3, e. *socius*; Camp. *e. s. sed.* An, omisso *debet*, fuit a Qu. manu: *d. et lenis tamen n. e. s.?* ut plane hoc cohaereret antecedentibus, more appositionis ad *vocis quod egeritur.* Exc. Santen. *esse debet* desiderare dicunt.

17. *Vtendi voce*) Turic. *utenda vocis* cum Alm. non Flur. (conf. XI, 2, 49). An fuit *utendae vocis?* conf. Drakenb. ad Liv. II, 34, 11? — *Tripertita*) Sic Ambr. 2. Reliqui, quantum video, *tripartita*; conf. V, 14, 5. *Nam* omittit Goth. Pro *elatis* autem Ambr. *flatis*, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) *inflatis* cum Voss. 1, 2, 3.

16. *In quibus aura illa concipitur*) « De eadem re, vulgatum ille quidem errorem sequutus, Cicero de Nat. Deor. II, 55: *Quae spiritu in pulmones anima ducitur, ex eâ pars redditur respirando, pars concipitur cordis parte quadam* etc. » Gesnerus.

Per quae velut organa meat) Cf. I, 2, 30.

An ipsi propria natura) Non dubito quin expungendum sit *an*. Proponitur hic novum quaestionum par, quibus singulis in initio nullum *an* praemitti oportet. Eadem ratione tertium explicatur, ubi, *lateris pectorisve an capitis firmitas* plus vocem adiuvet, in incerto est. Sic enim, id quod cum paucis fecimus, haec dirimenda fuerunt, ne forte *movetur* referretur ad *firmitas*, cuius verbi solum subiectum est *vox*. De eo igitur est dubitatio, utrum propria cuiusque hominis voci sit natura, an talis sit vox, qualis vis ea, per quam propellitur.

Dulcis — exprobrans sonus) Hoc continuandum est iis, quae dicuntur de residua vocis parte egerenda; ne forte quis credat, permitti a nostro graviorem sonantioremque spiritum naribus excussum (eleganter Gesnerus appellat *anhelatum naribus minaciter displosis sonum*), qualis narratur fuisse Plinii maioris dormientis (Plin. Epist. VI, 16, 13). Is enim est *exprobrans sonus*, qui se audiri et animadverti quasi imperat, qui se auribus ingerit, qualis significatio est in beneficiis *exprobrandis*, quae oblivisci eum non patimur, in quem contulimus. Valde similis est potestas *imputandi* §. 33. Fateor autem, pro

praeter illam differentiam, quae est tripertita, *acutae*, *gravis*, *flexae*: tum *intentis*, tum *remissis*, tum *elatis*, tum *inferioribus modis*, opus est, *spatiis* quoque *lentioribus* aut *citatioribus*. 18 Sed his ipsis media interiacent multa: et, ut facies, quamquam ex paucissimis constat, infinitam habet differentiam: ita *vox*, etsi paucas, quae nominari possint, continet species, *propria* cuique est: et non haec minus auribus, quam oculis illa dignoscitur. 19 Augentur autem sicut omnium, ita vocis quoque bona, cura: negligentia minuuntur. Sed cura non eadem oratoribus, quae phonascis, convenit: tamen multa sunt utrisque communia, *firmitas corporis*, ne ad spadonum et mulierum et aegrorum exilitatem vox nostra tenuetur: quod ambulatio, unctio, veneris ab-

18. *His*) Sic Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Basil. Omittunt Turic. Flor. (hic a sec. m. *is*) Camp. cum Alm. Reliqui *iis*. Mox *constet* Goth. cum Voss. 2, Iens. et posterr. ante Bad.; conf. I, Pro. 18. Verba *habet differentiam* omittunt Ambr. 2, Guelf. (hic et *infinita* dat) cum Voss. 1, 3, et Iens. (tac. Gesn.) posterioribusque ante Ald. qui editi omnes *infinita*. Sed Goth. (tac. Gesn.) *infinita differentia ita* cum Voss. 2. Deinde *possunt* Turic. Basil. *Possent* Goth. Iens. cum edd. posterr. ante Ald. *Disnoscitur* Turic. ut Voss. 3, *dinoscitur*, de qua varietate hic agit Burm. et ad Declam. p. 157, et ipsum *dinoscimus* Turic. infra §. 31, cum Alm. Voss. 1, 3.

19. *Cura: negligentia*) Turic. Flor. inserunt *in* cum Alm. Reliqui interponunt *et*; nostrum e coniectura. Post *negl.* Ambr. 2, Guelf. inserunt *vel inscitia* cum Goth. Voss. 1, 2, 3, Iens. et edd. posterr. ante Bad. qui exsulare ineptum emblema testatur e Vall. ut abest nostris quoque bonis libris. Modo Camp. *spec. et propr.* Guelf. *voces* cum Iens. et edd. posterr. ante Ald. *Omnia* quoque pro *omnium* edd. illae. Camp. *vero* mox pro *non*. Guelf. omittit *communia*. — *Ad spadonum*) Turic. omittit *ad*; sed Flor. pro eodem *a* et mox *exilitate*, quod habet et Alm. Mox *vinctio* Ambr. 2, cum Bern. *Iunctio* Flor. Guelf. Mox *veneni* Bern. Pro *digestio* iterum *abstinentia* Turic. Flor. *Idem* Turic. Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Voss. 2, Bern. Post *frugal.* Camp. inserit *et*.

tamen fortasse aptius futurum *enim*; cf. X, 2, 22.

19. *Omnium*) Malim *omnia*; vide not. crit.

Ambulatio) « Cic. ad Att. II, 23, pr. *Quum recreandae voculae causa necesse esset mihi ambulare*, *haec dictavi ambulans*, ubi plura Graevius quae ad huius rei rationem pertinent. Breviter *ambulatio* digestionem ciborum iuvat, *unctio* transpiratione nimia impedienda vires continet, quare

stinentia, facilis ciborum digestio, id est frugalitas, praestat. Praeterea ut sint *fauces integrae*, id est, molles [20] ac leves, quarum vitio et *frangitur*, et *obscuratur*, et *exasperatur*, et *scinditur* vox. Nam ut tibiae, eodem spiritu accepto, alium clausis, alium apertis foraminibus, alium non satis purgatae, alium quassae sonum reddunt: ita fauces *tumentes strangulant* vocem, *obtusae obscurant*, *rasae exasperant*, *convulsae* fractis sunt organis similes. *Finditur* etiam *spiritus* obiectu aliquo, [21] sicut lapillo tenues aquae, quarum fluxus etiamsi ultra paulum coit, aliquid tamen cavi relinquit post id ipsum, quod offenderat. Humor quoque vocem aut nimius im-

20. *Leves*) Camp. *lenes* cum edd. ante Bad.; cf. §. 15.

Et exasperatur) Turic. Flor. (hic a pr. manu) Camp. omittunt cum Alm. Deinde *vox* abest ab Ambr. 2, Guelf. Mox *strangulantur* Turic. ex sequente litera *V*.

21. *Fluxus*) Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. *spiritus* cum Goth. Voss. 1, 2, 3, Bern. Alm. Bodl. Ioann. et edd. ante Bad. (nisi quod Iens. per solitum compendium *spus*). Illud notabile, quod Exc. Santenians cum Leidensi collata nullam hic varietatem ostendunt. Bad. quidem et Basil. *fluctus* a Badii coniectura. Nostrum nulla hic certa auctoritate nititur, ut et ipsum rerum est apud scriptores. Codd. scriptura quum repetendo antecedens nata videatur, tutius fuerit reponere *cursus* vel *decursus*; nam ut propius accedas, non est necesse. Modo Guelf. Exc. Santen. *Finguntur* pro *finditur*, item *obiecto* Guelf. — *Humor*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *tum* cum Alm. — *Aut — aut*) Sic Turic. Flor. Camp. Reliqui *ut — ita*. — *Nam fatigatio, ut*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2 (ex hoc tamen non affertur *ut*) Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 1, 3 (nisi quod horum uterque *fatigato*) 2, et edd. ante Basil. Reliqui *N. et fatigatio*. — *Non ad*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt. Mox *sed oratoribus* Turic. Flor.

etiam phthisicis commendatur: *veneris* abusus ut toti nervorum generi, sic his, quibus ad vocem formandam opus est, inimicus: quare *fibula* imposita continebant cantores et actores suos magistri etc. Adde laudatam aliquoties » (velut XI, 2, 24) « Senecae de Porcio Latrone praefationem. » Gesnerus.

Id est frugalitas) Cf. X, 3, 26.

20. *Obtusae*) Fauces, in quibus haeret Gallaeus, suadens prae eis *obesas*, facile agnoscuntur ex eo, quod pervulgatum est *obtundere vocem*; cf. Drakenb. ad Liv. VII, 2, 9. Quum enim *claritatem* amiserunt fauces, *obtusae* sunt factae. *Obesas* equidem a *tumentibus* non dignoscam. De *rasis* vidimus supra §. 13 *convulsae*, quod ipse Gallaeus censet, sunt spasmo laborantes.

21. *Fluxus*) Vide not. crit.

pedit, aut consumptus destituit. Nam fatigatio, ut corpora, non ad praesens modo tempus, sed etiam in 22 futurum afficit. Sed ut communiter et phonascis et oratoribus necessaria exercitatio, qua omnia convalescunt, ita curae non idem genus est. Nam neque certa tempora ad spatiandum dari possunt tot civilibus officiis occupato, nec praeparare ab imis sonis vocem ad summos, nec semper a contentione condere licet, quum 23 pluribus iudiciis saepe dicendum sit. Ne ciborum quidem est eadem observatio. Non enim tam molli teneraque voce, quam forti ac durabili opus est, quum illi

22. *Necessaria exercitatio*) Sic Turic. Camp. cum Alm. ooo Flor. (cf. §. 17). Reliqui ioscrunt *est*. Mox post *genus* omittoot *est* Ambr. 2, Guelf. cum Obr. Pro *qua* Flor. (a pr. m.) *quia*. — *Spatiandum*) Ambr. 2, Guelf. *spirandum* cum Goth. Voss. 2, Vall. Iens. et edd. posterr. ante Ald. — *Nec praeparare*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) omittunt cum Alm. *N. praeperare* Ambr. 2. Quum haec abfuerint ab antiquissimis libris, credibile est, aliquid datum postmodo soli coniecturae. Neque enim mihi placet verbum *praeparare* in hoc loco; pro quo malim *repetere* vel tale quid, quod ei fortasse persuadebo, qui inspexerit locum a Gesnero iam demonstratom Cic. de Or. I, 59. Hunc profecto locum ante oculos habuisse nostrum, quum ista scriberet, nemo facile dubitabit. Est ibi: *vocem — sensim excitant, eandemque — ab acutissimo sono usque ad gravissimum sonum recipiunt et quasi quodammodo colligunt.* Inde intelligitur, quid sit «vocem a» (id est *post*) «contentiooe *condere*». Est enim hoc verbum in Turic. Flor. Ambr. 2, ut et Alm. Voss. 3. *Contendere* Guelf. cum Iens. et edd. posterr. ante Ald. *Cedere* Camp. cum Andr. *Conquiescere* Ald. e coniectura Regii. Reliqui *concedere*, quorum sunt Goth. Vall. Hoc Burmannus interpretatur, domum ire, vel aliquo, ubi requiescamus; praepostere: oportebat enim verbum esse, quod regerct accosativum *vocem*. Illud levius, quod pro *imis sonis* Ambr. 2, Guelf. Exc. Saoten. *imissionis* vel *immiss*. Mox pro *Ne* Turic. Flor. Camp. *nec* cum Alm.

Nam fatigatio — afficit) Hic quoque *Nam* interpretare respiciendo ad sententiam paulo ante suppressam; quod rectissime tenuit, suo more circumloqueos, Gedoynus, dum interponit: *Fatigationem cavere ne opus quidem est, ea enim* etc.; cf. IX, 4, 84; I, 5, 67; I, 11, 10; II, 4, 19, 27. Accusativum antem ad *afficit* ex proximo repete *vocem*; sic apparet, quid sit *ut corpora*. Pariter *ut corpora* fatigatione etiam in futurum debilitari videamus, ita et *vocem* corrumpi monet.

22. *Nec praeparare*) Vide not. crit.

Pluribus iudiciis) Cf. XI, 1, 78, ubi snot *centumviralia iudicia duplicia*.

omnes, etiam altissimos sonos, leniant cantu oris, nobis pleraque aspere sint concitateque dicenda, et vigilandae noctes, et fuligo lucubrationum bibenda, et in sudata veste durandum. Quare vocem deliciis non mol- 24 liamus, nec imbuatur ea consuetudine, quae duratura non sit: sed exercitatio eius talis sit, qualis usus: nec silentio subsidat, sed firmetur consuetudine, qua difficultas omnis levatur. Ediscere autem, quo exercea- 25 ris, erit optimum: nam ex tempore dicentes avocat a

23. *Dicenda*) Turic. Flor. cum Iens. *dicendi.* Pro *bibenda* Flor. (a pr. m.) *vivenda.* Sed *insudata* coniunctim, ut e Voss. 1 affertur, et est in aliquot editis, meorum MSS. nullus.

24. *Quae duratura — firmetur consuetudine*) Turic. (qui et mox *quo diff.*) Flor. Guelf. omittunt cum Alm. propter homoeoteleuton. Ambr. 2, *quam desideratura sit s. e. — f. c.* cum Bern. *Quam desertura sit — f. c.* Camp. cum Goth. (de omissa voce *non* tac. Gesn.) Voss. 2, Vall. *Quae desiderata non sit — f. c.* Voss. 3. *Quam desideratura non sit f.* e. Iens. cum edd. posterr. ante Ald. Quum et haec vetustissimorum auctoritate careant, fateor me propendere in illam Ambr. scripturam, cui par fere tamen fuerit Goth. modo scribatur *quae.* Nostra debetur Regii ingenio, qui *non* iam inveniebat in libris. Modo *imbuamur*, quod plurimae habent edd. (non Camp.) in nullo est MS. Deinde *ne silentio* Ambr. 2, Camp. cum Goth. Iens. Tarv. *Subsideat* autem Iens. et edd. posterr. ante Ald. de Goth. err. Gesn. qui perperam etiam inde enotavit *firmiter.* Mox *levetur* praeter Goth. et Voss. 1, (an 2?) Camp. quoque, ut suspicor; male. Sententiam hanc *consuetudine difficultas omnis levatur* excerpsit Florileg. Santen.

25. *Quo exercearis, erit*) Turic. Flor. (hic a pr. m.) *quod non e. — Dicentes avocat a.* Turic. Ambr. 2, *dicentis avocata* cum Voss. 3. Sed Flor. *dicentis avocatur.* Guelf. *dicentis a notata.* Camp. *dicentis advocati* cum Voss. 2; *dicentis avocatí* Goth.; *dicentem advocata* Iens. cum edd. ante Ald.; *dicentem avocat a* Gesn. Bip. Reliqui *dicenti avocatur.* Nostrum e coniectura, praeeunte Gesnero. Mox Turic. *quae.* Post *affectus* omittunt *et* Ambr. 2, Guelf. cum Goth. Iens. et edd. posterr. ante Ald. male, ut notat Regius. — *Flexus*) Turic. Camp. *deflexus.* Hic ne ipsi quidem vetustissimo obsequendum duxi, quia de voce semper est *flexus*, non *deflexus.* Mox *in omnia* omittunt Turic. Flor. (hic a pr. m.) cum Alm.

23. *Cantu oris*) Cf. §. 13.

24. *Nec imbuatur — consuetudine*) Quamvis assuetus negligentiae illi, qua laborat noster in iterandis iisdem vocabulis, valde tamen offendor hac geminata *consuetudine*, quae quidem turbas quoque non exiguas dedit; vide not. crit.

Exercitatio — qualis usus) Cf. 29; item I, 11, 14.

cura vocis ille, qui ex rebus ipsis concipitur, affectus: et ediscere quam maxime varia, quae et clamorem, et disputationem, et sermonem, et flexus habeant, ut simul 26 in omnia paremur. Hoc satis est. Alioqui nitida illa et curata vox insolitum laborem recusabit, ut assueta gymnasiis et oleo corpora, quamlibet sint in suis certaminibus speciosa atque robusta, si militare iter, fascemque et vigilias imperes, deficiant, et quaerant unctores 27 suos, nudumque sudorem. Illa quidem in hoc opere praecipi quis ferat, vitandos soles atque ventos, et nubila etiam ac siccitates? Ita si dicendum in sole, aut ventoso, humido, calido die fuerit, reos deseremus? Nam crudum quidem, aut saturum, aut ebrium, aut eiecto modo vomitu, quae cavenda quidam monent, declamare neminem, qui sit mentis compos, puto. 28 Illud non sine causa est ab omnibus praeceptum, ut

26. *Recusabit*) Turic. *recusavit*. Modo Guelf. omittit *illa*. Mox Turic. Flor. (hic a pr. m.) *et* pro *ut*. *Adsueta* iidem. Turic. *item* pro *iter*. — *Fascemque*) Sic Turic. Ambr. 2, Guelf. (horum uterque male mox desiderat *et*) cum Alm. Voss. 3. Reliqui *fascesque*. Aliquot etiam vett. edd. de infelicissima Regii coniectura *facesque*. (Similis error Badii, qui *spatiosa* sua in textum quoque assumpsit.) Mox Turic. Flor. (hic a pr. m.) *implere* cum Alm. *Deficient* Ambr. 2, Guelf. cum Voss. 1, 3. Postremus et *quaerent*, utrumque Flor. a sec. m. *Deficiat* Camp. idemque *victores*. Flor. (a pr. m.) *pudorem* cum Alm. (cf. 22). *Ludumque* Basil. ooo e sphalmate.

27. *Calido*) Sic Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Goth. Voss. 2, 3, Iens. et edd. posterr. ante Ald. sec. Bad. *Gallico* Turic. cum Alm. (cf. 26). *Gelidove* Camp. Reliqui *calidove*. Goth. (tac. Gesn.) *disereremus* cum Voss. 2; *desereremus* Vall. (tac. Burm.) *Diseremus* Iens. (tac. Gesn.) *Deseramus* Tarv. *Disseremus* Voss. 1, 3. Mox *quidem crudum* Turic. Flor. Ambr. 2, Camp. Goth. Ienson. (tac. Gesn.) Tarv. Necessario transposuit Regius; cf. IV, 2, 128. Guelf. *quidam crudum*; et mox *quidem*. Turic. Flor. (hic a pr. m.) *evecto*.

28. *Omnibus*) Turic. *hominibus*. Flor. (a pr. m.) *ominibus*. Turic. Ambr. 2,

25. *Et flexus*) I. e. eiusmodi locos, quos deceat miserabilis ille sonus, ad canticum paene accedens; cf. §. 170; I, 11, 12. Malim sane *flexum* singulariter.

26. *Fascemque*) Virgil. Georg. III, 46, 47, *Romanus — iniusto sub fasce viam carpit*. Quorum hic Pseudo-Turnebus mentionem facit, *mulos Marianos*, vide in Lexicis voce *mulus*.

Nudumque sudorem) Opponitur ei, qui in veste perferendus est, §. 23.

parcatur maxime voci in illo a pueritia in adolescentiam transitu, quia naturaliter impeditur, non, ut arbitror, propter calorem, quod quidam putaverunt; nam est maior alias; sed propter humorem potius; nam hoc aetas illa turgescit. Itaque nares etiam ac 29 pectus, eo tempore tument, atque omnia velut germinant, eoque sunt tenera et iniuriae obnoxia. Sed, ut ad propositum redeam, iam confirmatae constitutaeque vocis genus exercitationis optimum duco, quod est operi simillimum, dicere quotidie, sicut agimus. Namque hoc modo non vox tantum confirmatur et latus, sed etiam corporis decens et accommodatus orationi motus componitur. Non alia est autem ratio pronun- 30 tiationis, quam ipsius orationis. Nam ut illa emendata,

(hic et *adu*) *adolescentia* cum Voss. 1, Bern. *Transi* Tur. *Qui* Turic. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Bern. Goth. Voss. 1, 2, Vall. Iens. Tarv. *Non* omittitur a Turic. Flor. (hoc a pr. m.) et Alm. *Propter* itidem a Toric. Flor. (hoc a pr. m. a qua et *calor est*). Sed Guelf. *non arbitror p. c.* et sic Flor. a sec. m. — *Alias*) Turic. *alas* cum Alm. *Alis* Ambr. 2; *in aliis* Camp. cum G[illegible]. et edd. ante Stocr. acc. Roll. Reliqui *aliis*. Nostrum e coniectura; *haec* Guelf. (et hic vicissim *illo*) cum Iens. non Tarv. Pro *turgescit* Turic. *successit* cum Alm. et Palat. Gebh. probante hoc, nempe ut scribatur *succescit*, quod verbum quis unquam legit? nec quidquam elegantius vulgato.

29. *Germinant — tenera*) Sic Turic. (nisi quod *geminant* et obscurius encliticam, quae possit accipi *quod*) cum Ald. quod a quibusdam legi iam Regius testatur. Flor. Camp. *g. eo quod sunt t.* Ex Alm. *g. eo quod t.* (cf. IV, 3, 3). Basil. *g. eoque t.* cum aliquot Burmanni. Reliqui omittunt *eoque sunt*. Ante *germ.* Turic. Flor. Camp. repetunt *eo tempore*. Iens. priore loco inserit *maxime* inter *eo* et *tempore* cum edd. posterr. ante Bad. *Nates* quoque Guelf. pro *nares*. Pro *sicut* Toric. *sic*. Guelf. *vox non*. Ambr. 2, *dicens*. Pro *orationi* Turic. Camp. *ordine* cum Alm.

30. *Non alia est autem*) Turic. Flor. *n. a. sed est alia*. Error natus e compendio at (cf. XI, 1, 67). Camp. *non est autem alia;* placet. De transponendo *autem* vide Drakenb. ad Liv. VI, 17, 3; item Lexica. Omittit Guelf. *quam ips. or.* item *resonet*. Pro *peregrinitas* Camp. *peregrinum* et *graecum*. *Verum* pro *graecumve*. *Nam*. Mox Guelf. *suaviloquentiorem* cum Iens. Tarv. (quanquam hi magis *sua vi loquentiorem*) et edd. posterr. ante Ald.

30. *Illa — haec*) Cf. VIII, 6, 8, et mox hic §. 41. Gradus illi virtutis oratoriae, ut ait oratio *emendata*, *dilucida*, *ornata*, *apta*, ubique agnoscuntur a nostro, velut I, 5, 1; hic autem in pronuntiatione percensen-

dilucida, ornata, apta esse debet: ita haec quoque emendata erit, id est, vitio carebit, si fuerit os facile, explanatum, iucundum, urbanum, id est, in quo nulla neque rusticitas neque peregrinitas resonet. Non enim 31 sine causa dicitur *barbarum Graecumve*. Nam sonis homines, ut aera, tinnitu, dignoscimus. Ita fiet illud, quod Ennius probat, quum dicit *suaviloquenti ore Cethegum fuisse:* non quod Cicero in his reprehendit, quos ait *latrare, non agere*. Sunt enim multa vitia, de quibus dixi, quum in quadam primi libri parte puerorum ora formarem, opportunius ratus, in ea aetate facere illorum

31. *His*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. *Is* Camp. Reliqui *iis*. Ien. Tarv. *Agit* pro *ait*, non Camp. Mox *dixit* Turic. (cf. IX, 3, 97. Etiam VI, 3, 47. Ambr. 1, *dixit*, sed per compendium *dix*.); item *arta*. Mox Flor. (a sec. m.) Guelf. *emendationem* pro *mentionem*.

tur iidem §§. 30 — 33 (*emendata*); 33 — 40 (*dilucida*); 40 — 61 (*ornata*); 61 ad finem usque capitis (*apta*); nisi quod a §. 65, inde ad 167 propria gestus tractatio inseritur.

31. *Barbarum Graecumve*) Huius quidem proverbii nullum praeterea auctorem reperimus, et video accipi quasi dictum de eo, qui pronuntiet parum latine, propterea que aut barbarus videatur aut Graecus; quare Gesnerus remittit nos ad I, 1, 13, ubi de corruptis Graeco sono latinis agitur. Possit tamen non de latina modo pronuntiatione usurpatum esse, sed a Graecis ipsis repetitum, ut *barbarus* et *Graecus* hic esset pro *vitioso* et *emendato* in genere; in qua ratione reponendum *Graecumne* (cf. §. 16). Sic apparet, nihil medium esse, sed aut eruditum aut illiberalem unumquemque prodi, ut primum loquutus fuerit. Nisi forte, hoc si voluisset, transpositurus erat *Graecum barbarumne*. Haereo autem in eo quoque, quod neutrum ponitur, non masculinum; neque enim accusativum quomodo hinc eruam reperio; et tamen in proximis homo dignoscitur, non res. Sed in proverbiis quum multa supprimi soleant, potuit tamen et hoc accusativo masculino efferri, modo recte expleatur sententia, quod iis facile, qui locutionem norunt. Cf. ad sententiam universam VIII, 1, 3; et de praestantia Romanae pronuntiationis, cuius meminit Gesnerus, Cic. de Or. III, 11.

Ennius — latrare) « Apud Cic. Bruto 15, ubi et illud, *latrant iam quidam oratores, non loquuntur*. Sic de Orat. III, 34 de Pericle, *at hunc non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat*. » Gesnerus; cf. et nostr. II, 15, 4.

In quadam primi libri parte) « I, 1, 37; I, 5, 32, 33; I, 8, 1; in primis vero I, 11 integro. » Gesnerus.

mentionem, in qua emendari possunt. Itemque si ipsa *vox* primum fuerit, ut sic dicam, *sana*, id est, nullum eorum, de quibus modo retuli, patietur incommodum: deinde non *surda*, *rudis*, *immanis*, *dura*, *rigida*, *vana*, 32

32. *Itemque*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Goth. Bern. Reliqui *Itaque*. — *Si — fuerit, ut*) Sic Turic. Flor. (quamquam ex hoc *si* ab initio non memoratur, per incuriam puto) Ambr. 2, Guelferb. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Bodl. Ioann. Alm. Voss. 2, 3, Bern. et edd. ante Gryph. Reliqui *sit i. v. p. ut*, omisso *fuerit*. Cuius scripturae vindices narrantur Voss. 1, Andr. Sich. ita tamen ut *si* habeant, non *sit*. Mox pro *sic* Turic. Camp. *si*. — *Modo retuli*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Camp. cum Almelov. Bodl. Voss. 1, 3, et edd. inde a Burmann. exc. Capper. is enim revocavit reliquorum *nunc dixi*, artis criticae et eloquendi peritissimus homo. Apparet, qui sint viliores codd. (velut Guelf. Vall. Goth. Voss. 2) hic saltem meliorum scriptura medente vitio illi nimia frequenti in nostro, quum modo fuisset (§. 31) *de quibus dixi*, et hic *ut sic dicam*. — *Patietur*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 1, 2, 3, Bern. et edd. ante Gryph. Reliqui *patiatur*. — *Surda*) Sic Turic. Flor. cum Alm. Reliqui *subsurda*. Mox Turic. *pura* pro *dura*. — *In receptu*) Turic. Ambr. 2, *i. praeceptu* cum Bern. Sed Flor. *in praeceptum* cum Voss. 1, 3; *i. percaptum* Guelf.; *i. interceptu* Camp.; *i. perceptu* Iens. cum edd. posterr. ante Bad. qui ex Vall. nostrum, acc. Goth.

32. *Itemque si — patietur*) Referenda haec sunt eo, quibus §. 30, opus esse dicebatur, ut pronuntiatio vitiis careret, quorumque ope existeret illud, quod Ennius probat. Verba autem *fuerit* et *patietur* sibi invicem respondent, utrumque futuri temporis. In *patiendo* ille est Graecismus, de quo egimus ad I, 2, 31; quamquam de rebus ingratis modo usurpatus.

Surda) Hoc vocis appositum alibi non legitur, ut nec alterum, quod hic plerique, sed recentiores, libri praeferunt *subsurda*. Facillima tamen intellectu vocabuli potestas, quae non recedit ab illa, per quam *caecum* dicitur quod non spectatur. Simplex composito praetuli, praeter auctoritatem veterum librorum, eo quoque quod nihil hic in vocis malae vituperio erat mitigandum, ut nec reliqua, quae subiiciuntur, leniores habent appellationes. Recte Gesnerus utitur loco Ciceronis de Orat. III, 11, *vox absona atque absurda*. Alioqui, cum *subrauca* Cic. Brut. 38, quidni *subsurda* dicta fuerit? et *subabsurda* vidimus VI, 3, 99, sed non de voce.

Vana) Vox qualis sit, iuxta cum Burmanno ignoro, et verum credo quod reponere velit ipse, *vasta*, cui commendando adhibet Columell. I, 9, *vastitatem oris* et VII, 12, *canem vasti latratus*, praeter aliquot Ciceronis loca facilia inventu; vide et Ern. Clav. h. v. Longius petitum et minus pro Quintiliani candore quod et ipsum tentat ille, *rava*, « quae est, teste Festo, *parum liquida*, *proxime canum latratum sonans*, unde *rabulae* dicti, de qua vid. Heins. ad Ovid. I, Am. 12, 19; » et ipse praefert alterum.

praepinguis, aut *tenuis*, *inanis*, *acerba*, *pusilla*, *mollis*, *effeminata*: *spiritus*, nec *brevis*, nec parum *durabilis*,
33 nec *in receptu difficilis*. *Dilucida* vero erit *pronuntiatio*, primum, si verba tota *exierint*, quorum pars *devorari*, pars *destitui* solet, plerisque extremas syllabas non perferentibus, dum priorum sono indulgent. Vt est autem necessaria verborum explanatio, ita omnes imputare et velut annumerare literas, molestum, et
34 odiosum. Nam et vocales frequentissime coëunt, et consonantium quaedam insequente vocali dissimulatur; utriusque exemplum posuimus,

33. *Exierint*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Andr. Ald. Obr.; *exigerint* Ambr. 2; *exegerint* Guelf. Reliqui *exegerit*. Frustra Burmannus vulgatam tuetur loco IX, 4, 106, ubi *exigitur* significatu longe huic diverso. — *Perferentibus*) Sic Turic. Guelf. cum Alm. Bern. Reliqui *proferentibus*. Modo Turic. *nos* pro *non*, item *non* cum Flor. pro *dum*; acc. videtur Alm. qui et mox, itidem per compendium, *sono non ind.*, ubi Turic. *solo non i.* — *Imputare*) Sic Turic. (nisi quod *inputatte*) Flor. Ambr. 2, (et horum uterque *in*, non *im*) Guelf. cum Goth. Alm. Voss. 2, Iens. et edd. posterr. ante Ald. nec. Bad. Gesn. Bip. Reliqui *computare*. Camp., ut nos, *annumerare* cum edd. ante Burm.

34. *Dissimulatur*) Sic Turic. Flor. Reliqui *dissimulantur*. Mox in loco *Inanis*, quae recensetur inter diversa vitia, rectissime monetur nostrum vocabulum plane falsum ostendere. *Varia*, quae est Gesneri coniectura, forte in ipsa Campani ed. legitur (est autem frequentissima harum vocum permutatio, vid. Drakenb. ad Liv. XXII, 7, 4); et fuerit, ut putat ille, « inconstans, in qua tenorem quemdam servare non possis, quam in potestate adeo non habeas, sed quae subito in alium tonum quasi elidatur. » Mihi quidem ea ratio minime placet. Est *vox varia* etiam in laude §. 145. Capperonnerius Burmanni coniecturam maligne laudans et vulgatae perfidia quaerens nihil proficit.

33. *Perferentibus*) Plus hoc est quam *proferentibus*. Vix enim quisquam *extremas syllabas* plane non *profert*, sed plerique non *perferunt ad audientes*; cf. VIII, Pro. 15; item IV, 1, 47. *Destitui* syllabas tum puto, quum iis iusta vis vocis non contingit; neque enim cum Gesnero discerptas a reliquis, « sine quibus placere aut intelligi adeo non possint » intelligo. *Devorantur*, quae vix prodeunt ore, *destituuntur*, quae claritate carent. Ad *annumerandum* a Gesnero recte citatur Cic. de Or. III, 11, *exprimi literas putidius*. Supra quoque apud nostrum est *explanatio vocum* I, 5, 33; et modo *os explanatum*; vid. Ern. Clav. Cic. h. v. item nos ad IX, 4, 34.

34. *Posuimus*) IX, 4, 40 « consonantium *quaedam* » hic est non nisi

Multum ille et terris. — —

Vitatur etiam duriorum inter se congressus, unde 35 *pellexit*, et *collegit*, et quae alio loco dicta sunt. Ideoque laudatur in Catulo *suavis appellatio literarum*. Secundum est, ut *sit oratio distincta*, id est, ut, qui dicit, et incipiat ubi oportet, et desinat. Observandum etiam, quo loco sustinendus et quasi suspendendus sermo sit (quod Graeci *ὑποδιαστολὴν* vel *ὑποστιγμὴν*

Virgil. omittit Turic. *ille.* Goth. *inde* pro *unde* (cf. IX, 4, 51). Camp. *idemque* pro *Ideoque.* Flor. *Catullo* cum Camp. et edd. ante Ald., quomodo et VI, 3, 81, cum Guelf. sed sine hisce erroris sociis.

35. *Id est, ut, qui d.*) Turic. *idem qui d.* Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. *i. e. qui d.* cum Goth. Iens. Tarv. Ex Alm. *id qui d.* E Voss. 1, *ut quae dicat.* Haesi, an sequendi essent vetustissimi libri, hac sententia: *Secundum* illud, *ut sit oratio distincta*, quod dixi, continetur hoc praecepto: *et incipiat et desinat is qui dicit* etc., in qua ratione vides alienum *ut*; sed quum facillime intercidere potuerit, inserendum suadenti Regio contra ire non libuit. Vt nunc est, coniunctivi *incipiat*, *desinat* pendent ab *ut*; alioqui essent praecipientis, et pro imperativis. Locatelli ed. obtemperaverit Regio, an e MS. expresserit scripturam, dubitari potest; *et* post *oportet*, quod inserit Regius, mei praeter Iens. omnes habent. Guelf. *etiam incipiat.* Modo *ratio* pro *oratio* Ambr. 2, Guelf. — *Quod Graeci*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Alm. Goth. Iens. (tac. Gesn.) et edd. ante Gryph. Reliqui *quam*; cf. V, 11, 3; VII, 8, 2. Modo Turic. *sustinendum sed.* Flor. *sustinendum et.* Camp. *sustinendus et.* — Ὑποδιαστολὴν) Vel *ὑποστιγμήν.* Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Goth. Vall. (tac. Burm.) et edd. ante Ald. exc. Camp. (nam et Iens. nonnisi unum *vel*) acc. Stoer. Chouat. Leid. Reliqui inserunt *vel ὑποσυ-*

una i. e. *m*, quare singularis ponitur *dissimulatur.* In exemplo quidem illo libri noni hoc *et terris* adiectum non legimus, quo ipso fit, ut utriusque, et elisionis vocalium et corruptae literae *m*, non adeo manifestum fuerit exemplum. Num igitur eo loco haec vocabula adscribenda sunt? Suspicor magis, hic, ubi nunc versamur, male memorem fuisse nostrum eius, quod supra posuerit, quum praesertim id ipsum alibi compareat IX, 3, 52; cf. not. crit.

35. *Alio loco*) Reponendum arbitror: *illo loco* (qualis satis frequens est confusio; cf. X, 1, 24; item XI, 2, 15). Neque enim potuit statim omittere eius, quo nos modo remittebat, loci mentionem; modo latius eundem comprehendas e §. 33 usque ad 40 finem.

In Catulo) Apud Cic. in Bruto c. 74.

Secundum est) Spectat hoc ad ea, quibus *dilucida* fit pronuntiatio §. 33.

Sustinendus—suspendendus sermo) Cf. IX, 4, 68, ubi *sustinetur spiritus.*

36 vocant), quo deponendus. Suspenditur, *Arma virumque cano:* quia illud ad sequentia pertinet, ut sit, *virum, Troiae qui primus ab oris:* et hic iterum; nam etiamsi aliud est, unde venit, quam quo venit, non distinguendum tamen, quia utrumque eodem modo verbo 37 continetur, *venit.* Tertio *Italiam*, quia interiectio est,

στολὴν, quod pro ὑμοδιαστολὴν aliquot libri dare narrantur in Leid., mihi quidem non visi. Ald. Basil. Obr. tres voces dant, quamvis Burmanno testante; desiderare eos *vel ὑποστιγμήν*. Turic. sane et Alm. *vel ὑποστιγμήν* omittere dicuntur, sed in Turic. agnosco errorem, quum illud quod ex eo affertur, ὑποστιτλλὴν manifesto sit ὑποστιγμήν. Fere sic et Ambr. 2; ὑποστεγλιν Guelf. et ὑποσταστολη. Sed aberrationes illae firmant nostram. Sic non solo Goth. duce, id quod doctissimus Schneiderus iam fecerat, Lexicis Graecis proscribemus novitiam vocem; nec quidquam proficit verbosa Gibsoni sedulitas, si maxime in suis Bodl. et Ioann. (quos ne memorat quidem diserte) invenit ὑποσυστολήν. Nec tantum eius oculis credo. Miror quod Camp. a Gesnero discrepantem non notavi.

36. *Illud ad*) Sic Turic. Flor. cum Alm. Reliqui inserunt *virum*. Modo Turic. *quae*, Flor. *qui* pro *quia*. — *Venit, quam quo venit*) Turic. Flor. *veniat q. quod v.* cum Alm. Omnia haec *non distinguendum — continetur* abesse narrantur a Voss. 2, ubi suspicor alterum vel tertium simul deesse *venit.* Nihil tale in Goth. (cf. X, 1, 32). Recepta premitur sane isto post *unde* indicativo, quem ego quomodo tuear non reperio; sed *quod* illud Turic. et Flor. in cuius vicinia recte erat hic modus, stare nequit. Praeterea praesens *veniat* loci huius non est; debebat dici *venerit*, quod tamen si minus facere momentum credatur, inventam putem medicinam, ut expungatur secundo loco verbum (cuius ipsa in hoc sensu frequentia salebras habet) sic: «unde veniat quam, quo, non dist. — *venit.*» — *Eodem modo verbo*) Sic Turic. cum Alm. (quamquam per compendium $\overset{o}{m}$). Reliqui omittunt *modo.*

37. *Quia interiectio*) Turic. *qua iniectio.* Camp. *quia iniectio*; cf. VIII, 2, 15; IV, 2, 121, de *interiiciendo.* — *Dividit — Laviniaque*) Omnia haec omittit Guelf. Sed Camp. modo *Italiam* ignorat. — *Quarto*) Turic. Flor.

36. *Quia illud — pertinet*) Omne id quod adhuc lectum fuit, designatur pronomine *illud*, ut non opus sit cum plerisque, sed recentioribus, libris inserere *virum* post pronomen, qualis structura non est pro elegantia scriptoris nostri; cf. I, 7, 8; IX, 3, 64; IX, 4, 65. Hoc autem tenendum in praecepto, quod *suspendere* opponitur *deponendo* vel *distinguendo.* Neque enim iubemur intervallum his locis facere pronuntiandi (quod nemo non facturus erat); sed τελείαν στιγμὴν ponere vetamur. Ad *suspenditur* intelligendus *sermo*, ne forte credas, ipsa verba Virgiliana facere subiectum. Id vetat quod mox est *hic* adverbium. Subaudies igitur ante illa verba: *in his*, *ad illa* vel tale quid. Quae nostri sensus ratio facit, ut diffidam illi, quam supra (I, 8, 1) dedi *distinguendi versum* interpretationi.

fato profugus, et continuum sermonem qui faciebat, *Italiam Lavinaque*, dividit. Ob eandemque causam, quarto *profugus*, deinde, *Lavinaque venit litora*, ubi iam erit distinctio, quia inde alius incipit sensus. Sed in ipsis etiam distinctionibus tempus alias brevius, alias longius dabimus. Interest enim, sermonem finiant, an sensum. Itaque illam distinctionem, *Litora*, protinus 38 altero spiritus initio insequar: quum illuc venero, *Atque altae moenia Romae*, deponam, et morabor, et novum rursus exordium faciam. Sunt aliquando et sine respi- 39 ratione quaedam morae etiam in periodis: ut in illa, *In coetu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magister equitum* etc. Multa membra habet; sensus

quarta. — *Finiant*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Obr. Reliqui *finiat*. Mox *illam* ante *distinct*. om. Guelf. Idem *spiritu*, et *sequar*, et *altero* pro *altae*.

39. *In periodis*) Turic. *inperio*. Flor *in periho*. Compendium illud Guelf. at Goth. Iens. (tac. Gesn.) mutant expresso ipso *et cetera* cum edd. ante Gr. (conf. V, 11, 12). — *Multa membra habet*) Hoc ordine mei praeter Goth. Iens. edd. posterr. ante Leid. Gesn. Bip. Hi enim *multa h. m.* Id soli coniecturae dedi Gesnerianae, quod cum ipso et Bip. scripsi *habet* singulari numero, ceteris omnibus pluralem ostendentibus. — *Et sicut — circumductio est*) Turic. *suunam circumductionem*. Flor. Camp. *sub unam circumductionem* cum Alm. Voss. 2, Goth. (nisi quod hic addit ab initio *aliquando*); *et unam circumductionem* Ambr. 2, Obr.; *sicut unam circumductionem* Voss. 3; *sicut una c. e.*, Voss. 1. Mihi liquet, in vetustissimo quoque esse *sub u. circumductionem*. Vt autem tota haec ῥῆσις in vulgata laborat, ita Obr. maxime sequendum reor restituentem sic: « ut enim illa *In coetu vero* — etc. multa membra habent (sensus enim sunt alii atque alii sub unam circumductionem); ita paulum — contextus. » Geminatum brevissimo intervallo *enim* nihil moramur, cf. VI, 5, 4; et modo §. 30, 31; *sub* cum accusativo structum vide apud Drakenb. ad Liv. II, 55, 1; *circumductio* est *priodus*, cf. IX, 4, 118; *paulo* pro *paulum* Iens. (tac. Gesn.) cum edd. posterr. ante Ald. — *Sed e*

37. *Qui faciebat*) Insolens haec *faciendi* significatio commune aliquid habere videtur cum illa grammatica, quam vide I, 6, 13 seq. « Continuus sermo eam formam habiturus erat, ut legeretur protinus *Lavinaque* post *Italiam*. »

Sed in ipsis — dabimus) Quamquam ferri sane haec structura potest, fateor magis mihi probari, si, vel expuncta, vel in *his* mutata praepositione *in*, dativus contingat verbo *dabimus*.

enim sunt alii atque alii: et sicut una circumductio est, ita paulum morandum in his intervallis, non interrumpendus est contextus. Sed e contrario spiritum interim recipere sine intellectu morae necesse est: quo loco quasi surripiendus est: alioqui si inscite recipiatur, non minus afferat obscuritatis, quam vitiosa distinctio. Virtus autem distinguendi fortasse sit parva, sine qua 40 tamen esse nulla alia in agendo potest. *Ornata* est pronuntiatio, cui suffragatur *vox facilis*, *magna*, *beata*,

contrario) Sic Flor. Camp. cum Alm. *Sed est contrarios* Turic. Hic item *spiritus* cum Flor. Camp. Modo Flor. *contextis*; et mox Guelf. *surripiendum*.

40. *Beata*) Guelf. *boata*. Obr. *laeta*. Burm. malit *lata*, usus varietate in V, 14, 31, (ubi et Flor. Ambr. 1, *beatissimi*) et hic §. 82: «*latiorem* vocem.» Gesnerus *latum* in vitio poni arbitratur §. 10, ubi vocabulo hoc noster quidem non utitur, sed iis sane, quo ibi nos remittit Qu. locis Cicero, Burmanno autem demonstratum exemplum ipsius coniecturae repugnat; ibi enim profecto est in vitio *latitudo* vocis. *Beatam* igitur *vocem* cum Gesnero intelligere «ut *felix ingenium*» cogor, «quae virtutes omnes habeat, quae sufficiat una omnibus contentionibus, remissionibus, quae eadem, prout opus, sit acuta et gravis etc., quamquam plane quidem non acquiescens in hac interpretatione. Illud in genere videtur tenendum in hac appositorum vocis multitudine, non certa et ad artis formulam redacta discrimina hic notari, sed aliquid latius fundi, in quo possit una appellatio alteri valde respondere. Quid autem sit quod pro *beata* Goth. 2, et Kapp. dicuntur dare *foris*, plane non exputo (Corruptum videtur e *fortis* interpretamento. B.) Nihil tale in meis quidem libris. Mirus etiam Aldus, id quod nemo notavit, post *beata* inserens *bona*. Robertus Titius, indicante Burm., *elata* reponebat pro *beata*. — *Aëra et auribus*) Sic Turic. Flor. Camp. (sed hic *ora* pro *aëra*) cum Alm. Voss. 3, Ald.; *erecta a.* Guelf. ut et marg. Basil.; *aërae tauribus* Ambr. 2. Reliqui omittunt *et*. Modo pro *morae* Flor. *mori*. Pro *pura* Voss. 1, 3 *pulchra*, de qua confusione agentem Bentleium consulere iubet Burm. ad Horat. art. poët. vs. 99. Mox Camp. *atque* pro *utique*. — *Sonos*) Ambr. 2, *sinus* cum Bern., blandienti, sed inani, specie. Voss. 1, 3, *simul*. Guelf. *sine*. — *Et toto — instructa: cui*) Turic. *et toto u. a. organa cui*. Flor. *et tota u. a. organa cui* cum Alm. (cf. §. 27). Guelf. nihil nisi *et* desiderat, haec dans: *intentiones quae toto* etc. Illa quidem Florentina scriptura carere potest participio; neque tamen veram existimo. — Satis mirari virum optimum hic nequeo antiquissimos suos deserentem; et vellem rationes huius indicii addidisset. Mihi certe optima videtur Flor. scriptura; et in levi Turicensis aberratione semina ha-

39. *Sicut — circumductio est*) Cf. not. crit. Locus Ciceronis est Philipp. II, 25. *Surripiendum* spiritum, cf. ad IV, 1, 78.

40. *Beata*) Cf. not. crit.

flexibilis, *firma*, *dulcis*, *durabilis*, *clara*, *pura*, *secans aëra et auribus sedens.* Est enim quaedam ad auditum

bes interpolationis, quae est in vulgata. *Organa* pluraliter fere ubiqne leguntur apnd alios et nostrum §. 16, 20; I, 2, 30, nbi vid. not. Vnicus autem §. 169, locus contra non valet: quem hoc nostro illnstrari qnidem, non huc respicere censeo. BVTT. — *Cum spatio*) Guelf. *tum s.* (cf. IV, 1, 66. Poterat, sicubi alias, hic rectum videri *tum*; sed diligentiorem tamen arbitror rationem vnlgatae. Nec probandus Obr. qui mox *tum est ultra* pro *cum e. u.* item §. 44; idem *tum gratiam.* — *Facile cessurus*) Turic. Flor. (hic primam vocem disiunctim) *facilices rursus.* Camp. (omisso antea *non*) *f. cessurus rursus.*

Secans aëra,[a] *et auribus sedens*) Hoc coniungendum unique vocis proprietati assignandum est, ut apparet inserto hic demum *et*. Neque enim in tanta enumerationis multitudine *et* ita subiiceretnr, si ultimum aeque distaret a proximo, qnam a reliquis. Conatur scriptor virtutes vocis quam manifestissimis notis signare, non qnidem paratis illis, sed quas ipse nunc fingat. Qnare minus assentior Gesnero suavitatem hic magnam vocis agnoscenti, « quae ita demnlserit auditorem, ut etiam post dicendi finem audire illam sibi videatur, quemadmodum ille Nigrini Lucianei auditor c. 7 τῆς φωνῆς, inquit, ὁ ἦχος ἐν ταῖς ἀκοαῖς παραμένει. » Ego magis ad naturalem vocis habitnm refero, ut quae facile possit exaudiri et in aures imas penetret, neo quasi ad earum modo fores accidat. Aliud erat et magis fignrate dictum *sedere* IX, 4, 94.

Est enim quaedam) Neminem hic quaesisse video, quae esset ratio harum sententiarum per coniunctionem *enim* nectendarum. Ne id qnidem quisquam diserte monet, subiectum nostri sensns non esse *pronuntiationem*, sed *vocem*. Quamquam hoc agnovit Gedoynns, qui suis fortasse popularibus recte dicere est visus, qnum rationem, quare *ornatum* appellaretnr aliquod pronuntiationis genus, afferri audiernnt eam, quod esset aliqua vox certo modo comparata etc. Sed ii ante oculos non habuernnt difficultatem, qnae est in latinis, ubi, postquam suffragari dicta est ornatae pronuntiationi vox *magna*, protinus snbiicitnr haec eius rei causa, quia vox sit *non magnitudine*, sed proprietate accommodata ad auditum. Has turbas nt componamus, mutandum erit *enim* in *etiam* (quae est frequentissima confusio; cf. XI, 1, 82), ut intelligatur, etiam praeter illam tantam vocis felicitatem, qualis modo tot eius virtutibus enumerandis demonstrata erat, quaeqne nonnisi raro hominibus contingere potest, esse aliquas naturae in hoc genere dotes, non qnidem summas snfficientes tamen huic negotio. *Ad hoc*, in quo et ipso lapsus est Gedaynus, significatu accipiendnm erit eo, quem vidimus III, 6 53. *Est*, qnale hic in initio sensus, saepissime animadvertimus, velut VII, 2, 11. In hac sane strnctura, etiam ob soni suavitatem *et* fere malis prae *etiam*, velut IV, 2, 128. Sed ne haec quidem dura mutatio, ut *enim* transeat in *et*; cf. Drakenb. ad Liv. XXXIV, 50, 7. Fortasse tamen praestiterit *autem* reponere pro *enim*, quae et ipsa confnsio rara non est; cf. III, 3, 10; item hic §. 62. Ita nullum fueritasyn-

accommodata, non magnitudine, sed proprietate, ad hoc velut tractabilis, utique habens omnes in se, qui desiderantur, sonos intentionesque, et *toto*, ut aiunt, *organo* instructa: cui aderit lateris firmitas, spiritus cum spatio pertinax, tum labori non facile cessurus.

41 Neque gravissimus autem in musica sonus nec acutissimus orationibus convenit. Nam et hic parum clarus, nimiumque plenus, nullum afferre animis motum potest: et ille praetenuis, et immodicae claritatis, cum est ultra verum, tum neque pronuntiatione flecti, neque

42 diutius ferre intentionem potest. Nam vox, ut nervi, quo remissior, hoc gravior et plenior: quo tensior, hoc

41. *Autem*) Sic Turic. Flor. Amb. 2, Guelf. Camp. cum Goth. et edd. ante Gryph. Reliqui *ut*, foedissimo asyndeto, nec ulla proba sententia. — *Et his — et ille*) Turic. Flor. Camp. *in his — ille* (omisso ante *et*) conspirante in priore varietate Alm. Sententia quidem non est nulla in hac ratione: *in his* pro *horum duorum*; nec statim sic recurrit perturbatus pronominum ordo, de quo vide modo §. 40. Elegantior tamen videri potest vulgata. Goth. *et ille — intentionem potest* omittit propter homoeoteleuton. (cf. §. 36). Pro *ultra*, Flor. *vulnera*. — *Praetenuis*) Guelf. *protinus* (superscripta sunt haec *ptenuis*, *pennis*). Obr. *pertenuis*, ut secunda Guelf. manus. Sed cf. XI, 1, 31.

42. *Hoc gravior*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelferb. Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Alm. Reliqui inserunt *et*; sed vicissim unus Camp. idem infercit

deton in nostra sententia. *Vtique* significat, id saltem non debere desiderari in ista vocis mediocritate, ut omnibus sonis satisfaciat.

Toto — organo instructa) « Cui non unus modo atque alter sonus respondeat, sed quicumque sunt in polychordo vel hydraulico organo, toni pareant. Vid. XI, 3, 16, uti tubos quosdam vel tibias intelligi, per quas spiritus meet, apertum est: sectione vero 169, *organum* esse systema plurium sonorum. Elegans Tertulliani descriptio ex lib. de anima c. 14, etiam hic legatur: *Specta portentosissimam Archimedis munificentiam, organum hydraulicum dico, tot membra, tot partes, tot compagines, tot itinera vocum, tot compendia sonorum, tot commercia modorum, tot acies tibiarum, et una moles erant omnia.* Ctesibio tribuit, et nominat Plin. VII, 37 *sq.* 38, et leguntur hodie machinationes id genus in discipuli illius Heronis Spiritualibus in fine. Poëticas descriptiones suppeditavimus ad Chrestom. Plini XLVII, n. 12, p. 404. » Gesnerus.

41. *Gravissimus—in musica sonus*) Nihil aliud *in musica* hic significat, quam si dictum esset *in chordis*, vel *in lyra*, et recte νήτης et ὑπάτης admonet Pseudo-Turnebus; cf. I, 10, 3.

tenuis et acuta magis est. Sic ima vim non habet, summa rumpi periclitatur. Mediis ergo utendum sonis, hique cum augenda intentione excitandi, cum summittenda sunt temperandi. Nam prima est observatio 43 recte pronuntiandi, *aequalitas*, ne sermo subsultet imparibus spatiis ac sonis, miscens longa brevibus, gravia acutis, elata summissis, et inaequalitate horum omnium, sicut pedum, claudicet. Secunda *varietas*, quod solum est pronuntiatio. Ac ne quis pugnare inter se putet ae- 45

mox ante *tenuis*. Pro *quo* autem *tam* Iens. et posterr. edd. ante Ald. correxit Regius. Errore carent MSS. et princeps. Mox Turic. Flor. *tenuissem acutum* pro *tenuis et acuta*; item *summarum periclitatur*, pro *summa rumpi periclitatur*, proclivi errore. — *Ergo — excitandi, cum*) Turic. Flor. *e. utensionis eique tum a. interpretatione e. tum.* Ambr. 2, *igitur u. s. h. tum a. i. e. tum*, et sic plane Guelf. (nisi quod *ergo*, et *hi quoque*, quorum utrumque et Goth. tac. Gesn.) Ex Alm. nihil affertur nisi *interpretatione*. Camp. *e. u. s. ii quoque e. a. intentio est e. c.* cum Vall. et edd. ante Ald. Is enim *iique* cum Bad.; *hique* diserte narrantur Alm. Voss. 1, 3; sed *ii quoque* Voss. 2; *intentione* nobiscum Voss. 3. Reliqui *igitur* (hoc edd. post Camp. exc. Ald. cf. V, 10, 54) u. s. *h. o. a. intentio est e. c.* Suspicor primitus fuisse *sonis est hique*, quo minus placet verbum substantivum ponere pro ablativo *intentione*. Et hic et mox *summissis et* per duplicem *m*, prae quo Gesnerus maluit *subm.* (Nec in posterum auctoritatibus defendemus nostram rationem, quacum Turic. Flor. semper, ni fallor, reliquorum optimi plerumque conspirant; conf. et *summoveri* XI, 1, 86; XII, 2, 15). Ambr. 2, postremum *summisisset*. Turic. autem, Flor. Guelf. omittunt *et* post participium (pro quo ipso *summis* Flor.) *Inaequalitatis* mox Camp. Post *claudicet* Iens. inserit iterum *sermo* cum edd. posterr. ante Stoer. male, nec ullo addicente MS. Iidem qui hic et mox §. 45, *summisso*.

43. *Secunda varietas*) Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. *secundo varietatis* cum

43. *Quod solum est pronuntiatio*) Non tam *varietatem* ipsam solam dicit esse pronuntiationem, sed tum demum esse *pronuntiationem*, quae quidem mercatur huius nominis honorem, si *varietur* illa. Quare maluit neutrum genus hic prae feminino; cf. IX, 4, 33; item hic §. 35. Ita supra ne *dicere* quidem quemquam agnoscebat, nisi qui disposite etc. X, 7, 12.

44. 45. *Ac ne quis — soni intentio*) In his qui orationem expedire cupiat, eum notas criticas inspicere oportet. *Discordantem ab oratione vocem* demonstrat Almelov. in loco Pliniano Epist. II, 19, 6, sed levi similitudinis specie deceptus, propter *discordiae*, quod ibi est, vocabulum. Idem in μονοτονίᾳ Ciceronis utitur loco Brut. c. 66, *vocis parva contentio, omnia fere ut similiter atque uno modo dicerentur.* Quod ait noster *paulo post se tractaturum*, id est in loco de *apta* pronuntiatione a §. inde

qualitatem et varietatem; quum illi virtuti contrarium vitium sit inaequalitas, huic, qui dicitur μονοειδὴς, quasi quidam unus aspectus. Ars porro variandi quum gratiam praebet, ac renovat aures, tum dicentem ipsa laboris mutatione reficit: ut standi, ambulandi, sedendi, iacendi vices sunt, nihilque eorum pati unum diu
45 possumus. Illud vero maximum, (sed id paulo post

Alm. — *Quod solum*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Iens. et posterr. ante Ald. acc. Leid. Rollin. Sed Goth. *quod sola*. Camp. *quae sola*. Reliqui *quae solum*. Modo post *varietas* mecum *est* omittunt Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Bad. qui e Vall. inseruit parum eleganter, nec credo, quod narrant, esse in Alm. Ex illo *varietatis* vetustissimorum efficio: *varietas*, *id quod* etc.

44. *Vitium sit*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. Reliqui *s. v.* Modo *putat* Turic. et sola Leidensis omittit *Ac* ante *ne quis*. — *Qui dicitur — quasi quidam*) Turic. *quae d. μ.* (saltem nihil varietatis notatur in graeco) *q. q.* Flor. *quae d.* ανομοια (Graecum valde simile huic praefert Tarv. sic: ανομια) *q. q.* Ambr. 2, *qui* (sic enim refertur) *d.* MONOIΔIe *quisi q.* Guelf. *quae d. μονωδία q. q.* Femininum *quae* ex Voss. 1, 2, quoque affertur; item *que* pro *qui* est in Goth. (tac. Gesn.) Sed Bern. *quae d. μονοειδιὰ qui si quidem*. Obr. *quae d. μονοειδία q. q.* Edd. ante Ald. hoc ordine *quae d. quasi quidam μονοειδὴς* praeter Camp. qui ad amussim nostrum dat, ut possit inde profecisse videri corrector ille Regius; sed ordinem huius tenent omnes MSS. — *Aspectus. Ars porro v. quum*) Turic. *aspectos porro v. ei.* Etiam Alm. narratur omittere *ars*. — *Renovat*) Ambr. 2, Guelf. *renovet*. Hic et *unum* omittit ante *diu*.

45. *Sed id*) Turic. Flor. Camp. *s. illud*. Et mox Flor. *pertractavimus* pro *post tr.* Turic. *post tractavimus*. Item *confirmanda* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Alm. Voss. 1, Goth. et edd. ante Ald. exc. Camp. qui tamen ante hanc vocem inserit *et*. — *Discordet una quaedam*) Turic. *discorde. V. i. i. q. G. μ. v. ita q.* Flor. item *ita* pro *una*. Camp. *discordare videamur. Igitur illa q. G. μ. v. u. q.* Voss. 1, *videmus* pro *vitemus*. Goth. *quidem* pro *quaedam*. In sequentibus Voss. 2, *ac toni* dare narratur, quale nihil Goth. (cf. §. 41); sed hic supra *ratione* (tac. Gesn.) pro *oratione* ante *discordet*. Huc usque percensui loci, ut nunc est, vexatissimi varietates, quo facilius multiplicem eius difficultatem demonstrare possem. Namque, ut ab hoc ordior, minime placet, quod, quum modo Graecum vitii vocabulum retulerit, continuo, quasi nihil tale praecesserit, iterum μονοτονίας, ut graece vocetur, mentionem facit. Maius autem fit illud incommodum, si scripturas vetustissimas prioris vocis graecae intuemur. Censet quidem Capper., quae est fatua eius oratio, neque enim lenius hic ullum congruit vocabulum, « satis proba-

62. Ad « nihil — unum diu; » cf. I, 12, 7.

tractabimus) quod secundum rationem rerum, de qui-

bilitatis habere videri lectionem Obrechti» (quae est et Bern.), sed an vocabulum graecum esset μονοειδία, quaerere neglexit magnus Hellenistes. Mihi liquet verbum illud, ut quisque vetustissimus est liber, exhiberi ita: μονῳδία, nec caret auctoritate ista appellatio, quae tamen ipsa sane novis nos premat interpretandi miseriis. Vt enim iam negligatur ea, de qua dixi, molesta μονῳδίας et μονοτονίας similitudo, quid est, quod μονῳδίαν reddit noster «quasi quendam unum *aspectum?*» Nihil illic oculi gerunt, aurium est negotium. At si rursus permitteres te malis vulgatae, quippe quae careat hisce naevis, vide mihi insolentiam et inconstantiam dicendi, ubi primum, id quod tetigi, in mero audiendi opere *aspectus* foris arcessitur, deinde graeca dictio sic implicatur orationi, ut fiat ea, non artis aliquod vocabulum, sed latini, quo utitur noster in explanando, substantivi appositum: μονοειδὴς *aspectus*. Nec usquam in libris ostenditur, quod tamen magis ferri poterat: «quod dicitur μονοειδές.» Quod autem Turic. nulla notatur in hoc graeco differentia, obscurioribus literarum ductibus imputo, qui agnosci non potuerint. Equidem mihi ipse irascor, quod nihil sani extundo. Debebat enim, si forte *cantus* excidisset post *unas*, ratio aliqua iniri mutandae vocis *aspectus*, in qua vitium satis aperte demonstrat Turic., *aspectos* profecto non daturus, nisi aliquid male lectum ibi esset a librario. Hoc modo compendifaceremus melioreque aliquo mutaremus etiam molestum illud *ars*, quod novitium corrigentis librarii commentum esse, plane mihi persuadetur. Rursus *porro* probum est et habet solitam nostro vim in transitu et oppositione; cf. II, 3, 5, III, 6, 8. Alioqui *pronuntiationis variandas* sane blandiri possit. Praeter haec salebrae sunt in eo quoque, quod illud *ne quis — putet* manet ἀνανταπόδοτον; quamquam video posse intelligi simplicem dissuasionem; sed hoc si voluisset Qu., dicturum arbitror: *Nec quisquam — putet*, non ut nunc est, ubi *Ac* iubet exspectare pendentem inde sententiam. Neque enim credo iungi sic posse: «Ac, ne — aspectus, ars porro etc.» Alias enim *porro* in initio sensuum poni solet. Sic apparet, opinor, etsi res et sententia satis perspiciatur in hisce, orationem tamen longe esse a sanitate, quam, ne coniecturis quidem tentandis, ei reddere mihi contingit, contento utcumque hac difficultatis expositione. Gallaeum, glossas accusantem in hisce *quasi — aspectus* et *una — intentio*, commemorare vix attinet. Verba haec *ipsa laboris — diu possumus* habet Floril. Santen. hisce solis mutatis: *mutatio*, *nihil*, vel *nil*. — Nimium mihi de hoc loco sollicitus videtur fuisse vir optimus. Nam quod ad sensum vocis μονοειδὴς per oculos explanatum attinet, observandum, genus hoc vitii non statim diserte ad orationem eiusque actionem hic referri, sed in universum proponi, ut ipsa etiam illa *inaequalitas*, *varietas* etc. Recte autem vox, quae a primitivo εἶδος formata est, explicatur notione *aspectus*; quod tamen in hac sensuum serie non facit Qu. nisi addita particula *quasi*. Quod autem timide prorsus, ob codicum consensum, et ne coniecturae quidem instar proponit Sp. «quod dicitur μονοειδές», illud optimum equidem iudico et veram scriptoris nostri manum. Nam poni hic debuit, quod differret ab illa, quae sequitur, μονοτονία ut genus a specie. Retineri porro debet utique illud *Ars*, quod nescio cur alio vocabulo mutatum optabat Sp.,

bus dicimus, animorumque habitus, conformanda vox est, ne ab oratione discordet. Vitemus igitur illam, quae Graece μονοτονία vocatur, una quaedam spiritus ac soni intentio: non solum ne dicamus omnia clamose, quod insanum est; aut intra loquendi modum, quod motu caret; aut summisso murmure, quo etiam debili-
46 tatur omnis intentio: sed ut in iisdem partibus iisdemque affectibus sint tamen quaedam non ita magnae vocis declinationes, prout aut verborum dignitas, aut sententiarum natura, aut depositio, aut inceptio, aut

quodque nonnisi in uno alterove quamvis antiquissimo codice facillimo lapsu deest. Illud denique *ne quis — putet* loco simplicis dissuasionis habere non idoneis de causis detrectare mihi videtur Sp. Nam quod sit, dicturum fuisse Qu. *Nec quisquam putet*, illud non concedo: nusquam enim vox *nec* vel *neque* ita adhibetur, ut resolvende sit in *et ne*: quarum particularum loco in copulandis quidem sententiis usurpatur *neve* vel *neu*; in transitu autem, qualis hic est, aliter variari nequeunt illae nisi hoc ipso, quod hic legitur, *Ac ne*. Butt.

Intra loquendi) Turic. *inter alloquentem* eum Alm. quemquam hoc per compendium. Flor. *intra alloquentem*. Erroris origo patet in Turic. Pro *debilitatur* Turic. Flor. *dedi latus*. Camp. *debilitetur*. Mox *declamationes* foedum vitium Guelf. cum Iens. et edd. posterr. ante Bad. Nihil tale in Camp. qui nec *caret* post *motu* omittit cum Iens. et edd. ante Ald. Sed *sunt — quidem* paulo ante Turic. Camp.

46. *Inceptio*) Turic. Flor. Camp. *interceptio* cum Alm. male; vox proba *inceptio* et huius loci. Modo *depropositio* Ambr. 2; *dispositio* Goth. Omnia haec omittit Guelf. *aut verborum — sententiarum natura* inter duo *aut*. Solitus error *postulavit* in Turic. Flor. *Alia reductiora* omittunt iidem cum Alm. *Subductiora* det Camp.

45. *Intra loquendi modum*) Cf. §. 8. Solita autem *loquendi* et *dicendi* oppositio; cf. IV, 2, 118, qua usus est Eupolis, referente Plutarcho in Alcibiade, p. 196. E: λαλεῖν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λέγειν. Quid mox sit *etiam*, parum assequor. Sane *debilitatur* murmure omnis intentio, ut non videtur opus hoc tanquam inexspectatum lectori ingerere addendo *etiam*. An ita accipies: « ipsa quoque intentio debilitatur »? Ne hoc quidem valde placet.

46. *Aut depositio, aut inceptio*) Haec transposite malit Gesnerus; praeter necessitatem, ut opinor, quoniam *clausulae* notabiliores *initiis*, ut in compositione (IX, 4, 62), ita in pronuntiatione. Neque eidem assentior *depositionem* intelligenti θέσιν talem, « quum ad finem sententia non illa quidem eodem plane tenore profertur, sed nec praecipitatur, sed moderato quodam flexu et inclinatione *deponitur*. » Hoc *clarum* esse eit ex istis §. 38, *deponam — exor-*

transitus postulabit: ut qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt, sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobilissima pro Milone principium, nonne ad singulas paene distinctiones, quamvis in eadem facie, tamen quasi vultus mutandus est? *Etsi vereor, iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem timere.* Etiamsi toto proposito contractum atque summissum, quia et exordium est, et solliciti exordium: tamen fuerit, necesse est, aliquid plenius et erectius, quum dicit, *Pro fortissimo viro*, quam quum, *Etsi vereor*, et, *Turpe sit*, et, *Timere.* Iam secunda respiratio increscat oportet, et naturali quodam conatu, quo minus pavide dicimus,

47. *Nobilissima*) Turic. Flor. *novissima* cum Alm. Modo Camp. *Praeponamus.* Pro *facie* idem *facile.* Flor. autem pro *iudices* dat *vidit.*

48. *Etiamsi toto*) Sic Camp. *Etiam toto* Turic. Flor. cum Alm. Reliqui inserunt *est.* Mox *commissum* Turic. Flor. Camp. cum Alm. Pro *quia* Turic. Flor. *quae*, Ambr. 2, Guelf. *qua.* Camp. *quod.* Postremus cum edd. ante Ald. post coniunctionem omittit *et*, male. — *Quum dicit*) Sic Turic. Camp. Reliqui *dum*; cf. X, 6, 7. Inter *viro* et *quam* Goth. (tac. Gesn.) inserit *dicere* cum Iens. et edd. posterr. ante Gryph. Sed Guelf. *quum* omittit ante *Etsi*, ut et Iens. (tac. Gesn.) cum edd. posterr. ante Ald. acc. Badio. Mox Camp. pro *et Timere* dat *etiam T.*

dium faciam. Equidem ibi nullum flexum vocis neque quidquam proprium video artificiosae pronuntiationis, sed plenam sensus enunciandi conclusionam, τελείαν στιγμὴν diversam ab ὑποστιγμῇ. *Sententiarum depositio* est ubi nullus fit transitus; neque enim ante hunc plane *deponenda* vox, sed *suspendenda*; quod mihi ostendi videtur illo ipso, quo Gesnerus nos remittit, loco.

Eminentiora — reductiora. His illustrandis praeter alia minus propria adhibet Burmannus II, 17, 21, quo loco *eminere* et *recedere* dicuntur quaedam in opere pictoris; item Philostr. in vita Apoll. II, 20, τὸ εἰσέχον et ἐξέχον, ubi Olearius nostro utatur (cf. VIII, 5, 29). Picturae vocabula peritissime usurpavit; cf. VIII, 3, 25.

47. *In eadem facie, tamen—vultus*) Egregie et maxima cum proprietate opponuntur *facies* et *vultus* (magis quidem quam *frons* et *facies* IV, 1, 42), et hinc, quod tamen non adeo manifestum, sua de *vultu* et *facie* sumpsisse Vallam (Eleg. IV, 13, p. 315) suspicatur Badius.

48. *Contractum atque summissum*). Hic verba prope synonyma. Aliter usurpata supra XI, 1, 45.

49. *Quo minus pavide dicimus*) Di-

quae sequuntur, et quod magnitudo animi Milonis ostenditur, *Minimeque deceat, quum T. Annius ipse magis rei publicae de salute, quam de sua perturbetur.* Deinde quasi obiurgatio sui est, *Me ad eius causam pa-*
50 *rem animi magnitudinem afferre non posse.* Tum invidiosiora, *Tamen haec novi iudicii nova forma terret oculos.* Illa vero iam paene apertis, ut aiunt, tibiis, *Qui, quocumque inciderunt, consuetudinem fori, et pristinum morem iudiciorum requirunt.* Nam sequens latum etiam atque fusum est, *Non enim corona consessus*
51 *vester cinctus est, ut solebat.* Quod notavi, ut appareret,

49. *Quod magnitudo*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Bern. Reliqui *quo m.* — *Rei publicae de salute*) Sic Turic. Flor. Reliqui *de r. p. s.* cum Cic. libris. Sed iidem modo *maius*. Mox *partem* et *invidiosa ora* Flor.

50. *Inciderunt, consuetudinem*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Alm. Voss. 1, 3. Reliqui inserunt *veterum* e Cicerone. Sed Camp. *inciderit* et *requirit.* Pro *iudiciorum* Turic. Flor. *iudicio*; cf. X, 7, 4. Guelf. *desiderant* pro *requirunt* cum marg. Basil. cf. Ern. not. ad loc. Cic. Modo pro *tibiis* Camp. *oculis* (manifesta imperiti librarii correctione). Pro *fusum* Ienson. (tac. Gesu.) *effusum* cum edd. posterr. ante Basil.

ctum est *quo minus* pro *quia minus* (sic *eo minus* VIII, 3, 13), non *ut eo minus*; sed hoc facile intelligitur indicativo, non coniunctivo, subiecto. Parum tamen hoc attenderant qui mox fere omnes « *quo* magnitudo — ostenditur » verum crediderunt, *quo* pronomen relativum, nisi fallor, interpretantes, quod referretur ad « *conatu* », eodemque trahentes prius *quo.* Inde est quod Rollinus *et* post *oportet* supervacuum censet, nisi forte significet *etiam*; cui nihil opponit Burmannus. Sed respondet *et* hoc alteri ante *quod*, sententia tali: « *Non solum* naturali quodam conatu, quia sequentia minus pavide dicimus, increscat oportet secunda respiratio, *sed etiam* propterea quod magnitudo animi Milonis ostenditur.

50. *Apertis — tibiis*) Nihil ad huius proverbii illustrationem VV. DD. afferunt, nisi ut remittant ad I, 11, 6. Equidem, Erasmo duce (Adag. I, 5, 96), huc similitudinis certe causa advocaverim, quibus utitur Gesnerus ad I, 2, 30 versus Sophocleos (Brunck. Fr. Incert. 80): φυσᾷ γὰρ οὐ σμικροῖσιν αὐλίσκοις ἔτι, Ἀλλ' ἀγρίαις φύσαισι φορβειᾶς ἄτερ (cf. Langbaen. ad Long. p. 20). Apparet hic minus tectam significari eorum quae fiant in iudicio reprehensionem, quum in proximis invidia modo eidem facta fuerit.

Nam sequens — fusum est) « Tantum abest, ut sit contractum atque summissum. »

non solum in membris causae, sed etiam in articulis esse aliquam pronuntiandi varietatem, sine qua nihil neque maius neque minus est. Vox autem ultra vires urgenda non est. Nam et *suffocatur* saepe, et maiore nisu minus clara est, et interim *elisa* in illum sonum erumpit, cui Graeci nomen a gallorum immaturo cantu dederunt. Nec *volubilitate* nimia confundenda, quae [52] dicimus: qua et distinctio perit, et affectus; et nonnunquam etiam verba aliqua sui parte fraudantur. Cui contrarium est vitium nimiae tarditatis. Nam et difficultatem inveniendi fatetur, et segnitia solvit animos,

51. *Neque maius — est*) Guelf. *neque minus neque maius e.* Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. posterr. ante Stoer. *nec minus nec maius e.* Post haec verba autem Camp. iterum inserit *Non enim vester — solebat — Suffocatur*) Sic Camp. *Suffocat* Turic. Flor. Reliqui *suffocata*, in quo est pravus participii tanquam adiectivi usus (cf. XI, 2, 20). Mox Turic. *usu*; Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *nixu* cum Voss. 2; cf. VIII, 4, 9; II, 12, 2. Guelf. *illisa* et *irrumpit*; quorum posterius a pr. m. et in Goth. fuit. — *Graeci nomen*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Goth. (err. Gesn.) Camp. cum Alm. Ienson. et edd. ante Gryph. acc. Ohr. Reliqui χλωσμὸν inserunt male; nec igitur attinet vocem, quae recentiorum huic loco illostrando commentum est, emendare et ad varitatem redigere, in quo occupatur doctissimus Schneiderus in Lexico Graeco.

52. *Qua et distinctio*) Toric. Flor. *quae d.* Camp. *qua d.* Modo quod sphalma Stephanianum *confidenda* mutat in *concidenda* Gallaeus, nihili est. Neque ego magis quam Burm. ullum vidi librum, qui, id quod Salmas. ad Tertull. Pall. pag. 158, tanquam «editionum» lectionem notat, *fundantur* daret pro *fraudantur*. Mox Turic. Flor. *inveniendis fateretur*; item Turic. *sed iniquos aliquid*. Flor. *sed in quos aliquod* pro *et in quo est aliquid*. Ex Alm. *si iniquos*, omisso *aliquid*. Verba *promptum sit os* omittunt Turic. Flor. cum Alm. Pro *lentum* Goth. (tac. Gesn.) *emptum*.

51. *Membris — articulis*) Elegans translatio, quo deduxit usus horum vocabulorum in figuris (IX, 3, 98), et in compositione (IX, 4, 122; item apud Cic. de Or. II, 88). Quod autem sine hac varietate negat quidquam maius aut minus esse, eodem redit quod de pictura mutuatus erat §. 46. Neque enim sine ea umbrae ullae in tabula.

A gallorum — cantu) Quam hic in mente habuerit Qu. graecam vocem, viri docti non exputant: nam plane alienus est suffectus ille χλωσμὸς (v. not. crit.), quae gallinarum est glocitatio. Ad rem autem recte huc advocant Iuvenalis (III, 90) «vocem angustam, qua deterius nec ille sonat, quo mordetur gallina marito.»

et, in quo est aliquid, temporibus praefinitis aquam perdit. Promptum sit os, non praeceps: moderatum,
53 non lentum. Spiritus quoque nec crebro receptus concidat sententiam: nec eo usque trahatur, donec deficiat. Nam et deformis est consumpti illius sonus, et respiratio sub aqua diu pressi similis, et receptus longior, et non opportunus, et qui fiat, non ubi volumus, sed ubi necesse est. Quare longiorem dicturis periodum colligendus est spiritus: ita tamen, ut id neque diu, neque cum sono faciamus, neque omnino ut manifestum sit: reliquis partibus optime inter iuncturas sermonis revo-
54 cabitur. Exercendus autem est, ut sit quam longissimus: quod Demosthenes ut efficeret, scandens in adversum continuabat quam posset plurimos versus. Idem, quo facilius verba ore libero exprimeret, calculos lingua volvens dicere domi solebat. Est interim et longus, et plenus, et clarus satis spiritus, non tamen firmae intentionis, ideoque tremulus: ut corpora, quae aspectu integra, nervis parum sustinentur. Id βράγχον Graeci

53. *Receptus*) Flor. *receptum* cum Alm. non Turic. (cf. §. 40). Mox *non* ante *ubi* omittunt Turic. Flor. cum Alm. sed Turic. prius quoque ante *opportunus* desiderat. *Diu neque* omittit Guelf. Mox Ambr. 2, *perihodon*, Guelf. *periodon*. Pro *optime* Turic. Flor. *optimum ei*.

54. *Continuabat*) Guelf. *concinebat* cum marg. Basil. (sed ibi est *conciebat*) Gryph. (1536) referente Burm.

Idem, quo) Turic. Flor. *de quo quo*. Pro *ut corpora* iidem *et e*. (cf. §. 21).

55. Βράγχον) Ambr. 2, ΒΡΑΜΟΝ. Guelf. *βκαμον*. Tarv. *βραγμον*. E vetustissimis nil affertur diversae scripturae. Id ipsum quod Tarvisina dat, Ge-

52. *Est aliquid*) Sc. momenti, ut plene habes IX, 4, 84. Cf. IX, 4, 65.

Temporibus praefinitis) Puto hic versatum illum male continuandi solitum librariis errorem, et reponendum esse *praefinitam*. Qui enim dativum *praefinitis temporibus* repetat a verbo *perdit*, quasi *tempori perdatur* id, quod eidem non inservit, insolentius hoc dicendi genus vix ullis probet exemplis.

53. *Reliquis partibus*) Quod hic praemitti velit Francius *in*, non opus est; cf. X, 1, 88.

54. *Demosthenes*) Vid. ad X, 3, 25.

55. Βράγχον) Cf. not. crit.

vocant. Sunt qui spiritum cum stridore per raritatem dentium non recipiunt, sed resorbent. Sunt qui crebro anhelitu, et introrsum etiam clare sonante, imitentur iumenta onere et iugo laborantia. Quod affectant quo- 56 que, tanquam inventionis copia urgeantur, maiorque vis eloquentiae ingruat, quam quae emitti faucibus possit. Est aliis concursus oris, et cum verbis suis colluctatio. Iam tussire, et expuere crebro, et ab imo pulmone pituitam trochleis adducere, et oris humore

snerns coniectura eruit, quum adhuc quidem vox ista graeca incognita sit, repetens illud e loco Hippocratis Epid. VII, 11, ubi teste Foësio pro βραγχώδης MSS. habent βραγμώδης. Neque enim in βράγχῳ, ut usurpatum videamus a scriptoribus, posse, id quod hic fiat, agnosci *longum*, *plenum*, *satis clarum spiritum*. Deinde fontem vocabuli βραγμὸς eum eodem Foësio censet esse βραχεῖν, quod apud Hesychium reddatur ἠχῆσαι, ψοφῆσαι (et notissimum sane Homericum ἔβραχε); unde deducit significatum sonum, qualis e figlinis vitiosis et rimam agentibus exeat; eumque hic a Fabio describi. Quae omnia satis mihi blandiri fateor. — *Iugo*) Flor. *iuga* (solito errore, de quo §. 52). Alm. *honore* pro *onere*, neutro meorum addicente (cf. 53).

56. *Maiorque — quae*) Turic. Flor. *maior qui se loquentiae ingruatur maiorquae*. An forte praetuleris haec: *atque vis — ingruat maior quam quae?* item *tumura* pro *humore* cum Alm. *Immitti* Goth. pro *emitti*. Meeum *expuere* Camp. et edd. ante Gibs. Reliqui *S* inserunt, nec codd. recedere narrantur, nisi quod Goth. (tac. Gesn.) *et spuere*. Guelf. Camp. *trocleis* sine aspiratione cum edd. ante Gryph. exc. Tarv. Paulo ante *alius* pro *aliis* Iens. (tac. Gesn.) cum edd. posterr. ante Basil. exc. Aldo; *et* ante *aliis* inserit meorum solus Gryph. Sed Voss. 1, 3, *Est en al. — Loquendo*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Goth. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. cum Alm. Voss. 2, et edd. ante Basil. exc. Camp. Reliqui *eloquendo*. Vt toties *aloqui* reposuimus (cf. lib. IX extr.), ita hic vicissim expellendum erat. — *Spiritus*) Ambr. 2, *spiritum*, et sic e veteri libro Salmasius ad Tertull. de Pall. pag. 164, qui tamen hanc in accusativo duriorem structuram exemplis non probat. Mox Turic. Flor. *qua tamen*; iidemque omittunt *accidunt*. Camp. *vocis sint*.

Sunt qui — recipiunt — resorbent — imitentur) Hic quoque religiose libros sequimur nostros, miro modo primum indicativum, deinde coniunctivum dantes; cf. mox §. 60. Ne illud quidem Oudendorpii decretum, verbis opinionem et sensus animi significantibus coniunctivum assignans, hic quidquam proficere video; cf. nos ad XI, 1, 82; et IX, 4, 33.

56. *Concursus oris*) Cf. X, 7, 8; item hic §. 121.

Trochleis) Fateor hanc similitudinem abruptius inductam videri. Reponam equidem quod facile excidebat *velut*. Qui autem hic aliquid

proximos spargere, et maiorem partem spiritus in loquendo per nares effundere, etiamsi non utique vocis sunt vitia; quia tamen propter vocem accidunt, potissimum huic loco subiiciantur. 57 Sed quodcumque ex his vitium magis tulerim, quam, quo nunc maxime laboratur in causis omnibus scholisque, cantandi: quod inutilius sit, an foedius, nescio. Quid enim minus oratori convenit, quam modulatio scenica, et nonnunquam 58 ebriorum aut comissantium licentiae similis? Quid vero movendis affectibus contrarium magis, quam, quum dolendum, irascendum, indignandum, commiserandum sit, non solum ab his affectibus, in quos indu-

57. *Sed*) Turic. Flor. *se.* Mox Turic. Ambr. 2, *is* pro *his.* Goth. (tac. Gesn.) *iis.* Tum Ambr. 2, *liberatur* cum Bern. Sed Flor. *candita* pro *cantandi* cum Alm. ubi Burm. suspicatur *cantica*, vel *canticum*, inelegauti structura. Guelf. *inutilis.* Turic. Flor. *ante fedius.* (Nemo reponat *anne*) Camp. *inut. an fed. sit.* — *Comissantium*) Turic. *commisantium.* Bern. *comisantium.* Guelf. *comessantium* cum Goth. (si modo) Locat. et edd. posterr. ante Burm. exc. Ald. Bad. Obr. eodem redeunte Capper. e quo liceat quaerere, qui sint quos *comassantium* scribere narrat *tanquam a κωμάζειν*; cf. VII, 10, 9. *Commensantium* Camp.; *comesantium* Voss. 2, Bad. qui a *comedo* repetens duplicem *m* proscribit, nec *s* geminatam fert; *commessantium* Iens. (err. Gesn.) cum Vall. Tarv. Ald. *Commessantium* Obr. conf. Drakenb. ad Liv. IV, 7, 5. Nostrae rationi addicere videntur Flor. Ambr. 2, ut et III, 6, 26, Ambr. 1, ubi Flor. *comesatur* (a sec. m. *comesator*), Ambr. 2, *comisator*, Camp. *comessator.* Pro *dolendum* mox Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *docendum* cum Voss. 1, 3; cf. mox §. 61.

58. *His affectibus*) Sic Turic. Ambr. 2, Guelf. Camp. Reliqui *iis a.* Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *effectibus*; cf. VIII, 6, 63. Mox *indicendus* Ambr. 2, cum Bern. *Foris* Guelf. cum Voss. 1, 3. — *Rhetoras*) Sic Turic. (nisi quod *reht.*) Flor. Ambr. 2, (hic *reth.*) cum Alm. Iens. Tarv. Loc. Venet. *Horas* Voss. 1. Reliqui *rhetores.* Modo *litia* Camp. item *seviorem.* Obr. *in cantando* male pro *cantandi*, ubi Bern. *in cantandi.* Mox *quamquamne* Turic. Flor. cum Alm.

tentant, *tracheis* substituere audentea pro *trochleis*, ad partes vocatia Macrobio (VII, 15), et Gellio (XVII, 11), nihil prorsus agunt; quorum auspicionem primus memorat Laurentius Valla apud Badium, ita tamen ut ipsius fuisse haud aegre agnoscas.

Proximos spargere) «Ablegat nos hic Burmannus ad sua in Petro, c. 44, observata et Schol. Aristoph. Acharn. 1149.» Gesnerus. Add. Cresoll. Vacatt. Autumn. II, 7, 14, p. 245.

57. *Inutilius*) Cf. XI, 2, 48. De cantu hoc cf. §. 23.

cendus est index, recedere, sed ipsam fori sanctitatem ludorum talarium licentia solvere? Nam Cicero *illos ex Lycia et Caria rhetoras paene cantare in epilogis* dixit. Nos etiam cantandi severiorem paulo modum excessimus. Quisquamne, non dico de homicidio, sacrilegio, parricidio, sed de calculis certe atque rationibus, quisquam denique, ut semel finiam, in lite cantat? Quod si omnino recipiendum est, nihil causae est, cur non illam vocis modulationem fidibus ac tibiis, immo hercule, quod est huic deformitati propius,

59

De aote *hom.* omittunt Ambr. 2, Guelf. Pro *quisquam* Turic. Flor. *quis* cum Alm. Pro *fidibus ac tibiis* Voss. 1, 3, mire *sub his actionibus.*

59. *Hercule*) Sic Turic. Camp. cum Alm. Reliqui *mehercule*, nisi quod Ieos. (tac. Gesn.) *mehercules* cum edd. ante Gryph. qood cootra Vall. seqoi se testatur Badius; cf. VI, 3, 74; *turpius* Camp. pro *propius*. Mox pro *nec*

58. *Ludorum talarium*) Non est unum, in quo haereamus, quod forma tertiae declinationis hinc aliena obiicitur, quum, id quod notant VV. DD., *talarium*, non *talarem*, ludum Cicero dicat Offic. I, 42; ad Att. I, 16. Sed longe difficilius dictu, quae sit ratio, quum scenae modo admoniti simus, ad aleae lodom protinus deveniendi. Cui equidem nequaquam iis concilior, quae Gesoero ministravit Werlhofius, Ciceronis verbis Philipp. II, 23: « Hominem omniom nequissimum, qui non dubitaret *vel in foro alea ludere* etc. » Etiam minus satisfacit Gesnerus *talium* reponi suadeos pro *talarium*, quo dici non potest quantum enervetur sententia. Ingeniosissima autem et nescio an vera est Pithoei (sive Danielis est, a Pithoeo relata, *Dan.* enim ascribitur; cf. VI, 2, 11) emendatio, ita refingentis vulgatam: *Lyciorum et Carum.* Huic examussim coogruit quod continuo infertur « *Nam* — illos ex Lycia et Caria rhet. », quodque in nulla alia loci constitotione sanum videtur; qoom *nam* illud hoc uno modo habeat quo referatur. Sic Gedoynus quoque, qoomodo haec vertere, rationem iovenit. Nec obstat quod Cicero quidem eo, qui demonstratur, loco Orat. c. 18, *Phrygiam* nomioat, non *Lyciam*; hoc enim est e solitis nostri erratis, nec respiciendum in remedio hic inveniendo nisi id, qood Quiotilianus cogitabat, quum haec scriberet. Si tamen peccatom forte sit hic a librario, qui *Lycia* scripserit pro eo, quod Qu. ipse voluerit, quamquam memoria lapsus, *Lydia*, fiat etiam lenior medela reponendo: *Lydorum et Carum.*

59. *Quisquamne — lite cantat*) Qoid sit facieodom in illis gravioribus ostendit, sed non proprio, ut hic, ad pronuntiationem respecto VI, 2, 31; XI, 1, 53, 84; circa leviora autem ridicula artificia VIII, 3, 14.

Huic deformitati propius, cymbalis) Personant eoim cymbala in Gallorum sacris; cf. *psalteria* I, 10, 31.

60 cymbalis adiuvemus. Facimus tamen hoc libenter: nam nec cuiquam sunt iniucunda, quae cantant ipsi, et laboris in hoc, quam in agendo, minus est. Sunt et quidam, qui secundum alia vitae vitia, etiam hac ubique audiendi, quod aures mulceat, voluptate ducantur. Quid ergo? non et Cicero dicit esse *aliquem in oratione cantum obscuriorem?* et hoc quodam naturali initio venit? Ostendam non multo post, ubi et quatenus recipiendus sit hic flexus, et cantus quidem, sed, quod
61 plerique intelligere nolunt, obscurior. Iam enim tempus

cuiquam Ambr. 2, *ne avi quam* cum Bern. Sed Guelf. *ne avi unquam.* Goth. (tac. Gesn.) *nec cuiuquam.* Hinc fortasse Obr. illae deliciae: *Nam more avium cuique sunt iucunda.* Singularem *cantat ipse* nonnisi a Gryphio inde edd. ante Burm. Guelf. tamen *ipsis*; et Locat. Ven. Rusc. *cantat: ipsi.*

60. *Sunt et*) Sic Turic. Camp. cum Ald. Reliqui *Et sunt.* Mox *qui* pro *quid* dant, et *non* omittunt Turic. Flor. posterius cum Alm. — *Naturali initio*) Turic. *natura i.* (idem ante *quodam* iterum inserit *et*). Nostrum dant Ambr. 2, Guelf. Iens. et edd. ante Basil. Sed Camp. *naturae vicio.* Reliqui ante Gesn. qui nostrum reduxit, *n. vitio,* quorum videntur esse et Flor. Alm. (cf. 55). *Ostendimus* Flor. cum Kapp. *Volunt* (pro *nolunt*) Turic. Flor. Camp. cum Voss. 2, et edd. ante Leid. exc. Gryph. Non memoratur Gothanus. Nec habet cum Voss. 2, et Iens. *quid* pro *quod.*

61. *Iam*) Turic. *an.* Flor. Goth. (tac. Gesn.) *certa* pro *certe.* Flor. Ambr. 2, *is* pro *iis.* Flor. *accommodatus.* Camp. *praestat*; item *ficti alii*, ordine elegantiore. Mox *irascentium*, *indignantium* omittunt Turic. Flor. cum Alm. (conf. §. 58, iidem animi motus). Pro *carent* Goth. *canent.* — *Ideoque sunt*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Bern. Stoer. Chonet. Leid. Reliqui inserunt *non*; pessime, quum sic *formandi* perperam accipiatur pro hoc

60. *Nec cuiquam — et laboris — minus est*) Recte structuram pronominis *quisquam* cum plurali defendit Burmannus, cuius immemor erat Drakenb. ad Liv. IX, 36, 1; male tamen ille ad huiusmodi locutiones revocat locum IX, 2, 79, ubi *inutiles* ad vocem *persona* referendo plane aberravit. Attendenda etiam oppositio in istis *nec—et*; cf. IX, 4, 38, *in agendo* interpretare: « in recta et ab hisce deliciis aliena pronuntiatione.

Alia vitae vitia) Cf. I, 8, 9. «Omnia deliciarum vitia;» item hic §. 76, oculi infecti ostenduntur mollitie hominum rel.

Naturali initio) Sic modo §. 49, *naturali — conatu.* Locus autem Ciceronis legitur in ipso, quod paulo ante respeximus, c. 18, Orat., ubi et illud de *initio naturali*, quamquam non his ipsis vocabulis, ut possis pro *venit* optare infinitivum *venire*, sed tum *et* ante *Cicero* erit pro *etiam*, nec tam eleganter referetur ad alterum illud ante *hoc*.

est dicendi, quae sit *apta pronuntiatio*. Quae certe ea est, quae iis, de quibus dicimus, accommodatur. Quod quidem maxima ex parte praestant ipsi motus animorum, sonatque vox, ut feritur; sed quum sint alii veri affectus, alii ficti et imitati, veri naturaliter erumpunt, ut dolentium, irascentium, indignantium; sed carent arte, ideoque sunt disciplina et ratione formandi. Contra qui effinguntur imitatione, artem habent: 62 sed hi carent natura: ideoque in iis primum est bene

formabiles; cf. et mox §. 62, ubi in eadem vocis *ideoque* subiectione nulla est negatio. Naturalibus motibus adhibendum artis regimen; fictis veritas naturae impertienda. In illa negatione noster protinus ad eorum castra transiret, quos reprehendit supra §. 11. Non erat igitur quod hic *κριτικὸν φύσημα* spiraret Gibsonus, qui suos Codd. *non* dare ne diserte quidem testatus bonum Schrevelium increpat, reddendaque suae scripturae ratione etiam philosophum prorsus exuit. Hanc autem emendare, non recidere modo debebat Capper, quem miror hic lapsum, quum supra IV, 2, 29, verum vidisset. — *Disciplina et ratione*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. probantibus nec tamen recipientibus Burm. et Gesn. Reliqui *disciplinae traditione*.

62. *Hi carent*) Ambr. 2, *i c.* (cf. 61, 56) Goth. *ii. c.*

Iis primum) Sic Turic. Ambr. 2, Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Basil. Sed Camp. *is p.* Reliqui *his p.* Modo Flor. *effugiuntur*. Mox *verbis* idem et Turic. pro *veris*. Goth, *si velit*. Turic. Flor. Camp. *a nobis* cum Bodl. Ald. Bad. Basil. Gryph. tribus edd. ap. Gibs. anni 1542, Gibs. Rollin. Capper. In tanta erroris facilitate nihil dandum auctoritati censui, contra quam Gibs. hic repente religiosus factus. Mox Goth. *accepit* et pro *enim* idem (tac. Gesn.) *autem*. Pro *tanquam* Ambr. 2, *tam*. Flor. *iudicium* pro *iudicum*. — *Index, ac*) Sic Turic. (nisi quod *iudex*, ut et Guelf. Camp.) Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Alm. Voss. 1, 3. *Velut exemplar ac* Goth. (nisi quod *ac* videtur omittere) Iens. et edd. posterr. ante Ald. Reliqui *i. et velut exemplar ac*, ut et Camp. qui mox *quod illa* cum Flor. Ambr. 2. *Habens* Goth. (tac. Gesn.). *Mutatione* Flor.

61. *Sonatque — feritur*) Hic quidem *vox* plane similitudinem habet *chordae*: nihil in hisce voluntarii soni esse ostenditur, sed vox dicitur repercussa animi moventis imago.

Ideoque — formandi) Cf. not. crit. Quantopere huius loci sit *rationis* vocabulum, Burmannus docet appellandis similibus sententiis XI, 2, 9; XII, 2, 4 (id quod huc maxime pertinet), Cic. de Orat. I, 58, «(virtus) si modo tradi *ratione possit*,» sed et millies ita Ciceronem dicere testatur, neque sane attinet rem adeo notam exemplis astruere. Nam et noster fere semper ita *rationem* usurpat.

62. *Bene affici — imagines rerum*) Cf. X, 7, 15; *bene* autem dicitur pro *probe*, *naviter*.

affici, et concipere imagines rerum, et tanquam veris moveri. Sic velut media vox, quem habitum a nostris acceperit, hunc iudicum animis dabit. Est enim mentis 63 index, ac totidem, quot illa, mutationes habet. Itaque laetis in rebus *plena* et *simplex* et ipsa quodammodo *hilaris* fluit: in certamine *erecta* totis viribus, et velut omnibus nervis intenditur. *Atrox* in ira, et *aspera* ac *densa*, et respiratione crebra. Neque enim potest esse longus spiritus, quum immoderate effunditur. Paulum in invidia facienda *lentior*, quia non fere ad hanc nisi

63. *Plena et simpl. et*) Turic. Flor. *plene s. e.* Guelf. *plena et s.* Reliqui *plena s. e.* Nostrum e coniectura. *Ideoque* pro *Itaque* Guelf. cum marg. Basil. — *Fluit: ia*) Sic Turic. Flor. Camp. Reliqui inserunt *ut.* Camp. *accensa* pro *ac densa.* Obr. pro eodem *ac depressa.* Flor. mox *crebras.* — *Paulum*) Sic omnes mei etiam de quibus tacet Gesn. ante Gryph. quo duce reliqui *Paulu-lum*, neque credo Burm. ex Alm. Voss. 2, notanti *Paululum;* cf. X, 7, 24. Sic et §. 94. Camp. *paululum* solus. Sed §. 96, praeter Turic. Flor. Camp. *paululum* omnes. Mox omittunt *in* Turic. Flor. Guelf. (qui et solus *invidi*) Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Alm. Voss. 2, Vall. Ex Ambr. 2, affertur quidem *in*, non satis confidu tamen. Necessaria praepositio (alia conditio X, 1, 88). Mox Ambr. 2, Guelf. Exc. Sauten. *lenior* cum Ioann. Voss. 1, 2, 3, Vall. Obr. *Le-vior* Iens. cum posterr. add. ante Ald. *Ac in bland.* Turic. Flor. errore se ipso fatente; cf. V, 3, 2. *Et i. b.* Goth. *Aut i. b.* Voss. 3.

Velut media) Cf. XI, 2, 3.

63. *Plena*) Etsi non multum hic video, subit tamen quaerere, an forte *plana* reponendum? Cf. IX, 4, 34. Sed nihil sollicito; vide enim §. 15, 167.

Densa) Videntur in hoc vocis apposito haesisse plerique, quod ostendunt variantes scripturae. Mihi, ut supra quoque monui ad §. 40, tenendum videtur, has appellationes non vulgo agnitas usuque publico tritas fuisse, sed luctari quodammodo nostrum cum lingua latina, ut rei parum manifestae nec nisi aegre notas admittentis, qualis est vox, vocabula sibi praestet significantia; quae sane translata esse oportet, quum praesertim leves etiam eius umbrae signandae sint. *Densam* igitur vocem oppono ei, quae *hilaritate* quasi *diffunditur*, nec valde, ut diversam ab *aspera* ostendam, laboro. Solent enim haec nomina coniungi, neque, id quod dixi, herbarum quasi peritum hic agit Qu. qui certas ex arte notas singulis floribus et fruticibus accommodet. Quod autem mox est *crebra*, ablativum casum accipio pertinentem ad *respirationem*. Quae deinde *disputationibus* quaeritur *teres* vox, eius ipsius quoque appellationem ab similitudine quaesitam recte Gesnerus *volubilem* alias dici monet.

Lentior) Veram hanc esse vocem, pro qua aliae obiiciuntur in quibus-

inferiores confugiunt: at in blandiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando, *lenis* et *summissa*. Suadentium, et 64 monentium, et pollicentium, et consolantium *gravis*. In metu et verecundia *contracta*, adhortationibus *fortis*, disputationibus *teres*, miseratione *flexa* et *flebilis*, et consulto quasi obscurior: at in egressionibus *fusa*, et securae claritatis, in expositione ac sermonibus *recta*, et inter acutum sonum et gravem media. *Attollitur* 65 autem concitatis affectibus, compositis *descendit*, pro utriusque rei modo altius vel inferius. Quid autem quisque in dicendo postulet locus, paulum differam, ut de gestu prius dicam: qui et ipse voci consentit, et animo cum ea simul paret. Is quantum habeat in oratore momenti, satis vel ex eo patet, quod pleraque, etiam

64. *Adhortationibus*) Flor. hic (quidem divisim) Camp. (conf. III, 6, 53) *abhortationibus*. Guelf. *adhortantibus*.

Flebilis) Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. *flexibilis* cum Alm. Voss. 3, et edd. ante Ald. Auctoritates praegravat ratio ipsa et locus geminus 170. Deinde stant a nobis Goth. Vall. et fortasse aliquot praeter hos. Mox *obscuri oratione gressionibus tusa* Turic. Flor. ubi vulgata trans ipsas turbantis librarii sordes pellucet. Ambr. 2, o. *a. ingressionibus f.* cum lens. Tarv. Basil. *O. a. i. gressionibus f.* Guelf. *O. I. egress. f.* Camp. *Fusa* omittunt Voss. 1, 3.

65. *Rei*) Ambr. 2, Guelf. omittunt cum Goth. *Infelicius* Turic. Flor. pro *inferius*. Mox Turic. Flor. *eos s. par recti*. *Is*. Modo *digestu* pro *de g.* Ambr. 2. *Ipsi* autem Guelf. — *Oratore*) Vid. not. exeg.

dam libris, id quoque suadet quod infra §. 167 est *lentius* in simili sententia; unde apparet praeterea, quid sit, quod *inferiorum* hic fit mentio. Neque enim illi tam aspere solent incessere quibus nocere cupiunt; cf. et §. 111. *Humiliorum* esse invidiam supra quoque vidimus, XI, 1, 17.

65. *In oratore*) Fateor commoveri me altera, quae est in Campani editione, sola quidem, quantum scio, scriptura: *in oratione*. Confusio frequentissima; neque tamen necessaria mutatio. Quod autem *concitatos* hic *affectus* Capperonnerius interpretatur πάθη, *compositos* ἤθη, (cf. X, 1, 48; item IX, 2, 3) recte eum facere censeo; quamquam poterant videri participia potius ista vocabula *conc.* et *comp.*, quam apposita et artis propria unde paulo diversa nasceretur sententia, ut, postquam *compositi* essent illi ante *concitati* affectus, vox descenderet, attolleretur autem, quum *concitarentur*. Sed magis, ut dixi, congruit diversas hic agnoscere affectuum species, ex rhetorum praeceptis notatas; in cuiusmodi rebus demonstrandis solet laudabilis esse huius viri sollertia.

66 citra verba, significat. Quippe non manus solum, sed nutus etiam declarant nostram voluntatem, et in mutis pro sermone sunt, et saltatio frequenter sine voce intelligitur atque afficit, et ex vultu ingressuque perspicitur habitus animorum: et animalium quoque sermone carentium ira, laetitia, adulatio et oculis et quibusdam 67 aliis corporis signis deprehenditur. Nec mirum, si ista, quae tamen in aliquo posita sunt motu, tantum in animis valent; quum pictura, tacens opus, et habitus semper eiusdem, sic in intimos penetret affectus, ut ipsam vim dicendi nonnunquam superare videatur.

66. *Saltatio*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, cum Alm. Vall. Bern. Barm. Gesn. Bip. Reliqui *salutatio*. Testes addidi locupletissimos, nec debebat, qui obloquitur, Capper. dissimulare auctoritatem Vall. et Bern. quod ipsum exprobrat Borm. in Epistola ad Capp. p. 63. Confusionem horum *salt.* et *salut.* Burm. demonstrat e notis Iureti ad Symmachi Epistt. VIII, 41. Mox *adfigit* Turic. *Affigit* Flor. cum Alm. Inter *declarant* autem et *nostram* Camp. inserit *scilicet*. Turic. (hic quidem *vultum* per errorem) Flor. Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Exc. Santen. Camp. hoc, quo nos, ordine *vultu ingressuque* cum Ald. Basil. Gryph. Rollin. Sed Iens. (tac. Gesn.) *v. progressuque* cum posterr. edd. ante Ald. acc. Bad. Reliqui *i. vultuque*. Ex Voss. 1, 2, *In progressu*. Goth. (tac. Gesn.) mox *prospicitur* cum Voss. 3; modo autem idem *freqnens* pro *frequenter*.

67. *Posita sunt*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Stoer. acc. Obr. Reliqui *s. p.* Sed Turic. Flor. Camp. *motum*, et Camp. *animati* pro *aliquo*. Flor. *volent*. Mox pro *tacens* Turic. Flor. *tanges*. Turic. Flor. Camp. *in habitu* pro *habitus* cum Alm.; et Camp. *eodem* quoque. *In* ante *intimos* omittunt Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. cum Vall. Voss. 3, Colb. Tarv. *Ab oratore* Turic. Flor. Camp. cum Alm. Goth. (conf. 65). Sed Turic. Flor. Ambr. 2, *dissentiat* (cum Voss. 1, 3), iidem praeter Camp. (qui modo *aut* pro *ac*) *tristitia*. Mox ante *motu* praepositionem omittunt Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf.; inserentibus Burm. accenset Alm. quod miror. Ego, quamvis operosior hic videri possit repetitio praepositionis, summae auctoritatis testes sequi non audeo, quum *atque* propter sequentem vocalem positum videatur; cf. IX, 4, 137.

66. *Saltatio*) Pantomimorum artem unusquisque hic agnoscet, quam hoc vocabulo noster significat §. 89; I, 11, 18, 19, indicante Gesnero. Idem admonet libelli Lucianei περὶ ὀρχήσεως, unde « qualis et quantae artis illa fuerit saltatio » disci possit; cf. I, 5, 36. Si quis forte *incessu* malit pro *ingressu*, conferat is I, 3, 1, ubi Turic. Flor. Ambr. 1, quoque MSS. *ingressum* tuentur; item infra §. 112.

67. *Vim dicendi — superare*) Re-

Contra si gestus ac vultus ab oratione dissentiant, tristia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes: non auctoritas modo verbis, sed etiam fides desit. Decor quoque a gestu atque a motu venit. Ideoque Demosthe- 68 nes grande quoddam intuens speculum, componere actionem solebat. Adeo, quamvis fulgor ille sinistras imagines reddat, suis demum oculis credidit, quod efficeret. Praecipuum vero in actione, sicut in corpore ipso, caput est, cum ad illum, de quo dixi, decorem, tum etiam ad significationem. Decoris illa sunt, ut sit 69

68. *Quoddam*) Turic. huic voci praemittit *condam*. Camp. pro eadem *quoque*. Pro *fulgor* Flor. *vulgor* (conf. VI, 3, 9). Post *ille* inserunt *in* Ambr. 2, Guelf. cum Iens. et posterr. edd. ante Ald. sed excusi illi etiam *redeat* (du Iens. err. Gesn.). Pro *ipso* Flor. *ipse*.

69. *Decoris illa sunt*) Diremptionem, quam primus repraesentavi, habuisse videtur Bern. quem Burm. narrat incidere post *significationem*. Vulgo in vetustissimis et ante Leid. haec continuantur usque ad *ut sit*. Mox interpunxerunt ante *Illa*, quod pravum sentiens Obr. nimium sibi sumpsit, non solum *στιγμὴν τελείαν* ponens pod *sign.* sed pro *Decoris* scribens *Capitis*. Mox Turic. Flor. Camp. Iens. (non Goth. err. Gesn.) nobiscum *et* omittunt ante *deiecto* cum Alm. et edd. ante Ald. Reliqui inserunt. *Deiectio* Ald.; *inclinatio* Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Exc. Santen. *Languore praeduro* Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. *Langor et p.* Goth. (tac. Gesn.) *Languens p.* Camp. *L. e. praedura* Flor. (idem modo *supina*); *languor p.* Iens. cum edd. ante Bad. — *Ipsa actione — manibus*) Pro hisce Turic. Flor. *ipso sermone m. u. c. gestus c. m.* cum Camp. qui tamen *gestu* dat. Ex Alm. *gestus* et omissio copulae post *concordet*. In tanta haec praeferentium auctoritate aegre patior inde me divelli et hanc comminiscor rationem interpretandi: « Quomodo movendum sit caput, id ex iis ipsis quae quum maxime dicuntur (*ex ipso sermone*) sumetur, ut, quum gestus dicendis quibusque consentiat, ipsum quoque caput idem, quod manus et latera » (nam ea faciunt gestum) « agat. » Sed vulgata haud dubie magis blanditur, quum praesertim *sermonem* illum an recte intellexerim valde haeream. *Consequatur* Iens. cum edd. posterr. ante Ald. *Et aleribus* Goth. (tac. Gesn.)

mittit Pseudo-Turnebus lectorem ad VI, 1, 32.

68. *Demosthenes grande — speculum*) Vid. praeter laudatos ad X, 3, 25, Apul. Apol. p. 87, Ed. Gentil. 283, Elmenh.

69. *Decoris illa sunt*) Haec prior est tractandi capitis in actione pars, mox §. 71, quantum *significando* valeat caput, demonstrat. *Decor* autem h. l. consueta est significatione pulchritudinis, non ea, quam toties agnovimus, congruendi, velut XI, 1, 41.

primo rectum, et secundum naturam. Nam et deiecto humilitas, et supino arrogantia, et in latus inclinato languor, et praeduro ac rigente barbaria quaedam mentis ostenditur. Tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, ut cum gestu concordet, et manibus ac late-
70 ribus obsequatur. Aspectus enim semper eodem vertitur, quo gestus, exceptis quae aut damnare, aut non concedere, aut a nobis removere oportebit: ut idem illud vultu videamur aversari, manu repellere:

—— *Dii talem avertite pestem.*
—— *Haud equidem tali me dignor honore.*

71 Significat vero plurimis modis. Nam praeter annuendi, renuendi, confirmandique motus, sunt et verecundiae,

70. *Aut non concedere, aut a nobis*) Turic. Flor. *aut c. a. n.* Ambr. 2, Guelf. Camp. *a. c. a. a. n.* cum Voss. 2, et edd. ante Gryph. qui primus habet *non.* Quod Obr. eiecit denuo. Recte hoc fieri negat Burmannus, quia in exemplo *Haud equidem* etc. nulla sit concessio. Equidem tam negantem quam aientem hinc alienam indico sententiam; quumque in vetustissimis unum tantum verbum *concedere* interiiciatur istis *aut* et *a;* illud quoque expungere malim, quam quidquam corrigendo ei foris arcessere. Exempla nonnisi duo afferuntur et *damnandi* et *a se removendi*, neque tam placent hic terna *aut*, quam bina; conf. XI, 1, 68; et hic §. 35. An forte aliquis alleverat ad *damnare* synonymum *condemnare*, unde factum sit *concedere?* Guelf. *adversari.* Mox *terris* e versu Virgiliano omittunt nobiscum Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Voss. 3; quod ego non inde repeto cum Burm., quia librarius memoria aberraverit ad Aen. III, 265, *Di talem avertite casum;* sed a solita ipsius nostri incuria; conf. V, 11, 20; IX, 4, 85. Iisdem auctoribus inter duo loca Virgil. proscripsi *et*, quibus accedunt Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Gryph. conf. VI, 2, 32. Turic. Flor. *quidem.* Ambr. 2, *ego quidem* cum Voss. 3.

71. *Confirmandique*) Guelf. *conformandi.* Exc. Santen. *conformandique.* Turic. Flor. Camp. omittunt *et admirationis* cum Voss. 3; *cestu miscenici turbae* sunt Flor. sed Guelf. *g. scenia et putaverunt vitiosum.* Locat. Ven. Rusc. communi errore *gustum. Nomen* Turic. Flor. inserunt inter *nutus* et *non* cum Alm., hoc quidem per compendium. *Ideo* Goth. cum Voss. 2; *id*

Supino arrogantia) Cf. Indicante Gesnero §. 122.

Ipsa actione — manibus) Cf. not. crit.

70. *Aut non concedere, aut a nobis*) Cf. not. crit. Loca Virgiliana vide Aen. III, 620; I, 335.

et dubitationis, et admirationis, et indignationis noti et communes omnibus. Solo tamen eo facere gestum scenici quoque doctores vitiosum putaverunt. Etiam frequens eius nutus non caret vitio: adeo iactare id, et comas excutientem rotare, fanaticum est. Dominatur autem maxime vultus. Hoc supplices, [72] hoc minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc summissi sumus; hoc pendent homi-

comasque et concutientem r. phreneticum Obr.; quod reponendo infra se descendit vir doctissimus, quamquam *et concut.* pro *excut.* Bern. quoque. *Planaticum* Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. posterr. ante Roll. Vetustiores libri rectam scripturam dant.

72. *Dominatur*) Turic. *dominator.* Flor. *dominatorum.* Floril. Santen. subiicit bis *in dicendo* pro *autem*, ut sententia absolvatur. — *Hoc blandi — summissi*) Omittit haec omnia Guelf. pro novissimo ponens *missi.* Turic. Flor. *hoc recti*; cf. XI, 1, 16, ubi non praecedit *o.* An ita voluit Qu.? ut *rectus homo* esset cui *recti oculi*, de quibus Bentl. ad Hor. Carm. I, 3, 18. Infra §. 82, *erectam* pro *rectam* Iens. cum edd. posterr. ante Bas. Mox Fl. Santen. *haect. haec hylares haec e. haec s. proferre debemus; ab hoc pendent homines, hoc intuentur hoc spectant etiam antequam sermo proferatur hic est s. p. o. v.* mira mutandi et turbandi libidine. Id saltem non ita male, quod *ab hoc pendent* maluit monachus, ubi praeter Francium idem volentem mire patientes video VV. DD. durissimae structurae. Reponam *hinc* pro *hoc*, quamquam ad defendendum nostrum Catulli loco ex Epithal. Thet. 70, utitur Burmannus. Turic. *huc spectatur*, pro quo ab eadem manu repositum *hunc*, nihil mutata voce altera. Sed Flor. a pr. m. *spectantur*, mox *spectatur.* Ambr. Guelf. Exc. Santen. *hoc intuentur hic spectatur.* Iens. *hoc i. hoc s.* cum edd. posteriorr. ante Ald. Vulgatam a Vall. defensam testatur Bad. quocum consentiunt Goth. Camp. et, ut suspicor, Voss. 2. Recurrit autem Bad. ad eundem de quo egit ad III, 11, 26, versiculum, qui hic quidem revincatur. — *Dicimus*) Sic Flor. Ambr. 2, Guelf. pro *dicamus* reliquorum cum Goth. Voss. 3 (an 2?); *ducimus* Turic. cum Alm. (cf. 55, et de structura III, 6, 1); *semper* pro *saepe* Turic. Flor. Camp. *Plura* Goth. ut modo 70. *Pluribus* Guelf. *Prae omn.* Goth. male.

71. *Fanaticum est*) Quid sit *fanaticum*, Lexica optime docent, nec opus demonstrare loca plurima veterum, ubi divino numine instinctorum talis habitus proponitur, quorum Badius, indicante Valla, satis aptum posuit Lucani I, 566: *crinemque rotantes Sanguineum populis cecinerunt tristia Galli*, item Vlpiani (Dig. XXI, tit. 1, de Aedil. Ed. l. I, §. 9): *apud Vivianum quaeritur, si servus inter fanaticos [illegible] semper caput iactaret.* Burmannus ad Florum remittit, ubi vide Dukerum III, 19, 4.

nes, hunc intuentur, hunc spectant, etiam antequam dicimus; hoc quosdam amamus, hoc odimus; hoc plurima intelligimus, hic est saepe pro omnibus verbis.
73 Itaque in iis, quae ad scenam componuntur, fabulis artifices pronuntiandi a personis quoque affectus mutuantur: ut sit *Aërope* in tragoedia *tristis*, *atrox Me-*

73. *Itaque*) Goth. *Ita* cum Voss. 2, 3; *his* Guelf. Camp. *Quae scaenam* Turic. *Quam scaenam* Flor. *Q. a. cenam* Ambr. 2. *Q. in scena* Camp. — *Aërope*) Sic Turic. Flor. (quorum uterque *et si* pro *ut sit*) Ambr. 2, cum Alm. Bern. item Voss. 3, nisi quod hic *Erope*. Guelf. Exc. Santen. *Europae*. Reliqui *Niobe* (Camp. *niobae*). Etiam hic obnoxii corrigentium libidini apparent Codd. quales Goth. Voss. 2. Vall. *Media* Ambr. 2.

72. *Hunc intuentur, hunc spectant*) Nisi quis manifestis auctoritatibus vicerit, aliquam esse horum hoc loco verborum differentiam, a librariis ego, non a Quintiliano, esse hasce reduvias confidenter dixerim et cultro sanandas. Posterius autem recidam. Cf. not. crit. etiam in *hoc pendent*.

Hoc quosdam — intelligimus) Postremo verbo apparet, illos qui intelligant esse audientes, non dicentes; neque enim *intelligimus* significare dicas: *intelligere nos testamur*. Ablativum igitur accipies quasi *ex hoc*, *propter hunc*. Nec obstare arbitror, quod modo sane in prima illa persona erant oratores ipsi. *Intelligere* usurpatur eodem quo X, 1, 103, modo.

73. *A personis*) I. e. ab ipsarum larvarum scenicarum habitu. Quem autem hic nostri locus non admoneat illius Horatiani ad Pison. 123, 124?

Aërope tristis) Aërope, Catrei Cretensis filia, stuprum passa a patre tradita est Nauplio, ut eam mari summergeret, sive, ut alii tradebant, apud exteros venderet. Ve[illegible] hic Atreo, sive (nam haec est co[illegible]ans in hac historia confusio) Plistheni in connubium eam dedit, e quo Agamemnonem postea et Menelaum filios illa suscepit. Haec, quae tangit Sophocles in Aiace 1295 seq. plenius, teste Scholiaste ad h. l. exposita erant in Cressis fabula Euripidis (ἡ ἱστορία ἐν ταῖς Κρήσσαις Εὐριπίδου). Tamen ne prima illa Aëropes fata (de quibus, cf. Apollod. quoque III, 2, 2), satis apta illa quidem *tristi personae* effingendae, ipsam fabulae materiam fuisse credamus, obstant fragmenta inde servata, et maxime duo Scholiastae Aristophanei testimonia, alterum ad Vesp. 760, ubi iurgia inter Atreum et Aëropen inde memorantur, alterum ad Ran. 873, ubi Euripides hanc feminam in Cressis dicitur introduxisse πορνεύουσαν. (Cf. Bentl. Ep. ad Mill. p. 23, sive Ed. Lips. 471.) Satis nota enim sunt adulteria Aëropes cum Thyeste, et inde orta luctuosissima illa dissidia epulaeque Thyesteae. Quae omnia, quantumvis tragica, tamen non ita sunt comparata, ut ipsa Aërope ex omnibus veteris tragoediae feminis prae ceteris tanquam *tristis* menti auctoris nostri obversari potuisse videatur: quamquam Sophocles etiam, sive in Atreo, sive in al-

dea, *attonitus Aiax*, *truculentus Hercules*. In comoediis 74 vero praeter aliam observationem, qua servi, lenones, parasiti, rustici, milites, meretriculae, ancillae, senes austeri ac mites, iuvenes severi ac luxuriosi, matronae, puellae, inter se discernuntur, pater ille, cuius praecipuae partes sunt, quia interim concitatus, interim lenis est, altero erecto, altero composito est supercilio:

74. *Qua*) Turic. Flor. *equa* cum Alm. Sed Flor. et *leonem*. Guelf. *parasciti*. — *Milites*, *meretriculae*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Goth. Alm. Voss. 1, 2, 3, Iens. Tarv. Ald. Basil. Reliqui inserunt *vetulae*, nostrum tamen probante Gesnero. Mox *ancillae* omittunt Voss. 1, 3. *Sanes* Flor. — *Latus*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum edd. ante Ald. acc. Gesn. Bip. *Latiis* Vall. Reliqui *Latinis* e prava *latus* se intelligere negantis Regii coniectura; inter quos silentio conferentis redigi Ambr. 2, miror. *Auctoribus* Guelf. *Moribus* et Turic. Flor. cum Alm. *His* Guelf. Camp.

tera fabula Thyeste, ultima etiam Aëropes fata, quam in mare abiecerit Atreus, tractavisse narretur ap. Schol. Eurip. Or. 810, et latinae quoque fuerint olim tragoediae Atreus, Thyestes, Ennii, Accii, Pacuvii, qui aliter tractare potuerint partes illius feminae. Verum haec omnia tam sunt incerta, at lacera, ut tutissimum utique fecisse videamur; Spaldingius, qui quod antiquissimi libri ministrassent in textu poneret, de altera lectione, sive ea correctio est, in notis monens; ego, qui lacunam in commentariis illius hic relictam ita explerem, ut quae de Aërope et tragoediis illam exhibentibus mihi innotuissent in medium proferrem, cetera doctiorum examini relinquens. Conferri autem praeterea possunt Hygin. fab. 86 et 88; Schol. ad Stat. Theb. IV, 307; in Barthii Commentario, Serv. ad Aen. XI, 262. *Niobes* nomine sane nobilissima dramata inscripserunt Aeschylus et Sophocles, de quib. vid. Brunck. in fragm. Soph. Sed nescio an minus recte diceretur *tristis* Niobe, quae superba potius et arrogans fuit, quamque nonnisi in ultimo dramatis actu summo sane qui unquam fuit maiore oppressam producere potuit poëta. Buttm.

74. *Erecto — composito — supercilio*) C. A. Boëttiger in doctissima Prolusione de Personis scenicis, vulgo Larvis, Vimar. 1794, 4, p. 13, not. uberiorem huius loci declarationem a Spaldingio nostro expetiverat; cui desiderio satisfaciendi consilium tantum reperimus in schedis eius, ubi post notulam conferre iubentem supra I, 11, 10, et hic §. 79, laudatamque illam ipsam Boëttigeri dissertationem spatium vacuum relictum erat. Quod nunc melius certe expleri non potest, nisi inserendis iis ipsis, quae vir ille harum rerum et omnis antiquitatis peritissimus huc spectantia ibi protulit. Sunt autem haec: «Laudare debuissent interpretes locum Pollucis, IV, 144, ubi senex ἡγεμὼν» (h. e. monente eodem Boëttigero p. 6 not. « qui primas partes agit in fabula, sive, ut Quintilianus

atque id ostendere maxime latus actoribus moris est, 75 quod cum iis, quas agunt, partibus congruat. Sed in ipso vultu plurimum valent oculi, per quos maxime animus eminet, ut citra motum quoque et hilaritate

75. *Animus eminet*) Ambr. 2, Geelf. *anima seminat.* Voss. 1, 3, *anima semanat.* Floril. Santen. *anima se movet.* Reliqui *a. emanat.* Nostrum a coniectura dedimos, ut gnosticum Quintiliano colorem abstergeremus et foedissimam hoc quidem loco iterationem « (lacrimae) *manant* ». Eadem corruptela apud Gell. X, 3; in Cic. loco Verr. V, 62, et vicissim apud Liv. III, 24, 4. *Vt cetera* Turic. *Et cetera* Flor. Omittit *et* ante *hilar.* Turic. sed Floril. Sant. haec omnia: *citra m. q. et.* — *Tristitiae*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Florileg. Santen. Camp. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2 (Goth. non notavimus) et edd. ante Ald. Reliqui *tristitia* de Regii coniectura, inutili illa, quum *quoddam* illud post genitivum commodissime subiiciatur. Obr. *inducant,* male. Turic. *quia utrum punit.* Flor. *quia ut rumpunt.* Camp. *qua irrumpunt,* omisso *dolore.* Iens. Tarv. *letitiae.* Turic. Flor. *manent.* Camp. *manat.* In hac voce hic desinit Flor. Modo *his* omittit Florileg. *Iis* daot Ambr. 2, Camp. cum edd. ante Basil. *Super ultor vi* Flor. mire discerpens et turbans.

h. l., *cuius praecipuae partes sunt* ») « τὴν ὀφρὺν ἀνατέτακεν (sic legendum e Cod. Voss.) » (vulgo ἀνατέτακαι, quod non damnem. BVTTM.) « τὴν δεξιάν. Adde quae de Lycomedeo sene paulo inferius (145) commemorat Pollux» (ὁ δὲ Λυκομήδειος — ἀνατείνει τὴν ἑτέραν ὀφρὺν, πολυπραγμοσύνην παρενδείκνυται). « Huc pertinet quod persona Thamyris in tragoedia Sophoclis duplici oculo formata esse dicitur ab eodem Polluce IV, 141, quod ad dimidiatas hasce personas referendum esse pulchre vidit Lessingius (*Leben des Sophocles* p. 105 sq.) vestigia sequutus Abbatis Du Bos (Réflexions crit. sur la Poésie et la Peinture, Tom. III, pag. 189). Atque hinc lucem accipit obscurissimum epigramma Callimachi (53 Ern., 28 Brunck.), ubi verba illa ἥμισυ δ' ὤπται haud dubie referenda sunt ad personam eiusmodi dimidiatam, cuius altera pars in fornace figuli nimis percocta et igne infuscata esset. — Nec desunt in ectypis gemmarum, quas Ficoronius publicavit, exempla quae apprime huc faciunt. Huc enim referendum esse putem figuras tab. XLVI, ubi quae dissecte et quasi bifrontes apparent larvae, in unum vultum coaluisse putandae sunt, et tab. LX ectypon e plasmate, quod appellant, smaragdi».

75. *Animus eminet*) Cf. IX, 2, 40 locum Ciceronianum. Item Cic. Tusc. Disputat. II, 26 « (animus) maxime *eminet* contemnendis et despiciendis doloribus. » Idem Somn. Scip. extr. « animus — *eminebit* foras; » Liv. II, 5, 8, « *eminente* animo patrio» quamquam novissimum locum possis aliter interpretari; Plin. epist. V, 17, 5, « notabiliter — primum metus eius, mox gaudium *eminuit*; » Ovid. Heroid. XII, 38. « *Eminet* indicio prodita flamma suo, » indicante Oudend. ad Suet. Calig. 15. De oculorum in oratore vi eximius, quem h[illegible] quidem spectavit noster, locus est Ciceronis de Or. III, 59.

enitescant, et tristitiae quoddam nubilum ducant. Quin etiam lacrimas his natura mentis indices dedit: quae aut erumpunt dolore, aut laetitia manant. Motu vero intenti, remissi, superbi, torvi, mites, asperi fiunt: quae, ut actus poposcerit, fingentur. Rigidi vero et 76 extenti, aut languidi et torpentes, aut stupentes, aut lascivi et mobiles, aut natantes et quadam voluptate suffusi, aut limi et, ut sic dicam, venerei, aut poscentes aliquid pollicentesve nunquam esse debebunt. Nam opertos compressosve eos in dicendo quis, nisi plane rudis aut stultus, habeat? Et ad haec omnia ex- 77

76. *Et extenti*) Ambr. 2, Guelf., omittunt copulam. *Et exerciti* Voss. 1 3. An fuit *exserti?* (cf. §. 92, ubi Turic. Flor. *exercitur* cum Alm. it. § 116) Nam quod illustrandi causa Burmannus demonstrat Tiberii (Sueton. Tib. c. 7). «*oculos contentos* et tumentes,» huc facere non arbitror. — *Aut stupentes*) Haec omittunt Iens. Tarv. forte haud dubie, sed nihilominus commode. Neque enim quidquam vidi similius allitae ad marginem glossae, qua fortasse *torpentes* interpretari aliquis voluerit. In ceteris quidem hisce omnibus bina ubique vitia producuntur; *stupentes* isti *oculi* soli et incomitati comparent, nec quidquam habent propriae aut a reliquis diversae pravitatis. Turic. *lasci*. Camp. *lascivii*. Guelf. ante *lasc.* dat *et*: eandem copulam ante *nat.* dant Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, male. Vicissim pari errore *aut mob.* Iens. cum edd. posterr. ante Ald. *Manantes* Turic. *Narrantes* Voss. 1, 3. *Venerii* Ambr. 2, Guelf. — *Aut poscentes — esse debebunt*) Turic. *aliquid pollicentes debebunt*; e Flor. *poscentes debebunt* (pro *pollicentes n. e. d.* ubi diserte quidem non doceor an iterum sit *poscentes*, sed suspicor ita esse). Alm. *nunquam* (vel *nonnunquam*) *esse* desiderare narratur. *Aut poscentes pollicentesve dedecebunt* Camp. Nostra est in Ambr. 2, cum Goth. Voss. 2, Bern. et edd. ante Basil. Reliqui *nonnunquam* pro *nunquam* prava sententia, quae aperta vitia commendet. Sed et hanc, quam probamus, librariis, non scriptori ipsi, deberi existimo, motus auctoritate vetustissimorum; et fortasse verum est et antiquum quod exhibet Camp. (cf. III, 9, 8; VIII, 3, 11) quamquam magis, fateor, placebat *nunquam decebunt*; sed *nunquam* non est in MSS. *Habeat* abest a Flor., solo. *Compressosque* Guelf.

Quae — fingentur) Recte neutro genere usus est in eo, qualea fierent oculi; habitus enim oculorum demonstrantur, non oculi ipsi.

76. *Extenti*) Cf. not. crit.

Aut stupentes) Cf. not. crit.

Nunquam esse debebunt) Cf. not. crit.

Nam opertos — habeat? Eadem forma erat supra §. 21; item mox §. 80, 117; IV, 2, 11.

primenda in palpebris etiam et genis est quoddam de-
78 serviens iis ministerium. Multum et superciliis agitur. Nam et oculos formant aliquatenus, et fronti imperant. His contrahitur, attollitur, demittitur: ut una res in ea plus valeat, sanguis ille, qui mentis habitu movetur, et, quum infirmam verecundia cutem accepit, effunditur in ruborem; quum metu refugit, abit omnis et pallore frigescit; temperatus medium quoddam serenum

77. *Et genis*) Sic Turic. Flor. Reliqui inserunt *in*; cf. §. 67. — *Deserviens iis*) Sic Goth. (tac. Gesn.) Ald. Bad. *D. is* Turic. *Serviens iis* Ambr. 2. *Serviens his* Guelf. Exc. Santen. *Deserviens* absque pronomine Camp. *Observiens iis* Iens. cum edd. ante Ald. Reliqui *d. his.*

78. *Demittitur*) Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. Camp. *emittitur* cum Goth. Voss. 1, 2, 3, Vall. et edd. ante Ald. Regius correxit, necessario. Protinus *et* Flor. pro *ut*. Camp. ut *ulla in eo*. Ald. *u. nulla r. i. e.* cum Basil. Gryph. probante id Regio. *Movetur ut cum* Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, et edd. posterr. ante Ald. qui ipse cum Bad. *mov. cum* ad Regii mentem. Diremptio autem ante Chouet. perversissima obtinet, ut ante *sanguis* interpungatur. — *Accepit*) Sic Turic. Flor. cum Alm. Reliqui *accipit*. Modo *infirmam verecundiam* Turic. *Infirma v.* Guelf. Camp. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Leid. exc. Ald. Bad. *Et apollo refrigescit* Flor. *Et pallor refrigescit* Guelf.

77. *Palpebris — et genis*) Qui est apud Plinium usus, ut *palpebrae* sint pro iis, quae *cilia* etiam appellantur, pilis oculorum, idem hic reperitur; nec differt Francogallorum nunc quoque ratio, *palpebras* (paupières) praeter solitam potestatem ita usurpantium, teste Lexico Academicorum.

78. *Vt una res — sanguis ille*) Hic, ubi plerique interpretes nihil viderunt, quum aquam sibi haerere testatus esset Burm., debebant Capper. et Gesnerus, quorum alter profecto locum intellexit, aliquid lucis affundere. Nec est difficile attendenti, ipsam eam rem unam, quae sola plus superciliis in fronte valeat, esse sanguinem illum, qui in fronte aut profusus, aut repressus pudorem et metum prodit. Mirum autem semper mihi visum est, quod veteres nunquam fere ruboris illius in parte oris oculis inferiore meminerunt, sed in sola fronte omnem erubescendi rationem ponunt. *Infirmam verecundia cutem* hic appellat quod aliis locis *mollem frontem*; cf. VI, 4, 11. *Accepit* autem, non *accipit*, dixisse videtur, ut hoc semel ita uniuscuiusque natura comparatum demonstraret, non varium et mutabile pro quaque occasione. Neque tamen certo dicam, *refugit* producta an correpta penultima pronuntiari debeat; quoniam in ea re nihil est semel constituti ac perpetui; quamquam concinnius videtur, si et illic fuerit praeteritum tempus, quod ipsum exprimitur in participio *temperatus*.

Pallore frigescit) Ablegat nos hinc Pseudo-Turnebus ad locum Macro-

efficit. Vitium in superciliis, si aut immota sunt omnino, [79] aut nimium mobilia, aut inaequalitate, ut modo de persona comica dixeram, dissident, aut contra id, quod dicimus, finguntur. *Ira* enim contractis, *tristitia* deductis, *hilaritas* remissis ostenditur. Annuendi quoque et renuendi ratione demittuntur, aut allevantur. Naribus [80] labrisque non fere quidquam decenter ostendimus, tametsi derisus iis, contemptus, fastidium significari solet. Nam et *corrugare nares*, ut Horatius ait, et inflare, et movere, et digito inquietare, et pulso subito

79. *Aut immota*) Ambr. 2, Guelf. inserunt *ut*. Camp. *autem i.* Mox Turic. Flor. *somno* pro *omnino*. Turic. *inaequaliā modo* cum Alm. ex quo et ipso affertur nota in litera *A*. Sed *inaequalia modo* Flor. *Inaequalia aut m.* Camp. *Inaequalia aut ut m.* Tarv. *Inaequalitate aut m.* Ambr. 2. *In aequalitate* u. *m.* Guelf. Iens. (tac. Gesn.). Mox *persona c.* Ambr. 2, omisso *de*; sed *personam. comicam* Guelf. Exc. Santen. item sine praepositione. *Dissilent* Flor. *Dissideret* Camp. Pro *Ira enim* Guelf. *Vt e.* cum Iens. *Etenim* Locat. cum posterr. edd. ante Stoer. (exc. Tarv. Bad.), quae omnes mox, cum Iens., inserunt *pudor* post *remissis*, recte improbante Badio, qui nostram esse et in Vall. testatur. Ex Alm. haec afferuntur: *etenim contractis et hilaritas remissis ostenditur*, me quidem vix credulo. *Duductis* Turic. Flor. cum Locat. et edd. posterr. ante Stoer. exc. Bad. qui verum dare narrat Vall. Mox *hilaritate* Turic. Flor. *Renuendique* Guelf. *Renuendive* Ieus. cum Goth. Voss. 2, edd. ante Stoer. omnes sine *et* praecedente. Pro *ratione* Ambr. 2 *voratione* cum Voss. 3. *Moratione* Voss. 1. *In oratione* Guelf. Exc. Santen. Mox Turic. Flor. (hic et *ut* pro *aut*) Camp. *remittuntur* cum Alm. *Dimittuntur* Ambr. 2, Guelf. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. cum Voss. 1, 3. *Relevantur* Camp.

80. *Decenter*) Turic. Flor. *decedenter*. Florileg. Santen. *vix quicquam* pro *non fere quidqu.* Mox pro *dirisus iis* Flor. *dori sui*. Ambr. 2, Guelf. *derisui* cum Voss. 3. *Derisim* Iens. Tarv. *Densus* Goth. (tac. Gesu.) Nostrum Obr. e coniectura, qui quod de suo subiicit *interim*, nequaquam probo. Reliqui *derisus*. Mox Florileg. Santen. copulam *et* ante quatuor prima verba desiderat, post *inquietare* demum eam reducens, sed omittens idem verba *et did. saep.* Flor. Ambr. 2, Guelf. *inquitare*. — *Pulso subito spiritu*) Sic Turic. Flor. cum Alm. *Impulso s. spiritu* Ambr. 2, Guelf. Reliqui *impulsu s. spiritum*. Sed Camp. *Et pulso—resupinare* omittit. *Deducere* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesu.) *Et ex plana m. resonare* Tur. Flor. cum Alm. nisi quod inde *ea* pro *ex*. Tarv. *indecore*. Guelf. *frequenter* cum Goth. Voss. 2, et edd. a Iens. ante Ald. *Emuncoio* Ambr. 2.

bii Saturn. VII, 11, lepidum sane, quamquam ratione quidem naturali valde alienum.

79. *Modo — dixeram*) §. 74.

80. *Vt Horatius ait*) Epist. I, 5, 23.

spiritu excutere, et diducere saepius, et plana manu resupinare, indecorum est: quum emunctio etiam fre-
81 quentior non sine causa reprehendatur. Labra et porriguntur male, et scinduntur, et astringuntur, et diducuntur, et dentes nudant, et in latus ac paene ad aurem trahuntur, et velut quodam fastidio replicantur, et pendent, et vocem tantum altera parte dimittunt. Lambere quoque ea et mordere, deforme est: quum etiam in efficiendis verbis modicus eorum esse debeat motus. Ore enim magis, quam labris, loquendum est.
82 Cervicem rectam oportet esse, non rigidam aut supi-

81. *Labra et porriguntur*) Turic. *labrae porrigatur*. Camp. *l. p.* sine *et* cum Kapp. *Astringuntur* mecum Camp. et vett. edd. MSS. fere inserunt *D*. *Et ducuntur* Turic. Flor. cum Alm. *Et deduc.* Ambr. 2, Guelf. Camp. (hic mox *et* omittit) cum Goth. 1, 2, Voss. 1, 2, 3, et edd. ante Bad. *Ac plene* Turic. Flor. ut et infra §. 85; iidem, eoque loco et Alm. *Et* ante *dentes* Camp. omittit, ante *vocem* Turic. Flor. *Penderent* Camp. *Iam veri* pro *lambere* Flor. cum Alm. (nisi quod *vere*) non Turic. (cf. 72). *Efferendis* pro *efficiendis* Ald. Bad. Basil. Gryph. ad mentem Regii, quod recte improbat Burm. remittens nos ad I, 11, 4, ubi idem tenet contra eandem aliquot edd. mutationem; cf. I. F. Gronov. ad Senec. de Ira I, 3. *Conficiendis* Floril. Santen. per compendium. *Eorum debeant* Turic. Flor. Profecto et hic fuit *eorum deceat*; cf. 76. *E. esse debet* Floril. Santen. *esse* extra versum adiecto. Camp. *modici e. motus debeant esse.*

82. *Cervicem*) Turic. Flor. Camp. *cum c.* Postremus etiam *oporteat*. Pro

81. *Labra — scinduntur*) « Quid hic sibi velit *labra scindere*, equidem me non satis assequi fateor. Cogitabam, an non *scindi* queant dici labra, quum a forti compressione subito laxantur, et cum poppysmate quodam dissiliunt. Werlhofius hoc spectans, quod *scindere* labra oppositum est *porrigendis*, simpliciter *scindi* dicit, quum a porrectione illa antrorsum facta subito in utrumque latus trahuntur.» Gesnerus. Ipsum fere Quintiliani verbum retinens Gedoynus (fendues) an popularibus intelligatur, parum novi. Fieri potest, ut ipsum illud quod mox legimus *diducuntur* sit iam hic in *scindendo*; ibi enim veteres libri omnes *deducuntur*, quod interpretari conatur Badius: « (fortasse) de inferioribus tantum loquitur (labris): nam, si utraque deducantur, non nudentur dentes; verum pro diversis intelligatur, ut turpe sit et *deducere et facere ut denudentur dentes.* »

Vocem — parte dimittunt) Imitantur, hoc gestu eos, qui altero labiorum angulo tubulum tenent Nicotianae, altero apertiore fumum efflant. » Gesnerus.

Eorum — debeat) Cf. not. crit.

nam. Collum diversa quidem sed pari deformitate et contrahitur et tenditur: sed tenso subest et labor, tenuaturque vox ac fatigatur. Affixum pectori mentum minus claram, et quasi latiorem presso gutture facit. Humerorum raro decens allevatio atque contractio est. 83 Breviatur enim cervix, et gestum quendam humilem atque servilem, et quasi fraudulentum facit, quum se in habitum adulationis, admirationis, metus fingunt. Brachii moderata proiectio remissis humeris, atque 84 explicantibus se in proferenda manu digitis, continuos et decurrentes locos maxime decet. At quum speciosius

collum Turic. Flor. *longum* cum Alm. Inserit *in* ante *coll.* Camp. *Trahitur* Turic. Flor. *Et tenso* iidem; item *labore*. Flor. *minus clarum*.

83. *Raro decens*) Turic. Flor. inserunt *et*. Camp. *rara et d.* Turic. *adlev.* Flor. *contractatio*. Goth. *contradictio*, qui et *ac* pro *atque* (tac. Gesn.). Turic. Flor. *breviatus*. Camp. *breviata*. Voss. 1, *coniux*. Guelf. *fraudentum*. Locat. *habitu* cum Ven. Rusc. nec *habitus*, ut putat Burm., sed ablativum et legit et improbavit Badius. *Admirationis* omittunt Ambr. 2, Guelf. cum Voss. 1, 3. *Nutus* Bad. ex Ald. ubi meis oculis *metus* agnosco, paulo obscurius tamen in Ald. 1514, expressum, nec absimile voci *nutus*. Male autem et hoc et aliud quoque, *motus*, commendat Badius. — *Manu*) Flor. *manum*. Ambr. 2, *magnum*. Mox *continuo sed decurrentis* Flor. *Decurrentis* etiam Ambr. 2. — *Speciosius*) Goth. (tac. Gesn.) *speciosum*, idemque modo *Ac* pro *At*; Camp. autem *Vt*. Locat. *aut* cum Venet. Rusc. Pro *uberiusque* Camp. *aut uberius* (err. Gesn. in Goth. qui non recedit), idemque *sit* mox pro *est*, et *responderet* in loco Cic. Flor. *expiator*. Turic. Flor. *ut ipsa*. Turic. *secum* et *fundito ratio*.

82. *Diversa quidem*) Cave hanc *diversitatem* referri putes ad *cervicem* quae praecedit. Pertinet hoc ad alterum ipsius *colli* vitium.

Affixum pectori mentum) Nihil hic proprie de *mento* praecipitur, sed prius illud *contrahendi colli* vitium exponitur, quod fit, quum in pectus procumbit caput. Inde est quod *latior* quae iam fit vox respondet ei quae modo erat *tenuata*. Quare *hebetiorem* pro *latiorem*, soli Obrechti, ut suspicor, ingenio debitam scripturam, plane non probo. Pseudo - Turnebus *tenuatam* vocem repetit inde, quod distento collo tendatur arteria atque tenuetur; itaque vox sit exsilior; contra, quum detrahatur de longitudine arteriae, eandem tamen fieri latiorem et sic graviorem vocem erumpere. Recte ille, si quid video.

83. *Quum se — fingunt*) Malim *quo* prae *quum*, satis leni emendatione; cf. II, 15, 6.

84. *Decurrentes locos*) Cf. XI, 1, 6; IX, 4, 6; XII, 9, 2.

quid uberiusque dicendum est, ut illud, *Saxa atque solitudines voci respondent*, expatiatur in latus, et ipsa 85 quodammodo se cum gestu fundit oratio. Manus vero, sine quibus trunca esset actio ac debilis, vix dici potest, quot motus habeant, quum paene ipsam verborum copiam persequantur. Nam ceterae partes loquentem adiuvant, hae, prope est ut dicam, ipsae loquuntur.

85. *Actio*) Turic. Flor. Goth. (tac. Gesn.) sed hic a pr. m. *oratio*, male, aberrante ad superiora librario; cf. IV, 1, 32. Sic vicissim infra §. 96. Guelf. Exc. Santen. *actioni* cum Goth. Iens. et edd. posterr. ante Stoer. Mox hic Flor. *patet quod*. Ambr. 2, *ipsa verb*. Goth. (tac. Gesn.) *persequatur* (idem ac desiderat ante *debil.*). Obr. *prosequantur*, quod etiam Francius coniecerat. *Per* verum est, quia hic non id spectatur, quod manus verba *sequitur*, sed quod *omnia* sequitur. Alioqui nihili sit *paene*. Ambr. 2, *propest*. Turic. Flor. *ipsa loquantur*. Nescio quomodo elegantius mihi videbatur, si esset: *prope est ut ipsae loquantur*. Pro *est* Goth. *sunt*.

86. *Loquuntur. His*) Sic Turic. Flor. cum Alm. Reliqui inserunt *Annon*. Nimia fit et taedii plenissima interrogationum iteratio; necdum in eo eramus, ut quaerendo quasi nota res geri posset; docendi sumus ante: mox recte subiiciuntur instantes illae et assensum flagitantes quaestiones. Simile nostro §. 72. — *Timemus; gaudium*) Sic Turic. Flor. cum Alm. *Interrogamus* inserunt Iens. Tarv. Reliqui inserunt *interrogamus negamus*, nisi quod Guelf. *i. negemus*. Vetustissimis testibus libens obsequutus sum. Quamquam enim *negamus* sane aliquando manibus, et aliquem *interrogandi* gestum consuetum testatur noster §. 101; hic tamen inter meros affectus incommode lentiores illi mentis motus inseruntur; etiam in fine, ubi insurgere debebat rerum magnitudo. Voss. 2, pro *minamur* dat *vocamur*, quo vitio caret Goth. (cf. §. 45); quod autem vidisse se ait Bad. *miramur*, factum bene, quod in meis quidem libris non comparet, quia mox *admirantur* §. 87. Obr. *abominamur* omittit; inconsulto, opinor. Turic. post *tempus* inserit *dubitavimus* cum Alm. Sed Flor. *dubitavibus*. Camp. *dubitamus*, sursum vagante librarii oculo.

Expatiatur in latus — oratio) Cave idem subiectum agnoscas in utroque verbo. Quae enim fuerit *oratio* quae *expatietur in latus*? At hoc est brachium, vel gestus brachio faciendus, qui iam non *moderate proiicitur* i. e. adversum modo procedit, sed etiam *in latus* egreditur; cf. §. 93, 114. Quum tamen duritie non careat, quod sic lector sibi ipse fingere quasi cogitur orationem, nec perfectam et dubitatione vacuam accipit a scriptore; subiit ex vetustissimorum scriptura, *ut* pro *et*, haec efficere: « *ut* ipsa — *fundat* oratio; » cf. §. 98, « *ut* — *videatur*. » De *fundendo* consule X, 5, 11. *Saxa et solitudines* Cic. pro Archia c. 8; vide nostr. XI, 1, 34.

85. *Vix dici potest*) Transponendum censeo *d. vix p.*

Prope est — loquuntur) Cf. not. crit.

His poscimus, pollicemur, vocamus, dimittimus, mi- 86 namur, supplicamus, abominamur, timemus; gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, poenitentiam, modum, copiam, numerum, tempus, ostendimus. Non concitant? inhibent? supplicant? probant? 87 admirantur? verecundantur? Non in demonstrandis locis ac personis adverbiorum atque pronominum obtinent vicem? Vt in tanta per omnes gentes nationesque linguae diversitate hic mihi omnium hominum communis sermo videatur. Et hi quidem, de quibus sum lo- 88 quutus, cum ipsis vocibus naturaliter exeunt gestus: alii sunt, qui res imitatione significant: ut si aegrum,

87. *Non concitant*) Sic Turic. Flor. cum Alm. *Nam c.* Camp. Reliqui inserunt *eaedem*; sed Voss. 1, 3, *eodem*. Nostro ordine *inhibent supplicant* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) *Inh. prob. suppl.* Camp. Reliqui *s. i. p.* Iens. *Nonne in.* cum edd. posterr. ante Bad.; cf. X, 1, 48. Camp. nobiscum *ac personis*. Turic. Flor. *at p.* Reliqui *atque p.* Ambr. 2. Guelf. *aut verborum* (pro *adverbiorum*) cum Voss. 1, 3, Bern. *Praenominum* Guelf. cum marg. Basil. qui etiam « *et* verb. et praen. » Goth. *cantu* (pro *tanta*). Turic. Flor. Camp. omittunt *hominum* post *omnium* cum Alm. Recte utrumque retinendum suadet Oudend. ad Sueton. Tit. c. 8. Post *videatur* Obr. subiicit *haberi*, unde plena fit hexametri clausula, quae in vulgata nonnisi a scandente eruitur, et hoc quidem prosae nocere rectissime negat I. H. Vossius; vide nos ad IX, 4, 52.

88. *Hi quidem*) Sic Turic. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Alm. Voss. 2, Basil. Reliqui *ii q.* sed Goth. Iens. (tac. Gesn.) *etiam* pro *et* cum edd. posterr. ante Bad. *Similitudinem* Turic. Flor. *Cithari dum formatur* Flor.

86. *Numerum — ostendimus*) Admonet hic Pseudo-Turnebus artis illius, de qua vidimus ad I, 10, 35. Recte, opinor: quamquam quae sit talis significatio *temporis*, minus liquet, et dicas fortasse, hic quidem latius agi de manus officio, non artificialem illum gestum spectari.

87. *Supplicant*) Miror neminem haesisse in hoc verbo. Quid enim est, quod *supplicandi* iterum mentionem facit noster (cf. modo §. 86), quum praesertim hic manifesta sint actionum paria, nec *supplicant* ita respondeat illi *probant*, ut *concitare inhibendo*, *admirari verecundando*? Suspicor ergo pro *supplicant* reponendum *spernunt*. (Sagax utique inventum; quod si audax simul videatur, auctor sim eiiciendi plane illud *supplicant*, quod unum sedem fixam in codd. non habet: ut tria ultima verba sine parallelismo adiecta sint, sicut ultima etiam in praecedentibus nomina. BVTTM.)

tentantis venas medici similitudine, aut citharoedum, formatis ad modum percutientis nervos manibus, ostendas, quod est genus quam longissime in actione
89 fugiendum. Abesse enim plurimum a saltatore debet orator, ut sit gestus ad sensum magis, quam ad verba, accommodatus: quod etiam histrionibus paulo gravioribus facere moris fuit. Ergo ut ad se manum referre, quum de se ipso loquatur, et in eum, quem demonstret, intendere, et aliqua his similia permiserim: ita non, effingere status quosdam, et quidquid dicet
90 ostendere. Neque id in manibus solum, sed in omni gestu ac voce servandum est. Non enim aut in illa periodo, *Stetit soleatus Praetor populi Romani*, inclinatio incumbentis in mulierculam Verris effingenda est: aut in illa, *Caedebatur in medio foro Messanae*, motus laterum, qualis esse ad verbera solet, torquendus: aut
91 vox, qualis dolore exprimitur, eruenda. Quum mihi

89. *A saltatore*) Turic. Flor. omittunt *a*. — *Ad sensum*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Reliqui *ad sensus*. Ambr. 2, *accomodatur*. Camp. *aut in eum* cum Ald. *Sibi* pro *his* Goth. *Iis* Iens. cum edd. posterr. ante Bad. *Et* post *permiserim* inserunt Turic. Flor. iidem mox *dicet* omittunt cum Alm.

90. *Illa per.*)Goth. (tac. Gesn.) *illo p.* Flor. *propter populum romanum*. Camp. *in muliercula*. Turic. Flor. *messana*. Hic et *mox* pro *vox*. Ambr. 2, Guelf. *dolori* cum Alm. (nil tale in nostris; conf. 81) Voss. 3. *Dolor* Camp. *Erudienda* Turic. Flor. cum Alm. Voss. 1. Tentat Burm. *edenda*. Ego verum censeo vulgatum, quamquam insolens est, quod sciam locutio. Sed *eruitur* quidquid cum labore ex profundo protrahitur, et ita *vox* hoc loco; cf. VI, 2, 25. Eadem confusio X, 2, 6. Quare iam reiicio, quod succurrerat *emugienda* (nam *erugienda* et nimium et nusquam adhuc repertum); cf. II, 12, 9. Ne Lochmanni quidem placet, quamquam lenissima coniectura: *erudenda*.

88. *Tentantis venas*) Docet Burmannus exemplis Sueton. Tiber. c. 72, et Ovid. Heroid. XX, 139, *tentare* proprium esse verbum in explorando venarum pulsu.

89. *A saltatore*) « Vid. supra 66. Add. mox 91, it. 128. » Gesnerus. Addit Almelov. hic §. 181, et lib. I, c. 11 initium, item I, 12, 14. Erudite ad hunc locum Lochmannus disputat de corruptela morum per pantomimos invecta, teste advocato Zosimo.

90. *Stetit soleatus*) Cic. in Verr. V, 33; cf. VIII, 3, 64, 65. *Caedebatur* Verr. V, 62.

Vox — eruenda) Cf. not. crit.

comoedi quoque pessime facere videantur, qui, etiamsi iuvenem agant, quum tamen in expositione aut senis sermo, ut in *Hydriae prologo*, aut mulieris, ut in *Georgo*, incidit, tremula vel effeminata voce pronuntiant. Adeo in illis quoque est aliqua vitiosa imitatio, quorum ars omnis constat imitatione. Est autem gestus ille maxime communis, quo medius digitus in pollicem contrahitur explicitis tribus, et principiis utilis cum 92

81. *Tamen in expositione*) Turic. Flor. Camp. omittunt *in* cum Alm. Tres priores *ut Hydriae*. Modo *quod etiamsi* pro *qui e*. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Voss. 1 (in hac ratione omnes hoc faciant comoedi, quod non est vero simile. Alia ratio III, 6, 64). *Georgico* Turic. Flor. *Georgio* Iens. (tac. Gesn.) cum edd. posterr. ante Bad. qui a Vall. nostrum. Sed et in Guelf. Goth. Camp. hoc, cum Voss. 2, literam *I* inserere dicatur ante *O*. Mox *et effem*. Guelf. *Adeo ut in* Flor. Guelf. *Quoque aliqua* Turic. Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Voss. 2. An fuit antiquitus: *Adeo est in illis quoque al.*?

92. *Contrahitur*) Turic. Flor. omittunt cum Alm. Pro *explicitis* Turic. Flor. *explicis*. Ambr. 2, *rexplicitis*. Guelf. *replicitis*. Mox Guelf. *levi* cum Goth. Vall. Pro *ad id quo* Turic. Flor. *adita*. Ex Alm. refertur *adita quo*, me quidem non credulo. Goth. *ad id quod* cum Voss. 2, Camp. sed hic et *ferat*. Iens. (tac. Gesn.) *et id quo* cum edd. posterr. ante Ald. exc. Tarv. qui *et in quo*. In recepta desidero auctoritatem dicendi primum «obsecundare *ad* aliquid» deinde «*ad id* quo» pro «eo quo». Sed dum lento «*ita ut* manus feratur» mihi ipse non satisfacio. Mox *sed dum* Turic. Flor. cum Alm. Ald. (err. Burm.) Possit blandiri *dum* absque *sed*. Guelf. *explorando* (idem mox §. 94) cum marg. Basil. et Gryph. (1536) Camp. *Exprobando* et idem mox §. 94.

91. *In expositione*) Hic fortasse non est reprehendendus Capper. admonens esse *expositionem* dictam pro *narratione*; quamquam facile hoc attendenti patebat. Nam, quo ablegat hinc nos, ad cap. 2, lib. IV, singulis prope sententiis idem ingerens lectorem enecat.

Hydriae — Georgo) Menandri fabularum, in Romanam fortasse consuetudinem translatarum, nomina haec esse Gesnerus monet. Vid. ap. Clericum pag. 32, et 178.

92. *Quo—contrahitur*) Cave eum animo concipias gestum, ubi medius digitus apprehendat pollicem, qui non iniuria improbatur a Goltschedio, et est sane fatuae nescio cuius elegantiae. *Contrahitur* digitus, ut mox apparet, (§. 93, *sub pollicem veniunt*, §. 94, *contracti — premuntur*) quum in suos articulos compressus alteri supponitur. Quamquam vel is, qui hic demonstratur gestus, paulo insolentior nobis videri potest. Facile tamen agnoscitur, qualis sit, comparando eos qui deinde traduntur duo, quorum novissimus ille indicis protensi quam maxime est manifestus. Si quaeris, quid sit «gestus certus,» quum addatur *in narrando*, apparet significari gestum, qui nar-

leni in utramque partem motu modice prolatus, simul capite atque humeris sensim ad id, quo manus feratur, obsecundantibus: et in narrando certus, sed tum paulo productior: et in exprobrando et coarguendo acer atque instans. Longius enim partibus his et liberius exeritur.
93 Vitiose vero idem sinistrum quasi humerum petens in latus agi solet: quamquam adhuc peius aliqui transversum brachium proferunt, et cubito pronuntiant. Duo quoque medii sub pollicem veniunt: et est hic adhuc priore gestus instantior, principio et narrationi non
94 accommodatus. At quum tres contracti pollice premuntur; tum digitus ille, quo usum optime Crassum

Coarguendo) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Basil. *In arguendo* Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Gryph. Reliqui *arguendo*. — *His*) Omittunt Turic. Flor. cum Alm. nescio an recte, sicut X, 1, 88. *Partibus* dicitur pro *aliquot partibus*. Receptam ταυτολογίᾳ laborare dicas. *Is* Ambr. 2, *Iis* Camp. cum edd. ante Basil.

93. *Idem*) Ambr. 2, *id est*. Guelf. Exc. Santen. *ad*. Mox *si nostrum q. numerum* Turic. Flor. (hic et mox §. 94, *numerum*, ubi idem Camp.) cum Alm. *Brachio* Iens. cum edd. posterr. ante Ald. *Suppollunt veniunt* Voss. 3. *Adhuc prior aegestas* Voss. 1. *Narratio* Turic. Flor. *Commodatus* Turic. Flor. Ambr. 2 (hic et *adhuic*) Guelf. Exc. Santen. cum Voss. 1, Bern. Omittit *non* Camp.

94. *Tum digitus*) Turic. Camp. *tunc d.* et sic, opinor, Flor. quoque, ex quo *tc̄*, ubi suspicor esse *tc*; cf. Drakenb. ad Liv. II, 12, 15; Cort. ad Plin. Epp. I, 13, not. 4. Iens. *cum d.* cum edd. posterr. ante Bad. Modo *Atque* Guelf. *Obtinet* pro *optime* Flor. *In is in exp.* (et Turic. quidem per compendium exprobrā) Turic. Flor. — *Unde et ei*) Sic Flor. cum Alm. non Turic. (cf. 90), Reliqui omittunt *et*. Goth. *manu parum*. Post *inclinatus* Turic. Flor. inserunt *is* cum Alm.

rantem nihil dubitare ostendat de iis, quae referat. *Productior* est, quum longius in adversum abit a corpore *liberiusque*, ut mox est, *exseritur*; cf. §. 84. Almelovenum visum sibi agnovisse hunc gestum apud Sponinm miscell. p. 44; in Polyhymnia, revincit Burmannus.

Ad id, quo) Cf. not. crit.

Sensim — *obsecundantibus*) Redditur idem mox §. 100, *sub assentientibus*.

Partibus his) Cf. not. crit.

94. *Digitus ille*) « Cic. de Orat. II, 45, ex persona Antonii: *Quae mehercule ego, Crasse, quum a te tractantur in causis, horrere soleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, gestu*, digito *denique isto tuo significari solet* etc. » Gesnerus.

Cicero dicit, explicari solet. Is in exprobrando et indicando, unde et ei nomen est, valet: et allevata ac spectante humerum manu paulum inclinatus affirmat: versus in terram et quasi pronus urget: aliquando pro numero est. Idem summo articulo utrinque leviter ap- 95 prehenso, duobus modice curvatis, minus tamen minimo, aptus ad disputandum est. Acrius tamen argumentari videntur, qui medium articulum potius tenent: tanto contractioribus ultimis digitis, quanto priores

Vrget: aliquando) Flor. Ambr. 2, Guelf. inserunt *et* cum Alm. Voss. 3; Turic. *ut*. Mox *pro humero* Camp. cum Gryph. (1536).

95. *Idem*) Gualf. *Id est*. Stoer. Chonet. Leid. *Item*. Mox Iens. *leniter* cum Alm. (ut fert Burm.) et edd. posterr. ante Stoer. exc. Ald. acc. Gibs. Obr.; cf. §. 103; item Walker. ad Cic. de N. D. p. Davisii 244. Vocem omittit Guelf.

Apprehenso) Turic. Flor. *adsponso* cum Alm. *Depulso* Voss. 1. *Apprenso* Camp. *Tamen in imo* Ambr. 2. *T. in uno* Guelf. Exc. Santen. cum Iens. et edd. posterr. ante Ald. *Minimo — acrius tamen* omittunt Voss. 1, 3, propter homoeoteleuton. *Vltimus digitis* Flor.

Vnde et ei) Videtur transponendum *et*.

Allevata — affirmat) Indicat Almelovenus nummos quosdam Claudii apud Alb. Rubenium in Numism. Ducis Croyiaci tab. XIX, n. 8, et 12, qui figuram exhibent alii iuvenis, alii feminae indicem attollentis, manu paulum versus os inclinata, cum epigraphe: Constantia Augusti. Admovit autem illis Rubenius quoque nostrum Quintiliani locum: quam recte, non dixerim. Sed multo minus Eckhelio assentiri possum, qui in D. N. tom. VI, p. 236 ad silentium viri constantis eum gestum refert, quum tamen, si fides quidem imaginibus, nimis ab ore remota sit manus, ita ut aeque facile humerum spectare dixeris. Buttm.

Aliquando pro numero est) Haec verba minima distinctione praecedentibus antea iungebantur: in qua sensuum continuatione recte utique Spaldingius copulam *et* a vetustis codd. insertam volebat, de Regii et Pseudo-Turnebi sententia, triginta numerum eo gestu significari, verbo tantum in schedis monens, minime credulus illis. Qui secundis curis profecto in meam sententiam devenisset. Quippe neque hic neque §. 86 de notissimo illo in manu numerandi officio agi potest, ut recte illic vidit Sp. Cf. §. 117. Et hic quidem nonnisi simplex simplicissimi numeri extenso indice demonstratio indicatur, ut nostra distinctione admissa statim apparet. In particula autem *et* post *urget* ne optimi quidem codicis ulla potest esse auctoritas. Buttm.

95. *Articulum potius*) Transpositio *potius* clarior erat sententia.

96 descenderunt. Est et ille verecundae orationi aptissimus, quo quatuor primis leviter in summum coëuntibus digitis, non procul ab ore aut pectore refertur ad nos manus, et deinde prona ac paululum prolata laxatur.
97 Hoc modo coepisse Demosthenem credo in illo pro Ctesiphonte timido summissoque principio: sic formatam Ciceronis manum, quum diceret, *Si, iudices, ingenii mei, quod sentio quam sit exiguum*. Eadem aliquatenus liberius deorsum spectantibus digitis colligitur in nos, et fusius paulo in diversum resolvitur,

96. *Est et.*) Guelf. *Et et.* Voss. 1, 3, omittunt *et.* Turic. Flor. *verecundi* cum Alm. *Vere* Voss. 1, 3. *Dignis* Voss. 3.

Refertur) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Reliqui *fertur*, exc. Aldo, qui *feratur*; cf. §. 89, 103.

97. *Hoc modo*) Flor. *homo* cum Alm. non Turic. (cf. 94). *Creditur* Iens. cum edd. posterr. ante Ald. sec. Obr. mole. Guelf. *demissoque.* Exc. Sant. *dimissoque.* Camp. *Tesiphonte.* Locum Ciceronis hic ut XI, 1, 19, exhibent Turic. Flor. Ambr. 2 (postremi duo *ingeni*) Guelf. (nisi quod hic omittit *sentio*) cum Alm. Bern. Sed Iens. *si quid est ingenii mei iudices q. s. q. s.* e. cum Vall. et edd. posterr. ante Ald. Refinxit ad Cic. Regius, sed iam Camp. ita, ut et reliqui. Superiore loco Iens. et rell. a Cicerone non abludunt. — *In nos*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Alm. Ald. Gesn. Reliqui *in os*, quorum est Goth. Vall. Modo *tollitur* Voss. 1. *Colligit* Iens. cum edd. posterr. ante Ald. *Nos effusius* Guelf. *Diversa* Goth. Iens. cum edd. posterr. ante Leid. exc. Ald.

96. *Est et ille*) Hic quidem nullum videtur aliud subiectum nisi *gestus*; cf. 112.

97. *Sic formatam Ciceronis*) «Non credit Fabio, certe non probat hunc gestum P. Francius in Specim. Eloq. exter. p. 63. Ac sane, sive septentrionalis plaga frigidiores nos facit, sive aetas nostra moderatior tardiorve est, gestus quidam Quintilianei parum decere nostros homines videntur.» Gesnerus. Locum esse principii Tullianae pro Archia nemo nescit; cf. XI, 1, 19.

Aliquatenus) Displicet quam maxime hoc adverbium alteri superadditam. Malim *aliquanto*, et magis etiam *aliquando.*

In nos) Rectissime Gesnerus hanc scripturam tuetur, quia, quod alibi legitur, *in os* «ursoram» sibi esse videatur «aut simiarum, non oratorum;» cf. §. 89, 103. Idem illustrandis istis, *ut quodammodo — videatur*, haec addit: «ad hoc satis esse videtur, si collecta et versus dicentem directa manus in diversum s. ad auditores dum refertur, resolvatur, ut prodire ex clauso videatur oratio.» Quod reponere velit Francius *sursum* pro *deorsum*, faciliorem sane ad imaginandum praestat gestum, sed hoc non est criticum agere.

ut quodammodo sermonem ipsum proferre videatur. Binos interim digitos distinguimus, sed non inserto 98 pollice, paulum tamen inferioribus intra spectantibus, sed ne illis quidem tensis, qui supra sunt. Interim ex- 99 tremi palmam circa ima pollicis premunt, ipse prioribusad medios articulos iungitur: interim quartus oblique reponitur; interim quatuor remissis magis quam tensis, pollice intus inclinato, habilem demonstrando in latus, aut distinguendis, quae dicimus, manum facimus, quum supina in sinistrum latus, prona in alterum fertur. Sunt et illi breves gestus, quum manus 100 leviter pandata, qualis voventium est, parvis intervallis,

98. *Binos*) Ambr. 2, Guelf. *bonis*. Alter et mox *digitis* a sec. m. Dein Iens. (tac. Gesn.) *incerto* cum edd. posterr. ante Ald.

99. *Interim*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Alm. Bern. Reliqui praemittunt *Duo*, quod eodem redit, sed nec opus erat et anaphorae figura in fronte *interim* poscebat. *Vnam pollicis* Iens. Tarv. Post *quam* omittunt *tensis* Turic. Flor. cum Alm. — *Demonstrando in latus*) Hoc ordine Turic. Flor. Guelf. Camp. Reliqui *i. l. d.*

Distinguendis) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 1, 2, Bern. Reliqui *distinguendo*. Mirum quod ex Alm. refertur *demonstrandis aut distinguendo* (cf. 97).

100. *Voventium*) Turic. *fomentium* cum Alm. Bodl. Et Flor. per compendium *fomtiu*. Ambr. 2, Goth. Iens. (tac. Gesn.) *foventium* cum Voss. 1, 2, 3, et edd. posterr. ante Gryph. (exc. Basil. qui *vomentium*, in quas sordes forte, ut spero, incidit) acc. Obr. *Faventium* Guelf. Exc. Santen. Nostrum iam in Camp.; cf. §. 68. *Maxime altera facie pace e. q. dimide* Turic. Flor. *Apte* Camp. Ex Alm. *m. altera facie apta parce.* Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *parte*, et modo iidem *sub assent.* diremptim, acc. in hoc Ald. Sed Guelf. *subassentibus*. Mox Iens. *Et admirationi* cum edd. posterr. ante Ald. *Est cum admirationibus* Voss. 1, 3. *Ac singulos a minimos* Turic. (hic postrema iunctim) Flor. cum Alm. *In minimo* Guelf. *Ad s.* Camp. *Digito* Iens. cum edd. posterr. ante Basil. *Explicantur* Turic. Flor.

100. *Leviter pandata*) Non alienum, quod hic annotare Vallam Badius refert, illud Curtii, «cupidas vocabant gladios *leviter curvatos* falcibus similes.» *Pandatur* autem manus, quum, quantum fieri potest, recurvatur, ita ut cavitas quaedam fiat in tergo eius, non in vola. Neque est quod eam Genero metnas, contrariam esse manum talem *supinis* illis, quibus vota solemnia fiebant: recurvari enim potest manus etiam supina, h. e. cuius vola sursum spectat; neque hic, ut ipse observat Gesnerus, solemnia vota indicat Quintilianus. BVTTM.

et subassentientibus humeris movetur, maxime apta parce et quasi timide loquentibus. Est admirationi conveniens ille gestus, quo manus modice supinata, ac per singulos a minimo collecta digitos, redeunte flexu 101 simul explicatur atque convertitur. Nec uno modo interrogantes gestum componimus: plerumque tamen vertentes manum, utcumque composita est. Pollici

101. *Vertentes*) Iens. *verentes*, ne Tarv. quidem imitante, sed hoc inveniebat et corrigebat Regius. *Vtrumque* Guelf. (cf. XI, 2, 24). *Vterque* Voss. 1. — *Mediumque, qua dexter est*) Turic. *mediumque quantum gueris d.* e. Flor. *mediumque qua ungeris d. e.* Alm. *mediumque quam queris d. e.* Guelf. *medium qua d. e.* Camp. *mediumque dextrae.* Andr. *mediumque contingens dextrae.* Vidov. (1538) *mediumqus contingens qua d.* e. cum Colin. (1541) Steph. (1542) Vascos. (1542). — *Pollicis*) Sic Turic. Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. cum Alm. Voss. 1. Reliqui *pollici.* Hanc scripturam qui teneat, nemo gestum expediet. Qualis enim *suus* indici est *pollex?* Au eiusdem manus, cuius et ipse? Apage istas ambages. Genitivus solus probam sententiam praestat, ubi *index* (proximus pollici digitus) *medium pollicis unguem summo suo* (indicis ungui) *iungit.* Displicet tamen vel hic verbum *iungendi*, malimque prae *suo iungens* haec: *suo contingens*, non adeo dura mutatione. In antecedentibus autem longe abest ut acquiescam. Primum *que* encliticum, post *medium*, qui ferri possit, non video. Nam quod *proximus* est *pollici*, natura ipsius fit digiti et fabrica corporis humani, cui gestus ille *iungendi* non potest applicari per particulam *que*, quasi vel iunctio ista pariter sit sempiterna, vel vicinia pollicis et indicis itidem a voluntate pendeat. Deinde vetustae illae scripturae satis ostendunt, quod vel absque iis patebat, verba *qua dexter est* minime sana esse; nec VV. DD. nihil hic monentes, vel capio, vel fero. Doleo tamen et subirascor, quod nihil ipse extundo. Neque enim satis acquiesco in eo quod succurrit e §. 109, *medium* (*qui* — vel *quamquam* — *tantum gestus dexter est*). Illud autem *contingens* Andreanae, a corrigente haud dubie erutum, neque ductibus veteribus satisfacit neque structuram relinquit probabilem sequente *iungens.* Maxime blanditur *dextrae* (cf. 109) *unguem* facili continuatione structum, sed obstat, qui infertur, genitivus alter *pollicis;* et tamen remanent illa Turic. Flor. Alm. monstra procurationem desi-

Quo manus — explicatur atque convertitur) Qui hunc gestum, qualis tandem deberet mente concipi, nobis interpretari vellet, vidi neminem. Scilicet manifestior erat, quam ut explanatione indigeret. Equidem nihil hic video; illud in primis ignorans, quid sit *manus per singulos collecta digitos.* An igitur sensim et aspicientibus iis qui audiunt complicantur digiti; ut minimus primus tangat quartum et sic deinceps? Qui inspexerit Gedoynum, mira licentia usum nec tamen perspicui quid crucutem inveniet; cf. §. 105.

proximus digitus, mediumque, qua dexter est, unguem pollicis summo suo iungens, remissis ceteris, est et approbantibus, et narrantibus, et distinguentibus decorus. Cui non dissimilis, sed compressis tribus di- 102 gitis, quo nunc Graeci plurimum utuntur, etiam utraque manu, quoties enthymemata sua gestu velut cor-

derantia. Id quidem teneo, interiectis istis significari unguem pollicis in dextra manu, ne forte qois credat, perinde esse, in utracumque fiat gestus. Eo deducor, quia mox in gestu Graecorum sophistarum huic nostro simili adiicitur *etiam utraque manu*. Nec tamen eo magis fero *unguem iungi qua dexter est*. Exspectat locus felix aliquod critici acumen.

Et narrantibus) Turic. om. et.

102. *Compressis*) Turic. Ambr. 2, Guelf. Camp. *completis* cum Voss. 1, 3. *Complitis* Flor. cum Alm. (cf. 99). *Complexis* Goth. cum Voss. 2. Vulgatam commendat §. 94. Modo Flor. *non dissimis*. Voss. 1, 3, *indissimilis*. Turic. Camp. omittunt *plurimum*. Guelf. *eadem* pro *etiam*. Turic. Flor. *sua g. corrutundant velut cesi*. Ex Alm. nihil nisi quod omittere *velut* narratur. Ambr. 2, Guelf. (nisi quod hic *caesini*) *sua g. corrutunda velut caesim* cum Goth. 2, sed hic *cesi*. Camp. *sua g. velut cornu tundunt cesus*. Iens. *sua g. velut corrotunda caesim* cum Voss. 1, qui *corrutenda*, et 3, qui *corrocunda*, et edd. posterr. ante Ald. Hic *suo g. velut cornu tundunt caesim* cum Vall. a sec. m. et reliquis ante Gesn., nisi quod praeter ipsum et Bad. *sua*. Goth. 1, *sua g. velut cornu tundant caesim* cum Voss. 2, Kapp. Nostrum primum in Vall. litura agnovit Badius, probante Burm. *Cornu* ex sola corrigentium libidine natum. — *Lenior*) Camp. lens. (tac. Gesn.) Tarv. *levior* cum Voss. 3, a pr. m. *Assentantur* Ambr. 2 (nisi quod *ads.*) cum Voss. 3. *Laudatur* Turic. (qui et *hortator*) Flor. Mox *urgens* Guelf. Gamp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, et edd. ante Stoer. quo redüt κριτικώτατος ille noster Capper. Modo Camp. *et* solom sine *est*. Flor. *urguentis* (ut et §. 94. Ambr. 2, *urguet*). Mox Obr. (non Leid. quoque, ut narrat Capper.) *orationis*, male; sed peius Gibs. *gestûs*. Voss. 1, 3, *vulgari*. Turic. Flor. Camp. *celeri* sine enclitica, cum Alm. nescio an recte. Modo *contrahitur* Rusc. solus, sed per compendium, non Locat. ut refert Borm. Idem error Burm. §. 114, *adversus* tribuentis Locatellianae, quod sphalma est solius Rusc.

101. *Mediumque, qua dexter est*; cf. not. crit.

102. *Enthymemata — corrotundant*) Rectissime Gesnerus ad fidem huic scripturae faciendam appellat Iuvenalem VI, 449, ubi matrona iusto doctior *curvum sermone rotato Torqueat enthymema*. Idem Dionysii Halic. λέξιν στρογγύλην, quam ille et δικανικὴν dicat, et Aristophanis (Acharn. 686) στρογγύλα ῥήματα, quorum collectiones et conclusiones ipso huius gestus circulo Graeci illi ostenderint; sed vim vocis *caesim* mihi quidem non satis aperuit. Quod ego vocabulum utrocumque retulerim, quid ei faciam non reperio. Gesnerus sane sequenti sensui tri-

rotundant. Caesim manus lenior promittit et assentatur, citatior hortatur, interim laudat. Est et ille urgentis orationem gestus vulgaris magis, quam ex arte, qui contrahit alterno celerique motu et explicat manum. 103 Est et illa cava et rara, et supra humeri altitudinem elata cum quodam motu velut hortatrix manus. A peregrinis scholis tamen prope recepta tremula, scenica

103. *Rara*) Guelf. Iens. (tac. Gesn.) *rata* cum edd. posterr. ante Bad. exc. Tarv. qui mira a Iens. defectione verum. *Lata* Obr. Mox *elatam* Guelf. *Ornatrix* Goth. (cf. III, 8, 54; et VIII, 3, 11).

Tamen) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Alm. Voss. 2, Goth. et marg.

buens, quam rationem praeivere Iensonus, Tarv. et Aldus (non Badius, ut narrat Burm.) sic demum intelligi posse censet, « quae sit *manus lenior* aut quis sit promittentis gestus; » *caesim* enim esse *extrorsum*, quo proiiciatur manus. Haec ita se habere magnopere dubito. Nec tamen multum proficio ex vetustissima verborum collatione, ubi est *corrotundant velut caesim*, et comparationis index particula adverbio *caesim* assignatur, non verbo *corrotundare*. Praeterquam enim quod sanitatis illius et sobrietatis esse non videtur, Quintilianum decentis, insolentius hoc verbum sine aliqua molliendi formula dimittere, quomodo tandem *caesim* aliquid *corrotundetur*, parum assequor. Quod aliquatenus huc faciat, reperio nostrum in enthymematum tractatione cavantem, ne nimia eorum multitudine stipetur oratio V, 14, 30, ubi est oratio « conclusionibus certis et crebris, et in unam prope formam cadentibus, *concisa*. » Sic et IX, 4, 126, *caesim* idem fere est quod *membratim*. Iam revulso hoc a *manu leniore* adverbio, non equidem vereor, ut intelligi ea possit. Singulis enim digitorum gestibus percensendis hic aliquid de totius manus motu adiicitur, vel inseritur. Interim quoniam nihil adhuc certi hic agnosco, Gesneri circulos turbare nolui.

103. *Rara*) « Id est divisis, sed in *concavitatem* » (vocabulum sibi habeat) « incurvis digitis. » Badius.

A peregrinis — scenica est) Cavet, ne hortatrix illa, quam probat, manus tremorem quoque assumat ab oratoris dignitate alienum et scenae soli debitum. Diremptio haec a nobis primis inducta est, reliqui ante *tremula* interpungunt, eamque ad *scenica est* integram faciunt sententiam, praecisam illam, nec Quintilianeae sanitatis. Nempe quaesiverunt aliquod attributum, quod adderetur *manui illi cavae — rarae — elatae — hortatrici*. Sed est in hisce praeceptis in primis frequentata nostro structura verbi substantivi, de qua egimus ad IX, 3, 12, et alibi. Qualis hic valde manifesta §. 100. Corrigente hic Francio *solis* pro *scholis* profecto non indigebamus; quod si vicissim fieret, ingenium erat. Illud equidem certo non dicam, *a scholis recepta* utrum sint scholae quae receperint, an Romani rhetores qui a scholis. Prius tamen verius puto, et *accepta* in altera ra-

est. Digitos, quum summi coierunt, ad nos referre, cur quibusdam displicuerit, nescio. Nam id et leviter admirantes, et interim subita indignatione, velut pavescentes, et deprecantes, facimus. Quin compressam 104 etiam manum in poenitentia vel ira pectori admovemus, ubi vox vel inter dentes expressa non dedecet, *Quid nunc agam? Quid facias?* Averso pollice demonstrare aliquem, receptum magis puto, quam oratori decorum. Sed quum omnis motus sex partes habeat, septimus 105 sit ille, qui in se redit, orbis, vitiosa est una circum-

Basil. *Tum* Camp. Reliqui *iam*. Flor. (a pr. m.) *receptat remula*. Ambr. 2, item *remula* cum Voss. 1; apparet, quam arte haec coierint in vett. libris. Turic. Flor. *digitis*. Camp. *digiti*; idem post *coier*. inserit *et*. — *Ad nos*) Turic. Flor. *ad eos* cum Alm. Reliqui *ad os*. Nostrum a coniectura (cf. 96, 97, et mox 105). Guelf. *quibus displicuerint*. Camp. *quibusdam displicuerunt*. Iens. Tarv. *quibusdam displiciunt*; correxit Regius. *Id* post *Nam* omittit Goth. cum Voss. transponit Camp. cum Basil. Gryph. (1536) Vidov. *Leniter* Turic. Flor. Ambr. 2, cum Goth. Voss. 2, Iens. cum edd. posterr. ante Ald, acc. Bad. quem in nota Vall. *leviter* dantem per sphalma dicere arbitror. Commoveot me magnopere auctoritates, nedum cum Regio ne admouendam quidem literae *V* restitutionem censeam; sed praegravat ratio §§. 95, 96, ubi *leviter* plana est pro *paululum*; cf. X, 3, 21.

104. *Quin*) Guelf. *Qui* cum Voss. 1. — *In poenitentia vel ira*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Stoer. Chooet. Leid. Reliqui *in signum* (nisi quod Bad. inconsulto, opinor, *sinum*) *poenitentiae vel irae*; quod revocanti Gibsono ipsi suboluit aliquid de glossemate fortasse hic versante; sed Ioann. quem testem addit, et aliquot edd. auctoritas vicit suspicionem, quibus accedunt Goth. Voss. 1, 2, 3. — *Non dedecet*) Guelf. Camp. cum Voss. 1, *non decet*. Perspp. Rusc. n. *decedet*. Quod Burm. e notis Badii colligi exhibitum a quibusdam *dedisset* narrat, nihil tale in ed. anni 1516, qua sola Badiana utor, notis instructa, comparet (cf. 76).

Facias) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Reliqui *faciam*. Mox *aliquem* Turic. Flor. cum Alm. Reliqui *aliquid*. Modo *adverso* Guelf.

105. *Habeat*) Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) *habet*. Omittunt *que* post *septimus* nobiscum Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, et edd. ante Basil. Reliqui addunt. *Gestum* Turic. Flor. Camp. (hic et mox *dirigunt*, ut modo vicissim Voss. 1, *ostenditur*). Modo *relinqui* Flor. Pro *velut reiici* Turic. Flor. *ut rei* cum Alm. *Velut rei* Voss. 1.

tione dicendum fuisse, quod tamen excludebatur ab illo *prope*. Gallaeum *scholas* hic *provinciales* agnoscentem satis probo, nisi forte *graecas* in ipsa urbe notat noster.

105. *Una circumversio*) E septem

versio: reliqui, ante nos, et dextra laevaque, et sursum et deorsum aliquid ostendunt: in posteriora gestus non dirigitur. Interim tamen velut reiici solet. 106 Optime autem manus a sinistra parte incipit, in dextra deponitur: sed ut poni, non ut ferire videatur: quamquam et in fine interim cadit, ut cito tamen redeat: et nonnunquam resilit vel negantibus nobis, vel admirantibus. Hic veteres artifices illud recte adiecerunt, *ut manus cum sensu et inciperet, et deponeretur.* Alioqui enim aut ante vocem erit gestus, aut post vo- 107 cem: quod est utrumque deforme. In illo lapsi nimia subtilitate sunt, quod intervallum motus tria verba esse voluerunt: quod neque observatur, neque fieri potest: sed illi quasi mensuram tarditatis celeritatisque aliquam esse voluerunt; neque immerito, ne aut diu

106. *Optime autem*) Turic. *O. tamen.* Mox Camp. *in dextram.* Deinde *poni* nos e coniectura, nam Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. *ponere* cum Alm. Goth. Voss. 2, Bern. Iens et edd. posterr. ante Basil. exc. Aldo, qui *deponere* cum Basil. et aliquot edd. ap. Burm. *Ponitur* Voss. 1, 3, sed iidem modo quoque *ponitur.* Reliqui *deponi,* quorum iam Camp. nisi forte dormitavi. Post *fine* ante *interim* iterum et Ambr. 2, Guelf. cum Voss. 3, Iens. (tac. Gesn.) et edd. posterr. ante Bad. *Cito tum* Camp. *Nonnunquam et resilit* Camp. *Vel ad artifices* Turic. Flor. omissis *mirantibus.* *Hic veteres.* Mox *deponeret* Goth. Iens. cum edd. posterr. ante Gryph. Modo *manus consensu* Voss. 1, 3.

107. *In illo*) Voss. 1, 3, *In illa.* Mox *quod* omittit Goth. *Metus* pro *motus* Turic. Flor. Camp. *Neque obs. neque* nobiscum Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *Nec obs. neque* Ambr. 2, Iens. (tac. Gesn.) cum edd. posterr. ante Bad. Reliqui *nec o. nec.* Item Turic. Ambr. 2, Guelf. Camp. *neque immerito.* Reliqui *nec i.* Pro *quasi* modo Goth. (tac. Gesn.) *tanquam.* Transponit Camp. *celeritatis tarditatisque.* Ambr. 2, *alia quam.* Guelf. *aliqua.* Iens. (tac. Gesn.) omittit cum edd. posterr. ante Ald. *Divo* bis posito *O* solus Iens. per sph. *Esse* Iens. (tac. Gesn.) Tarv. Correxit Regius.

hisce motus partibus septima sola (i. e. *una*) vitiosa, quum in se redit orbis (i. e. *circumversio*). *Circumversionis* reprehensio ita videtur accipienda, ut non simul et *conversio* improbetur, quae inter gestus eo, ubi haesimus, loco §. 100 recensetur.

106. *Veteres artifices*) Cf. IV, 1, 9; IV, 2, 118. Sed *artifices* sunt praeceptores pronuntiationis, ut mox §. 112, quales fuere Plotius Nigidiusque §. 143, item Plinius §. 143, 148. Laenas §. 183, quorum tamen duo postremi *veteribus* non accensentur.

otiosa esset manus, aut, quod multi faciunt, actionem continuo motu conciderent. Aliud est, quod et fit fre- 108 quentius et magis fallit: sunt quaedam latentes sermonis percussiones, et quasi aliqui pedes, ad quos plurimorum gestus cadit: ut sit unus motus, *Novum crimen;* alter *C. Caesar;* tertius, *Et ante hanc diem;* quartus, *Non auditum;* deinde, *Propinquus meus;* et, *Ad te;* et, *Quintus Tubero;* et, *Detulit.* Vnde id quoque fluit 109 vitium, ut iuvenes, quum scribunt, gestum praemodulati cogitatione sic componant, quomodo casura

108. *Quod et fit*) Turic. Flor. Camp. *et* amittunt cum Alm. et edd. ante Bad. *Manus* (pro *magis*) Voss. 1, 3. *Latentis s. persecutione* Turic. Flor. *L. s. frequentius* Voss. 1, 3. *Latentis s. p.* Guelf. Exc. Santen. cum Alm. Goth. Iens. et edd. posterr. ante Gryph. exc. Ald. *Ad aliquos* Iens. (non Goth. err. Gesn.) cum edd. posterr. ante Ald. *G. Caesar* Camp. et hic et mox. Suspicor a Qu. fuisse sine compendio *Gai C.* Mox *non auditum* nobiscum Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. Camp. cum Voss. 1, 2, 3, et edd. ante Basil. exc. Ald. qui cum reliquis *inauditum* a Cic. iidemque idem mox, nisi quod in Exc. Santen. nulla mentio. *Propinquos* Turic. *Et ad te apli et tuque tu vero* (quod pro *Tubero* non rarum in Turic. testatur Vlricus, ut est X, 1, 23) *et detulit* Turic. Flor. *Et atte et que tubero et d.* Ambr. 2 *Ad te et Q.* (hoc compendium habet Guelf. quoque, sed Camp. praenomen omittit) *T. d.* Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, sed ex hoc *et* ante *ad* quoque refertur, quod abest eo loco in Goth. *Etate Q. T. d.* Voss. 3. *Et ad te quae T. et d.* Voss. 1. *Et ad te et Quintus T. d.* Iens. (tac. Gesn.) cum edd. posterr. ante Basil. exc. Ald. Reliqui *et ad te Quintus T. d.* Nostrum e liquidis codicum vestigiis.

109. *Vt iuvenes*) Turic. Flor. Camp. *et i.* cum Iens. Tarv. Modo *quodque* Turic. Flor. — *Gestum*) Sic Turic. Flor. Camp. *Gestus* Goth. cum Voss. 1, 2, 3. Reliqui *gestu.*

Cogitatione) Sic Voss. 1, 3, cum marg. aliquot edd. Reliqui *cogitationem.* *Componunt* Turic. Flor. Camp. *Manus sit* Goth. Iens. cum edd. posterr. ante Gryph. *Infinite* Turic. Flor. pro *in fine* cum Alm. *Dextrae esse* Camp. (cf. 101). *In sinistram* idem cum edd. ante Stoer. exc. Ald. (cf. 113).

107. *Conciderent*) Verissimam censeo Regii κρίσιν, qui reponi volebat *concideret*, ut ad manum referretur verbum, non ad *multos* illos in parenthesi latentes; nam ad *artifices veteres* spectare nemo sanus dixerit. Altera profecto minus lenis mutatio, ut scribatur *otiosae essent manus.* Nullus tamen codex addicit.

108. *Magis fallit*) Quod cavimus ad II, 12, 3, ne *latere* intelligeretur *fallere*, etiam hic locum habet.

Percussiones) Cf. IX, 4, 51, 75.

109. *Gestum praemodulati cogitatione*) Hanc scripturam, quam sibi dari cupiebat Gesnerus, quum vetustissimi libri fere praestent, non dubitavi recipere. « Inter commentatu-

manus est. Inde et illud vitium, ut gestus, qui in fine 110 dexter esse debet, in sinistrum frequenter desinat. Melius illud, quum sint in sermone omni brevia quaedam membra, ad quae, si necesse sit, recipere spiritum liceat, ad haec gestum disponere: ut puta, *Novum crimen, C. Caesar*, habet per se finem quendam suum, quia sequitur coniunctio: deinde, *Et ante hanc diem non auditum*, satis circumscriptum est. Ad haec accommodanda manus est, idque dum erit prima et 111 composita actio. At ubi eam calor concitaverit, etiam

110. *Sermone omni*) Ambr. 2 (qui et modo *sit* pro *sint*) Guelf. Exc. Santen. s. *omnia* cum Bern. *Quidam* Turic. *Atque* (pro *ad quae*) Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Voss. 1, qui omittit *recipere spiritum*, datque *hoc gestum*. Pro *quia sequitur* mox *qui adquiritur* Turic. Flor. Ex Alm. refertur *quia acquiritur*. Mox *hunc d.* Camp. hic modo, non supra; cum Basil. et Steph. utrobique dent masculinum cum Cic.; cf. Drakenb. ad Liv. VIII, 11, 15; nos ad XI, 2, 43; I. H. Voss. ad Georg. I, 276. — *Accommodanda*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Reliqui *commodanda*. Mox *et* pro *est* Turic. Flor. Camp. *Dum erupit erit prima* Iens. Tarv. *D. erumpit e. p.* Locat. cum posterr. edd. ante Basil. qui *d. irrumpit e. p.* Sed *d. eruperit p.* Gryph. cum plurimis apud Burm.

111. *Vbi eam calor*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2 (nisi quod e duobus hisce affertur *color*) Guelf. cum Bern. ut videtur. Omittit Camp. *eam*. Reliqui *u. iam c. eam*. Postremum omittere narratur Alm. Mox *concitavit*, *gestus* Turic. Camp. nobiscum. Reliqui *concitaverit etiam g.* Omittit *etiam* Flor. quoque Dein *celeritatis ecrebrescet et aliis* Turic. Flor. *Et* inserunt Camp. quoque et Alm. — Operam perdidit olim elegantissimus ille simul et eruditissimus Paulus

dum» ait ille «scribendumque de gestu ad illos pedes, ad illas percussiones, accommodando cogitant; unde fit, ut componant nonnunquam, sicut praemodulati et gesticulati intra animum sunt.» Est sane in altera loci constitutione *gestu p. cogitationem*, quod ipsum quoque verum possit videri; si memineris eorum quae legimus II, 11, 4; et X, 3, 15, 21, ubi gestus ipse inservire inventioni cogitur. Sed nisi *gestus* est qui fingitur cogitatione, non video, quomodo dici possit *casura est manus*, futuro tempore. Id tamen sedulo cavendum, quod Gesnerus quidem attendisse non videtur, ne *componere* de alia re dictum putemus quam de *numeris oratoriis*. Qui *componere*, nullo adiecto accusativo, usurpet in genere pro *lucubrando*, *scribendo*, is in manifestum Gallicismum incidat.

110. *Vt puta*) Rarior usus exempli inducendi, quem tamen aliquot huius et sequioris aevi scriptorum locis comprobatum apud Lexicographos videbis.

Idque dum erit) Cf. XI, 1, 76.

gestus cum ipsa orationis celeritate crebescet. Aliis locis citata, aliis pressa conveniet pronuntiatio. Illa transcurrimus, congerimus, abundamus, festinamus: hac instamus, inculcamus, infigimus. Plus autem affectus habent lentiora: ideoque Roscius citatior, Aesopus gravior fuit, quod ille comoedias, hic tragoe-

Manutius, quum ad Cic. Famil. VII, 20, e manifestissima verborum *ruber*, *rubesco* analogia doceret homines, unice veram esse eandem in verbo *crebesco* a *creber* formando rationem. Abripuit enim denuo semperque abripiet viros praestantissimos etiam insanum illud etyma ubique repraesentandi studium. Tamen illo exemplo non absterreor, si forte aliquos tamen ad saniora reducam. A nominibus in *er* duae sunt cetera derivandi legitimae viae, quarum altera pressius hanc ipsam formam sequitur, ut in illis *nigresco*, *nigredo* a *niger*, *macresco* a *macer*, altera haud minus etymologica ipsi radici se applicat, ut in illo *macies*: cuius loco nemini, quod sciam, in mentem venit *macries* nobis obtrudere. Sic itaque in illo etiam *ruber* vides contrariam illi in voce *niger* viam servari: constanter enim *rubesco*, *rubedo*, *rubor* etc. Neque causa hic latet. Iteratio cavebatur literae caninae. Quod si in his vocibus fiebat, omnium minime negligendum erat in illo *crebrescere*, ubi ingratior longe erat haec iteratio: nisi forte sunt qui perfecto etiam *percrebuit* delectantur. Fieri sane potest, ut apud antiquos etiam duplex hic usus obtinuerit: et abuti aliquis possit codicum consensu in hoc quamvis unico in bis libris loco, ut perversam rationem Quintiliano usitatam fuisse contendat. Sed in minutissimis hisce, in quibus nulla librorum auctoritas, dudum hoc apud viros doctos invaluit, ut quod certa, neque philosophica illa, sed ex ipsa antiquitate deducta ratio suaderet, in emendandis veterum monumentis, illo quidem periculo, constanter restitueretur. BVTT. *Convenit* Camp. *Cõ gerimus* Flor. *Abundamus* vid. Not. Exeg. *Festinavimus* Turic. Flor. *Hac stamus* Turic. Flor. cum Alm. *Ac instamus* Guelf. cum Voss. 1, 3, Iens. Tarv. Basil.; cf. XI, 2, 41. *Affingimus* Camp. *Infingimus* Iens. Tarv. *Inficimus* Voss. 1. *Infringimus* marg. Basil. *Citatio rasopus* Flor. *Citatiores opus* Ambr. 2. Mox omnia haec *fuit quod — matronarum gravior* omittunt Voss. 1, 3. *Comoedias in tragoedias* Turic. Flor.

111. *Abundamus.* « Deest hoc verbum Cod. Colb. ed. Par. Steph. Vascos. » (anni 1542 omnes) « Gryph. » (1536) « Collin. » (1541) « Vidov. » (1538) « et certe glossatoris videtur qui *congerimus* explicabat: tria enim sequentia verba totidem prioribus, non quatuor, recte respondent, et opponuntur, ut recte Badius animadvertit. » Burmannus. Hanc ego *κρίσιν* verissimam censeo; (cf. not. crit. ad 76). Badius autem ubi hoc dicat, non invenio; (cf. 104). Meorum quidem librorum nullus praeter ed. Gryph. (1544) omittit vocem.

Roscius — Aesopus) Cf. inter alia Cic. de Or. III, 26, ubi *ille alter* est Aesopus, quem, ut et alius Roscium, virum optimum idem Cicero ostendit Pro Sextio c. 56, 58.

dias egit. Eadem motus quoque observatio est. Itaque in fabulis, iuvenum, senum, militum, matronarum gravior ingressus est: servi, ancillae, parasiti, piscatores citatius moventur. Tolli autem manum artifices supra oculos, demitti infra pectus vetant: adeo a capite eam petere, aut ad imum ventrem deducere, vitiosum habetur. In sinistrum intra humerum promovetur; ultra non decet. Sed quum aversantes in laevam partem velut propellemus manum, sinister

113

112\. *Motus quoque*) Goth. *motusque*. Mox *observatione*. *Itaque* Guelf. Exc. Santen. *Ancillulae* Ambr. 2, quod nescio ubi inventum recte improbat Badius. *Ancillimae* Rusc. (non Locat. ut Burm.). Modo *militum* omittit Guelf. (cf. 73), *est* autem ante *servi* Camp. Pro *piscatores* Badius malle se *venatores*, nihil tamen mutare ait. *Citatus moventur* Flor. (ut supra Voss. 1, 3, *citator Aesopus*). *Intra pectus* Tur. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. (qui tres postremi *dimitti*) Iens. (tac. Gesn.) cum Alm. (ex quo et *demittere*) Bern. et edd. ante Bad. *Eum petere* Turic. Flor. (qui et *a* ante *cap.* omittunt) Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. cum Goth. Voss. 1, 2, 3, et edd. ante Ald. exc. Camp. cuius nullam a Gesneri discrepantem scripturam notavi.

113\. *In sinistrum*) Sic Turic. Flor. cum Alm. (quamquam hic V an A det in nomine, diserte non doceor) *in sinistram* Bodl. (err. Burm.) *Sinistrum* absque praepositione Camp. *Ad sinistram* Ambr. 2, Guelf. cum Colb. Stoer. et edd. posterr. ante Gesn. *Ad sinistrum* Ald. Reliqui *At sinistram*; (conf. 109, 114).

. *Promovetur*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Alm. (quamquam per compendium) Stoer. et edd. posterr. ante Gesn. *Provehatur* Camp. cum Bodl. *Promoveatur* Ald. Reliqui *promovere*. Mox *adversantes* Turic. Flor. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. cum Alm. Tsrv. (cf. IV, 1, 10, et mox). *Eum* pro *cum* Locat. Ven. Rusc. *Sini iterum humerus* Turic. (quamquam hic at *umerus*) Flor.; *sim iter humerus* Alm.; *sinister iterum h.* Camp. Equidem nihil hic praeter vulgatum latere arbitror; *dexteram* Guelf. Camp.

112\. *Servi — citatius moventur*) «Hinc ille in Heautontimorumeni prologo v. 37, *servos currens* non minus diserte signatus quam *iratus senex*, *edax parasitus*, *sycophanta impudens*, *avarus leno*.» Gesnerus.

Adeo a capite eam petere—vitiosum) Quum constans sit veterum scriptura, qua *eum*, masculino genere, vindicatur, eandem adoptandam quidem non duco, sed quod suadet Dan., (vid. ad VI, 2, 11) *eum gestum repetere* eatenus sequor, ut reponi cupiam *a capite gestum repetere*, quocum conspirat §. 118. Neque enim credo, *eum* ita ἀπὸ κοινοῦ potuisse dici, ut intelligeretur *gestus*; quamquam tale quid est §. 96. *Petere* an ipsum quoque recte dicatur, in neutram partem affirmem. Nostras rationi commodissime applicantur sequentia.

humerus proferendus, ut cum capite ad dextram ferente consentiat. Manus sinistra nunquam sola gestum recte facit: dextrae se frequenter accommodat, sive in digitos argumenta digerimus, sive aversis in sinistrum palmis abominamur, sive obiicimus adversas, sive in latus utramque distendimus, sive satisfacientes, aut supplicantes. Diversi autem sunt hi gestus, sive summittimus, sive adorantes attollimus, sive aliqua demonstratione aut invocatione protendimus, *Vos Albani tumuli atque luci.* Aut Gracchanum illud, *Quo me miser conferam? in Capitolium, ad fratris sangui-*

114 115

114. *Gestum recte*) Transponunt *r. g.* Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. posterr. ante Stoer.; *adversis* Turic. Guelf. Camp. cum Alm. (non Flor. cf. 102) Iens. (tac. Gesn.) et edd. ante Bad. Modo *degerimus* Flor. *In sinistram* Camp. quod probat Badius nescio ubi oblatum; *utrumque* Ians. cum edd. posterr. ante Stoer. exc. Ald. et aliquot Burmanno citatis, quo male rediit Obr. *Sive supplicantes* Camp.

115. *Gestus, sive summittimus*) Omittunt *sive* Turic. Flor. Ambr. 2, (qui et modo *hic*) Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 1, 2, 3, et edd. ante Basil. Inest in hisce multa scabrities, quam ego sic emendo, meam rationem peritis facile persuasurus, *distendimus. Diversi a. s. h. g. sive satisfacientes aut supplicantes summittimus, sive* etc. Nec opus erat Pithoeano illo, seu Danielis, invento, ut post *supplic.* insereretur *iungimus.* Sed mox qui erant dativi *demonstrationi*, *invocationi*, necessario erant mutandi ablativis, ut haberet quo referretur *aliqua*; quod neminem attendisse valde miror. Nihil sane adiuvabant Voss. 1, 3, *demonstrationis aut invocationis* dantes.

Conferam? in Capitolium, ad fratris sanguinem? an) Sic Turic. (nisi quod hic *fratris*) Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Alm. (semel enim sic ponit Burm., deinde *sanguinem redundat* ibi esse refert, falso haud dubie) Goth. Voss. 1, 2, 3, (sed et hic Voss. 1, 3, *quo me miserant*, Voss. 1, *quo me vertam* dare narrat Burm., turbans profecto aliqua) Vall. Iens. Tarv. *Conf. i. C. at fr. sanguinem madet an* Camp. Reliqui c. *quo vertam in Capitoliumne? at fr. sanguine redundat. an* e Cicerone, iubente Regio; Badio recte dubitante. — *Domum? Plus*) Sic supra positi cum Camp. et edd. ante Basil. Reliqui

114. 115. *Distendimus — Summittimus*) Vide not. crit.

115. *Vos Albani tumuli*) Cic. pro Milone c. 31.

Gracchanum illud) Idem refert Cicero de Or. III, 56, quamquam paulo aliter et uberius, sive consulto contraxit Qu. (sicut fecit IX, 3, 36), sive memoria lapsus est. Complurium scriptorum similem dubitationis colorem demonstrat Vulpius ad Catull. LXIII, 177, pag. 291, nec nostri immemor.

116 *nem? an domum?* Plus enim affectus in his iunctae exhibent manus; in rebus parvis, tristibus, mitibus breves; magnis, laetis, atrocibus exsertiores. Vitia quoque earum subiicenda sunt, quae quidem accidere 117 etiam exercitatis actoribus solent. Nam gestum poculum poscentis, aut verbera minantis, aut numerum quingentorum flexo pollice efficientis, quae sunt a quibusdam scriptoribus notata, ne in rusticis quidem vidi. 118 At ut brachio exerto introspiciatur latus, ut manum

inserunt *matremne ut miseram lamentantemque videam et abiectam* itidem e loco Cic.

116. *Tristibus, mitibus*) Turic. Flor. Camp. cum edd. ante Bad. transponunt, quod sequentibus non congruit. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. pro *mitibus* dant *militibus*, quod corrigit Regius. Sed Camp. voci *mitibus* praeterea anteponit *brevibus*. Mox *brevibus* pro *breves* Turic. Flor. Guelf. cum Iens. et edd. posterr. ante Bad. *Exsertiores* dedimus e coniectura (cf. 76, et 118, ubi Loc. *exercito*) *Exercitiores* Turic. Flor. Camp. (hic quidem — *ciores*) cum Alm. *Exteriores* Ambr. 2, Guelf. cum Goth. (err. Gesn.) marg. Basil. Reliqui *extensiores*. Quod continuo reliqui subiiciunt *sunt*, abest a Turic. Flor. Camp. *Subicient sunt* Turic. Flor.

117. *Vidi*) Pro hoc *dixi* Iens. Tarv. quod corrigit Regius. Numerum hic quidem in Vall. primitus nota signatum fuisse testatur Badius, mox *quingenarium* scriptum, tandem corrigendo ad vulgatae rationem redactum; se *quingentos* malle. In vetustioribus libris nihil discrepat scriptura.

118. *At ut brachio*) Tur. Flor. *aut vibratio* cum Bodl. *Aut in b.* Guelf. *Aut*

116. *Iunctae — manus*) Cave complicatas seque invicem apprehendentes intelligas, quod gestibus adhuc demonstratis nequaquam conveniat. Sunt simul gestum facientes dextra et sinistra, qua de re a §. 114, inde praecepit.

117. *Numerum — efficientis*) Hic quidem gestus plane igitur improbandus; neque enim alias numeros exprimentem actionem ab arte alienam iudicat noster; cf. §. 86 et 94. Quo in genere quid scitum ineptumve fuerit, a nobis definiri vix poterit. « Hunc (numerum) ita describit Ven. Beda, *Quum dicis quinquaginta, pollicem exteriori artu instar Graecae literae Γ curvatum ad palmam inclinabis: quingenta vero in dextra, quemadmodum quinquaginta in laeva facies.* Convenit Nic. Smyrnaeus, ut compositum utrumque edidit in Spicilegio Evang. Pe. Possinus, et cum hoc Fabricius p. 166 sq. » Gesnerus. Cf. Fabr. B. G. vol. VII, pag. 770, not. Harl. vol. VIII, pag. 674.

118. *Introspiciatur latus*) Hoc etiam Quintiliani aevo, ubi sane nulli sine tunica amictos, potuisse fieri recte docet Gesnerus, quia manicae tunicarum ad cubitum modo pertinuerint, quae « si laxiores essent retro actae

alius ultra sinum proferre non audeat, alius, in quantum patet longitudo, protendat, aut ad tectum erigat, aut repetito ultra laevum humerum gestu ita in tergum flagellet, ut consistere post eum parum tutum sit, aut sinistrum ducat orbem, aut temere sparsa manu in proximos offendat, aut cubitum utrumque in diversum latus ventilet, saepe scio evenire. Solet esse et pigra, 119

ut b. Ambr. 2, Camp. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Basil. err. Burm. qui Ioann. Voss. 1, 3, ut recte nostrae scripturae testes exhibeat, vereor. — *Aut ad tectum*) Turic. Flor. *aut featus* cum Alm. *Interdum* (pro *in tergum*) Turic. Camp. cum Alm. *Consisteret* Flor.; *an sinistrum* Turic. Flor.; *totum* Ambr. 2, Guelf.; *timere* Ambr. 2, Iens. (tac. Gesn.) Tarv. cum Bern.; *proximoque defendat* Turic. Flor.; *saepe scio saepe venire* Turic. Flor.; *s. sc. venire* Iens. cum edd. posterr. (non Camp.) ante Ald.

vel replicatae, nudam partem subaxillarem ostenderent. »

Sinistrum ducat orbem) Est hoc illud vitium, quod tetigit supra §. 109, ut in sinistrum gestus desinat, finis enim est in *orbe* (§. 105).

In proximos offendat) Huius structurae unum adhuc exemplum reperi indicante Forcellino Solin. c. 40, *in ea* (cornua) *offenderit*. Sed est et apud nostrum VI, 3, 67, *ad fornicem offendere.*

119. *Solet esse et pigra — iactetur*) Hic nemo videtur quaesisse, quod esset subiectum. Nempe omnes *manum* agnoverunt, quod fatetur Gedoynus, et sane, quoniam *uncis* aliquid *digitis* fieri narratur, vix licet ab hoc subiecto recedere. Sententia tamen ipsa idem valde alienum est. Praeterea apparet nequaquam sanum esse locum; nec salva res est, si cum Gallaeo et Gesnero « *ut* capite deiiciatur » scripseris; *manu* quidem *supinata* libris auctoribus restituimus, quum editorum *manus*, nominativus, ferri plane nequeat. Ipse igitur ἀπὸ κοινοῦ repetendum esse censeo subiectum, quod sit *actio*. Sic *eadem*, pronomen eo relatum, nominativum accipiemus. Coniunctivos *deiiciatur*, *iactetur* cum iis, quos dixi, VV. DD. ab *ut* repeto, quod ante *uncis* inserendum reor. Quid tamen ad actionem *capite deiiciendam* proprie faciant *digiti unci*, non satis dixerim. — Indubitatam huic loco medelam afferre non spondeam; sed hoc ut certum dare audeo, illud *uncis digitis* a sequentibus esse distinendum, ut per se vitium exhibeat. Hoc autem posito *manus* utique est subiectum. Nam Spaldingii rationi vel hoc solum me alienum redderet, quod illa ἀπὸ κοινοῦ *actionis* repetitio, in his femininis, quae omnia *manus* admonent lectorem, durissima est, neque alioqui tolerabilior illa, quam in §. 112 ipse Sp. reiecit. Neque si *gestum* recte alicunde *repetere*, *deiicere* dicas, protinus etiam *actionem*. Quare vide an servato *manus* subiecto, ipso tamen hoc vocabulo post vocem *eadem* deleto, ope particulae *ut* post prius *aut* insertae,

et trepida, et secanti similis: etiam uncis digitis, aut capite deiiciatur, aut eadem manu supinata in superiora iactetur. Fit et ille habitus, qui esse in statuis

119. *Secanti*) Turic. Flor. *sevam* cum Alm. Omisso mox, quod reliqui habent, *interim*, Turic. Flor. *similis etiam* cum Alm. Mox transponens Goth. (tac. Gesn.) *uncis etiam*. Turic. *dicitis*. Dein Turic. Flor. Guelf. Camp., ut nos, *aut capite*. Reliqui inserunt *a*. Item *manu supinata* nobiscum Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Guth. (tac. Gesn.) Camp. cum Alm. Reliqui *manus s*. Ambr. 2, Guelf. omittunt *habitus — solet* cum Voss. 1, 3; *qui ipse in statuis* Camp.; *pretenso* Goth. Iens. (tac. Gesn. hic tamen, ut sequentes, per *ae*) cum edd. ante Stoer. exc. Camp. Ald. *Inferte* Ambr. 2, omittit Turic. *Potens o manum infeste pollici* Iens. (tac. Gesn.) Tarv. Voss. 3; *protendit* Turic. Flor. Camp. cum Alm.; *placentis qui* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Voss. 3.

propior saltem verae quae olim fuit exeat scriptura haec: *Solet esse et pigra, et trepida, et secanti similis: etiam uncis digitis: aut ut capite deiiciatur, aut eadem supinata in superiora iactetur.* Bvttm. Ad *secanti similis* elegans est Gesneri annotatio: « Πρίοντι, serra utenti. Lepide Hippocrates s. qui auctor est operis de Diaeta I, 9: ὥσπερ οἱ τέκτονες τὸ ξύλον πρίουσι, καὶ ὁ μὲν ἕλκει, ὁ δὲ ὠθέει, τὸ αὐτὸ ποιέοντες. » Vocem quae praecedit *supinata* Gallaeus, more, vel potius morbo suo, expungit.

Fit et ille — extendit) « Hunc habitum sive gestum adeo frequentem in statuis nec ipse cognovi nec a scriptoribus tangi memini. » Haec quum a Spaldingio hic annotata reperissem, artium antiquarum peritos adii. Sed ne hi quidem talia in statuis videre se meminerant. Monebant tamen iidem de communi illa antiquorum signorum, maxime in manibus, labe, quae multa huius generis nobis invidit. Sunt autem in scriptura etiam quaedam observatu digna. *Infestum pollicem* aliquoties legimus, neque dubitari potest, quin ex re gladiatoria translata sit locutio. Vid. poetam anonymum in Antholog. Burm. lib. III, carm. 82, v. 28, *Sperat et in saeva victus gladiator arena, Sit licet* infesto pollice *turba minax.* Hinc pollex ita conformatus, etiam ubi miti negotio inserviret, hoc tamen epitheton retinuit. Spectat autem huc maxime locus Apuleii Metam. II, p. 124, Elm. 144, Oudend. « — suberectus in torum porrigit dexteram et *ad instar oratorum* conformat articulum, duobusque infimis conclusis digitis ceteros eminentes porrigens et *infesto pollice* clementer subridens infit. » Cui loco recte admovetur ille Fulgentii Planciadis de Contin. Virg. p. 143, Munck. 742, Stav. « Itaque compositus in dicendi modum, erectis in iota duobus digitis tertium *pollicem comprimens*, ita verbis exorsus est. » Quem locum duriuscule tractavit Gesnerus (in Lex. v. *Pollex*). Nam *comprimere* ex vi ipsa vocis nihil aliud est, quam ita contrahere digitum, ut articulorum tubera promineant. Vnde clarissime iam apparet, quid fuerit *pollex infestus.* Qui quum in lenissima oratorum actione ostendi solitus fuerit, multo minus mirum, eundem fuisse in habitu pacificatoris h. e.

pacificator solet, qui, inclinato in humerum dextrum capite, brachio ab aure protenso, manum infesto pollice extendit: qui quidem maxime placet iis, qui se dicere *sublata manu* iactant. Adiicias licet eos, qui sen- 120 tentias vibrantes digitis iaculantur, aut manu sublata denunciant, aut, quod per se interim recipiendum est,

120. *Adiicias*) Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. (hic quidem *ce*) *adiciat* cum Alm. (quamquam hic duplici *i*) et edd. ante Ald. exc. Camp. qui *Adiiciant*. Mox *vibrantis* Turic. Flor. cum Alm. Reliqui *vibratis*. Sed *dicit* Turic.; *dic* Flor. pro *digitis*. Deinde *ut manu* Turic. Flor. Guelf. *Sublatu* Turic.; *denuncianti* Turic. Flor. cum Alm.; *unguis* Flor. Ambr. 2; *quatiens* Guelf.; *ungulis* Camp.; *erigantur* Turic. Flor. Camp. cum Alm. — *Quantum plurimum*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Alm. Reliqui *quanto pl.* Mox *recte* Turic. Flor. cum Alm. item *autem duobus* Turic.; *portandum* Camp.

componentis sua gravitate turbas populares viri alicuius vel principis, vel ducis, qui terrere etiam malos debebat. Et hoc igitur aliunde nobis ignotum discimus ex hac ipsa Quintiliani relatione: qui eundem in oratoribus habitum ut nimis arrogantem improbasse videtur. — Audacior autem utique quam pro nostri more locutio *habitus pacificator*: nam illa de animalibus, *bos arator*, *equus bellator*, quae vel ipsa in prosa oratione rara sunt (vid. Broukh. ad Tib. I, 11, 46), non eiusdem plane sunt generis. Tamen appositum illud in genitivum aliquem deflectere conari, audacius etiam esset in nostra criticorum quam illud in oratoris persona. — Denique pronomen relativum ter hic positum in uno sensu minus se in nostro, qui ei vitio nos assuefecerit, gravari, Spaldingius ait. Nam haec omnis ab illo ad h. l. praeparata erant: exsequutus sum ego: quod ideo monendum erat, ne, si quid in his commissum fuerit, illi imputetur. Buttm.

Sublata manu) Cf. II, 12, 9.

120. *Sententias vibrantes*) Cf. X, 1, 60. Addit Burmannus Petron. c. 118, suaque ad Petron. c. 47 annotata. In *iaculando* remittit nos Burm. ad VI, 3, 43; IX, 2, 79.

Denunciant) Cave accusativo, qui praecedit, iungas hoc verbum; quae nihili esset locutio. Tam consueta et propria est huius verbi cum nominibus mala, pericula, iras et similia significantibus coniunctio, ut per se solum *minandi*, *mala denunciandi* vim acceperit. Vid. Schulting. et Burmann. ad Quint. Decl. VIII, 9. Sic Cicero in Epist. ad Att. lib. II, postquam ep. 20 dixerat: *Clodius adhuc mihi denunciat periculum*; ep. 22 de eodem: *volitat*, *furit*, *nihil habet certi*, *multis denunciat*.

Per se) Etsi ingenii quadam specie blanditur Gallaei coniectura, reponentis *parce* pro hisce, nequaquam tamen mutatione locus indiget. Modo ne fiat hic gestus cum ridicula sui venditatione, *per se* interdum recte adhibebitur. Ita *per se* structum aliquoties vidimus, ut Prooem. tot. op. extr. V, 8, 5; VII, 4, 7, 9, 13; IX, 4, 137. Gestum eundem demonstrat II, 3, 8.

quoties aliquid ipsis placuit, in ungues eriguntur: sed vitiosum id faciunt, aut digito, quantum plurimum possunt, erecto, aut etiam duobus, aut utraque manu ad modum aliquid portantium composita. 121 His accedunt vitia non naturae, sed trepidationis, cum ore concurrente rixari; si memoria fefellerit, aut cogitatio non suffragetur, quasi faucibus aliquid obstiterit insonare; in adversum tergere nares; obambulare sermone imperfecto; resistere subito et laudem silentio poscere: quae omnia persequi prope infinitum est. Sua enim cuique sunt vitia. 122 Pectus ac venter ne proiiciantur, observandum: pandant enim posteriora; et est odiosa omnis supinitas. Latera cum gestu consentiant. Facit

121. *Accedunt*) Turic. Flor. Camp. *accidunt*. Mox *natura* Turic. Flor. Camp.; *trepidatione* Camp.; *cum more* Turic. Flor. Ambr. 2, Camp.; *incurrente* Camp.; *sed memoria* Goth. (tac. Gesn.) *Cognatio* Flor.; *non adversum* Guelf. *Quoniam omnia* Ambr. 2, Guelf.; *cuiquae* Ambr. 2.

122. *Venter*) Ambr. 2, *veter*. Flor. *pronuntiantur* cum Alm.; *proiiciatur* Guelf.; *pronuntient* Camp. Mox *pandent* Voss. 1; *otiosa* Turic. Flor.; *viciosa* Camp.; *suppinata* Turic. Flor. cum Alm. (nisi quod hic simplici P), *supinatas* Ambr. 2; *suspinatas* Voss. 3; *in numerum* Camp.; *articulis* Iens. (tac. Gesn.) Tarv.

121. *Cum ore — rixari*) Cf. §. 56. Sunt hi conatus, sed irriti, vincendi *infantem*, quem Horatius appellat (Sat. I, 6, 57), *pudorem*. Cave autem sensum a vocula *si* ordientem cum hoc coniungas; pertinet ad *insonare*, quod tenuit Gedoynus, reliqui non videntur attendisse; Capper. manifesto turbavit.

In adversum — nares) Hoc quid esset, nemo quaesivit, scilicet satis per se manifestum; equidem interpretationem requiro, et interim nihil aliud significari suspicor, quam quod vidimus §. 80, *nares — plana manu resupinare*. Quod enim Gedoynus muci tollendi modum parum decentem intelligit, hinc alienum videtur; et est eius rei verbum proprium *emungere*. In *aversum* tergeri videntur nares, quum demulcentur manu intra vergente et descendente; in *adversum*, quum eadem et surgit et extra tendit. Neque huic interpretationi officere credo, quod aliquo recidere deprehenditur noster, quod iam tetigerat.

Resistere) Cf. XI, 2, 46.

Laudem — poscere) Cf. IV, 2, 37; adde VIII, 5, 14.

122. *Supinitas*) Cf. §. 69, item 82, indicante Gesnero. Modo *pandant* cave intransitivum credas verbum cum Gesnero in Thesauro, sed retractante statim ipso suum errorem; minus tamen a *pandendo* repetes, quod accidit

enim aliquid et totius corporis motus: adeo ut Cicero plus illo agi quam manibus ipsis putet. Ita enim dicit in Oratore, *Nullae argutiae digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, et virili laterum flexione.* Femur ferire, quod [123] Athenis primus fecisse creditur Cleon, et usitatum est, et indignantes decet, et excitat auditorem. Idque in Calidio Cicero desiderat, *Non frons,* inquit, *percussa, non femur.* Quamquam, si licet, de fronte dissentio. Nam etiam complodere manus scenicum est, et pectus caedere. Illud quoque raro decebit, cava manu summis digitis [124] pectus appetere, si quando nosmet ipsos alloquimur, co-

123. *Cleon, et usitatum est*) Turic. Flor. *de onestu sitatum est* (nisi quod Flor. *si tatu*) *Deon u. e.* Voss. 1, (qui et modo *ferre*) 3. Modo *creditur* omittit Goth. solus, ut opinor. Goelf. post *usit. est* inserit *per alios*, mire; *indignatos* Guelf. cum Goth. Stoer. Chooet. Leid.; *indignatus* Voss. 1; *et* post *decet* omittunt Turic. Flor. Camp.; *desiderat et frons* Turic. Flor. Camp. Suspicor fuisse *d. et Non f.* Mox *femur. Quamquam* nobiscom Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Alm. Voss. 1, 2, 3, Goth. Iens. et edd. ante Gryph. Reliqoi inserunt *pedum* (*quod minimum est*) *nulla supplosio* ex Cicerone, ubi tamen *pedis*. — *Nam etiam*) Sic Tor. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn. sed prior *Non* quoque pro *Nam*) cum Alm. Voss. 2, et edd. anta Gryph. Reliqoi *N. et.* Mox *et* aute *pectus* omittunt Ambr. 2, Goelf.; omnia aotem interiecta inter *manus* et *manu* cum posteriore ipso desiderant Turic. Flor. Camp. cum Alm.

124. *Raro*) Iens. *rara*, correctum Regio, sed solus.

Alloquimur) Sic Turic. Flor. (quamquam hi *adl.* et posterior etiam *cohartantes*) Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Bad. *Alloquamur* Basil. Reliqui *alloquemur.* Mox *fiat* Iens. cum edd. posterr. ante Bad. — *Dedecebit*) Sic Ambr. 2; *decedebit* Turic. Flor. cum Alm. in qoo nostrum agnovit Burm. cf. §. 76, 80. Reliqui *decebit.* Modo *removere* Goth. (tac. Gesn.) cum Bad. Basil. Gryph.; *observatur* Guelf. Camp. cum Obr.; *dextero* Guelf. cum Bad. Basil.; *eadem* Turic. Flor. Ambr. 2, quorum postremus *deform. est.* An primitus afuit *est*?

ei cuius ope usus est vir eruditissimus in indice Qointilianeo.

In Oratore) Cap. 18.

123. *Cleon.*) De hoc cf. nos ad I, 10, 18. Hic quoque *traditur* malim prae *creditur;* cf. X, 2, 20. De *femine feriendo*, cf. II, 12, 10.

In Calidio) Cf. X, 1, 23. Locus Cic. est in Bruto c. 80.

Desiderat, non frons) Cf. not. crit.

Nam etiam complodere) « Quod ipsum levius tamen est et temperatius quam frontem percutere. »

hortantes, obiurgantes, miserantes: quod si quando fiet, togam quoque inde removeri non dedecebit. In pedibus observantur status et incessus. Prolato dextro stare, et 125 eandem manum ac pedem proferre, deforme est. In dextrum incumbere interim datur, sed aequo pectore: qui tamen comicus magis, quam oratorius gestus est. Male etiam in sinistrum pedem insistentium dexter aut attollitur, aut summis digitis suspenditur. Varicare supra modum, et in stando deforme est, et, accedente 126 motu, prope obscenum. Procursio opportuna brevis,

125. *Incumbere*) Iens. *procumbere* cum edd. posteriorr. ante Ald.; *recumbere* Obr. male; *sed eo quo pectore* Flor. Omnia verba a *pedem* (§. 124) ad alterum *pedem*, comprehenso hoc, omittit Guelf.; *dextera aut tollitur* Turic. Flor.; *dextera ut tollitur* Ambr. 2; *dextra tollitur* Camp.; *dexter aut tollitur* Guelf. eum Alm. et edd. ante Bad.; *dextere a. a.* Voss. 2; *dextre a. a.* Goth.; *dextra a. a.* Voss. 1; *in tanto* Turic. Flor. eum Alm.; *instando* Iens. cum edd. posterr. ante Ald.; *est acc. muto* Turic. Flor.

126. *Procursio*) Camp. *percussio*; cf. IX, 1, 27; *conveni etiam et moderatio* Turic. Flor.; *convenientia et a.* Ambr. 2, Guelf.; *convenit e. et a.* Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. cum edd. ante Stoer, exc. Ald. qui *convenit et a.*, et Par. Vasc. Steph. qui *convenit etiam a.* Nostrum ipsum Stoer. Chouet. Reliqui *conveniens etiam a.* sed Obr. interpungens colo post *conv.*, male. *Vsura* Voss. 1, 3; *suro* Bern.; *manilio* Turic. Flor. Camp. cum edd. ante Burm. *Manlio* Ambr. 2, Guelf. Burm. et posterr.; *manilia* Goth. (tac. Gesn.) Nostrum e Voss. 1, 3, et constantiae causa; cf. Drakenb. ad Liv. XXXIV, 53, 2; Epit. 67, de permutatione nominum. Ad VI, 3, 54, Flor. Ambr. 1, *Manlium*, nihil enim notatur; *flavos* Turic. Flor. Ambr. 2, (cf. VII, 4, 40, ubi Flor. quoque *flavom*. Ambr. 1, non notatur). *Flavius* edd. a Badio inde, qui hoc a Vall. conspirantibus in vitium Guelf. Goth. Nostrum edd. ante

124. *Non dedecebit*) Quum operae pretium erit tantum affectum prae se ferre, quanto est in illo gestu, ne toga quidem debebit intervenire manui et pectori. Si improbare voluisset hanc togae remotionem (v. not. Crit.), *tamen* erat inserturus alicubi in hac sententia.

125. *Aequo pectore*) « Non propendente, corpusque in dextrum pedem pronum sequente. »

Obscenum) Cavet Gesnerus, ne quis pudenda hoc modo aspici credat, tecta illa aut tunicis, aut certe campestribus; sed in ipso motu et gestu esset quod pudicos dedeceat. In *varicando* Burmannus ablegat ad Heins. in Ovid. Art. III, 303, memorem loci nostri.

126. *Procursio — rara*) Appositorum primum, *opportuna*, attributum facit (cf. mox §. 128), reliqua ad subiectum pertinent. Qui hoc non agnoverunt, sententiam parum ab-

moderata, rara. Conveniet etiam ambulatio quaedam, propter immodicas laudationum moras: quamquam Cicero *rarum incessum*, neque ita longum probat. Discursare vero, et, quod Domitius Afer de Sura Mallio dixit, *satagere*, ineptissimum: urbaneque Flavus Virginius interrogavit de quodam suo antisophiste, *quot millia passuum declamasset?* Praecipi et illud scio, ne 127 ambulantes avertamur a iudicibus, sed sint obliqui pedes ad consilium nobis respicientibus. Id fieri iudiciis

Bad. (err. Burm.) Illud levius, quod *verginius* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. *Antisophiste* nobiscum Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) et edd. ante Burm. Reliqui *antisophista*; cf. III, 4, 10, vide et Cic. Acad. II, 23, nominativum *sophistes*, et ad Att. VII, 3, p. 103, a, Gracianum in accusativo *Piraeea* usurpantem; item nostrum IV, 1, 77. Mox *quod* Turic. Flor. Ambr. 2.

127. *Avertamur*) Flor. *avertamus*. Indicativum *sunt* Ambr. 2; *concilium* Camp. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Burm. acc. Bip.; *adversi* Guelf. *Sint — simus* Alm. solus MS. cum Locat. et posterr. ante Leid. *Tamen ne recedere* Turic. Flor. *Etiam resiliunt* Camp. Tarv. Ald. Suspicor fuisse *enim r.*; cf. II, 13, 11.

solvi crediderunt; totamque turbarunt, quum vix dicturi sint, qualis intelligatur procursio *opportuna*.

Laudationum moras) Cf. §. 121; item Lucian. rhet. praec. c. 21, p. 22, Vol. III Rtz., ibique Gesneri not. Totus ille Luciani libellus habet multam eorum agendi vitiorum insectationem, quae noster quoque reprehendit, velut cantandi insaniam (supra §. 57, seq.) c. 19; motum obscenum (§. 125) eodem c. (βάδιζε μεταφέρων τὴν πυγήν); utrumque c. 15 (μέλος ἀναίσχυντον καὶ βάδισμα); nec pigebit conferre integrum. *Rarus incessus* suadetur a Cic. loco modo cit. Orat. c. 18. De *ambulatione* agentem Hotomanum demonstrat Capper. ad Cic. pro Rosc. Amer. c. 8, p. Graev. 155. Crassi nulla erat *inambulatio*. Cic. Brut. 43.

De Sura Mallio) Cf. VI, 3, 54. Humili loco natum suspicor hominem, si vera, ut videtur, quam Manliorum et Malliorum diversitatem probant Manutius ad Cic. pro Plancio c. 5, et Sigonius ad Fastos a. 648. *Sura* certe Manliorum non comparet cognomen.

Flavus Virginius) Cf. VIII, 3, 33.

De — suo antisophiste) Cf. Ernest. ad Sueton. Tiber. 11. Lucianus hac voce aliquoties utitur, sed figurate, ita ut addatur genitivus vitium aliquod significans, velut μαγγανείας Pseudomant. 43, τρυφῆς Calumn. c. 16, ψευσμάτων Philops. c. 39. Proprie geminum usurpat vocabulum ἀντίτεχνον Saltat. c. 84, Calumn. c. 2, idem et Gregorius Nazianzenus, cuius loca profert Cresollius in theatro rhet. V, 14.

127. *Ad consilium*) Cf. IV, 1, 21.

Id fieri — non potest) Quia unus

privatis non potest. Verum et breviora sunt spatia, nec aversi diu sumus. Interim tamen recedere sensim datur. 128 Quidam et resiliunt, quod est plane ridiculum. Pedis supplosio, ut loco est opportuna, ut ait Cicero, *in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis:* ita crebra et inepti est hominis, et desinit iudicem in se convertere. Est et illa indecora in dextrum ac laevum latus vacillatio alternis pedibus insistentium. Longissime fugienda mollis actio, qualem in Titio Cicero dicit fuisse, unde etiam saltationis quoddam genus *Titius* sit appel- 129 latum. Reprehendenda et illa frequens et concitata in utramque partem nutatio, quam in Curione patre irrisit et Iulius, quaerens, *quis in lintre loqueretur?* et Sici-

128. *Aut finiendis*) Turic. ut *f.* Mox *ut fin. sit acrebra* Flor.; *f. sic et crebra* Camp.; *ac levem* Turic. Flor.; *a. laevom* Ambr. 2 (cf. modo 126); *bagilatio* Turic. Flor. cum Alm. sed hic duplici L; *qualem initio Cic.* Turic. Flor.; *tutius sit* Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. Ab Aldo inde apta Burm. edd. *Tityro — Tityus* praepostere (ut et VI, 3, 71) nullus MS.

129. *Repr. et illa*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. *R. est i.* Camp. Reliqui *R. est et i.* Mox *mutatio* Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *Curione praetore* Guelf. cum marg. Basil.

Iulius) Sic Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 1, 2, 3, Vall.

tantum iudex est in *privatis iudiciis*; cf. VIII, 3, 14; V, 10, 115. Hisce enim locis, praesertim si adiungas Plin. Epp. VI, 33, 9, plane apparet, non magis quum *privatus iudex*, quam quum *privatum iudicium* dicitur, omnem excludi *centumviralium* iudiciorum mentionem. Tenendum, id quod monuimus ad l. V, causam privatam agi posse et apud centumviros et in iudicio privato, quod in primis Ciceronis verbis Orat. 21 probatur memorantis *stillicidii* causam, quae tamen ipsa est inter centumvirales illas de Orat. I, 38. Qui nostro est *privatus* iudex, is Iuris scriptoribus dicitur *pedaneus*; (cf. et XI, 1, 44). Centumviralis, quorum scena in basilica Iulia instruitur, iudicia habent sane talium praeceptorum observationem; sed non iis solis prospiciendum erat. Hoc *privatarum causarum* et *privati iudicis* discrimen qui probe tenuerit, is Siccamae (de Iudicio CVirali ed. Zepern. Hal. 1776, 8, p. 24) sententiam iustis limitibus circumscribet.

Quidam et resiliunt) Cf. not. crit.

128. *Vt ait Cicero*) De Orat. III, 59. *non crebra supplosio pedis* in Crasso Cic. in Brut. c. 43. De saltatione cui nomen *Titius* c. 62, ibid.

129. *In Curione patre — Iulius — Sicinius*) Cf. Cic. Brut. c. 60, unde haec expressa, quemque consulendo intelliges, qua occasione affuerint in

nius: nam quum, assidente collega, qui erat propter valetudinem et deligatus et plurimis medicamentis delibutus, multum se Curio ex more iactasset, *Nunquam*, inquit, *Octavi, collegae tuo gratiam referes, qui nisi fuisset, hodie te istic muscae comedissent.* Iactantur et humeri: quod vitium Demosthenes ita dicitur emendasse, ut, quum in angusto quodam pulpito stans diceret, hasta humero dependens immineret: ut, si calore dicendi vitare id excidisset, offensatione illa commoneretur. Ambulantem loqui ita demum oportet, si in causis publicis, in quibus multi sunt iudices, quod dicimus, quasi singulis inculcare peculiariter velimus. Illud vero non ferendum, quod quidam, reiecta in hu- 130 131

Basil. (sed hic *et C. I.*) Reliqui *Iunius*, quod quum optimi dent codd. eo devenio suspicionis, ut Q. ipse aliquid turbaverit, librarii autem e Cicerone correctionem petierint; *et* ante hoc nomen omittit Camp., *inlustre reloqueretur* Turic. (hic quidem divisim *in l.*) Flor.; *in lunt reloqueretur* Ambr. 2; *i. lintere l.* Guelf. *e l. l.* Goth. (aberrante nota Gesn. ad *declamasset* §. 126) Camp. cum Voss. 2, Vall. Bad. et aliquot edd. apud Burm.: quod e Cicerone assumptum; nec praestare ad sententiam videtur. — *Et Sicinius*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. (hic tamen *scimus*; Goth. *scinius* cum Voss. 3, an 2?) Camp. cum Goth. et edd. ante Basil. Reliqui inseruut *C.* Mox *adsistentem* Turic. Flor. (hic post *st* inserit *l*). — *Medic. delibutus*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Alm. Voss. 1, 2, 3. Reliqui inserunt *propter dolorem artuum* e Cicerone: male; *pluribus delibutus m. propt. dol. art. multum* Goth. (tac. Gesn.) Camp. nisi quod hic *plurimis*. Mox *Numquid* Camp.; *referres* Flor.; *teistice* Flor. Ambr. 2; transponit Goth. (tac. Gesn.) *istic te.*

130. *Iactantur et humeri*) Turic. *ac tantu et umeri.* Pro *vitare id* Burmannum tentantem *v. ictum* nequaquam probo.

Oportet, si in — iudices, quod) Sic MSS. mei omnes et edd. ante Gryph. cum Alm. Voss. 3. Reliqui *si* ante *quod* demum inseruut: sed nullus MS. hoc dare putandus est; *vasis singularis inculcare peculiari* Turic. Flor.

131. *Illud vero non ferendom*) Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. *I. non re-*

concione consules Cn. Octavius et C. Scribonius Curio. Nihil ego hic transponendi medela sanandum arbitror, qualem tentat celeberrimus Schneiderus ad locum Ciceronis (p. Wezel. 37, sq.), quum abactus ille muscarum tam apud Cic. quam apud nostrum fiat ipso corpore vacillantis Curionis, sitque etiam acrior iocus, si totus homo flabelli instar fuisse dicatur, non tantum gesticulantes eius manus.

130. *Demosthenes — dicitur emendasse*) Cf. §. 68.

131. *Illud vero non ferendum — odiosum*) Hic primum quidem obii-

merum toga, quum dextra sinum usque ad lumbos reduxerunt, sinistra gestum facientes spatiantur et fabulantur: quum etiam laevam restringere prolata longius dextra sit odiosum. Vnde moneor, ut ne id quidem transeam, ineptissime fieri, quum inter moras laudationum aut in aurem alicuius loquuntur, ant cum

ferendum eum Iens. (err. Gesn.) et edd. posterr. ante Ald. *I. verò referendum* Camp. eum Goth. Voss. 2, Vall. *I. vero non referendum* Ald. *I. vero refellendum* Bad. Basil. cum uliquot Burm. *I. non ferendum* ex Alm. Voss. 1, 3, refert Burm. Videtur nostra esse e vera viri alieuius docti conieetura; *reiecta numerum toge* Turie. Flor.; *dextera* Turic.; *usqua lumbos* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Guth. Icus. (tac. Gesn.) cum Tarv. Ald. Vbi aine praepositione struatur *usque*, nisi quum loca, quo perveniendum ait, demonstrantur, non memini me animadvertere; *reduxerunt ut sinistra* Turic. Flor. Camp. cum Alm. Voss. 2, Goth. et edd. ante Gryph. exc. Ald.; *gestu* Ambr. 2, cum Voss. 1; *spacientur et fabulentur* Camp. eum Bad. Basil. (nun Locat. ut Burm.); *laevam exstringuere* Turic.; *l. extinguere* Flor.; *longus dextra* Flor.; *moneo quoque ut id quidem* Turic. Flor. cum Alm. nisi quod hic sine *ut*; *moneor unde n. i. q.* Ambr. 2, eum Vosa. 1, nt videtur; *moneo quoque u. ne i. q.* Camp.; *moneor ne i. q.* Iena. cum edd. posterr. ante Ald. qui *monaor quoque u. n. i. q.* Sed Tarv. *moneo.* Nihil extundo.

citur difficilis illa togae ratio, quam ut totam expediat, a nemine exspectari posse existimo; quamquam aliquot VV. DD. nihil dubitationis reliquisse sibi visi sunt. Nostra tamen verba satis, opinor, assequimur. De industria hic togae mentio non fit, sed levitas illa atque irreverentia notatur spatiandi simulque fabulandi, quae scriptori legitimum modo inter ambulandum loquendi usum ducenti succurrebat. Ei vitio nunc praepostera sinistrae manus nudatae et exsertae gesticulatio accedit. Toga igitur, quae sinistra, minus actuosa illa et vibrante, sustineri debebat (cf. §. 141), iam, quo liberior sit manus ipsa, in humerum sinistrum tota reiicitur (cf. §. 144), dum reducendo ad lumbos sinu dextra occupata corpori applicatur nec quidquam gestus peragit; quod quam sit alienum et indecorum, eo in primis apparet, quod ne ea quidem, quae et semper et maxime agendo inservit dextra (cf. §. 114) sine ullo laevae ministerio probatur aut placet. *Sinus* quidem *reducitur* hic, non *deducitur*, velut a Caesare iamiam morituro (Sueton. c. 82), dum a mediis genibus retractus, in latus congeritur atque allevatur, ubi astricta dextrae apprehensione continendus est. Hoc esse videtur quod in laeva *restringere* manum appellat noster, usu verbi sane non ita frequenti.

Vnde moneor. Haec si esset manifesta librorum scriptura, satis facile intelligeretur: etsi paulo insolentior est oratio, quod ait se inde, quod modo reprehendebat, moneri, ut protinus alius quoque vitii notationem subiungat. Sed fortasse aliquid latet in iis quae hic turbant codices; vid. not. crit.

sodalibus iocantur, aut nonnunquam ad librarios suos ita respiciunt, ut sportulam dictare videantur. Inclinari ad iudicem, quum doceas, utique si id, de quo loquaris, sit obscurius, licet. Incumbere advocato adversis subselliis sedenti, contumeliosum. Reclinari etiam ad suos, et manibus sustineri, nisi plane iusta fatigatione, delicatum; sicut palam moneri, excidentis, aut legere. Namque in his omnibus et vis illa dicendi solvitur, et frigescit affectus, et iudex parum sibi praestari reverentiae credit. Transire in diversa subsellia, parum verecundum est. Nam et Cassius Severus urbane adversus hoc facientem lineas poposcit. Et si aliquando

132. *Si id*) Toric. Flor. *suis.* Mox *licet* nobiscum Turic. Flor. Camp. ut et Alm.; *decet* reliqui; *diversis* Goth. (err. Gesn.) a pr. mano; *in sedente contumeliosum est recl.* Floril. Sant.; *sedenti iam cont.* Turic. cum Iens. et edd. posterr. ante Bad. Post *cont.* inserunt *est* plerique, nec tamen Turic. Flor. Ambr. 2, Goelf. *Relinetri* Turic. Flor.; *relinari* Ambr. 2; *Inclinari* Camp. — *Fatigatione*) Sic marg. Basil. Reliqui *fatigatio est*, nisi quod a Iens. inde ante Ald. omittunt *est* acc. Basil.; *deligatum nisi palam* Turic. Flor.; *d. fuerit p.* Obr.; *excedentis* Camp.

133. *Et vis — solvitur*) Flor. *et illa tuas de solvetur.* Fateor displicere mihi receptam, quum *vis illa* parum accommodate dicatur, quippe de qua nihil neque hic fuerit disputatum neque ita vulgo iactetur, ut pronomen *illa* locum recte tueatur. Quid insit Flor. scripturae, cui nihil simile in Turic. aut Alm., non exputo; *e. v. i. d. resolvitur* Camp. cum Voss. 1, 3, et edd. ante Bad.; *frigescit et adfectus* Ambr. 2; *reverentia* Turic. Flor. Ambr. 2; *C. et severus* Turic. Flor.

Facientem lineas) Sic Turic. Flor. Ambr. 2; *facientem lineam* Goelferb.; *facientes lineas* Voss. 3. Reliqui *facientes lineam*. Mox *concitatetur nunquam* Turic. Flor.; *concitare iter* Goth. (tac. Gesn.)

Sportulam dictare) Servis suis libraris imperant praebendam effusis hisce laudatoribus sportulam. Remittit nos Gesnerus ad Plin. Epist. II, 14, 4. « in media basilica — tam palam sportulae quam in triclinio dantur. » Nota sportularum petendarum turpitudo, teste maxime Iuvenale Sat. I, 117 — 26.

132. *Incumbere advocato*) Struclaram attende et cf. IX, 3, 1, pro qua vetustior est hic §. 90, 125; *adversa subsellia* sunt VI, 1, 39; item *adversarii* V, 7, 32; sed et *diversa* mox §. 133. De *excidente*, vide XI, 2, 19.

133. *Adversus hoc facientem lineas poposcit.* Quae hic dicuntur, *lineas* esse in amphitheatris, ferreas eas sedilia dirimentes, satis persuasit Ge-

134 concitate itur, nunquam non frigide reditur. Multa ex his, quae praecipimus, mutari necesse est ab iis, qui dicunt apud tribunalia. Nam et vultus erectior, ut eum, apud quem dicitur, spectet; et gestus, ut ad eundem tendens, elatior sit, necesse est; et alia, quae occurrere, etiam me tacente, omnibus possunt. Itemque ab iis, qui sedentes agent. Nam et fere fit hoc in rebus minoribus: et iidem impetus actionis esse non 135 possunt, et quaedam vitia fiunt necessaria. Nam et dexter pes a laeva iudicis sedenti proferendus est, et

134. *Multa ex his*) Turic. *ex iis* (om. *Multa*) cum Alm.; *et ex iis* Flor.; *multum e. iis* Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 1, 2, 3. *Et multum e. his* Camp. e quo et Obr. *his* assumpsimus; *praecepimus* Turic. Flor. Guelf. Obr.; *mutare* Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 3; *dicunt animalia tribunalia* Flor. cum Alm.; *spectat* Turic. Flor. Camp. (quorum hic modo «*et eum*»). Mox *ut* ante *ad* omittunt Guelferb. Goth.; *occurse* Flor.; *occurrentes* Goth. (tac. Gesn.). Modo pro *quae* Iens. *quoque* cum edd. ante Bad. — *Agent*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Goth. Voss. 2, et edd. ante Gryph. exc. Ald. Reliqui *agunt*. Vocem omittunt Ambr. 2, Guelf. nec male; *fit lis in* Camp.; *idem impetus* Flor. Ambr. 2, Guelf.

135. *Sedenti*) Guelf. Camp. *sedentis* cum Goth. Iens. (err. Gesn.) et edd. ante Burm. exc. Stoer. Chouet. Leid. Sed Bip. iterum *sedentis*. Nobiscum faciunt Turic. Flor. Ambr. 2. Verba *et ex altera — necesse est* absunt ab Ambr. 2, Guelf. ut et Voss. 1, 3; *sinistrum erant* Flor.; *clausulas sententia-*

snerus et ad nostrum locum et in Thesauro itemque ad Varr. R. R. III, 5, 4. Ne igitur in aliena subsellia irrumperet is, qui ridebatur, patronus, in iudiciis quoque lineas pangi iussit Cassius. Cui rationi cedent quae Salmasius probat in Exerc. Plin. p. 647, de linea unde evolabant cursores; cf. Piers. ad Moer. p. 104. Apparet autem iocum semel coniectum in aliqua, quam Cassius ageret, causa, non vero improbatum esse morem, qui vulgo obtinuerit; quare recte singularem tuemur *facientem*. Sic participiis hoc numero, nec addito nomine substantivo, utitur noster VI, 3, 62, 64, 66, 88, 90. Tanto impetu agentem Calvum demonstrat Seneca pater Controv. III, 19.

Frigide) Cum risu audientium; cf. V, 7, 26. Sic *frigidissime* VI, 1, 39.

134. *Apud tribunalia*) Ascon. Ped. in Divinat. p. 34, «*a subselliis*, non *a tribunalibus*. Sunt enim *subsellia* tribunorum, triumvirorum, quaestorum, et huiuscemodi minora iudicia exercentium, qui non in sellis curulibus nec *tribunalibus*, sed in subselliis considebant.» Cf. 156.

Sedentes) Cf. XI, 1, 44.

135. *Dexter pes — proferendus est*) Hoc deforme esse dicebat §. 124.

ex altera parte multi gestus necesse est in sinistrum eant, ut ad iudicem spectent. Equidem plerosque et ad singulas sententiarum clausulas video assurgentes, et nonnullos subinde aliquid etiam spatiantes: quod an deceat, ipsi viderint: quum id faciunt, non sedentes agunt. *Bibere*, aut etiam *esse* inter agendum, quod 136 multis moris fuit, et est quibusdam, ab oratore meo procul absit. Nam si quis aliter dicendi onera perferre non possit, non ita miserum est non agere, potiusque multo, quam et operis et hominum contemptum fateri. *Cultus* non est proprius oratoris aliquis, sed magis in 137 oratore conspicitur. Quare sit, ut omnibus honestis debet esse, splendidus et virilis. Nam et toga, et calceus, et capillus, tam nimia cura, quam negligentia,

rum Turic. Flor. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Gryph. quod placet ob insuavem veteris structurae sonum. — *Assurgentes, et*) Sic Alm. *assurgentis et* Flor.; *adsurgenti sunt et* Turic. Reliqui *assurgentes sibi et*. Apparet, quo errore natum alienum istud primum *sunt*, mox *sibi*.

136. *Bibere*) Flor. *vivere*; cf. VII, 2, 48; *proferre* Guelf. Exc. Santen.; *potius quam m. quam* Turic. Flor.; *potius m. quam* Guelf. *Et* continuo omittit Camp. *Conceptum* Goth. (tac. Gesn.).

137. *In oratore*) Ambr. 2, *in ora* cum Iens. Voss. 3; *in hora* Guelf. cum Cod. Bongarsii apud Salm. Exerc. Plin. p. 328. B. *In ore* marg. Basil.; *mora* Voss. 1; *more* Leid. Burm. marg. Chouet. — *Vt omnibus*) Sic Turic. Flor. Camp. Reliqui inserunt *in*; sed Guelf. *conspicitur ut sit in omnibus*, praepostere. Mox *honestas* Floril. Sant. quod horum particulam exhibet, hac sola voce mutata; *viridis* Turic. Flor.; *negligentiae* Ambr. 2, Guelf.; *contentione* Guelf. *Nam et veteribus* Turic. Flor. Camp.; *breves pusillos fuerunt* Flor. cum Alm.

Gestus — in sinistrum eant) Contra praeceptum §. 114.

Aliquid — spatiantes) Simili non *aliquid* posuit II, 10, 10: «paululum *aliquid* inclamare.»

Ipsi viderint: quum) Nihil hic difficultatis, quare inserere velis *et* cum Burmanno, et proxima sic refingere: *num sedentes agant*? Subauditur, et commodissime quidem: «id saltem teneo, nequaquam sedentes eos agere, quum id faciunt.» Quod expressit Gedoynus.

136. *Bibere — absit*) Tantae dementiae exemplam sibi ipsi oblatum in templo S. Dionysii prope Lutetiam testatur Burmannus ad h. l, ubi is qui parentabat duci Biturigum bis vino os colluerit inter orandum.

137. *Omnibus honestis*) Cf. XI, 1, 42.

sunt reprehendenda. Est aliquid in amictu; quod ipsum aliquatenus temporum conditione mutatum est. Nam veteribus nulli sinus: perquam breves post illos fue-
138 runt. Itaque etiam gestu necesse est usos esse in principiis eos alio, quorum brachium, sicut Graecorum, veste continebatur. Sed nos de praesentibus loquimur. Cui lati clavi ius non erit, ita cingatur, ut tunicae

138. *Vsos*) Turic. Flor. *vox* cum Alm.; *principi eos* Turic. Flor.; *aliquorum brachium* Ambr. 2, Guelf. (ex Exc. Santen. *alioquorum* continuatum) cum Iens. solo; nisi quod a pr. m. Vall. ita dedisse credibile est; *vestes continebantur* Guelf.; *cuilati clavius* Flor.; *cui laticlavus* Goth. (err. Gesn.); *cui latus clavus* Voss. 2, me quidem incredulo; *genua lavium posterioribus* Turic. Flor.; *g. levium p.* ex Alm.

Est aliquid in amictu) « Momentum aliquod facit ad commendandum oratorem modus iniiciendae humeris togae; sed in hoc ipso, quid deceret, aliis aliter temporibus iudicatum est.» Commode autem Almelovenus ad partes vocat Athenaei locum I, p. 21, c, ubi Callistratus, Aristophanis Grammatici discipulus, dicitur incusasse Aristarchi in amiciendo negligentiam, *φέροντός τι καὶ τοῦ τοιούτου πρὸς παιδείας ἐξέτασιν*. *Amictus*, ut notum est, proprie pertinet ad togam, quum *induatur* tunica et quidquid interius membra tangit.

138. *In principiis*) In prooemiis modo haec agendi differentia: neque enim progressis longius oberant angustiae togarum; quippe qui, ardentibus iam omnibus, in humeros vestem reiicerent; cf. 144, 45, 49.

Quorum brachium — continebatur) « Cicero pro M. Coelio c. 5, *Nobis quidem olim annus erat unus ad cohibendum brachium toga constitutus*. Loquitur de primo in forum aditu. Sen. Exc. Contr. V, 6, *Apud patres nostros, qui forensia stipendia auspicabantur, nefas putabatur brachium extra togam exserere*.» Gesnerus.

Sicut Graecorum) « Aeschines in Timarch. p. 174, B.» (P. 4, 23, Steph.) « Οὕτως ἦσαν σώφρονες οἱ ἀρχαῖοι ἐκεῖνοι ῥήτορες, ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης, — ὥστε ὃ νυνὶ πάντες ἐν ἔθει πράττομεν, τὸ τὴν χεῖρα ἔξω ἔχοντες λέγειν, τότε τοῦτο θρασύ τε » (edd. τι, recte) « ἐδόκει εἶναι, καὶ εὐλαβοῦντο αὐτὸ πράττειν· ac provocat deinde ad Solonis Salamine statuam, in qua ἀνάκειται ἐντὸς τὴν χεῖρα ἔχων.» Gesnerus. Nimirum hic mos erat in antiquiori Graecia frugi hominum in omni vita, ut apparet e scriptorum locis ad illum Aeschinis allatis a Tayloro: qui quum Quintilianum infra XII, 10, 21, de antiquis oratoribus Atticis eadem iterum praedicantem « per translationem » ad ipsius eloquentiae fragilitatem spectare putat, neque nostrum hunc locum ante oculos habuit, neque ipsa quae tractabat sui oratoris verba bene perpendit.

138, 139. *Cui lati clavi — cinctis summissior*) Hic locus ab omnibus, qui de re vestiaria et maxime de utroque clavo scripserunt, ad partes vo-

prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad

catus varieque tractatus est. Prostant autem hae Aldi P. F. Manutii, Oct. Ferrarii, Alberti Rubenii, dissertationes in volumine Thesauri Graeviani sexto, cui ipse etiam Graevius nonnulla huc potissimum facientia praefatus est. Alberto autem Rubenio illud in primis acceptum debetur, quod de natura clavorum illorum certiores hodie sumus. Constat enim nunc quidem inter omnes, clavum fuisse lineam sive virgam purpurei coloris ita tunicae intextam, ut a summo pectore ad imam oram descenderet: deinde, latum clavum nonnisi unum fuisse in media tunica, cuius loco, quibus ius lati clavi non esset, equites, duo angustos gerebant. Nam ceterorum, quibus ne angusti quidem clavi ius esset, ratio hic quidem nulla haberi potuit. Iam quum Quintilianus nostro hoc loco cincturae in tunica angusticlavia rationem det, et mox lati modum praecipiat hunc «ut sit paulum *cinctis* summissior»; ipsa sententiarum series iubere videtur, ut *cinctis* hic pro ablativo habeamus, qui a comparativo pendeat. Quod si tenemus, ex hac *cinctorum* oppositione manifestum sit, tunicam laticlaviam cingi solitam non fuisse, ut cum fastu aliquo latus ille clavus deflueret. Quae ratio confirmatur loco Suetonii notissimo de Cesare c. 45: «Vsum enim *lato clavo* ad manus fimbriato, nec ut unquam aliter quam *super eum cingeretur* at quidem fluxiore cinctura. Vnde emanasse Sullae dictum, optimates saepius admonentis, ut male *praecinctum* puerum caverent.» Latum clavum ad *manus* fimbriatum omnes recte intelligunt de tunica laticlavia manicata, quae fimbrias habuerit in manicis. Hanc igitur tunicam, praeter morem, incinxisse Caesarem, ex hoc loco, collato praesertim Quintilianeo, nemo non intelligeret: nisi accederet tertius etiam Macrobii Saturn. II, 3, ubi memorata Caesaris «praecinctura» subiicitur: «qui ita *toga praecingebatur*, ut trahendo laciniam velut mollis incederet: adeo ut Sulla tanquam providus dixerit Pompeio: cave tibi illum puerum male praecinctum.» Hic itaque locus ansam dedit nonnullis, maxima Graevio in notis ad Suetonii l. l., ut de *cinctura* etiam *togae* cogitarent, quae proprio vocabulo *praecinctura* dicta sit. Eam fieri putant illo, quem mox Quintilianus memorat, *velut balteo*. Quod si admittimus, *cinctis* in nostro loco accipi etiam possit pro dativo, ut praecipiat Qu. eam lati clavi longitudinem, qua, post factam praecincturam illam, *paulum summissior* sit h. e. aliquantum infra sinum propendeat. Mihi tamen de ullo togam incingendi more, praeter illum, qui dictus est *cinctus Gabinus*, nondum persuasum est, *praecinctum*que, iuxta ac Ferrarius, eodem quo *cinctum* significatu dictum existimo. Certe illud vocabulum non, ut Graevius ait, semper de toga usurpari, manifestum est (id quod Ferrarius contra Rubenium iam tetigit pag. Thes. Graev. 1143) verbis Pedonis in elegia de Maecenate, quibus *discinctum* Maecenatem praefert bene *praecinctis*, eidemque tribuit *tunicas solutas*, in quibus apud Senecam quoque Epist. 114 incedit, ut et Malthinus ille personatus apud Horatium Sat. I, 2, 25, «demissis tunicis.» Nec temere cuiquam credam, «altius ac nos Praecinctis unum» quum scriberet Horatius (Sat. I, 5, 6), ante oculos ha-

medios poplites usque perveniant. Nam infra mulierum

buisse togam balteo illo constrictam. Quare iis me accenseo, qui *tunica* apud Macrobium reponendum indicant pro *toga*. Vid. Ald. Nep. in Thes. Graev. VI, p. 1197. B. C. Ferrar. ib. p. 642. E. Nam quod *laciniam* traxisse Caesarem ait Macrobius, potuit ea tunicae esse, quum talares tunicae neqnaqoam sint inauditae. *Super latum clavum* ut dictum sit de ipsa purpura, non de tunica tota, verba Suetonii ferre mihi non videntur: nam qui *fimbriatum latum clavum* dixerat, is quum *eum* mox dicit, eundem, hoc est tunicam, designare putandus est: neque ex veterum quidam scriptorum relationibus ullam rationem comminiscor, qua *infra purpuram* (h. e. inferiore ad perpendiculum loco) *cingi* potuerit is, qui, ut peculiare sibi, *super* illam cinctus fuisse narratur. Quam unicam dubitationem ipse etiam Graevius (ad Sueton. l. l.) solvere non valebat. Vulgo igitur, qui latum clavum haberent, interiores modo tunicas cingebant, non eam, in qua esset purpura; contra Caesar super ipsam cingebatur. Ita apparet *cinctos* appellari a nostro, qui angusto clavo uterentur, qualis fuit Maecenas eques, cuius ipse angustus clavus discinctus fluebat. Latus clavus inferius demittitur quam angustus, qui, ut recte Gesnerus, propter ipsam cingendi rationem attollitur. — Hanc etiam annotationem non absolutam inveneram in Spaldingii commentariis. Quare quum in sententia eius paucula essent, quae ut viris doctis satis probari possent vererer, haesi aliquantum, an ea premerem et quae veriora viderentur substituerem. Mox, ut lecturis ipsis eligendi facultatem relinquerem, cautius visum est, ad illius mentem omnia illic exponere quantumque fieri posset firmare, hic vero de iis quae secus mihi viderentur monere. Sunt autem illa nequaquam in re ipsa sita. Nam bini illi Quintiliani et Suetonii loci, si naturalem utriusque sensum intueris, tam bello inter se conspirant, ut temerarium sit solius Macrobii causa vexare utrumque. Videamus autem, an in Macrobio quoque satisfacere nobis possimus. Nam illa *togae* in *tunicam* mutatio hic vel ideo displicere debet, quod insolite prorsus dictum foret *praecingi tunica* pro *in tunica* vel etiam *praecingere*, *incingere tunicam*: quod longe aliter est in toga, quae, si vera est Graevii aliorumque sententia, ipsa praecincturae inservit, dum pars eius ita astringitur, ut cetera ea contineantur. Quamvis enim in eo minime assentiar Graevio, quod verbum *praecingere* de sola semper toga intelligendum esse contendit; hoc tamen negari non debet, de toga quoque et illud et *cingendi*, *incingendi* verbum usurpari posse: quod in primis manifestum illo apud eundem Macrobium (II, 9) de Hortensio loco, qui dicitur in *praecinctu* posuisse *omnem* decorem, quod statim amplius exponitur in cura eius togam struendi. Immo ille ipse *cinctus Gabinus*, qui fuit in toga, demonstrare videtur, alium etiam fuisse incingendi eam modum; et quum in illo pars togae fuerit instar *cinguli*, in communi autem instar *baltei*; sane non apparet, cur non utrumque et *cinctum* vocemus et *praecincturam*. Illud etiam Graevius contra Macrobiani loci emendatores monuit, *laciniam*, quam traxisse dicitur Caesar, in tunica nullam esse potuisse: recte sane; uti nec in nostris sive indusiis, sive palliis et lacernis, sive quocumque vestimento

est, supra centurionum. Vt purpurae recte descendant, 139 levis cura est. Notatur interim negligentia. Latum habentium clavum modus est, ut sit paulum cinctis summissior. Ipsam togam rotundam esse, et apte caesam

139. *Purpurae*) Camp. *purpura*, et mox Turic. Flor. Camp. *descendat.* Satis apparet occasio errori data, ut *purpurae* scriberetur, quoniam sequitur *re* in *recte;* nec dubitarem tenere singularem, nisi hoc me moveret, quod adhuc angustum clavum habentium actionem regere videtur noster, eius autem binas purpuras fuisse non hoc solo loco teste doceat Rubenius; vid. not. exeg. Quare et adducor, ut VIII, 5, 28, *latum* pariter et *angustum* clavum indicari credam. *Paulum cruris* Guelf. *fiet* omittunt Turic. Flor. cum Alm. *posteriore eadem* Turic. Flor. —*Qua cinctura*) Sic Bern. Reliqui *quam c.* Sed Gronovius (Thes. Graev. Vol. VI, pag. 692. E.) nostrum coniecerat; necessario, quum absque hac scriptura locus frustra tentetur miroque VV. DD. errore intelligere sibi visi sint verba, quae sententia plane carent. Permutationem, per se probabilem, demonstrat in libris frequentem Drakenb. ad Liv. VI, 35, 9, et Goth. in nostri IV, 1, 47 dat *quam* pro *qua* (tac. Gesn.), ubi *eadem* antecedit, ut hic quoque.

subtus rotundatu. Quid igitur? ipsum Macrobium haec confudisse dicamus? Sed quis credat, post tam pauca saecula, stanteque adhuc vetere Roma, doctissimos etiam homines omnem togae rationem amisisse? Quin potius eam viam ingredimur, quam omnis ubique nobis historia monstrat? Varie, ut fieri solet in talibus, narrabatur de Caesaris in vestitu negligentia, dictumque Sullae alii ad tunicam, alii ad togam referebant; quod eo tutius faciebant utrique, quum in utroque vestimento induendo pariter haud dubie peccare solebat ille. Restat ut moneam, virum eruditissimum qui Suetonium Ernestianum auctiorem procuravit, in notula ad locum supra laudatum festinantius scripta in errorem incidisse, quem in studiosorum gratiam vel ideo tangere debeo, quod tanta merito est viri illius apud omnes ut apud me ipsum auctoritas. Nam quum ait solitos esse plerosque « magis *infra* latum clavum » cingi, « quo conspectior esset clavi *latitudo* », Caesarem contra ita fecisse, ut clavus tunicae prope *tegeretur*; manifestum est accidisse ei, ut de clavo *in transversum eunte* cogitaret: quod secus fuisse, profecto non ego doctior doceo, sed longe doctiorem moneo. BVTT.

139. *Togam rotundam esse — velim*) Haec togae rotunditas an fuerit plane circularis, vehementer dubito, quum τήβεννον Dionysius aiat esse ἡμικύκλιον τῷ σχήματι. Quare quod Gesnerus ad §. 131, tenendum firmiter censet, « esse rotundam circulari sectione in medio apertam ad eum modum, ut, si explicatam humi ponas, utraque eius ora circularem lineam referat, minorem maiori inclusam » mihi nequaquam persuadet. Tantum sane liquet, opponi quadratis vestibus Romanas, velut quum, qui togam exuerant metu Mithridatis, dicuntur μεταμφιέσασθαι τετράγωνα ἱμάτια apud Athenaeum l. V, p. 213, coll. Cic. pro Rabir. Post. c. 10. Sed hoc ne forte quisquam eo traheret, ut clausae fuerint togae indusiorum mo-

velim. Aliter enim multis modis fiet enormis. Pars eius prior mediis cruribus optime terminatur, posterior eadem portione altius qua cinctura. Sinus decentissimus, si aliquanto supra imam togam fuerit, nunquam certe sit inferior. Ille, qui sub humero dextro ad sinistrum

140. *Aliquanto supra*) Turic. Flor. *aliquo ultra*. Guelf. *aliquo super*. Mox *unam* pro *imam* Goth. (tac. Gesn.); *cf.* Bentl. ad Hor. ad Pis. 32; *ne strangulet* Voss. 3; *nec stragula* Turic. Flor.; *est sed et* Ambr. 2, (qui tamen *est* a sec. m. habere dicitur) Guelf.; *et esset* Voss. 1, 3; *continentur* Guelf.; *iniciendus* Ambr. 2, Camp.; *iniiciendo* Guelf.; *extremum uram* Turic. Flor. neque latere aliquid, neque solo casu erratum dicere ausim.

strorum instar, diu est quum caverunt VV. DD.

Eadem — qua cinctura) Vt priores tunicarum oras demissiores esse iusserat posterioribus, sic et eadem portione togam ascendere vult a tergo supra eiusdem oram priorem.

140. *Sinus — supra imam togam*) Sinum togae, qui quidem proprie dicitur, cavum illud appellari, quod infra rugas in pectore tumentes ex capacissimo vestimento interius corpori applicatur, vulgo et sine controversia agnoscitur. Cui rationi quumodo congruat, ut unquam hic sinus in ima toga haeserit, nedum ut aliquando vel infra eam descenderit, nequaquam comminiscor. Ferrarius sane in summa illa togarum laxitate sinus potuisse longius fluere significat, hunc ipsum tractans nostri locum; ut sacci instar infra extremam laciniam pendulum sinum sibi finxisse videatur, quod Fabius tanquam mollius improbaverit. Graev. Thes. Vol. VI, p. 694. C. Aldus nepos assutos vel appensos sinus animo concipit, nemini iam suam rationem probaturus; quamquam et hoc modo intelligi queat sinus ima toga inferior, ib. p. 1198. A. Hac se difficultate premi sentiens Gesnerus, in reliquorum interpretum levissimo silentio, sinum hic *togae* intelligendum negavit et *tunicae* aliquem *sinum* agnoscendum statuit, quem significet noster; et qui Caesaris quoque fuerit morientis, prodente Suetonio c. 82. Quod remedium ut periculosum ita ab hoc loco alienum existimo, quum tunicae iam habita mentione totus nunc in componenda toga versetur scriptor. Ad aliquam igitur mutationem devenio, quam nisi necessariam ducerem, ne verbo quidem indicarem: *tunicam* reponendum censeo pro *togam*. In genibus sinum desinere vult Fabius, et eae profecto sunt *partes*, quas *sinu abscondi* significat Iuvenalis IX, 33. Sentio, quantum displicitura sit coniectura, quae *nigrum in candida vertere* videtur; sed tueor me auctoritate Aldi nepotis, qui eandem suasit mutationem in loco illo Macrobii: vid. ad §. 139.

Ille — velut balteus) Hunc esse illum rugarum complicatarum, qui ab aliis dicitur, *umbonem*; ad unum omnes agnoverunt. Tuber est veste amplissima sub dextro humero ad sinistrum procurrente structum, in cuius ponderosa mole fulcrum habet et firmitudinem vastissimus togae ambitus, cuique inseritur innititurque quae

oblique ducitur, velut balteus, nec strangulet, nec fluat. Pars togae, quae postea imponitur, sit inferior: nam ita et sedet melius, et continetur. Subducenda etiam pars aliqua tunicae, ne ad lacertum in actu redeat: tum sinus iniiciendus humero, cuius extremam

pars a sinistro humero demittitur, sed ita ut infra ipsum umbonem dependent, et haec est ea «*pars togae, quae postea imponitur*». Res satis apparet inspicienda illa, quae a Philippo Rubenio in Electis primum proposita fuit, statua togata, mox Alberto Rubenio et Ferrario repetita; nec desunt plurimae statuarum effigies idem demonstrantes. In illa sane luculentissima Rubeniana id in primis dolendum, quod neque ipse qui protulit, neque qui postea sunt usi, indicarunt, ubi inveniretur spectanda haec imago. Neque enim exempli modo vice excogitatam credo; quae fuerit alienissima diligentia. Habet ea inferiorem oram longe, quam Quintilianus praefinit, demissiorem, ut Ciceronis temporibus congruere videatur; cf. §. 143.

Subducenda — pars aliqua tunicae) Quum colobia essent tunicae, tamen aliqua earum pars ab humero in lacertum porrigebatur, quae ne affricta adverteret et turbaret agentem, *subducendam* i. e. recurvanda et in alas intrudenda erat. Recta versione usus est Gedoynus *retrousser*.

Tum sinus iniiciendus humero) Hunc ego sinum cum Rubenio et Gesnero fluctuantem togae partem, non proprie sed generatim dictam, puto, quae dextro humero iniiciatur. Est tamen quod impediat intellectum *tum*, quasi ceteris, quae adhuc tractavit, iam perfectis demum humero iniici hic sinus debeat. Haeret autem in dextro plerumque veterum statuarum humero togae pars, reducta illa a collo nec nisi summo fere tergo applicita, quam hic a nostro significari plane credo. Eam sane, quum primum amicimur toga et antequam sub dextro in sinistrum humero rugae illae congeruntur, exerto mox dextro brachio continendae, imponi necesse est una cum parte sinistra. Neque enim, quo tempore brachium veste continebatur, aliter coniici toga potuit quam ut pariter utrobique collum velaret; quae mox, liberiore agendi more obtinente, ut minus in genere adducebatur, ita a dextro maxime collo recedebat. Quo minus tamen, cum Ferrario aliisque, sinum hic *sinistro* humero iniiciendum praecipi putem, obstat aspectus ipse togarum in statuis, qui dextram vestis laciniam ita in sinistrum humerum duci ostendit, ut sinistram laciniam subeat, eaque tegatur, nequaquam autem imponatur eidem; quod fortasse contra fuit in illo Graecorum, et Platonis in primis, ἐπιδέξια ἀναβάλλεσθαι, de quo vide Heind. ad Theaetet. p. 400, item Bottigerum ad vasa Hamiltoniana II, p. 55. Quid sit *reiicere extremam oram sinus*, infra disputabimus ad §. 144. Fateor autem, hic maxima mihi aquam haerere, quum circuitum omnem amictus oculis persequi adhuc quidem nequaquam mihi contigerit. Solatio tamen est Gesneri de se idem fatentis simplicitas. Gallaeus expungendis pro glossa verbis *iniiciendus humero cuius* faciliorem sane nanciscitur loci ra-

141 oram reiecisse non dedecet. Operiri autem humerum cum toto iugulo non oportet, alioqui amictus fiet angustus, et dignitatem, quae est in latitudine pectoris, perdet. Sinistrum brachium eo usque allevandum est, ut quasi normalem illum angulum faciat. Super quod 142 ora ex toga duplex aequaliter sedeat. Manus non impleatur annulis, praecipue medios articulos non transeuntibus: cuius erit habitus optimus, allevato pollice, et digitis leviter inflexis, nisi si libellum tenebit: quod non utique captandum est. Videtur enim fateri memoriae diffidentiam, et ad multos gestus est impedimento. 143 Togam veteres ad calceos usque demittebant, ut Graeci pallium. Idque ut fiat, qui de gestu scripserunt circa tempora illa, Plotius Nigidiusque praecipiunt. Quo magis miror Plinii Secundi docti hominis, et in hoc

141. *Alioqui*) Ambr. 2, *aliqui.* Guelf. *angustior* cum marg. Basil. placet; *amictu* Iens. cum edd. posterr. ante Stoer. Mox *perdit* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Goth. Iena. (tac. Gesn.) Camp. cum edd. ante Bad.; *istum* Guelf.; *angelum* Flor. Ambr. 2; *supra quod* Goth. (tac. Gesn.)

142. *Sedeat. Manus non impleatur*) Turic. Flor. omittunt, cum Alm. *adlevatio* Turic. Flor. *Nisi libellum* Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. Sic et mox §. 153, *nisi funebres* Goth. (tac. Gesn.); cf. IV, 1, 70; sed *bellum* Ambr. 2; cf. VIII, 6, 73.

143. *Demittebant*) Scribunt *di* Ambr. 2, Guelf. cum Voss. 3; *potius gidinusque* Turic. Flor. (hic quidem — *niusque*). *Et nimium* Goth. (tac. Gesn.). — *Velandorum*) Sic Turic. Flor. Guelf. (hic duplici *L*) cum Alm. Goth. et edd. ante Ald. *Vel androrum* Ambr. 2, cum Bern. Reliqui *velandarum* mutatione non necessaria. Ambr. 2, modo *homines* pro genitivo cum Voss. 3; *trahit* Turic. Flor. (hic et *gratiam*). *Facit* Camp. Mox *in* ante *statuis* omittunt Turic. Flor.; *potest Ciceronem* Ambr. 2.

tionem, sed suo, i. e. temerario, remedio.

141. *Normalem — angulum*) Qui fit e lacerto et brachio.

143. *Plotius Nigidiusque*) De priore cf. dicta ad II, 4, 42. Alterius de gestu libros inter plurimos alius argumenti qui praeter nostrum memoraret, inveni nullum. Doctissimus Romanorum fuit secundum Varronem, eiusdemque aetatis. Ad eum epistola est Cic. ad Fam. IV, 13, ubi vide VV. DD.

Plinii — in hoc utique libro) *Studiosi* titulo inscriptum librum haud dubie designat noster; cf. III, 1, 21, item hic §. 148.

utique libro paene etiam nimium curiosi, persuasionem, qui solitum id facere Ciceronem velandorum varicum gratia tradit: quum hoc amictus genus in statuis eorum quoque, qui post Ciceronem fuerunt, appareat. Palliolum, sicut fascias, quibus crura vestiuntur, et focalia, et aurium ligamenta, sola excusare potest valetudo. Sed haec amictus observatio, dum incipimus: procedente vero actu, iam paene ab initio narrationis, sinus ab humero recte velut sponte delabitur: et quum ad

144

144. *Vestiuntur, et focalia*) Turic. (hic *vocal.*) Flor. Camp. *v. f.* cum Alm. *Incipiamus* Turic. Flor. *Incoepimus* Guelf. *Inoepimus* Iens. Tarv. *Inceperimus* Obr. *Initio nationis* Flor. *Dilabitur* Flor. Camp. *Anni strotogam* Flor. *Etiam haereat* Turic. Flor. *Autem si h.* Camp.

Velandorum varicum gratia) Dio Cassius hoc quoque dicterio Fusium suum Calenum armat in Ciceronem lib. XLVI, p. Reim. 461. In eiusdem varices dictum et Vatinius coniecit apud Macrob. Saturn. II, 3. Noster quum *persuasionem* notet Plinii, subit mutare *tradit* in *credit*.

144. *Palliolum*) « Capiti aegrotorum involvendo serviebat. Ovid. Art. I, 733, *Arguat et macies, nec turpe putaris Palliolum nitidis imposuisse comis*. Sen. Quaest. nat. IV extr., *Videbis quosdam graciles, et palliolo focalique circumdatos pallentes et aegros* ». Gesnerus. Cf. Ruhnk. ad Rutil. Lup. p. 104.

Sinus ab humero — delabitur) Quum *sinus* mentio fiat, *humerus* non potest esse, nisi *dexter*; a quo iam plane defluit toga. Apparet enim *sinum* appellari quidquid a dextro humero demissum laxius fluit, totam denique dextram togae laciniam; cf. dicta ad §. 140, not. 4. Quamobrem quum mox *sinum* iubemur *deiicere*, cave eodem referas, quo pertinet quod *reiicitur a sinistro*; nam et ibi *dexter* est sinus, ut cum Gronovio agnoscit Gesnerus. Vicissim *toga* dicitur quod onerat humerum sinistrum. Ea quum reiicienda est, reminiscemus eorum quae praecipiebantur §. 131; nec *a sinistro* aliter accipiemus nisi neutro genere, non subaudito *humero*, sed velut dictum *a sinistra manu inde*; ut Gallaeano commento *ad sinistrum* nequaquam indigeamus. Erit igitur *reiicere*, nullo adiecto, sursum amovere, in collum coniicere, qualem significationem, ut dixi, vidimus §. 131, et plane ut hic mox struitur verbum §. 146, *in dextrum humerum ab imo reiicere*, ubi *ab imo* respondat τῷ *a sinistro*; sed ibi quoque Gallaeo male tentante *ad imum*. Sic *in sinistrum* §. 109, 113, 114, 135, nec certo dicam §. 140, *ad sinistrum* esse masculino genere, subaudiendo *humerum*. Propriam hanc *reiiciendi* potestatem si recte tenemus, aptior fortasse continget superiorum (§. 140) interpretatio. Suspicor enim, *extremam* ibi *sinus oram reiectam*, *quae non dedeceat*, esse altius et ad ipsum prope collum sublatam in dextro hu-

argumenta ac locos ventum est, reiicere a sinistro togam, deiicere etiam, si haereat, sinum conveniet. [145] Laeva a faucibus ac summo pectore abducere licet. Ardent enim iam omnia. Et ut vox vehementior ac magis varia est, sic amictus quoque habet actum quendam velut proeliantem. [146] Itaque ut laevam involvere toga et incingi paene furiosum est: sinum vero in dextrum humerum ab imo reiicere solutum ac delicatum, fiuntque adhuc peius aliqua: ita cur laxiorem sinum

145. *Laeva*) Sic Turic. Ambr. 2, Guelf. cum Bern. Reliqui (quod in Flor. maxime miror) *laevam* exc. Loc. et posterr. ante Burm. (praeter Basil. Stoer. Chouet.) qui de Regii coniectura *laenam*, praepostera illa, cui nec Bodl. addicit nec Andr. indicante Gibsono. Vulgatam, multis sane testibus subuixam, Gesnerus interpretatur intelligens *togam* i. « partem togae laevam s. laevo humero incumbentem, quae quum a brachio retrorsum, versus humerum, et hinc deorsum agatur, in lacerti regione colligatur necesse est ». Magis tamen sibi placituram testatur Burmanni emendationem *Laeva etiam*. Eam ipsam igitur quum praestet Codd. optimorum scriptura, quamquam sono minus suavi, quando nihil interiicitur continuis duabus *A*, acquiescendum eadem duxi. Nec ut *laeva* hic de ulla alia re quam de *manu* diceretur, ferendum vidabatur. Verum ne sic quidem satis doceam, qui tandem accusativus intelligendus sit ad *abducere*. Gesnerus «Facile» ait « est *togam* supplere ». Hanc si nostra ratione interpretatur pondus illud in laevo humero aggestum, est sane quod moneatur abducendum a faucibus et summo pectora, ne « iugulus totus operiatur » ; sed tum miror huic ministerio adhiberi *laevam* manum, quae difficilius id peragat. Contra si *sinum*, quo vocabulo utitur Burmannus, abducemus à faucibus (at hunc accusativum a proximo repeli consentaneum est); non video, quid opus sit a faucibus abducere id quod iam humero deiectum est. An et hic fraudi nobis est ignoratio amictus Romani? *ardet enim* Turic.

146. *Toga*) Turic. Flor. Ambr. 2, Camp. *togam* (sed hic at *leva* modo). *Est sic sinum in dextr.* Camp. *Est sinui v. i. d.* Turic. Flor. *Deligatum* Turic. Flor. *Si nostro brachio* Turic. *Calore concitationisque* Turic. Flor.

mero summam togam. Continuatur saltem protinus cautio, *ne humerus eum toto iugulo operiatur.* Vt nunc est, verba ista parum assequor.

145. *Laeva*) Cf. not. crit.

146. *Laevam involvere toga*) Hoc amictus schema locis valde appositis illustrat Ferrar. p. 626. B. C. velut Livii XXXV, 16, 11, ubi vid. Duk. et Drakenb.

Incingi — furiosum) Hunc esse cinctum Gabinum, de quo egimus ad §. 139, satis manifestum est, quum, revocata a tergo in pectus lacinia, sibi ipsa est cingulo toga. Qui togaa habitus quoties futoribus quasi accinxerit civilibus Romanos, apud Appianum in primis videre est, si quis consulat iudicem Schweighaeuseri voce διαζωσάμενος.

sinistro brachio non subiiciamus? Habet enim acre quiddam atque expeditum, et calori concitationique non inhabile. Quum vero magna pars est exhausta 147 orationis, utique afflante fortuna, paene omnia decent, sudor ipse et fatigatio, et negligentior amictus, et soluta ac velut labens undique toga. Quo magis miror 148 hanc quoque succurrisse Plinio curam, ut ita sudario frontem siccari iuberet, ne comae turbarentur, quas componi post paulum, sicuti dignum erat, graviter et severe vetuit. Mihi vero illae quoque turbatae prae se ferre aliquid affectus, et ipsa oblivione curae huius commendari videntur. At si incipientibus aut paulum 149 progressis decidat toga, non reponere eam, prorsus negligentis, aut pigri, aut quomodo debeat amiciri nescientis est. Haec sunt vel illustramenta pronuntiationis, vel vitia: quibus propositis, multa cogitare debet orator. Primum, *quis*, *apud quos*, *quibus praesentibus* 150

147. *Fatigatio neglentior aut ictus*) Turic. Flor. et omittit Camp. quoque.
148. *Curatam ut*) Turic. Flor. *Siccari viveret* Flor. *Quam componimus paulum* Turic. Flor. *Quam c. p. p.* Camp.
149. *In capientibus*) Turic. *Instrumenta pronuntiationis* Turic. Flor. cum Alm. Habet sane in quo haereas *illustramenti* vocabulum, quod alibi quidem non obiicitur, et dicas, *instrumenta* pro subsidiis vel hic posse ferri. Aptius tamen *vitiis* opponuntur *illustramenta*, quae sunt dicta pro *luminibus*, ut et *illustrare* orationem IV, 3, 4; VIII, 6, 14; XI, 1, 2.
150. *Quis*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) cum Ioann.

148. *Ne comae turbarentur*) « Videtur ob id ipsum vetuisse Plinius nimiam comarum negligentiam, ne deinde cura molliore et turpicula ea reparanda esset. Quam male audierint alioquin, qui nimis comae studerent, qui *uno digito*, ne turbarent aliquid, *caput scalperent*, notum est ». (cf. Iuv. IX, 133). «Turbatas comas *affectus aliquid prae se ferre* videri, non ignorabat Rullus iste, qui *ut denunciaret omnibus vim tribuniciam*, *meditabatur etiam esse corpore inculto et horrido*, *capillatior quam ante*, *barbaque maiore*. Cic. in Rull. II, 5». Gesnerus.

149. *Si — decidat toga*) Significatur sinus a dextro humero delabens.

Illustramenta) Cf. not. crit.

Quibus propositis) «Quorum quum possit et debeat delectus fieri »; cf. dicta ad III, 8, 42. Nam et hic *proposita* non est praeterito tempore nec historice accipiendum, sed ratio est quae infra XII, 1, 3.

150. *Primum*, *quis — acturus*)

sit actus. Nam ut dicere alia aliis, et apud alios magis concessum est: sic etiam facere. Neque eadem in voce, gestu, incessu, apud principem, senatum, populum, magistratus, privato, publico iudicio, postulatione, actione similiter decent. Quam differentiam subiicere sibi quisque, qui animum intenderit, potest.

151 Tum qua de re dicat, et efficere quid velit. Rei quadruplex observatio est. *Vna* in tota causa. Sunt enim tristes, hilares, sollicitae, securae, grandes, pusillae: ut vix unquam ita sollicitari partibus earum debeamus,

152 ut non et summae meminerimus. *Altera*, quae est in differentia partium, ut in prooemio, narratione, argumentatione, epilogo. *Tertia* in sententiis ipsis, in quibus secundum res et affectus variantur omnia. *Quarta* in verbis, quorum ut est vitiosa, si efficere omnia velimus, imitatio: ita quibusdam nisi sua natura redditur, vis

Alm. Voss. 1, 2, Colb. marg. Basil. Reliqui *quid.* Mox *concessum est* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. cum Bodl. Alm. Voss. 2, Bern. Andr. et edd. ante Gryph. Reliqui *convenit.* Item *magistratus* Turic. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Voss. 1, 3, Bern. Reliqui singularem. *Decentium differentiam* Turic. Flor. *Decent differentiam* Camp.

151. *Nunc qua de re*) Turic. *Tunc q. d. r.* Flor. Guelf. *Dicat et er litre ficere quid* Turic. Flor. *Vt nunquam* Camp. *Vt vix nunquam* Locat. Ven. Rusc. de praepostera Regii coniectura. Campani ratio prae vulgata placet. *Non et summa minerinus* Turic. *Non et summa meminerimus* Flor. *Non et summet minuerimus* Camp. *Vt non in summa m.* Alm. Reliqui omittunt *et.*

152. *Quartam quoque in verbis*) Turic. Flor. An fuit *q. denique in v.*? Mox *ita* post *imitatio* omittunt; *naturae* ante *redditur* dant; *igitur* post *aufertur* omittunt Turic. Flor.

Apparet primam divisionis partem fieri *personam*, cui mox subiicitur §. 151, *res. Persona* autem est et agentis (*quis*) et audientium (*apud quos, quibus praesentibus*). Horum *apud quos* mentio est ad *magistratus* usque, reliqua *privato — actione* pertinent ad *praesentes.*

Apud — populum) Cf. dicenda mox ad §. 153.

Postulatione) De hac cf. Coel. ad Cic. Famill. VIII, 6, ibiqoe Manutium. An igitur pro *actione* rescribemus *accusatione*?

152. *Efficere omnia*) Suspicor reponendum *effingere o.*; cf. X, 3, 4; item hic §. 89.

omnis aufertur. Igitur in laudationibus, nisi si funebres erunt, gratiarum actione, exhortatione, similibus, laeta et magnifica et sublimis est actio. Funebres conciones, consolationes, plerumque causae reorum, tristes atque summissae. In senatu conservanda auctoritas, apud populum dignitas, in privatis modus. De partibus causae, et sententiis verbisque, quae sunt multiplicia, pluribus dicendum. Tria autem praestare debet pronuntiatio: *conciliet*, *persuadeat*, *moveat*: quibus natura cohaeret, etiam *delectet*. *Conciliatio* fere aut commen- 153 154

153. *Exhortatio*) Turic. Flor. *Magnitudini et subl.* Turic. Flor. cum Alm. *Consultationes* Guelf. cum Iens. et edd. posterr. ante Bad. *Consulationes* Ambr. 2, Camp. Vocem omittunt Turic. Flor. *Causae deorum* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Alm. Voss. 1, 2, 3, et edd. ante Ald. Sed Vall. *rerum* dare testatur Badius, per operarum vitium, ut opinor, quum vellet scribere *reorum*.

154. *Cohaeret etiam*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm. Reliqui inserunt *ut*. Sed *cohaereat ut e.* Ambr. 2, Guelf. cum Iens. Tarv. *Ac actione* Goth. (tac. Gesn.); conf. XI, 2, 41; VI, 2, 7. *Perlucent* Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Goth. et edd. ante Leid. exc. Basil.; conf. VI, 2, 13, ubi, ut hic Turic., ita vicissim Flor. cum recepta facit; VII, 10, 16, omnes consentiunt. Vide et VIII, 3, 25. Hic Obr. *proluent*, forma quam uno Senecae loco defendunt de vita beat. c. 32, ubi tamen *produxit* meliores Codd. teste Forcel-

153. *Igitur in laudationibus*) Quam adhuc a §. inde 150, proposuit partitionem, eam ordine percenset hinc ad §. 177 usque.

Plerumque causae reorum) Eodem asyndeto *plerumque* ponitur IX, 1, 5.

In senatu — auctoritas) Hic quidem deliberativum genus designari existimo (quamquam et iudicia fiebant in senatu hoc tempore), ubi maxime opus auctoritate dicentis, qui nisi gravis et honestus appareat, nemini quidquam persuadebit; cf. §. 184.

Apud populum dignitas) Qualia his quidem temporibus populi iudicia exspectes? Qui nihil aliud quam *publica iudicia* significari existimet, quum protinus subiiciatur *in privatis*; cf. III, 10, 1, et hic §. 130, ei obstat quod modo (§. 150), continuantur haec *apud populum et publico iudicio*. An igitur declamationibus hoc totum assignandum erit, ubi causae apud populum actae fingantur? In iis *dignitas* custodienda, ne ulla βωμολοχία contaminemur. *Modus* denique *in privatis* idem est pronuntiationis, qualis fuit elocutionis VIII, 3, 14. Eo ipso loco est *populus*, sed in *suadendo*. An et hic de eodem cogitabimus? Sed ne sic quidem quidquam hic agnosco nisi scholam.

154. *Praestare debet*) Cf. §. 151, *efficere quid velit*.

datione morum, qui nescio quomodo ex voce etiam atque actione pellucent, aut orationis suavitate constat: *persuadendi* vis affirmatione, quae interim plus ipsis [155] probationibus valet. *An ista*, inquit Calidio Cicero, *si vera essent, sic a te dicerentur?* et, *Tantum abest, ut inflammares nostros animos: somnum isto loco vix tenebamus.* Fiducia igitur appareat, et constantia, uti- [156] que si auctoritas subest. *Movendi* autem ratio aut in repraesentandis est, aut imitandis affectibus. Ergo quum iudex in privatis, aut praeco in publicis dicere de causa iusserit, leniter est consurgendum: tum in componenda toga, vel, si necesse erit, etiam ex integro iniicienda, dumtaxat in iudiciis (apud principem enim et magistratus ac tribunalia non licebit) paulum commorandum, ut et amictus sit decentior, et protinus aliquid spatii

lino. Mox *auctorationis* Flor. *Asseveratione* pro *affirm.* Ald. cum edd. posterr. note Burm. de Regii optato. Sed nostrum tuentur MSS., etiam mei omnes, quo acc. Exc. Santen. *Probationis* Flor.

155. *Abest*) Turic. Flor. omittont com Alm.

156. *Autest ratio*) Ambr. 2. *Autem est r.* Guelf. com Goth. et edd. ante Bad. et quidem omisso *est* post *repr.* (Goth. tac. Gesn.); sed Guelf. utrobiqoe. *A. r. etiam aut* Bad. *Repraesendis est ut a mitandis* Turic. *Re praesenti aut imitandis* Camp. *Reprehendendis a. i.* Voss. 1, 3. — *Leniter est consurgendum*) Sic Turic. Flor. Camp. (nisi qood hic *leviter*) cum Alm. Vall. Reliqui *est* omittunt. *Tum imponendo* Guelf. *T. ponenda* Goth. (tac. Gesn.). *Dunt. iniugus* Turic. *D. inuigiis* Flor. *In iugiis* Alm. *Et tribunalia* Turic. Flor. Guelf. *Libebit* Turic. — *Paulum commorandum*) Sic Turic. Flor. Camp. Reliqui *est* inserunt. *Et protenus* Alm.

Ex voce — atque actione pellucent) Sicuti ex oratione VI, 2, 13.

Affirmatione) Hauc plane pro *asseveratione* dici, quam et huc inferre cupiebant, vidimus ad V, 12, 12.

155. *Calidio Cicero*) Cf. §. 123.

156. *Repraesentandis — imitandis*) Suis — alienis. In *repraesentando* cf. VI, 1, 31.

Praeco — iusserit) Vide VI, 4, 7.

In componenda toga) « Itaque probamos apud Plin. epist. II, 3, 2, antiquom lectionem: *Surgit, amicitur, incipit* ». Gesnerus. *Iniiciendam ex integro* interpretor, quom forte delapsa fuit humero; cf. §. 149, 150.

Non licebit) « Io quibus scilicet ad nutum paratus astat orator, ut statim incipere possit ». Gesnerus; cf. §. 134.

Et amictus — et protinus) Ingratum sane est, quod ad *aliquid spatii*

ad cogitandum. Etiam quum ad iudicem nos converterimus, et consultus praetor permiserit dicere, non protinus est erumpendum, sed danda brevis cogitationi mora. Mire enim auditurum dicturi cura delectat, et iudex se ipse componit. Hoc praecipit Homerus Vlixis exemplo, *quem stetisse oculis in terram defixis, immotoque sceptro, priusquam illam eloquentiae procellam effunderet*, dicit. In hac cunctatione sunt quaedam non indecentes, ut appellant scenici, morae, caput mulcere, manum intueri, infringere articulos, simulare conatum, suspiratione sollicitudinem fateri, aut quod quemque magis decet: eaque diutius, si iudex nondum intendet animum. Status sit rectus, aequi et diducti paulum

157. *Converteremus*) Turic. Flor. *Consultus praeter permiserit* Turic. Ambr. 2. *Consultum praetermiserit* Guelf. *Consultus permiserit* Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Voss. 2, Alm. et edd. ante Stoer. exceptis Iens. (tac. Gesn.) et Tarv. qui *consultus praetermiserit*. Mox *mora. ira* Turic. Flor. Camp. *Delectant* Turic. Flor. *Componi* Turic.

158. *Imo totoque*) Ambr. 2. *In hanc cunctatione* Turic. Ambr. 2. *Suspirationem* Turic. Flor. *Suspitione* Guelf. *Ea diutius* Turic. Flor. Camp. cum Alm. Goth. Voss. 2. *Eo di.* Iens. com edd. posterr. ante Basil. hic *eoque d.* cum Gryph. Gibs. et aliquot Burmanni. *Ea diu cuius* Ambr. 2.

159. *Status quid rectum seu sed deducti*) Turic. *Status quid est rectu seu sed* repetere cogimur *sit*, quum praesertim priore loco sola sit, quam dicunt copula ad *decentior* pertinens illa, hic aliquam quoque attributi partem expleat. Nec tamen Gallaeum, ante *protinus* inserentem *sit*, probo. Sed quid si post *cogitandum* intercidit *contingat?*

158. *Homerus Vl. exemplo*) Iliad. III, 217 seqq.

Vt appellant scenici) Suspicor demonstrari, qui praecepta dant actionis scenicae, quales vidimus oratorum actum regentes *artifices* §. 106. Nisi forte rectius intelliguntur ipsi comoedi et tragoedi, *Rhythmicos* quidem, quos comparare aliquis velit, amoliti sumus IX, 4, 68.

Infringere articulos) Rectissime Forcellinus in Lexico huc advocat locum Petronii (cap. 17): « manibus inter se usque ad articulorum strepitum contritis », quum praesertim apud eundem mox cap. 28 legatur « *infractis* manibus congemuit ». Dicas tamen, distensos quoque usque ad strepitum articulorum singulos digitos posse accipi. In *capite mulcendo*, haec nostri verba Gesnerus comparat cum Luciani rhetore orationi praeludente T. III, p. 13 (Rhetorum praecept.); non quidem incommode, quamquam κρίσις eius minime probanda. Sed ille ἐπισπασάμενος ὁπόσον ἔτι λοιπὸν τῆς κόμης profecto *caput demulcet*.

pedes, vel procedens minimo momento sinister: genua recta, sic tamen, ut non extendantur. Humeri remissi, vultus severus, non moestus, nec stupens, nec languidus: brachia a latere modice remota: manus sinistra, qualem supra demonstravi: dextra, quum iam incipiendum erit, paulum prolata ultra sinum gestu quam modestissimo, velut exspectans quando incipien-
160 dum sit. Vitiosa enim sunt illa, intueri lacunaria, perfricare faciem, et quasi improbam facere: tendere confidentia vultum, aut, quo sit magis torvus, superciliis astringere: capillos a fronte contra naturam retroagere, ut sit horror ille terribilis: tum, id quod Graeci frequentissime faciunt, crebro digitorum labio-

deducti Flor. *Status quid r. ae. e. d.* Camp. *S. si r. ae. e. d.* Rusc. *Status quidem sit r. ae. e. d.* Ald. *Rectus aequi et* ipsum inest in istis *rectu seu sed*, quum *seu* corruptum sit e litera *S* et male continuato *equi*, cuius ultima litera distracta et ipsa et corrupta cum sequenti copula transiit in *sed*. Illud autem *quidem* post *status* non magis probo quam Badius. *Pedes vel — sic tamen* omittunt Ambr. 2, Guelf. *Momento* omittunt Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, et edd. posterr. ante Stoer. exc. Ald. et marg. Basil. ac Gryph. *Extendam.* *Humeri* Turic. *Dextera* Guelf. *Prolatum ultra* Guelf. *Spectans quando* Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. cum Goth. Iens. et edd. posterr. ante Basil.

160. *Perfricari*) Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. cum Voss. 1, 3. *Perfricare* Goth. (tac. Gesn.). *Improbiorem* Camp. cum Andr. et marg. Colon. *Confidentiam volum* Turic. Flor. *Confidentiam v.* Guelf. Camp. *Capillo* Ambr. 2. *Vt si h.* Iens. Tarv. *Frequentissime* omittit Guelf. *Laborumque motum* Turic. Flor. prius etiam Camp. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *Librorumque m.* Guelf. Exc. Santen. *Labrorumque m.* Goth. (tac. Gesn.) cum Vall. Voss. 2, Ald. *Ridere* pro *clare* prava coniectura Obr. *Exscreare* omittunt Ambr. 2, Guelf. *Pacem — tegure* Turic. Flor. posterius cum Alm.

159. *Procedens — sinister*) Cf. §. 135.

Humeri remissi) Non opus esse arbitror emendatione quam tentat Gesnarus: *demissi*. Sed ipse idem inesse vulgato mox suspicatur. In *demittendo* aliquis tamen actus est oratoris; qui quum *remittit* humeros, omnia naturae relinquit. Contrarium est, quum *ad occipitium ducuntur humeri* §. 160.

Qualem — demonstravi) §. 142.

160. *Lacunaria*) Commodum Passeratius Caprum demonstrat Grammaticum *laquearia*, non *lacunaria*, dici iubentem p. Putsch. 2246.

Crebro — motu commentari) Ele-

rumque motu commentari, clare excreare, pedem alterum longe proferre, partem togae sinistra tenere, stare diductum, vel rigidum, vel supinum, vel incurvum, vel humeris, ut luctaturi solent, ad occipitium ductis. Prooemio frequentissime lenis convenit pronuntiatio. Nihil enim est ad conciliandum gratius verecundia; non tamen semper. Neque enim uno modo dicuntur exordia, ut docui. Plerumque tamen et vox temperata, et gestus modestus, et sedens humero toga, et laterum lenis in utramque partem motus, eodem spectantibus oculis, decebit. Narratio magis prolatam manum, amictum recidentem, gestum distinctum, 161 162

161. *Enim est*) Sic Turic. Goelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. Reliqui *est enim*. Mox *Neque* nobiscum pro aliorum *Nec* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp.; cf. V, 10, 120. *Enim modicuntur* Turic. Flor. *Omnino in uno modo dicuntur* Guelf. *Et genus modestius* Toric. Flor. (hic tamen tertiam vocem cum volgata). *Et g. m.* Guelf. Camp. Reliqui *ac g. m.* qood minus aptum.

162. *Distinctum*) Omittunt Ambr. 2, Goelf. cum Voss. 1, 3. *Voci* Toric. Flor. — *Et tantum acriorem*) Sic Toric. Flor. Ambr. 2, Goelf. cum Bodl. Alm. Ioann. Voss. 1 (nisi quod *ac* dicitur esse ibi). *Ac tamen acriorem* Camp. cum Andr. Nobiscum facit Obr. sed omisso *et*. Voss. 3, *cantum acriore* lepido errore. Reliqoi *ac t. apertiorem* ab Iens. inde. — *Q. enim*) Sic Ambr. 2 (fortasse tamen pleno praenomine) Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. cum Voss. 2, Vall. Tarv.; cf. Ernest. ad loc. Cic. Reliqui *Q. igitur* et recentiores pleno praenomine. Sed Turic. Flor. *enim* praenomine omisso. — *In Africa*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 1, 2, Alm. Iens. Tarv. Haec omittunt Loc. Ven. Rusc. Reliqui *adhuc*. Mox *poscent* Turic. Flor. Ambr. 2, Goth. Iens. (tac. et err. Gesn.) Camp. cum edd. ante Gryph. *Posceret* Guelf. Reliqoi *poscunt*. Mox *flevilis* Turic. Flor. *Flexibiles* Guelf. *Flebilis* Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *Constituatur* Goth. (tac. Gesn.). *Laeudiciae* Flor. *Laodiciae* Camp. *Laodice* Goth. (tac. Gesn.) Tarv. (hic per *AE*). *Lodiceae* Iens. cum edd. ante Ald.

gans χαρακτηρισμὸς demonstrans eum, qui iamiam dicturus astet, inveniendo adhuc intentum et inspicientibus audituris digitorum labiorumqoe motu quae intra se cogitat manifestantem.

161. *Vt docui*) IV, 1, 40 seqq. Quod *plerumque lenem convenire* ait, ibidem est §. 55, sed eodem spectat etiam IX, 4, 132.

162. *Gestum distinctum*) Hic qualis sit, maxime apparet §. 35, 47; cf. IV, 2, 36, ubi ipsa qooque pronuntiatio *distinguendo* adhiberi iubetur. Cavetur ergo gestus generalior, qui non ad singulas se applicet res et sensus, cuiusque non sint partes manifestae.

vocem sermoni proximam, et tantum acriorem, sonum simplicem frequentissime postulabit, in his dumtaxat, *Q. enim Ligarius, quum esset in Africa nulla belli suspicio*, et, *A. Cluentius Habitus pater huiusce.* Aliud in eadem poscent affectus, vel concitati, *Nubit genero socrus;* vel flebiles, *Constituitur in foro Laodiceae spectaculum acerbum et miserum toti Asiae provinciae.* 163 Maxime varia et multiplex actio est probationum. Nam et proponere, partiri, interrogare, sermoni sunt proxima, et contradictionem sumere. Nam ea quoque diversa propositio est. Sed hanc tamen aliquando irriden- 164 tes, aliquando imitantes pronuntiamus. Argumentatio plerumque agilior, et acrior, et instantior, consentientem orationi postulat etiam gestum, id est, fortem

163. *Hanc tamen*) Sic Turic. Flor. Omittit pronomen Camp. Reliqui *haec t.* Verbs *aliquando irridentes* omittunt Turic. Flor. cum Alm. Voss. 3. Mox *pronunciatio* pro *pronunciantes*. *Argumentatio* Turic. Flor. cum Alm.

164. *Gestus*) Turic. Flor. neuter tamen *consentientes* ante. *Postulat enim.* Goth. (tsc. Gesn.). *Celeritatem standum* Turic. *Celeritates tantum* Flor. po-

Q. enim Ligarius) Pro Lig. c. 1; *A. Cl.* et *Nubit* pro Clu. c. 5. *Constituitur* in Verr. I, 30.

163. *Contradictionem sumere*) Non equidem cum Gesnero *sumptam contradictionem* interpretor *repetitam* eam, quae ab adversario fuerit prolata. *Sumere* in argumentando quum toties sit *praesumere*, statuere quod argumentis nondum effectum sit, accipio et hic *contradictionem* adversarii *praesumptam;* cf. V, 13, 46. *Proponere*, *partiri* quid esset, de industria tractavit noster lib. IV, c. 4, 5. In his igitur nihil elatius sectandum erit, sed plane loquendum. Vt magnam cum compositione affinitatem habet pronuntiatio. Cf. ad haec de *sermone* IX, 4, 131.

Nam ea — propositio est) Quum contradictionem adversarii ipse prior profers, nihil aliud quam *proponis* (ut hoc praecedenti simile esse liqueat), quamquam non tua tu argumenta, sed diversae partis ». Referebat ostendere, in contradictionibus quoque sumendis non esse ultra sermonem pronuntiatione tendendum. Mox tamen fatetur, plus scenicae virtutis exigi interdum in *contradictione pronuntianda*, quoniam ea soleat condiri aut irrisione adversarii aut eiusdem imitatione, ad comicam prope festivitatem accedente, nec iam solo sermone transigenda. Ita saltem horum inter se sensuum nexum agnoscere mihi videor.

164. *Fortem celeritatem*) Elegans accommodatissimi gestus significatio.

celeritatem. Instandum quibusdam in partibus, et densanda oratio. Egressiones fere et lenes, et dulces, et remissae, *raptus Proserpinae*, *Siciliae descriptio*, *Cn. Pompeii laus*. Neque enim mirum, minus habere contentionis ea, quae sunt extra quaestionem. Mollior [165] nonnunquam cum reprehensione diversae partis imitatio, *Videbar videre alios intrantes, alios autem exeuntes, quosdam ex vino vacillantes.* Vbi non dissidens a voce permittitur gestus quoque, in utramque partem tenera quaedam, sed intra manus tamen, et sine motu laterum, translatio. Accendendi iudicis plures sunt gradus. [166]

starius cum Alm. *Celeriter instandam* Obr. prava novandi libidine. — *Fere et lenes*) Sic Turic. Flor. Camp. Reliqui omittunt *et;* cf. modo §. 161, *et vox temp.* Pro *fere*, *vero* Guelf. — *Remissae*, *raptus*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Camp. cum Voss. 3, et edd. ante Basil. Reliqui inserunt *ut*. Mox *Neque enim mirum* Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Gryph. *Neque mirum* Turic. Reliqui *n. est m.* nisi quod pro postremo *numerum* Ambr. 2, Guelf. cum Bern. *Centuriones aeque sunt* Guelf.

165. *Vicino vacillantes*) Turic. Flor. *Discedens* Iens. Tarv.

Gestus quoque, in) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Voss. 1, 2, 3, Goth. et edd. ante Bad. Reliqui *g. quo fit in* de coniectura Regii. *Tenere quaedam* Turic. Flor. *Si intra* Turic.

166. *Accendendi iudicis*) Sic Goth. (err. Gesn.) cum edd. ante Leid. acc. Gibs. Obr. Roll. Capper. *Accedendi iudiciis* Turic. Flor. *Accedendi iudices* Guelf. *Accedendi iudicis* Camp. Reliqui *accendendi iudices* fortasse e sphal-

Raptus Proserpinae — laus) Cf. IV, 3, 13; item IX, 2, 55. Pompeium ornatum in Corneliana apparet etiam loco Q. Ciceronis de Petitione Consulatus cap. 13.

165. *Cum reprehensione — imitatio*) Locum ex Galliana vidimus iam VIII, 3, 66. Videtur autem hic quoque aliquid nostro obrepsisse oblivio, ut Gallium, cuius temulentia notatur, adversarium Ciceronis nunc quidem acciperet. Neque enim pro Gallio orasse Ciceronem ignorare potuit. *Diversae partis* genitivus referendus ad *imitatio*, non ad *reprehensione*; et recte se habeut haec, etsi illa et *imitatio* et *reprehensio* non in *diversam partem*, sed in clientem ipsum diriguntur. Nec maior error, quam qui erat in loco Rullianae VIII, 4, 28.

Gestus quoque, in utramque — translatio) Quod subiicitur illi *gestui*, mera est appositio, ipsum describens illa. Nove tamen hic dicitur *tenera — translatio*, pro *moderata*, *levi*.

166. *Accendendi iudicis — gradus*) Modo totum hoc ad solam pronuntiationem astrinxeris, non erit quod mireris, tam lentam, qualis est in protinus sequentibus exemplis, orationem appellari *summum accendendi*

Summus ille, et quo nullus est in oratore acutior: *Suscepto bello, Caesar, gesto iam etiam ex parte magna.* Praedixit enim, *Quantum potero voce contendam, ut populus hoc Romanus exaudiat.* Paulum inferior, et habens aliquid iam iucunditatis, *Quid enim tuus ille,* 167 *Tubero, in acie Pharsalica gladius agebat?* Plenius adhuc et lentius, ideoque dulcius, *In coetu vero populi Romani negotium publicum gerens.* Producenda omnia, trahendaeque tum vocales, aperiendaeque sunt fauces. Pleniore tamen haec canali fluunt, *Vos, Albani tumuli*

mate Leidensia. *Pluris s. gaudiis* Turic. primum et Flor. *Ex oratore auctior* Turic. Flor. *Gesto etiam*, omisso *iam*, Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum ipsis Cic. libris; transponit Iens. (tac. Gesn.) *g. etiam iam ex.* cum edd. ante Basil.

Populus hoc) Sic Turic. Flor. Guelf. cum Alm. et libris Cic. *P. hic* Camp. *P. haec* reliqui. — *Iam iucunditatis*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Iens. (tac. Gesn.) cum Goth. et edd. posterr. ante Ald. qui cum reliquis *etiam i.* de Regii coniectura; sed Camp. ipse hoc videtur dare. *Acie pars alia gladius* Flor.

167. *Coetu*) Omittunt Turic. Flor. *Trahendenque cum v.* Turic. *Trahendoque t. v.* Camp. Mox autem ante *fauces* omittunt *sunt* Turic. Flor. Quid faciam illo *tum*, plana non reperio, quare incidi in mutationem, ut scriberetur *trahendaeque sunt v. aperiendaeque fauces.* Nisi forte haustum aliquid credis, ut fuerit *quum—tum—* (Mihi *tum* respicere videtur illud ipsum de lenta et dulci pronuntiatione praeceptum, «quum tali actioni locus est». BVTTM.). — *Iam iantici*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Obr. (qui et mox *habentia*, male). *Nam c.* reliqui. *Sensumque respina sunt* Turic. *Sensumque respinant* Flor. Ex hoc malim efficere; *sensimque resupinantur.*

iudicis gradum. Intendenda enim voce unice hic res geritur, quae sane facit ad affectum audientibus movendum. Eius autem acerrimam speciem ostendit esse in loco Ligarianae priore.

Suscepto — magna) Cic. pro Lig. c. 3; item mox *Quid enim tuus* eodem cap. *In coetu vero* Philipp. II, 25. *Vos Alb.* pro Milo 31. *Saxa atque solit.* pro Arch. 8.

167. *Ideoque dulcius.*) Nihil sane dulcedinis inest ipsi, qui demonstratur, sensui: sed sola spectatur vox, quae quum ab illo acutissimi soni fastigio descendit, lenior fit natura et iucundior; cf. 178, *iucundior—acrior.* Pertinet enim haec ratio eo, quod modo notabam, nihil horum esse ipsis sententiis censendum, quae nec dulces nec acutae essa iudicantur, verum accommodatam singulis vocem habere acrimoniam, iucunditatem, lentitudinem, pleniorem canalem, denique canticum; quorum nihil non inservit *accendendis* i. affectu imbuendis *iudicibus.*

Trahendaeque tum vocales) Vide not. crit.

Pleniore — canali) « Metaphora est ducta a *tubis* et *canalibus aquae-*

atque luci. Iam cantici quiddam habent, sensimque resupina sunt: *Saxa atque solitudines voci respondent.* Tales sunt illae inclinationes vocis, quas invicem Demosthenes atque Aeschines exprobrant, non ideo improbandae: quum enim uterque alteri obiiciat, palam est utrumque fecisse. Nam neque ille per Marathonis et Plataearum et Salaminis propugnatores recto sono iuravit, nec ille Thebas sermone deflevit. Est his diversa vox, et paene extra organum, cui Graeci nomen *amaritudinis* dederunt, super modum ac paene

168

169

168. *Voci respondent — inclinationes*) Omittunt Turic. Flor. solito propter homoeoarcton errore. *Vtramque* Turic. Flor.

169. *Et his diversa*) Turic. Flor. *Et est h. d.* Camp.

Super modum) Sic Turic. Ambr. 2. *Supra m.* reliqui; cf. IX, 3, 46; VIII, 4, 6. *Exercere modum* Turic. Flor. cum Alm. *Qui comp.* Turic. Flor.

ductuum. Ita enim transtulit ad *arteriam tracheam*, quae *canalis* est vocis ». Pseudo-Turnebus; cf. VII, 2, 51.

Sensimque resupina sunt) Vide not. erit.

168. *Demosthenes atque Aeschines*) «V. G. Ille huic pro Coron. c. 90» (p. Rsk. 322, 3) « Επάρας τὴν φωνὴν καὶ γεγηθὼς καὶ λαρυγγίζων. Hic vero δάκρυα et τόνον τῆς φωνῆς illi obiicit c. 72 et sq.» (contra Ctes. p. Rsk. 602). « Iusiurandum per *Marathonis — propugnatores* est c. 60 pro Corona » (p. Rsk. 297, 11); vid. IX, 2, 62; XII, 10, 24. Lamentatio autem Aeschinis de Thebis c. 49 contra Ctesiphontem » (p. Rsk. 544) « Νομίσατε ὁρᾷν ἁλισκομένην τὴν πόλιν, τειχῶν κατασκαφὰς, ἐμπρήσεις οἰκιῶν etc. » Gesnerus.

Neque ille — nec ille) In duplici *ille*, cf. II, 8, 11. *Rectum sonum* et *sermonem* coniungi eidemque rei significandae adhiberi apparet, velut modo §. 162, *vocem sermoni proximam — sonum simplicem*, cui opponitur *flexus vocis* (§. 170) et *plasma*, sed tale quod reprehensione vulgo huic vocabulo haerente careat; cf. de *plasmate* I, 8, 2.

169. *Extra organum*) Cf. §. 40.

Graeci nomen amaritudinis) Hoc nominis usurpatum videtur Graecis artificibus vocem et pronuntiationem formantibus, quorum quidem libri aetatem non tulerunt. Neque enim adhuc quisquam potuit πικρίας in voce usum demonstrare apud Graecos scriptores, et quam Pseudo-Turnebus ille, velut satis cognitam, memorat πικροφωνίαν, frustra quaerimus. Res ipsa tamen quae significetur, facile agnoscitur; quum praesertim *acerba* eadem vox appelletur, quae denominatio est §. 32 quoque. Hinc Ernestus in technologia Graeca p. 265, rectissime definit, « esse vocem *acerbam* i. *amaram*, quum quis indignatione vel alio affectu abreptus ita faucium et vocis veluti terminos excedat, ut sonus oriatur absonus, pueriliter cla-

naturam vocis humanae acerba: *Quin compescitis vocem istam, indicem stultitiae, testem paucitatis?* Sed id, quod excedere modum dixi, in illa parte prima est, *Quin compescitis*. [170] Epilogus, si enumerationem rerum habet, desiderat quandam concisorum continuationem; si ad concitandos iudices est accommodatus, aliquid ex iis, quae supra dixi; si placandos, inclinatam quandam lenitatem; si misericordia commovendos, flexum vocis, et flebilem suavitatem, qua praecipue franguntur animi, quaeque est maxime naturalis. Nam etiam orbos viduasque videas in ipsis funeribus canoro quodam modo proclamantes. [171] Hic etiam fusca illa vox, qualem

170. *Concisiorum*) Ambr. 2, cum Bern. *Concissiorem* Voss. 1, 3. Hic vocem omittit Camp. et mox inserit post *dixi*, omissis *si placandos*, quae deinde reponuntur inter *quandam* et *lenitatem*, omni sententia obruta. *Ex is* Turic. Ambr. 2. *Ex his* Camp. Goth. (tac. Gesn.). *Dixi plagatos* Turic. Flor. *Placatos* ex Alm. affertur. *Quandam si lenitatem* Turic. Flor. cum Alm. *Lenitatem misericordia* Ambr. 2, Guelf. *Flexus* Turic. Flor. *Flexibilem* Guelf. Camp. *Quae praecipue* Turic. Flor. *Quia pr.* Guelf. *Quoque est* Turic. Flor. *Videbas* Ambr. 2, Guelf. cum Voss. 1. *Etiam morbos* Flor.

mosus, atque exsilitate sua pessime aures afficiens. » Idem in techn. Latina p. 5, valde huc facientem demonstrat Valerii Maximi locum VIII, 7, extern. 1: « (Demosthenes) propter nimiam exsilitatem *acerbam* auditu vocem suam exercitatione continua ad *maturum* et gratum auribus sonum perduxit. »

Quin compescitis) Cic. pro Rabir. perd. c. 6, ubi sane *continetis* legitur, sed in nostro quidem scriptore MSS. ad unum omnes dant nostrum, quibus accedit Barberinus Garatonio memoratus ad loc. Cic.

170. *Concisorum continuationem*) Brevia illa *concisa* (qua voce utitur et X, 7, 10, quum plerumque appellentur *incisa*, velut IX, 4, 2, 22, 44, et passim, quamquam decimo libro adiectivi magis est usu, hic substantivi) celeri pronuntiatione sunt continuanda, ut velocem, quae audienti praestatur, rerum ἀνακεφαλαίωσιν cito peragant; cf. VI, 1, 1 seq.

Quae supra dixi) Cf. §. 166, 169; fortasse et 162.

Si placandos — commovendos) Rarior est haec repetendae ante accusativos præpositionis omissio. Quam si contra libros inserere tentes, non congruere sentias ante vocem *misericordia*. Quae ipsa nostro etiam haud dubie causa fuit, cur insolentiorem iuncturam admitteret.

171. *Hic — faciet*) Probabiliter Francius reponit *huc* pro *hic*; cf. IV, 2, 55. Nisi tamen propria est locutio *mire facere in aliqua re* pro *praeclarum esse, et multam virtutem exse-*

Cicero fuisse in Antonio dicit, mire faciet: habet enim in se, quod imitamur. Duplex est tamen miseratio; altera cum invidia, qualis modo dicta de damnatione Philodami: altera cum deprecatione demissior. Quare, [172] etiamsi est in illis quoque cantus obscurior, *In coetu vero populi Romani;* non enim haec rixantis modo dixit: et, *Vos, Albani tumuli;* neque enim, quasi inclamaret, aut testaretur, loquutus est: tamen infinito magis illa flexa et circumducta sunt, *Me miserum, me infelicem;* et, *Quid respondebo liberis meis?* et, *Revocare tu me in patriam potuisti, Milo, per hos; ego te in eadem patria per eosdem retinere non potero?* Et quum bona C. Ra-

171. *Dicit*) Omittit Camp. — *Faciet*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. (quamquam in hoc ob defectum versus desinentis *ci* omittitur) cum Goth. Ieus. et cdd. posterr. ante Gryph. Reliqui *facit*, unde recedentem Camp. non notavi. — *Imitamur*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. (quamquam hic *imiramur*) cum Alm. Voss. 2, Iens. Tarv.; *miratur* Goth.; *imitemur* reliqui; *dicta* omittit Camp.; *dampnatione Philolam* Turic.; *dimissior* Flor. Camp.

172. *Pr. non enim quasi inclamare et aut*) Turic. Flor. cum Alm. omissis interiectis ex homoeoteleuto, quare suspiceris, iterum quoque pro *neque enim* fuisse *non enim*, quod anaphorae commendatione saue blanditur; *quas inclamaret* Ambr. 2, Guelf.; *detestaretur* Camp. cum Goth. Voss. 2, et cdd. ante Gryph.; *quidquid respondebo* Ambr. 2, eum Bern. Au fuit *Quid? quid r.* Mox *adiicit* Guelf. Camp. cum Ieus. Tarv.; *adicit* Goth. (tac. Gesn.); *miserum non acerbumque* Turic. Flor.

rere, quale est, quod sequitur §. 173, *mire facit in peroratione — confessio.* Et fuit observata haec *faciendi* potestas, quasi remediorum proficientium propria, de qua agit Burm. ad nostri Decl. VIII, 4, p. 169; nec praetermittunt Lexica.

Habet—quod imitamur) Eum ipsum affectum, quem fingendo imitamur, praestat fusca illa vox, qualem in Antonio fuisse narrat Cicero Bruto c. 38, ubi, quantopere miserationi movendae profuerit illa, idem testatur.

Modo dicta) §. 162.

172. *In coetu* et *vos Albani*) Vid. §. 167. Est autem observatio per se acuta et iudicii plenissima, illa quamvis invidiosa in Antonium et Clodium nequaquam increpantis modo fuisse pronuntiata a Cicerone; et mirifica eloquendi concinnitas in hisce: *non rixantis modo dixit*, *non*, *quasi inclamaret aut testaretur loquutus est.*

Infinito magis) Cf. §. 4. Loca mox sunt Milonianae c. 37, et 38 extr. Pro C. Rabirio Post. c. 17. Nec dubito, quin recte Bentleius ad Horat. Sat. I, 4, 14, ex ipso Cicerone reponi iubeat *nummo* pro *uno*. Librorum tamen meorum nullus recedit a vulgata.

birii uno sestertio addicit, *O meum miserum acerbum-* [173] *que praeconium.* Illa quoque mire facit in peroratione velut deficientis dolore et fatigatione confessio : ut pro eodem Milone, *Sed finis sit : neque enim prae lacrymis iam loqui possum.* Quae similem verbis habere debent [174] etiam pronuntiationem. Possunt videri alia quoque huius partis atque officii, *reos excitare, pueros attollere, propinquos producere, vestes laniare:* sed suo loco dicta sunt. Et quia in partibus causae talis est varietas, satis apparet, accommodandam sententiis ipsis pronuntiationem, sicut ostendimus. Sed verbis quoque, quod [175] novissime dixeram, non semper, sed aliquando. An non

173. *Mire facit*) Turic. Flor. Camp. *misere; dolore* Ambr. 2; *et pro eodem* Camp. *praeclarimis* Flor.

174. *Alii quoque*) Turic. Flor. — *Causae talis est*) Sic Camp. cum Goth. Voss. 2, Vall. Bad.; *parte talis est* Turic. Flor. cum Alm. profecto, qui hic turbare narratur; *causa et aliis* e. Ambr. 2; *causae et aliis* Guelf. cum edd. ante Ald.; *causae etiam aliis* e. Reliqui, sine sensu manifesto; *si verbis* Tur. Flor. Camp.

175. *At non*) Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. cum Voss. 2, Vall. Bern.; *et pauperculus* omittunt Turic. Flor.; *vehemens elatio* Guelferb. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. posterr. ante Ald.; *dicendum est* pro *dicenda sunt* Tur. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Alm. Goth. Voss. 1, 2, et edd. ante Ald. acc. Bad. Hoc igitur in tanto consensu verum, eique in praecedentibus *hoc* pro *haec* aptandum indico; cf. nos ad I, 11, 13; II, 17, 30. — Commissum hic est a me, ut textui non recte respondeant notae Spaldingii. Nam quum tres essent scripturae, quarum ratio habenda esset, vulgata *haec — dicenda sunt*, codicum *haec — dicendum est*, Spaldingiique coniectura *hoc — dicendum est*, ipse Spaldingius hanc quidem textui destinaverat. Mihi tamen tutius videbatur relinquere vulgatam et de reliquis in notis monere, quas vulgatae, ut vides, adaptavi. Nescio itaque qui factum sit, ut codicum scripturam textui immitterem. Nunc, postquam de eo monui, non adeo malum est. Quare de re ipsa iam videbimus. Nempe ante nos haec verba «misellus et pauperculus» ut et haec «fortis et vehemens et latro» ita literis distin-

174. *Suo loco dicta*) Supra VI, 1, 30.

Quia — talis est varietas) «Eo quod pro quaque causae parte varianda est pronuntiatio, apparet protinus sententiis quoque singulis eandem esse accommodandam; quod ipsum tot exemplis proferendis ostendimus.» Neque enim haec partes causae agendi differentia demonstrari potuit nisi sententiis ex quaque earum promendis. Respicit autem suam divisionem §. 153.

haec, *misellus* et *pauperculus*, summissa atque contracta; *fortis* et *vehemens* et *latro*, erecta et concitata voce dicendum est? Accedit enim vis et proprietas rebus tali astipulatione: quae nisi adsit, aliud vox, aliud animus ostendat. Quid? quod eadem verba mutata pronuntiatione indicant, affirmant, exprobrant, negant, mirantur, indignantur, interrogant, irrident, elevant? Aliter enim dicitur, *Tu mihi quodcumque hoc regni*; et,

176

guebantur, nt copulse quoque *et — et — et* eodem quo nomina charactere expressae sunt. Neque quidquam contra monet Sp. Omnes itaque nnam verborum complexionem tum in illis *m. et p.* tnm in his *f. et v. et l.* agnoverunt. Quod secus esse ipsa res docet, quum singula verba etiam suam habere pronuntiationem docere velit Qu. immo tria posteriora verba ne coëant quidem bene. Haec consideranti singulara *hoc* parum probabitnr; qnod sic soli voci *misellus* applicandum et qninquies mente repetendum esset. Hoc itaque sine libris admittere veritus sum. Interim quis contra libros optimos et tantum non omnes servari velit vnlgatum *dicenda sunt?* Ita peritioribus cogitandum relinqno, annon in hac scriptura agnoscenda sit rarior illa utique in latinis structura, qua accusativum regit verbale neutrum in *dum*. Cf. Heusing. et Gernh. ad Cic. Off. I, 31, §. 112, qui tamen non recte ntuntur exemplo Famil. V, 17 extr. ubi verum est geruudium (*ad levandum*), cuius diversa est ratio. Conferatnr etiam notus Ciceronis locus Sen. 2; *viam longam, quam nobis quoque ingrediendum sit*, ubi nolim temere corrigas *qua*: hoc enim an «longa senectutis via ingrediendum nobis sit» ignoramus, «ingredi eam» dici potest quicumqne in limine est. Buttm.

176. *Negant*) Omittit Camp.; *mihi quod cuique eo regni* Turic. Flor.; *cantando tullium* Turic.; *done ille* Turic. Flor. *Aeneas sed sequem timoris argutiis tu dranie* Turic. Flor.; *argue* omittit Guelf.; *drances* Camp. *Et nemo rerum intra quisque* Turic. Flor. *Et nemo rerum i. s. q.* Ambr. 2, cum Bern. *Et nemo rerum inter s. q.* Guelf. *Et ne moremur i. s. q.* Voss. 3; *ho vel* Ambr. 2; *homo vel* Guelf.; *per omnis* Flor. Ambr. 2.

175. *Haec — dicenda sunt*) Vide not. crit.

Nisi adsit — ostendat) Coniunctivus in posteriore verbo plane potentialis est: δείξειεν ἄν. Quare alienissima Francii coniectura *ostentat*; nec attendenda Camp. scriptura *ostendit*, fortasse et ipsa a corrigente profecta; cf. V, 12, 20, ubi alia ratio.

176. *Eadem verba mutata pronuntiatione*) Hoc commode docet exemplo pronominis secundae personae in locis Virgilianis Aen. I, 78; Ecl. III, 25; Aen. I, 617; XI, 383. Quum tamen ternis ter differentiis rem distinguat (cf. per paria eundem §. 87), miror, plus tribus, minus novem, exemplis defungi nostrum. Nunc nihil in Virgilianis hisce agnosco, nisi admirationem et contemptum, tam recta oratione quam per interrogationem significata.

Cantando tu illum? et, *Tunc ille Aeneas?* et, *Meque timoris Argue tu, Drance.* Et, ne morer, intra se quisque vel hoc, vel aliud, quod volet, per omnes affe-
177 ctus verset: verum esse, quod dicimus, sciet. Vnum iam his adiiciendum est, quum praecipue in actione spectetur decor, saepe aliud alios decere. Est enim latens quaedam in hoc ratio, et inenarrabilis: et ut vere hoc dictum est, *caput esse, decere quod facias;* ita id
178 neque sine arte esse, neque totum arte tradi potest. In quibusdam virtutes non habent gratiam, in quibusdam vitia ipsa delectant. Maximos actores comoediarum, Demetrium et Stratoclea, placere diversis virtutibus vidimus. Sed illud minus mirum, quod alter deos, et iuvenes, et bonos patres, servosque, et matronas, et graves anus optime, alter acres senes, callidos servos, parasitos, lenones, et omnia agitatiora melius. Fuit enim natura diversa. Nam vox quoque Demetrii iucun-

177. *Decor*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm.; *decorum* reliqui, nisi quod *deorum* Iens. (tac. Gesn.) Tarv. quod inveniebat Regius; *alios decedere* Turic. Flor. — *Esse, decere*) Sic Turic. (nisi quod *capud* modo, *et decedere*) Flor. Camp. cum Alm.; *artis* inserunt reliqui. Sed *qui* post *quod* addit male Camp.; *ista id* Turic. Flor.; *id ita* Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Ald.

178. *Delectatur*) Turic. Modo *in quibus vitia* Floril. Santen. per errorem; *auctores* Camp. cum Iens. Tarv.

Stratoclea) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. (quorum duo postremi omittunt *et*) cum Goth. Voss. 1, 2, 3, Bodl. Andr. *Stratoclem* reliqui; cf. IV, 1, 77, item XII, 10, 24; *vidissemus* Turic. Flor. Quid lateat, non exputo; nisi forte turbatum fuit male continuando *vidi sed illud minus*. Goth. *videmus*, cui obstat mox *erat*. Ambr. 2, *illum minus*. Turic. Flor. *melius set enim*. Guelf. *m. fit e.* Voss. 1, 3, *m. sit* c. Goth. *m. fiunt* c. Camp. *m. sunt e.*

177. *Decor*) Cf. XI, 1, 41.

Caput esse decere) Vide Cic. de Or. I, 29. Mox quod *potest* Gesnerus mutandum censet infinitivo *posse*, non persuadet mihi. Opponuntur haec *verum est caput esse decere* et *nequit sine arte esse aut totum arte tradi.* Id ipsum apparet positu adverbii *ut* quod in Gesneri ratione inter *est* et *caput* demum poni debebat.

178. *Demetrium et Stratoclea*) De his quidem actoribus scenicis nihil praeterea comperi.

dior, illius acrior erat. Annotandae magis proprietates, [179] quae transferri non poterant, manus iactare, et dulces exclamationes theatri causa producere, et ingrediendo ventum concipere veste, et nonnunquam dextro latere facere gestus: quod neminem alium praeter Demetrium decuit: namque in haec omnia statura et mira specie adiuvabatur. Illum cursus, et agilitas, et vel parum [180] conveniens personae risus (quem non ignarus rationis

179. *Annotandae memoriae magis*) Turic. Flor. (ex hoc quidem *memorae*, et mox *proprietatis*) Camp. cum Alm. Bodl. Andr. Facilius sane fuit vocem molestissimam eiicere quam emendare; sed ipse bonam copiam eiurare cogor. Id quidem apparet, adiecto aliquo apposito ad *proprietates* longe melius procedere, quod subiungitur iisdem, *quae transferri non poterant*. Indicabantur itaque non *proprietates*, quae nullo negotio videbantur cum alio communicari; ut eo mirabilius esset, eas ipsas a Demetrio ad Stratoclea non potuisse transferri, nec vicissim. (Quid si *mimicae?* h. e. quae non in hominis cuiusque natura, sed in in histrionis arte sitae erant; ita ut ab altero in alterum imitando viderentur posse transferri. BUTTM.) — *Theatri cam pr.*) Iens. cum edd. posterr. ante Ald. *Producere ut in egrediendo* Turic.; *p. ut ingrediendo* Flor. Camp.; *p. et in ingr.* Alm.; *dextra latere* Iens. Tarv.; *alium Demetrium* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Alm.; *a. quam D.* Camp.; *a. nisi D.* Voss. 1, 3. Suspicor fuisse *alium ut D.* — *Omnia quasi statura*) Turic. Flor. Camp. cum Bodl. Andr. Ald.; *o. quali st.* Alm. Frustra quaero, quid lateat; *spatiae adiuuitur* Turic. Flor.; *s. admirabatur* Goth.

180. *Cursusus*) Ambr. 2; *personae reus* Turic. Flor.; *contractata* Camp.; *cervicalia* Camp. cum Goth.

179. *Annotandae magis*) Cf. not. crit.

Et dulces — producere) Hic quoque nihil aliud agnosco nisi *plasma* (cf. §. 168), quod non quidem *proferatur* modo, sed *producatur* i. diutius continuetur ac trahatur, et quidem *theatri*, i. spectatorum (cf. I, 2, 9), *causa*, iis ut placeat actor. Ita mox aliquid *populo datur*, eo tamen, ni fallor, discrimine; ut prius honestiores etiam complectatur, alterum ad *summam* magis *caveam* spectet; cf. II, 12, 10.

Ventum concipere veste) Ponunt illustrandi causa locum Ovidianum Art. III, 301, *haec movet arte latus tunicisque fluentibus auras excipit, extensos fertque superba pedes.*

Dextro latere facere gestus) Hoc illud ipsum esse censeo, de quo agit §. 74, *id ostendere maxime latus.*

Alium praeter Demetrium) Cf. not. crit.

180. *Vel parum — risus*) Hic igitur fuerit ad aures accidens spectatorum, movensque alterum sibi respondentem ipsorum. Sed dubitari potest an recte legamus *risum*, nulla tamen alia voce magnopere se commendante; cf. not. crit. *Rationis* interpretare: *rectae r.*

populo dabat), et contracta etiam cervicula. Quidquid horum alter fecisset, foedissimum videretur. Quare norit se quisque, nec tantum ex communibus praeceptis, sed etiam ex natura sua capiat consilium for-
181 mandae actionis. Neque illud tamen est nefas, ut aliquem vel omnia vel plurima deceant. Huius quoque loci clausula sit eadem, necesse est, quae ceterorum est, regnare maxime modum. Non enim comoedum esse, sed oratorem volo. Quare neque in gestu persequemur omnes argutias, nec in loquendo distinctionibus, tem-
182 poribus, affectionibus moleste utemur. Vt si sit in scena dicendum,

Quid igitur faciam? non eam, ne nunc quidem,
Quum arcessor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?

Hic enim dubitationis moras, vocis flexus, varias manus, diversos nutus actor adhibebit. Aliud oratio sapit,

181. *Clausulae eadem*) Turic.; *clausae eadem* Flar.; *clausula eadem* Alm.; *certarum est* Turic. Flor.; *non enim* omittunt Turic. Flor.; *neque* amittunt Turic. Flor. cum Alm.; *prosequemur* Camp.; *temporibus affectionibus* amittunt Turic. Flor. cum Alm.; *temporibus affectationibus* Iens. cum edd. post. ante Ald. qui *affectibus* cum Bad. qui hoc et in Vall. esse narrat; mire, quoniam Goth. Vass. 2 nostrum; *effictionibus* Basil. Gryph. de coniectura Regii; *moleste putemur* Turic. cum Alm.

182. *Num eam*) Camp.; *arces ultro* Turic. Flor. *Hice dubitatione moris* Turic. Flor. *H.* e. *dubitationes m.* Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. Goth. Iens. (tac. Gesn., nisi quod posterior cum Tarv. inscrit *est* post *enim*) Tarv. Ald. *H.* e. *dubitatione moris* Camp. *H.* e. *dubitatiane moras* Locat. cum Alm. (ut fertur) et edd. ante Ald. de Regii coniectura. Nastra est a Badio rectissime emendante; *varia manus* Turic. Flor.; *diversos natus* Turic.; *d. actus* Camp.; *d. tutius* Vass. 1; *orator sapit* Guelf. Exc. Santen.; *vult minimum* Turic. Flor. Camp.

181. *Nefas*) Cf. X, 2, 5.

Distinctianibus, temporibus, affectionibus) Lucem accipiunt duo priora §§. 35 — 4a. Postremum sanum esse nequit, nec quidquam melius reperio Regiana emendatione, suadentis *efficitionibus*; cf. §. 89, 152, 174, 175.

Maleste) « Nimia et odiosa diligentia. » Vsum adverbii copiose illustrat, nostro quoque adhibito loco, Vulpius ad Catull. XLII, 8, p. 140; cf. mox §. 183, et in re ipsa I, 11, 3.

nec vult nimium esse condita. Actione enim constat, non imitatione. Quare non immerito reprehenditur pro- 183 nuntiatio et vultuosa, et gesticulationibus molesta, et vocis mutationibus resultans. Nec inutiliter ex Graecis veteres transtulerunt, quod ab iis sumptum Laenas Popilius posuit, esse *hanc inotiosam actionem*. Optime 184 igitur idem, qui omnia, Cicero praeceperat, quae supra

183. *Aeque re non*) Turic.; *equare non* Ambr. 2.

Pron. et vultuosa) Sic Turic. Flor.; *et* omittunt reliqui; cf. §. 164; *moleste et* Ambr. 2, cum Voss. 1; *molesta — mutationibus* omittunt Turic. Flor. cum Alm.; *et Graecis veteris* Turic. Flor.; *et graeca v.* Camp. — *Ab iis*) Sic Goth. (tac. Gesn.) Camp.; *ab is* Ambr. 2; *a bonis* Guelf.; *a nobis* marg. Bas.; *ab his* reliqui (cf. §. 134). *Lenax* Goth. (tac. Gesn.) Nos nomen per diphthongum scribimus, hic quidem sine auctoritate libb. Sed ita Turic. et III, 1, 21.

Hanc mocosam) Flor. Ambr. 2, cum Bern. (cf. Salm. ad Treb. Pollionis Gallien. cap. 8, pag. 208, nihil agens et quantumvis erudite ineptiens non solum nostro sed et Ciceroni ad Att. I, 13, obtrudenda voce inaudita, revictus idem ab I. Fr. Gronovio ad Sen. Nat. Quaest. I, 1); *h. vitiosam* Guelf.; *h. invitiosam* Goth.; *h. iniocosam* Voss. 1, 3; *h. in ociosam* Camp.; *h. mucosam* Tarv. cum Andreaun; *actione* Camp.

184. *Qua supra*) Turic. — *M. Antonio*) Sic Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Stoer. exc. Tarv. Plenum reliqui praenomen, si fides in talibus conferentium diligentiae. *Sed etiam* Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Alm. qui *recepta et pro r. est* dare narratur; *paulo etiam agitatior* Obr.; sed *paulo* ipsum omittit Guelf.; *et exi-*

183. *Pronuntiatio — vultuosa*) Gesnerus eodem vocabulo utentem demonstrat Ciceronem Orat. c. 18. Similia sunt ipsius quoque Ciceronis *actuosus* et sequiorum *gestuosus*.

Veteres transtulerunt) Demonstrantur ii, quos cognovimus §. 106. Cave autem *transtulerunt* accipias de vocabulo in latinum converso, cui non congruit quod « ex *Graecis* » dicitur, non « ex *Graeco* ». Nec, si hoc spectasset Qu., integram locutionem subiecisset: *esse hanc*. A *veteribus* igitur hoc sumpsit ipse recentiorum unus praeceptorum *Laenas*, de quo, cf. X, 7, 32.

Inotiosam actionem) Nec latinam id quod sane non mirum, nec Graecum huic respondens vocabulum demonstrare adhuc habuerunt VV. DD. nisi quod aptissime Gesnerus confert Lucian. Philopatr. c. 25, p. 614, τὴν πολυάσχολον μαθηματικὴν i. astrologiam. Nec igitur dubitare licet, quin ἄσχολον ὑπόκρισιν dixerint Graeci rhetores, etsi nondum nobis quidem animadversi. Talis pronuntiatio fuerit *satagentium*, non *agentium*; cf. §. 126.

184. *Supra ex oratore*) « Respicit pulo §. 122, in Bruto de M. Antonio c. 38: *Gestus erat non verba expri-*

ex oratore posui: quibus similia in Bruto de M. Antonio dicit. Sed iam recepta est actio paulo agitatior, et exigitur, et quibusdam partibus convenit: ita tamen temperanda, ne, dum actoris captamus elegantiam, perdamus viri boni et gravis auctoritatem.

geritur Turic. Flor.; *et exiguitur* Ambr. 2; *etiam* e. Iens. Tarv.; *et iam* e. Locat. cum edd. posterr. ante Bad. acc. Basil.; *etiam et e.* Bad. Gryph. Quid in verbo productius lateat eo, quod vulgo legimus, non exputo; sed est salebrarum aliquantum in istis *et exigitur*, *et — convenit.* Iensoniana quidem scriptura paulo tersior, prae qua tamen malim: *quae et exigitur et — convenit.* Qui *exigant* sunt et iudices et auditoria. — *nedum uctori ris c. actoris elegantiam*) Turic. Flor. summa vitii paritate, quamquam in Turic. *actori* in fine versus et inde natus error.

mens, sed cum sententiis congruens: manus, humeri, latera, supplosio pedis, status, incessus, omnisque motus, cum verbis sententiisque consentiens.» Gesnerus.

Et exigitur) Cf. not. crit.

Viri boni — auctoritatem) Latens et gratus ad ea quae continuo tractanda sunt transitus.

ARGVMENTVM LIBRI XII

Pro. Gravitas argumenti. — *Oratorem esse debere virum bonum* Cap. I. — 3. *malum ne posse quidem oratorem fieri, quum idem careat sapientia;* — 7. *mente libera;* — 10. *ipsorum, quae tractet, scientia;* — 13. *fide.* — 22. *Quid respondendum iis, qui Demosthenem et Ciceronem tanquam malos viros obiiciant.* — 32. *malos destitui eo, quod in quacunque re optimum sit et efficacissimum.* — 35. *malas tamen etiam artes rhetori tractandas esse, ut noscantur.* — 45. *fieri item posse, ut contra veritatem agat vir bonus, malasque causas defendat.* — Cap. II. *Mores oratori excolendi.* — 3. *naturam ad virtutem non sufficere.* — 10. *philosophiae opera danda,* — 14. *dialecticae;* — 19. *ethicae;* — 23. *physicae.* — 31. *oratorem nulli se addicere sectae debere, sed optima quaeque exercitatione et studio complecti.* — Cap. III. *Ius civile noscendum.* — Cap. IV. *Exemplorum copia paranda.* — Cap. V. *Plurimum valere animi, et quibus data sit, corporis praestantiam.* — Cap. VI. *Qua aetate initium agendi faciendum.* — Cap. VII. — 7. *Quales causae potissimum suscipiendae.* — 12. *An gratis agendum.* — Cap. VIII. *Summam in discenda causa diligentiam esse ponendam, litigatorem saepius audiendum, instrumenta inspicienda.* — Cap. IX. — 7. *Nimia laudis cupido reprehenditur.* — 13. *Maledicentiam nocere fere et causae et actori.* — 21. *Quaenam scripto sint praeparanda et quomodo improvisis occurrendum.* — Cap. X. *De genere dicendi.* — 10. *plurimum differre genera exemplo docetur pictorum et sculptorum.* — 12. *Recensentur Oratores Latini* — 15. *Ciceronis laus et defensio.* — 19. *Divisio inter Atticos, Asianos, Rhodios.* — 26. *Demonstratur vera Atticorum virtus, contra affectatores eius.* — 35. *Latinos elocutione tantum a Graecis vinci; quod linguae inopia fieri in elementis maxime et accentu docetur.* — 39. *huic incommodo sententiis*

et luminibus medendam. — 48. *refelluntur qui omnem ornatum repudiant.* — 57. *An discrimen servandum in agendo et in scribendo.* — 65. *Alia divisio inter subtile, grande et floridum genus.* — 72. *his multa interiacere mixta.* — 73. *usum esse omnium.* — 76. *longe diversum esse corruptum licentiosumque genus.* — 80. *bona illa facilia etiam fieri studio: sed modum servandum esse in omnibus.* — Cap. XI. — 7. *Finem orandi faciendum esse antequam annis deficias.* — *Peroratio operis.* — 13. *non magnam nimis et arduam esse tot artium coniunctionem.* — 20. *tempus, modo recte utaris, non deficere.* — 30. *quid praestari possit, exemplis virorum illustrium docetur; et modicae quoque eloquentiae uberrimos fructus esse monetur.* — 31. *Conclusio.*

M. FABII QVINTILIANI
ORATORIAE
INSTITVTIONIS

LIBER DVODECIMVS

PROOEMIVM

Ventum est ad partem operis destinati longe gravissimam. Cuius equidem onus si tantum opinione prima concipere potuissem, quanto me premi ferens sentio, maturius consuluissem vires meas. Sed initio pudor omittendi, quae promiseram, tenuit: mox, quamquam per singulas prope partes labor cresceret, ne perderem, quae iam effecta erant, per omnes difficultates animo me sustentavi. Quare nunc quoque, licet maior quam 2

Onus sit si) Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Voss. 1, 3. Modo *quidem* Camp.; *quanto premi forens* Turic. Flor.; *q. m. prima f.* Voss. 1, 3. An *q. p. me f.?* Pro *quanto* Guelferb. *quantum*, Camp. *quam nunc.* Mox *omittendo* Turic. Flor.; *praemiseram* Camp.; *quoque partes* Guelf. cum Iens. et edd. post. aute Stoer.; *libor* Flor.; *me sustentavit* Turic. Flor. cum Alm.; *mensus temptavi* Guelf.

2. *Maiori — mole premar*) Camp. (nisi quod hic *primar*) cum edd. aute Stoer. acc. Gibs. qui et Bodl. testem adiuugit. Nustri nostram (quamquam *molet* Flor.), commendatam ipsa varietate, quum modo *quanto me*

1. *Pudor omittendi*) Cf. *verecundiam negandi* Pro. I, 3; III, 5, 15. Sed hic *pudet ipsum*, illic *verecundatur* aliorum causa.

unquam moles premat, tamen prospicienti finem mihi constitutum est vel deficere potius, quam desperare. Fefellit autem, quod initium a parvis ceperamus. Mox velut aura sollicitante provecti longius, dum tamen nota illa, et plerisque artium scriptoribus tractata praecipimus: nec adhuc a litore procul videbamur, et multos circa velut iisdem se ventis credere ausos habebamus. 3 Iam quum eloquendi rationem novissime repertam, paucissimisque tentatam ingressi sumus: rarus, qui tam procul a portu recessisset, reperiebatur. Postquam vero nobis ille, quem instituebamus, orator, a dicendi magistris dimissus, aut suo iam impetu fertur, aut maiora sibi auxilia ex ipsis sapientiae penetralibus petit, quam in altum simus ablati, sentire coepimus. Nunc 4 *caelum undique et undique pontus*. Vnum modo in illa

premi praecesserit; *vim quam* pro *unquam* Ambr. 2; *efficere potius* Voss. 1; *sperare* Guelf.; *initium aparuisse* Flor.; *sollicitanti* Turic. Flor. — *Dum tamen*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. cum Ald. *D. tantum* reliqui; *plerisque parcium* Flor.; *velut iisdem* omittunt Turic. Flor. Camp.; *auros habemus* Turic.; *auras habemus* Flor.

3. *Paucissimos quae*) Turic. Guelf. Pro *Iam — tentatam* Goth. nil nisi *tam.* Turic. *ingressumus.* — *Qui tam procul*) Primi dedimus e coniectura Gesneri; *quia procul* Turic.; *qui procul* Camp.; *q. iam p.* reliqui; *ratus qui* Guelf.; *ratis quae* Iens. cum edd. poster. ante Ald.; *reperietur* Turic. Flor. cum Alm.; *orator iam dicendi* Guelf.; *o. dicendi* Voss. 1, 3; *aut in suo impetu* Turic. Flor.; *et ipsis sententia* Ambr. 2; *sumus ablati* Iens. Tarv. cum Goth.; *sententiae coepimus* Guelf.

4. *Modo in illo*) Flor. Mox *ipse* et *ita* omittit Guelf.; *mare hoc nave* Guelf.; *contrahet* Ambr. 2; *est de ipso* Turic. Camp. — *At*) Ambr. 2, *ad.*

2. *Deficere, desperare*) Cf. II, 12, 12.

Nec adhuc — et multos) Haec legitimo illo copularum *nec* atque *et* vinculo iunguntur (ut mox §. 4, *nec — et longius*), ita ut *et* prope litus esse, *et* multos habere navigationis socios nostrum appareat, qui etsi *longius provectus* nihil *tamen* praeter nota illa tractet. *Dum*, ut alibi quoque vidimus, proprio usu indicativum praesentis sibi vindicat.

3. *Rarus — reperiebatur*) Cf. VI, 2, 3.

Caelum — pontus) Rectissime iudicat Gesnerus, nihil hinc scripturae Virgilianae Aeneid. V, 9, accedere auctoritatis, quum Quintilianus memoriter referens locs veterum toties ea immutaverit. Sunt tamen MSS. qui pro vulgato *maria undique et undique caelum* nostra ipsa exhibeant in versu Virgiliano. Idem Gesnerus demonstrat Ovidianum illud Trist. I, 2,

immensa vastitate cerhere videmur M. Tullium, qui tamen ipse, quamvis tanta atque ita instructa nave hoc mare ingressus, contrahit vela, inhibetque remos, et de ipso demum genere dicendi, quo sit usurus perfectus orator, satis habet dicere. At nostra temeritas etiam mores ei conabitur dare, et assignabit officia. Ita nec antecedentem consequi possumus, et longius eundum est, ut res feret. Et probabilis tamen cupiditas honestorum, et velut tutioris audentiae est tentare, quibus paratior venia est.

I. Sit ergo nobis *orator*, quem constituimus, is, qui

Goth. (tac. Gesn.) *Ac*. Dein *mores enim* Turic. Flor.; *adsignavit* iidem; *antecedentemque c.* Camp.; *res paret* Turic. Flor. cum Alm. — *Et probabilis*) Sic Turic. Camp. coniunctionem omittunt reliqui; *velitioris* Turic. Flor. cum Alm. quamquam ex hoc *relitioris*. Sed *veluti oris* Ambr. 2, Guelf. Exc. Sant.; *velocioris* Camp.; *tutioris* solum Goth. Iens. cum edd. ante Gryph.; *vel tutioris* reliqui praeter Obr. cui nostrum acceptum referimus. — *Audentiae*) Sic Ambr. 2, Camp. eum Voss. 1, 2, Obr.; *audiente* Turic. cum Bodl.; *audientiae* Flor. Guelf. Exc. Sant. cum Alm.; *audaciae* reliqui.

Inscriptio capitis in Ambr. 2, (neque enim ulla in Turic. Flor.) Guelf. Goth. *non posse oratorem esse nisi virum bonum*, cum edd. praeter Camp. Obr. Gesn. Bip. Primus quidem solus uncialibus eam literis dat. Nulla capitum hic distinctio in Exc. Santen.

1. *Constituimus*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Exc. Sant. cum Alm.

22. *Nihil est nisi pontus et aër*, cui accedit Horatii dictum *nihil astra praeter Vidit et undas* Carm. III, 27, 31, 32. Aliquid eiusmodi obversatum est nostro.

4. *M. Tullium*) In eo, qui Orator inscriptus est, libro. Fateor autem, hanc per tot membra continuatam similitudinem mihi non valde placere; cf. II, 4, 7.

Inhibetque remos) De *inhibendo* non quidem *remos*, sed *navem*, nota res est, quid se errasse Cicero ipse confessus sit ad Att. XIII, 21, qui tamen loci de Or. I, 33 securus fuit. Haud diligentius versatum hic esse nostrum credo, aut mutandum *remos* in *remis*, quaa ratio impeditior est deficiente accusativo. Nec retro cedentem significare voluit Ciceronem, quod est in *inhibenda nave*, plane ad artis modulum dicta. Vide at Valcken. ad Herodot. VIII, 84, not. 30. Mongaltus ad locum Ciceronis in nostra et ipse est sententia.

Vt res feret) Haec verba praecedentibus continuanda sunt; non autem ad sequentia trahenda, quod quibusdam a veteribus etiam placuit. Significant autem *pro re nata*, velut mox c. 2 exit.

Audentiae) Cf. VIII, 3, 27, et videtur mollius vocabulum altero *audaciae*. Ante *quibus* non *eos* intelligi, sed *ea*, facile apparet.

1. *Constituimus*) Vid. not. crit.

a M. Catone finitur, *vir bonus*, *dicendi peritus*; verum, id quod et ille posuit prius, et ipsa natura potius ac maius est, utique *vir bonus*. Id non eo tantum, quod,

Voss. 3, Vall. Bern. Iens. Tarv.; *instituimus* reliqui. «Sensus est, is orator quem constituimus i. definimus esse oratorem, sit is qui etc. Non enim iam de institutione sed de constitutione oratoris loquitur.» Badius. Nec sufficit quod Burmannus ait praeteritum posse agnosci in verbo, quum praesertim optimi codd. alterum vindicent. «Quem *constituimus* oratorem» eundem dicit noster quem mox «qui *mihi* sit orator.» Alia videtur ratio infra §. 28, item I, Pro. 9. Continuo *quia* Turic. Flor. (hic tamen diremptim) omisso *is*. Sed Ambr. 2, Guelf. *et quia* cum Bern. (posteriores duo itidem diremptim). *Et quare* Voss. 3. Mox *definitur* Camp.; *verum idque quod et ille* Turic. Flor. Camp. Nobiscum faciunt Ambr. 2, Guelf. Bas. *Et* ante *ille* omittunt reliqui. — *Et ipsa*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Goth. (tac. Gesn.) cum edd. ante Gryph.; *etiam* i. reliqui; *non eo*, omisso *Id*, Leid. cum Steph.; *vis ulla* Goth. (tac. Gesn.); *malitia* Turic. Flor. — *Nosque ipsi*) Sic Turic. Flor. (nisi quod hi *ipsa* et continuo *quae*) Ambr. 2, Guelf. Exc. Sant. Camp. cum Goth. Voss. 1, 2, 3, edd. ante Gryph. Ex Alm. *nos quoque i.*; reliqui *sed nos quoque i.* Praepostera ratione, qua suum damnum maius eloquentiae incommodo significet, et mox tamen a sua persona, per figuram aliquam modestiae, ad naturam ipsam recedat. Nimia sibi licere ratus est, qui haec mutavit, ut *sed quoque* undeunde extunderet. In mutata autem ea, quae adhuc obtinuit scriptura id quoque notandum, quod nulla est diversitas earum rerum, quae per *non tantum* et *sed — quoque* opponuntur invicem; *pro uili uili parte* Turic.; *pro uili utri p.* Flor. — *Comparamus*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp.; *comparemus* reliqui; *non multi* Bern. vicissim mox §. 6 *militum* pro *multum* Camp.

A M. Catone finitur) Cf. II, 15, 1. Mox *utique vir bonus* referes ad illud quod praecesserat *sit nobis*. Interiecta ista *id quod — maius est*, legitimam habent structuram formulae *id quod*; cf. III, 6, 1, hic §. 9, item Drakenb. ad Liv. VI, 17, 6.

Id non eo tantum) Qui hic aliquid interpretamenti afferre dignati sunt, veteres illi philologi, male supplendum statuerunt *spectat*, vel *pertinet*, quum *eo* loci acciperent adverbium et sic devenirent ad mutandum mox *quod* in *ut*. Est autem pro *propterea*, cf. IV, 2, 80. Nec tamen difficultate caret locus, cui anacoluthon quoddam inest, non quidem negligentia, sed consulto admissum. Procedebat enim ratio consueto hoc modo, ut post illud *non tantum* inferretur *sed etiam*, quod nusquam hic comparet. Sententia eo redit, non tantum eloquentiam omnemque eius augendae et provehendae laborem in damnum cedere humani generis, si viri mali fiant oratores; sed vocis ipsius munus a natura hominibus concessum sic converti in eorundem perniciem et poenam. Gradus est ab arte nocente ad naturam novercam. Iam, pro illo quod exspectabatur *sed etiam*, magno cum affectu interiecit: *Quid de nobis loquor*? Eleganter autem *instruxerit* dictum est quasi *armaverit*, sed le-

si vis illa dicendi malitiam instruxerit, nihil sit publicis privatisque rebus perniciosius eloquentia, nosque ipsi, qui pro virili parte conferre aliquid ad facultatem dicendi conati sumus, pessime mereamur de rebus humanis, si latroni comparamus haec arma, non militi. Quid de nobis loquor? Rerum ipsa natura in eo, quod 2 praecipue indulsisse homini videtur, quoque nos a ce-

2. *Quidem da*) Bern.; *loquar* Flor.; *quod praecipua — videtur* omittunt Turic. Flor. cum Alm.; *quo praecipue* Ambr. 2, cum Iens. et edd. post ant. Ald. (nisi quod prius omittit Rusc.); *indulsisset* Camp. cum Goth.; *inclusisse* Voss. 1; *indulxisse* Voss. 2; *nos quoque* Iens. (tac. Gesn.) Tarv. male transponentes; *quo nos sine que* Turic. Flor. Continuo *a* om. Goth.; *animantibus* Camp.; *superasse* Guelf. Exc. Sant.; *parans est* Turic. Flor.; *parens est* Camp.; *multos anim sciet gare omni* Turic. Flor.; *multos* e. *non n.* a. e. o. Guelf.; *m. autem n.* e. e. *o.* Camp.; *multos* Voss. 2, 3, quoque et Bern.; *Muros etiam n.* Goth. (err. Gesn.) *Muta* e. Voss. 1.

vius, ut posset mox insurgere oratio iis quae memorantur *armis*. Habet sane *id* aliquam structurae insolentiam, qua ut levarentur, aliquot editores omiserunt, satis leviter illi. Equidem pronomen refero ad praeceptum modo datum, ut *vir bonus* sit orator, nec quidquam intelligo nisi illud ipsum *sit*, nominativum agnoscens in vocabulo *id*, non accusativum, quasi subaudiendo *praecipio*, *dico*, quae fortasse aliquis probet. Sed simplicissima ratio est, ut ita haec cogitando continuaverit noster: « vir bonus sit orator, sitque id (i. talis) non propterea solum, sed » etc. — Verissimam huius loci, quem priores certatim obscuraverant, scripturam e libris restituit Spaldingius. Cui si secundis curis relegere verba haec Quintiliani datum fuisset, hoc etiam vidisset, nihil iam iis inesse quod a consueta loquendi forma recedat, neque anacoluthon, sed interruptum tantum aliquatenus esse sermonem. Quippe legitimo plane vinculo cohaerent haec *Id non eo tantum* — cum illis §. 3 *Longius tendit hoc iudicium meum*. Illa autem, quibus hi sensus distinentur, *Quid de nobis loquor? Rerum ipsa natura* etc. prius dicta continuant, hoc fere sensu: « Hoc non ideo tantum dico, quod perniciosa aliis hominibus sit eloquentia, nosque qui eam tradimus, pessime de rebus humanis mereamur; quodque ipsa natura in dono vocis noverca fuerit: longius tendit hoc iudicium meum: nam ne *posse* quidem oratorem fieri, nisi virum bonum contendo. » Haec tam manifesta sunt, ut ratio formulae *id non eo tantum, quod — sit* per se pateat. Videtur autem mihi subaudiendum esse solemne in hoc sensu verbum *valet*; quo si *consilium* aliquod indicatur, sequi sana debet *ut*; hic, ubi *causa* et vera mens definitionis datae verbis illis introducitur, solum idoneum erat *quod*. BVTT.

2. *Quoque nos — separasse*) Recte Pseudo-Turnebus nos remittit ad II, 16, 16, 17.

teris animalibus separasse, non parens, sed noverca fuerit, si facultatem dicendi, sociam scelerum, adversam innocentiae, hostem veritatis invenit. Mutos enim nasci, et egere omni ratione, satius fuisset, quam providentiae munera in mutuam perniciem convertere.
3 Longius tendit hoc iudicium meum. Neque enim tantum id dico, eum, qui mihi sit orator, *virum bonum esse oportere:* sed ne futurum quidem oratorem, nisi virum bonum. Nam certe neque intelligentiam concesseris iis, qui, proposita honestorum ac turpium via, peiorem sequi malent, neque prudentiam, quum in gravissimas frequenter legum, semper vero malae conscientiae, poenas a semet ipsis improviso rerum
4 exitu induantur. Quod si neminem *malum* esse, *nisi stultum* eundem, non modo sapientibus dicitur, sed vulgo quoque semper est creditum: certe non fiet unquam stultus orator. Adde quod ne studio quidem operis pulcherrimi vacare mens, nisi omnibus vitiis libera, potest: primum quod in eodem pectore nullum est honestorum turpiumque consortium, et cogitare optima simul ac deterrima non magis est unius animi, quam

3. *Tendit*) Om. Voss. 1, 3. — *Qui mihi sit orator*) Sic Camp. *Qui mi sit o.* Turic.; *qui misit o.* Flor. cum Alm.; *mihi* om. reliqui; *oporterem nisi virum*, omissis interiacentibus, Turic. cum Flor. et Alm. nisi quod ex his *oporterem* non affertur; *eis qui proposita* Flor.; *his q. p.* Guelf.; *priorem* Goth. (tac. Gesn.) — *Malent*) Sic Turic. Ambr. 2; *mallent* Guelf. Exc. Santen. Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, 3; *malunt* Camp. cum edd. ante Bad. qui cum reliquis *malint* ex ipsius coniectura: cf. I, 5, 64; *prudentiam cuius in* Turic. Flor. Camp.; *p. iis cum in* Voss. 1; *p. cum* Iens. cum edd. ante Ald. Nostrum Ambr. 2, Guelf. cum Goth. Voss. 2, Obr.; *p. qui in* Ald. cum edd. ante Stoer.; *p. iis qui in* reliqui; *inducantur* Gryph. cum posterr. ante Obr. pessime.

4. *Sapientibus*) Sic Turic. Flor. cum Alm; *a. s.* reliqui. *Adde* om. Turic. Flor. cum Alm. cf. X, 1, 33; *studia* Turic. Flor.; *pulcherrimae* Flor.; *quod si in* Turic. Flor. Camp. cum Alm.; *bonum est ac* Turic. Flor.; *esse bonum ac* Camp.

4. *Sapientibus dicitur*) Velut toti Socraticae domui.

eiusdem hominis bonum esse ac malum: tum illa quoque ex causa, quod mentem tantae rei intentam, vacare omnibus aliis, etiam culpa carentibus, curis oportet. Ita demum enim libera, ac tota, nulla distringente atque alio ducente causa, spectabit id solum, ad quod accingitur. Quod si agrorum nimia cura, et sollicitior rei familiaris diligentia, et venandi voluptas, et dati spectaculis dies, multum studiis auferunt: (huic enim rei perit tempus, quodcumque alteri datur) quid putamus facturas cupiditatem, avaritiam, invidiam? quarum impotentissimae cogitationes somnos etiam et illa per quietem visa perturbant. Nihil est enim tam

5. *Omnibus etiam culpa aliis carentibus aliam etiam curis*) Turic. Flor.; *oporteat* Turic. Flor. Camp. cum Alm. ut suspicor, male.

6. *Agracorum n. cur tuendi et sollitiora*) Turic. Flar. (hic *solliciora*). *Corporum* pro *agrorum* Ald. cum edd. post. ante Stoer. de coniectura Regii levi illa et intemperanti, quam tamen reduxit Gibs. *Et venandi* om. Turic. Flar. cum Alm. et latere videtur in illo quod praesumpserunt *tuendi*. Ante *venandi* om. *et* Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. (qui transpouit etiam *vol. ven.*) cum Voss. 2, et edd. ante Basil. nec displicet, si paria accipiantur duo occupationum, quibus singulis interiiciatur copula; *quorum impotentissime* Turic.; *samnus* Turic. Flor. — *Etiam et*) Sic Turie. Flor. Camp. cum Alm. Inserunt *ipsas* reliqui; *perturbent* Ambr. 2, Guelf. cum Iens. Tarv.

7. *Nihil enim est*) Camp.; *tam* om. Goth.; *celeratum* Turic. Flor.; *mens mala* Floril. Sant. non displicet; *specuriis* Turic.; *prae curis* Guelf. cum Goth. Voss. 2, Iens. Tarv.; *labore* om. Turic. Flor. cum Alm.; *etiam cum* Ambr. 2, Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. cum Vall. et edd. ante Ald.; *et etiam cum* Voss. 3; *et cum* Ald. de Regii coni. sed sic et Floril. Sant. — *Campos fuit*) Sic Camp.; *composuit* Turic. Flor.; *composuerit* Alm; *compos fuerit* reliqui; *poenit. et poen.* Floril. Sant.; *sollicitudinem omnium* Turic.; *poenit. poen.* omissis; *articulos. Non* Flor. Ambr. 2; *arti cultus. N.*

5. *Nulla — ducente causa*) Non profecto displicet Rollini coniectura, *cura* reponi cupientis. Nam quod modo est *aliis — curis*, Quintiliano condonandum. Nec procul *causa*.

6. *Quod si agrorum nimia cura — dati spectaculis dies*) Aliquid simile hisce I, 12, 18.

Cupiditatem) Cf. V, 12, 6, et mox §. 24, *cupiditas carrumpat*. Mox *illa per quietem visa* i. somnia nemo non accusativum acceperit, nec quidquam hinc alicui habet, in quo tamen haeret Burmannus, quod *impotentes affectuum cogitationes perturbant somnia* i. terrore ea complent; *visa* nominativum existimare sustinuit C. pper.

occupatum, tam multiforme, tot ac tam variis affectibus concisum atque laceratum, quam mala mens. Nam et quum insidiatur, spe, curis, labore distringitur: et iam, quum sceleris compos fuit, sollicitudine, poenitentia, poenarum omnium exspectatione torquetur. Quis inter haec literis, aut ulli bonae arti locus? Non hercle magis, quam frugibus in terra sentibus ac rubis 8 occupata. Age, non ad perferendos studiorum labores necessaria frugalitas? Quid igitur ex libidine ac luxuria spei? Non praecipue acuit ad cupiditatem literarum amor laudis? Num igitur malis esse laudem curae putamus? Iam hoc quis non videt, maximam partem orationis in tractatu aequi bonique consistere? Dicetne de his secundum debitam rerum dignitatem malus atque 9 iniquus? Denique, ut maximam partem quaestionis eximam, demus, id quod nullo modo fieri potest, idem

Iens. cum edd. post. ante Ald. acc. Bad.; *hercule* Guelf. solus hic quidem; cf. XI, 3, 9; *interea* Iens. meorum solus.

8. *Aut luxuriae*) Iens. cum edd. post. ante Bad.; *et l.* Goth. (tac. Gesn.); *nomen praecipue acui* Turic. Flor.; *laudis esse. Num* iidem; *laudum. N.* Goth. (err. Gesn.) Mox *esse* om. Guelf.; *in tractatum* Flor.; *malos a. iniquos* Flor.

9. *Eximiam*) Camp. cum Iens. Tarv. Voss. 2, sed Goth. non item; *demus*

7. *Concisum atque laceratum*) An dicemus, obversatum esse locum Platonicum, quo respicit Tacitus Annal. VI, 6? cf. Heind. ad Gorg. Plat. §. 170, p. 269. Est enim longe convenientior Taciti verbis ille ex Gorgia prolatus sensus, quam quem indicat Lipsius reipublicae Plat.

Compos fuit) Dictum pro hisce: *compos factus est*. (Nisi forte melius ita explicandum: *patravit quod voluit*. BVTTM.)

Aut ulli bonae arti) Apparere puto, *artem* hic generatim dici de omni occupatione, ἐπιτήδευμα, moribus, non proprie de eruditione, quae iam erat in *literis*. Plerumque enim *bonae artes* sunt hominis, non studiosi, nec ad literas pertinent.

8. *Necessaria frugalitas*) Cf. XI, 3, 19.

Laudem curae) Ne hic quidem *laudis curam* dixit; cf. III, 8, 46; item IX, 3, 74.

In tractatu aequi bonique) Cf. I, Pro. 16.

9. *Idem ingenii*) Suspicor interponendum *esse*; neque enim eo omisso recte subiiciatur *quod nullo modo fieri potest*; nisi putide admodum hoc referas ad ipsum verbum *demus*, quasi nos ipsi impertiamus *ingenium*, *stu-*

ingenii, studii, doctrinae, pessimo atque optimo viro: uter melior dicetur orator? Nimirum qui homo quoque melior. Non igitur unquam malus idem homo, et perfectus orator. Non enim perfectum est quidquam, quo melius est aliud. Sed, ne more Socraticorum nobismet ipsi responsum finxisse videamur, sit aliquis adeo contra veritatem obstinatus, ut audeat dicere, eodem ingenio, studio, doctrina praeditum nihilo deteriorem futurum oratorem malum virum, quam bonum. Convincamus huius quoque amentiam. Nam certe nemo dubitabit, omnem orationem id agere, ut iudici, quae proposita fuerint, vera et honesta videantur. Vtrum igitur hoc facilius bonus vir persuadebit, an malus? Bonus quidem dicet saepius vera atque honesta. Sed etiam si quando aliquo ductus officio (quod accidere, ut mox docebimus, potest) falso haec affirmare conabitur, maiore cum fide necesse est audiatur. At malis hominibus ex contemptu opinionis, et ignorantia recti,

de id Turic. Flor. et mox *id enim ingenii* iidem; *quid homo* Turic. Flor.; *quod h.* Camp.; *malis idem* Flor.; *malus id est* Ambr. 2; *Non igitur — orator* om. Camp.

10. *Est nemo re Socr.*) Turic. Flor. (nisi quod hic *nemore*) De *est* et *sed* confusis cf. §. 2; *sit aliis adeo* Turic. Flor. cum Alm.; *et audeat* Turic.; *futurum oratorem* om. Ambr. 2, Guelf.

11. *Nam certe*) Sic Turic. Camp.; *hoc* inserunt reliqui; *dubitavit* Turic. Flor. Camp. cum Alm. — *Orationem*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelferb. *Oratorem* reliqui; *agere vitium quae* Turic. Flor.; *proposita* om. Turic. Flor cum Alm.; *preposita* Ambr. 2; *vara* Ambr. 2.

Quidem dicet) Sic Turic. Flor. Camp.; *et* inserunt reliqui.

12. *Quod occideret*) Flor.; *maiore* om. Camp.; *malus hominibus* Turic.

dium, doctrinam. Demus est *concedamus*; cf. IV, 1, 24.

10. *More Socraticorum*) Videtur hoc vulgo obiectum esse philosophis Socraticis, fingere sibi faciles nec valde formidabiles adversarios.

12. *Vt mox docebimus*) Infra a §. inde 33. Qui tamen minus favent nostro, poterit sane miris modis exagitare eum hoc quoque inter commoda virtutis recensentem, quod species eius externa et bona fama inde nata possint interdum fucum facere iudicibus.

Opinionis) Cf. II, 12, 5.

nonnunquam excidit ipsa simulatio. Inde immodeste
13 proponunt, sine pudore affirmant. Sequitur in iis, quae
certum est effici non posse, deformis pertinacia, et
irritus labor. Nam sicut in vita, in causis quoque, spes
improbas habent. Frequenter autem accidit, ut his
etiam vera dicentibus fides desit, videaturque talis ad-
14 vocatus malae causae argumentum. Nunc de iis dicen-
dum est, quae mihi quasi conspiratione quadam vulgi
reclamari videntur. *Orator ergo Demosthenes non fuit?*
atqui malum virum accepimus. *Non Cicero*? atqui
huius quoque mores multi reprehenderunt. Quid agam?
magna responsi invidia subeunda est, mitigandae sunt
15 prius aures. Mihi enim nec *Demosthenes* tam gravi

Flor.; *conceptu* Iens. cum posterr. ante Bad.; *unde immodeste* Camp.; *pudore adfirmantur* Turic. Flor.; *pondere a.* Camp. cum Andreana.

13. *Pertinatio*) Flor. — *Vita, in*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm.; *ita* inseruut reliqui; *ut iis etiam* Turic. Placebat, nisi quod *his* pro *talibus* dictum accipio.

14. *Reclamare*) Guelf.; *at quicqui malum* Turic. Flor.; *at quicquid m.* Camp.; *accipimus* Turic. Flor.; *Cicero qui huius* Turic.; *C. cuius* Camp.; *C. atque h.* Iens. (tac. Gesn.) Tarv.; *magni responsa* Turic. Flor.; *magis r.* Camp.; *subeunda mitigandae*, omisso *est*, Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. post. ante Ald.; *subeunda est — ut omnia* om. Flor.

15. *Tam graviorum*) Turic. cum Alm.; *dignus* om. Camp.; *congestas in-*

Immodeste — sine pudore) Puto interesse, quod prius modo caret, alterum mentiendi turpitudinem non sentit. *Proponere* enim potestate illa oratoria dicitur, qua indicunt res mox probandas; cf. XI, 3, 163. Vir malus hic quoque nimia pollicetur, standi iis securus.

13. *Spes improbas*) I. nimias nec ulli frustationi cedentes.

Talis advocatus) Qualis Pollioni visus est Labienus; cf. IV, 1, 11.

14. *Magna responsi invidia*) Haec eo cernitur, quod ne hos quidem viros ad summam, quo eniti possit natura humana, eloquentiam pervenisse dicturus est §. 18; *mitigat* ergo *aures* negans illam multis creditam horum improbitatem. De ipsa locutione, cf. IV, 3, 9. *Enim*, quo levari se cupit Regius, inchoat illam *aurium mitigationem*, quod ipsum monuit Badius.

15. *Demosthenes tam gravi — invidia*) Gesnerus ad Lucianum ablegat in encomio Demosthenis summa quaeque de eius animo referentem: qui certe, quae fuerit multorum sui temporis hominum de oratore sententia, prodit. Nobis quoque opera Demosthenis volventibus nemo hoc eripiet, addictum patriae civem fuisse

morum dignus videtur invidia, ut omnia, quae in eum ab inimicis congesta sunt, credam; quum pulcherrima eius in republica consilia et finem vitae clarum legam. Nec *Marco Tullio* defuisse video in ulla parte civis 16 optimi voluntatem. Testimonio est actus nobilissime consulatus; integerrime provincia administrata; et repudiatus vigintiviratus; et civilibus bellis, quae in aetatem eius gravissima inciderunt, neque spe neque metu declinatus animus, quo minus optimis se partibus, id est, reipublicae, iungeret. Parum fortis videtur qui- 17 busdam: quibus optime respondit ipse, *non se timidum in suscipiendis, sed in providendis periculis:* quod probavit morte quoque ipsa, quam praestantissimo suscepit animo. Quodsi defuit his viris summa virtus: sic, 18 quaerentibus, an oratores fuerint, respondebo, quomodo Stoici, si interrogentur, an sapiens Zeno, an Cleanthes,

credam Turic. *Quum pulcherrima*) Sic Turic. Camp. cum Alm.; *et* inserunt reliqui; *eius reipublicae* Ambr. 2, Guelf. (quamquam hic *r. p.*) cum Goth. Iens. et edd. post. ante Ald.

16. *Nec*) Om. Turic. Flor. cum Alm. Pro *Marco* notam solam Guelf. Goth. Camp. cum edd. ante Stoer.; *cuius optimi* Flor. Camp.; *Testimonium est habitus* Camp.; *integerrime — vigintiviratus* om. Turic. Flor. cum Alm.; *neque spe* om. iidem; *metus declinatus* Turic. Flor.; *idem* pro *id est* Camp.; *optimis partibus rei p. se i.* Iens. (tac. Gesn.) cum edd. post. ante Ald.; *iungerentur* Turic. Flor.

18. *Si interrogantur*) Turic. Flor.; *si interrogarentur* Camp. cum Goth. et

et rigidum libertatis satellitem. *Invidia* hic est pro *infamia*, sed lenius vocabulum. Nimis tamen prope se ipsum hic sequitur.

16. *In ulla parte*) Cf. II, 16, 18.

Repudiatus vigintiviratus) Vide Vellei. II, 45, collato Dione Cass. XXXVIII, 1 sq., ipsumque Ciceronem ad Att. IX, 2; et lib. II, 6.

17. *Respondit ipse*) Haec ipsa quidem, quae continuo recensentur, Ciceronis verba non invenio, nec demonstrarunt VV. DD. Sententiam saepissime profert, quum in epistolis queritur de temeritate Pompeianorum, velut Famill. VI, 21, multisque praeterea locis. Gesnerus hanc vanam Ciceronis et pro ipso iactationem arguit, qui ne morti quidem eius multum fortitudinis affuisse censet, simul usus ipsa Senecae patris ad laudem Ciceronis tendante Suasoria VII.

Praestantissimo — animo) Non est quod cum Francio et Burmanno reponere velis *praesentissimo*; cf. VI, 1, 25.

18. *Si interrogentur*) Cf. not. crit.

an Chrysippus, respondeant, magnos quidem illos ac venerabiles, non tamen id, quod natura hominis summum habet, consequutos. Nam et Pythagoras, non *sapientem* se, ut qui ante eum fuerunt, sed *studiosum sapientiae* vocari voluit. Ego tamen secundum communem loquendi consuetudinem saepe dixi, dicamque. *perfectum oratorem* esse Ciceronem; ut amicos et *bonos viros*, et *prudentissimos* dicimus vulgo, quorum nihil nisi perfecte sapienti datur. Sed quum proprie, et ad legem ipsam veritatis loquendum erit, eum quaeram oratorem, quem et ille quaerebat. Quamquam enim stetisse ipsum in fastigio eloquentiae fateor, ac vix, quid

(19) (20)

edd. ante Ald. Hoc ipsum verum suspicor, modo et mox *respondebant* reponatur pro *respondeant*. Neque enim recte se Stoicorum exemplo tuetur noster, si illorum quoque responsionem fingit modo, qualem possint reddere, non prodit eam, quam vere dederint. Latere autem, quod probo, in ipsa vetustissima scriptura puto. *Chrysippus ipse resp.* Sic Ambr. 2, *Ch. ipsi r.* Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Alm. Voss. 2, et edd. ante Gryph.; *ipse* om. reliqui. Sed Goth. *Ch. qui r.* — *Magno quidem*) Flor.; *summum habebat* Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. post. ante Basil.; *s. habeat* Camp. non male.

19. *Consequutos ut Pyth.*) Camp.; *sed ut qui* Turic.; *se et qui* Iens. Tarv.; *se ut et qui* Locat. Ven. Rusc.; *ante fuerunt* Camp.; *et stud.* Turic.; *vocare vol.* Turic. Flor. Camp. — *Viros sed prudentissime*) Turic. Flor. Postremum Alm. quoque. *Cumque proprie* Turic. Flor.; *erit cumque oratorem* Turic. Flor. (qui posterior infra etiam §. 34, *cum ad* pro *eum ad*): ab Alm. *quaeram* abesse dicitur; *quaeram eloquentiae oratorem* Camp.; *quaerebat* om. Obr.

20. *Stetisse eum*) Camp. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Stoer. exc. Ald.; *eloquentiae* om. Turic. Flor. Camp. cum Alm. — *Quid adhuc*) Turic. Ambr. 2, Guelf. Camp. (qui vicissim supra *quod adiici*) c. Goth. Voss. 2, 3, Alm. et edd ante Gryph. — *Abscisurum*) Ita sine libris etiam hic emendare debui vulgatum *abscissurum*, quum alibi addicentes illos habuissem; vid. ad IX, 4, 118. Nemo quidquam *abscindet* supervacui, sed aut *recidet* aut *abscidet*. *Nam et fuisse sic dicti* Turic. Flor. — *Ipse se*) Sic Turic. Flor. Camp. Transponunt reliqui. — *Ex iuvenili*) Sic Turic. Flor. cum Alm.; *illa* inserunt reli-

19. *Quem et ille quaerebat*) Veluti in Oratore c. 2, 29. Demonstrat Gesnerus et Crassi sententiam de Orat. III, 22.

20. *Quid adiici — quod — abscisurum*) Cf. X, 1, 106, *illi nihil detrahi potest, huic nihil adiici* — *adhuc* i. ad ea s. praeter ea quae iam abscidisse putandus est.

adiici potuerit, invenio, fortasse inventurus, quod adhuc abscisurum putem fuisse (nam fere sic docti iudicaverunt, *plurimum in eo virtutum, nonnihil fuisse vitiorum:* et ipse se multa ex iuvenili abundantia coërcuisse testatur): tamen quando nec sapientis sibi nomen, minime sui contemptor, asseruit; et melius dicere, certe data longiore vita, et tempora ad componendum securiore, potuisset: non maligne crediderim, defuisse ei summam illam, ad quam nemo propius accessit. Et 21 licebat, si aliter sentirem, fortius id liberiusque defen-

qui; *iuvenali* Ambr. 2; *tamen quia* Guelf.; *quando donec sapientissimum sibi* Turic. Flor. Ex Alm. *sapientissimum* solum affertur. — *Certa data*) Guelf. — *Longiora ut et tempora ad componendum securiora* Turic. Flor. cum Alm. (quamquam ex hoc *tempore*, *componendum*, *securiore* afferuntur). Nos eam repraesentamus scripturam, quam Burmannus suasit, et a qua libri ceteri in eo tantum recedunt, quod pro *et tempore ad* dant *et te ad* Ambr. 2, Guelf.; *et se ad* Goth. cum Voss. 2; *et ad se* Camp.; *aetate ad* Iens. cum edd. ante Ald. qui nihil mutat nisi quod ex Regii coni. dat *severiore;* hinc Basil. *et aetate ad se c. sev.* Gibs. Obr., *et aetate ad c. sev.* Reliqui *et aetate ad c. securiore.* Quod autem Burmannus scripturam Voss. 2, et Goth. *se in seculo* fortasse mutandam esse putabat, fefellerat eum ratio mutationis consulto factae ab aliquo, qui *componere* dici pro *elucubrando* non ferebat. Hic tamen usus aliis quoque locis fit manifestus, velut XII, 10, 50, ubi itidem non additur id quod *componitur*, ut fit alibi et ibid. §. 49, *a componendis orationibus*, quae opponuntur *dicendo.* Non igitur est ubique numerorum cura intelligenda, quum *compositio* usurpatur. *Aetatem* hic quidem aevum Ciceronianum acceperunt, sed hoc in illa *vitae* vicinia non licebat, ubi unusquisque erat ad ipsius *aetatem* i. annos relaturus, ut est supra §. 16. Illam ipsam tamen intellexerunt qui reponebant *severiore*, praepostere illi, si plus quam sexagenarium ad maturitatem tandem et severitatem scribendi perventurum exspectarunt. — *Crediderunt defuisse* Turic.; *enim* pro *ei* Camp.

21. *Et ligaliat si*) Flor. — *Liberiusque*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp.

Ipse — testatur) Cf. XII, 6, 4. Gesnerus ponit locum e Bruto c. 91 de Molone, qui Ciceronem redundantem coërcuerit; ubi vide Wezel.

Longiore—securiore) Cf. not. crit.

Non maligne) Hoc simili modo continuandum ut supra XI, 3, 12.

21. *Licebat, si aliter*) Non metu, sed vero praestantiae Ciceronianae sensu, tam caute se in hac eius reprehensione versari testatur. Quidni enim ipsi liceat *perfectum* fortiter negare Tullium, quum ne eloquentem quidem (« quod minus ») se nunquam vidisse dicat Antonius, et Tullius ipse quaerat, non inveniat eum, quem probaturus sit, oratorem? Ea vis est in figura orationis, quam ali-

dere. An vero M. Antonius *neminem a se visum eloquentem*, quod tanto minus erat, professus est; ipse etiam M. Tullius *quaerit adhuc eum*, et tantum imaginatur ac fingit: ego non audeam dicere, aliquid in hac, quae superest, aeternitate inveniri posse eo, quod fuerit, per-22 fectius? Transeo illos, qui Ciceroni ac Demostheni ne in eloquentia quidem satis tribuunt: quamquam neque ipsi Ciceroni Demosthenes videatur satis esse perfectus, quem *dormitare* interim dicit; nec Cicero Bruto Calvoque, qui certe compositionem illius etiam apud ipsum reprehendunt; nec Asinio utrique, qui vitia orationis 23 eius etiam inimice pluribus locis insequuntur. Conce-

cum Alm. et edd. ante Gryph.; *et liberius* reliqui; *eloquentiae quam t. m. erit* Turic. Flor.; *enim* pro *etiam* Camp.; *hunc* pro *adhuc* Guelf. cum Goth. Voss. 2, 3; *quae semper est* Turic. Camp.; *qui super est* Guelf.; *aeternitatem* Flor. cum Bern. (siquidem, quod verosimile est, siglae Bern. et Obr. confusae sunt ap. Burm. in Addendis). *Perfectus* Ambr. 2, cum Voss. 3; *perfectum* Guelf.

22. *Aut Dem.*) Camp. *In eloquentiae* Ambr. 2. *Satis — Demosthenes* om. Guelf. ex homoeoarcto, nam quae continuo sequuntur ita ibi transposita leguntur: *satis videatur* esse, ut et in Goth. Iens. (tac. Gesn.). *Satis* secundo loco omittit Obr. *Interdum* Camp. *Reprehendit* Turic. Flor. Solum tamen reprehensorem Calvum agnoscere non placet. Nec insolens corruptela; conf. III, 6, 52. — *Pluribus locis*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2. *In* inserunt reliqui.

quoties animadvertimus, *An vero — ego non*; cf. XI, 2, 38. Gesnerus mire aberrat, contemptum Ciceronis hoc aevo ingruentem, suam principum ei minus faventem, causas existimans, quare *licuerit* ei hoc fortius defendere; aut, si *aliam sententiam* accipias de laudibus summis Ciceronis, per Domitianum, qui has ei facile indulserit, licuisse hoc etiam suspicans. Loca Ciceronis de Antonii et suo indicio, vide apud nostrum VIII, Pro. 13, et modo hic §. 19. *Quaerendi* autem vocabulum in quo consulto haeret noster apud Cic. est in Orat. c. 21, 29.

22. *Ciceroni Demosthenes — dormitare*) Verbum ab Horatio ad Ciceronem secure translatum; cf. X, 1, 24.

Cicero Bruto Calvoque — apud ipsum) Cf. IX, 4, 1. Apparet igitur *compositionem* hic esse numerus oratorius, quo vel certe illud deducit.

Asinio utrique) « Patri et filio, quorum hic *de comparatione patris et Ciceronis* libros edidit lectos Plinio epist. VII, 4, 4, et refutatos a Claudio Imp. teste Sueton. cap. 41. Add. Gell. XVII, 1 ». Gesnerus. Iniquissimum Ciceronis obtrectatorem Asinium Pollionem ostendit Seneca pater Suasor. VI.

damus sane, quod minime natura patitur, repertum esse aliquem malum virum, summe disertum: nihilo tamen minus oratorem eum negabo. Nam nec omnibus, qui fuerint manu prompti, viri fortis nomen concesserim, quia sine virtute intelligi non potest fortitudo. An [24] ei, qui ad defendendas causas advocatur, non est opus fide, quam nec cupiditas corrumpat, nec gratia avertat, nec metus frangat? sed proditorem, transfugam, praevaricatorem donabimus oratoris illo sacro nomine? Quod si mediocribus etiam patronis convenit haec, quae vulgo dicitur, *bonitas*: cur non orator ille, qui nondum fuit, sed potest esse, tam sit moribus, quam dicendi virtute perfectus? Non enim forensem quan- [25] dam instituimus operam, nec mercenariam vocem, nec,

23. *Patitur*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. cum Alm. Voss. 2, et edd. ante Gryph. *Patiutur* reliqui; cf. §. 9, *id quod — potest*. Mox *nihilo — negabo* om. Guelf. *Eum* om. Camp. — *Nam*) Om. Turic. Flor. cum Alm. et Turic. quidem apice imposito voci *nec*, pro qua Goth. (tac. Gesn.) Camp. *neque*, sicut mox ante *cupiditas* dant *neque* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp.; cf. III, 9, 5; et mox §. 25.

24. *Advocator*) Ambr. 2. *Gratia vertat* Turic. Flor. Camp. cum Alm. *Transfugatorem* Camp. *Esse sitam sit* Guelf. *Maioribus quam* Flor.

25. *Quendam*) Guelf. *Quadam* Turic. *Mercenaria* Guelf. *Neque ut* Turic. Ambr. 2, Guelf. Camp. (hic et *neque mero.*). *Asperius verbis* Turic. Flor. — *Non utiles an elitium quem* Turic. Flor. Ex Alm. affertur *non utile sane quem*, unde Burmannus coniicit *n. inutilem plane advocatum quem*, quoniam *litium advocatum* an recte dicatur dubitandum sit. Quod quidem plane ei assentior; sed medelam non item probo. Nam *advocatum* et ipsum abesse ab Alm. oblitus videtur, nec valde credulus ego illi vocis *litium* omissioni. Habetque hoc etiam difficultatem, quod, quum sit in his manifestus ab honestiora vocabula reditus, tamen *advocatus* aut potior est (cf. IV, 1, 7), aut saltem non inferior *causidico*. Vt non multum absit, quin vetusta illa scriptura indicio utar vocis *litigium* (ad modum *mancipii*) de homine etiam in familiari sermone usurpatae («non inutile sane litigium»). Quod si, ut par est, displicuerit, vide an reponendum videatur *litium instrumentum*. — Verba *non inutilem sane* adiectum requirunt nomen rei proprium; quare optime eatenus decurrit vulgata, in hunc sensum: «nec, quamquam haec utilis est alioquin persona, advocatum in litibus, causidicum denique». Sed si non recte iungitur *advocatus litium*, ipsique *advocato*, quem vetusti codices ignorant, diffidimus: indicio codicis Alm. eiiciam illud *litium* quoque; ut haec scriptura existat: *nec* ——, *non inutilem sane, quem denique causidicum vulgo dicunt*. Ita vox *denique* re-

ut asperioribus verbis parcamus, non inutilem sane litium advocatum, quem denique *causidicum* vulgo vocant; sed virum, cum ingenii natura praestantem, tum vero tot pulcherrimas artes penitus mente complexum, datum tandem rebus humanis, qualem nulla antea vetustas cognoverit, singularem, perfectumque undique, 26 optima sentientem, optimeque dicentem. In hoc quota pars erit, quod aut innocentes tuebitur, aut improborum scelera compescet, aut in pecuniariis quaestionibus veritati contra calumniam aderit? Summus ille quidem in his quoque operibus fuerit, sed maioribus clarius

spicit generaliora illa duo, iisque vocabulum proprium solemni usu subnectit; nam *denique* illud ipsum valet «ut sine ambagibus rem ipsam nominem»: Neque commodiorem voci locum invenias quam ante ipsum nomen. Sed vide an nimis morosi sint VV. DD. in illo *litium advocato*; quo relicto fateor longe commodius positam esse vocem *denique*. Bᴜᴛᴛ. *Causadicum* Ambr. 2. *Vulgo dicant* Flor. *Eum* pro *quum* Camp. *Praestante* Turic. Flor. *Tot* Turic. Camp. omittunt. Placet. Mox *agnoverit* Camp. *Optime sent.* Goth. solus.

26. *His hoc quod apers erit*) Turic. Flor. (hic *asperserit*). *Tuebatur* Turic. Flor. *Aderit* om. Turic. Flor. cum Alm. *Summum* Turic. *Summis* Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *Operibus* om. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. post. ante Ald. — *Sed maioribus*) Sic Turic. Ambr. 2, Guelf. Camp. cum Voss. 1, 3. *In* inserunt reliqui. *Ac pop.* Camp.

25. *Vt asperioribus — parcamus*) *Rabulam*, ut recte monet Pseudo-Turnebus, dicturus erat; vide infra XII, 9, 12.

Non inutilem — advocatum) Vide not. crit.

Causidicum) Ita nonnisi per contemptum nominari eos, quos patroni nomine, nedum omnium honorificentissimo, oratoris non dignaris, docet Burmannus ad eum Petronii locum (c. 46), ubi cum praecone (plane ut ap. Iuv. VI, 438) componitur causidicus. Plane autem apposite ad nostrum locum verba ibi afferuntur Cic. de Orat. I, 46. Non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, qui primum sit huius antistes» etc. Cf. etiam initium Dialogi de oratoribus.

26. *Quota pars — quod*) Imminutionem inesse tali interrogationi exempla probant; nec erat quod Burmannus *quae* optaret prae *quod*. Illud insolentius, quod non adiicitur genitivus, velut *laudis* aut similis; nam sic fere struitur, ut apud Iuvenalem (III, 61.): *quota portio faecis Achaeae* i. Graecorum quidem minimum. Neque tamen ideo reponere velim: *Huius hoc quota pars erit, quod.* Quamquam cf. var. lect.

elucebit, quum regenda senatus consilia, et popularis error ad meliora ducendus. An non talem quendam videtur finxisse Virgilius, quem in seditione vulgi, iam faces et saxa iaculantis, moderatorem dedit? 27

Tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant.

Habemus igitur ante omnia *virum bonum*, post haec adiiciet *dicendi peritum*,

Ille regit dictis animos, et pectora mulcet.

Quid? non in bellis quoque idem ille vir, quem instituimus, si sit ad proelium miles cohortandus, ex mediis sapientiae praeceptis orationem trahet? Nam quomodo pugnam ineuntibus, tot simul metus laboris, dolorum, postremo mortis ipsius exciderint, nisi in eorum locum pietas, et fortitudo, et honesti praesens imago successerit? Quae certe melius persuadebit aliis, qui prius persuaserit sibi. Prodit enim se, quamlibet custodiatur, simulatio: nec unquam tanta fuerit loquen- 28 29

27. *Tale quaedam*) Turic. *Inde sedit.* Turic. — *Dedit*) Goth. Iens. cum Voss. 2, et edd. post. ante Basil. adiiciunt *animi*. Quod, refictum dumtaxat in *animis*, necessarium structurae censeu, quae in illo *dedit* finem non habet. — *Astant*) Hoc, non *adst.*, dare Turic. Camp. diserte moneor. — *Adiiciet*) Sic Turic. (quamquam *adiciet*) Guelf. cum Voss. 3. *Adiecit* reliqui. *Dictis amicos* Flor.

28. *Simul mecum cum laboris*) Turic. Flor. — *Dolorum*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Voss. 2, 3; *doloris* reliqui. *Honesti patris* Iens. e compendiu scripturae, ut recte Gesn. Sed ne in Tarv. quidem recurrit. Inveniebat Regius.

29. *Loquendi*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. c. Goth. Alm. Voss. 2, 3, Obr. *Eloquendi* reliqui. *Non pro ut non* Turic. Flor. Ambr. 2, Camp. *Quae non*

27. *Dedit*) Vide not. crit.

Adiiciet) Promittit quasi hoc noster Virgilium legentibus, modo attendere velint apud poëtam sequentia; et congruit illud quod praecessit praesens *habemus*. Locus est Aen. I, 148.

28. *Pugnam ineuntibus*) Cf. II, 16, 8.

di facultas, ut non titubet atque haereat, quoties ab animo verba dissentiunt. Vir autem malus aliud dicat
30 necesse est, quam sentit. Bonos nunquam honestus sermo deficiet, nunquam rerum optimarum (nam iidem etiam prudentes erunt) inventio: quae etiamsi lenociniis destituta sit, satis tamen natura sua ornatur: nec quid-
31 quam non diserte, quod honeste, dicitur. Quare, iuventus, immo omnis aetas, (neque enim rectae voluntati serum est tempus ullum) totis mentibus huc tendamus, in hoc laboremus: forsan et consummare contingat. Nam si natura non prohibet et esse virum bonum, et esse dicendi peritum: cur non aliquis etiam unus utrumque consequi possit? cur autem non se quisque speret
32 fore illum aliquem? Ad quod si vires ingenii non suffecerint, tamen ad quem usque modum processerimus,

Obr. *Titubet adhaereat quoties* Flor. Ambr. 2, Guelf. c. Voss. 1, 3; *t. ac h.* reliqui (Spaldingio certum erat eliminare vitiosum *ac*. Eidem tamen *t. haereatque* edi iubenti morem non gessi. Nam qui *et* non posuit post —*et*, eidem *que* obtrudere verebar ante *qu*—. Feci itaque quod unum relictum erat. BVTTM.). *Sub animo* Guelf. Exc. Sant. Mox pro *Vir a. m. aliud* Turic. Flor. *vir bonus in aliis aliud.*

30. *Bonus nunq.*) Ambr. 2. *Bonis n.* Guelf. cum Iens. et edd. post. ante Ald. *Bonos unquam* Turic. et mox iterum *unquam*. *Lenocinii* Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *Tamen satis* Flor. *Dicitur* om. Guelf.

31. *Omnes aetates*) Turic. Flor. (hic quidem *omnis*) Camp. *Omnis aetate* Alm. — *In hoc laboremus*) Sic Camp. *In haec l.* Turic. *In haec elaboraremus* Flor. *In haec elaboremus* Ambr. 2, Guelf. c. Alm. *In hac el.* Goth. Iens. c. Voss. 2, Tarv. *In hoc el.* reliqui; cf. VII, 10, 16; VIII, Prooem. 15; sed et II, 8, 8. *Contingant* Fl. Ambr. 2, Guelf. c. Voss. 1. *Et* post *prohibet* om. Camp c. Stoer. Chouet. Leid. *Bonum* om. Turic. Flor. *Dicidi p.* Turic.

32. *Sufficerent*) Turic. Flor. cum Alm. *Vsque* om. Turic. Flor. c. Alm. *Procul eximatur* Turic. (hic *eximatus*) Flor. Ambr. 2, Guelf. Exc. Sant. Camp. c. Alm. et edd. ante Ald. Correxit Regius. *Animo rem* Turic. Flor. (hic coniunctim) Camp. *Animorum* Ambr. 2, Guelf. c. Iens. Tarv. *Rerum* om. Ald. *Posse* Ambr. 2. *Incidat* Camp. — *Contigit*) Sic Turic. Flor. *Contingit* reliqui.

31. *In hoc laboremus*) Mihi quidem dubitatione caret hoc esse accusativum, pro quo Senec. Epist. 108 *in rem unam laboremus* affert Burm. et idem Cic. ad Fam. V, 12, p. Ald. 68, b, *in eo genere laborarunt* alienum hinc agnoscit, cuiusmodi est et nostri locus V, 10, 119; cf. hic not. crit.

meliores erimus ex utroque. Hoc certe prorsus eximatur animo, rerum pulcherrimam eloquentiam cum vitiis mentis posse misceri. Facultas dicendi, si in malos incidit, et ipsa iudicanda est malum: peiores enim illos facit, quibus contigit. Videor mihi audire quosdam, (neque enim deerunt unquam, qui diserti esse, quam boni, malint) illa dicentes: Quid ergo tantum est artis in eloquentia? cur tu de coloribus, et difficilium causarum defensione, nonnihil etiam de confessione loquutus es, nisi aliquando vis ac facultas dicendi expugnat ipsam veritatem? Bonus enim vir non agit nisi bonas causas, eas porro etiam sine doctrina satis per se tuetur veritas ipsa. Quibus ego, quum de meo primum opere respondero, etiam pro boni viri officio, si quando eum ad defensionem nocentium ratio duxerit, satisfaciam. Tractare enim, quomodo aut pro falsis, aut etiam pro iniustis aliquando dicatur, non est inutile, vel propter hoc solum, ut ea facilius et deprehendamus, et refellamus; quemadmodum remedia melius adhibebit, cui nota, quae nocent, fuerint. Neque enim Academici, quum in utramque disseruerunt partem, non secundum 33 34 35

33. *Neque enim*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp.; cf. XI, 3, 161. *Dicerent unquam* Turic. *Erunt u.* Guelf. Exc. Sant. *Diserti essent* Flor. *Malunt* Goth. (tac. Gesn.). *Custode* pro *cur tu de* Flor. *Etiam defensione* Turic. Flor. c. Alm. *E. de confesso* reliqui. Nostrum e coniectura. *Est* pro *es* Turic. Flor. Ambr. 2, cum Bern. — *Ac facultas*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. (a sec. m.); *et f.* reliqui. *Ipsa in veritate* Turic. Flor.

34. *Opere spondebo*) Turic. Flor. *O. respondebo* Alm.

Tractare) Sic Turic. Flor. Camp. c. Alm. *Protractare* Ambr. 2, c. Bern. Iens. Tarv. *Pertractare* reliqui. *Facilius non deprendamus refellamus* Turic. *F. ut deprendamus r.* Flor. *F. e. deprendamus e. r.* Camp.

35. *In utraque*) Turic. — *Disseruerunt*) Sic Camp. *Dissenserunt* Turic. Flor. *Differunt* Goth. (tac. Gesn.). *Dixerunt* Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *Disserunt*, suadente Regio, reliqui. — *Vivent*) Sic Turic. Flor. Camp. *Vivunt* reliqui. — *Nec Carneades*) Sic Turic. Flor. Camp. Goth. (tac. Gesn.). *Ne C.*

32. *Rerum pulcherrimam*) Cf. I, 12, 16.

33. *Nonnihil — confessione*) Velut IV, 2, 68—75; XI, 1, 76.

alteram vivent: nec Carneades ille, qui Romae audiente Censorio Catone non minoribus viribus contra iustitiam dicitur disseruisse, quam pridie pro iustitia dixerat, iniustus ipse vir fuit. Verum et *virtus* quid sit, adversa ei *malitia* detegit, et *aequitas* fit ex *iniqui* contemplatione manifestior, et plurima contrariis probantur. Debent ergo oratori sic esse adversariorum nota consilia, 36 ut hostium imperatori. Verum et illud, quod prima propositione durum videtur, potest afferre ratio, ut *vir bonus* in defensione causae velit auferre aliquando iudici veritatem. Quod si quis a me proponi mirabitur, (quamquam non est haec mea proprie sententia, sed eorum, quos gravissimos sapientiae magistros aetas vetus credidit) sic iudicet, pleraque esse, quae non tam factis, 37 quam causis eorum, vel honesta fiant, vel turpia. Nam si *hominem occidere*, saepe virtus, *liberos necare*, nonnunquam pulcherrimum est; asperiora quaedam adhuc dictu, si communis utilitas exegerit, facere conceditur: ne hoc quidem nudum est intuendum, qualem causam vir bonus, sed etiam quare, et qua mente, defendat. 38 Ac primum concedant mihi omnes oportet, quod Stoi-

Ambr. 2, Guelf. *Nec Arn.* Voss. 3. *Neque C.* reliqui. *Minoribus verbis* Camp. *Ei malitiae* Flor. *Ex iniquae contemplatio* Turic. Flor. *Contra his prob.* Turic. c. Alm.

36. *Iudicii veritatem*) Turic. Flor. *Sic iudicent* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. c. Goth. Voss. 1, 2, 3; nec displicet Burmanno ob antecedens *si quis*. Ego errore natum suspicor eorum, qui hoc cum gravissimis illis struerent.

37. *Pulch. esse*) Turic. Camp. *Quidem unum quam intelligendum qualem* Turic. Flor. c. Alm. *Q. nondum e. i. q.* Iens. Tarv. *Intuendum* om. Voss. 1, 3. Suspicor e recepta *unquam* excidisse post *nudum*.

35. *Carneades—dicitur disseruisse*) Cf. ad II, 15, 23. Consulatum autem, qui haec fusius narrat. Lactant. Div. Instit. V, 13, et 16.

36. *Auferre — iudici veritatem*) Cf. IV, 5, 6: « quos gravissimos — aetas vetus credidit » inter eos in primis censendus videtur Panaetius ex loco Ciceronis de Off. II, 14 extr.; cf. noster II, 17, 26 seqq.

37. *Hominem occidere — necare*) Sp. Ahalae, Scipionis Nasicae, Bruti Manlii exempla animo obversantur.

corum quoque asperrimi confitentur, facturum aliquando virum bonum, ut mendacium dicat, et quidem nonnunquam levioribus causis: ut in pueris aegrotantibus, utilitatis eorum gratia multa fingimus, multa non facturi promittimus: nedum si ab homine occidendo 39 grassator avertendus sit, aut hostis pro salute patriae fallendus: ut hoc, quod alias in servis quoque reprehendendum est, sit alias in ipso sapiente laudandum. Id si constiterit, multa iam video posse evenire, propter quae orator bene suscipiat tale causae genus, quale, remota ratione honesta, non recepisset. Nec hoc dico, 40

38. *Vti pueris*) Obr. non necessaria mutationa. *Non factura* Turic. Flor. cum Audreana. *Non futura* Camp.

39. *In seris*] Turic. o. Alm. *Respondendus e. s. alius i. i. s. laudandus* Turic. Flor. c. Alm. *Alias in — est, sit* om. in Voss. 2, retinet Goth. — *Recepisset*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Exc. Sant. Camp. c. Goth. Voss. 1, 2, 3, Bern. *Suscepisset* reliqui, concinnitatis gratia.

40. *Sed ne hoc*) Pro *nec hoc* Turic. Flor. c. Alm. Habet duritiei aliquantum in sono *nec hoc*, in quo aliquoties variare codd. vidimus; cf. IV, 2, 93; IX, 3, 97. Malim *neque h. Tametsi mediocris* Flor. Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) c. Bern. pessime, et spero immunem revera erroris Turic. *Inde pietas* Guelf. cum Bern. Subiicitur *non* continno ante *nihil* a Gesnero solo, non quidem, ut videtur, per sphalma, sed ut succurreretur tenebris sententiae. *Nihil dubitare linquamus* Turic. Flor. c. Alm. — *Nolet*) Sic Goth. Iens. cum

38. *Vt mendacium dicat*) Cf. II, 17, 27. Exempla recte dissimulandae veritatis habet etiam Plato in lib. II reipubl. p. 382, Steph.

39. *Nedum*) Hic longius quid inserendum est cogitatione legentis, velut *ut sit vetitum mentiri*. Nam ut nunc est, exspectabas potius: *sed multo magis etiam*, quod referretur ad *levioribus causis* (Et hoc monet Capper.). Est anacoluthiae quiddam in hac structura voculae *nedum*, quale, sed mollius illud, apud Livium X, 32, 4, demonstrat Drakenborchus; (cf. et Liv. XLV, 29, 2, et Oudend. ad Sueton. Galb. 5). Propius etiam nostro Liv. VII, 4, 3, « quem armorum etiam pro patria satietas teneret, *nedum* adversus patriam ».

40 Impeditus locus, cuius explanatio quum neque Spaldingiu neque mihi successisset, Bueckhium etiam consultavi. Is eum, qui unus verus sit, sensum emergere posse negavit, nisi haec, *Nec hoc dico pro patre, fratre, amico periclitantibus*, iungantur, illa autem, *quia severiores sequi placet leges*, seorsim dicta et praeoccupata ibi existimentur, quum vera eorum ad normam logices sedes sit post verbum *periclitantibus*. Omnia autem plenioribus verbis sic esse explicanda: «Neque hoc ita dico, quasi pro patre, fratre, amico periclitau-

quia severiores sequi placet leges, pro patre, fratre, amico periclitantibus; tametsi non mediocris haesitatio est, hinc *iustitiae* proposita imagine, inde *pietatis*. Nihil dubii relinquamus. Sit aliquis insidiatus tyranno, atque ob id reus: utrumne salvum eum nolet is, qui a nobis finitur, orator? an, si tuendum susceperit, non tam falsis defendet, quam qui apud iudices malam 41 causam tuetur? Quid si quaedam bene facta damnaturus est iudex, nisi ea non esse facta convicerimus: non vel hoc modo servabit orator non innocentem modo, sed etiam laudabilem civem? Quod si quaedam iusta natura, sed conditione temporum inutilia civitati sciemus: nonne utemur arte dicendi, bona quidem. sed 42 malis artibus simili? Ad hoc nemo dubitabit, quin, si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint,

edd. post. ante Gryph. (nisi quod Basil. *volet*) acc. Obr. *Nollet* reliqui; conf. §. 3. *Defendet qui apud quam iudices* Turic. *Multam causam* Toric. Flor.

41. *Quodsi quaedam bene*) Toric. Mox in altero membro *quid si quidem* Turic. Flor. *Iuxta* Turic. *Matura* Guelf. *Artibus similia* Ambr. 2, Camp. c. Voss. 1, 3. *A. simillima* Goth. Iens. (tac. Gesn.) c. edd. ante Burm. exc. Stoer. Chouet. Leid.

42. *Ad hoc*) Sic libri omnes ante Burm. qui *At h.* e marg. Basil. obsequente solo Gesnero. — *Quid si noc*) Turic. (qui et *dubitavit*) Flor. *Quando s. n.* Iens. c. edd. post. ante Ald. Correxit Regius. *Mutari bonam* Turic. Flor. *Imitare b.* Camp. *Inter conced.* Turic. Prius omittunt Ambr. 2, Guelf. c. Voss. 1, 2, 3. Erat profacto *interim*.

tibus reveraque noxiis contra veritatem et iustitiam dicere liceat: severiorem enim in talibus legem sequi mibi etiam placet: tametsi non mediocris haesitatio sit, ipsa pietate contra iustitiam nitente: ut facile fortasse sit in hoc etiam genere causam fingere, quae plerisque ad demonstranda illa satisfaciat. Sed ponamus exemplum extra omnem dubitationis ansam positum». Esse autem banc veram sententiarum seriem, mihi quidem plane exploratum est; neque breviloquentiam in illis, *neque hoc dico* *pro patre* etc., moratorum quemquam iudico, immo ne ipsam quidem illam transpositionem, modo pro *quia* scriptum esset *nam*. Quare integrum aliis relinquo iudicium, an *quia* etiam eo modo usurpari possit, an eius loco *nam*, vel si mavis *quia* reponendum sit. Bvtт.

Vtrumne) Amat vocem noster; cf. V, 11, 28.

42. *Ad hoc*) Est transeundi formula, potestate ea, quam vidimus VI, 3, 6, et passim.

sicut posse interdum conceditur, salvos esse magis e republica sit, quam puniri. Si liqueat igitur oratori, futurum bonum virum, cui vera obiiciantur, non id aget, ut salvus sit? Da nunc, ut crimine manifesto [43] prematur dux bonus, et sine quo vincere hostem civitas non possit: nonne ei communis utilitas oratorem advocabit? Certe Fabricius Cornelium Rufinum, et alioqui malum civem, et sibi inimicum, tamen, quia utilem sciebat ducem, imminente bello palam consulem suffragio suo fecit: idque admirantibus quibusdam respondit, *A cive se spoliari malle, quam ab hoste venire*. Ita, si fuisset orator, non defendisset eundem Rufinum vel manifesti peculatus reum? Multa dici possunt similia, [44] sed vel unum ex iis quodlibet sufficit. Non enim hoc agimus, ut istud illi, quem formamus, viro saepe sit

Esse magis) Sic Turic. Flor. c. Voss. 1. *Eos* inserunt reliqui. *Et rempublicam* Turic. Flor. *Vtile rei p.* (omisso *sit*) Camp. *Liceat* Turic. Flor. c. Alm.; cf. IV, 2, 83. — *Virum tum vera* Flor. Camp. *V. tunc v.* Ambr. 2, Guelf. Exc. Sant. c. Voss. 1. *V. cum v.* Goth. c. Voss. 2, Vall. et edd. ante Ald. *Ad aget et salvus* Turic. *Et* ex Alm. quoque affertur.

43. *Hostem*) Sic Colbert. MS. et Obr. curis secundis. *Hostes* Camp. *Honestem* Ambr. 2. *Honeste* reliqui. *Non posset* Turic. Flor. *Nonne comm.* Turic. Flor. c. Alm. *Nonne ei c.* reliqui. Nostrum e conj.; cf. XI, 3, 87. Videtur noster magis amare simplex, ut modo aliquoties posuit. *Advacavit* Turic. *Advocabitur* Guelf. *Ruffum* Iens. c. edd. post. ante Ald. ut et iterum. — *Et alioqui*) Sic Turic. Guelf. Goth. Camp. et adoptavit Gesn. *Et alios qui* Flor. *Et aliqui* Ambr. 2. *Et alioquin* Voss. 3. *Et aliquando* Iens. cum edd. post. ante Ald. *Alioqui et*, de coniectura Regii, reliqui; ad quorum unum vel alterum quum collati sint codices MSS., eos qui silentur dixeris dare inversum hunc ordinem; quod mihi tamen non fit probabile. *Quem* pro *civem* Turic. Flor. c. Alm. *Vtile* Turic. Flor. *Idque admirantibus*) Sic nos e conj. *Atque adm.* Turic. Flor. Camp. *Atque id adm.* Goth. cum reliquis, ut suspicor, quos *atque adm.* dare Burmannus refert, ante Basil. *Atque id mirantibus* reliqui, nimia operose. *Spoliare* Camp. — *Ita, si*) Sic Turic. Flor. Camp. cum edd. (de Iens. tac. Gesn.) ante Ald. *Hic* inserunt reliqui.

44. *Dici possent*) Iens. c. edd. post. ante Gryph. *Ex iis.* Sic Turic. Ambr. 2, Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) c. edd. ante Basil. *Ex his* reliqui. *Viro re sit facienda* Turic. Flor. *Saepe* tantum om. Camp.

43. *Fabricius Cornelium*) Vide Cic. de Or. II, 66; item Gell. IV, 8.

faciendum: sed ut, si talis coëgerit ratio, sit tamen vera finitio, *oratorem esse virum bonum*, *dicendi peritum*.
45 Praecipere vero ac discere quomodo etiam probatione difficilia tractentur, necessarium est. Nam frequenter etiam optimae causae similes sunt malis, et innocens reus multis verisimilibus premitur: quo fit, ut eadem actionis ratione defendendus sit, qua, si nocens esset. Iam innumerabilia sunt bonis causis malisque communia, *testes*, *literae*, *suspiciones*, *opiniones*. Non aliter autem verisimilia, quam vera, et confirmantur et refelluntur. Quapropter, ut res feret, flectetur oratio, manente honesta voluntate.

II. Quando igitur orator est *vir bonus*, is autem citra

45. *Praecipue*) Guelf. (cf. VI, 5, 2) omissis mox *necessarium est*. Sed Turic. Flor. *necessario est* cum Alm. *Necesse est* Goth. Iens. c. edd. post. ante Gibs. exc. Ald. (cf. V, 10, 69). Tuentur nostrum Ambr. 2, Camp.

Virisimil.) Bis Ambr. 2. *Eadem responsionis accommodatione* Obr. mira libidine. — *Def. sit*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Stoer. acc. Roll. *S. d.* reliqui. *Causis in aliisque in aliisque* c. Turic. Flor. (sed hic nonnisi semel). *Animi* post *opiniones* inserit Camp. *Et* ante *conf.* om. Ambr. 2, Guelf. c. Voss. 3, Bern. *Refellentur* Turic. Flor. Solum *confirmantur* dat Obr. non ex typographi quidem sphalmate. *Vt referet* Turic. Flor. *V. r. ferret* Ambr. 2. *V. r. fieret* Guelf. *Flectatur* Guelf. c. Goth. Obr. *Oratio non manente h.* Toric. Flor. Camp. c. Bodl. et Audreana. *Oratio, vero manente, et h.* ed. Obr. Apparet, quantum nocuerit in o desinens vocabulum. *Hon. vol.* om. Ambr. 2.

Inscriptio: *Cognoscenda oratori quibus mores formantur* Turic. Ambr. 2 (hic literis uncial.), Guelf. (hic *formentur*) Goth. (hic c. *esse*. *o.* — *formentur*). Vt Goth. etiam Iens. c. edd. post. ante Obr. acc. Burm. Cappèr. In Flor. nulla memoratur.

1. *Igitur ut oratores vir*) Turic. Quid hoc loco significet nota, non exputo.

44. *Si talis*) Malim *si talia*. (Mihi, ob nexum sententiarum, praestabilior videtur vulgata, in qua verbum spectat ad *oratorem*. BVTT.)

45. *Probatione*) Cave hoc referas ad *tractentur*, sed coniunctum voci *difficilia* accipe *probatu diff.* monente id iam Badio. Neque velim scribi *probationi*; cf. Drak. ad Liv. XLV, 30, 2.

Iam innumerabilia) Hic nemo de substituendo *Nam* cogitet, ut hoc imputetur neglectui illi nostri scriptoris solito: sed *Iam* non modo transitum facit, sed novi quid adiungit, significatque *praeterea*, *insuper*; cf. nos ad VI, 4, 9; item Drakenb. ad Liv. III, 34, 8.

virtutem intelligi non potest; virtus, etiamsi quosdam impetus ex natura sumit, tamen perficienda doctrina est: *mores* ante omnia oratori studiis erunt excolendi, atque omnis honesti iustique disciplina pertractanda, sine qua nemo nec vir bonus esse, nec dicendi peritus potest. Nisi forte accedimus iis, qui natura constare 2 mores, et nihil adiuvari disciplina putant: scilicet, ut ea quae manu fiunt, atque eorum etiam contemptissima, confiteantur egere doctoribus: virtutem vero, qua nihil homini, quo ad deos immortales propius accederet, datum est, obviam et illaboratam; tantum quia nati simus, habeamus. Abstinens erit, qui id ipsum, quid 3

Oratori ante omnia Camp. *Excolenda* Turic. *Honestius utique* Flor. *Qua omnia cur bonus* Turic.

2. *Accedimus*) Sic Goth. (tac. Gesn.) Camp. c. Voss. 2. *Accidimus* Turic. *Accedamus* Ambr. 2, Guelf. c. Voss. 3, Bern. *Accedamus* reliqui. *Is qui* Ambr. 2. *Cui* solum Turic.

Ea quae) Sic Turic. Flor. c. Alm. *Quidem* inserunt reliqui. *Fiant at quae eorum* Camp. *Regere doct.* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. c. Voss. 1, 3, Bern. *Quo nihil* Turic. *Quo ad eos* Turic. *Quod ad d.* Ambr. 2, Guelf. Exc. Santen. c. Voss. 1, Bern. *Accedat* Camp. c. edd. ante Bad. *Accedere* Basil. qui et modo *quoad* iunctim. *Obv. illab.* omisso *et* Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) c. Voss. 1, 2, 3. *Nati sumus* Camp. c. Goth. et edd. (nisi quod Iens. Tarv. *nacti*) ante Stoer.

3. *Qui id ipsum*) Omittere dicitur Flor.; sed Turic. *quid ipsum*, post quae repetit ex antecedd. haec *tantum quia — abstinens erit* et continuo pergit *quid sit a.* Aut igitur librarius Flor. codicis, aut is qui hunc contulit, eandem repetitionem ante oculos habens, aberravit. Sed *id ipsum* abest a Camp. Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil. quorum Iens. (tac. Gesn.) Tarv. *quicquid sit.* — *Ignoret*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Exc. Sant. Goth. (err. Gesn.) c. Alm. Voss. 1, 2, 3, Obr. *Ignoraret* Camp. quod sibi repertum correxit Regius *ignorarit*, obsequentibus reliquis. *Ratione purgationis* Turic. Flor. c. Alm. ex errore illo perperam continuandi; cf. V, 9, 13. *R. pugnaverit* Goth. (tac. Gesn.) c. Voss. 2, Gryph. 1536; cf. VII, 1, 12. Mox *virtus* pro *iustus* Guelf. — *Nunquam eruditiore*) Sic nos e conj. Nam Turic. Flor. *quam* e. cum Alm. *Num* e. Ambr. 2. *Nun* e. Guelf. *Non e.* reliqui. — *Tractarit*) Sic Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. c. Alm. Voss. 3. *Tractaverit* reliqui. — *Parvum*) Sic nos e conj. *Pavorem* Turic. Flor. c. Alm. *Parum* reliqui; cf. I, 1, 18. *Quibus non facile* Iens. Tarv. *Q. tam non f.* Locat. Ven. Rusc.

1. *Virtus — doctrina est*) Cf. haec etiam citantem Valckenaer. ad Hipp. v. 79, pag. 174; *mores excolendi* sunt apud nostrum IV, Pro. 3.

sit abstinentia, ignoret? Et fortis, qui metus doloris, mortis, superstitionis, nulla ratione purgaverit? Et iustus, qui aequi bonique tractatum, qui leges, quae natura sunt omnibus datae, quaeque propriae populis et gentibus constitutae, nunquam eruditiore aliquo sermone tractarit? O quam istud parvum putant, quibus tam facile videtur! Sed hoc transeo, de quo neminem, qui literas vel primis, ut aiunt, labris degustarit, dubitaturum puto. Ad illud sequens praevertar, ne dicendi quidem satis peritum fore, qui non et naturae vim omnem penitus perspexerit, et mores praeceptis ac ratione formarit. Neque enim frustra in tertio de Oratore libro L. Crassus cuncta, quae *de aequo, iusto, vero, bono*, deque iis, quae sunt contra posita, dicantur,

4. *Degustaret*) Ambr. 2, c. Voss. 1. *Degustaverit* Goth. (tac. Gesn.). *Ad aliud* Camp. — *Praevertar*) Sic Ambr. 2 (nisi quod *pre*), Ohr. *Praevertat* Guelf. *Revertar* reliqui. Pro sincera illa scriptura, quam et Burmannus tuetur ad Gronov. not. in Plin. XXXVIII, 8, ablegans, deserendi fuerunt vel optimi codd. *Nec* pro *ne* Turic. Flor. Camp. *Satis* om. Guelf. *Fore* om. Turic. Flor. Camp. *Moris* Flor. *Morum* Camp. *Formaret* Flor. *Firmarit* Goth. (tac. Gesn.). *Firmavit* Camp.; cf. X, 1, 1, at Drakenb. ad Liv. VIII, 35, 9. Hic quidem *formare*, tenui discrimine tamen, praestat.

5. *Dicantur*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. c. Ohr. *Dicuntur* reliqui. *Adfirmate philosophos* Turic. qui volebat, opinor, *a. et ph.* Mox *cum ad dic.* Turic. Flor. c. Alm. *Vti rhetorum* om. Flor. sed lacuna relicta. *Iam*

3. *Tractatum — tractarit*) Hic quidem insigniter sui oblitus erat noster, et gravius etiam peccavit quam in «*modo* illo *modo* terminato» IX, 4, 125; *tractatum* autem *aequi* dicere in primis amat, velut hic §. 15, 16; XII, 1, 8; V, 10, 72, 118. In genere de disputatione philosophica hic §. 19, *tractatum*.

4. *De quo neminem — dubitaturum puto*) Quid igitur, censes illos, Fabi, qui virtutem doceri negarunt gravissimi veterum philosophorum? Sed qui virtutis artem nullam agnoscerent, ii nostro videbantur quales qui nullam eloquentiae; cf. II, 21, 3.

Ad illud — praevertar) Duplicem disciplinae moralis utilitatem descripserat §. 1. *Illud sequens* plane sic dicitur, ut IV, 5, 13, *praeverti* est *potius se convertere*, quod Pliniorum uterque (cf. not. erit.) usurpat, et videtur huius maxime aetatis fuisse, ut docent Lexica, quamquam Horatius iam posuit Serm. I, 3, 38.

5. *Tertio de Or. libro*) C. 19, 27, 31, postremo tamen maxime.

propria esse oratoris affirmat: ac philosophos, quum ea dicendi viribus tuentur, uti rhetorum armis, non suis. Idem tamen confitetur, ea iam esse a philosophia petenda, videlicet quia magis haec illi videtur in possessione earum rerum fuisse. Hinc etiam illud est, quod 6 Cicero pluribus et libris et epistolis testatur, dicendi facultatem ex intimis sapientiae fontibus fluere: ideoque aliquandiu praeceptores eosdem fuisse morum atque dicendi. Quapropter haec exhortatio mea non eo pertinet, ut esse oratorem philosophum velim: quando non alia vitae secta longius a civilibus officiis, atque ab omni munere oratoris recessit. Nam quis philosopho- 7 rum aut in iudiciis frequens, aut clarus in concionibus fuit? Quis denique in ipsa, quam maxime plerique

philosophia Turic. Flor. (quamquam ab boc abesse *a* diserte non monetur) Camp. c. Alm. *Magis h. i. videtur in* om. Turic. Flor. c. Alm.

6. *Et libris*) Sic Toric. Flor. Camp. c. Alm. *Et* om. reliqui. *Epistolis* om. Guelf. *Aliquando diu* Camp. *Hoc exertatio* Turic. *Haec cohortatio* Guelf. Exc. Saut. *Mea* mox abesse dicitur ab Alm. Voss. 3. Mei quidem libri non desiderant.

7. *Ac iud.*) Pro *aut in i.* Turic. (qui et *iudicis*) Flor. *Plerique eorum vitandam praecipiunt* ex praepostero Regii monitu Bad. Basil. Gryph. Gibs. Obr. Roll. praeter aliquot edd. Burmanno memoratas. —*Atqui*) Sic Iens. (tac. Gesn.) cum edd. post. ante Leid. acc. Gibs. Obr. *Atque* reliqui; cf. IX, 4, 139; VIII, 6, 32; VIII Pro. 27. *Eo illum* Ambr. 2, Guelf. Iens. (tac. Gesn.) Tarv. c. Leid. *Se* ante *vere* ins. Ald. de conj. Regii.

6. *Cicero — testatur*) Loca demonstrare longum est. Sed ex epistolis velim plura mibi in promptu esse. Nunc unum, quod huc traham, reperio in epistola ad Catonem (famil. XV, 4 extr.), ubi et ab illo et a se ipso philosophiam in forum atque in rempublicam deductam esse ait. E *libris* magna exemplorum copia suppeditat, et boc quidem de iuncto officio pbilosophi et oratoris, de Orat. III, 15, ubi cf. nostri I, Prooe. 13, sicuti et in omni hac cum philosophis quasi lite. In *fontibus sapientiae* ad partes vocandus locus Tuscul. I, 3, extr; item quodammodo Orat. c. 21.

Oratorem philosophum) Quod hic Gesnerus agnoscit Domitiani demerendi studium, de eo egimus ad I, Pro. 15; Pithoeus commodum demonstrat Macrobii verba in Somn. Sc. II, 17: « Soli — sapientiae otio deditos ut abunde Graecia tulit, ita Roma nescivit » (quamquam ibi mendose vulgatur *non nescivit*, quod inepte tuetur Pontanus); cf. et XI, 1, 35.

7. *Quam — praecipiunt*) Qui hic aliquid inserendum desiderarunt, ve

praecipiunt, reipublicae administratione versatus est? Atqui ego illum, quem instituo, Romanum quendam velim esse sapientem, qui non secretis disputationibus, sed rerum experimentis atque operibus, vere civilem
8 virum exhibeat. Sed quia deserta ab his, qui se ad eloquentiam contulerunt, studia sapientiae, non iam in actu suo atque in hac fori luce versantur, sed in porticus et in gymnasia primum, mox in conventus scholarum recesserunt; id quod est oratori necessarium,

8. *Ab his*) Sic Turic. Ambr. 2. Camp. *Ab iis* reliqui *De quis* pro *qui se* Turic. *Studii sap.* Turic. Flor. *Actus suu* Turic. — *Et in gymnasia*) Sic Camp. et latet praepositio in hisce Turic. Flor. *porticu sed ingenii si a* (Floc. *in genus ia*). *Nec adiciendi* Flor. Ambe. 2. *Nec adicendum* Voss. 1. *N. adiiciendum* Voss. 3. *N. adiicendi* Bern. *N. adiiciendi* Iens. (tac. Gesu.) Tarv. *Trad. et ab* Goth. (tac. Gesn.). *Ab his* Camp. *Necessarium est* Turic. Flor. Camp. c. Alm. *Quos* om. Ambr. 2. *Evolvendis*) Sic Camp. *Volendi* Turic. Flor. *Volvendi* Alm. *Evolvendi*, dirempta a proximis sententia, reliqui. — *Auctoribus*) Sic Turic. Camp. *Ductoribus* Flor. *Auctores* reliqui. Mox peo *ut oratoris* Turic. Flor. *auctoribus*.

lut *vitandam, fugiendam*, ii *praecipere* dictum putaverunt velut *suadere*, ita ut in recepta scriptura philusophi illi reip. administrationem *suscipiendam* praeciperent. Et usurpatur ita sane verbum, ut I, 1, 16; *idem praeceperunt*, item §. 34; I, 10, 29; *si — studium* (musices) — *praeciperem*, ibid. §. 31, *hanc a me praecipi*. Sed est et *artem praecipere* pro *a. docere*, eius praecepta dare, ut nostru X, 1, 69, *quae praecipimus*, et Ovid. Trist. II, 486, *artem nandi praecipit*: nam *oratoriam artem praecipere*, quod ex nostro ponit in Thesauro Gesuerus, non invenio. Frequentius eo tamen est *praecipere de arte*, ut mox §. 9. Multi autem philosophi reipublicae administrandae praecepta dederunt, Phormiones quidam Hannibalem instituentes visi illi nostro praeceptori, qui aversatue umbratiles doctores. Sententiam recte tenuit Gedoynus, quum Burm. et Cappee. aberrarint.

Romanum sapientem) Non Graeculi cuiusdam similem; sicuti noster dixit *Romanum pudorem* VIII, 3, 39. Mox *exhibere*, quod struitur sine *se*, quomodu *praestare* usurpatur, defendit exemplis Burmannus Iustin. VIII, 4; XXVII, 2; cf. et Oudend. et Wolf. ad Sueton. Vitell. 17; *vere civilem virum* habes et I, Pro. 10; item XI, 1, 35, hic §. 21.

8. *In actu suo*) Vbi id ipsum agitur, quod studia illa praecipiunt. Ita rationem pronominis reddere videne.

In porticus — scholarum) Primum quae apud veteres Graecos fuerit philosophiae conditio, mox, quae apud Romanos suoque tempore declarat. Bene autem Stoicam a reliquis sectis secernit, quoniam ea sola non in gymnasio.

nec a dicendi praeceptoribus traditur, ab iis petere nimirum necesse est, apud quos remansit, evolvendis penitus auctoribus, qui de *virtute* praecipiunt; ut oratoris vita cum scientia divinarum rerum sit humanarumque coniuncta. Quae ipsae quanto maiores ac pul- 9 chriores viderentur, si illas ii docerent, qui etiam eloqui praestantissime possent? Vtinamque sit tempus unquam, quo perfectus aliquis, qualem optamus, orator hanc artem superbo nomine et vitiis quorundam bona eius corrumpentium invisam, vindicet sibi, ac, velut rebus repetitis, in corpus eloquentiae adducat. Quae quidem 10 quum sit in tres divisa partes, *naturalem*, *moralem*, *rationalem*: qua tandem non est cum oratoris opere

9. *Mai. hic pulchr. videretur*) Turic. *Si illa si doceretur* Turic. Flor. *Si illas l. doc.* Ambr. 2. *Si illa scilicet d.* Guelf. c. marg. Basil. *Possunt* Flor. c. Gryph. et posterr. ante Obr. acc. Roll. *Vtinam* sine *que* Guelf.; cf. VI, 3, 5. *Hanc artem*) Sic Ambr. 2. Guelf. c. Obr. *H. partem* reliqui; cf. XII, 1, 16. Volgata ob eas quae mox (§. 10) sunt *tres partes* ferri nequit. *Vindicent* Flor. Ad huius §. vocem *Vtinamque* desinit commentarius Regianus.

10. *In tristis d.*) Flor. — *Qua tandem*) Sic Ambr. 2, Guelf. c. Bern. *Quam tamen* Turic. *Quae tamen* Flor. Camp. c. Alm. *Quae tandem* reliqui. *Agimus* Turic. Flor. Camp. *In verbis* om. Turic. Flor. *Cuiuscumque* Turic. Goth. (luc. Gesn.). *Nosset amb.* Turic. Flor. (hic a pr. m. *noscet*). *Nosce et a.* Ald. — *Oratorum est*) Sic Tur. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. c. Alm. Voss. 1, 3, Bern. *Oratoris est* reliqui.

Scientia — humanarumque) Nota veterum sapientiae definitio; cf. Cic. de Offic. II, 2; Tuscul. IV, 26. Diligenter autem hoc loco *vita* cum *scientia* componitur.

9. *Vtinamque — unquam*) Posterius recte tuetur Badius contra Regium negantem citra negationem poni. Sed ea ipsa est in interrogatione; qualem frequentissimam demonstrat idem Badius in illis *en erit nunquam Ille dies* Virg. Ecl. VIII, 7. De hac forma Burmannus ablegat ad I. F. Gronovium ad Liv. XXX, 21, 8. Sed tractavit iam Erythraeus in Indice Virgil. v. *unquam*. Optime *unquam* restitutum Ovidii versui Amor. I, 6, 25 ab Heinsio monet Burm., ut sane nulla nec negatio, nec interrogatio.

Hanc artem) Significat philosophiam, cui nomen ab originis suae modestia deflexum, iamque arrogantiae suspectum (cf. I, Pro. 14) invidiam fecerit. Eius autem triplicem divisionem tetigerat in Prooemio quoque totius operis §. 15. Quarum partium eadem, quae noster (cf. VI, 2, 8), vocabula ponunt Seneca Epist. 89, et Macrobius in fine libelli de Somnio Scipionis; sed hic *rationalem*

coniuncta? Nam ut ordinem retro agamus, de ultima illa, quae tota versatur in verbis, nemo dubitaverit, si et proprietates vocis cuiusque nosse, et ambigua aperire, et perplexa discernere, et de falsis iudicare, et colligere ac resolvere, quae velis, oratorum est.
11 Quamquam ea non tam est minute atque concise in actionibus utendum, quam in disputationibus: quia non docere modo, sed movere etiam ac delectare audientes debet orator: ad quod impetu quoque ac viribus et decore est opus: ut vis amnium maior est altis ripis, multoque gurgitis tractu fluentium, quam tenuis aquae,
12 et obiectu lapillorum resultantis. Et ut palaestrici do-

11. *Causa*) Pro *ea* Guelf.; cf. IV, 1, 19; IX, 4, 63. *Si* pro *est* Turic. Flor. *Consoise* Camp.; cf. XII, 1, 20.

Ac viribus et) Sic Turic. *De v.* et Flor. *Et v. ac* reliqui. *Visu maior* Turic. *Vis aï maior* Voss. 1, 3. *Maiorem* pro *m. est* Ambr. 2, Guelf. *Ripus multosque gurgitis que tenuis* Flor. (omissis *tract. flu.*). *Quem tenuis* Turic. Sed Alm. hic turbare narratur, qui monstra Florentina praeferre est putandus.

12. *Sed ut p.*) Turic. Flor. Camp. *Paestrici* Turic. *Nervos vocant* Camp. c. Andreana, Ald. Bad. Basil. et aliquot Burmanni, qui eandem corruptelam demonstrat ap. Ovid. Am. I, 1, 18; Trist. IV, 4, 4. — *Vt iis*) Sic Ambr. 2, Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) c. edd. ante Basil. *Vitiis* Turic. *Vt his* reliqui. — *Quos didicerunt*) Sic nos ex vestigiis codicum. *Quo didicerunt* Turic. Flor. *Quae didicerunt* Camp. c. Ald. *Qui didicerunt* Iens. (tac. Gesn.) c. edd. ante Ald. *Hi qui didicerunt* Basil. *Ii qui didicerint* reliqui. *Et firmitate et* om. Flor. lacuna relicta. — *Sit copia*) Sic Turic. Flor. c. Alm. *Subsit* c. reliqui, cuiusmodi nihil alibi vidi. *Est* pro *se* Goth. (tac. Gesn.). *Dederint* Guelf. *Efficiantur* Tarv. c. edd. post. ante Ald.

nequaquam, ut cum Seneca Qu., ad dialecticen astringit, verum de *incorporeis* sermonem esse tradit, quum *de motu et immortalitate animae* disputetur, quae naturali philosophiae ab illis impertiuntur. *Corpus* eloquentiae dicitur, cuius quasi membra sint singulae, quas orator mente complectitur, artes (cf. XII, 1, 25).

10. *Si — oratorum est*) Dicitur *si* pro *siquidem*; cf. I, 2, 17; item II, 14, 4, et Drakenb. ad Liv. VII, 13, 6; *colligere ac resolvere*, quae manifesto sibi invicem opponuntur, prius *ratiocinandi*, τοῦ συλλογίζεσθαι, alterum *refutandi* potestate accipienda. In *resolvendo*, cf. V, 13, 12.

11. *Vt vis amnium — resultantis*) Luculentissima similitudo, sed eadem fere alteri V, 14, 31; cf. XII, 10, 25. Minus huc facit, quod comparat Burmannus V, 8, 2, ad quem locum *decurrendi tractum* similibus dicendi generibus e scriptoribus illustrat. In *resultando*, cf. IX, 4, 66, 83; XI, 3, 183; XII, 10, 73; VIII, 3, 56.

ctores illos, quos *numeros* vocant, non idcirco discentibus tradunt, ut iis omnibus, quos didicerunt, in ipso luctandi certamine utantur, (plus enim pondere et firmitate et spiritu agitur) sed ut sit copia illa, ex qua unum aut alterum, cuius se occasio dederit, efficiant: ita haec pars dialectica, sive illam dicere malumus *disputatricem*, ut est utilis saepe et finitionibus et comprehensionibus, et separandis, quae sunt differentia, et resolvenda ambiguitate distinguendo, dividendo, illiciendo, implicando: ita si totum sibi vindicaverit in foro certamen, obstabit melioribus, et sectas ad tenuitatem suam vires ipsa subtilitate consumet. Itaque reperias quosdam in disputando mire callidos, quum ab illa cavillatione discesserint, non magis sufficere in aliquo graviore actu, quam parva quaedam animalia, quae in angustiis mo-

13. *Malumus*) Sic Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. *Maluimus* Goth. (tac. Gesn.) c. Voss. 3 (an 2?). *Malimus* reliqui. *Et est utilis* Goth. (tac. Gesn.). *Differentiae* Turic. Flor. Camp. — *Ambig. disting.*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) c. edd. ante Bad. exc. Rusc. *Et* inserunt reliqui. *Dividendo* om. Turic. (qui *distigendo inliciendo*) Flor. Guelf. c. Alm. *Obstavit* Turic. Flor. (ut et Flur. §. 31, *debevit*). *Sectans* Camp. *Consumat* Turic. Flor. Camp.

14. *Quosdam reperies*) Floril. Sant. integram et diremptam sententiam efficiens. *In disputatione* et mox *cum vero ab i.* idem. *C. ab illa vero* Goth. c. Alm. Voss. 1, 2, Iens. et edd. post. ante Stoer. *Sufficiunt* Floril. Sant. *Discesserit* Turic. *Prava* Camp. *Angustis* Turic. *In campo* Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. post. ante Basil.

12. *Quos numeros vocant*) Cf. X, 1, 4.

Vaum aut alterum—efficiant) Pronomina plane sunt masculino genere accipienda et ad *numeros* referenda; unde eo deducor, ut pro *efficiant* reponere velim *effingant*; cf. XI, 3, 181.

13. *Disputatricem*) Cf. II, 20, 7; item VII, 3, 14, ubi *cavillatrix*, et totus ille locus a §. 12 — 17, sicuti alter quoque IV, 5, 25, quibus eadem fere hisce nostris disputantur contra nimiam dialectices diligentiam. Libro quarto etiam, ut hic, *secandi* verbo operositas dividendi notatur §. 6, 25. Quo magis conciliemur usui huic insolentiori *sectas vires* dicendi; vide et V, 10, 90; V, 11, 30.

Comprehensionibus) Recte Capper. hanc vocem illustrat remittendo lectorem ad II, 15, 1, 11; vide nos ad XI, 1, 51.

14. *Quam parva—deprehenduntur*)

15 bilia, campo deprehenduntur. Iam quidem pars illa *moralis*, quae dicitur *Ethice*, certe tota oratori est accommodata. Nam in tanta causarum (sicut superioribus libris diximus) varietate, quum alia coniectura quaerantur, alia finitionibus concludantur, alia iure summoveantur, vel transferantur, alia colligantur, vel

15. *Quidem*) Om. Goth. (tac. Gesn.). *Et haec et certe* Guelf. *Et hic certe* Flor. *Et hic e certe* Ambr. 2. *Certe* om. Camp. *T. o. e. decommodata* Flor. *T. oratoris e. accommodata* Bern. *T. oratori est. Nam* Ambr. 2. *T. oratoris est. Nam* Guelf. c. Goth. Iens. et edd. post. ante Ald. recte improbante Bad. quia modo haec forma praecesserit §. 10. *Tota causarum* Locat. Ven. Rusc. — *Sicut superioribus*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. c. Alm. *Sicut in s.* Voss. 3. *Vt in s.* Goth. *Vt s.* reliqui. *Alia — concludantur* om. Turic. Flor. c. Alm. — *Summoveantur*) Sic libri mei omnes Guelf. Goth. Camp. Roll. Gesn. Bip. qui *subm.*; cf. XI, 3, 42. — *Non aliqua in parte*) Sic Camp. *N. aliquam in parti* Turic. *N. a. i. parti* Flor. *In parte non aliqua* Goth. (tac. Gesn.). *N. p. i. a.* reliqui. *Tracti aequi* Turic. *Tracta ae.* Flor. c. Alm. *Repperiantur* Turic. Flor. *Reperiantur* Guelf. c. Iens. et edd. post. ante Stoer. acc. Gibs. Obr. Roll. pessime ignorata ratione genitivi in *aequi ac boni*. *Quis nesciat* Camp. *Sola* om. Camp.

Licebit et hic digitum intendere ad consummatissimam, qua noster pollet, et comparandi et eloquendi proprietatem. Cf. §. 11.

15. *Vel transferantur*) In hisce technicis et veteres solent dormitare interpretes et Burmannus ac Gesnerus securi fere transcurrunt, si quid obiicitur difficultatis. Solus Capper. rei ipsi animum fere intendit, qui ne hic quidem cessavit, sed verum vidisse non est putandus. Monet is, *vel* esse epexegeticum verbi *summovere*, quo manifestius fiat lectori, statum translativum significari illo iure summovente. Hoc autem, ut per se fatuam quandam habet facilitatem somnolento lectori plus iusto indulgentem, ita minime congruit duplici, quod continuo infertur, *vel*. Neque enim quisquam dicet, *vel — concurrant* et *vel — ducantur* interpretando illi *colligantur* inservire. Tantum unicuique liqueat necesse est: recensentur diversa causarum genera, et quidem status 1.° coniecturalis (*c. quaerantur*), 2.° finitivus (*f. concludantur*), 3.° legalis (*i. summoveantur*). Huius quidem tertii status mox singulae quaestiones compareut: 1.° syllogismus (*alia colligantur*; cf. lib. VII, c. 8), 2.° leges contrariae (*ipsa inter se concurrant*; cf. lib. VII, cap. 7), 3.° amphibolia (*in diversum ambiguitate ducantur*; cf. lib. VII, cap. 9). In hoc, qui agitur, censu causarum facile desideres 1.° *qualitatis* statum, 2.° quaestionem legalem *scripti et voluntatis* (cf. lib. VII, cap. 6). Et prior quidem consulto est praetermissus, mox proferendus in illis: *Plerasque—consistant*) Neque enim attinebat probare, qualitatis statum indigere praeceptis philosophiae mora-

ipsa inter se concurrant, vel in diversum ambiguitate ducantur: nulla fere dici potest, cuius non aliqua in parte tractatus aequi ac boni reperiatur. Plerasque vero esse quis nescit, quae totae in sola qualitate consistant? In consiliis vero quae ratio suadendi est ab honesti quaestione seposita? Quid illa etiam pars tertia, quae *laudandi* ac *vituperandi* officiis continetur? Nempe in tractatu recti pravique versatur. An de *iustitia*, *fortitudine*, *abstinentia*, *temperantia*, *pietate* non plurima dicet orator? Sed ille vir bonus, qui haec non vocibus tantum sibi nota atque nominibus aurium tenus in

16. *Est absti quaestione*) Turic. Flor. *E. ab honesta q.* Voss. 1, 3. *Qui in laetitia quae laud.* Turic. Flor. (sed hic *let.* et *que*). *Quin i. e. p. t. q. l.* Ambr. 2, Guelf. e. Voss. 1, Bern. Iens. et edd. post. ante Gryph. (nisi quod Basil. Gryph. 1536, Vidov. *quinetiam illa*). *Quid honesti quae laud.* Camp. mire. *Quid* autem, praeter hunc, solus vindicare videtur Gotb. nisi quod Turic. *qui*, quod fere eum *quid* permutatur. Nec video, quomodo aliter procedat ista per *nempe* inducta sententiae absolutio.

17. *Tantum si bona nota*) Turic. Flor. c. Alm. *T. sed n.* Camp. *Tenus ac* lis, quod sponte intelligitur. De illa autem quaestionis legalis (*scripti et voluntatis*) omissione, alia res est. Ea profecto carere non poterat haec enumeratio, ut esset integra. Quibus ita accurate, ut quidem mihi videor, perpensis, eo adducor, ut aliquo modo obrutam suspicer huius partis mentionem, quae ab ipso scriptore haud dubie fuerit facta. Nam verba *vel transferantur* merem glossam interpretor, profectam illam ab eiusmodi librario, qualem scriptorem Quintilianum Capperonnerius credidit. Accedit quod ne probat quidem *transferendi*, appellationem noster in hac re; cf. III, 6, 68—84. Sed illud quoque in nostri loci scriptura displicet, quod *alia* praemittitur verbo *colligantur*. Apparet enim, quoties *alia* hic ponatur, novum significari statum; cuiusmodi nihil est in *colligendo*, quo species tantum aliqua legalium quaestionum demonstratur i. *syllogismus*. Neque hoc attendit is, qui alioqui satis bene versatus est in hoc loco, Gedoynus. Sed visus est sibi maiorem hic agnoscere divisionem, reddens ita: *les autres enfin sur les lois, dont on fait voir la liaison avec le fait en question par voie de syllogisme*; plurima ille de suo addens ad praecisam scriptoris nostri in hoc loco brevitatem. Censeo igitur, loco illius *alia* hic quoque *vel* reponendum esse. Emendare autem haec tam corrupta ne aggredior quidem, quibus, me quidem iudice, et adiiciendo et subtrahendo nocuerint librarii. Sententiae consuletur talibus fere: *summoveantur, ut vel aliud scriptum ostendatur* (sive mavis *sit*) *voluntas alia*, *vel aliqua colligantur* etc.

usum linguae perceperit, sed qui virtutes ipsas mente

in Turic. Flor. Camp. c. Alm. Andr. Ald. pravo connectendi studio, quum neque copula indigeat sensus, et haec ipsa corruptelam arguat; cf. XII, 1, 29. *Lingua* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. c. Alm. Voss. 1, 2, Vall. *Perceperat* Turic. Flor. c. Alm. *Et qui* Turic. Flor. — *Sentiat*) Sic Turic. Flor. Camp. *Sentiet* reliqui. *Nec in agendo cogitando* Goth. (tac. Gesn.). — *Cogitando laborabit*) Sic Turic. Flor. (nisi quod solito uterque errore —*vit*); *ita* inserunt reliqui, manifesto repetitum ex proximis; quamquam Badius *non ita* hic quoque interpretatur *non multum*. *Quod sciret* Turic. Totus hic sermo parum videtur exploratus esse a VV. DD. Qui, quum *sentiet* legant omnes, continuare coguntur, quidquid hic tribuitur viro bono, et soli pronomini *qui* applicare, ut verbum ipsum sententiae repetendum sit ex illo *dicet* in quaestione praecedente posito, quasi ita illi respondeatur: «dicet quidem orator, sed ita demum dicet, si fuerit vir bonus, qui etc.». In hac autem *ille* non placet, positu saltem amandandum post *bonus* et ne sic quidem satis clarum. Hanc difficultatem mecum qui senserit, sententiam integram in hisce requiret, verbo suo principali non carentem; eaque potiemur, si pro *sed quod sciet* scripserimus *et q. s.* unde legitima illa nascetur copularum *nec —et* structura. Sic *perceperit — sentiat* absolvit subiectum i. eum, de quo agatur, virum bonum, quem deinceps noster dicat «*nec* laborare, *et* dicere». Si quis tamen *sed* maluerit propter opposita *laborandi* et *vere dicendi* verba, ei succurret scriptura Gothana, unde haec eruat: *nec in agendo nec in cogitando laborabit.* Oneratur sane tribus *sed* haec nostri oratio: sed hoc ferre didicimus; nec quidquam proficit Turic. *et qui virtutes* exhibens pro *sed q. v.* Attendere autem decet venustam locutionem *aurium tenus in usum linguae*, ubi demonstratur transitus ille celerrimus severae de moribus et virtute doctrinae ab aure ad os, pectore animoque nequaquam contactis. Vir malus dicendi studiosus arripit quaecumque de iustitia audierit, ut mox deblateret eadem. Nec satis illi, qui *lingua* scriberent pro *linguae*, ceperunt *usum linguae*, quae iam coepit *in quaestu esse* (cf. I Pro. 13), quaeque hic cum aliquo contemptu dicitur, velut *mercenaria vox* XII, 1, 25: «*Qui* autem *ita sentiat* sicut loquitur» is demum audiendus est de virtute dicens; dicit enim *vere* i. sensibus ex ipso animo promptis, quique sibi ipsi fidem faciant apud auditores; cf. IV, 2, 38. Superest ut moneamus, *non* illud ante *vocibus* commune esse toti sensui, non adhaerescere soli participio *nota* aut particulae *tantum*; quare propagabimus negationem ad verbum ipsum *perceperit*, cui deinde respondet *sed — ita sentiat*. Hanc nos structurae rationem tollendis aliquot, quae male haec distinebant et sepiebant, virgulis planiorem fecimus. — Certissima est haec quam Spaldingius instituit sententiarum distinctio. Illud tamen observo, eos qui *sentiet* hucusque legebant, et ipsos claudere ibi subiectum potuisse, quum futurum (in quod tempus verbum quoque *perceperit* trahi poterat) non minus legitimum sit in tali sensu, et Quintiliano perquam familiare. Sed ob perspicuitatem et librorum auctoritatem merito hic praelata est forma coniunctivi. In altero vero orationis membro mihi praecedentia diligenter retractanti omnia, ut nunc leguntur, sana videntur. Agitur enim in hoc capite de philosophorum doctrina potissimum et arte, quam oratoris propriam esse contendit noster: quod postquam hic quidem in singulis ethi-

complexus ita sentiat, nec in cogitando laborabit, sed, quod sciet, vere dicet. Quum sit omnis generalis quaestio speciali potentior, quia universo pars continetur, non utique accedit parti, quod universum est: profecto nemo dubitabit, generales quaestiones in illo maxime studiorum more versatas. Iam vero quum sint multa propriis brevibusque comprehensionibus finienda, unde

cea quaestionibus demonstravit, digreditor in superius illud de probitate caput, obiter quasi monens, virum bonum non nota tantum et in memoria habere haec omnia, sed supersedere ětiam posse in actione cogitandi labore; quum propria sibi sint eadem et insita. Habes bic illud *etiam*, quod cum negatione coaloit in particulam *nec*, quae recte nunc alterum orationis membrum orditur. Non deerunt etiam fortasse qui Gothanam illam scripturam *in agendo cogitando* abiicere nolent; nam hoc urgeri potissimum debuit, *in ipsa actione cogitando laborare* illos, qui non revera sint viri boni. Sed dictionis suae adeo negligentem Quintilianum fingere mihi non possum, ut eandem gerundii formam diverso sensu copularit; quare si ratio est habenda illius scripturae, aut *inter agendum* corrigatur, aut saltem verba transponantur ita: *nec in agendo labarabit cogitando.* Butt.

18. *Quum sit omnis*) Sic Turic. *C. autem o.* Gualf. c. Goth. Voss. 2, Iens. et cdd. post. ante Ald. ace. Bad. *C. autem sit o.* Camp. c. Ald. Basil. *C. sit autem o.* reliqui. *Qua* pro *quia* Turic. Flor. — *Pars utique cont.*) Sic Turic. Flor. *Vtique* om. reliqui. *Quod in univ.* Voss. 1. *Est* om. Turic. *Dubitavit* Turic. Flor. Camp. *Versatis* Turic. Flor. *Versitas* Guelf.

19. *Brevique c. finiendis*) Turic. Flor. *Brevibus c. finienda* Guelf. c. Voss. 3. *Finitimus* Camp. *Ab his* Turic. Camp. *Studio* Flor. c. Alm. *Aequi di-*

17. *Nec in cogitando — vere dicet*) Cf. nat. crit.

18. *Generalis quaestio — quod universum est*) Cave in his *potentior* accipias ea vi, qua usurpatum est X, 1, 17, et alibi, ubi ad causas vincendas refertur. Quod quum ipsi Spaldingio hic acciderit, turbatum bic aliquid putabat. Sed *potentior* dictum hic philosophico sensu; plus enim valet generalis quaestio et plura efficit, eo quod plura complectitur. Illud porro, quod in quaque materia universum est, non utique *accedit* (ἕπεται, sic optime Boeckhius) parti. Quae quom ita sint, facile efficitur, eum, qui in dicendo se nunquam destitui volet, generalibus quaestionibus operam dare debere; neque quisquam dubitabit, eas in illo maxime, quem graeci philosophi praeferebant, studiorum more quam subtilissime semper tractatas esse. Ita haec si explicamus, non solum in illo *more* (pro quo ne quis tentet *genere*, cautum volo) nemo haerebit, sed et perfectum *versatas* non sine ratione adhibitum agnoscemus, quod pro *versari* positum et ipse cum Spaldingio, antequam cum Boeckhio haec communicaram, mirabar. Buttm.

etiam status causarum dicitur *finitivus*: nonne ad id quoque instrui ab iis, qui plus in hoc studii dederunt, oportet? Quid? non quaestio iuris omnis, aut verborum proprietate, aut aequi disputatione, aut voluntatis coniectura continetur? quorum pars ad rationalem, pars
20 ad moralem tractatum redundat. Ergo natura permixta est omnibus istis oratio, quae quidem oratio est vere. Nam ignara quidem huiusce doctrinae loquacitas erret, necesse est, ut quae vel nullos, vel falsos duces habeat. Pars vero *naturalis*, cum est ad exercitationem dicendi tanto ceteris uberior, quanto maiore spiritu de divinis rebus, quam humanis loquendum est, tum illam etiam moralem, sine qua nulla esse, ut docuimus, ora-
21 tio potest, totam complectitur. Nam si regitur providentia mundus, administranda certe bonis viris erit respublica. Si divina nostris animis origo, tendendum ad virtutem: nec voluptatibus terreni corporis serviendum. An haec non frequenter tractabit orator? An *de auguriis*, *responsis*, *religione* denique omni, de quibus maxima saepe in senatu consilia versata sunt, non erit ei disserendum, si quidem, ut nobis placet, futurus est vir civilis idem? Quae denique intelligi saltem potest

spositione Camp. *A* pro *aut* Turic. *Pars ad rat.* om. Camp. *Parum ad mor.* Ambr. 2, c. Voss. 1.

20. *Quae quidem oratio*) Om. Turic. Flor. c. Alm. *Loquacitatis erit* Flor., posterius c. Alm. *Vtique vel* Turic. Camp. (sed hic prius diremptim). *Hebeat* Camp. *De* om. Turic. Ambr. 2, Guelf. Camp. *Eloquendum est* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. c. Voss. 3. Sed huc non videtur facere compositum; cf. IX, 4, 147.

21. *Ad virt. tendendum*) Turic. (quamquam hic *tenendum* c. Flor.) Camp. In Turic. tamen noster ordo per notam reponitur. — *An de aug.*) Sic Camp. *Iam d. a.* reliqui. *Futuros sed vir* Flor. *Idem* om. Camp.

20. *Quae quidem oratio est vere*) Eodem redit haec exceptio, quo locus elegans X, 7, 12. Mox autem pro « ignara *quidem* » malim « *i. quaedam* ».

Vt docuimus) Modo §. 15.

21. *Si regitur providentia*) Cf. III, 5, 6.

Quae denique — saltem) Quum interrogatio sit instar negationis, fa-

eloquentia hominis optima nescientis? Haec si ratione [22] manifesta non essent, exemplis tamen crederemus. Siquidem et Periclem, cuius eloquentiae, etiamsi nulla ad nos monumenta venerunt, vim tamen quandam incredibilem cum historici, tum etiam, liberrimum hominum genus, comici veteres tradunt, Anaxagorae physici constat auditorem fuisse: et Demosthenem, principem omnium Graeciae oratorum, dedisse operam Platoni. Nam M. Tullius, non tantum se debere scholis [23] rhetorum, quantum Academiae spatiis, frequenter ipse testatur. Neque se tanta in eo unquam fudisset ubertas, si ingenium suum consepto fori, non ipsius rerum naturae finibus terminasset. Verum ex hoc alia mihi quaestio exoritur, quae secta conferre plurimum eloquentiae possit: quamquam ea non inter multas potest

22. *Rationi*) Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *Saltem* pro *tamen* Turic. Flor. c. Alm. *Periclem*, accusativo Romano, ad unum omnes mei; quare nihil mutare sum ausus. *Pervenerunt* Camp. placet. *Historicum etiam uberrimum* Turic. Flor. postremum c. Alm. *Etiam* om. Camp. c. Goth. — *Hom. genus*) Sic Turic. Flor. Guelf. *G. h.* reliqui. *Graeciae oratorem* Turic. Flor. Camp.

23. *Testatur*) Sic Camp. *Testatus* Turic. Flor. *Testatus est* reliqui. *Fuisset ubertas* Turic. Flor. Ambr. 2; idem, sed omisso etiam antea *se*, Camp. c. Voss. 1, 2, 3, Stoer. Chouet. Leid. *Fuisse ubertates* Guelf. *Rerum* om. Guelf. (qui et *natura*) cum Goth. *Inter multos* Camp. c. edd. ante Basil.

cile intelligitur *saltem*, valens *quidem*; cf. VI, 5, 15.

22. *Liberrimum — genus comici*) Cf. II, 16, 19; X, 1, 82. De *cum* et *tum*; cf. IV, 1, 66. *Historicorum*, qui testati sunt praestantiam eloquentiae Pericleae, maximus Thucydides. *Liberrimi*, nihil erant adulationi daturi, et tunc ipsum *conviciabantur*; cf. et XII, 10, 24, ubi Demosthenicae δεινότητος origo Platonica iterum demonstratur. Hoc autem de philosophis doctoribus oratorum sumpsit a Cicerone Orat. c. 4:

23. *M. Tullius — testatur*) Facile succurrit VV. DD. locus Orator. c. 3, *fateor me — exstitisse*) Sed quum *frequenter* dicat noster, requiro plura huius confessionis loca. *Nam* autem hic inservit transeundo ad aliquid, quod etiam manifestius sit praecedenti; cf. IX, 4, 84. In *Pericle* et *Demosthene* constabat hoc communi fama, sed *Cicero* de se ipse testatur.

Se — fudisset) Cf. XI, 3, 84.

esse contentio. Nam in primis nos *Epicurus* a se ipse dimittit, qui fugere omnem disciplinam navigatione quam velocissima iubet. Neque vero *Aristippus*, summum in voluptate corporis bonum ponens, ad hunc nos laborem hortatur. *Pyrrhon* quidem quas in hoc opere habere partes potest? cui iudices esse, apud quos verba faciat, et reum, pro quo loquatur, et senatum, in quo 25 sit dicenda sententia, non liquebit. *Academiam* quidam utilissimam credunt, quod mos in utramque partem disserendi ad exercitationem forensium causarum proxime accedat. Adiiciunt loco probationis, quod ea praestantissimos in eloquentia viros ediderit. *Peripatetici* studio quoque se quodam oratorio iactant. Nam theses dicere exercitationis gratia fere est ab iis institutum.

24. *Epic. in primis nos*) Goth. Iens. (tac. Gesn.) c. edd. post. ante Stoer. ordine nequaquam displicente. *A se ipso* Goth. c. Voss. 1, 2, 3 (non Ald. ut Burm.). *Velocissime* Turic. Flor. (sed uterque *veluc.*) Ambr. 2, Guelf. Camp. c. Goth. Voss. 1, et edd. ante Bad. acc. Basil. Pro *iubet* autem Turic. *iuvet*. Flor. *vivet*. Mox *sum in volupt*. Turic. *Sicut i. v.* Camp. *Adhuc nos* Turic. *Adhuc nos ad* Tarv. et edd. post. ante Ald. — *Hortatur*) Sic Camp. *Ortatus* Turic. *Ortatur* Flor. *Adortatus* Alm. *Hortetur* Iens. c. edd. post. ante Bad. *Adhortetur* reliqui. — *Pyrrhon*) Sic Flor. Goth. Iens. (tac. Gesn.) c. Voss. 2, 3, et edd. post. ante Basil. (quamquam plerique corrupta forma). Nos Graecam formam praetulimus, cf. I, 5, 60; XI, 3, 178. Pro hoc tamen nomine *Patronus* Guelf. c. marg. Basil. — *Habere partes*) Sic Turic. Flor. Ambr. 2 (et hi quidem tres *partis*) Guelf. Camp. *Habere in hoc opere partes* Goth. Iens. (tac. Gesn.) c. edd. ante Gryph. *I. h. o. partes habere* reliqui. *Rerum* pro *reum* Ambr. 2.

25. *Quidem*) Turic. Flor. Iens. (tac. Gesn.) c. Alm. et edd. post. ante Ald. *Ad iudicium loco* Turic. Flor.

Est ab iis) Sic Ambr. 2, Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) nisi quod duo postremi transponunt *ab iis est* c. edd. post. ante Stoer. *Est stabilis* Turic. Flor.

24. *Epicurus*) Cf. II, 17, 15.

25. *Praestantissimos — viros*) « Platonem primo ipsum, quem audivisse modo dictus est Demosthenes, tum Carneadem, ipsumque Ciceronem. » Gesnerus. Cf. et XII, 1, 35.

Studio — oratorio) I. aliquid singulari suo se huius artis amore praestitisse. Vnicuique autem in mentem veniat, quos et Gesnerus memorat, Aristotelis et Theophrasti, item Theodectae aliorumque. Sed exercitationem thesium dicendarum diserte tribuit Aristoteli Cicero Orat. c. 14, extr., indicante Pseudo-Turnebo; vide et III, 1, 14.

Stoici, sicut copiam nitoremque eloquentiae fere praeceptoribus suis defuisse concedant necesse est, ita nullos aut probare acrius, aut concludere subtilius contendunt. Sed haec inter ipsos, qui velut sacramento 26 rogati, vel etiam superstitione constricti, nefas ducunt a suscepta semel persuasione discedere. Oratori vero nihil est necesse in cuiusquam iurare leges. Maius enim 27 est opus atque praestantius, ad quod ipse tendit, et cuius est velut candidatus, si quidem est futurus cum vitae, tum etiam eloquentiae laude perfectus. Quare in exemplum dicendi facundissimum quemque proponet sibi ad imitandum: moribus vero formandis quam honestissima praecepta, rectissimamque ad virtutem

unde effici possit etiam *ab illis*. Reliqui *est ab his*. *Opinione* pro *copiam* Turic. Flor.

26. *Vel*) *Pro velut* Guelf. *Ducant* Turic. Flor. Camp. quod fortasse praeferendum. *Oratorium nihil* Turic. Flor. Fraudi fuit compendium $\overset{o}{u}$ i. e. *vero*; cf. VIII, 6, 43; VII, 2, 41; VII, 1, 53; VI, 2, 30; V, 14, 5.

27. *Enim opus*) Omisso *est* Ambr. 2, Guelf. Goth. Ieus. (tac. Gesn.) c. Voss. 2, 3, et add. ante Basil. nec displicet. — *Exemplum dicendi*) Sic Turic. Flor. c. Alm. *Bene* inseruul reliqui. *Vere* pro *vero* Turic. *Diliget* Ambr. 2, Guelf. Ieus. (tac. Gesn.) c. Bern. (err. Burm.).

Copiam nitoremque—defuisse) Cf. Ciceronis locus positus ad II, 15, 35.

Fere praeceptoribus) Dubitari potest, suone morbo hic iterum posuerit *fere* noster, an librariorum culpa irrepserit.

26. *Sed haec inter ipsos*) I. philosophos. De structura cf. XI, 3, 144. Eodem enim redil species haec aposiopeseos. Philosophorum sectas, semper cum aliquo coulemplu sibi commemoratas, val militibus, vel enthusiasticorum sacrorum consortibus, velut agyrtis quibusdam, comparat. Prius esl in mentione *sacramenti* (et est *sacramento rogatos* in Decl. Quint. III, p. Bip. 42, ul apud Livium quoque), pro quo mox redditur *in leges iurare*, plane ad modum loci Horatiani Episl. I, 1, 14. Neque enim fas eral militem unquam abesse signis; cf. VII, 4, 14.

27. *Cum — tum*) Hic quoque legitima agnoscilur parlicularum ralio, quia mirabilius est ipsam *eloquentiam*, non *vitam* modo, indigere maioribus, quam quae vulgaris sectarum philosophia praestel. Quamquam igitur *eloquentia* infra *vitam* est, tamen insurgil oratio, si, quod *vitae* soli deberi credebamus, id *eloquentiae* quoque perficiendae necessarium docemur.

viam deliget. Exercitatione quidem utetur omni, sed tamen erit plurimus in maximis quibusque ac natura 28 pulcherrimis. Nam quae potest materia reperiri ad graviter copioseque dicendum magis abundans, quam *de virtute*, *de republica*, *de providentia*, *de origine animorum*, *de amicitia?* Haec sunt, quibus mens pariter atque oratio insurgant: *quae vere bona*, *quid mitiget metus*, *coërceat cupiditates*, *eximat nos opinionibus* 29 *vulgi*, *animumque caelestem.* Neque ea solum, quae talibus disciplinis continentur, sed magis etiam, quae sunt antiquitus dicta ac facta praeclare, et nosse, et

Quaedam ut.) Turic. Flor. *Quid est u.* Camp. *Et tamen* Turic. Flor. *Plurimis* Turic. Flor. Guelf. *Quibusque actura* Turic. *Q. atque natura* Guelf. *Quibus natura* Camp. *Pulcherrimus* Iens. cum edd. post. ante Bad. qui nostrum coniectura assecutus videtur.

28. *Vera bona*) Camp. c. Andreana. *Vero b.* Iens. c. edd. ante Ald. *Quod mitiget* Guelf. *Quae mitigent* Basil. c. edd. post. ante Obr. ut et *coërceant*, *eximant* eaedem, sed nullus ita vetus liber. *Nos* om. Flor. *Metum* Camp. Post *caelestem* addunt *pariant* vel *pariat* Chouet. Leid. Gibs. Rollin.

29. *Neque eam quae solum*) Turic. — *Sunt antiquitus*) Sic Turic. Camp. *Tradita* inserunt reliqui, unda *dicta et facta* contrahunt naturam nominum substantivorum, quum potius sint participia ad *antiquitus* referenda.

Dicta acta praecl.) Ambr. 2, Guelf. c. Voss. 3. *Convenit* Guelf. c. Obr. *Nos quam* Ambr. 2, Guelf. c. Bern. (ex quo *non q.* Burm. per errorem, ut suspicor). *Maiora quam* Guelf.

28. *Quae vere bona — opinionibus vulgi*) Haec valde commonent illorum quae sunt apud Horatium Epist. I, 18, 96 — 103, ita tamen, ut nequaquam inde sumpta videantur, sed utrique scriptorum sponte subnata, et quae utrumque optimo cuique lectorem commendaverint olim *et* commendent.

Animumque caelestem) Qui hic repetendo proximo verbo *eximat* acquiesci posse indicarunt, nihil plane vidisse censendi sunt. Manifesta est lacuna, quam miror a Burmanno modo agnitam narrare Gesnerum, de suo sensu tacentem. Supplementa adhuc tentata parum adiuvant. *Animus caelestis*, postquam *originem animorum* inter questiones noster recensuit, non potest nisi haustam e divina natura mentem declarare; quare quum ad mores regendos fere pertineant quae adhuc posita sunt verba *mitiget coërceat*, *eximat*, nihil convenientius reperio quam ut duobus vocabulis inseratur *deceat*. (Elegans coniectura: cui tamen, quum in talibus certitudo attingi non possit, meam etiam adiungere licebit: *animumque caelestem levet.* BVTTM.)

29. *Antiquitus dicta ac facta praeclare*) Apparet huiusmodi adverbia

animo semper agitare conveniet. Quae profecto nusquam plura maioraque, quam in nostrae civitatis monumentis reperientur. An fortitudinem, iustitiam, fidem, conti- 30 nentiam, frugalitatem, contemptum doloris ac mortis, melius alii docebunt, quam Fabricii, Curii, Reguli, Decii, Mutii, aliique innumerabiles? Quantum enim Graeci praeceptis valent, tantum Romani, quod est maius, exemplis. Tantumque non cognatis id e rebus 31

30. *Vt*) Pro *An* Turic. Flor. c. Alm. *Fidem*, *continentiam* om. Turic. Flor. c. Alm. — *Aliqua innum.*) Ambr. 2.

31. *Tantum quod*) Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. e. Voss. 3, Vall. Ald. Basil. Obr. *Non conognotis si de ribus ad veri qui non* Turic. *Non cognotis si de ribus ad veri q. n.* Flor. *N. c. i. e r. admoveri q. n.* Ambr. 2. *N. c. i. e. r. amoveri q. n.* Guelf. *N. c. idem r. admoneri q. n.* Goth. c. Voss. 1, 2, 3, Vall. *N. c. id est r. admoveri q. n.* Bern. *N. c. sidcribus admoneri q. n.* Iens. (tac. Gesn.) e. edd. post. ante Ald. acc. Obr. Illud quod hic legimus *sciet* nullus meorum babet ante Gryph. (1544), uisi quod defectum eius in Camp. non notavi, per errorem haud dubie; nec quidquam princeps illa editio praeterquam quod *id* e omittit. — *Lucemque praesentem*) Sic libri et scripti et excusi ad unum omnes praeter Gesnerum et Bip. qui *locumque p.* Quae illius, nisi est sphalma, audacula coniectura vix cuiquam probabitur. Acquievit autem Gesnerus in ea, quam, ab ipso quidem non nominatus, praeiverat Capperonnerius, interpretatione, ut *tantum non* esset *prope*, diceretque Qu. «Quicumque posteritatis memoria curriculum laudis metietur, is sciet, i. e. sentiet, se idem» (probat enim Gesn. Gothanam scripturam) i. e. ad eandem rem «cognatis prope exemplis admoueri». *Eandem rem* intelligit, opinor, virtutem qualem praestiterunt Romani illi heroës. *Prope* autem *cognata exempla* vocat, quae eiusdem sunt populi, quamquam non eiusdem familiae. At quam leve hoc, quamque non dignum, quod tam operose significaretur! Adde quod hanc vocum *tantum non* structuram apud nostrum non reperio; cf. ad VI, 2, 4. Quamquam in Declamatt. Quint. eodem est etiam frequens. Nec quidquam agitur recentiorum quibuslibet interpretationibus, quum omni auctoritate careat, unde pendent illae, verbum *sciet*. Nihil equidem extundo; sed hoc dispicere videor, *tantum quod non* nequaquam esse sollicitandum, quod speciem praebeat illius apud Ciceronem quoque, pro *nisi quod non*, occurrentis formulae; cf. Ernest. Clav. v. *Tantum*, et Gronov. ad Liv. XXXI, 4, 6 (err.

in *itus* exeuntia non tam locum et tempus *unde* significare, quam *ubi*.

30. *Quod est maius*) Velim anteponi hisce *id*, quod facillime excidebat. Inde orietur legitima illa structura *id quod* (cf. §. 8), quae praemissa voci *exemplis* excitat lectorem et pondus addit sequenti. Certe Tacitum si forte dedecuerit minus praecisa huiusmodi oratio, Quintiliani nostri eadem est prorsus; nec Gesnero, glossam suspicanti, assentiar. Si-

admoneri sciet, qui non modo proximum tempus, lucemque praesentem intueri satis credat, sed omnem posteritatis memoriam, spatium vitae honestae, et curriculum laudis existimet. Hinc mihi ille iustitiae haustus bibat, hinc sumptam libertatem in causis atque consiliis praestet. Neque erit perfectus orator, nisi qui honeste dicere et sciet, et audebit.

III. *Iuris* quoque *civilis* necessaria huic viro *scientia*

Ern.). Turicensi illi pro *cognatis* scripturae aliquid reconditius subesse suspicor: at in illis *sideribus* latet fortasse *sed rebus* cum oppositione praecedenti oblativo reddenda. Ex illis autem *ad veri*, addenda litera *t*, verbum finitum est eruendum. Denique hoc etiam diligenter attendendum, sintne illa *credat*, *existimet*, ut nunc est, modi potentiales habendi, an refingendo illo *qui* (sicut *quin* scribit Obr.) ad praecepti rationem traducendi. Dolet sane hariolantis et trepidantis partes agere in loco honesti affectus plenissimo, non explanantis; sed qui adhuc sibi visi sunt intelligere, longius etiam a vero fuerunt. Quorum Gedoynus quidem robori et gravitati sententiae maxime prospexit, securus tamen verborum scriptoris. *Hinc* ante *mihi* om. Tur. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. c. Alm. Voss. 3. *Superatam libertatem* Guelf.

1. Inscriptio: *necessariam* (Turic. — *um*) *iuris civilis oratori* (Ambr. 2 — *is*) *scientiam* (Turic. *sententiam*) est in Codd. meis (in Ambr. 2, quidem uncialibus literis, in Goth. *oratori* continuo post *necess.*) exc. Flor., itemque in edd. ante Gesn. exc. Camp. et Obr. Sed a Basil. inde *esse* inserunt ante *scient.* *Iuris quodque* Turic. *I. quioque* Flor. *Necessario* Flor. *Qui* ante *scient.* ins. Turic. Flor. Quid lateat, non exputo. *Privatis vel* Flor. *Vel privatis* Camp. *Dixerat* Turic. Flor. *Ab* om. iidem. *Dissimulas* Flor. *Poëtarum scripta irarum scripta pron.* Flor. c. Alm. miro vitii consensu: nihil eiusmodi e Turic. *Poëticarum s. p.* Camp.

milis autem est vox Aiacis apud Ovidium Metam. XIII, 11, 12, « quantumque ego Marte feroci, Quantum acie valeo, tantum valet iste loquendo. » Admonet Passeratius loci Ciceroniani de Orat. III, 34, « ut virtutis a nostris, sic doctrinae sunt ab illis » (Graecis) « exempla repetenda ». — *Tantumque* etc. — *sciet*. De his, cf. not. crit.

In causis atque consiliis) Apud iudices et in senatu; cf. III, 8, 64.

1. *Iuris quoque civilis — scientia*) « Iulius Severianus libello de Arte dicendi: *Oratori iuris civilis neque omittendum studium est, nec penitus appetendum. Nam nec rudis esse debet iuris orator; et, si se multum iuris scientiae dederit, plurimum de cultu oratoris atque impetu remittit.* Quod fortassis ex antiquo scriptore mutuatum a Iulio Severiano, Fabius hic quasi ex professo reprehendere videtur. » Passeratius, communicante, ut videtur, Pithoeo. Badius autem e Valla hunc advocatum commode locum Pomponii *de origine iuris* (Dig. I, tit. 2, 2, §. 43) memorat, qui

est, et morum ac religionum eius reipublicae, quam capesset. Nam qualis esse suasor in consiliis publicis privatisve poterit, tot rerum, quibus praecipue civitas continetur, ignarus? Quo autem modo patronum se causarum non falso dixerit, qui, quod est in causis potentissimum, sit ab altero petiturus? paene non dis-

2. Turicensia *non* dans pro *Nam* auctoritate sua paene persuasit. Sed aptius tamen videbatur causam subiici, quare tam similis esset patronus iuris civilis ignarus comoedo aliena pronuntianti. *Perferret* Turic. Flor. Iens. (tac. Gesn.) c. Voss. 1, 3. *Perfert*, omissa copula *et*, Camp. *Et ea* om. Tarv. Loc. Ven. Rosc. Sed Iens. pro his dat *eaque*. *Quodquod ut fieri* Turic. nec aliter Alm. (errante in compendio Burm.). *Quod autem fieri* Guelf. cum marg. Basil. *Quid quod fieri* Camp. c. Bodl. Andreana et edd. ante Ald. qui *Quod si fieri*. Sed *Quod ut ferri* Voss. 1. Mox *possunt* Camp. qui et *percepta*. *Et fit ut certa quae* Turic. Flor. *Et ut fit certa q.* Camp. In vulgata *sicut et* transponunt Stoer. Chouet. Leid. Gibs. Burm. Capper. quum in minutis hisce plurima turbata sint, rectam rationem servasse videtur Campanus (*et, ut fit, certa quae in a. s.*). Qua scriptura admissa participia ista sat numerosa, ut *praecepta*, *composita*, sicut et mox *certa*, accipiuntur pro nominibus substantivis, *cognita* autem, tanquam verum participium, applicetur illi *certa*. « Fieri potest sine magno incommodo, ut aliena, sibique aliunde tradita, pronuntiet orator quatenus quae a litigatore domi *praecepta* » (sic dicuntur, quoniam *discente* patrono *praecipit* litigator) « accepit, et *composita* i. condicta, item *certa quae in causa sunt* i. *partem causae nulli dubitationi obnoxiam* (conf. II, 4, 33; III, 4, 8; III, 5, 3), quam probe ei, ut fieri solet, inculcavit litigator, quatenus haec, inquam, iudici exponet ». Habet sane illud *ut fit* aliquantum obscuritatis, sitne ad *cognita* referendum, sicut adhuc ipse interpretatus sum, an ad *perferet*. In hac quidem ratione fieri vulgo dicet noster, ut *certa* in causa, neque magna iurisconsulti sollertia eruenda, verbose tractent oratores illi a iuris civilis scientia alieni. « Quidquid a docente litigatore rescissere potest patronus, id quidem sat bene orando commendabit, vel nulla iuris peritia adiutus: sed quota haec pars est in tota actione dicendorum? » (Hanc viri optimi demonstrationem, qua mihi quidem minime persuasit, premere tamen nefas duxi; etsi, quod volebat idem, recipere in textum Campani scripturam non sustinui. Nam quum toties similium vocum confusione peccatum sit in antiquissimis illis, levis sane error erat *fit ut* facientium ex illo *sicut*, et *certa* e *cetera*; manifestaque huius scripturae correctora est illud quod in sola principi editione legitur. Sensus autem vulgatae mihi quidem impeditus non videtur. « Non magno incommodo haec etiam, quae sunt e iure civili petenda, domi a iurisperito praecepta et composita (conf. IV, 1, 54), et

Ser. Sulpicium, orandi post Ciceronem principem, narrat, consulto e se aliquoties de iure Q. Mucio et parum intellecto, deinde ab hoc ipso propter ignorantiam iuris correptum, totum se iuri civili discendo tradidisse.

2 similis iis, qui poëtarum scripta pronuntiant. Nam quodammodo mandata perferet, et ea, quae sibi a iudice credi postulaturus est, aliena fide dicet: et ipse litigantium auxiliator egebit auxilio. Quod ut fieri nonnunquam minore incommodo possit, quum domi praecepta et composita, et sicut cetera, quae in causa sunt, in discendo cognita ad iudicem perferet: quid fiet in iis quaestionibus, quae subito inter ipsas actiones nasci solent? non deformiter respectet, et inter subsellia mi-
3 nores advocatos interroget? Potest autem satis diligenter accipere, quae tum audiet, quum ei dicenda sunt? aut fortiter affirmare, aut ingenue pro suis dicere? possit in actionibus: quid fiet in altercatione, ubi occurrendum continuo, nec libera ad discendum mora est? Quid, si forte peritus iuris ille non aderit? Quid, si quis non satis in ea re doctus, falsum aliquid sub-

cum celeris, quae in ipsa causa sunt, in discendo cognita ad iudicem perferet». BVTTM.). *Perferret* Turic. Flor. *Perfert* Ambr. 2, c. Goth. Voss. 2, Ald. *Praefert* Guelf. Exc. Sant. *In his* Camp. Pronomen omittunt Goth. et edd. rel. ante Ald. *Quaestionibus* Flor. *Ipsa sanctionibus nasci* Flor. qui et mox *non* omittit, sed lacuna relicta. *Respectet nisi subselli m.* Turic. Flor. (hic quidem *subseli*). *Re spectet inter s. m.* Camp.

3. *Potest aut*) Iens. (mero sphalmate, quoniam ne in Tarv. quidem) Ald. Bad. Basil. ingrato asyndeto. *Cum adicienda sint* Turic. Flor. Ambr. 2, cum Alm. *C. adiicienda s.* Camp. Voss. 1, 3. *C. dicenda s.* Guelf. Goth. (tac. Gesn.). *Ingenue possit pro suis dicere in act.* Iens. c. edd. post. ante Ald. qui plane omittit verbum *possit*. *Fiet* om. Goth. Vall. *F. intercatione* Flor. *Ad dicendum* Goth. (tac. Gesn.). *Ora* Flor. *Hora* Camp. *Quod si forte* Turic. Camp. *Aderit et quid* Camp. *A. quod* Iens. *Non satis* om. Guelf. *Maxime* Flor.

Qui poëtarum scripta pronuntiant) I. histriones, operae modo scenicae, non eorum quae dicunt auctores ipsi. Ita his *aliena scripta* tribuit noster VI, 2, 35.

2. *Egebit auxilio*) Similia habes VI, 4, 6, 7, ubi, ut mox hic quoque, *minores*.

Quum domi — ad iudicem perferet) Vid. not. crit. — Quid sit *causam discere*, mox enarrabit noster capite huius libri octavo; cf. V, 7, 7; VII, 1, 4.

3. *In altercatione*) Cf. lib. VI, cap. 4.

iecerit? Hoc enim est maximum ignorantiae malum, quod credit eum scire, qui moneat. Neque ego sum 4 nostri moris ignarus, oblitusve eorum, qui velut ad arculas sedent, et tela agentibus sumministrant: neque idem Graecos quoque nescio factitasse, unde nomen his *pragmaticorum* datum est. Sed loquor de oratore, qui non clamorem modo suum causis, sed omnia, quae profutura sunt, debet. Itaque eum nec inutilem, si ad 5 horam forte constiterit, neque in testationibus faciendis esse imperitum velim. Quis enim potius praeparabit ea, quae, quum aget, esse in causa velit? Nisi forte imperatorem quis idoneum credit in proeliis quidem strenuum et fortem, et omnium, quae pugna poscit, artificem: sed neque delectus agere, nec copias con-

4. *Sumministrant*) MSS. hic qoidem *subm.* *Gracco* Turic. omisso *quoque.* *Tusis* pro *causis* Flor.

5. *Nec utilem*) Ambr. 2, Guelf. c. Bern. *Oram* Toric. Ambr. 2. *Quis enim pro tuis* Camp. *Praeparavit* Turic. Flor. *Cum ageret* iidem. *Si forte* Flor. *Dilectus* Flor. Ambr. 2, c. Voss. 3. *Agere* om. Goelf. *Neque instruere* Guelf. *Certa* pro *certe* Ambr. 2, Guelf. Iens. (tac. Gesn.) c. Voss. 3, Bern. Tarv. Loc. Ven. *Parere* b. Flor.

4. *Velut ad arculas — sumministrant*) Cf. V, 7, 8. Nescio autem quam beoe provocant ad Virg. Aen. X, 333, ubi Achatae inclamat Aeneas *Suggere tela mihi*, magnum mox hastam capessens. Certe quibus *arculis* in ipso proelio *assidere* potuerit Achates oon video, sive in ipso eas curru militari com Gesoero fiogas, sive alibi. Quare foisse tales sospicor in palaestris aliisve exercitiorum locis. Buttm.

Pragmaticorum) Vid. III, 6, 59.

Clamorem — suum) « Quo ad clepsydram latrent; » vid. Cic. de Or. III, 34; cf. et VI, 4, 6.

5. *Si ad horam — constiterit*) Rectissime contra Burmannum, de oratore ad clepsydram dicente haec interpretantem, Gesnerus observat, « non esse hic sermonem de agenda causa apud iudices, sed de *praeparandis* quae patronus in causa esse velit, nempe vel apud praetorem sive in iure, ubi *lis* sit *contestanda*, vel in testationibos faciendis. » Ad contestandam autem litem et quodcumque praevium apud praetorem fiebat, *hora* erat condicta litigatoribos. Ad quam si forte orator ille *constitisset* i. interesset (*consistunt* enim in iure qui ab alterutra parte adsunt; cf. Lexica), utilem et ipsum vult esse Quintilianus. Buttm.

In testationibus faciendis) Cf. V, 7, 33.

trahere atque instruere, nec prospicere commeatus, nec locum capere castris scientem: prius est enim certe 6 parare bella, quam gerere. Atqui simillimus huic sit advocatus, si plura, quae ad vincendum valent, aliis reliquerit: quum praesertim hoc, quod est maxime necessarium, nec tam sit arduum, quam procul intuentibus fortasse videatur. Namque omne ius, quod est *certum*, aut *scripto* aut *moribus* constat: *dubium* ae- 7 quitatis regula examinandum est. Quae scripta sunt, aut posita in more civitatis, nullam habent difficultatem: cognitionis sunt enim, non inventionis: at quae consultorum responsis explicantur, aut in verborum interpretatione sunt posita, aut in recti pravique discrimine. Vim cuiusque vocis intelligere, aut commune prudentium est, aut proprium oratoris: aequitas optimo 8 cuique notissima. Nos porro et bonum virum et pru-

6. *Quae*) Om. Turic. Flor. c. Alm. Sed *ad*, quod apud Locatellum non invenerunt Bad. et Burm. in meo certe exemplo legitur. *Reliquerint* Flor. *Maxime* om. Guelf. — *Nec tam*) Sic Ambr. 2, Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) Camp. c. Voss. 2, et edd. ante Bad. *Nec tamen* Turic. Flor. *Non tam* reliqui. *Omnis vis* Turic. Flor. *Certum quod scriptum* Turic. Flor. c. Alm. *C. aut scriptum* Camp. *C. ut scripto* Iens. (tac. Gesn.).

7. *Habet*) Turic. Flor. Mox inter *difficultatem* et *cognitionis* Turic. Flor. inseruut verba ex §. 12 (quae tamen illic etiam ab iisdem ponuntur) ita: *sequebantur aliqui pigritiae adrogantioris qui subito frontae confincta inmissaque;* cuiusmodi illud quoque est profecto, quod suum cod. turbare multa infersciendo narrat Almeloveenus. *Cogitationis sunt enim* Turic. Flor. *Posita ium in recti* Turic. *Posita aut recti* Iens. cum edd. post. ante Ald. Mox *notissima est* Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. post. ante Stoer. *.

8. *Virum bonum*) Camp. Mox *id* om. Turic. Flor. Camp. *Natura dixerit*

6. *Nec tam sit arduum*) Librorum scriptura *nec* facile defenditur, si memineris inesse *ne sit quidem tam arduum*; cuiusmodi exempla nobis quoque in superioribus sunt animadversa, nunc quidem non occurrentia, et aliquoties nuper demonstravit I. H. Vossius ad Tib. I, 2, 30, 37; I, 7, 45, 69.

*Haec mane quum scripsisset *Georgius Ludovicus Spalding*. vespere ereptus est Quintiliano, et his literis universis, et siquid in quocumque genere boni aut re aut humanissimo gaudio plausuque iuvandum erat.

8. *Nos porro*) Vid. ad II, 3, 5. Directa autem est oppositio, quae est in voce *porro*, contra nimiam quam

dentem in primis oratorem putamus, qui quum se ad id, quod est optimum natura, direxerit, non magnopere commovebitur, si quis ab eo consultus dissentiet; quum ipsis illis diversas inter se opiniones tueri concessum sit. Sed etiam si nosse quid quisque senserit volet, lectionis opus est: qua nihil est in studiis minus laboriosum. Quodsi plerique, desperata facultate agendi, ad 9 discendum ius declinaverunt; quam id scire facile est oratori, quod discunt, qui sua quoque confessione oratores esse non possunt? Verum et M. Cato cum in dicendo praestantissimus, tum iuris idem fuit peritissimus: et Scaevolae Servioquĕ Sulpicio concessa est etiam facundiae virtus. Et M. Tullius non modo inter 10

Flor. Verbum om. Ambr. 2, Guelf. *Nat. duxerit* Iens. c. edd. post. ante Ald. *Commobitur* Flor. Ambr. 2. *Conabitur* Goth. *Si quis habeo c.* Turic. *Dissentiat* Ieus. (non Goth. err. Gesn.) c. edd. post. ante Stoer. exc. Bad. Basil. — *Etiam nosse si quis quae sens.*) Camp. *Nolle* Guelf. *Nosse quod quisque* Turic. *Nosse quisque* Goth. *Lectione* Alm. Vall. Bad. c. edd. aliquot post. genitivum vindicante G. I. Vossio in Aristarcho VII, 8. Mox *quia nihil* Turic. Flor. Camp.

9. *Vel discendum*) Pro *ad d.* Guelf. *Sua quaeque* Ambr. 2. *Mencato* pro *M. Cato* Flor. *Praestantissimos* Turic. *Tum — peritissimus* om. Turic. Flor. c. Alm. *Fuit idem* Goth. Iens. c. edd. post. ante Stoer. *Servique* For. *Iustus* pro *virtus* Turic. Flor. omissis ob homoeoteleut. seqq. *Et — destitutus.*

10. *In agendum*) Ambr. Guelf. *In agendo* Camp. *Nusquam* Obr. *Non dicendo* Goth. Voss. 2, Ioann. Camp. *Tanti iuri* Guelf. *Tanti viri* Ambr. 2. *Etiam dicendo* Flor.

quis tribuere possit iuris consultis auctoritatem.

Ipsis illis) Naturalis verborum ordo erat « *illis* — inter se ipsos », ut *ipsos* subiecto infinitivi adhaereret. Nunc more solemni ob verbum *concedendi* mutatum in dativum, et non sine vi in fronte locutionis positum est. « Quid mirum, si a nobis dissentiunt, qui ipsi inter se? »

9. *Desperata — declinaverunt*) « Cicero pro Murena c. 13: Videntur plerique iurisconsulti initio multo hoc maluisse (ut oratores fierent). Postquum id assequi non potuissent, istuc potissimum sunt delapsi, ut aiunt in Graecis artificibus » etc. (cetera quaere apud nostrum VIII, 3, 79.) Gesnerus.

10. *M. Tullius — coeperat*) Constat e Gellio (I, 22) librum scripsisse Ciceronem qui inscriptus erat *de iure civili in artem redigendo*. Quem quum absolutum nunquam fuisse ex hoc Fabii loco suspicatus esset Bynckershoeckius, apte Bachius (Hist. Iu-

agendum nunquam est destitutus scientia iuris, sed etiam componere aliqua de eo coeperat: ut appareat, posse oratorem non discendo tantum iuri vacare, sed 11 etiam docendo. Verum ea, quae de moribus excolendis studioque iuris praecipimus, ne quis eo credat reprehendenda, quod multos cognovimus, qui taedio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiam necesse est, confugerint ad haec deverticula desidiae. Quorum alii se ad album ac rubricas transtulerunt, et formularii, vel, ut Cicero ait, *leguleii quidam* esse maluerunt,

11. *Praecepimus*) Neque in Iens. (err. Gesn.) neque in ullo meorum: lectum tamen id alicubi dicas Obrechtu, qui hinc effecerit suum *praecepimus modo* (err. Burm.); cui nostrum profecto nemo postponet. *Nonne quis* Guelf. Goth. Exc. Sant. c. Voss. 1, 2, 3, Iens. et edd. post. ante Bad. qui (ex cod. Vall. haud dubie, err. Burm.) nostram restituit, merito reiecto Aldino commento *non aequius eo quis cr.* Mox *reprend.* Camp. *Quem fere* Flor. Ambr. 2, Camp. *Diverticula* Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) c. edd. aliq. post. Mox *ad* om. Turic. *Rubrica* Ambr. 2, Guelf. c. Voss. 3. *Formula velud* Turic. *Formula v. u.* Flor. c. Alm. *Legii* Turic. *Legu* Flor. *Legum* Alm. *Quidem* Turic. Flor. Ambr. 2, Camp. c. Alm. *Essem mal.* Turic. *Elegentes* Flor. *Egentes* marg. Basil. *Solum* Turic. Flor. Camp.

risprud. Ro. II, 2, 43) reposuit, id hoc loco valere verbum *coepisse*, quod hoc uno libro edito initium Cicero fecerit eorum, quae de iure civili scribere in animo haberet. Ceterum qui de Ciceronis Iurisprudentia scripserint indicavit Harlesius in Notit. Script. Latin. II, p. 149.

11. *Ad album — esse maluerunt*) « Hic *album* dixit pro Iure praetorio et *rubricas* pro Iure civili, quod XII, tabulis continebatur: ut et *formularios* ad praetorias retulit formulas, *leguleios* ad ius civile et XII tab. leges. » Verba sunt Turnebi in Advers. IV, 5, quae nos ideo hic ponimus, quod Gesnerus quoque in Thesaurum suum v. *Albus* inferre ea dignatus est, omissis tamen illis, quae ad XII tabularum leges rubricas iuris civilis restringere videbantur. Recte hoc quidem: sed male eadem restrictio in *leguleiis* relicta est. Nam utique universum ius civile, quod inde a XII tabularum tempore legibus, consuetudinibus et consultorum responsis obtinuit, hominesque qui haec omnia memoriis tenebant, a Quintiliano demonstrantur. Sed in eo sane non falsus est Turnebus, quod ad ius civile *rubricas* spectare dicit; hoc enim vel sola illa « Masuri rubrica » apud Persium docet (V, 90, *excepto siquid Masuri rubrica vetabat*), qua libri Masurii Sabini de Iure Civili intelliguntur. Tales enim libri, in quibus totum ius civile tanquam in corpus redactum erat, manibus illorum de vulgo iurisconsultorum terebantur; et *minio* in illis aut verba ipsa legum,

tanquam utiliora eligentes ea, quorum solam facilitatem sequebantur: alii pigritiae arrogantioris, qui su- 12 bito fronte conficta, immissaque barba, veluti despe-

12. *Aliqui pigr.*) Turic. Flor. supra §. 7; sed hic e Turic. nulla varietas; *aliique p.* Flor. cum Voss. 3; *alique p.* Ambr. 2, Guelf. Exc. Sant. (quae mox *pigritiores*). *Adrogantiorisque subito* Turic. Flor. (sed supra uterque vulgatam nisi quod *adr.*); *arrogantiores q. s.* Guelf.; *arrogationisque qui s.* Camp.; *confincta* Flor. (et ita Turic. Flor. §. 7); *philosophanti ut* Turic. Flor. cum Alm. Reliqui *philosophorum ut.* Nostrum e coni. Burmanni certissima. Nam sui temporis «istos qui philosophi vocantur» (XI, 1, 35); *philosophantes* vocare nostrum decebat, non *philosophos*, quo nomine antiquos illos tantum, aut si mavis capita iuris picta erant. De praetoribus autem edicta sua in *album* referentibus et in publico proponentibus vide plura apud eundem Gesnerum; quorum huc maxime faciunt «*sedentes ad album*» i. leguleii edictum praetoris ediscentes et singula aliis commonstrantes, e Senec. Epist. XLVIII. Neque tamen erat cur *formularios* etiam ad solum ius praetorium spectare putaret Turnebus. Quamvis enim formulae agendi a praetore praescribi solerent; non tamen in his solis versabatur hominum illorum peritia, sed in multitudine illa formularum, quae in omni re civili valebant, quasque illi in numerato semper habebant agentibusque ministrabant: quemadmodum hae etiam libris concinnatae habebantur, quales erant libri illi Maniliani sive leges venalium vendendorum a M'. Manilio collectae, de quibus vid. Ernest. Clav. Cic. in Indice Legum v. Manilianae. In *leguleiis* denique nemo haereat. Quare restat, ut quae indigitat Qu., apponamus verba Ciceronis de Orat. I, 55: «Ita est tibi iurisconsultus ipse per se nihil nisi *leguleius quidam* cautus, et acutus, praeco actionum, *cantor formularum*, auceps syllabarum.»

12. *Qui subito*) Mouere debebam de anacolutho quod est in hoc *qui*, velut in priori etiam parte fuerit *alii sunt*, *qui se — transtulerunt*: lene tamen illud videtur, ut voculam *qui* tentari nolim, per quam oratio, qui nunc eius est tenor, nescio quomodo melius videtur procedere. BUTT.

Subito) Post navatam per aliquod tempus eloquentiae operam.

Conficta) Molesti sunt VV. DD. *constrictam*, *contractam*, quin et *constructam* frontem nobis propinantes, quasi vero sola *fronte* non satis haec omnia indicentur, neque optimum sit *conficta* vocabulum. Vindicavit autem illud nostro iam Davisius in curis secundis ad Caes. B. G. I, 39, non satis apto quidem loco, sed aptum afferens Senecae (de Tranq. 15,) «frontem suam fingere.» Commodum etiam Badius admonet verborum Iuvenalis (II, 8), de his ipsis hominibus: «*Frontis nulla fides*. Quis enim non vicus abundat *Tristibus* obscenis?» et quae sequuntur.

Immissa. Immittitur) Prolixa coma humeris, barba pectori: hinc *immissa* utraque dicitur aeque bene ac *promissa*. Exempla quaere in Gesneri Thes.

Despexissent) Praeteritum refer ad tempus illud, quo rhetorum scholas quasi taedio pleni relinquebant.

xissent oratoria praecepta, paulum aliquid sederunt in scholis philosophantium, ut deinde in publico tristes, domi dissoluti, captarent auctoritatem contemptu ceterorum. Philosophia enim simulari potest, eloquentia non potest.

IV. In primis vero abundare debet orator *exemplorum copia*, cum veterum, tum etiam novorum: adeo ut non ea modo, quae conscripta sunt historiis, aut sermonibus velut per manus tradita, quaeque quotidie aguntur, debeat nosse; verum ne ea quidem, quae 2 sunt a clarioribus poëtis ficta, negligere. Nam illa quidem priora, aut testimoniorum, aut etiam iudicatorum obtinent locum: sed haec quoque aut vetustatis fide tuta sunt, aut ab hominibus magnis praeceptorum loco ficta creduntur. Sciat ergo quam plurima: unde etiam senibus auctoritas maior est, quod plura nosse et vidisse creduntur: quod Homerus frequentissime testatur. Sed

tametsi in hos etiam iniquus, appellat; cf. XII, 2, 7. Sic *philosophari* per contemptum *cum Graeculis* usurpavit rhetor ille in oratione post Redit. in Senat. 13, ubi Caesoninus Calventius plane iisdem, quos hic videmus, coloribus pingitur; *ut demum in* Camp.; *tristeque doniti* Turic. Flor.; *dissolati* Turic.; *his solati* Flor.; *contempti* Turic.; *contenti* Flor.

1. Inscriptio: *Item historiarum* est in Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Bern. *Necessariam oratori cognitionem historiarum* Goth.; *tum vet.* Guelf.; *adeo u. n. e. m. adeo quae* (Flor. *que*) Turic. Flor.; *constricta* Camp.; *in historiis* Guelf.; *quoque* pro *quaeque* Ambr. 2; *cotidie ag. debeant n.* Camp.; *claribus* Turic.; *claris* Camp.

2. *Nam illi quidam priora*) Turic. Flor.; *N. ea quidem propria* Iens. (tac. Gesn. de *ea*) cum edd. post. ante Ald.; *N. i. quae propria* Voss. 1; *propria etiam* Ambr. 2, Guelf.; *etiam* om. Turic. Flor. Camp.; *vetustis* Ambr. 2; *loca ficta* Flor.; *ergo plurima* Turic. Flor.; *nosse vidis cred.* Turic.; *praesentent* Guelf.; *cogitationem* Ambr. 2, Guelf. cum Bern. (qui et modo *tum* pro *quantum*); *pertinent* Iens. (tac. Gesn.); *videamus* Turic. Flor.

Vt facile careamus argula Gebhardi coniectura *depexuissent*; quae vel eo nomine displicet, quod barbam hic *immittunt*, non qui confusam antea et impexam, sed qui tonsam potius et bene curatam gesserant.

2. *Vetustatis fide tuta sunt*) Non quidem *tuta* sunt historica fide: sed quoniam iis, tanquam exemplis ex historica sumptis, usi sunt homines ab antiquis inde temporibus, *tutum* est nobis etiam idem facere.

non est expectanda ultima aetas, quum studia praestent, ut, quantum ad cognitionem pertinet rerum, etiam praeteritis seculis vixisse videamur.

V. Haec sunt, quae me redditurum promiseram, instrumenta, non artis, ut quidam putaverunt, sed ipsius *oratoris*. Haec arma habere ad manum, horum scientia debet esse succinctus, accedente verborum figurarumque facili copia, et inventionis ratione, et disponendi usu, et memoriae firmitate, et actionis gratia. Sed plurimum ex his valet *animi praestantia*, quam nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientium auctoritas ultra debitam reverentiam tardet. Nam ut abominanda sunt contraria his vitia confidentiae, temeritatis, improbitatis, arrogantiae: ita citra constantiam, fiduciam, fortitudinem, nihil ars, nihil studium, nihil profectus ipse profuerit:

1. Inscriptio: *Quae sint artis oratoriae instrumenta* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Bern. Sed in Ambr. 2, superscriptum *Q. s. alia oratoris i.*; in Guelf. autem additur: *seu oratoris i.* Gothanus: *Quae huius artis et oratoris i.*

Oratoris) Omittunt Ambr. 2, Camp. cum Voss. 1, quod specie non caret: tametsi non probo; *horum in sc.* Turic. Flor. Camp. cum Alm.; *an cedente* Flor.; *antecedente* Camp. cum Bodl.; *facile* Turic. Flor.; *memoriae firmatae* Iens. (non *firmate*, err. Gesn.) cum edd. post. ante Ald. qui a Locat. inde et quoque ante *actionis* omittunt; *actionibus* Turic. Flor. cum Alm.; *ex iis* Iens. (sc. Gesn.) *ne adclam. terrent* Turic.; *tradet* Flor.

2. *Fidentiae*) Voss. 3, pessime; *improbabitis* Flor.; *nihil artes* Flor. (quamquam ex hoc *arter*) Ambr. 2, Guelf. Goth.; *profuerat* Turic. Flor.; *fuerit* Ambr. 2, Guelf. quod cave arripias: nam figuram esse in his *profectus nihil profuerit* facile sentias, et annotavit Bad.; *bellibus* Turic.

Vltima aetas) I. senectus; *praeteritis — videamur* i. iuvenes etiam instar senum simus, immo doctiores etiam, quum plura saecula historia complectatur, vita senis nonnisi unum.

1. *Promiseram*) Prooem. op. 22, et prooem. huius libri §. 4.

Accedente — inventionis ratione) I. quum quis «rationem inveniendi acceperit» (ut loquitur Qu. X, 5, 19), quid et quomodo inveniendum sit, callet.

Animi praestantia, quam) Verissima videtur Heindorfii observatio scribere *quem* iubentis.

Ex his) Iam enim comprehensa est animi praestantia iis quae dicta sunt cap. 1, 2.

2. *Profectus — profuerit*) V. not. crit.

ut si des arma timidis et imbellibus. Invitus mehercule dico, quoniam et aliter accipi potest, ipsam verecundiam, vitium quidem, sed amabile, et quae virtutes facillime generet, esse inter adversa, multisque in causa fuisse, ut bona ingenii studiique in lucem non prolata, 3 situ quodam secreti consumerentur. Sciat autem, si quis haec forte minus adhuc peritus distinguendi vim

Mehercule) Sic Camp. et edd. (de Iens. tac. Geso.) mei quidem ante Rusc.; *me hercules* Turic. Flor. Guelf. Ceteri *mehercle*. Nos quod posuimus constantiae dedimus: nam vid. Spald. ad VI, 3, 74. — *Quidem amabile* Voss. 3.

Esse inter adversa) Sic Turic. (nisi quod hic *esset*) Ambr. 2, Guelferb. Camp. Goth. cum Vall. Alm. Bern.; *esset interim adversa* Flor. (de *interim* tamen non diserte monente qui contulit); *esse interimque adversa* Voss. 3; *esse interque adversam* Voss. 1. Ceteri *esse interim adversam*. Quae scriptura his peccat. Nam qui *vitium* quantumvis venia dignum dicit verecundiam, is, quasi de quo mouendi simus, inferre non potest, eam *interim* esse adversam, neque rursus si *interim* tantum est adversa, *multis* illa potuit esse perniciosa. Manifesto autem docent sequentia, sedulo recedere nostrum a vulgari opinione, qua verecundia a *probitate* parum distinguitur. Huic igitur scriptoris menti unice convenit quod maximus optimorum librorum consensus praestat; dum vulgata in scriptis adhuc collatis, praeter levem illum Voss. 2, (siquidem recte silentem de eo Burmannum interpretor) integra nusquam exstat; *et bona* Turic. Flor.; *prolata sit a quodam* Flor.; *consummarentur* Camp.

3. *Aut*) Turic. Flor.; *quis ad haec* Camp.; Mox *ad hunc* Turic. Flor. (hic quidem iunctim); *leges* Turic. Flor.; *repraendi* Camp.; *quae* ante *est* om. Turic. Flor.; *quam* pro *quae est* Ambr. 2, Guelf.; *abducens* Camp. cum An-

Vitium quidem, sed amabile) Haec verborum iunctura, qua commendatio vitii per *sed* adiicitur, causam reddit, cur *invitus* illud damnet. Quod ideo moneo, ne quis omissionem particulae *sed* in uno codice arripiat ad hunc sensum extundendum: « amabile quidem vitium, et quae virtutes generet, esse tamen inter adversa ». Non recte autem docent, qui duplicem esse verecundiam statuunt, quarum alteram tantum hic vituperet Qu. Nam si ita esset, certe non hanc *virtutum genitricem* praedicaret. Apparet igitur eum non distinguere; sed in eo paradoxi aliquid quaerere, quod verecundiam sine discrimine vitium esse pronuntiat: id haud dubie spectans, quod non sit cur *vereatur* unquam vir bonus: vitium igitur, sed quod eo nomine veniam o sapientibus etiam impetret, quod homines, vitiosum genus, a peioribus haud raro abducat, et fiat quasi via ad ipsas virtutes. Ita et alibi honesto loco verecundiam memorat (vid. IV, 2, 88; VI, 3, 64; it. *verecundior* IV, 2, 8), et hic per oxymoron *amabile vitium* dicit, sed vitium tamen, cui obnitendum sit, quoties ab honestis reducat.

cuiusque verbi, leget, non probitatem a me reprehendi, sed verecundiam, quae est timor quidam, reducens animum ab iis, quae facienda sunt; unde confusio, et coepti poenitentia, et subitum silentium. Quis porro dubitet vitiis ascribere affectum, propter quem facere honeste pudet? Neque ego rursus nolo eum, qui sit 4 dicturus, et sollicitum surgere, et colorem mutare, et periculum intelligere: quae si non accident, etiam simulanda erunt. Sed intellectus hic sit operis, non metus: moveamurque, non concidamus. Optima est autem emendatio verecundiae *fiducia:* et quamlibet imbecilla frons magna conscientia sustinetur. Sunt et naturalia, 5 ut supra dixi, quae tamen et cura iuvantur, instru-

dreana. Sed praestat vulgata. Timor enim non *abducit*, sed eum qui iam ad faciendum processerat *reducit*; *ab his* Guelf. Camp.; *sunt facienda* Obr.; *inde confusio* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Camp. Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, et edd. omn. exceptis Ald. et recentioribus inde a Gryph. In solemni et proclivi harum vocum confusione vulgatam retinendam putavi, quum aptior hic videretur sensuum continuatio.

4. *Nego ego*) Goth. (tac. Gesn.); *et* ante *sollicitum* om. Iens. (tac. Gesn.) et edd. post. ante Basil. exc. Ald.

Colorem mutare) Sic Iens. (de priori voce tac. Gesn.) et edd. post. ante Basil.; *colore mutare* Turic. Flor. Camp. Reliqui *colore mutari*. Apparet, mendum vetustum diverso modo correctum fuisse. Nos priorum editorum rationem praetulimus, quod verisimilius ablativum natum putamus ex accusativo cum apice, quam activum e passivo. *Mutare colores* habes ap. Horat. I, ep. 16, 38, ubi vid. Bentl. Alterius formulae, quamvis nemo inventam eam repudiet, exempla nunc non suppeditant. Affine tamen est quod ap. Tac. Ann. IV, 54, mihi demonstravit amicissimus Conrad. Schneider *vultu et sermone flecti*; *acciderent* Turic. Flor. Ambr. 2, Guelf. Exc. Sanl. Camp. cum Bern.; *acciderant* Voss. 1, 3. Mox *erant* Turic. Flor. Camp. cum Alm.; *hic siet* Flor.; *concidamur* Flor.; *autem est* Camp.; *et quantumlibet* Goth. (tac. Gesn.); *etiam quamlibet* Iens. Ven.; *etiam quaelibet* Tarv. Locat. Rusc. quod merum sphalma mireris adoptatum ab Ald.

3. *Reducens*) Vide not. crit.

Honeste) « Malim honesta ». Ita Spald. in Schedis, ipsas has artes, opinor, melius nomine quam adverbio indicari ratus. Sed ita et VII, 1, 53: *Tu impie fecisti, quum exheredationem meruisti;* et Horat. Rex eris, si *recte facies*; ubi actiones ipsae adverbio signantur.

4. *Colorem mutare*) Vide not. cr.

5. *Ut supra dixi*) Pro. op. 27. De *Trachalo* vid. X, 1, 119.

menta, *vox*, *latus*, *decor*: quae quidem tantum valent, ut frequenter famam ingenii faciant. Habuit oratores aetas nostra copiosiores: sed quum diceret eminere inter aequales *Trachalus* videbatur: ea corporis sublimitas erat, is ardor oculorum, frontis auctoritas, gestus praestantia, vox quidem non, ut Cicero desiderat, paene tragoedorum, sed super omnes quos ego quidem au- [6] dierim tragoedos. Certe quum in basilica Iulia diceret primo tribunali, quatuor autem iudicia, ut moris est, cogerentur, atque omnia clamoribus fremerent; et auditum eum et intellectum et, quod agentibus ceteris contumeliosissimum fuit, laudatum quoque ex quatuor tribunalibus memini. Sed hoc votum est et rara felicitas: quae si non assit, sane sufficiat ab iis quibus quis dicit audiri. Talis esse debet orator et haec scire.

5. *Ingenii facient*) Guelf.; *cum decere temere inter* Turic. Flor.; *aequalis* (ut et paulo post *super omnis*) Ambr. 2; *non ut* ante *Cicero* om. Turic. Flor. inserentes mox *non* ante *paene*; *deside paene* Ambr. 2; *desiderabat p.* Guelf.; *audiverim* Iens.; *tragoedos. Certe quum* om. Turic. Flor. cum Alm.

6. *Auditiosum eum*) Turic. Flor. quod monstrum natum arbitror ex var lect. *iosum* superscripta voci *contumeliosissimum*: nam *contumeliosum* Goth. Iens. (tac. Gesn. cum edd. post. ante Obr. exc. Ald.; *memineret sed* Turic. Flor.; *notum* Voss. 1, Iens. cum edd. post. ante Basil. exc. Ald. Frequentem confusionem notavit Gesn. in Thes. v. *Votum*; *si non ad id sane* Turic. Flor. cum Alm.; *ab his* Turic. Ambr. 2, Camp.; *dicit* om. Guelf. Mox *et* ante *haec scire* om. Turic. Flor. Ambr. 2, cum Alm. Voss. 1, 3, obsequente Obrechto, qui antea *debet esse*.

Vt Cicero) De Orat. I, 28. « In oratore autem acumen dialecticorum, sententiae philosophorum, verba prope poëtarum, memoriae iurisconsultorum, vox tragoedorum, gestus paene summorum actorum est requirendus». Vides in voce *paene* memoria lapsum Quintilianum. Recte autem Cicero: modo ne Francogallorum nostri temporis tragoedos mente concipias.

6. *Basilica Iulia*) Vid. Intpp. ad Suet. Calig. 37.

Quatuor — iudicia) Cf. X, 3, 30, et not. Spald. ad V, 2, 1.

Laudatum) Vid. ad IV, 2, 37.

Votum) Mire et elegans breviloquentia de re votis tantum comprehendenda; ut alias *votum* est res votis expetita et impetrata; vid. Gesn. in Thes.

Quibus quis) Spald. in Schedis: « Malim *q. quisque*; cf. IV, 1, 46 ». Non accedo. Nam hic graece etiam τις locum haberet, non ὁ ἀεί.

VI. Agendi autem initium sine dubio secundum vires cuiusque sumendum est. Neque ego annos definiam: quum *Demosthenem* puerum admodum actiones pupillares habuisse manifestum sit; *Calvus*, *Caesar*, *Pollio* multum ante quaestoriam omnes aetatem gravissima iudicia susceperint; praetextatos egisse quosdam sit traditum; *Caesar Augustus* duodecim natus annos aviam pro rostris laudaverit. Modus mihi videtur qui- 2

1. Inscr. *Quod sit incipiendi causas agere tempus*) Ambr. 2, Guelf. Goth. Iens. et poster. et ita Turic. nisi quod *quid* et *agendi*. Ceteri silentur; *ditionis pupillares* Flor.; *a. populares* Ambr. 2, Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Iens. et edd. post. ante Bad. qui veram e cod. Vall. reposuit; relabentibus tamen in vitiosam aliquot poster. si fides Burm. qui Gryph. (1536) quoque memorat: sed veram habet Gryph. 1544; *calvos* Flor.; *Pollio. Matius. ante.* Camp. Ald. in hoc certe errante Burmanno, qui Andr. et Ald. *Pollio Matius multum ante* dare narrat, nimiumque haeret in sphalmate: cui Spaldingius etiam ne tantulum quidem tribuisset, quantum fecit in nota ad III, 1, 18, si tum ei contigisset scire, nullum usquam in scriptis codd. eius nominis esse vestigium; *susceperunt* Turic. Flor. cum Iens. et edd. post. ante Ald.; *eosdem* pro *quosdam* Basil. altero in marginem reiecto (turb. Burm.); *natus* om. Turic. cum Alm.; *laudavit* Camp. cum Goth.

2. *Modus mihi*) Om. Flor. vacuo tamen spatio relicto, et mox posito *tenenda*. Verba *mihi videtur* transponit Camp.; *nec propere* Guelf.; *neque propere* Goth. Iens. cum ed. post. ante Ald. — *Destringatur*) Sic Ambr. 2; *destringantur* Flor.; *distringantur* Turic.; *distringuatur* Voss. 2, Tarvis. et edd.

1. *Puerum admodum*) Μειρακύλλιον ὢν κομιδῇ, ut ipse Demosthenes ait, ubi hanc suam contra tutores ipsius litem tangit adv. Mid. 23, (p. 539. Rsk.) Erat autem XVIII annos natus: vid. locos a Spaldingio ibi allatos.

Calvus, *Caesar*, *Pollio* — *susceperit*) Disertius de his tribus Dialogus de Oratorib. 34: « Nonodecimo aetatis anno L. Crassus C. Carbonem, *uno et vicesimo Caesar* Dolabellam, *altero et XX* Asinius *Pollio* C. Catonem, non multo aetate antecedens *Calvus* Vatinium iis orationibus insequuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus ». Vsus est et hoc et nostro loco Lipsius in Exc. ad Tac Ann. III, 29, ubi simul sat certis argumentis *aetatem quaestoriam* definit anno aetatis XXV. Add. eund. Lips. de Magistr. P. R. c. 5, (tom. III, p. 1433); Ernest. ad Suet. Calig. I, 1.

Iudicia susceperint) Non subtiliter agunt, qui *iudicia causas* hic interpretantur Capper. et Index Gesnerianus; quamvis ita etiam loqui potuisset noster. Nam si quis *in iudicium* adducitur *subitque* iudicium, patronus *suscipere* illud pro eo dici potest; sicut *accipit* iudicium et reus et patronus. Vid. Cic. Quint. 20 (62 et 63); Verr. III, 22 (55).

Caesar Augustus) Sueton. Octav. 8.

dam tenendus, ut neque praepropere destringatur immatura frons, et quidquid est illud adhuc acerbum proferatur. Nam inde et contemptus operis innascitur,

postt. ante Ald. Reliqui *distringatur*. Veram scripturam sine libris iam commendavit Burmannus persuasus iis quae Cuperus in Obss. 4, 5, de his verbis observarat; tametsi usus in *fronte* ibi non tangitur. Sed facile apparet particulae *dis* translatum huc sensum esse posse nullum; *est ubicumque* Turic. Camp. cum Alm.

2. *Destringatur*) Vide not. crit.

Vt neque — destringatur — et — proferatur) Miror neminem adhuc quidquam monuisse de hoc loco, qui a solemni illo coniunctionum *neque — et* usu plane abhorret; quum posterior pars non affirmative, uti par erat, sed negative velit intelligi. Fuerunt quidem qui singula nomina per *neque — et* copulari posse crederent; quorum doctrinam tangit et repudiat Ruhnken. ad Vell. II 45 (cf. Bentl. ad Horat. I, Sat. VI, 68); sed duo integra orationis membra ita coniuncta nemo, quod sciam, sibi visus est invenire. Nam Livii locus (IV, 29): *Nec libet credere, et licet, in variis opinionibus*, cuius me admonuit amicissimus Conradus Schneider, sed ita, ut diversum esse ipse intelligeret, huc trahi non potest. Quamvis enim in posteriori ibi membro mente repetendum sit negatio *non credere*; ilico tamen sentitur et causa et maxima diversitas, eo quod non ad verbum *licet* repetenda est negatio, ita ut *et licet* esset pro *nec licet*; quod longe alium ibi et incongruum sensum efficeret. Hic vero *et — proferatur* plane est idem quod *neque — proferatur*. Per se igitur tractandus est noster locus; quem qui sanum iudicat, novo negligentiae genere scriptorem superius *ut neque* ita dicat respexisse, quasi scripserit *ne et*. Quod quum in Quintilianum vix cadat, reliquum est ut corruptum locum statuamus. Facillima autem corrigendi eum ratio esset sane illa, quae et mihi et duobus amicis Schneidero et Boeckhio in mentem statim venit, quaque *ut neo* (vid. V. L.) mutaretur in *ut ne*. Verum huius formulae usus apud hos potissimum auctores, qui ab antiquitate magis remoti sunt, rarior est, et semper causam aliquam habet; qualis est, quum is qui loquitur ita sensus disponere vult, ut negatio praefigatur rei ipsi negatae serius ponendae, quo facto remanet *ut* in fronte propositionis (e. g. *ut lex Fufia et Valeria ne valeat*); aut quum sensus prohibitivus et cautionalis, qui est in simplici *ne*, minui debet, quod a nostro loco alienissimum est; aut quum consilium illud negativum sive cautio pendet a verbo vel sermone sensus affirmativi, sed nondum absoluti, h. e. obiectum aliquod desiderantis, qualia sunt *facere*, *operam dare*, *munus eius est postulare*, *ut ne* —; quae omnia huius loci non sunt. Quare servato illo *ut neque*, vocula *et* utique mutanda est. Neque tamen eius loco satisfacit *aut*: non enim *aut* alterum metuendum est, si *modus* non *tenetur*, sed utrumque. Vnicum itaque, ni fallor, relictum est, ut legamus *nec quidquid*.

Innascitur) Intell. animo iuvenili.

et fundamenta iaciuntur impudentiae, et, quod est ubique perniciosissimum, praevenit vires fiducia. Nec 3 rursus differendum est tirocinium in senectutem. Nam quotidie metus crescit, maiusque fit semper, quod ausuri sumus: et, dum deliberamus, quando incipiendum sit, incipere iam serum est. Quare fructum studiorum viridem et adhuc dulcem promi decet, dum et veniae spes est, et paratus favor, et audere non dedecet; et, si quid desit operi, supplet aetas; et, si qua sunt dicta iuveniliter, pro indole accipiuntur: ut totus 4

3. *Differendus*) Ambr. 2; *senectute* Flor. Camp.; *maiusque sit* Goth. Mox alterum *est* post *serum* omittere refertur Flor. alterum post *spes* Ambr. 2. — *Veniae spes*) Sic dedimus ex egregia, quam Spaldingius etiam admodum probaverat, Davisii coniectura, prolata in curis secundis ad Caes. B. G. I, 40; quamque certam reddit vel sola concinnitas in his *veniae spes* et *favor paratus*. Libri omnes *venia et spes*. — *Foveret audere*) An *audire* Flor.; *favor audere* Iens. (non Goth., err. Gesn.) et aliquot posteriores; *audire non decet* Voss. 3; *operari* Turic. Flor. cum Alm.; *suppleta etas* Turic. Flor.; *si quando sunt d.* Turic. Flor. Camp. cum Alm.; *si qua dicta sunt* Goth. Iens. (tac. Gesn.); *iuvenaliter* Ambr. 2, Guelf.

4. *Vti totus*) Goth. (tac. Gesn., qui contra errat, quum voculam *pro* omittere narrat eundem cod.); *luctus eiectis* Ambr. 2, Guelf. cum Voss. 1, 3; *quae ex et vig.* Flor.; *q. e. sex vig.* Camp. — *Defervisse*) Sic (nisi quod pars per u) Ambr. 2, Guelf. Vall. Goth. Iens. (tac. de hoc Gesn.) Bad. neque aliter profecto in antiquioribus illis, unde Turic. *de eruisse*. Alm. *deeruisse*. Reliqui *deferbuisse*: quod quamvis in Ciceronis verbis, quae hic laudat Qu., hodie legatur (v. not. exeg.), et utraque genuina sit forma (vid. Prisc. IX, p. 866) nemo tamen invitis optimis libris nostro illam obtrudat. Eadem autem inter scriptos et editos discrepantia ap. Cic. pro Coel. 18, ubi vid. Lamb.; et ante

Quod longe praestantius inutili Obrechti coniectura, quam textui immisit, *nascitur*.

3. *Fructum — viridem et adhuc dulcem*. Multum haereo in hac appositorum coniunctione. Hoc tamen ex voce *adhuc* recte colligere videor, cogitasse nostrum de *fructu vitis* (cf. VIII, 3, 8); sed remanet dubitatio, potueritne *mustum*, quod *viride* fortasse non inepte dicitur, solo *fructus* nomine indicari, an *vino*, cui quamvis dulci semper aliqua austeritas, sive severitatem mavis, accedit, commode opponi potuerint ipsae *uvae*, quibus purpureis etiam *viror* aliquis adest. Quidquid est, praeludentem manifesto habes Quintilianum comparationi Ciceronianae mox ponendae.

Pro indole) « I. tanquam signa indolis magna quondam promittentis ». Spald.

ille Ciceronis pro Sexto Roscio locus, *Quid enim tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis?* Quae quum sex et viginti natus annos, summis audientium clamoribus dixerit,

annis om. Turic. — *Hercule*) Sic Guelf. Camp.; *equidem* Voss. 2. Reliqui *hercle*. Nos, quamvis antiquissimi sileantur, constantiam sequuti sumus, cf. XI, 3, 9; *contulerunt* Turic. Camp.; *alia viri* Ambr. 2; *plusquam* sphalma in Tarv. Rusc. non Locat. (err. Burm.) neque, quod fecit Badius, Regio tribuenda scriptura, cuius castigationes iam desierant in cap. 2; *usus doctrina quam*, omisso *sine*, Turic. Flor. cum Alm.; *usum s. d. q.* Camp. Mox *citra usum doctrinae* Turic. Flor. Camp. — *Valet*) Sic Turic. Flor. Camp. Reliqui *valeat*.

4. *Pro Sexto Roscio*) C. 26 (72), ubi est *Etenim quid tam est commune.* Quae autem hic subiiciuntur, desumpta sunt ex Oratore 30 (107), ubi ita Cicero: « Quantis illa clamoribus adulescentuli diximus de supplicio parricidarum? Quae *nequaquam satis deferbuisse post aliquanto sentire coepimus.* » Ad haec ipsa verba quum manifesto hic respiciat Qu., memini ante hos viginti amplius annos in magna quaa tamen intercedit inter utrumque locum discrepantia multum laborare Spaldingium: qui id maxime mirabatur, quod *defervisse* Qu. hic dicat, quae Cicero *nequaquam defervisse.* Quod etsi in utrovis seorsim loco non inepte dictum videretur: nam qui *postea defervisse* narrat, idem eadem antea *nondum defervisse* demonstrat: suspicabamur tamen aliquid corruptelae accessisse, ut tanta existeret sermonis diversitas. Quam dum diligenter considero, in superfluo illo *annis liquata* detegere mihi videbar misere distractum Ciceronianum illud *aliquanto*: idque statim Spaldingio admodum probavi; qui ut maturius quondam de his omnibus cogitaret, in schedas hoc meum observatum coniecit. Vbi nunc tandem non modo hoc, sed illud etiam reperio, quum nimii uterque tum eramus, ut cetera etiam Ciceronis verba, quorum spectra quaedam nobis obvolitabant, extunderemus. Sed haec tempore nunc defervernnt. Apparet enim, memoriter haec omnia referentem Quintilianum ita loqui, quasi Cicero in illo demum libro eam confessionem faciat, quam pridem factam narrat. Quod sane, rem si spectas, leve discrimen est. Quin illi ipsi *aliquanto*, quod fortasse aliis etiam blandiatur, quodque omissione copulae *et* in Cod. Turic. iuvatur, patrocinari nunc non amplius sustineo. Nam quantumvis displiceant vina illa *liquata*, quae disertissimo *defervescendi* verbo explicationis gratia subiecta, non profecto iuvenilem exuberantiam sed senilem verbositatem sapiunt: vereor tamen, ut recte aliquis dicatur *aliquanto senior* iuvene XXVI annorum. Habeant itaque sua et Cicero et Quintilianus. Ceterum leve illud dissidium inter eos, qui Fenestella duce XXVI annos natum pro Sex. Roscio Ciceronem dixisse statuebant, et qui cum Asconio Pediano XXVII, verbo tetigisse sufficiat. Vid. Gellium XV, 28.

defervisse tempore, et annis liquata iam senior idem fatetur. Et hercule quantumlibet secreta studia contulerint, est tamen proprius quidam fori profectus, alia lux, alia veri discriminis facies; plusque, si separes, usus sine doctrina quam citra usum doctrina valet. Ideoque nonnulli senes in schola facti stupent novitate, 5 quum in iudicia venerunt, et omnia suis exercitationibus similia desiderant. At illic et iudex tacet, et adversarius obstrepit, et nihil temere dictum perit: et, si quid tibi sumas, probandum est: et laboratam congestamque dierum ac noctium studio actionem aqua deficit: et omisso magna semper flandi tumore in quibusdam causis loquendum est: quod illi diserti minime sciunt. Itaque nonnullos reperias, qui sibi eloquentiores 6

5. In voce *exercitationibus* deficit Ambr. 2.

Tibi sumas) Sic Turic. (nisi quod *summas*) Flor. cum Alm. Reliqui inserunt *ipse*. Sane *sumere sibi* est arrogantiae verbum; de eo autem quod sine probationibus in medium profertur *sumere* solum adhiberi solet (vid. V, 11, 3; II, 11, 14). Sed huic, si quod est, incommodo parum medetur allitum *ipse*, quo alioquin etiam facile caremus. Illud autem *tibi* minime otiosum est. Nam sicut apud Ciceronem Acad. IV, 19, verbo eidem *sumpsero* oppositionis cuiusdam gratia additum est *a me*; ita hic, ubi nihil, quod *in tuam rem* sit, transmissurus adversarius ponitur, dativus commodi recte adiunctus est. Neque vana sic est species arrogantiae: ut *sumere sibi* ab omni parte tutum sit; et antiquissimorum librorum scripturam absque ceterorum interpolatione repraesentare debeamus. — *A qua deficit*) Camp. Iens.; *a qua defecit* Tarv. et edd. post. ante Ald. qui *aqua defecit* cum Voss. 1, Bern. *Commisso* Turic. Flor.; *tumere* Flor.; *ille* Flor.; *deserti* Iens. (tac. Gesn.)

6. *Reperies*) Iens. (non Goth. err. Gesn.) cum edd. ante Basil.; *minentem in foro* Turic. Flor.; *n. i. foro* Camp.; *incipere qui eum maxime* Turic.; *incipere m.* sed vacuo relicto spatio medio Flor.; *i. quam m.* Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 1, 2, et edd. ante Gryph. Praepositionem, quae, si certa silentio fides, est in Alm. Voss. 3, et aliis fortasse, omittere non audeo, quamvis in autographo etiam codicis Turic. non videatur fuisse. Omitterem, si vel unum exemplum huius verbi cum ablativo solo suppeditaret; quod contra rationem certe non peccat. — *Ferarum ut catuli*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. neque aliter esse auspicor in Alm. qui omittere illud *ferarum* narratur; u. e. *f.* reliqui; *sanguinantur* Flor.; *sed etiam scien-*

5. *Ideoque—desiderant*) Cf. X, 5, 18, et ibi notata, quibus adde Petron. c. 2.

Tibi sumas) Vid. not. crit.

videantur, quam ut causas agant. Ceterum illum, quem iuvenem tenerisque adhuc viribus nitentem in forum deduximus, et incipere a quam maxime facili ac favorabili causa velim, ferarum ut catuli molliore praeda saginantur: et non utique ab hoc initio continuare operam, et ingenio adhuc alendo callum inducere; sed iam scientem, quid sit pugna, et in quam rem
7 studendum sit, refici atque renovari. Sic et tirocinii metum, dum facilius est audere, transierit, nec au-

tem quid sit iam p. Turic. Flor. (nisi quod hic om. *sit*) Camp. et, quod mireris, Ald. (tac. ex parte Burm.); *ne et renov.* Guelf.

7. *Metuendum*) Guelf.; *meum dum* Voss. 3; *audiendi* Turic. Flor.; *facultatem* Bern. et, ut videtur, Arg. Obrechti enim temeritas procudit: *metum — transierit, nec dicendi facultatem.* — *Vsus est hac*) Sic nos primi dedimus. Nam in libris fere omnibus *usus est et h.* Solus e nostris Guelf. omittit *est*, vocabulo *usus* praecedentibus applicato. Eandem autem voculam in Argent., ut videtur, non invenit Obr. qui dat *Vsus et h.* Sed longe molestior est coniunctio, tum ob sensum, qui nullam requirit, tum ob positum, quum deberet ante *M. Tullius.* Hanc igitur illo indicio usi omisimus. Sed Obrechtus omisit alterum *et* ante *quum*, ut participium *usus* adhaereret verbo *navigavit.* *Qui tunc* Iens. et edd. post. ante Basil. *Romae* om. Guelf. cum Bern. Voss. 1, 3, ex edd. autem solus Basil. — *Rursus reformandum*) Iens. (tac. Gesn.) et edd. post. ante Bad. item Basil.; *responsum reform.* Goth. Nos non tautologiam cum Badio improbamus in illis *rursus re —*; vid. Spald. ad II, 4, 13; sed nimietatem sensus in solo *reformandi* verbo, miramurque Gesnerum, qui in Thes. v. *Reformo* hoc praeferre videtur; *tum inter* Flor. Camp.; *praecipuum venit* Iens. (tac. Gesn.); *pretium tenuit* Tarv. et edd. postt. (*tenuit* Locat.; *tinuit* Rusc. in quo sphalmate annotando de novo errat Burm.) ante Bad. qui veris argumentis genuinam scripturam asseruit.

6. *Viribus nitentem*) Cave a verbo *niti* participium arcessas, quod accidit ei qui indicam Gesnerianum consarcinavit v. *Niti*, dum in altero verbo *Nitere* habet locum VIII, 3, 6, *ornatus — sanguine et viribus niteat.* Vnde tralatio etiam apparet a nitore corporis iuvenilis et succulenti. — *Tenerisque — nitentem.* Ipse nunc transeo in improbatam mihi antea sententiam, participiumque *nitentem* a verbo *niti* repeto. *Nititur* enim revera iuvenis, sed *teneris* adhuc *viribus*, quae non sint operi paulo graviori suffecturae. BVTT.

Saginantur) Hoc verbum hic non, ut exhibent lexica nonnulla, de simplici nutritione positum est, sed exprimitur en simul roborandi catulos quasi consilium.

7. *Et — transierit, nec — adduxerit*) Legitimae huius structurae, quam sunt qui in dubium vocant, exempla praeter illa quae in lexicis et apud Tursellinum sunt, exhibent Heusinger. ad Cic. Off. III, 3, 4; Goerenz.

dendi facilitatem usque ad contemptum operis adduxerit. Vsus est hac ratione M. Tullius: et quum iam clarum meruisset inter patronos, qui tum erant, nomen, in Asiam navigavit, seque et aliis sine dubio eloquentiae ac sapientiae magistris, sed praecipue tamen Apollonio Moloni, quem Romae quoque audierat, Rhodi rursus formandum ac velut recoquendum dedit. Tum dignum operae pretium venit, quum inter se congruunt, praecepta et experimenta.

VII. Quum satis in omni certamine virium fecerit, prima ei cura in suscipiendis causis erit: in quibus defendere quidem reos profecto quam facere vir bonus malet: non tamen ita nomen ipsum accusatoris horrebit, ut nullo neque publico neque privato duci possit,

1. Insc. *Quae in suscipiendis causis oratori observanda sint* (Guelf. *sunt*) Turic. Guelf. Goth. et edd. inde a Iens. *Cum satiri omni ne certamine* Turic. Flor.; *C. satis in omne certamen* reliqui. Nostra ad ductum vetustorum librorum constituta; longe aptior enim hic certaminum quasi palaestricorum (cf. IX, 4, 8; X, 3, 6; XII, 2, 12) in quibus vires fecerit, mentio, quam forensium, in quae; *iurium* Goth. Camp.; *res pro reos* Turic. — *Malet*) Sic Tarv. Ven. Rusc. Ald. Bad. Gryph. Obr. Bip.; *mallet* reliqui et scripti quidem, si fides conferentibus, omnes. Certissima tamen nostra scriptura; quam Gesnerus, varietatem ignorans, coniectura assecutus est, sed *malit* etiam proponens. Consentit in nostra Spald. in schedis, conferre iubens XII, 1, 40, ubi idem accidit in verbo *nolet*. *Accusationis* Turic. Flor. Camp. cum Alm. Voss. 1, Bern.; *neque publ.* om. Turic. Flor. Camp. cum Alm.; *aliquid ad* Guelf.; *vocat* Flor.; *valent* Camp. et edd. ante Leid. exc. Ald. Sane coniunctivum in tali structura non exspectabam: tamen quum peccare eum in leges sermonis nemo dixerit, scriptura editorum quamvis antiquissimorum contra scriptos omnes revocari non poterat; *auctoris* Guelf.; *autoris* Basil. Gryph. (1536). *Voce in unitate* Flor.; *v. unitate* Alm.; *v. imitatae* Camp.; *et si pe celerum* Flor.; *expertae fas* Guelferb.; *exigere f.* Floril. Sant.; *ut* om. Guelf.; *sint permissa* Floril. Sant.

ad Cic. Leg. I, 4, §. 13; Fin. III, 15, §. 50.

M. Tullius) Vide uberius haec narrantem ipsum in Bruto c. 91.

Sine dubio — sed — tamen) Vid. ad I, 6, 12.

1. *In omni certamine*) V. not. crit. — *vires facere* v. ad X, 3, 3.

Nomen accusatoris) Ita nominari contigit M. Bruto, iurisconsulti filio, ut refert Cicero de Off. II, 14, ubi in eundem sensum disputat.

officio, ut aliquem ad reddendam rationem vitae vocet. Nam et leges ipsae nihil valeant, nisi actoris idonea voce munitae: et si poenas scelerum expetere fas non est, prope est, ut scelera ipsa permissa sint; et licen-
2 tiam malis dari, certe contra bonos est. Quare neque sociorum querelas, nec amici vel propinqui necem, nec erupturas in rempublicam conspirationes inultas patietur orator: non poenae nocentium cupidus, sed emendandi vitia, corrigendique mores. Nam qui ratione traduci
3 ad meliora non possunt, solo metu continentur. Itaque ut accusatoriam vitam vivere et ad deferendos reos praemio duci, proximum latrocinio est: ita pestem intestinam propulsare, cum propugnatoribus patriae comparandum. Ideoque principes in republica viri non detrectaverunt hanc officii partem: creditique sunt etiam clari iuvenes obsidem reipublicae dare malorum civium accusationem, quia nec odisse improbos, nec simultates provocare, nisi ex fiducia bonae mentis vi-

2. *Neque*) Ante *amici* et ante *erupt.* Camp.; *propinqui cedem* id.; *necem recepturus in remp.* Turic.; *nec est recepturus i. r.* Flor.; *necesse* pro *necem* Goth. et ita *e* Voss. 1; *conspirationis simultas* Flor. cum Alm. (ex quo tamen prior vox non laudatur); *c. multas* Guelf. et fortasse Goth. Camp. Ieos. (tac. Gesn.) Tarv. Rusc. (non Locat. err. Burmann.)

3. *Accusatoria vita*) Camp.; *defendos* Flor.; *defendendos* Turic. Camp. Iens. cum edd. ante Basil. exc. Ald.; *premi duci* Turic.; *primi d.* Flor.; *praemiis d.* Camp.; *primo d.* Iens. Tarv. Rusc.; *praepuls.* Turic.; *Ideo p.* Guelf. Basil.; *detractaverunt* edd. ante Bad. acc. Basil. (et sic II, 1, 5, iidem exc. Basil.) solemni variatione, de qua vid. laudatos Gesnero in Thes.; *creditque sed* Turic.; *et clari* Goth. (tac. Gesn.); *nec sultas provocarent n.* Turic. Flor.

Valeant) V. not. crit.

3. *Accusatoriam vitam vivere*) Burmannus confert illud Catonis apud Festum *vecticulariam vitam vivere:* quod blanditur; nam *vecticularius* est τοιχωρύχος; sed dictum est illud non de vecticulariis ipsis, sed de iis qui *instar* furum eiusmodi repente largiter habent, repente nihil.

Propulsare, cum propugnatoribus p. comparandum. Eandem breviloquentiam in Iustino IV, 3, demonstrat Burmannus: *ausi facinus nulli tyranno comparandum.* Similia congesserunt Vorstius ad Iustin. I, 7; II, 14, et I. F. Gronovius ad Liv. Epit. 46, nostri etiam loci non oblitus.

Clari iuvenes) Vid. ad V, 13, 3.

debantur. Idque cum ab Hortensio, Lucullis, Sulpicio, 4 Cicerone, Caesare, plurimis aliis, tum ab utroque Catone factum est: quorum alter appellatus *sapiens*, alter nisi creditur fuisse, vix scio, cui reliquerit huius nominis locum. Neque defendet omnes orator, idemque portum illum eloquentiae suae salutarem non etiam piratis patefaciet, duceturque in advocationem maxime causa. Quoniam tamen omnes, qui non improbe 5

4. *Idque ab H.*) Turic. Flor.; i. *cum H.* Guelf.; *hostensio* Turic.; *cululullis* Flor.; *lucillis* Guelf. Goth. Camp.; *Luculo* Iens. (err. Gesn.); *Lucullo* Tarv. at edd. post. ante Bad. qui ex Vall. reposuit nostram. Vid. not. exeg.; *plerisque aliis* Camp.; *pluribusque a.* Andr.; *pluribus a.* Stoer. Chouet. Leid. — *Appellatus sap.*) Sic Turic. Flor.; *est* inserunt reliqui. Mox *alter* ante *nisi* om. Guelf. cum Voss. 3; *vix sotio cuius reliq.* Turic. Flor. *Relinquerit* Goth. (tac. Gesn.); *reliquit* Voss. 3. — *Namque defendat omnis orator idem portumque*) Turic. Flor. (nisi quod ille *defendant*, hic *defendet*, uterque *partumque*) Guelf. Iens. et edd. post. ante Basil. (nisi quod *defendet* Bad. etiam ex Vall.); in qua scriptura *omnis* nominativus habebatur singularis, et post *idem* distinguebatur. *Namque defendet omnis orator, idemque portum* Camp. Basil. et edd. post. ante Gesn. eademque scriptura est in Goth. neque quicquam diversitatis ab hac recepta olim notatur ex Alm. Voss. 1, 2, 3, aliisque. In hac autem loci constitutione, etsi singuli sensus tolerari poterant, nexus tamen manifesto vitiosus erat: lepidusque est Pseudo-Turnebus ita haec exponens, ut particulas alienas aptioribus mutet. Idem tamen ex nescio quo codice attulit *neque* pro *namque:* indeque certatim emendarunt VV. DD. *neque defendet omnes orator*, quod in textum Gesnerus demum recepit. Merito. Nam etsi de codice illo fortasse dubites, emendatio tamen est facillima, quamque imperiose flagitabat sensus. Sequentia etiam *idemque* etc. sollicitabat Burmannus: perperam: vid. not. exeg.; *suae eloq.* Camp.; *etiam non* Guelf.; *spirutus* Flor. — *Advocationem nomine causa*) Turic. Flor. cum Alm.
5. *Omnis*) Turic. Flor. Camp.; *litigabit* Turic. Flor.; *certe pars* Turic. Guelf. Camp. cum Alm. Voss. 2, 3, Goth. Iens. et edd. ante Gryph. Vocabulum

4. *Lucullis*) L. Lucullus cum M. fratre (an consobrino; vid. Verheyk. ad Eutrop. 6, 7); quorum mentio et alibi coniuncta, ut in aedilitate magnifica ap. Cic. de Off. II, 16, quique cum alia in prima aetate simul egerunt, tum P. Servilium augurem, patris accusatorem, reum et ipsum fecerunt; vid. Cic. Acad. IV, init. Plut. in Lucull. init.

Cui reliq. h. n. locum) Nove dictum puto, sed ut facile tamen intelligatur. Nam quum dicatur *locus est alicui rei* vel *alicuius rei*, dici propria deberet « in me locus non est huius nominis. » Nunc pro *in me* dativum posuit ob verbum *relinquere*.

Idemque) I. idem ille qui innocentes servat.

litigabunt, quorum certe bona pars est, sustinere non potest unus, aliquid et commendantium personis dabit, et ipsorum, qui iudicio decernent, ut optimi cuiusque voluntate moveatur: namque hos et amicissimos habe-
6 bit vir bonus. Summovendum vero est utrumque ambitus genus, vel potentibus contra humiles venditandi

bona, quod boni codd. dant Flor. et Voss. 1, et alii fortasse eorum, quorum non continua mentio, per sensum etiam abesse non potest. Subabsurdum enim illud *certe pars*; quod quum de minimo etiam numero dici possit, aliquid utique addendum erat. — *Et commend.*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp.; *etiam c.* edd. inde a Iens. omnes. Sed nostrum videtur esse in scriptis vel omnibus vel pluribus, quoniam *et* in lemmate ponens nonnisi impressos, qui *etiam* dant, laudat Burmannus; *commendatum* Goth. (tac. Gesn.) *aut optime* Turic. Flor.; *ut optime* Alm.; *aut optimi* Iens. cum edd. post. ante Gryph. — *Moveamur*) Turic.; *moveantur* Flor.; *hos etiam a.* Camp. — *Habebit vir bonus*) Sic et scripti et editi mei omnes ante Stoer. (tac. Gesn. de Goth. et Iens. nisi quod ex illo affert *habet*, quod ex codice ipso non annotavit Spald.) Reliqui *v. b. h.*

6. *Vindicandi*) Guelf.; *vendicandi* Camp. Iens. et aliquot post.; *iactantium* Guelf. Goth. (tac. Gesn.); *utique* om. Turic. Camp.; *utique esset dign.* Flor.; *fortunae* Turic.; *causarum iustus* Turic. Flor. cum Alm.; *vel impr. v. iust.* Guelf.; *obest* Camp. — *Inter disceptandum*) Sic Goth. Voss. 2, Ald. Steph. Gryph.; *i. discendum* Turic. Flor. cum Bodl. Alm. Iens. et edd. ante Steph.;

5. *Qui iudicio decernent*) I. litigantium, ut recte Capper.; cf. X, 1, 25. Vix monuissem, nisi mirum in modum perversam vidissem interpretationem Gedoyni « rien n'empêche que l'orateur ne donne quelque chose aux recommandations, *surtout à celles des iuges.* » Sed neque Pseudo-Turnebus dat saniora.

Vt — moveatur) « Si orator, qualem nos fingimus, personas litigantium respicit, fieri vix potest, quin eos fere sibi defendendos eligat, qui et optimi homines erunt. »

6. *Vtrumque ambitus genus*) Illis quae verissima disputavit Spaldingius ad I, 2, 22, hoc addendum videtur, quod, quum vigente rep. nonnisi ad inferiores spectarent *ambitus* et *ambitio*, tempore Caesarum, quando in potentibus tantum honores impetrandi erant, eadem vocabula in illorum gratiae aucupationem transierunt; ita tamen ut non evanuerit, quod hodie etiam viget, potentiorum studium erga inferiores nimium saepe et perversum. Haec igitur est *duplex* illa *ambitio*, quam hic tangit Qu. *Ambitus* autem vocabulum, quod olim nonnisi de eo usurpabatur quod ipsorum honorum causa erga populum fiebat; a Quintiliano, sicut *ambitio*, de quocumque gratiae captationis genere usurpatur, ita tamen ut hoc ipsa facta fere denotet, *ambitio* autem habitum et studium ambitiosi; unde, ut recte observat Spaldingius, hoc vocabulum in omne gloriae vanum studium transiit, ubi nullus est gratiae locus, ut mox cap. 8, 2.

operam suam; vel illud etiam iactantius, minores utique contra dignitatem attollendi. Non enim fortuna causas vel iustas vel improbas facit. Neque vero pudor obstet, quo minus susceptam, quum melior videretur, litem, cognita inter disceptandum iniquitate, dimittat, quum prius litigatori dixerit verum. Nam et in hoc 7 magnum, si aequi iudices sumus, beneficium est, ut non fallamus vana spe litigantem. Neque est dignus opera patroni, qui non utitur consilio. Et certe non convenit ei, quem oratorem esse volumus, iniusta tueri scientem. Nam si ex illis, quas supra diximus, causis falsum tuebitur, erit tamen honestum, quod

i. *dicendum* reliqui (in quibus Bern. dicitur habere *int. cogn. dic.*) Vera videtur Gesneri observatio, neminem nisi levem *suscipere* causam, antequam *didicerit*. Sed mirum quoque, si inter *dicendum* h. e. in ipsa oratione resipiscit orator. Quare utique praeferendum erat *inter disceptandum* h. e. in disceptatione forensi; quod Badius etiam suadebat. Et facilius certe e scriptura *disceptandum*, quam ex alterutra reliquarum nasci potuerant ceterae. — *Dimittas*) Goth.

7. *Verum ne in hoc*) Turic. Flor. — *Magnum*) Sic Camp.; *magimum* Toric.; *maximum* reliqui. Agnoscis gradus corruptionis. Aptior autem utique hic positivus; *varia spe* Guelf. — *Neque enim dignus*) Guelf. Goth. Iena. Mox *quae supra* Camp. neque tamen de omissione vocis *causis* quidquam notavit Spald.; contra in Iens. his oculis lego *quas* et omissum tamen video *causis*.

Minores utique contra dignitatem attollendi) Male Gesner. *dignitatem* accipit, quasi dictum esset « contra merita causae, » solo nixus Ciceronis loco Inv. II, 53, iustitiam definientis « quae suam cuique tribuit dignitatem »; unde tamen nemo probet, *dignitatem* in usu etiam fuisse de eo qui *non dignus* est honore. Optime autem Spaldingius monet in schedis, verbis hisce *contra dignitatem* respici illa *contra humiles*. Nimirum exspectari poterat in altero hoc membro addendum *contra potentes*. Sed haec quum in ista tempora vix caderent, illud addidit, quod perinde est ac si dixisset « nisi contra potentes et digniores, certe contra dignitatem » i. contra suam uniquo ordinis dignitatem.

Dimittat — dixerit) In verbis hisce tertiae personae ablegat Spaldingius ad notata sibi ad II, 15, 12.

7. *Si aequi iudices sumus*) Hoc in sua Qu. persona dicit, illud autem *ut non fallamus* in oratoris: quae notabilis est negligentia.

8 ipse faciet. Gratisne ei semper agendum sit, tractari potest. Quod ex prima statim fronte diiudicare, imprudentium est. Nam quis ignorat, quin id longe sit honestissimum, ac liberalibus disciplinis et illo quem exigimus animo dignissimum, non vendere operam, nec elevare tanti beneficii auctoritatem? quum pleraque hoc ipso possint videri vilia, quod pretium habent. 9 Caecis hoc, ut aiunt, satis clarum est: nec quisquam, qui sufficentia sibi (modica autem haec sunt) posside-

8. *Gratis ei*) Turic. Flor., *sit* post *agendum* om. Flor. Mox *sit longe* Gu.; *et in loquendo exigimus* e Gu. enotavit Spald. in marg. autem Bas. signo posito ante *et*, legitur *quem in loquendo e.* (err. Burm.) Sed Bern. et, ex Argent. utique, Obr.; *et illo quem in eloquente exegimus* (Obr. *exigemus*). Quum nihil tale in ceteris MSS. compareat, illud autem *in loquendo* in Guelf. tam facile ex *illoquem* exstiterit: duae alterae scripturae mihi quidem sunt correctionis manifestissimae. Neque apparet, cur *eloquentem* prae *oratore* Quintilianus hic potissimum nominarit, ubi viri dotio prae qualitatis excitanda erat; *nec celebrare tanti* Turic. Flor. cum Alm.; *neque elevare t.*, Camp. Merula autem in annotationis suae lemmate (in marg. Locat.) habet et improbat *levare*; nescio unde sumptum.

9. *Vt audiu*) Cum apice quodam super extrema litera Turic. cum Alm. annotante Vlrico, esse fortasse *audivit*; et sic diserte e Flor.; *clarum* om. Iens. et edd. post. ante Ald.; *hi ne quaestum* Guelf.; *aut si res* Turic. Flor.; *at res* sphalma in Rusc. (non Locat., err. Burm.) *sordidum* Guelf. — *Omnium*) Sic Turic. Flor. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Alm. Voss. 1, 2, 3, et edd. ante Basil. Reliqui (in qoibus certe Guelf.) *omnes*. Mox *patitur* Turic. Flor. Camp.; *collocatum* Iens. (tac. Gesn.) et edd. post. ante Ald. *Zenon* Guelf. Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 1, 2, 3, et ita Basil. Recte fortasse. Vid. II, 20, 7; (sed XII, 1, 18, haec scriptura ex nullo libro affertur) et cf. I, 5, 60; XII, 2, 24. — *Acceptaverunt*) Guelf.

8. *Gratisne*) Hanc quaestionem ne forte credas lege Cincia iam decisam, qua dona ob causam orandam capere vetitum erat; observandum est, hanc legem sub Caesaribus, relatam quidem esse aliquoties, sed ita ut temperamenta quaedam acciperet, quibus dona remuneratoria intra certum modum capere permissum esset. Quae omnia diligenter persequutus est Brummer in singulari *de lege Cincia* tractatu, recuso in Brummerianis Lips. 1712, 8.

Tractari) in utramque partem disputari. » Spald. cf. X, 5, 8, 9.

Quis ignorat, quin) Insolita forma; de qua Spald. olim sic: « Quaestio pro negatione, ut *quin* possit subiici. » Recte. Haec autem, *nemo ignorat*, idem valent, ac si dictum esset, *dubium non est*. Ne forte credas, dici etiam posse, *non ignoro, quin*. —

bit, hunc quaestum sine crimine sordium fecerit. At si res familiaris amplius aliquid ad usus necessarios exiget, secundum omnium sapientium leges patietur sibi gratiam referri: quum et Socrati collatum sit ad victum; et Zeno, Cleanthes, Chrysippus mercedes a discipulis acceptaverint. Neque enim video, quae iustior 10 acquirendi ratio, quam ex honestissimo labore, et ab iis, de quibus optime meruerint, quique si nihil invicem praestent, indigni fuerint defensione. Quod quidem non iustum modo, sed necessarium etiam est, quum haec ipsa opera, tempusque omne alienis negotiis datum, facultatem aliter acquirendi recidant. Sed tum 11 quoque tenendus est modus: ac plurimum refert, et *a quo* accipiat, et *quantum*, et *quousque*. Paciscendi qui-

10. *Ab his*) Camp.; *meruerint* om. Turic. Flor.; *iusto modo* Flor.; *tempusve* Iens. (tac. Gesn.) et edd. post. ante Gryph. exc. Ald.; *acquirendi requirunt* Turic. Flor.

11. *Tum ne quoqua*) Turic. Flor.; *quotisque* pro *quousqua* Goth. Iens. (tac. de hoc Gesn.) sed iam in Tarv. correctum; qui vicissim habet alterum illud sphalma, *pariscenda* mox insertum ante *negotiatio*; item §. 12, *prestissime* pro *praestitissa*; quae omnia memorat Merula, neque fidem iuvenit apud Badium et Burmannum, immo «vanus» audit huic: quare subveniendum erat mortuo etiam contra mortuos. — *Ponentium*) Sic Flor. cum Alm., Voss. 3; *potentium* Turic.; *imponentium* reliqui praeter Camp. qui habet *impotentium*. Nostrum Burmannus iam versu Horatiano II Sat. 3, 23, adstruxerat, satis tutum per se; *negotio* Turic.; *etiam mediocriter*. Sic Turic. Flor. cum Alm. *a* inserunt reliqui (sed pro *etiam* Camp. *est*, Goth. *esse*); «*abesse alicui*» nostro familiare, v. I, 12, 11; II, 5, 13; VI, 3, 84: *tuendi* Tur.; *sint* Flor.; *metuendis* Turic. Flor. — *Quodsi*) Sic Flor.; *quid si* Turic. Camp. Tarv. et edd. post. ante Ald.; *qui si* reliqui.

9. *Socrati — ad victum*) Nemo recte dicat pugnare haec cum Xenophontis capite libri I. Mem. Socr. sexto. Longe enim differebat merces, de qua lautissime vivebant sophistae, a stipe in victum tenuissimum, quoties opus esset, collata. Talem vero ab Aristoxeno etiam quamvis obscuris illis apud Laërtium II, 20, verbis ostendi existimo.

11. *Quousque*) «Ne forte, postquam patrociniis suis dives factus sit, quaestum facere pergat.» SPALD.

Paciscendi) Recte, opinor, Brummer. lib. I, cap. 9, 5, hoc ad *redemptiones litium* refert, quibus causas clientum quasi suas suoque periculo certa pactione suscipiebant. Apta autem affert idem quamvis seriorum temporum legis Cod. II, 6, 5, verba,

dem ille piraticus mos, et ponentium periculis pretia procul abominanda negotiatio etiam mediocriter improbis aberit: quum praesertim bonos homines bonasque causas tuenti non sit metuendus ingratus: quodsi 12 futurus, malo tamen ille peccet. Nihil ergo acquirere volet orator ultra quam satis erit: ac ne pauper quidem tanquam mercedem accipiet, sed mutua benevolentia utetur, quum sciat se tanto plus praestitisse. Non enim quia venire hoc beneficium non oportet, perire oportet. Denique ut gratus sit, ad eum magis pertinet, qui debet.

VIII. Proxima *discendae causae* ratio, quod est orationis fundamentum. Neque enim quisquam tam ingenio tenui reperietur, qui, quum omnia, quae sunt in causa,

12. *Vtraque quam*) Iens. et edd. post. ante Ald.; *satis est* Goth.; *mutua volentia* Turic. Flor.; *uteretur* iid.; *quum sciat se* om. Turic. Flor. duo priora tantum omittere narratur Alm.; *sciet* Guelf. Goth. cum Voss. 2, 3. — *Non enim quia venire h. b. non oportet perire. Denique*) Turic. Flor. Atque hanc scripturam, in Argent. etiam haud dubie inventam, altero *oportet* ex ingenio auxisse putandus est Obr. quem nos sequimur. Ad antiquissimos illos proxime accedit Guelf. particula *enim* tantum omissa. Editi omnes post verbum *praestitisse* ita: *quia nec venire h. b. oportet, nec perire. D.* in qua scriptura conspirat e scriptis Gothanus quidem omnino, e Vossianis autem 1, 3, in posteriori tantum parte, 2, in priori: ex illis enim refertur *non quia venire*; ex hoc, *non oportet perire d.* Vulgatam cum proxime praecedentibus nullo pacto cohaerere cuivis patet: at verissimum et sensum et nexum praebet vetusta illa scriptura, modo sensus verbi *oportet* repetatur ad *perire*. Burmanno tamen *debet* post infinitivum inserere suadenti, tanquam haustum ab insequenti voce, morem nemo geret: nam quis vel negligenti in talibus nostro obtrudet quod mox ingratissime recurrat? Quare extra omnem dubitationem positum credo quod Obrechtus dedit. Nisi ipsam omissionis ansam verius repraesentari putes scribendo: *Non enim quia v. h. b. non oportet, oportet perire.*

1. Inscr. *Que in ogendis*) Turic. per err.; *Q. i. docendis* Flor. Guelf. cum Bern.; *Q. i. discendis causis sint observanda* Goth. et sic fere edd. — *Proximam*) Iens.; *oratoris* Goth. (sae. Gesu.) Iens. cum Bern. et edd. post. Iens. ante Stoer. acc. Gibs. Obr. Capper. In recepta conspirant Turic. Flor. cum

quibus pactiones eiusmodi « cum gravi damno litigatoris et *depraedatione* » fieri dicuntur. Cf. priorum etiam temporum leges ab intp. ad illam laudatas.

diligenter cognoverit, ad docendum certe iudicem non sufficiat. Sed eius rei paucissimis cura est. Nam ut ta- 2 ceam de negligentibus, quorum nihil refert, ubi litium cardo vertatur, dum sint, quae vel extra causam ex personis aut communi tractatu locorum occasionem clamandi largiantur: aliquos et ambitio pervertit, qui partim tanquam occupati, semperque aliud habentes, quod ante agendum sit, pridie ad se venire litigatorem, aut eodem matutino iubent, nonnunquam etiam inter ipsa subsellia didicisse se gloriantur; partim iactantia ingenii, ut res cito accepisse videantur, tenere se et intel- 3 ligere prius paene quam audiant mentiti, quum multa et diserte, summisque clamoribus, quae neque ad iudicem neque ad litigatorem pertineant, decantaverunt, bene sudantes beneque comitati per forum reducuntur.

Alm. Scriptos ceteros illa videtur insidere lectio; *fundamenta* Turic. Flor.; *enim* om. Camp.; *quisq. negotio tenui* Guelf. — *Reperietur*) Sic Guelf. Camp. Iens. (non Goth. err. Gesn.) cum Vall. Voss. 1, 2, 3, Basil.; *repereretur* Turic. Flor. cum Alm.; *reperitur* reliqui (qui sunt e MSS. Goth. tantum, et add. inde a Tarvis. omnes exc. Basil.).

2. *Taceamus*) Obr.; *qui vel* Camp. cum Goth.; *ac communi* Guelf. Iens. (tac. Gesn.); *a. c.* Goth. (tac. Gesn.); *communium* Camp. et hoc ipsum coniectaveral antea Spald., ut ex schedis cognosco. Sed hoc ipsum in causa est, ut et illud in Camp. interpretamentum potius mihi videatur quam vera lectio. Neque enim abhorrere videtur, ab usu Latinorum, ut idem appositum, quod *locis*, *tractatui* etiam *locorum* dari possit planeque eodem modo supra II, 4, 22, *tractatum locorum communium* memoral et *generalem* et *specialem*, qui nihil aliud est quam *tractatus locorum communium* vel *generalium* vel *specialium*. Accedit in nostro loco ordo verborum, si receptam servas, naturalis, in Campani scriptura non item. Mox *tractam* pro *clamandi* miro sphalmate Turic. Flor. cum Alm.; *aliquo sed* Flor.; *semperque occupati* inverso ordine Flor. — *Aliquid habent*) Goth. Camp. cum Ald. Sed praestal *aliud*, ne videatur esse praevium aliquid ad ipsam causam spectans. — *Matut. vivent*) Flor. — *Inter se subsellia* Turic. Flor.; *didicisse subsellia* Obr.

3. *Se*) Om. Obr.; *paene prius* Goth. Iens. (tac. Gesn.) et edd. post. ante Stoer.; *quam ut aud.* Turic. Flor. Camp. cum Alm.; *mentiri* Flor.; *neque ducem* Turic. Flor. cum Alm.; *pertineat* Iens. (non *pertinent*, err. Gesn.); *decantaverint* Iens. et edd. post. ante Ald.; *reducantur* iidem.

2. *Communi tract. loc.*) V. not. cr. 3. *Clamoribus*) Audientium; vide VI, 4.

4 Ne illas quidem tulerim delicias eorum, qui doceri amicos suos iubent: quamquam minus mali est, si illi saltem recte discant, recteque doceant. Sed quis discet tam bene, quam patronus? Quomodo autem sequester ille, et media litium manus, et quidam interpres, impendet aequo animo laborem in alienas actiones, quum 5 dicturis tanti suae non sint? Pessimae vero consuetudinis, libellis esse contentum, quos componit aut litigator, qui confugit ad patronum, quia liti ipse non sufficit: aut aliquis ex eo genere advocatorum, qui se non posse agere confitentur, deinde faciunt id quod est in agendo difficillimum. Nam qui iudicare, quid *dicendum*, quid *dissimulandum*, quid *declinandum*, *mutan-*

4. *Si quis discet*) Turic.; *quomodo aut seq.* Turic. Loco vocis *interpres* compendia quaedam obscura in Floe.

Quum dicturis tanti suae non sint) Hanc verissimam scripturam dederunt optimi codd. Turic. Flor. cum Alm. Bern. nisi quod in omnibus est *sit*, et ex Alm. et Bern. affertur *dicturus*. E Voss. 3, c. *dicturus tantis sit.* Aliorum librorum (Camp. Goth. Voss. 2) scriptura *quum dicturus vere non sit* nata est inde haud dubie, quod *tanti sue* abierat in *tantisve*, et mox illud etiam *tantis* post *dicturis* ob homoeoteleuton omissum erat. Tandem adverbium etiam *vere* a correctore quodam mutatum est: reliqui enim omnes ita: *quum dicturus ipse non sit;* quibus verbis inepta admodum inest repetitio eius, quod una vox *alienas* iam absolverat. Nemo autem, opinor, haereat in plurali *dicturis*, quum praecedat *alienas actiones.*

5. *Quod dicendum*) Turic.; *mutandum etiam sit* Turic. Flor. cum Alm.; *imitandum etiam sit* Camp.; *mutandum fingendum e. s.* Voss. 3 (cui scripturae Vall. teste Badio praemittit *quid* ex amend. haud dubie); *imitandumve f. e. si* Iens. (tac. de *imit.* Gesn.) et edd. post. ante Ald. (err. in Locat. Burm.) Eadem, sed cum *sit*, habent Ald. (err. Burm.) Bad. Basil.; *imitandum f. e. sit* Gryph.; *imitandum fugiendum e. s.* aliquot ap. Burm.; *mutandum fugiendum e. s.* Stoer. Chouet. Leid. Mihi recepta, quam tuentur Guelf. et Goth. quaeque in vetustis illis nonnisi ob homoeoteleuton manca est, unice vera videtur: neque indiget eadem Obrechtiano additamento *quando-*

4. *Media manus*) V. XI, 2, 3.

5. *Deinde*) Recte Gesner. hic etiam admonet graeci εἶτα, quod obiurgantis est valetque *tamen*, *nihilo minus*; vid. ad VIII, 6, 32.

Declinandum) I. mollius significandum, ob asperitatem vel invidiam rei; cf. IX, 2, 92. Idem, quum ita fit, ut plane diversa res evadat, *mutatio* est, diversa a *fictione* quae ne materiam quidem e causa sumit.

dumve, fingendum etiam sit, potest, cur non sit orator, quando, quod difficilius est, oratorem facit? Hi porro 6 non tantum nocerent, si omnia scriberent, uti gesta sunt. Nunc consilium et colores adiiciunt, et aliqua peiora veris: quae plerique quum acceperunt, mutare nefas habent, et velut themata in scholis posita custodiunt. Deinde deprehenduntur, et causam, quam discere ex suis litigatoribus noluerunt, ex adversariis discunt. Liberum igitur demus ante omnia iis, quorum 7 negotium erit, *tempus* ac *locum*: exhortemurque ultro, ut omnia quamlibet verbose et unde volent repetita ex tempore exponant. Non enim tam obest audire super-

que post *etiam*. — *Oratorem facit*) Sic Turic. Flor. Guelf. cum Alm. Voss. 3, Bern. (nisi quod ex hoc *est et oratorem*). Hanc optimam scripturam in V. L. delitescere inserunt VV. DD. aequo animo ferentes taediosam repetitionem vulgatae, quae omittit vocabulum *oratorem*; cf. X, 1, 65.

6. *Nunc et consil.*) Obr.; *adicient* Turic. Tum proximum *et* ante *aliqua* om. Turic. Flor. — *Mutare*) Sic Turic. Flor. cum Alm. Iens. et edd. postt. ante Ald. acc. Bad.; *immutare* reliqui. — *Schola*) Flor. — *Custodiunt deprehenduntur*) Turic.; *ex auius litig.* Flor.; *voluerunt* Goth. (tac. Gesn.); *ab advers.* Guelf. Goth. Ians. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, et edd. a Iens. ante Stoer.

7. *Is* (ex Alm. *iis*) *nisi quorum* Turic. Flor. cum Alm. *Erie* Turic. verbum om. Camp.; *ultro* om. Turic. Flor. dixerisque natum e sqq., sed verius, ob eandem causam omissum. Plane enim huius loci est particula. «Non patienter modo auscultemus verbose explicantes, sed ut ita faciant, ultro exhortemur.» *Quantumlibet* Goth. (tac. Gesn.); *volunt* Turic. Flor. Camp.; *volet* Guelf. *Repetita ex tempore*; sic Iens. (tac. Gesn. de illo *ex*) et edd. post. ante Gryph. exc. Ald.; *repetito e. t.* Turic. Flor. cum Alm. ex quo sphalmate nata, quam hucusque concoxere VV. DD., reliquorum omnium scriptura *repetito tempore*. Quod quam eleganter dictum sit, et quam bene hic praecipiatur, quod mox (§. 8, *Nec semel* etc.) docebitur, ipsi viderint. No-

6. *Peiora veris*) «Dum *vera* quae sunt in causa incommoda velare student, homines inepti adiiciunt saepe, quae sunt peiora illis.» Hoc ut monerem, Rollino debetur, nomen *veris* pro dativo habenti, et Obrechto in eundem sensum interpungenti.

Themata — custodiunt) Vid. IV, 2, 28.

Deprehenduntur) Cf. I, 1, 30; I, 8, 21.

7. *Vltro*) V. not. crit.

Ex tempore) Vt quam verissime et plenissime et sine fuco exponant; cf. 9.

8 vacua, quam ignorare necessaria. Frequenter autem et vulnus et remedium in iis orator inveniet, quae litigatori in neutram partem habere momentum videbantur. Nec tanta sit acturo memoriae fiducia, ut subscribere audita pigeat. Nec semel audisse sit satis: cogendus eadem iterum ac saepius dicere litigator, non solum quia effugere aliqua prima expositione potuerunt, praesertim hominem (quod saepe evenit) imperitum:
9 sed etiam, ut sciamus, an eadem dicat. Plurimi enim mentiuntur, et, tanquam non doceant causam, sed agant, non ut cum patrono, sed ut cum iudice loquuntur. Quapropter nunquam satis credendum est, sed agitandus omnibus modis, et turbandus, et evocandus.
10 Nam ut medicis non apparentia modo vitia curanda sunt, sed etiam invenienda, quae latent, saepe ipsis ea, qui sanandi sunt, occulentibus: ita advocatus plura,

strum quam necessarium, vid. not. ex. *exponaū* Turic.; *exponavit* Flor.; *exponat* Iens. et aliquot edd.; *abest* Flor.

8. *In his*) Guelf. Camp. *Inveniet et quae litigator* Flor. relicto mox spatio loco horum *in neutram*. Mox *tanta sint* Turic. Flor.; *t. sunt* Camp.; *memoriae diffici ut* Turic. Flor. cum Alm.; *iterum dicere ac saep.* Guelf.; *dicam* pro *dicere* Iens. (tac. Gesn.); *non quia* Voss. 1, 3; *qui effugere* Camp.; *quod eff.* Turic.; *et positione* Flor.; *hominem prosequens quod* Turic. Flor. (sed hic *presequens*) cum Alm. In quo additamento quid lateat, felicioribus divinandum relinquo.

9. *Non noceant*) Flor.; *sed cum iudice* Guelf. Goth. Iens. et edd. post ante Bad.; *loquuntur* Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. cum Voss. 2, et edd. ante Ald.

10. *Sed etiam — sanandi sunt*) Om. Flor. — *Ea ipsis*) Goth. Iens. (tac. Gesn.) et edd. ante Stoer. — *Quae sananda sunt*) Turic. (nisi quod *sen.*) Camp. cum Alm. Sed hic descrendi erant optimi codd. Quamvis

8. *Subscribere*) *Subscribimus*, subnotamus audita, quum non omnia verbo tenus tanquam dictata calamo excipimus: sed ea potissimum quae memoriae usui futura sunt.

9. *Nunquam satis credendum est*) Nunquam ab omni parte fidendum est ei. Quam vocis *satis* rationem exemplis astruere nequeo. Est tamen ab eo, quod recte, opinor, dicitur « non satis credo tibi. »

Evocandus) Velut e latebris, in quibus se et vitia causae abscondit. Ita non opus Gesneri, quum ipse non admodum urget, coniectura *avocandus*.

quam ostenduntur, aspiciat. Nam quum satis in audiendo patientiae impenderit, in aliam rursus ei personam transeundum est, agendusque adversarius, proponendum quidquid omnino excogitari contra potest, quidquid recipit in eiusmodi disceptatione natura. Interrogandus quam infestissime, ac premendus. Nam ; [11] dum omnia quaerimus, aliquando ad verum, ubi minime exspectavimus, pervenimus. In summa, optimus est in discendo patronus incredulus. Promittit enim litigator omnia, testem populum, paratissimas consignationes, ipsum denique adversarium quaedam non negaturum. Ideoque opus est intueri omne litis instru- [12] mentum: quod videre non est satis, perlegendum erit. Nam frequentissime aut non sunt omnino, quae promittebantur, aut minus continent, aut cum alio aliquo nocituro permixta sunt, aut nimia sunt et fidem hoc ipso detractura, quod non habent modum. Denique [13]

enim *ipsis* non ioeleganter sic usurpatur, hic tamen, ubi praecedit *medicis*, non tolerandae foret negligentiae. Sed facilis post vocem *ea* lapsus erat librarii. In Obrechti autem scriptura *qui curandi sunt*, non correctionem sed errorem agnosco. *Accipiat. Nam* Guelf. marg. Basil.; *impenderint* Guelf.; *rursus personantur tr.* Turic. Flor.; *transeundem* Turic. — *Animo excog.*) Goth. (nimirum *aïo*, oïo); *recipi* Guelf.; *disputationi* Turic. Flor.; *disputatione* Alm.; *discrepatione* Voss. 2. — *Natrā*) Turic.; *naturam* Flor.; *nam* Camp.

11. *Ad verborum*) Flor. cum Alm.; *perveniemus* Voss. 1, Obr.; *permittit* Iens.; *non egeturam* Turic.

12. *Ome*) Turic.; *latus instrumenta* Turic. Flor.; *videri* Camp.; *nocitura* Turic. Flor. Iens. cum edd. ante Ald.; *hoc* ante *ipso* om. Guelf. non male.

13. *Denique linum tum rupa aut turbata certe* Toric. Flor. nisi quod hic *cere*. *D. l. rupt. rupta aut turbata cera* Camp. (sic Spald. quidem enotavit, nisi quod in voce *rupt.* in superiori literae *t* parte lineolam imperfectam ad-

11. *Consignationes*) « Vide Turneb. II, Adv. 27. *Consignationes* illae sunt tabulae testimoniales obsignatae, de quibus lib. V, c. 7. Testationes vocavit c. 3 huius libri » (§. 5). Capperonnerius. Turnebus l. l. cum nostro loco apte componit hunc Cic. pro Quint. 6, « necessarios — corrogat; — veniunt frequentes; *testificatur* iste P. Quintium non stitisse, et se stitisse; *tabulae maxime signis hominum nobilium consignantur.* »

linum ruptum aut turbata cera, aut sine agnitore signa frequenter invenies: quae, nisi domi excusseris, in foro

didit, quam non intelligo); *d. l. ruptum aut turbata cetera* Voss. 1, 3, Bern. marg. Stoer. Nostram (nisi quod Guelf. et aliquot edd. *caera*) dant Guelf. Goth. Iens. et edd. omnes ante Burm. quibus libris accensendi MSS. etiam qui silentur, ut Alm. Voss. 2. Burmannus autem primus recepit coniecturam Salmasii (vid. not. exeg.) *turbatam ceram*. Cui quum libri vetusti certe non suffragentur, restituenda utique erat pristina scriptura, ut liberum de loco aliorsum etiam utili iudicium relinqueretur. Scriptura porro Obr. *intervenient* loco illius quod mox legitur *invenies*, manifesta est correctio eius qui illud *turbata cera* nominativum crederet. Vid. not. exeg. — *Sine agnitore*) Sic Camp. Goth. (err. Gesn.) et (incertum e codice an Salmasii auctoritate) Obr.; *s. adsiitoriae* Turic.; *s. adsutoriae* Flor. cum Alm.; *s. agnitione* reliqui. Nostrum Salmasius nullo, opinor, codice nixus suaserat; neque tamen Burmannus et Gesnerus quamvis probatum sibi receperunt, id fortasse veriti, quod vocabulum *agnitor* ex nullo hactenus bono scriptore allatum sit; quam eorum religionem minime damno; tametsi facile appareat, verbalia in *tor*, quae multis loquendi formis ita inserviunt, ut participia substantiva recte dixeris, in latine loquentium potestate fuisse. Talis autem est forma haec, *signa sine agnitore reperire*, i. signa quidem reperire, sed *qui agnoscat ea* neminem. Quod nequaquam latine dixeris *signa sine agnitione reperire*. Comparentur etiam vocabula *notor*, *cognitor* de teste, qui testatur se nosse aliquem, et esse illum ipsum, quem se esse dicat. Quare nunc ubi illam formam duo libri diserte exhibent; ipsaeque vetustissimorum corruptelae eiusdem, non alterius, vestigia monstrent; reponendum utique erat, quod, si a Camp. editi nostri fluxissent, nemo profecto hodie expelleret. — *Quae ni*) Guelf. Goth. — *Excesseris*) Flor. Camp. cum Alm.; *docebunt* Turic. Flor.; *quam promissa* Flor.; *quam non provisa* Camp.; *docuissent* Flor. — *Quae diligator* Flor.; *quae dicit litigator* Voss. 1. *Patronus seruet* Guelf. cum Goth. Voss. 1, 3, Bern.; *tradimus* Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. (non Iens., err. Gesn.); *locos erat* Flor.

13. *Linum — invenies*) « Ascribamus hic etiam locum classicum Paulli sent. V, 25, 5: *Amplissimus ordo decrevit, eas tabulas quae publici vel privati contractus scripturam continent adhibitis testibus ita signari, ut in summa marginis ad mediam partem perforatae, triplici lino constringantur, atque impositum* (quid si *impositae?*) *supra linum cerae signa imprimantur, ut exteriores scripturae fidem interiori servent. Aliter tabulae prolatae nihil momenti habent.* Vide plena manu ista illustrantes viros doctos ad illa Sueto. Nero. c. 17: *Adversus falsarios tunc primum repertum, ne tabulae nisi pertusae, ac ter lino per foramina traiecto, obsignarentur.* » Gesner. Vtilis etiam Badii seu potius Vallae annotatio: « Et ad illud *linum ruptum* » (sc. annotavit Valla) « Vlp. lib. XXVIII de testamentis » (Dig. XXVIII, tit. 1, 22): « *Si signa turbata sint ab ipso testatore, non videtur signatum.* Et paulo post: *Signatas tabulas accipi oportet, si* (verius editur *et si*) *in linteo, quo tabulae involutae sint, signa im-*

inopinata decipient: plusque nocebunt destituta, quam non promissa nocuissent. Multa etiam, quae litigator nihil ad causam pertinere crediderit, patronus eruet modo per omnes, quos tradidimus, argumentorum

pressa fuerint. Iustin. lib. II de pupillari substitutione» (Instit. II, 16, 1): « *Separatim inferioribus partibus scribere, eamque partem proprio lino propriaque cera consignare et in priori parte testamenti cavere, ne inferiores tabulae vivo filio et adhuc impubere constituto* » (hoc verbum in edd. non comparet) « *aperiantur.* Paulus in sententiis lib. IV.» Sic. Appositus autem est idem ille e libro V Sent. locus cum notabili in extrema parte varietate hac: *atque imposito supra lino cerea signa imprimantur: ut exterior scriptura fidem interioris servaret. Aliter tabulae prolatae nihil omnino valent.* Quum illo tempore (ipsa Badii ed. est anni 1516) Pauli sententiae nondum fuerint editae (Ed. princ. est a. 1525), peritiores iudicent, an in codice haec ita scripta invenerit Valla, an tacite emendarit: quod tamen in postrema verba, quorum varietas, sensum non mutat, non cadit. Apparet autem ex his omnibus *ceram* in Quintiliani verbis non esse ceram scriptoriam, qui error videtur fuisse Gesneri, Ciceronis illa Verr. II, 76 (de lituris in cera) conferri iubentis, sed ceram signis imprimendis lino, quod tabulas constringebat, infixam. Hanc ceram cum ipsis signis turbari necesse erat, si quis linum ad aperiendas per fraudem tabulas inde expedire conaretur. Iam igitur quum linum et cera iunctim uni effectui inservirent, nihil cogebat *turbatam ceram* seorsim in casu accusativo hic memorari, quem reponi iubebat Salmasius de Mod. Vsur. p. 451 sq., ubi totam hanc materiam tractat. Immo optime et plane latina structura ablativi sunt instar appositi ad linum: « linum ruptum aut turbata cera — invenies. » Neque posterius *aut* prius illud respicere credendum est, quod ita tantum ratio cogeret, si tertium etiam praecederet *aut* ante *linum*. Nunc simplex est sensuum continuatio significans, reperiri alias laesam sive in lino, sive in cera obsignationem, alias integra quidem omnia, sed falsis signis, quae a testibus pro suis non *agnoscantur.* De vocab. *agnitor*, v. not. erit.

Destituta) Secure hunc locum transierunt VV.DD. quasi trita omnia offerentem, qui diligentius tamen inspectus difficultatis plenus est. Quamquam illud non moror, quod, quum praecedens *quae* nonnisi ad indicia illa referri possit, paulo negligentius eo deflectit oratio, ut ipsa instrumenta significentur voce *promissa.* Sed quid sunt instrumenta *destituta?* Quae quamvis *auctoritate destituta* fortasse dixeris, hic tamen *destituentia* potius, oratorem puta, dicenda erant, quum opposita sint *non promissis.* Nam quod posuit Gedoynus « car vous serez obligé d'abandonner ces pièces » non sine acumine quidem est, sed a consuetudine loquendi plane alienum. Quare non dubito scripsisse Fabium *destituto.* « Plus haec nocebunt oratori destituto, quam nocuissent non promissa ei a litigatore.» Quippe tum sibi cavisset vir peritus remediumque defectui invenisset.

locos eat. Quos ut circumspectare in agendo, et attentare singulos minime convenit, propter quas diximus causas; ita in discendo rimari necessarium est, quae *personae*, quae *tempora*, quae *loca*, *instituta*, *instrumenta*, ceteraque, ex quibus non tantum illud, quod est artificiale probationis genus, colligi possit, sed qui metuendi testes, quomodo sint refellendi. Nam plurimum refert, invidia reus, an odio, an contemptu laboret: quorum fere pars prima superiores, proxima
15 pares, tertia humiliores premit. Sic causam perscrutatus, propositis ante oculos omnibus, quae prosint noceantve, tertiam deinceps personam induat iudicis, fingatque apud se agi causam, et, quod ipsum movisset de eadem re pronuntiaturum, id potentissimum, apud quemcumque agetur, existimet. Sic cum raro fallet eventus, aut culpa iudicis erit.

IX. Quae sint in agendo servanda, toto fere opere

14. *Circumscriptare*) Turic. Flor. omissis proximis his *in ag. et attentare.* Mox *sit in disc.* Flor.; *sit in d.* Camp.; *ita etiam in d.* Tarvis. et edd. post. ante Stoer. exc. Basil. — *Quae personae*) Om. Guelf.; *quae tempora* om. Turic. Flor. cum Alm.; *locus* Turic. Flor. sed Alm. vocem omittit; *tempora et loca* Guelf. cum Goth.; *instrumenta instituta* Camp. — *Ceterarum ex*) Turic. Flor. cum Alm.; *cetera ex* Guelf. cum Goth. Iens. *Probati genus* Turic. Flor. cum Alm.; *posset* Turic. Flor.; *invidae* Flor.; *ac odio* Iens. cum edd. post. ante Ald. Male.

15. *Quae*) Ante *prosint* om. Camp.; *deinde personam* Iens. et edd. post. ante Stoer. exc. Ald. *De eadem pronunc.* Turic.; *apud quenque* Guelferb. — *Existimet. Sic*) Haec est scriptura Turic. Flor. Camp. Reliqui inserunt *et.*

1. Inscr. *Quae in agendis*) Turic. Flor. Guelf. cum Bern.; *Quae servanda in agendo oratori sint* Goth.; *Q. s. i. agendis causis o. s.* Iens. et edd. plerique. In verbis auctoris: *Quae sunt* Guelf. Camp. Iens. et edd. ante Ald. — *Opero exsumus*) Turic. Flor.; *o. sumus executi* Obr.; *officiis agendis* Turic. Flor. cum Voss. 1, 3, Bern.; *officiis agendi* reliqui. Vitiosum loquendi

14. *Propter quas diximus*) « Supra V, 10, 122 sq. Add. Cic. de Orat. II, 34. » Gesner.

Instituta) De moribus, consuetudinibus, agendique rationibus eorum, inter quos causa versatur, accipiendum.

Non tantum — artificiale — prob. genus) Cf. V, 1, 1, 2.

exsequuti sumus: pauca tamen propria huius loci, quae non tam dicendi arte, quam officiis agentis continentur, attingam. Ante omnia, ne, quod plerisque accidit, ab utilitate eum causae praesentis cupido laudis abducat. Nam ut gerentibus bella non semper exercitus per plana et amoena ducendus est, sed adeundi plerumque asperi colles, expugnandae civitates quamlibet praecisis impositae rupibus, aut operum mole

genus. Nam *officium agendi* vix quidquam sit, nisi officium patroni agendi causam clientis; *officia agendi* nihil omnino significant. *Officia* requiruntur *eius qui agit*, *agentis*. Hoc autem revera scripsisse Quintilianum ex mendosa vetustorum codd. scriptura patet: unde veram iamdudum reposueram, quum casu tandem (silent enim de eo Burmannus et ceteri) vidi, edidisse ita, Argentinensi quoque, ut videtur, *agendis* dante, Obrechtum. Neque de veritate huius scripturae dubitare sinit illud quod statim subiicitur *eum*. Nam verbum quidem tertiae personae saepissime, pronomen vero vix invenies, non expresso in praecedentibus, ad quod referatur, nomine. — *Nec quod*) Camp.; *ab* om. Turic. Flor. *Obducat* Flor.

2. *Praesciscis*) Camp.; *impositae rebus ut o.* Turic. Flor. cum Alm. (quamquam ex hoc *ut* non affertur); *i. montibus a. o.* Goth. Voss. 2, Colbert. Iens. et edd. post. (exc. Ald.) ante Bad. qui (mero sphalmate, quum esset *ipositae*) habet *positae montibus a. o.* quod repetierunt aliquot posteriores. Nostram post Camp. et Ald. de meis primus habet Stoer. e scriptis autem praeter eos qui silentur (Voss. 1, 3, Bern. etc.) certe Guelf. neque dubium, quin vera sit certaque crisis Burmanni, alteram *montibus* receptae interpretamentum esse. Illa autem vetustorum scriptura nata, non e compendio, qualia sunt qui maximo eruditorum taedio ubique comminiscuntur, sed ex interitu aliquot literarum, quo genere toties in iisdem peccatum vidimus. — *Quidem gaudebit*) Camp. male; *occusatione* Turic. Flor. — *Laetius*) Sic Turic. Guelf. Camp. cum Alm. Goth. Voss. 2; *laetus* Flor.; *latius* reliqui. Diligenter omnia perpendi antequam hanc scripturam loco pellerem, quum *late dicere*, *latus orator*, *sermo*, et similia toties apud nostrum etiam occurrant (e. g. III, 5, 15; V, 14, 33; XII, 10, 23) comparatio autem lati itineris tam apta hic videatur. Tamen latam orationem non eandem esse, quae florida, de qua hic agitur, ex ipsis illis locis, et ex specimine etiam *lati et fusi* generis, quod habuimus supra XI, 3, 50, cognosces. Contra *laetum* huius in primis loci esse

1. *Praesentis*) « longe *praesentis laudis*. Est autem ea immatura illa laus et cruda, quae in horam captatur, verborumque lenociniis petitur, postponenda tardiori illi, at durabili, quae re, vincendisque causis prudentiorum suffragiis acquiritur. Conf. 4. » SPALD.

2. *Praecisis*) Non ita frequens de *praeruptis* et *abscissis* vocabulum, cuiusque exemplum hoc ipsum cum paucissimis aliis in Lexicis poni solet.

difficiles: ita oratio gaudebit quidem occasione laetius decurrendi, et aequo congressa campo totas vires po-
3 pulariter explicabit: at si iuris anfractus, aut eruendae veritatis latebras adire cogetur, non obequitabit, nec illis vibrantibus concitatisque sententiis velut missilibus utetur; sed operibus, et cuniculis, et insidiis, et oc-
4 cultis artibus rem geret. Quae omnia non, dum fiunt, laudantur, sed quum facta sunt: unde etiam minus cupidis opinionis plus fructus venit. Nam quum illa dicendi vitiosa iactatio inter plausores suos detonuit, resurgit verae virtutis fortior fama: nec iudices, a quo sint moti, dissimulant; et doctis creditur; nec est orationis

senties conferendo illa IV, 3, 1; VIII, 3, 88; XI, 1, 34; XII, 10, 80; et prae ceteris illud XI, 1, 49, *decurrentibus periodis, quam laetissimis locis sententiisque dicentem.* Translationem porro spatii, necessariam sane, dabit *campus* in illis quae subiiciuntur; non minus autem necessarium est, quod respondeat alteri parti ex *planis et amoenis* in imagine ipsa. Ita religio potius esse debuit plurimorum et optimorum codd. scripturam diutius e textu arcere. — *Et quo congr.*) Turic. Flor.; *ex aequo c.* Goth. (tac. Gesn.); *tota* Guelf.; *explicavit* Turic.

3. *At si vires an factus*) Turic. Flor.; *erudiendae* Flor. cum Voss. 1; *obequitavit* Flor.; *amiculis* Guelf.; *sed insidiis* Flor. Camp. Habet quod blandiatur; ut sit distinctio inter ea quae machinis et instrumentis, et quae astu fiunt. Tamen quum aliquis etiam per cognata transitus hic sit, novare nil volui, praesertim ubi tam pronus librarii lapsus; *acutus* Camp.; *regeret* Flor. cum Alm.

4. *Etiam cupidissimis opinionis*) Turic. Flor. Guelf. cum Bodl. Ioan. Alm. Voss. 1 (qui et *opinionibus*) Iens. et edd. post. ante Ald.; *e. cupidis minus o.* Vall. Voss. 2, 3 (hos duo enim Burmannus, qui Voss. 1 memorat, utique non tacuisset, si a sua scriptura recederent) Stoer. et edd. post. ante Gesn. exc. Obr. qui codicum plurimorum scripturam dedit, sed deleta voce *plus*,

Laetius) V. not. crit.

Populariter) Haec una vox inter translatas omnes proprie significat. Spectat enim ad popularem per sententias delectationem; cf. II, 10, 11; VIII, 3, 12.

3. *Operibus*) En brevi spatio duplici, quamquam bellico utroque significatu repetitum vocabulum; de munimentis modo; hic de vineis arietibusque. Ceterum digitum intendit Spaldingius in schedis in nimium hoc allegoriam premendi studium, quale notaverat etiam II, 4, 7.

4. *Opinionis*) Vide II, 12, 5, et hic 7.

Et doctis) Vid. not. crit.

vera laus, nisi quum finita est. Veteribus quidem etiam 5
dissimulare eloquentiam fuit moris: idque M. Antonius
praecipit, quo plus dicentibus fidei, minusque suspectae advocatorum insidiae forent. Sed illa dissimulari,
quae tum erat, potuit: nondum enim tantum dicendi
lumen accesserat, ut etiam per obstantia erumperet.
Quare artes quidem et consilia lateant, et quidquid, si
deprehenditur, perit. Hactenus eloquentia secretum
habet. Verborum quidem delectus, gravitas sententia- 6
rum, figurarum elegantia, aut non sunt, aut apparent.

ita haec, ut videtur, intelligens: «unde (i. ex qua tardiori laude) vel cupidissimis gloriae fructus venit» quod non uno nomine displicet. Nos praeeuntibus Aldo et Gesn. in ea scriptura acquiescimus, quam non Gothanus tantum, sed, cuius maior est auctoritas, Camp. etiam exhibet. Nimium enim verisimile est vetustiorem scripturam natam esse sphalmate ex illo *cupidis minus*, sicut hoc ex nostra per mendosam qualem toties vidimus, transpositionem exstiterat, illis *minus opinionis, plus fructus* apparentem quendam, sed revêra nullum sensum praebentibus; *fluctus* Turic.; *plosores* Flor.; *retonuit* Turic. Flor.; *vera et virtutis* Turic Flor. Camp. (cum Alm. qui habet $\overset{a}{V}$*et*) et edd. ante Ald. cui scripturae Flor. addit *fortior*, suaviter sensum rotundans. — *Iudices sunt a quo sint motus*) Turic.; *i. a. q. s. motus* Flor. cum Alm.; *et doctis quae cr.* Turic. Flor. Fortasse *dissimulant*; *doctisque creditur*; *finita et vet.* Camp.

5. *Quod plus*) Turic. Flor. Camp. cum Alm. *Sed illas forent mulari quae cum erat* Turic. Flor. mira stribligo, in qua nil tamen latere arbitror; *obstanti er.* Flor.; *obstantiam er.* Camp. Goth.

6. *eligentia*) Flor. — *Sed propter*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Alm.; *vel* inserunt reliqui. — *Ostendenda*) Sic Turic. Flor. Camp.; *ostentanda* reliqui; cuius scripturae auctor non sensit longe venustius, ob respondens *apparent*, proprium hic vocabulum usurpatum esse quam translatum. — *Ac si*

5. *Veteribus dissimulare*) Cf. IV, 1, 9.

M. Antonius praecipit) «Credo de ipsius M. Antonii opere loqui. Sed et apud Ciceronem II de Orat. libro, hoc ait M. Antonius.» Valla. De libro Antonii, vid. III, 1, 19. *Dissimulatorem artis* vocat eundem Qu. II, 17, 6. Locus Ciceronis, Vallae observatus, est in principio illius libri: *Antonius probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur, atque ita se graviorem fore, si — ne nosse quidem Graecos videretur.*

Accesserat) Ieiunum non immerito Spaldingio visum olim hoc verbum, quare *accenderat* coniectabat, ut *lumen* sit quartus casus. Si iterum haec tractasset, *accensum erat* fortassa tentavisset.

Sed propter hoc ipsum ostendenda non sunt, quod apparent: ac si unum sit ex duobus eligendum, causa potius laudetur, quam patronus. Finem tamen hunc praestabit orator, ut videatur optimam causam optime egisse. Illud certum erit, neminem peius agere, quam qui displicente causa placet: necesse est enim, extra 7 causam sit, quod placet. Nec illo fastidio laborabit

unum sit ex duobus) Sic Turic. Flor. cum Alm. nisi quod duo priores mendose *duabus*, ex Alm. autem *sit* non affertur. Hoc tamen est in Camp. quoque ceterum conspirante cum reliquis, qui dant *aut si unum e duobus*. Iensoniana tamen pro e *duobus* habet *est duobus*; quod sphalma, quale mihi quidem videtur, Obrechtus arripiens *est e duobus* edidit. Vulgatam repetierunt VV. DD. immo gallice interpretati sunt grammatico nexu contenti, logicum non curantes. Atqui quum dicitur: «*aut* si unum e duobus eligendum», non aliter est ac si in antecedentibus forent haec: «neutrum quidem ostentandum est, neque causa, neque oratoris elegantia;» cui nunc subiungeretur: «si tamen non potes quin ostentes aliquid, «causa potius fac ut laudetur.» Quasi ne hoc quidem efficere debeat severior paulo orator. Sed vel eo solò damnanda erat vulgata, quod in praecedentibus quidem ostentatio in solis verborum lenociniis ponitur; formula vero *aut si* causae ostentatio, tanquam illis comprehensa, nunc separatur. Adoptanda igitur erat vetusta scriptura *ac*, qua vocula utrumque orationis membrum ad modestiam oratori commendandam aequaliter spectare demonstratur; vid. not. exeg. — *Laudatur potius*) Goth. Iens. (tac. Gesn.); *agere* om. Turic. cum Alm. — *Dispicent causa p.*) Turic.; *displicentiam pl.* Camp. (natum ex compendio c̄a); *ex causam si quod* Turic.; *si* Flor. etiam.

7. *Nec ullo*) Turic. Iens. et edd. post. ante Bad. Recepta scriptura digitum intendit in certos oratores; altera fortior videtur, neque parcit iisdem. Anceps deliberatio: in qua satius duxi auctoritatem sequi plurimorum, illud tamen etiam reputans, quod, si *ullo* legatur, necessarium sit iungere «fastidio *non* agendi», quod insolitum videbatur; nunc *non agendi* tanquam per appositionem adiectum est ad haec *illo fastidio*. *Laboravit* Turic. Flor.; *orator* om. iid. cum Alm.; *quam* pro *tanquam* Goth. (err. Gesn.) *quamtam* Iens.; *sunt* Turic. Flor.; *suspiciendi* Turic.; *bene qui rei* Guelf. cum Vall. Goth. Voss. 2, Stoer. et edd. post. ante Gibs.; *satisfacit* Turic. Camp.

6. *Ostendenda*) Vid. not. crit.

Si unum sit ex duobus eligendum) *Vnum*, i. unum modo. «Si causa tota ex iis tantum, quos supra (§. 3) tetigimus, locis pendeat, quae veneres dicendi parum admittant, aut, si illis indulgeas, negligenda sit causa: tunc huic potius quam sibi laudem parabit orator verae laudis studiosus.»

Finem) «Eventum.» Spald. Cf. ad II, 15, 6; VIII, 3, 11.

7. *Illo fastidio — non agendi*) V. not. crit.

orator non agendi causas minores, tanquam infra eum sint, aut detractura sit opinioni minus liberalis materia. Nam et suscipiendi ratio iustissima est officium, et optandum etiam, ut amici quam minimas lites habeant: et abunde dixit bene, quisquis rei satisfecit. At quidam 8 etiam si forte susceperunt negotia paulo ad dicendum tenuiora, extrinsecus adductis ea rebus circumliniunt, ac, si defecerint alia, conviciis implent vacua causarum; si contingit, veris; si minus, fictis: modo sit materia ingenii, mereaturque clamorem dum dicitur. Quod ego adeo longe puto ab oratore perfecto, ut eum ne vera quidem obiecturum, nisi id causa exigit, credam. Ea est enim prorsus *canina*, ut ait Appius, *elo-* 9

8. *Etiam qui forte*) Obr. sine causa; *susceperint* Goth. et edd. ante Stoer.; *paulum* Guelf. Vall. Goth. Iens. (tac. Gesn.) et edd. post. ante Ald. acc. Bad. Gryph.; *adductis a rebus* Turic. Flor.; *circumlinunt* Bern. Sed alteram formam praetulit etiam I, 11, 6. — *Difficerunt*) Turic. Flor. (sed hic uno *F*); *desecerunt* Guelf. cum Bern. *Causarum conic veris* (cum liocola supra *I* mediae vocis) Turic.; *c. conicit v.* Flor.; *c. si comat v.* Alm.; *c. s. contingat v.* Camp.; *sin minus* Goth. (tac. Gesn.); *ingenua* Guelf. Iens. et edd. post. ante Ald.; *mereaturque quedam ore modum dicitur* Flor.; *obiectorum* id.; *exigitur* Turic. Flor.; *credam eam. est* Flor. Camp.

8. *Mereatur*) Vid. IV, 2, 39, 77. Eundem sensum in forma activa vid. infra XII, 11, 3.

9. *Canina, ut ait Appius, eloquentia*) Fons, nobis certe, huius dicti est fragmentum Sallustii ap. Nonium voce *Rabula* (lib. I, p. 60, Ed. Merc.) « Inde et Sallustius, *Canina, ut ait Appius, facundia exercebatur:* » unde in complurium auctorum scripta manavit, quorum loca quaere apud intp. ad Sallustii fragm. Haverc. II, p. 119, et 129. Lactantius autem (VI, 18) in Ciceronem illud contorsit: quod ideo moneo, ne quis ab ipso Sallustio, aut etiam Appio quodam, in Ciceronem directum credat, deceptus ea fragmenti Sallustiani conceptione, quam videre est apud Haverc. p. 129. Quis fuerit autem ille Appius, frustra locis indicatis quaeras. Sed facile est coniectu, fuisse antiquum illum App. Claudium Caecum, cuius carmen morale vel sententiae lectae sunt olim, alleganturque Ciceroni Tusc. IV, 2, Pseudo-Sallustio init. primae Orat. de Rep. Ord. Festo in *Stuprum.* Prisciano VIII, pag. 792. Quae loca non sine voluptate a venerandae illius antiquitatis studiosis conferentur; quamquam materia fortasse superest quaestionibus de antiquitate sermonis et de metro fragmentorum illorum.

quentia, cognituram male dicendi subire : quod facieu-

9. *Cognituram*) Sic omnes omnino MSS. (nisi quod Flor. *conniturum*; Voss. 3, *cognitura*) et edd. antiquiores ante Ald. qui primus, ex mera haud dubie coniectura, invexit *censuram*, quod omnes deinde retinuerunt praeter unum Obr. qui, quod rationem non exposuit, imitatorem habuit neminem. Suspecta tamen recepta fuit Rollinu etiam. — *Madicendi*) Turic.; *malis dicendi* Camp.; *et male aud.* Iens. (tac. Gesn.) et edd. post. ante Bad. — *Petulantiam patroni*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Inverso ordine reliqui; *illo ipso* Goth. (tac. Gesn.) Camp. — *Quod*) Sic Turic. Flor. Camp.; *quo* reliqui: quod scabram facit orationem et in se ipsum quodammodo redeuntem sensum. Sed hoc facilius sentitur quam verbis exponitur. Quare satis habeo nostram scripturam et codicum auctoritate firmare, et usu Quintiliani. Nam infra etiam cap. 10, 17, *quod* ponitur ita, ut rationem reddat sententiae propositae, mutarique possit cum particulis *nam*, *quippe*; neque dubium, quin multa e superioribus etiam exempla afferre possem, si minus hospes ad hunc scriptorem accessissem. — *Maledictus a malefitio* Turic. Flor. (Flor. *malevitio*) *non dictat*; *maledictus* est etiam in Guelf. Iens. (tac. Gesn.) et edd. post. ante Ald. Sed has sunt aberrationes: ne quis forte tentet *maledictum a maleficio*; quod verum sensum non haberet.

Cognituram male dicendi subire) *Cogniturae* vocabulum hucusque lectum est in unico tantum loco Suetonii Vitell. 2, ubi de aliquo *sectionibus et cognituris uberius compendium nacto* narratur, certumque est significari eo munus vel officium *cognitoris*; quod satis probabiliter refertur ibi ad cognitorem publicum, qui res gereret aerarii sive fisci eiusque causa cum maximo suo compendio delatorem ageret. Generaliori autem notione cognitor est, quicumque *alienam litem suam facit* et loco veri litigatoris in foro agit, quem sensum supra tetigit Spaldingius ad III, 6, 70, et uberius explicatum vide in Lexicis, ubi illud etiam invenies, odiosum factum fuisse cognitoris nomen, quum saepissime sive adulandi sive alicuius commodi causa malae etiam et iniustae lites eo modo susciperentur: quo pertinet illud *fi cognitor* ap. Horat. II, Sat. 5, 38 (vid. Bentl.) et illi »muliercularum taeterrimarum cognitores« apud Cic. Verr. III, 34, §. 78. Hinc cum invidia adhibebatur vocabulum; ut ap. Liv. XXXIX, 5: «Ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse: *alienarum* vero *simultatium* tribunum plebis *cognitorem fieri* turpe — esse.» Integrum hunc locum posui ob aliquam cum nostro similitudinem. Nam patronus etiam, qui pro causa tantum clientis verba facere debet, quando ipsius affectus simultatesque suas quasi facit, et, quod litigatori condonet, convicia etiam in adversarios iacit, non sine vi et invidia ita traducitur, ut qui *cognituram male dicendi subeat*, hoc est, cognitor eius fiat in maledicendo. *Cognituram* enim *subire* eodem modo dictum ut *negotium subire*, *defensionem subire* et similia. Sed haec omnia per viros doctos ignota manerent, quorum socordia constans omnium librorum scriptura, a ieiuno Aldi commento loco turbata, in varietate lectionis latebat.

libus etiam male audiendi praesumenda patientia est. Nam et in ipsos fit impetus frequenter, qui egerunt, et certe petulantiam patroni litigator luit. Sed haec minora sunt ipso illo vitio animi: quod maledicus a malefico non distat, nisi occasione. Turpis voluptas et inhumana et nulli audientium bono grata a litigatoribus quidem frequenter exigitur, qui ultionem malunt, quam defensionem. Sed neque alia multa ad arbitrium eorum facienda sunt: hoc quidem quis hominum liberi modo sanguinis sustineat, petulans esse ad alterius arbitrium? Atqui etiam in advocatos partis adversae libenter nonnulli invehuntur: quod, nisi si forte meruerunt, et inhumanum est respectu communium officiorum, et cum

10. *Bona gratia*) Turic. Flor. *Bona grata* Guelf. c. Voss. 3. *Si neque* Turic. *Eo facienda* Turic. Flor. cum Alm. *Eorum arbitrium* Goth. (tac. Gesn.). — *Liberinus sanguinis*) Guelf.

11. *Nisi forte*) Guelf. Goth. Camp. et edd. ante Gibs. exc. Ald. Gryph. Vid. not. exeg. *Meruerint* Camp. et edd. ante Gryph. *Respectum* Flor. *Criminum offic.* Guelf. *Et tum ipsi* Iens. (tac. Gesn.) et edd. post. ante Bad. *Vtile* Goth. (tac. Gesn.). *Qui plane* Guelf. c. Voss. 1, Bern. *Tum et* ante *adversarii* inserunt Gryph. 1544, et edd. post. ante Ohr. male. Mox *et* ante *quantul.* om. Guelf. — *Eis*) Sic Turic. Flor. Camp. *Iis* Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.), et edd. ante Basil. qui *his*, cum reliquis. *Vitium* sphalma Tarv. quod repetierunt posteriores ante Bad. cum ipso Ald. *Iurium* Camp.

Praesumenda) « Sumpta patientia praeparare se debet ad male audiendum. »

Quod maledicus) Vid. not. crit.

10. *Sed neque alia — : hoc quidem*) Pronuntiatione iuvanda est relatio, quae est inter haec duo membra, in hunc sensum: « Sed sicut alia etiam multa ad eorum arbitrium non facienda sunt, ita hoc *certe* (quidem) minime: nam quis — sustineat? »

Petulans esse) Non est quod rariorem hanc in soluta oratione constructionem pronuntiet Burmannus, quam supra quoque III, 6, 64, habuimus, quaeque in verbo *sustinere*, quoties eodem fere quo *audere* sensu usurpatur, plane necessaria est.

11. *Nisi si forte*) Cf. Spald. in not. crit. ad III, 10, 2. Non ubique tamen duplicata haec forma locum habet: certe facile sentitur differentia inter id quod hic est *nisi si forte* et ironicum illud *nisi forte* I, 10, 6, 23; II, 3, 6; III, 5, 3. Sed IV, 1, 70 etiam, ubi *nisi si* est in ironia, *si* delendum erat. Nam quum libri omnes careant ibi voce *nisi*, male integra hac particula sartus fuit defectus; quum sola syllaba *ni* vere videatur absorpta a praecedente *im*. Contra IV, 3, 5, legitimum est *nisi si*, neque ulla ibi

ipsi, qui dicit, inutile (nam idem iuris responsuris datur), tum causae contrarium, quia plane adversarii, fiunt et inimici, et quantulumcumque eis virium est, contume-
12 lia augetur. Super omnia perit illa, quae plurimum oratori et auctoritatis et fidei affert, modestia, si a viro bono in rabulam latratoremque convertitur, compositus non ad animum iudicis, sed ad stomachum litigato-
13 ris. Frequenter etiam species libertatis deducere ad temeritatem solet, non causis modo, sed ipsis quoque, qui dixerunt, periculosam. Nec immerito Pericles solebat optare, ne quod sibi verbum in mentem veniret, quo populus offenderetur. Sed quod ille de populo, id ego de omnibus sentio, qui tantundem possunt nocere. Nam quae fortia, dum dicuntur, videbantur, stulta,
14 quum laeserunt, vocantur. Nunc quia varium fere pro-

12. *Oratori auctorit.*) Guelf. *Infrabula* Turic. *Infrabulam* Flor. *In tabulam* Iens. Tarv. quod aphalma quum verbose, ut solet, el memoral el corrigil homo fatnus suue et glariosus Merula, mendax iterum audit Burmanuo. *Latronem qui* Turic. *Latronemque* Flor.

13. *Liberatis*) Flor. *Ipsis quoque dixerint opericulosam* Turic. Flor. *Periculosum* Camp. *In mente* id. *Ego omnibus* Turic. Flor.; *e. et o.* Camp. Tum *qui* om. Flor.

14. *Nunc qui varium*) Iens. *Hunc qui v.* Tarv. *Vere* Flor. *Facilitatis* Guelf. *Modo tradere* Goth.

varietas. Alium usum, quo particulae *nisi forte* ad vitandam ironiae speciem separantur, apud Ciceronem notavit Goerenzius ad Fin. I, 17, 56.

Quia plane — inimici) Insolitus vocis *plane* positus. Nam quam exspectares ita dictum « quia adversarii fiunt plane inimici, » nunc *plane* ad totam orationem spectat, pro eo quod pleniusita efferri possis « quia id plane efficitur, ut adversarii fiant et inimici. » Recte autem distinctio ab Obrechto primum invecta est, ne iungas: « (illi) fiunt plane adversarii et inimici. »

13. *Pericles*) Plut. in vita p. 284: Ἀεὶ πρὸς τὸ βῆμα βαδίζων ηὔχετο τοῖς θεοῖς μηδὲ ῥῆμα μηδὲν ἐκπεσεῖν ἄκοντος αὐτοῦ πρὸς τὴν προκειμένην χρείαν ἀνάρμοστον. Quamquam in his nihil proprie de *offensione*; ut videatur aut Plutarchus latius aut noster angustius extulisse Periclis sententiam.

14. *Varium — fuit, et — laboravit*) Memorabile huius perfecti ἀορίστου apud prosae scriptorem (nam de poëtis vid. Bentl. ad Hor. III, Od. 23, 19) exemplum, cui C. Schneider adiungendum mihi ministravit illud ap. Senecam de Ira II, 3: «Itaque et

positum agentium fuit, et quorundam cura tarditatis, quorundam facilitas temeritatis crimine laboravit: quem credam fore in hoc oratoris modum, tradere non alienum videtur. Afferet ad dicendum curae semper quan- 15 tum plurimum poterit. Neque enim hoc solum negligentis, sed mali, et in suscepta causa perfidi ac proditoris est, peius agere, quam possit. Ideoque ne suscipiendae quidem sunt causae plures, quam quibus suffecturum se sciat. Dicet scripta quam res patietur 16

15. *Afferret*) Guelf. *Affert* Iens. et edd. ante Ald. *Dicendum iure s.* Flor. — *Hoc solum*) Sic Turic. Flor. Camp. o. Alm. *Hoc* om. reliqui. — *Sed mali*) Sic Turic. Guelf. Goth. Camp. c. Alm. Ald. *Et mali* Iens. c. edd. post. ante Ald. acc. Bad. *Sed et mali* reliqui. *Causa* om. Turic. Flor. cum Alm. *Se suffecturum* Camp.

16. *Quam res*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) et edd. omnes ante Burm. qui primus in contextu posuit *quum*, ne verbulo quidem de mutatione monens, nisi quod Obrechtum *quam* dare annotavit, quasi vero non ceteri omnes. Hinc, et ex consensu meorum, tantum non certum est reliquos etiam MSS. *quam* exhibere: quod restitui: nam Gesn. et Bip. Burmannum sequuti sunt; Capper. non item. *Patiatur* Goth. Iens. et edd. post. ante Ald. *Et* ante *sculpta* om. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) c. Voss. 1, 2, 3. — *Etiam sculpta*) Camp. *Contingeret, sculpta* dedit Obr. quod aptius sane videtur in re quae fieri non facile potest. Nos tamen in verbis ex alio scriptore sumptis, necdum inventis, a codicum scriptura recedere nefas duximus. — *Sculptas et ut hoc ut prima actionis* Turic. Flor. *Sed haec* Camp. Mox *quae* om. Turic. Flor. Camp. c. Alm. — *Publicis iudiciis*) Sic Camp. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) et edd. ante Leid. qui primus, nescio an casu, *iud. publ.* eumque sequuti sunt posteriores omnes. Sed Turic. Flor. *supplices iudicis*, c. Alm. nisi quod ex hoc *iudiciis*. Tum *post* om. Guelf. *Aut tum* Guelf. *Aut cum* Voss. 1, 3. Mox marg. Basil. habet *ideo* et *narret* pro *noceat*. An fuit *ideo paulo ni. p. e. nocet?* Sed vulgata praestat. *Si* om. Turic. Flor. — *Fuerint, occurrerint*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. e. Voss. 1, 2, 3 (nisi quod 1 habet *occurrint*) Iens. et edd. post. ante Bad. *Fuerint, occurrerunt* Camp. *Fuerunt*,

fortissimus plerumque vir, dum armatur, expalluit, et signo pugnae dato ferocissimo militi paululum genua tremuerunt.» Quamquam ibi longe plus causae est in medias res lectores rapiendi.

Propositum) Vid. IX, 4, 18, XI, 1, 32, 42.

16. *Dicet scripta*) «Scripto praeparabit, quae dicturus est.»

Quam res patietur plurima) Alibi etiam obvia est traiectio particulae *quam* in verbo *posse* (*quam possum plurima*), cuius vicem plane gerit formula *res patitur*.

plurima, et, ut Demosthenes ait, si continget, et sculpta. Sed hoc aut primae actiones, aut quae in publicis iudiciis post interiectos dies dantur, permiserint: at quum protinus respondendum est, omnia parari non possunt; adeo ut paulo minus promptis etiam noceat scripsisse, si alia ex diverso, quam opinati fuerint, 17 occurrerint. Inviti enim recedunt a praeparatis, et tota actione respiciunt, requiruntque, num aliquid ex illis intervelli, atque ex tempore dicendis inseri possit: quod

occurrerint Bad. Basil. Gryph. Rull. Capper. et alii ap. Burm. *Fuerant, occurrerint* Stoer. Chuuet. Gibs. Obr. Burm. Gesn. Bip. *Fuerant, occurrent* solus Leid. Vides e scriptis iis, qui diligentius memorari solent, solum Alm. hic sileri; quo tamen neutiquam adducor, ut hunc dare Burmanni scripturam credam. Plusquam perfecto certe post illa *possunt, noceat*, locus nullus esse potest. Reposui itaque constantem codicum scripturam eandemque grammaticae rationi quam maxime consentaneam, parum curans delicias eorum, qui repetitam terminationem *rint* videntur non tulisse.

17. *Nota actione*) Guelf. Guth. c. Voss. 1, 2, 3, Ioann. Iens. et edd. ante Ald. — *Aliquod*) Turic. — *Inter belli atque*) Turic. *Intervalli a.* Guelf. c. Voss.

Vt Demosthenes ait) « Nondum inveni, ubi. Sed multa Plutarchus in vita p. 1557 sq. quam fugerit ex tempore dicere, quamque ea in re Periclem imitatus sit. » Gesner. Dixerit hoc Demosthenes respondens adversario, qui illud ei obiecisset: sicut factum videmus in Midiana, ubi se ἐσκέφθαι καὶ μεριμνῆσθαι τὰ δίκαια λέγειν concedit, et alio acute dicto telum illud adversarii retorquet. Itaque in sensu verborum *sculpta dicere*, qui merus est iocus, non multum laborandum; quamquam maior utique cura in expoliendis, quae dicturus est orator, exprimitur hoc nimii sensus verbo; cui aptandum fortasse *contingeret* (vid. not. crit.). Gedoynum autem qui vertit « et même qu'il n'ait perfectionné, s'il y a moyen » in errorem inductum credo a Philandri nota, observantis Quintilianum hic, contra Diomedis regulam, dixisse *sculpta* pro *scalpta*. Quippe Diomedes (v. Gesn. Thes.) *scalpere* omni sensu semper dicendum contendit. Gedoynus autem videtur nescio quid de scalpro eradendis literis intellexisse.

In publicis iudiciis) Dum ea, quae ad accuratius haec intelligenda faciant, ab aliis in medium proferantur, haec interim sufficiant. In privatis iudiciis semel prima actione ad docendos iudices iusta oratione agebatur: cetera altercatione fere absolvebantur. In publicis iudiciis maior solemnitas. Quare si prima actione multa ab adversario prolata essent, quae diligentiorem refutationem requirerent; ob rei gravitatem iudiciique dignitatem, nova post aliquot dies actio dabatur, in qua ab utraque parte praeparatis iterum orationibus agi poterat.

17. *Intervelli*) *Intervellendi* vo-

si fiat, non cohaeret, nec commissuris modo, ut in opere male iuncto, hiantibus, sed ipsa coloris inaequalitate detegitur. Ita nec liber est impetus, nec cura [18] contexta; et utrumque alteri obstat: illa enim, quae scripta sunt, retinent animum, non sequuntur. Itaque in his actionibus *omni*, ut agricolae dicunt, *pede standum est.* Nam quum in propositione ac refutatione [19] causa consistat, quae nostrae partis sunt, scripta esse

1, 3. *Intervallis a.* Goth. Camp. Iens. et edd. ante Burm. qui e Voss. 2, nostrum recepit, quod est etiam in Flor. et agnoscitur in Turic. corruptela. Vulgatum olim *intervallis* Obrechtus commate non post sed ante hoc vocabulum posito sensui commodum reddere tentabat: frustra. — *Dicendi*) Turic. Flor. *Dicentis* Guelf. — *Inseret*) Voss. 1, 2. *Possunt* Turic. Flor. *Quod* om. Guelf. c. Voss. ·; *Vincto* Camp.

18. *I er imp.*) Omisso est Camp. *Optat* Guelf. *Iis actionibus* Turic. Goth. (tac. (.su.). — *Agricolae debent*) Goth. (tac. Gesn.).

19. *Praepositione*) Camp. *Et refut.* Goth. (tac. Gesn.) *quae nre parte sunt*

cabulum in Lexicis satis explicatum actum designat tollendi ex integro aliquo ea quae nimia videntur; et ita fere usurpatum est supra X, 7, 5. Alias igitur avulsae illae partes abiiciuntur: hic vero *intervelli* per contemptum aliquem dicitur de iis quae ad usum raptim excerpuntur.

18. *Illa enim — non sequuntur*) Quae praeparata sunt, *retinent* animum, dum in id ipsum intenti sumus, ut memoriter ea proferamus; quae ex tempore dicuntur, libere vagantem animum quasi *sequuntur*. Contrarii motus: qui se invicem tollunt. Manifestum hunc Quintiliani sensum tam parum assequutus est Obrechtus, ut nefando auso plane interverteret eum scribendo ex coniectura: « Illa enim, quae scripta sunt, retinent animum; quae ex tempore dicenda sunt, non sequuntur. »

Omni — pede standum est) Graecum ὅλῳ ποδὶ idem proverbium esse, nemo dubitaverit; quamquam non satis ad nostrum locum apposite ὅλῃ δυνάμει illud exponat Suidas, et plane inepte Apostoles de celeritate agendi intelligat. Vocem autem *omni* cum Turnebo (in Adversariis etiam VII, 19) de numero accipere, quamquam hoc ioculari modo fieri possit, comparatio tamen graeci proverbii vetat. Quare ductum credo a vitio standi, quo vel digitis vel calci vel alteri pedis lateri maxime innituntur nonnulli. Sed neque hoc satis explanatum est, cur *agricolae* potissimum hoc verbo utantur. Credo autem hoc fieri, quum demonstratur parum proficere rusticum, qui uni alterive parti, ut frumento, hortis, pomis, apibus, pecori, soli operam det: nullam negligendam esse; non ideo tantum ut, quum per tempora iaceat una, sustenteris tamen ceteris; sed quoniam nullà est quae non ex ceteris utilitatem capiat, nulla quae ceteris non impertiat aliquid, quod sine illis tanquam inutile abiiciendum est.

possunt: quae etiam responsurum adversarium certum est, (est enim aliquando certum) pari cura refelluntur. Ad alia unum paratum afferre possumus, ut causam bene noverimus; alterum ibi sumere, ut dicentem ad-
20 versarium diligenter audiamus. Licet tamen praecogitare plura, et animum ad omnes casus componere: idque est tutius stilo, quo facilius et omittitur cogitatio, et transfertur. Sed sive in respondendo fuerit subito dicendum, sive quae alia exegerit ratio, nunquam oppressum se ac deprehensum credet orator, cui disciplina et studium et exercitatio dederit vires etiam faci-
21 litatis: quemque armatum semper, ac velut in procinctu stantem, non magis unquam in causis oratio, quam

Flor. *Q. non re parte s.* Toric. *Q. non reperta s.* Camp. *Et se possunt qua etiam* Turic. Mox alterum *est* om. Turic. *Est enim* om. Flor. *Refellantur* Camp. — *Vnum parum* (ooo *partum*, err. Gesn.) Iens. e. edd. post. aote Ald. Mox *et* pro *ut* Guelf. *Vbi sumere* Goth. (tac. Gesn.). *Summovere dicentem* Guelf. Sed in marg. Basil., signo posito ante *sumere*, est *summopere*. — *Dicente*) Camp.

20. *Praecogitare multa*) Camp. *Omnis* Flor. *O. causas* Goelf. Camp. e. edd. aote Gryph. exc. Ald. *Exponere* Iens. et edd. post. ante Ald. — *Et sive*) Flor. *Et sine* Toric. *Sed sive respondendis* Iens. (de omisso *in* tac. Gesn.) Tarv. *Fuerint* Guelf. — *Alia exegerit*) Sic Turic. Flor. Camp. *Ita* inseruut reliqui. — *Non quae pressum*) Turic. Flor. *Non pressum* Goth. (de *non* tac. Gesn.) Camp. (nisi quod per *ae*) c. Voss. 2. *Nunquam pressum* Alm. Vall. Iens. et edd. post. aote Ald. *Non oppressum* Voss. 1, 3, Bern. Pronomen *se* omittere dicitur Alm. Mox *ac depressum* Turic. Goth. (tac. Geso.) Camp. e. Voss. 1, 2, Vall. Locat. Ven. *Ac deprensum* Iens. Tarv. Sed Guelf. haec omnia *nunquam — orator* om. *Cum* pro *cui* Ieos. (tac. Gesn.). *Et* ante *exerc.* om. Turic. Guelf.

21. *Magis quamquam*) Turic. Flor. — *Propter*) Om. Guelf. *Praeter hoc* Goth. (tac. Gesu.). *Dicendae* sphalma Gryph. 1544, quod transiit in posteriores ante Obr. quodque repetiit Bip.

20 *Facilius — et transfertur*) Facile enim: dum scripta relegis, cogitatiooem minus idoneam agnoscas et deleas, aut in commodiorem locum transferas. — Plaoe dormitavi io hoc loco, quem ita cepi, quasi de cogitatiooe *stilo* iuvanda loqueretur Qu. Sed ablativus *stilo* pendet a comparativo. Hoc autem dicit scriptor, quae cogitata taotom siot, facilius postea et omittit et alio transferri, quam quae stilo praeparata. BVTT.

Sive quae alia) Forma *quae* alteri *qua* hic praelata ob euphoniam.

in rebus quotidianis ac domesticis sermo deficiet; nec se unquam propter hoc oneri subtrahet; modo sit causae discendae tempus: nam cetera semper sciet.

X. Superest, ut dicam *de genere orationis.* Hic erat propositus a nobis in divisione prima locus tertius: nam ita promiseram, me de *arte*, de *artifice*, de *opere* dicturum. Quum sit autem rhetorices atque oratoris opus *oratio*, pluresque eius formae, sicut ostendam; in omnibus his et *ars* est et *artifex:* plurimum tamen invicem differunt; nec solum specie, ut signum signo, et tabula tabulae, et actio actioni; sed genere ipso, ut Graecis Tuscanicae statuae, ut Asianus eloquens Attico. Suos 2 autem haec operum genera, quae dico, ut auctores,

1. In Turic. et Flor. nulla inscr. *De genere dicendi* Guelf. Goth. et reliqui. — *Praepositus*) Guelf. — *Rhetorices utique oratoris*) Turic. Flor. *Rhetoris a. o.* Guelf. Goth. (tac. Gesn.) c. Vall. Voss. 2, 3 (nisi quod hic *rhetores*) Basil. Stoer. Chouet. Leid. *R. a. oratores* Camp. *Omn. iis et* Turic. Iens. (tac. Gesn.). *Omnibus et* Guelf. Goth. — *Et tabula tabulae, et actio actioni*) Sic Turic. Flor. (nisi quod hic *actiones* sequente *et*) Guelf. Obr. (ex Arg. haud dubie) Burm. Capper. *E. t. t. e. actioni actio* Iens. et edd. post. ante Basil. acc. Gesn. Bip. *E. t. t. e. actione actio* Alm. Basil. *Et tabula tabula et actione actio* Goth. (tac. Gesn.) Gryph. item Camp. nisi quod hic utrumque *et* omittit. *E. t. tabula et actio actione* Stoer. Chouet. Leid. Gibs. Vossianos silet Burm. ut videantur nostram dare. — *Vt Graecis*) Sic Flor. Guelf. Camp. Goth. (tac. Gesn.) Obr. *In Graecis* Turic. *Vt a Gr.* reliqui. — *Vt Asianus*) Sic Turic. Flor. Guelf. (nisi quod hic lepide *asinianus*). *Et A.* reliqui praeter Camp. qui coniunctionem omittit, ut modo.

1. *Propositus*) Supra II, 14, 5.

Tuscanicae statuae) Recepta hodie est inter eruditos sententia, Tuscanica quae ab antiquis dicuntur opera, et ipsa revera Graeca fuisse, sed ad primordia illa artis referenda, quae a Graecis in Italiam translata, per colonias eius gentis aliosque populos, Tuscos etiam, invaluerint. Huius autem generis in statuaria non periode atque in architectonice videtur potuisse permanere usus, quum in Italia quoque elaboratior illa et proprie sic dicta Graeca ars vigeret: neque infra in enumeratione sculptorum Quintilianus eius generis auctores ponit, quamvis ipsa opera ut rudia verbo tangat. Nisi itaque meliora me artium historiae periti edoceant, minus commodo hoc usum exemplo nostrum censebo; quum ratio ipsa et respondentia illa Asianae et Atticae eloquentiae genera, hic etiam duo diversa quidem sed simul vigentia postulent, quorumque non *amatores* modo, antiquissima quaeque deoscu-

sic etiam amatores habent: atque ideo nondum est perfectus orator, ac nescio an ars ulla, non solum quia aliud in alio magis eminet, sed quod non una omnibus forma placuit, partim conditione vel temporum vel locorum, partim iudicio cuiusque atque pro-
3 posito. Primi, quorum quidem opera non vetustatis

2. *Qui aliud*) Turic. *In alia* Turic. Flor. Iens. (tac. Gesn.), et edd. post. ante Ald. — *Quod uno omn.*) Turic. Flor. *Cuique* Turic. Flor.

3. *Vetustis*) Turic. Flor. *Viscenda* Turic. *Miscenda* Voss. 1, 3 (Dixeris fuisse qui darent *non vetustis modo miscenda*). — *Sunt*) Sic Turic. Flor. Camp. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Leid. acc. Rollin. *Sint* reliqui. *Tum sui* Guelf. *Habeat* Flor. c. Alm. — *Illa pro rudia*) Turic. *I. prorudia* Flor. (unde nimium tamen foret effingere *pruerudia*). *Prope prorudia* Camp. —

fontes, sed *auctores* etiam illis ipsis temporibus exstiterint.

2. *Nescio an ars ulla*) « Difficilior hic ratio formulae *nescio an*, quum non protinus insequatur *ulla* » (ut scilicet ope literae *n* in vocula *an* fiat *nulla*), « sed antevertatur *ars*. Non tamen audacia videtur, vel hic reponere *nulla*. » SPALD. Vid. eundem ad VI, 3, 6, et not. crit. ad VII, 2, 41; IX, 4, 1; X, 1, 65. In omnibus his locis enim negationem a coniectura (nisi quod VII, 2, 41 unum Campanum auctorem habuit) satis facili sane post ipsum *an* emendatione, aut reposuit aut reponendam suasit. Sane II, 1, 10; III, 1, 2; VI, 3, 8; VIII, 4, 8; XII, 11, 17, formulam *nescio an* secundum legem criticorum usurpatam a Quintiliano invenio: sed, quod probe observandum, in omnibus his locis (plura autem mihi quidem, qui eo quae editorem decet diligentia hunc scriptorem non perlegi, non innotuerunt) is tantum vocum illarum usus prostat, quo iunguntur verbis augentibus, laudantibus, asseverantibus (« nescio an *plurimum*, *minimae*, *efficacius* etc. »); negationi iunctas easdem apud nostrum non reperio. Neque tamen hoc eo dico, quod de aliorum auctorum usu satis certo (*haud scio an nemo* et sim. vid. Duker. ad Flor. III, 12; Drakenb. ad Liv. XXXVII, 54) dubitem: sed Quintiliani huic operi immittere meo arbitrio, quod libri ubique omnes (si unum ex tot, et uno loco excipis) non agnoscunt, cuiusque aliud exemplum apud eundem non est; hoc, inquam, non sustineo, nollemque factum a Spaldingio. Quid enim si fluctuavit in hoc etiam usus? Quid si Quintilianus eam normam sequutus est, ut *nescio an plurimum* et similia sensu affirmativo, *nescio an ullum*, *an enarrabile* (cuiusmodi verba per se non asseverant, sed extenuant) negativo usurparet? Quin interest aliquid inter simplicem negationem, qualis est *nullus*, quamvis per *nescio an* diffidenter prolatam, et illam de *ullo* haesitationem: atque ego illam pro hac ponendo sensum minuere verear. Ceterum *ars ulla*, post vocem *orator*, breviter dictum est loco eius, quod plenius est *artifex in arte ulla*.

modo gratia visenda sunt, clari pictores fuisse dicuntur *Polygnotus* atque *Aglaophon*, quorum simplex color

Futura) Locat. Ven. Bad. *Post hos* Guelf. *Pictoribus* Camp. cum Goth. Voss. 2, Andr. Ald. — *Praeferant*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Exc. Sant. cum Alm. Voss. 2, Bern. Goth. Basil. *Praeferantur* reliqui: perperam. *Modo* post *intelligendi* inserunt Guelf. Iens. et edd. post. ante Ald. *Vt ex ea opinio est a.* Turic. Flor. cum Alm. *Vt mea op. est a.* Guelf. *Vt m. est op. a.* Voss. 1. Nostrum est in Goth. (tac. Gesn.) et edd. omnibus ante Gryph. *Vt m. fert op. a.* reliqui: nescio unde: nisi est in Voss. 2, 3, quos silet Burm.

3. *Clari pictores*) In his et in statuariis qui mox recensentur faciemus ut Gesner. et priores, studiososque ablegabimus ad Plinii libros XXXIV, XXXV, et ad Francisci Iunii Catalogum Artificum; nisi ubi haec etiam adminicula dubii aliquid relinquunt, ut statim in primis duobus.

Polygnotum) Filium fuisse *Aglaophontis* natum ex Simonidis epigr. ap. Paus. X, 27, ex Plat. Ion. p. 532, e. et ex Dione Chrys. 55 init., qui simul narrat eum patre in pictura magistro usum. Quid igitur est cur priori loco Polygnotum memorat Quintilianus hic, ubi temporis ratio aliqua habetur? Et ne hoc leve putes, en Plinium etiam, qui lib. XXXV, c. 9, Polygnotum clarum fuisse tradit ante Ol. XC., Aglaophontem illa ipsa. Erunt qui haec ita dirimant, ut duos fuisse Aglaophontes pictores statuant, patrem et filium; et hunc quidem esse dicant quem Dio Chrys. l. l. innuit his verbis: Πολύγνωτος δὲ ὁ ζωγράφος καὶ ὁ ἀδελφὸς ἄμφω (μαθηταὶ γεγόνασι) τοῦ πατρὸς Ἀγλαοφῶντος. Sed alium iam huius filium, nobilem et ipsum pictorem, *Aristophontem* novimus cum aliunde tum ex Platonis Gorg. 448, b. Εἰ δέ γε ἧσπερ Ἀριστοφῶν ὁ Ἀγλαοφῶντος, ἢ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἔμπειρος ἦν τέχνης, τίνα ἂν αὐτὸν ὀρθῶς ἐκαλοῦμεν; Δῆλον ὅτι ζωγράφον. Quid, tres igitur filios nobiles pictores habuit Aglaophon? Concedam ita esse potuisse: sed hoc certissimum est, et Platonem et Dionem nonnisi duos in animo habuisse ita nobiles, ut altera nominata alter sponte eoique in mentem veniret. Quid multa? Noverant Graeci illi auctores non nisi Polygnotum et Aristophontem, filios Aglaophontis. Quid igitur fiat Aglaophonti apud Plinium et Quintilianum? Idem profecto quod Aglaophonti apud Athenaeum. Is enim lib. XII, p. 534, d. pictum ab eo narrat Alcibiadem celeberrimorum ludorum victorem, quod in antiquum illum Polygnoti patrem per tempora non cadit. Atqui idem de *Aristophonte* narrat Plutarchus Alcib. p. 199, d. Vides igitur confusos pridem patrem et filium, pictorem utrumque; quod saepius factum, in tam similibus nominibus, et in Romanorum maxime libris, nemo mirabitur; quamvis non facile decernas, ipsine scriptores an doctiores etiam subinde librarii ita peccarint. Certe notatu dignum videtur, apud Plinium Aglaophontem quidem illum minorem inter artifices memorari, sed nulla eius opera recenseri mox cap. 11; contra Aristophontis tabulas indicari, cuius inter artifices antea nulla mentio. Quintilianum haec nomina ipsum confudisse, nihil impedit.

tam sui studiosos adhuc habet, ut illa prope rudia, ac velut futurae mox artis primordia maximis, qui post eos exstiterunt, auctoribus praeferant, proprio quodam 4 intelligendi, ut mea opinio fert, ambitu. Post *Zeuxis* atque *Parrhasius* non multum aetate distantes, circa Peloponnesia ambo tempora (nam cum Parrhasio sermo Socratis apud Xenophontem invenitur), plurimum arti addiderunt. Quorum prior luminum umbrarumque invenisse rationem, secundus examinasse sub- 5 tilius lineas traditur. Nam Zeuxis plus membris corporis dedit, id amplius atque augustius ratus, atque, ut existimant, Homerum sequutus, cui validissima quaeque forma etiam in feminis placet. Ille vero ita circumscri-

4. *Zeusis*) Edd. antiquiores omnes cum ipsis Gibs. et Obr. *Zeusius* Camp. bis. — *Peloponnessia*) Guelf. — *ensia* Goth. (tac. Gesn.) Camp. Iens.; cf. IV, 2, 7: «Sunt qui *bella* substituant, et *tempora* deleant: sed nihil mutem». Sic Bad. qui quosnam intelligat, ignoro. Sed iudicium eius utique probo, in mira sane sed facili breviloquentia. *Secundum exam*. Flor.

5. Ab hac inde paragrapho sigla illa al (vid. ad X, 7, 14) in Turic. et Flor. saepius recurrit, ut notabimus. Manifesto autem in quibusdam locis valet *alias* et cum ipsa lectionis varietate, ut statim, in textum migravit; aliis locis nondum de ea mihi quidem liquet. — *Corporis*) *al edidit dedit id* Turic. Flor. *Aut augustius* Guelf. cum Voss. 3. *Quoque* Camp. *Qui deorum* Turic. *Qui ad d.* Guelf. *Quod d.* Camp. Mox *sunt* om. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Iens. c. Voss. 2. *Sectantur* Voss. 1.

Intelligendi — ambitu) Cf. IV, 1, 18. Aptum de tali affectatione Gesn. affert Plinii locum XXXIV, 2, s. 3.

4. *Peloponnesia tempora*) Cf. not. crit. Accuratius autem, ut ex Plinio aliisque patet, ita tradendum erat, floruisse hos circa finem Peloponnesii belli et post: nam illi antiquiores quoque, certe Polygnotus, flagrante cum maxime eodem bello clari fuerunt. — Locus *Xenophontis* est in Memor. III, 10, 1.

Examinasse subtilius lineas) Et mox *circumscripsit omnia*. Plin. XXXV, 10, de Parrhasio: *Primus symmetriam picturae dedit, — confessione artificum in lineis extremis palmam adeptus. Haec est in pictura summa subtilitas. Corpora enim pingere et media rerum est quidem magni operis, et in quo multi gloriam tulerint* (huc refer Zeuxin.): *extrema corporum facere et desinentis picturae modum includere rarum in successu artis invenitur. Ambire enim debet se extremitas ipsa et sic desinere, ut promittat alia post se, ostendatque etiam quae occultat.*

psit omnia, ut eum *legum latorem* vocent, quia deorum atque heroum effigies, quales ab eo sunt traditae, ceteri, tanquam ita necesse sit, sequuntur. Floruit 6 autem circa Philippum et usque ad successores Alexandri pictura praecipue, sed diversis virtutibus. Nam cura *Protogenes*, ratione *Pamphilus* ac *Melanthius*, facilitate *Antiphilus*, concipiendis visionibus, quas φαντασίας vocant, *Theon Samius*, ingenio et gratia, quam in se ipse maxime iactat, *Apelles* est praestantissimus. *Euphranorem* admirandum facit, quod et ceteris optimis studiis inter praecipuos, et pingendi fingendique idem mirus artifex fuit. Similis in statuis 7 differentia. Nam duriora, et Tuscanicis proxima *Callon*

6. *Sed ex diversis*) Guelf. Exc. Sant. c. Voss. 2, Goth. Iens. et edd. post. ante Gryph. *S. a div.* Camp. — *Cum* pro *cura* Guelf. Exc. Sant. Iens. cum edd. post. ante Ald. in qua scriptura mox *ratione* retrahitur interpunctione ad praecedens nomen, et sic sequentes etiam ablativi, ut Apelles tali finitione careat. *Phantasias* Camp. vacuum spatium in Iens. παντασίας Tarv. Sed Locatellus primus recte. *Theo* Solus Tarv. sed haec nulla auctoritas omisso tantum apice. — *Et ingenio et gr.*) Guelf. — *Ipse in se*) Goth. Iens. (tac. Gesn.), ut edd. post. ante Stoer. exc. Ald. *Ipsae maximae at iacta tapellis* Turic. *I. m. at iactatapellis* Flor. — *Ceteris at optimis*) Turic. *C. aliis* o. Flor. *Optimis et udis* Guelf. *O. erudis* Voss. 3. *Optimus erudis* Voss. 1. *Et* ante *ping.* om. Gulb. (tac. Gesn.).

7. *Tuscanis*) Turic. Flor. *Tuschaicis* Camp. — *Callon*) Sic Turic. Flor. *Callo* Guelf. c. Voss. 3, Bern. *Calo* marg. Basil. et (addito *que*; vid. mox) Voss. 1. *Colon* Voss. 2. *Calon* reliqui. — *Atque Hegesias*) Sic Guelf. Camp. Exc. Sant. *A. Hegeitas* Bern. *Et egestus* Voss. 3. Sed Voss. 1, praecedenti nomini ita adnectit *Caloque et egescas*. Reliqui *atque Egesias*. Nos dedimus quod boni libri dant, optimi voluerunt. Sed quum ignotum inter statuarios nomen sit *Hegesiae*, Broukhusius et Burm. perquam probabiliter emendant *Hegias*. Hic enim inter antiquiores illos memoratur Plinio XXXIV, 8, et Pausaniae VIII, 42, ubi Atheniensis dicitur. Aliunde tamen haec etiam nominis forma non affertur; et apud Plinium quidem loco primario in antiquioribus editionibus est *Hegleas* et *Eglias*; alter eiusdem capitis locus in

6. *Concipiendis visionibus*) Cf. VI, 2, 29, 30. Apparet autem hunc artificem mirandum fuisse in pingendis iis quae raro aut plane non contingit videre. Quod confirmatur eo quod in paucissimis quae eius memorantur tabulis Orestes est matrem occidens; Plin. XXXV, 11; Plut. de aud. poëtis cap. 3.

atque *Hegesias*, iam minus rigida *Calamis*, molliora adhuc supra dictis *Myron* fecit. Diligentia ac decor in *Polycleto* supra ceteros, cui quamquam a plerisque tribuitur palma, tamen, ne nihil detrahatur, deesse 8 pondus putant. Nam ut humanae formae decorem addiderit supra verum, ita non explevisse deorum auctoritatem videtur. Quin aetatem quoque graviorem dicitur refugisse, nihil ausus ultra leves genas. At quae *Polycleto* defuerunt, *Phidiae* atque *Alcameni* dantur. 9 *Phidias* tamen diis quam hominibus efficiendis melior

iisdem scribitur ita: « *Hegiae* Minerva Pyrrhusque rex laudantur, et Celetizoutes pueri; et Castor et Pollux ante aedem Iovis Tonaotis *Agesiae* ». Vltimum nomen non immerito omiserant posteriores: sed Harduinus e MSS., nt ait, restitnit *Hegesiae*, nihil praeterea de hoc nomine hic annotans; quod equidem e varietate leetionis irrepsisse puto. Ad priorem antem locum Qointilianei *Hegesiae* meminerat Harduions, eumque sibi visus erat reperire in inscriptione apud Reinesium, quae est notissima illa in Borghesiano quem vulgo dicunt Gladiatore ΑΓΑΣΙΑΣ ΔΩΣΙΘΕΟΥ ΕΦΕΣΙΟΣ ΕΠΟΙΕΙ. Nomen tamen Ἀγασίας, si genuinnm, derivandum est ab ἄγαμαι miscendumque neque cum ionico Ἡγησίας, neque cum dorico Ἀγησίας. Sed adhuc fortasse diligentius inspiciendum marmor ipsum, ut sciamus, an liquida sit illa scriptura. Interim hoc qoidem ex his omnibus apparet, nondum licere editori Quiotiliani a libris in hoc nomine recedere. — *Iam minu frigida*) Turic. Flor. (hic quidem iunctim *minufr.*). *I. mulfrigida* Guelf. *Lami frigida* Iens. *I. m. frigida* Goth. (tac. Gesn.) Camp. c. Alm. Voss. 1, 3, Tarv. et edd. post. ante Gryph. *I. m. frigidus* Vall. Recepta unde sumpta sit, nescio: sed esse videtur in Voss. 2. Deinceps loco nominis *Calamis* in Turic. Flor. est *al. calmus*. Sed *calamus* Voss. 3. *Calinus* Camp. Vall. Goth. Voss. 2. — *Polyclito*) Hic et mox Guelf. c. Voss. 1, Bern. *Super cet.* Guelf. *Tribuatur* Iens. c. edd. ante Bad. acc. Ald.

8. *Humane decorem*) Omissa voce *formae*, Guelf. *Explicuisse* Goth. Camp. cum Voss. 3. *Auctoritate* Flor. *Gratiorem* Guelf. Exc. Sant. *Vtra levis* Flor. *V. levas* Guelf. *V. lehes* Goth. *Alcmeni* Goth. (tac. Gesn.). *Alcimoni* Camp.

7. *Hegesias*) Vid. not. crit.

Supra dictis) «His proxime dictis». Vid. II, 1, 10. — Vocem autem *adhuc* quamvis postpositam (v. Spald. ad II, 19, 2), comparativo iungas oportet.

9. *Efficiendis*) « Pro *effigiandis*, ut cum Apuleio loquar, vel *effingendis*. Macrob. V, Sat. 17, *hac materia vel maxime in efficiendis simulacris utuntur*. Cod. Theod. leg. ult. de artific. *Efficiendos sacros vultus*»: Colomesius. Cf. V, 12, 21; item Dukeram ap. Oudend. ad Sueton. Domit.

artifex creditur, in ebore vero longe citra aemulum, vel si nihil nisi *Minervam Athenis*, aut *Olympium* in Elide *Iovem*, fecisset: cuius pulchritudo adiecisse aliquid etiam receptae religioni videtur; adeo maiestas operis deum aequavit. Ad veritatem *Lysippum* ac *Praxitelem* accessisse optime affirmant. Nam *Demetrius* tanquam nimius in ea reprehenditur, et fuit similitudinis quam pulchritudinis amantior. In oratione vero si 10 species intueri velis, totidem paene reperias ingeniorum quot corporum formas. Sed fuere quaedam genera dicendi conditione temporum horridiora, alioqui magnam

9. *Creditur*) Sic Turic. Flor. Camp. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Exc. Sant. c. Alm. Bern. Voss. 2, Colb. Ald. *Traditur* reliqui. In solemni permutatione (cf. X, 2, 20) illud praetuli non solum ob librorum auctoritatem, sed quoniam de Phidiae arte et praestantia non traditio quaedam, sed iudicium etiam tum erat et persuasio. — *Cuj. pulchr. adj.*) Om. Turic. Flor. cum Alm. *Ideo* Guelf. *Ac Praxit.* Sic Turic. Flor. Guelf. Camp., et sic in superioribus bina semper nomina per *atque*. Reliqui *et P.* certe Goth. et edd. nam silentio de codd. nulla in talibus fides. *Minus in ea* Guelf. Exc. Sant. *In ea nimius* Camp. *N. in eo* Obr. (err. Burm.).

10. *Penae* (Flor. *poenae*) *at recipias ing.* Turic. Flor. *P. recipias i.* Alm. *P. reperies i.* Iens. (tac. Gesn.) c. Voss. 3. — *Quod corpora f.*) Flor. *Fuerunt* Camp. Iens. (tac. Gesn.) et edd. ante Gryph. — *Conditione at corporum horr.*) Turic. Flor. *C. corporum h.* Alm. *Horridior* Turic. *Alioquin* Iens. (tac. Gesn.), et edd. aliquot post. — *Magna alia ingenii prae*) Turic. Flor. c. Alm. omissa voce *vim*; ut paene suspicere *magnalia* Tertulliani iam nostro usurpata. *Vim ingenii* Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.). *Praeferentia* Voss. 1, 3. — *Hinc sint*) Sic Turic. Flor. quos deserere non poteram, quum huius coniunctivi eadem sit ratio, quae sequentium *teneant*, *efflorescat*. Reliqui *sunt*, siquidem diligenter omnes sunt collati. — *Laedi*) Turic. — *Catones etiam*) Sic Turic. Flor. (nisi quod hi *canores*) Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. c. Alm. Voss. 1, 2, Ald. Reliqui *etiam* omittunt; quos cur contra scriptos tantum non omnes sequerer non erat. Neque sine illo *etiam* in fine longioris seriei servari poterat *que*; quod *Catones* tantum *Gracchosque* nunc copulat. — *Callonas*) Sic Flor. Camp. *Callones* Tarv. *Calones* Goth. Iens. et edd. post. ante Bad. acc. Basil. Gibs. Obr. *Calonas* reliqui; nisi quod silentur manuscripti Burmanniani. — *Tenent*) Goth. *T. vel Crassusque Hortensius* Flor. *T. L. Crassus Hortensiusque* Guelf.

19, qui tamen malebat h. l. *effingendis.*

10. *Species*) Hae *generibus* hic etiam opponuntur. Cf. §. 1, 2.

Magnam iam — vim) Cf. not. cr.

iam ingenii vim prae se ferentia. Hinc sint *Laelii*, *Africani*, *Catones* etiam *Gracchique*, quos tu licet *Polygnotos* vel *Callonas* appelles. Mediam illam formam [11] teneant *L. Crassus*, *Q. Hortensius*. Tum deinde efflorescat non multum inter se distantium tempore oratorum ingens proventus. Hic vim *Caesaris*, indolem *Coelii*, subtilitatem *Calidii*, diligentiam *Pollionis*, dignitatem *Messalae*, sanctitatem *Calvi*, gravitatem *Bruti*, acumen *Sulpicii*, acerbitatem *Cassii* reperiemus. In iis etiam, quos ipsi vidimus, copiam *Senecae*, vires *Africani*, maturitatem *Afri*, iucunditatem *Crispi*, sonum [12] *Trachali*, elegantiam *Secundi*. At *M. Tullium*,

11. Verba *Tum deinde — — proventus* om. Guelf. *Distantium temporum* mendose Stoer. et edd. post. ante Burm. — *Hic vim*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. c. Bern. *Hinc v.* reliqui. Quae sequuntur, eo, quo nos, ordine dant Turic. Flor. Goth. (tac. Gesn.) Camp. Sed Alm. omittit *Brutum*, *Sulpicium*, *Cassium*; Guelf. cum Voss. 2, *Pollionem Messalam*, *Calvum*. Reliqui modo nominatos tres ultimo loco exhibent; ut appareat, omissos primo, mox ad marginem notatos, tandem non suo loco insertos esse. Nam, ut hoc unum memorem, quam male *gravitas*, interiectis dissimillimis, distracta sit a *dignitate* et *sanctitate*, nemo non sentiat. Nunc varietates singulorum verborum ponemus. *Calidii* vid. ad X, 1, 23. Pro *Pollionis* Voss. 1 *polidis*; Turic. Flor. *calvi quis*, mire. Tum *nessalae* Turic. Flor. *Scantitatem* Turic. Flor. *Calvii* Camp. *Breviter* pro *Bruti* Turic. *Sulpitia* Turic. Flor. *Cervitatem* Turic. Flor. *Reperimus* Goth. (tac. Gesn.). — *In iis*) Sic Turic. (nisi quod uno *I*) Guelf. *His* reliqui; sed silentur Burmannisui. *Videmus* Stoer. Chouet. Leid. *Iudicantem Crispi* Flor.

12. *A M. Tullium*) Goth. (tac. Gesn.). *Adam T.* Flor. *Plurimum* Flor. *Quae tamen* Flor. *Incessore audiebant* Turic. Flor. *Timidiorem* Ieus. (tac. Gesn.). — *Et Asianum et videbunt et red.*) Turic. Flor. sed ex Alm. *Et videbitur* affertur. Facile quidem elicitur et *ridebant ut redundantem*: sed illepida haec foret variatio, quum non appareat, cur *tumidior* quidem inces-

Hinc sint Laelii) I. ex hoc numero (v. ad III, 6, 37), esse dicamus Laelios. — Conferantur autem in C. *Laelii* Sapientis et Scipionis *Africani* minoris eloquentia infr. §. 39; it. I, 1, 6; Cic. Brut. LXXXII: *Catonem* Censorium et *Gracchos* coniunctos habes etiam II, 5, 21.

11. *Hic vim Caesaris* etc.) Cum iis, qui in singulis viris verbo hic indicantur, characteribus conferantur iudicia de iisdem supra X, 1, 113, usque ad finem capitis. Nam omnes ibi memorantur praeter *Calidium*, de quo vid. ad X, 1, 23.

non illum habemus *Euphranorem* circa plurium artium species praestantem, sed in omnibus, quae in quoque laudantur, eminentissimum. Quem tamen et suorum homines temporum incessere audebant ut tumidiorem, et Asianum, et redundantem, et in repetitionibus nimium, et in salibus aliquando frigidum, et in compositione fractum, exsultantem, ac paene, quod procul absit, viro molliorem: postea vero quam triumvirali 13 proscriptione consumptus est, passim qui oderant, qui invidebant, qui aemulabantur, adulatores etiam praesentis potentiae, non responsurum invaserunt. Ille tamen, qui ieiunus a quibusdam atque aridus habetur, non aliter ab ipsis inimicis male audire, quam nimiis floribus et ingenii affluentia, potuit. Falsum utrumque, sed tamen illa mentiendi propior occasio. Praecipue 14

satur, *redundans* rideatur. Quare ex male repetitis syllabis *et redund.* natam credo stribliginem olim, quae in verbum illud transierit. *Reddudantem* Turic. *Et repetitionibus* Voss. 2, non male: vid. I, 11, 3. *Compositionem* Turic. Flor. *Exsultantem.* Om. iid.

13. *Passim at. qui oderant passim quid inviderant*) Turic. *P. at qui oderant passim quod ederant qui viderant* Flor. *P. quod erant q. i.* Voss. 3. *P. quod oderant q. i.* Voss. 1. *Inviderant* Camp. quoque. — *Quae mulabantur*) Turic. *Q. emulabant* Guelf. — *Responsum*) Flor. — *Atque aridus*) Sic Alm. Goth. Iens. (tac. Gesn.) et edd. post. ante Stoer. *Et a.* reliqui. *Habebatur* Turic. Flor. quod verum fortasse; quamquam ab alterutro ad alterum facilis lapsus in compendio *hēbatur.* Tum, omisso *non*, Turic. Flor. ita: *aliter ab ipsis inimicis alia inimicis quam nimius flor.* Ex Alm. autem Burm. sic. «*Aliter ab inimicis*) *Alia inimicis*», quae relatio ob omissum quidem in lemmate *ipsum* suspecta, tamen originem confusionis in illis codd. praebere videtur. Mox *nimius* Alm. quoque. — *Sit tamen*) Turic. Flor.

12. *Quem — incessere*) Vid. XII, 1, 22. — *Et suorum*) In locum alterius *et*, quod sequi debebat, successit mox *Postea vero quam.*

Exsultantem) Cf. IX, 4, 108; X, 2, 16.

13. *Qui aemulabantur*) Non aemuli illi virtutis et praestantiae (ut X, 1, 62), sed famae et gratiae, ut Hortensius olim fuerat; vid. XI, 3, 8.

Habetur) Vid. not. crit.

Illa mentiendi propior occasio) «Malim fere agnoscere neutrum in *illa*». Spald. Acute et vere. *Illa* enim respicit illud *ieiunus — habetur*, quae non est occasio mentiendi, sed ipsum mendacium. «In illum» itaque «sen-

vero presserunt eum, qui videri Atticorum imitatores concupierant. Haec manus, quasi quibusdam sacris initiata, ut alienigenam parum studiosum devinctumque illis legibus insequebatur: unde nunc quoque aridi, 15
et exsucci, et exsangues. Hi sunt enim, qui suae imbe-

14. *Concupiebant*) Turic. Flor. Camp. Iens. (tac. Gesn.) et edd. ante Ald. acc. Gryph. Gibs. Obr. Roll. *Cupiebat* (sic) Basil. *Concupierunt* Goth. In vitioso *concupiebant* «fere omnes» conspirare Burmannus notavit. Nostrum dant praeter edd. aliquot recentiores Guelf. et Bern. In quo acquievi; quamvis *concupiscebant* vel *cupiebant* malim. — Non recte vel exiguam de verbo *concupierant* dubitationem expressi. Nam qui *concupivit* idem *cupit*, qui *concupierat* idem *cupiebat*. Inchoativa forma *concupiscebat* minus hic esset idonea. BVTT. — *Quasi*) om. Turic. Flor. c. Alm. —*Vt alienigenam parum studiosum*) Sic Camp. *V. a. p. statiosum* Turic. Flor. c. Alm. *Vt alienigena metrum superstitiosum* Guelf. Exc. Sant. it. Bern. quamquam ex hoc vox *alienigena* non ponitur. *Vt alienigênam et virum superstitiosum* reliqui, praeter Obr. qui effinxit *u. a. metrorum superstitiosum*, quod recte displicuit Burmanno. Mihi scriptura Camp. a qua leviter recedit corruptela vetustorum, satis commoda visa est (cf. IX, 4, 16): inde autem coniecturis et mendis concretae reliquorum scripturae. *Non multum autem repugnem, si quis *et* inde sumptum ante *parum* inserere velit; quamquam sine eo sequentia commodius fortasse voci *alienigena* ulterius explicandae inserviunt. Sed vocem *eum* indidem exculptam acceptiorem fortasse legentibus tradam. Quae omnia ut incerta hic ponere malui. In ea autem ratione quam Burmannus et Gesner. commendant, *et parum superstitiosum*, bene quidem habet superstitionis mentio (cf. IV, 2, 85; IX, 4, 25), sed discrepat ab usu vox *parum*, quae *non satis* valens, verbis sensus deterioris iungi non potest, nisi per ironiam, quae hic non placeret. *Devictumque* Goth. (tac. Gesn.) c. Voss. 1, 3. — *Insequebantur*) Iens. et edd. post. ante Gryph. 1544, quod a Gesnero laudatum (cf. Ruhnk. ad Rutil. Lup. II, 1) si scripti etiam tradant, nemo repudiet.

15. *Exsuti*) Flor. *Exsuoti* Voss. 1. *Exucci* Camp. *Exuci* Iens. et alii. Ego *exsucci*, *exsangues* scribendo Spaldingii constantiam in hoc libro servare utique debui (ipso hic etiam in schedis iubente), alias *exsuccus*, *exsanguis*, oculis, non sane auribus, scribens; nihiloque minus eos ridens, qui *exsilium* quoque et similia nobis anxie religiosi repraesentant. — *Imbecillitatis san. appellatione quae ex max.*) Guelf. *Obtendant* (Turic. *optendant*) *qui quia* Turic. Flor. Guelf. Exc. Sant. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) c. Bern. et edd. ante Stoer. unde non dubium ceteros etiam codices, quos Burmannus perinde ut editos tacet, ita exhibere. Reliqui, ex nescio cuius arbitrio, locum ita constituunt, ut omisso *qui*, et verbis *hi sunt enim — obtendant* parentheseos signo inclusis, verbum *delitescunt* ex superioribus *Vnde nunc quoque aridi* etc. pensum mentiendi propior est occasio ».

14. *Concupierant*) Vide not. crit. *Alienigenam*) i. non Atticam et tantum non barbarum, *illis* i. Atticae eloquentiae. De ceteris huius et seq. §. cf. not. crit.

cillitati sanitatis appellationem, quae est maxime contraria, obtendunt; qui quia clariorem vim eloquentiae, velut solem, ferre non possunt, umbra magni nominis delitescunt. Quibus quia multa, et pluribus locis Cicero ipse respondit, tutior mihi de hoc disserendi brevitas erit. Et antiqua quidem illa divisio inter *Atticos* atque 16 *Asianos* fuit: quum hi pressi et integri, contra inflati illi et inanes haberentur; in his nihil superflueret, illis iudicium maxime ac modus deesset. Quod quidam,

dere faciant. Qui non animadverterunt nullam in his esse logicam consecutionem. «Olim Attici qui sibi videbantur Ciceronem insequebantur: unde nunc quoque aridi oratores Atticorum nomine se tutantur». Nam Atticos indicari hoc *magno nomine* (conf. 21, 26) et illi viderunt; neque in Ciceronem (quem ratio sane logica requirit) quisquam hoc cogat. Et fac ad Ciceronem haec quocumque modo redeant; quomodo «Cicero ipse responderit» illis, qui «nunc quoque» eum incessunt? Sed aridis illis omnium temporum pseudo-Atticis respondisse dici potest. Reduxi igitur antiquam et omnium codicum scripturam, in qua ad *nunc quoque* mente repetendum est *Ciceronem insequuntur*. Tum novo spiritu infit oratio: *Hi sunt enim* etc. Verum sic *obtendendi* et *delitescendi* verba ad unum eundemque modum redigenda erant: quod contra codices me fecisse nemo vitio vertet; eo minus, quod coniunctivi (*obtendant*) post illa *hi sunt* in tanta asseveratione plane nulla sit ratio. Fieri quidem potest, ut in duabus hisce paragraphis ipsa Quintiliani manus nondum usquequaque sit repraesentata: sed omnia tamen expuli quae nulla auctoritate nitebantur, et praeter indicativum *obtendunt*, non reposui nisi quod libris legitime firmatur, immo solam editionis principis scripturam, a qua antiquissimi codices in levioribus tantum recedunt, reduxi.

16. *Illa quidem*) Goth. (tac. Gesn.). *Att. atque As.* Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) c. Voss. 2, Bodl. et edd. ante Gryph. (nisi quod Camp. *A. et A.*). Reliqui *As. atque Att.* scilicet ob sequens *hi — illi:* cf. XI, 3, 30. *Cum ii* Guelf. Iens. (tac. Gesn.). — *In his*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Alm. Goth. Iens. et edd. ante Gryph. 1544, acc. Obr. Reliqui *et* praemittunt. *Maximi* Turic. Flor. Guelf. *Maximum* Iens. Locat. — *Modus at denique quod*) Turic. Flor. *M. denique q.* Alm. — *Stantra*) Goth. *Sanctra* Iens. Ald. *Sancta* Flor. cum Kapp. Locat. Ven. *Satira* Voss. 3. — *Concuperunt*) Camp. — *Signa pot.*) Turic. Flor. — *Deinde persev.*) Sic Turic. Flor. Camp. c. Alm. Reliqui inserunt *in eo*, quod est scholium. *Perseveraverint* Camp. Iens. (tac. Gesn.) c. edd. ante Bad. acc. Basil. *Perseverarent* Guelf. c. Voss. 3.

15. *Cicero ipse resp.*) Vid. Gesnero indicante Brut. c. 82 sqq. Orat. c. 7 sqq.

quorum et *Santra* est, hoc putant accidisse, quod, paulatim sermone Graeco in proximas Asiae civitates influente, nondum satis periti loquendi facundiam concupierint: ideoque ea, quae proprie signari poterant, circuitu coeperint enunciare, ac deinde perseverarint.
17 Mihi autem orationis differentiam fecisse et dicentium et audientium naturae videntur: quod Attici, limati quidam et emuncti, nihil inane aut redundans ferebant; Asiana gens, tumidior alioqui atque iactantior,
18 vaniore etiam dicendi gloria inflata est. Tertium mox, qui haec dividebant, adiecerunt *genus Rhodium*: quod velut medium esse atque ex utroque mixtum volunt.

17. *Differentia*) Camp. *Atti climati* Turic. —*Quidam*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. (tac. Gesn.) et, noli dubitare, scripti omnes: nam Burmannus, qui nullum memorat, indiligentiae manifestus est. Edd. omnes inde a Iens. *quidem*, quod vel positione falsum se prodit, quum oppositio Asianorum post nomen *Attici* locum illi assignaret. Sed ibi etiam facile eo caremus. Genuinum *quidam* ignoratio sensus oblitteravit. *Enucti* Turic. *Alioquin et iactantior* Iens. et edd. post. ante Bad. qui habet *alioqui et i.* cum edd. post. ante Burm. qui primus dedit nostrum, unde sumpserit, ne verbo quidem monens: esse tamen in Spaldingianis certe MSS. (excepto Guelf. qui habet *aliquid etiam iact.*) et in Camp. silentium in collationibus, quae factae sunt ad edd. Burm. et Gesn., demonstrat. Itaque formam *alioquin* ante vocalem spernere debui, idque eo confidentius, quod infra etiam §. 63, forma *alioqui* ante *et* optimis firmatur libris. Sed II, 17, 31, ante *ubi* Flor. habet *alioquin*; Guelf. *alioquim*.

18. *Ac ex utroque*) E Goth. enotavit Spald., quum Gesn. posuisset *velut* tanquam varietatem vocis *atque*. Mox verba *mixtum volunt* — — *ut aliquid* desunt in Turic. Flor. et Alm. *Aliquid ut habere* Camp. non male.

16. *Santra*) Nobilis Grammaticus, quem laudat auctor vitae Terentii, saepiusque Festus et alii.

Perseverarint) Hoc verbum haeret eidem, cui *coeperint*, infinitivo; cf. VI, 4, 19; *perseverent adhibere*; it. III, 8, 19; VII, 1, 30.

17. *Quod Attici*) Vid. XII, 9, 9.

Limati quidam) Notus hic pronominis *quidam* usus, quo additur vocabulis significationis translatae, vel nimiae, vel alia de causa excusandae, et idem fere valet quod adverbia *quodammodo*, *quasi*, quorum posteriori saepe etiam iungitur. Cf. supra c. 3, 11; *leguleii quidam*, it. hic 19, et superius 14; et vid. Goerenz. ad Cic. Acad. I, 5, 21; I, 10, 38. Fin. IV, 7, 16; V, 25, 74.

Alioqui) « Cf. II, 15, 9; XII, 10, 63 ». SPALD.

Neque enim Attice pressi, neque Asiane sunt abundantes: ut aliquid habere videantur gentis, aliquid auctoris. *Aeschines* enim, qui hunc exsilio delegerat locum, in- 19 tulit eo studia Athenarum: quae, velut sata quaedam caelo terraque degenerant, saporem illum Atticum peregrino miscuerunt. Lenti ergo quidam ac remissi, non sine pondere tamen, neque fontibus puris, neque torrentibus turbidis, sed lenibus stagnis similes habentur. Nemo igitur dubitaverit, longe esse optimum genus 20 Atticorum. In quo ut est aliquid inter ipsos commune, id est iudicium acre tersumque: ita ingeniorum plurimae formae. Quapropter mihi falli multum videntur, 21

19. *Delegerit*) Turic. Flor. *Studiu* iid. *Velud* Turic. *Sita* Turic. Flor. *Caelum terrnmque* iid. e. Alm. in quo accus. Burm. ablegat ad Heius. ad Ovid. Pont. III, 1, 45, quem cu tantum fructu conferas, ut sentias diversissima esse, quae prostant ibi exempla. *Sapore* Flor. ubi sola apicis omissio structuram nobis poëticam protulit. *Peregrinum* Guelf. — *Quidam*) Sic, nisi quod Vossianos et Alm. iterum silet Burm. (vid. 17), MSS. non modo omnes, Bernensi etiam hic a collatore suo non neglecto, sed editi etiam ante Bad.: ut dubium nemini esse possit, vulgatum *quidem* arbitrio sive huius sive Vallae invectum esse. Quod quamvis hic sine reprehensione locum obtineret, consensui tamen librorum dandum erat, ut illud reponeremus, quod hic etiam legitima vi sua fungitur. *Hae remissi* Turic. *Fontibus pluris* Flor.; *f. impuris* (en correctorem!) Guelf. *Levis stagnis* Camp. *Lentibus* st. marg. Basil. (err. Burm.).

20. *Communes*) Turic. Flor. *Idem* pro *id est* Turic. *Item ing.* Guelf.

21. *Falsum multum*) Turic. *Fallum m.* Flor. *Videtur* Turic. Flor. Camp. *Tenuis et* Camp. *Tenuisset* Guelf. c. Voss. 3. — *Et quadam*) Sic Goth. (tac. Gesn.) e. Voss. 2. *Sed q.* reliqui. Particula *sed* locum hic non habet, quum ea a *lucido* quidem et *significanti* sermone recte tanquam diversa secernatur *eloquentiae frugalitas*; conf. not. exeg. nunc ubi iam praecessit *tenuis*, ferri plane non potest particula adversativa. Unice verum *et*, quo annectitur id, quo praegressa tria velut una cogitatione complectitur. Leviores autem auctores sequi poteram, ubi vel coniectura agere licitum erat. Meursium vero

19. *Aeschines*) Scholam rhetoricam Rhodi aperuisse Aeschinem, non contemnendi auctores narrant, Plutarchus in vit. Demosth. p. 857, b. Philostr. de Vit. Sophist. I, 18, 2. Phot. cod. 61 et 264, unde ludum literarum fecerunt vulgares grammatici, memores patris eius ludimagistri.

Lenti — quidam) Cf. 17. Mitigatur autem hic pronomine nomen, quod videri possit nimiae vituperationis. Cf. XI, 3, 52.

qui solos esse Atticos credunt tenues, et lucidos, et significantes, et quadam eloquentiae frugalitate contentos, ac semper manum intra pallium continentes. Nam quis erit hic Atticus? Sit *Lysias:* hunc enim amplectuntur amatores istius nominis modum. Non igitur 22 iam usque ad *Coccum* et *Andocidem* remittemur? Interrogare tamen velim, an *Isocrates* Attice dixerit.

(Spicil. ad Theocr. pag. 84) proponentem *significantes se — contentos*, nemo audiet; cf. IX, 2, 44, *dilucida et significans descriptio.* *Fragilitate* Guelf. *Inter pallium* Camp. c. Voss. 1. *Amplectimur* Goth. Voss. 2. *Ad coccum* Guelf. Kapp. *Ad colum* Flor. *Remittentur* Camp. c. Goth. Voss. 2.

22. *Socrates*) Turic. Flor. et edd. ante Ald. (err. Burm.). *Est* aute *Lysiae* om. Turic. Guelf. *Diversum alia negant* Turic. Flor. e. Ald. in qua scriptura vox *alia* nata est haud dubio ex sigla *at*, eum qoa toties in his codd. variam lectionem, quao in textum migraverat, deprehendimus. Sed praestat *Negabunt* post illud *velim.* *Aliqua imperidis* Turic. Flor. *Aliquid. Pericles* Camp. *Certe plus*, omisso *At*, Turic. Flor. Camp. Goth. (tac. Gesn.) o. Alm. Voss. 2.

21. *Solos esse Atticos — tenues* etc.) Cave in subiecto et praedicato erres. Subiectum est *tenues* ot quae sequuntur.

Lucidos, et significantes) Hae virtutes propriae sunt generis tenuis et simplicis et eloquentiae illa frugalitate iuvantur Cf. V, 14, 33; X, 1, 74.

Manum intra pallium) Vid. ad XI, 3, 138.

Quis erit hic Atticus?) Non pronomen *hic*, sed adverbium accipio, ita explicandum «haec si ita sint»; ut in illo *Hic miramur* ap. Cic. Manil. 13 et alibi saepius.

Hunc enim — modum) «Mensuram omnis eius, quod Atticum vocari debeat, aiunt esse Lysiam.» Gesner. Recte: ut *amatores* respiciat Lysiam, et *nominis* pendeat a nomine *modum;* verbum autem *amplectuntur* et ad *Lysiam* et ad *modum* referatur: «hunc tanquam modum et mensuram Atticae orationis venerantur.»

Non igitur iam usque ad Coccum) «Coccus, Atheniensis, Isocratis discipulus, teste Suida in v. Sed Quintilianus cum videtur antiquiorem statuere non solum Isocrate, sed etiam Lysia. Nisi forte locum subobscurum de Cocci et Andocidis contemptu interpretari malis.» Ruhnkenius in Hist. Oratt. Gr. p. 64. Similia Spaldingius in schedis, Ruhnkenii libro nondum inspecto. Sed idem, quom mox Pericles, illis etiam vetustior, inter indubitate Atticos recenseatur, vidit, de aetate hic non agi. Nimirum C. et A. hic ponuntur tanquam extremi tenuitatis fines, *ad quos* tamen nihil impediat quo minus *remittamur*, si Demosthenem iam et Isocratem relinquentes ad Lysiam nos contulerimus. *Non — remittemur?* i. non manifestum est, nos, quando Lysiae nos applicuerimus, ad C. etiam et A. remissum iri? Ita minime opus est Gesneriana correctione *Num.*

Nihil enim tam est *Lysiae* diversum. Negabunt. At eius schola principes oratorum dedit. Quaeratur similius aliquid *Hyperides* Atticus? Certe. At plus indulsit voluptati. Transeo plurimos, *Lycurgum*, *Aristogitona*, et his priores, *Isaeum*, *Antiphontem*: quos, ut homines, inter se genere similes differentes dixeris specie. Quid ille, cuius modo fecimus mentionem, *Aeschines*? 23 nonne his latior, et audentior, et excelsior? Quid de-

C. aut p. Voss. 3, Bern. Receptam contra vetustos illos defendo: nam aliter non recte procedit diverbii ratio. — *Et iis priores*) Iens. (tac. Gesn.) et edd. post. ante Basil. praeter Tarvis. qui lepide *et diis p.* Mox *isereum antephosita* Flor. (unde miror ex Turic. non enotatum *Antiphonta*). Sed *is eum* Guelf. verbis deinceps *Antiph.* — *similes* omissis. *Iscum* Goth. *Quo sunt hom.* Voss. 1, 3. *Genere dissimiles* Iens. (tac. Gesn.) et edd. post. ante Bad. qui ex Vall. correxit. *Dixerat* Turic. Flor.

23. *Facimus* Guelf. — *Nonne his — Demosthenes*) Om. Guelf. *Iis* Iens. (tac. Gesn.) et edd. aliquot. *Nonne cunctos* Iens. et edd. post. ante Gryph. exc. Bad. qui nostrum ex Vall. *Num* e. Camp. *Teretes* pro *tenues* Camp. *Sublimitate vi* Goth. Iens. (tac. Gesn.). *In subl.* Voss. 3. — *Culto*) Turic. Flor. *Non surgitio non f.* Turic. Flor.; *n. surgit l. n. f.* Camp.; *n. ingurgit l. nec f.* Guelf. — *Dat tacentibus vocem*) Sic Turic. Flor. Camp. c. Goth. Bodl. Iens. et edd. ante Vascos. 1542, teste Gesnero, acc. Gryph. 1544, Gibs. Obr. Roll.; *datur* (sed *ur* per compend.) *dicentibus* Guelf.; *dat carentibus* reliqui. Sed *tacentibus* esse etiam in MSS. Burmanni, ex eo patet, quod tam misere editos ille circumspicit, qui dent *carentibus*; patetque simul, quam nulla usquam sit silentio eius de MSS. fides. Non negarim tamen *carentibus* in MS. quodam, a Gallandio fortasse, inventum. Sed immerito praelatam hanc scripturam contendo. Nimirum capti sunt viri docti elegantia quadam, quae illis videbatur, grammatica, qua verbum *carentibus* sine casu suo ante accusativum insertum est: quum tamen maiori etiam elegantia *tacendi* verbum de voce carentibus usurparetur. Sed quid est cur proprium sensum hinc excludamus? Certe silentio hominum infacundorum, qui moesti astant, silentio indignantium, mirantium callidus orator utitur tanquam loquentium voce.

In seqq. iam hoc agit Qu. ut quos illi inter vere Atticos admittant, multum tamen inter se et a Lysia diversos, immo plerosque copia et figuris ad Asianum genus vergere demonstret; quos illi respuant, fontes tamen Atticae eloquentiae fuisse moneat. De singulis autem inspiciendum esse eundem illum Ruhnkenii libellum, vix est quod moneam.

22. *Similius aliquid*) Perstat in neutro post illud *nihil tam diversum.*

Vt homines) Sicut homines, quatenus homines sunt, genere similes (e. g. Attici) specie tamen (facie, corpore, ingenio etc.) differunt; ita illos, quatenus oratores sunt etc.» Minime difficilem sensum non perspexerunt tamen Badins et Gedoynus.

23. *Latior*) Cf. XI, 3, 50, et Spal-

nique *Demosthenes?* non cunctos illos tenues et circumspectos, vi, sublimitate, impetu, cultu, compositione superavit? non insurgit locis? non figuris gaudet? non translationibus nitet? non oratione ficta dat tacentibus
24 vocem? non illud iusiurandum per caesos in Marathone ac Salamine propugnatores reipublicae, satis manifesto docet, praeceptorem eius *Platonem* fuisse? quem ipsum num Asianum appellabimus, plerumque instinctis divino spiritu vatibus comparandum? Quid *Periclea?* similemne credimus Lysiacae gracilitati, quem fulmi-

24. *Quem num*) Omisso *ipsum*, Toric. Flor. Camp. Aegre tamen hoc adiecto caream. *Appellavimus* Turic. Flor. —*amus* Camp. —*Periclem*) Guelf. Camp.; *pericle afuisse nec credimus* Turic. Flor. Vix dubitari potest, in antiquioribus, unde haec fluxerunt, fuisse: *Quid Periclem? afuissene credimus a Lysiaca gracilitate?* enclitica *ne* nota figura pro *nonne* posita. Sed haec nolui lectoribus obtrudere, antequam de aliorum etiam codicum scriptura constaret. Nam Burmanno de omnibus suis hic tacenti fidem habere nequeo. In forma accusativi nominis *Pericles*; cf. XI, 3, 178; XII, 2, 22; it. X, 1, 80, et ibi Turic. *Fragore* Flor. Guelf. *Convicientur* Iena.

dingii not. crit. ad V, 14, 33. Quamquam non satis perspicio, qua mente ibi hunc nostrum locum laudaverit. Nam quod illic pro *lato* ex Obrechti coni. reposuit *laeto*, probo id quidem, sicut eandem mutationem e codd. admisimus supra XII, 9, 2: sed neque hic propositam eam in schedis a viro optimo necessariam puto, neque in locis Ciceronis et Taciti, quos nostro in nota illa ad V, 14, 33 adiunxit, de tali correctione cogitare potuit ipse. Sane in loco quem hic in margine notavit Spald. e Dialogo de corr. eloq. c. 14 coniungitur *laeta et audentior oratio*: sed non minus commode *latior et audentior* hic; quum *laetum* opponatur *arido*, latum *angusto*.

Locis) Cave hunc ablativum eodem modo quo sequentes, *figuris*, *translationibus*, accipias et de locis oratoriis intelligas, uti fecit Gedoynus. Sic enim plane non apparet, cur *insurgere* potissimum *locis* dicatur orator. *Locis* dictum hic ut IX, 4, 83 de opportunitate. Demosthenes, orator alias minime tumidus, tamen, ubi opportunum est, et res poscit, insurgit. Fateor aliquanto negligentius Quintilianum hunc ablativum ceteris diversissimis miscuisse. Sed talem iam novimus nostrum: et hic tamen positus verborum, tenore iuvandus ambiguitatem tollit. «Non *insurgit* locis? Non *figuris* gaudet?»

Tacentibus) Vid. not. crit.

24. *Iusiurandum*) Vid. ad IX, 2, 62. In enthusiasmo autem huius Demosthenici loci, *Platonem* agnoscit Qu.

Similemne) Vid. not. crit.

Fulminibus) Vid. II, 16, 19; XII, 2, 22. Conferatur etiam Cic. de Orat. III, 34 unde, ut monet Spald.

nibus et caelesti fragori comparant Comici, dum illi conviciantur? Quid est igitur, cur in iis demum, qui 25 tenui venula per calculos fluunt, Atticum saporem putent? ibi demum thymum redolere dicant? Quos ego existimo, si quod in his finibus uberius invenerint solum, fertilioremve segetem, negaturos Atticam esse, quod plus, quam acceperit, seminis reddat; quia hanc eius terrae fidem Menander eludit. Ita nunc si quis ad 26

25. *Quod est*) Turic. Camp. *Quid enim* Guelf. Mox *quod in his* Camp. Basil. *His* etiam Guelf. Sed *quod in iis* Ald. et edd. plerique post. ante Stoer. *Venulae* Guelf. *Pro calc.* Camp.; *per calsus* Turic. Flur. sed *callus* ex Alm. *Putant* Guelf. *Vbi dem* Turic. Flor. c. Alm. (nisi quod ex hoc iunctim). *Sibi demum* Voss. 1. *Iis finibus* Turic, Ieus. (tac. Gesn.) et edd. post. aute Basil. *Fertiliorumve* Turic. Flor.; *fertilitatem ve* Camp. *Negaturis acticam* Guelf. *Reddant* Turic. Flor. *Hanc huius eius terrae* iid.

26. *Ita nunc si quis ad*) Sic Turic. Flor. Camp. Ald. *I. s. q. nunc ad* Alm. Voss. 1, 3. *I. nunc s. q. nunc ad* Ieus. (tac. Gesn.), et edd. post. aute Ald. (*in* Locat. err. Burm.). *Itaque nunc s. q. ad* Guelf. Ohr. *Itaque nunc s. q. nunc ad* Bad. *Itaque s. q. nunc ad* reliqui. In illis *Ita* et *Itaque* vid. Guerenz. ad Cic. Leg. II, 2, 5 (p. 111). In nostro loco formu *Ita* indignationem adiuvat. Neque ignavum est anteversum illud *nunc*. *Tamen quae de genere sive* Turic. Flor. c. Alm. Mira variatio: in qua quid lateat, sive quomodo ex aptissima utique

formam huius observationis sumpsit Quint.

25. *Negaturos Atticam*) « Recte sane illi, » dicant tirones. Qui monendi sunt verbum *negare* hic in duo sua, ut plerumque, elementa resolvendum esse « *Dicent* (nec sine contemptu illi), *non* tamen esse hic Atticam. »

Hanc — fidem Menander) « *Fides certa segetis* ap. Hor. Od. III, 16, 30 non minus quam *fundus mendax* ap. eundem Od. III, 1, 30 nota sunt. Sed et Plinius Paneg. XXXII, 4. *Fallacem unius anni fidem* de sterilitate Aegypti dixit. Menander iocatus videtur in *fidem terrae Atticae*, quae depositum cum fide, licet non cum fenore, reddat. Sterilem enim fuisse et apibus quam vervecibus aut bubus opimis commodiorem, eaque de causa πενίας non minus quam παιδείας συντρόφους Atticos, pervulgatum est. » Gesner. — Ipsum Menandri locum indicavit mihi eruditissimus idem atque suavissimus senex, I. G. Schneider, prostantem inter fragmenta ex eius Γεωργῷ, servatumque a Stob. Serm. 56: Ἀγρὸν εὐσεβέστερον γεωργεῖν οὐδένα Οἶμαι. φέρει γὰρ ὅσα θεοῖς ἄνθη καλὰ Κιττὸν δάφνην· κριθὰς τ' ἐὰν σπείρω, πάνυ Δίκαιος ἀπέδωκεν ὁπόσας ἂν καταβάλω. Quorum versuum ultimum posui ex emendatione Toupii in Epist. crit. p. 35 Lips. Paulo liberius autem Quintilianus, quod de suo agro dicit homo pauper in comoedia attica, in Atticam universam dilatavit.

26. *Ita nunc*) Vid. not. crit.

eas Demosthenis virtutes, quas ille summus orator habuit, tamen quae defuisse ei, sive ipsius natura, seu lege civitatis videntur, adiecerit, ut affectus concitatius moveat, audiam dicentem, *Non fecit hoc Demosthenes?* et si quid exierit numeris aptius; fortasse non possit; sed tamen si quid exierit, non erit Atticum? Melius de hoc nomine sentiant, credantque *Attice dicere esse* 27 *optime dicere*. Atque in hac tamen opinione perseverantes Graecos magis tulerim. *Latina* mihi *facundia*, ut inventione, dispositione, consilio, ceteris huius ge-

vulgata nasci potuerit, plane non assequor. Pro *et* autem *et* Guelf. c. Voss. 3. — *Seu*) Sic Turic. Flor. Guelf. *Sive* reliqui. *Viderent* Turic. Flor. c. Alm. *Audeat* iid. *Audiat* Camp. c. Voss. 2. *Si quid numeris exierit* Guelf. Camp. Goth. (tac. Gesn.) cum Voss. 1, 3, nisi quod hi *muneris*. Ob homoeoteleuton autem verba *aptius* — usque ad alterum *exierit* om. Guelf. c. Voss. 1, 3. Sed pro *exierit* bis *dixerit* Turic. Flor. c. Alm. quod quamvis stare possit, e mendo tamen natum iudico, tum incredulus caeco casui Persii imitatori (v. not. exeg.), tum variationem agnoscens in bifaria relatione: *adiecerit — fecit* — de oratore; *exierit — erit* — de voce.

27. *Magis graecos*) Goth. (tac. Gesn.). *Disputatione consilio* Guelf. *Caeterisque* lens. (tac. Gesn.) et edd. post. ante Stoer. *Disciplina eius* Guelf. Exc. Sant. Goth. Camp. *Mutationis locum* Camp. c. Voss. 3. — *Est ipsis statim sonis*) Sic Turic. Et *ipsis* quidem est in omnibus et scriptis et edd. ante Obr. qui primus e conj. reposuit *ipsi*, quod ratio sane flagitabat; quum summo, prae-

Tamen quae) Transponere interpretando possis has voces: sed melius *tamen* solemni usu accipias pro *certe*, *saltem*.

Lege civitatis) Vid. ad II, 16, 4.

Et si quid exierit) Non de nihilo est quod Badius monet, alludere nostrum ad illud Persii *Non ego quum scribo, si forte quid aptius exit: Quando haec rara avis est: si quid tamen aptius exit, Laudari metuam.* Nam quem poëtam illo X, 1, 94 elogio ornat, cuiusque et versus et verba toties in medium profert; quidni eleganti etiam allusione loco eius memoriter omnibus noto utatur? Add. not. crit.

Attice — optime dicere) Dissimilis aliquanto, ut observat Valla, est Ciceronis sententia Brut. 84: *ita fiet, ut non omnes qui Attice iidem bene, sed ut omnes qui bene iidem etiam Attice dicant.* Sed Cicero priori loco siccos illos et ieiunos Atticorum imitatores notat. Cf. totum caput, et de Opt. Gen. Orat. 4.

27. *In hac tamen*) Nos diceremus *in illa*: respicit enim nimiam illam tenuitatis laudem. Sic paulo ante *hanc fidem* non respiciebat proxime praecedens *plus — reddat*, sed illud de terra Attica iudicium, ob quod dixeral *negaturos* etc.

neris artibus simills Graecae, ac prorsus discipula eius videtur; ita circa rationem eloquendi vix habere imitationis locum. Namque est ipsis statim sonis durior: quando et iucundissimas ex Graecis literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem, quibus nullae apud eos dulcius spirant: quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur. Quod quum contingit, [28]

ter Turic., consensu omnes qui quidem diligenter inspecti sunt dent *sonus*; et scriptura *dulcior* pro *durior*, qua ad Graecos haec referuntur, mera sit correctio. Hanc Badius primus, sed tacitus, quod miror, invexit; ut ex Vallensi codice, quem Valla correxerat, sumpsisse videatur: eamque servarunt edd. ante Stoer. accedente Gibs. Ita ferri quidem poterat sermo; inconcinnior tamen in his «est *ipsis* — quando — non *habemus*». Turicensis scripturae praestantiam demonstrare supersedeo. Illud adhuc moneo, in Goth. Iens. (tac. Gesn.) hoc ordine scriptum esse *ipsis est statim;* et sic in omnibus meis ante Stoer. E scriptis nostrum ordinem servare Turic. Bern. diserte monemur: de ceteris non liquet. Florentini autem hic nulla omnino mentio, ut videri possit dare *ipsi:* nisi verisimilius esset hoc minutum effugisse magnam alias collatoris diligentiam. *Literis* Goth. Ante *literas* autem edd. aliquot ap. Burm. et Gesn. quibus adde Gryph. 1544, inserunt *υ et ζ* ex interpret. Mox *alteram* semel positum in Flor. Iens. et aliquot post. *Dulcis spirant* Flor.

28. *Quum contigit*) Turic. Flor. c. Alm. levissimo inter apicem et punctum discrimine. Aptius autem praesens. Nam *dum pronuntiantur* literae, effectus ille sentitur. *Necessio* Turic. Flor. — *Quomodo hilarior*) Sic Turic. Flor. Goth. Camp. et edd. ante Gryph. *Velut* inserunt reliqui. Pro *renidet* Goth. *re* cum vacuo spatio, ut in Voss. 2; sed in illo spatium pro syllabis *nidet* nimium. At verbum receptum tuentur optimi libri. — *Ephyris et Zephyris. Quae*) Sic, nisi quod utrumque nomen per I, Turic. Flor. quorum posterior voculam *quae* hac forma, *que*, alteri nomini annectit. *Zephyris zephirisque* ex Alm. Voss. 2, non referente Burmanno, an novum *quae* sequatur: credo tamen; nam sic in Goth. *Zephyris zephirisque quae* (tac. Gesn.). *Zeph.*

Durior: quando et iucundissimas) Primaria forma cogitationis erat. «Latina facundia sonis durior est: quandoquidem *et* iucundissimas Graecorum literas non habemus, *et* tristes quasdam habemus.» Mox altera parte aliter constituta, prius illud et ἀνανταπόδοτον relictum est.

Iucundissimas — literas) Has esse υ et φ, non per exempla tantum (quae depravata huc usque lecta sunt, vid. not. crit.), sed certius ex iis patet quae de litera F mox ita subiicit Qu. ut necessario cum his vinculo coniungantur. Certe illis qui de litera Z hic cogitabant, hoc etiam, ut recte monet Gesner. obstabat, quod haec litera in latinam nullam, «qua Graecia careat», transit.

Nominibus) De propriis, non solis quidem, sed imprimis tamen cogitandum et hic et §. 33.

nescio quomodo hilarior protinus renidet oratio, ut in *Ephyris* et *Zephyris*. Quae si nostris literis scribantur, surdum quiddam et barbarum efficient, et velut in locum earum succedent tristes et horridae, quibus Graecia caret. 29 Nam et illa, quae est sexta nostrarum, paene

Zophyris quas Guelf. *Zephiris zophyrisque. Quae* Camp. Gryph. 1544 (sed hic utrumque per *Y*). *Z. zopyrisque quae* Iens. et edd. post. ante Gryph. 1544. Ex Voss. 3, *Zephyri* affertur pro priori nomine, altero non memorato. *Zephyris et Zopyris*, *quae* reliqui, ex edd. meis inde a Stoer. Apparet nomen *Zopyris* fere nulla niti auctoritate, nisi in uno alterove forte eorum MSS. qui silentur ita scriptum est. Fons autem corruptelae manifestus. Nam nomine *Ephyris* in repetitis illis Zephyris semel obliterato, sensim inde enati sunt *Zopyri*, iuvante simul falsa opinione, alteram literam esse *Z*. Quod quum e seqq. non ita esse appareat; nihil ineptius fingi potest illis *Zopyris*, qui unam tantum ex illis literis praebent et similitudine tamen praecedentis nominis in errorem illum de litera *Z* lectorem inducunt. Est itaque hic unus e splendidioribus locis, ubi e solis optimis illis libris insignis Quintiliano medela facta est. Spaldingius et ego, ante inspectos illos, nobis persuaseramus, *Zephyros* solos hic a Qu. nominatos esse. — *Surdum quiddam et b. e. sonum*) Turic. Flor. cum Bodl. Voss. 2, Vall. Bad. Basil. et aliquot apud Burm. et Gibs. acc. Camp. nisi quod hic dat *quidam*, unde Iens. et qui eum sequuntur faciunt *quidem*. Primariam illam scripturam non male tuetur Bad. distinguendo post *quiddam*, et illud *et* interpretando *id est*. Inficeta tamen remanet compago: et longe rotundior sermo est in recepta, quae bonis et ipsa nititur libris. Videtur itaque vox *sonum* vetus esse interpretamentum. — *Et velud*) Turic.; *sed v.* Guelf. Camp. Goth. (tac. Gesn.) c. Voss. 2. *Succedere* Turic. Flor. cum Alm. *Succedunt* Guelf. Camp. Goth. Iens. et post. ante Gryph. exc. Ald. *Ex horride* Camp.

29. *Nam et illa*) Sic Turic. Flor. Camp. Iens. (tac. Gesn.) et edd. ante Basil. acc. Gryph. Gibs. Obr. Reliqui *et* omittunt. Quum tamen ratione hic non careat particula neque temere facile in optimus libros irrepere potuerit, reducendam putavi. — *Quae est sexta*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. *Q. s.* e. edd. inde a Iens. *Non vocem* Flor. *Afflanda* Turic. Flor. *Deflat* Guelf. Exc. Sant. verbo *est* ad sequentia relato. *Etiam cum non vocalem* Goth. (tac. Gesn.). *E. non v.* Guelf.

28. *Ephyris*) Populi nomen intelligo; quamquam nihil impedit *Ephyras* etiam urbes cogitare.

Quae, literae graecae. — *Nostris literis*, V et F: sicut fit in *sue*, *mure*, *Cumis*; *fama*, *fure*, *ferendo* etc.

29. *Nam et illa*) Coniunctio *et* respicere mihi videtur vocalem V, cuius surdum et tristem sonum quum extra omnem controversiam positum censeret Qo. de sola F haec addit, *et illam* ingratissimam esse dicens. — Nimia autem haec vituperatio quum in hodiernam plurimarum gentium eius literae pronuntiationem minime cadat, apparet aliquid peculiare fuisse in F Latinorum; et in eo solo fortasse quaerendum illud inter *Ph* et *F* di-

non humana voce, vel omnino non voce potius, inter discrimina dentium efflanda est: quae, etiam quum vocalem proxima accipit quassa quodammodo, utique quoties aliquam consonantem frangit, ut in hoc ipso *frangit*, multo fit horridior. *Aeolicae* quoque literae, qua *servum cervum*que dicimus, etiamsi forma a nobis repudiata est, vis tamen nos ipsa persequitur. Duras 30

Proximn) Sic Toric. Flor. Voss. 3. Bern. et sic Gibs. (non Leid., err. Burm.) tacite, sed optimo iudicio: reliquorum enim scriptura *proximam*, si recte attendis, sensu cassa est. *Et utique* Camp. — *Consonantem*) Sic Turic. Camp. c. Alm. Voss. 2. lens. et edd. ante Ald. acc. Bad. Basil. Vidov. *consonantium* reliqui. — *Frangit, u. i. h. i. frangit*) Pro his verbis ob homoeoteleuton unicum verbum *frangit* legitur in Turic. Flor. (nisi quod hi *fringit*) c. Alm. et edd. inde a Locat. fere omnibus, exceptis Vascosan. 1542, Gesn. Bip. Vid. ad I, 4, 11. — *Colicae*) Guelf. *si* pro *etiamsi* id. — *Vis tamen non sonus ipse persequitur*) Turic. c. Alm. it. Flor. Camp. nisi quod hi *proseq.* et Camp. *vix* pro *vis*. Sed *vix tamen nos ipsa* lens. Tarv. Locat. Ven. *Vis t. ipsa nos* Guelf. *Vix t. nos sonus ipse* effecit Ald. quo sensu, nescio. Videtur fuisse: *vis tamen nos et sonus ipse persequitur.*

scrimen, quod hodie non observamos.

Vocalem proxima accipit — —, consonantem frangit) *Frangi* dictam literam *r* in hoc ipso verbo *frangi* ex hoc loco et altero illo I, 4, 11 liquido demonstrarunt Gesner. et ad illum locum Spaldingius. In eo autem errasse mihi videotur ambo, quod sonum nescio quem nobis incognitum, quique in quibusdam modo talibus iuncturis accidat, hoc verbo indicatum putarunt. Veteres, ut ex grammaticorum lectione patet, nullam literam integra sua vi et puram sonare censebant, nisi quae aut inciperet vocem aut proxime praemissam haberet *vocalem*; ut consonantes *r, t* in vocibus *re, te; ara, late.* Contra *consonans* quaeque literam sequentem *accipere* credebatur, ita ut velut partem potestatis eius in se reciperet, neque integra haec sonaret. *Impurae* itaque fiebant postpositae illis literae, ut in vocalibus pervulgatum est: sed de consonantibus etiam dicebatur, eas vel καθαρεύειν vel non, hoc est vel ab alia consonante praecedi vel non. Hanc igitur a praecedente consonante velut imminutam potestatem exprimit Quintilianeum illud *frangi*: franguntnrque e. g. literae *t* et *r* in vocabulis *ptera, pro, frango.* Hoc itaque dicit Qu. literam F iam tum quassam quodammodo sonare, quum vocalem *proxima accipit* i. proxime antecedit; sed multo horridiorem fieri, quoties aliquam *consonantem frangit* i. quoties inter eam et vocalem alia consonans intercedit.

Vis — persequitur) Cf. not. crit. In re autem cf. I, 4, 7. Displicuisse autem videtur Quintiliano V consonantis sonus nonnisi quum, ut in allatis exemplis, consonans alia proxime praecederet.

et illa syllabas facit, quae ad coniungendas demum subiectas sibi vocales est utilis, alias supervacua; ut *equos* hac et *equum* scribimus; quum etiam ipsae hae vocales duae efficiant sonum, qualis apud Graecos nul-
31 lus est, ideoque scribi illorum literis non potest. Quid? quod pleraque nos illa, quasi mugiente, litera cludi-

30. *Vtilitas alias*) Turic. Guelf. c. Voss. 1, 3. Bern. Quod sulem vocem *utilis* in vet. codice omitti notatur in marg. Bas. ad voculam *ut* referendum videtur. Hanc enim omittunt Turic. Flor. Guelf. Goth. Camp. c. Voss. 1, 2, 3, sed est in Bern. et fortasse in Alm. (vid. mox) neque carere ea possumus. — *Vt equos hac et equum*) Sic plene et diserte scriptum affertur ex Bern. *Equos h. e. ecum* Turic. (e Flor. *et equum* tantum enotatum, sed ita ut incertum sit, *ac* praecedat, necne). *Equos hac ecum* Guelf.; *e. haec et aecur* Voss. 1, 3; *e. aeque cum* Camp.; *e. aeque cur* Goth. Voss. 2.; *ut equos ac equum* reliqui; sed nullus, opinor, Ms.: nam quod Alm. in omnibus his *ut — equum* plane siletur, Burmanni aut Almeloveni indiligentiae tribuo. Mendoso autem illo *ac* ope nunc optimorum librorum levamur. Illud tamen incertum remanet, dederitne ut nos Qu., an *equos hac et aequum*. Sed quum diversae tantum post *u* vocales ostendi debuerint, quod in uno nomine *equus* fieri poterat, nihil quod non opus esset novare volui. — *Etiam ipsae*) Sic Turic. Flor. Camp. Guelf. Goth. (tac. Gesn.); inverso ordine reliqui. *Hecales due* Flor.; *haec v. d.* Guelf.; *vocales d.* omisso pronomine Alm. Iens. (tac. Gesn.) et edd. post. ante Stoer.

31. *Quidquid*) Turic. Flor. (uti et mox); *quod* Guelf.; *quasi ignorat vitam cludimus* Turic. Flor. c. Alm. — *Cudimus*) Iens. et edd. ante Basil. exc. Ald.; *elidimus* Basil. ex mala, ut videtur, emendatione. — *In qua*) (pro *M*, *qua*) Turic. Flor. Guelf. Goth. (a pr. m., err. Gesn.) Camp. cum Alm. Voss. 2, 3, Bern. Iens. et post. ante Bad. Nostram praeter Goth. qui voci *in* superscriptum habet *s. m.* hoc est *sive M*, e scriptis solus dare videtur Voss. 1. — *Ny*) Sic Turic.; *nr* Flor.; *N. Y.* ex Bern.; *vv* Guelf.; *enim* (ortum ex male intellecto *n*) Camp. Ven.; *n* vel *N* reliqui, praeter Iens. qui plane omittit (tac. Gesn.). Poterat videri utramque literam non posuisse Qu. contentus illo mugitus et tinnitus indicio; qua ratione priori loco scribendum esset *in quam* (cf. 33.). Sed quum hunc accusativum nullus omnino liber praebeat, ablativus autem sine praepositione verbo *cadere* in hac terminandi significa-

30. *Et illa*) Q literam indicari exemplis patebat; addere opus non erat. Itaque obsequiosos nos non invenit imperium illud G. I. Vossii de A. G. I, 22 ipsam literam loco pronominis *illa* reponere iubentis: satis pinguiter.

Ad coniung — al. supervacua) Litera Q sua ipsius vi nil differt ab illa C: supervacua igitur foret, nisi indicio esset subiectam sibi V cum altera vocali coniungendam esse; ut in illis QVI et AQVAM; quae si C litera scribantur, distinctis vocalibus sonent CVI, ACVAM.

mus *M*, qua nullum Graece verbum cadit: at illi *ny*, iucundam, et in fine praecipue quasi tinnientem illius loco ponunt, quae est apud nos rarissima in clausulis. Quid? quod syllabae nostrae in *B* literam et *D* innituntur adeo aspere, ut plerique non antiquissimorum quidem, sed tamen veterum, mollire tentaverint, non solum *aversa* pro *abversis* dicendo, sed et in praepositione *B* literae absonam et ipsam *S* subiiciendo. Sed accentus 33

32

tione supra etiam IX, 3, 79, haereat: a libris omnino standum est; *illius colunt quae* Turic. Flor. c. Alm. — *Rarissimum clausulis*) Turic. Flor.

32. *Quid syllabae*) Goth. — *In B literam et D innituntur*) Hanc receptam tuentur Turic. Flor. nisi quod ille dat *innii tuentur*, hic *innituentur*. Sed Guelf. Iens. (tac. Gesn.) et edd. ante Ald. *in* omittunt, servatis ceteris (in Locat. err. Burm.): eadem porro praepositione omissa Voss. 2, *litera — immittuntur*. Goth. *literam — immittuntur*. — *Antiquissimum*) Turic. Flor.; *antiquorum* Iens. et post ante Bad. *Molire* Flor.; *molliore* Guelf. cum Voss. 1, 3. Bern. — *Aversa pro abversis*) Hanc, quam in Leid. primum invenio, scripturam et ipsam tuentur Turic. Flor.; *versa pro abversis* dantes, unam literam omittentes, quam ratio sopplet. Quin, si Burmanni (qui edd. hic tantum memorat) silentio fides, Mss. eius integram dant receptam; praeter Bern. ex quo *adversis* affertur; et sic (*aversa pro adversis*) Camp. etiam et Ald; *adversa pro adversis* Guelf. Goth. 2. Iens. Tarv. Basil. (Locat. Ven. per sphalma om. *pro adv.*). *Asversa pro abversis* Bad. cum hac nota: « aversa pro adversis sic Aldus. Vallensis autem pro abversis: quod sequar. » Vides eum ex Vall. voluisse dare nostram; *asversa pro adversis* de meis Gryph. Stoer. Chouet. Ceteros vid. ap. Burm. et Gesn. — *Praepositionibus literae* Turic. Flor.; *adsonam* Goth. 2. — *Ipsam ſ subiiciendo*) Flor. Guelf. cum Goth. 1, 2, Vall. Voss. 2, Bodl. Ioann. Camp. et edd. ante Ald. acc. Basil. et aliquot ap. Burm. *I. P s.* Kapp.

32. *Syllabae nostrae*) Hoc ne universe nimis dictum putes, observandum, ex ingenio linguae latinae ita etiam intelligi posse: «sunt nobis syllabae quae —».

Vt plerique — — S subiiciendo) Haec scriptura, qua saniorem ex varietate librorum non expisceris, habet tamen in quo haeseris, haeseruntque revera viri docti: ut statim in eo, quod forma *aversus*, quae vulgaris est, videtur veteribus tribui. At ego hoc dicere nostrum existimo: antiquissimos quidem forma *abversus* usos esse; tamen iam veteres fuisse qui primi vocem illa ratione mollierint. Posterius porro exemplum quum nemo non de praepositione *abs* intellexerit, Gesner. mirator, quomodo ope *absonae* literae molliri possit syllaba, et cur absona sit S. Verum hoc est nodos quaerere, quamquam non fortasse in sirpo. *Absona* enim non per se dicitur S, sed in hac cum B coniunctione; quam tamen non ita asperam putarunt, ut asperior ille in B

quoque, cum rigore quodam, tum similitudine ipsa, minus suaves habemus; quia ultima syllaba nec acuta unquam excitatur, nec flexa circumducitur, sed in gravem, vel duas graves cadit semper. Itaque tanto est sermo Graecus Latino iucundior, ut nostri poëtae, quoties dulce carmen esse voluerint, illorum id nomi-
34 nibus exornent. His illa potentiora, quod res plurimae carent appellationibus, ut eas necesse sit transferre, aut circumire: etiam in iis, quae denominata sunt, summa paupertas in eadem nos frequentissime revolvit: at illis non verborum modo, sed linguarum etiam inter
35 se differentium copia est. Quare qui a Latinis exiget

33. *Suaves al ab eius*) Turic. Flor. *Integra* pro *in gravem* Guelf. *Dulce tamen esse* Turic. Flor. cum Alm. — *Voluerint*) Sic Turic. Flor. Camp.; *voluerunt* reliqui.

34. *Potentia*) Turic. Flor. c. Alm. — *Quod non res*) Turic. Flor. c. Alm. (an *nobis*? cf. §. 38); *quo res* Voss. 1, 3. — *Necessit*) Flor.; *in his quae* Guelf. Iens. (tac. Gesn.) et edd. aliq. — *Dominata*) Turic. Flor.; *damnata* Iens. (tac. Gesn.) et post. ante Ald. — *Differentiam*) Flor.

35. *Quare aliqui lationis*) Turic. Flor. c. Alm.; *q. qui latinis* Vall. Apparet syllabas *ali* in vetustorum scriptura natas ex illo *al*, quibus remotis remanet ... exitus ea non molliretur. Quod autem dicit *in praepositione*, quasi non etiam *a*, *ab*, sit praepositio, hoc ita explico. In priori illo exemplo non cogitabat Qu. nisi de compositis, in posteriori de ipsa dictione *abs*, hoc est, de praepositione. Nam grammaticis praepositio est pars orationis, non pars vocabuli. Porro varietatem *a*, *ab*, quatenus et ipsa est in parte orationis, non molliendi studio natam sed originariam, adiectionem autem literae S accessoriam credidit noster. Quod autem in composito *aversus* studium molliendi agnovit, illud in causa erat, quod antiquissimos nonnisi *abversus* dixisse aut sciebat aut scire videbatur. Hanc certe loci nostri explicationem coniectaris virorum doctorum quae apud Burmannum et Gesnerum visuntur omnibus praefero.

33. *Rigore*) Hunc in ipsa pronuntiationis latinae, quam hodie non audimus, natura situm puto. De ceteris cf. I, 5, 30, 31.

Sed in — cadit semper) An negligentius loquutum Quintilianum dicamus? an *vox* inserendo post *graves* locum emendemus?

34. *Quae denominata sunt*) Cf. VIII, 2, 4. Male Gesner. videtur intellexisse de adiectivis *a nomine deflexis*. Sed bona exempla posuit eiusmodi copiae vocabulorum Latinis negatae e Xen. Mem. Socr. III, 1, 6; et III, 3, 9.

illam gratiam sermonis Attici, det mihi in eloquendo eandem iucunditatem, et parem copiam. Quod si negatum est, sententias aptabimus iis vocibus, quas habemus, nec rerum nimiam tenuitatem, ut non dicam pinguioribus, fortioribus certe verbis miscebimus, ne virtus utraque pereat ipsa confusione. Nam quo minus 36 adiuvat sermo, rerum inventione pugnandum est. Sen-

net scriptura fere Vallensis, quam non sequor tamen, licet exempla talis structurae lexica nobis offerant. — *Exigit*) Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum edd. ante Stoer. — *Loquendo*) Turic. Flor. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) c. edd. ante Basil. acc. Gryph. 1544. Infra §. 39 eandem varietatem praebent Flor. Guelf. Goth. Camp. c. Voss. 1, 2, 3, et edd. ante Ald. acc. Bad. Colin. Sed *eloq.* verum utrobique, sicut supra §. 27, et VIII Pro. 17, et aliis locis, ubi nulla varietas. — *Sententiis*) Turic. Flor.; *aptavimus* Turic.; *his* Guelf. Goth. (tac. Gesn.); *vocimus* Turic.; *et non dicam* Turic.; *fortioribus* om. Turic. Flor. c. Alm.

36. *Adiutoriam sermo*) Turic. Flor. cum Alm. Vereor ne non temere ita varietur; nam *adiutoris* et *adiutorii* vocabulis saepios utitur Qu. Sed nihil exculpere possum quod receptae sit praeferendum: at si ne literula quidem mutata ponerem: «Nam quo minus adiutor iam sermo»: nisi *adiutorem esse* melius forte facultatem adiuvandi exprimit, quam verbum solum. Sed istia non confido; *inventio* Flor.; *inventione rerum* Camp.; *minus* iterum, pro *rerum*, ponit Guelf. Exc. Sant. — *Variique sens. subl.* er. Bern.; *s. s. varii e.* Locat. Ven. Obr. perperam; *illum. est* Goth. Iens. (de hoc tac. Gesn.) cum edd. ante Bad. acc. Basil.; *tamen graciles* Turic. Flor.; *vincamur* iid.; *valemus* Guelf. cum Voss. 1, 3. *Proprietates* Flor.; *proprietatis* Guelf. Alm. Iens. cum edd. post. (exc. Ald.) ante Stoer. in quibus totus locus, arrepta scriptura *ingenio*, (quae tamen non est in Guelf.) ita constituitur: *proprietatis — certior copia: vincamus ingenio. Graecorum etiam minora suos portus habent* etc. Hanc scripturam nostrae ideo praefert Badius, quod *copiam* paulo ante eiuraverit Quintilianus ipse. Sed quid? Graecosne a Romanis vinci ingenio dixerit idem? idque subabsurde in forma imperativa? Vt taceam de hac ceterorum verborum explicatione: «Graecorum etiam minora sc. opera, dicta aut inventa: hoc est, Graecos etiam tenuia dicta decent.» *Certiore* (iungendum voci *copia*) Vall. Goth. Voss. 1, 2, 3, quod habet quo se tueatur: cf. not. exeg. sed recepta scriptura fideiussores optimos habet Turic. Camp. Ald. nisi in Turic. forte mendum *proprietates* fugit diligentiam Vlrici.

35. *Nec rerum — — ipsa confusione*) Latini penuria propriorum verborum translatis fere et fortioribus et tantum non pinguibus uti coguntur. His itaque si res et sententiae nimium tenues proferantur, confusio quaedam oriatur, qua utraque virtus, et proprietas sermonis et pondus sententiarum pereat.

36. *Adiuvat sermo*) Vid. not. crit.

sus sublimes variique eruantur. Permovendi omnes affectus erunt, oratio translationum nitore illuminanda. Non possumus esse tam graciles: simus fortiores. Subtilitate vincimur: valeamus pondere. Proprietas penes 37 illos est certior: copia vincamus. Ingenia Graecorum, etiam minora, suos portus habent: nos plerumque maioribus velis moveamur, validior spiritus nostros sinus tendat. Non tamen alto semper feremur: nam et litora interim sequenda sunt. Illis facilis per quaelibet vada accessus: ego aliquid, non multo tamen, altius,

37. *Ingenio*) Ex Alm. et ita edd. multi: vid. paulo ante; *suos partas* Turic. *Movemur* Turic. Guelf. Camp. Stoer. quo admisso periret necessaria in talibus concinnitas, tertia propositione inter duo antitheta inserta.

Nostros si non tendat) Turic.; *sinus n. t.* Goth. Iens. (tac. Gesn.) et post. ante Stoer. *Feremus* Flor.; *illi facilis* Turic. Flor. Guelf. cum Bern.; *non dat* Camp.; *non considat* Iens. et post. ante Obr. exc. Ald. qui *considat non inveniam?* e coniectura nimirum; *inveniat* Turic. Flor.

Proprietas — vincamus) *Proprietas* quum in laude oratoris ponitur, alia esse nequit nisi facultas utendi verbis cuiusque rei propriis; cf. VIII, 2, init. Illa *certior* est, quando rarios destituimur eiusmodi verbis; *copia vincamus*, idem est ac si dixisset «sit nobis certior copia»; cf. X, 6, 6. Quod ideo monemus, ne cui videatur e codicum vestigiis reponendum *certior: certiore* —. Ita enim vel hoc ipsum *certiore* vel illud *vincere* supervacuum esset, quod maximum est in eiusmodi antithetis vitium. *Copia* autem quum absolute in oratore nominatur, est *copia dicendi*, non copia verborum: nam paulo ante §. 35, ubi *copia* de copia verborum dictum erat, proxime praecesserat *in eloquendo*, quod ad verba spectat (cf. §. 27), sicut *dicere* ad res. Quamquam solitam hic nostri scriptoris in talibus negligentiam non dissimulo. Cuius gratiam si feceris illi, aptissime utique *proprietas* et *copia* hic componuntur. Haec enim certiores facit, *quid*, illa, *quomodo* dicamus.

37. *Suos portus habent*) Non ubi tuta sint, ut male Gesner.: nam sic plane non appareret, quid sibi velit illud *etiam* in minoribus navigiis: sed portus hic sunt emporia, ubi ob merces quas advehunt acceptae semper sunt naves, et acceptiores quo maiores et locupletiores. Eatenus igitur recte Gesner., quod de «gloria, certe gratia» haec interpretatur, quae vel minoribus ingeniis non desit.

Moveamur) Cf. not. crit.

Ego inveniam) Romanis etiam licebit tenui illo orationis genere uti (litora sequi); ita tamen ut ob illa linguae suae impedimenta maiore circumspectione et dexteritate utantur (non nimis prope accedant, paulo *altius* ad evitanda brevia et scopulos vehantur), quam necesse est naturali Atticorum gracilitati.

in quo mea cymba non sidat, inveniam. Neque enim, 38 si tenuiora haec ac pressiora Graeci melius, in eoque vincimur solo, et ideo in comoediis non contendimus, prorsus tamen omittenda pars haec orationis; sed exigenda ut optime possumus: possumus autem rerum et modo et iudicio esse similes: verborum gratia, quam in ipsis non habemus, extrinsecus condienda est. Annon 39

38. *Se tenniora*) Guelf.; *eo quo* Goth. (tac. Gesn.) — *Non omittenda*) Ex Alm. et ita (emendante, ut sibi videtor, Merula) Locat. Ven. Basil. Gryph. et al. ap. Burm. Sed illud attendendum, quod Pithoeanus ille Dan. (vid. ad VI, 2, 11) hic suadet *nobis* pro *non* (cf. §. 34), fortasse e MS. cf. not. crit. ad X, 1, 124. Mox alterum *possumus* om. Turic. com Alm.: sed *possimus* affertar pro altero (priori opinor) e Flor., pro ambobus e Voss. 2; *opus sumus autem* Guelf. cum Voss. 3. — *Rerum modo et in iud.*) Iens. et post. ante Bad.; *r. modo et i.* Obr.; *gratia* om. Toric. Flor. cum Alm.; *qua in* Goth. (tac. Gesn.) — *Concidenda*) Guelf. Iena. Tarv.; *condicenda* Locat. Ven. Bad.

39. *At non*) Goelf. Iens. et post. ante Ald.; *aut non* Bern. qood non displicet: esset enim redarguens illud *aut*, contra eos qui praecedentia negant: *non* aotem solum, ut toties, interrogationem inchoaret. — *Vt acutus*) Turic. Flor. (an fuit iu iis quae mox in iisdem codd. intercidesunt *ita non asper?* Sic melius fortasse negativi sensus praecedentibus aonecterentur); *et acutus* Iens. et post. cum ipso Ald. ante Bad. In seqq. proclivi errore varie omittitur in codd.; *et non asper et non indist.* om. Turic. Flor. cum Alm.; *et non asper* om. dicuntur Voss. 1, 3, (an 2? nam ex 3, ap. Burm. mox iterum affertur hoc: *acutus, indistinctus*); *non asper et non* om. Guelf. cum Bern. (*acutus et indistinctus*). — *Super modum*) Flor. Guelf.; *semper m.* Turic.;

38. *Prorsus tamen*) Particula *tamen* ad negationem referenda. «Nam, si Graeci melius, non tamen prorsus nobis omittenda —».

Verborum gratia — condienda est) Sensus manifestus. Gratia, quae verbis ipsis non inest, extrinsecus, i. actione potissimum, illis concilianda sive compensanda est. Hoc quam apte exprimatur *condiendi* verbo, sponte patet; et ipsum iam Qu. supra XI, 3, 182, de actione verba iuvante usum eo vidimus. Haeserunt tamen omnes hic in eo, quod ipsum condimentum hic videatur dici condiendum. Quare varie tentatus est locus: sed frustra: nam certissima est loci explicatio, in quam digitum mihi intendit Boeckhius meus, gratiam hic sibi videri dicens esse illud *quod efficitur condiendo*. Verissime. Est enim gratia neque cibus, neque condimentum, sed sapor. Iam *cibos* quidem *condire* dicitur coquus: sed quis non ferat eundem etiam dicentem «ego tibi hodie huius cibi condiam saporem novum iucundissimum?»

39. *Annon — et non — et non —*) Vid. not. crit.

in privatis et acutus, et non asper, et non indistinctus, et non supra modum elatus M. Tullius? non in M. Calidio insignis haec virtus? non Scipio, Laelius, Cato in eloquendo velut Attici Romanorum fuerunt? Qui porro 40 non satis est, quo nihil esse melius potest? Ad hoc quidam nullam esse naturalem putant eloquentiam, nisi quae sit quotidiano sermoni simillima, quo cum amicis,

elevatus Turic. Flor. cum Alm.; *visionis* pro *insignis* Guelf.; *cum Scipio* Voss 1; *in eloquendo* vid. ad §. 35. — *Velud attico*) Turic.; *v. actio* Flor.

Fuerint) Guelf. Bern.; *cuin porro* Turic.; *cui porro* Flor. et mox *quod nihil* uterque; *cui porro non satis esse, quo est melius nihil, potest* Iens. (tac. Gesn.) et post. ante Ald. acc. Bad.; *cui p. n. s. est, quo esse melius nihil p.* Ald. Basil. item Gryph. nisi quod hic *melius esse*. Reliqui eodem quo nos ordine, sed cum voce *cui*, quam Obrechtus solus mutavit in *qui*. Certe mira est interrogatio: *cui non satis est?* quum non satis sit utique omnibus iis, qui hic refutantur. Huic incommodo aliquantum quidem sed non omnino medetur scriptura Iensoniana: verum haec manifesta est correctionis, et multa praeterea scabritie laborat. Vnde pedetentim in antiquam redierunt scripturam editores: et ego sequutus essem, nisi admodum se mihi commendasset Obrechti scriptura, quam unice aptam sensui fere persuasum est mihi invenisse illum in cod. Argent. De solemni autem vocum *qui* et *cui* permutatione monere opus non est.

40. *Adhuc quidam*) Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Voss. 1, 2, Bern. Quis editorum primus habeat *ad hoc*, nescio: e meis dant illud Gryph. 1544, tum Leid. et posteriores omnes. Quos deserere nolui addicentibus etiam, ut videtur, Alm. et Voss. 3. Quamquam enim non ita liquida mihi quidem ubique videtur decisio (cf. VII, 1, 36; cum IX, 3, 80, not. Sp.); hic tamen *ad hoc* unice aptum videtur; cf. VIII, 5, 22, et Spald.

Non indistinctus) Quid sit oratio *distincta*, non petendum ex XI, 3, 35, ubi de pronuntiatione tantum agitur, sed ex V, 14, 33, ubi ut praecipua argumentorum virtus ponitur « sermo purus et dilucidus et distinctus » et ex IV, 2, 36, ubi de narratione aperta et dilucida requiritur, ut sit « distincta rebus, personis, temporibus » etc. Contra « inordinata aut indistincta » VIII, 2, 23, in perspicuitate ponuntur ut contraria dilucidis et apertis. Apparet igitur huius virtutis locum in tenui potissimum genere esse, cuius sunt causae privatae. Quum igitur in his *non indistinctum* Ciceronem praedicat Qu., non hoc dicit, *indistinctum* alias fuisse, qui Dial. de Orat. 18, hoc ipso nomine ut *distinctus* Graccho et Crasso opponitur; sed in illis causis demonstrasse, se quamvis Romana lingua et eloquentia utentem, non ideo esse indistinctum, immo, nam hic est sensus formae huius negativae, quam maxime distinctum.

Qui porro) V. not. crit.

40. *Ad hoc*) V. not. crit.

coniugibus, liberis, servis loquamur, contento promere animi voluntatem, nihilque arcessiti et elaborati requirente: quidquid huc sit adiectum, id esse affectationis, et ambitiosae in loquendo iactantiae, remotum a veritate, fictumque ipsorum gratia verborum, quibus solum natura sit officium attributum, servire sensibus: sicut athletarum corpora etiamsi validiora fiant exer- 41 citatione, et lege quadam ciborum, non tamen esse naturalia, atque ab illa specie, quae sit concessa hominibus, abhorrere. Quid enim, inquiunt, attinet circuitu res ostendere et translationibus, id est, aut pluribus aut alienis verbis, quum sua cuique sint assignata nomina? Denique antiquissimum quemque maxime se- 42 cundum naturam dixisse contendunt: mox poëtis simi-

ad III, 6, 53. — *Quam cum*) Camp. — *Loquimur*) Goth. Camp. Iens. et edd. ante Stor. acc. Gibs. Obr. — *Contento*) Sic Flor. cum Voss. 3; *contemptio* Guelf.; *contentio* Exc. Sant. Maior autem et certior consensus in altero ablativo *requirente*, quem dant Turic. Flor. Guelf. Exc. Sant. cum Voss. 1, 3. Reliqui *contenti* (*contempti* Goth.) — *requirentes*, praeter Obrechtum, qui ex Argent. suo haud dubie ablativos reposuit: merito; nam a scriba esse non possunt. — *Nihilque et arcerti*) Turic. Flor. Ex Alm. *arcerti* solum. *Accersiti elaborati* Camp. — *Qui quid*) Turic.; *adesse* Guelf. Exc. Sant. cum Voss. 1, 3; *adfectatio et* Turic. Flor.; *affectionis et* Guelf. Iens. et post. ante Ald.; *ambitiosae et* Flor.; *iactore remotum* Turic. Flor.; *gratia verborum* om. Guelf. cum Voss. 1, 3, Bern.; *natura.* Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 1, 2, 3, Bern. et edd. ante Bad.; *a natura* reliqui, sed editi tantum: nam Almeloveenii diligentiae in tam minuta re non nimis fidendum. Non « a natura rerum » officium aliquod verbis assignatum; sed « sua ipsorum natura » attributum i. proprium est. Hic enim huius participii usus absolutus vel e lexicis notus est, maxime e Cic. Inv. I, 24, §. 34. — *Aut tributum*) Guelf.

41. *Corporum etiamsi*) Turic. Flor. — *Inquit attinet*) Iens. et post. ante Bad. — *Transl. idem aut pl. aut*) Turic.; *t. idem pl. et* Goth.; *t. id est pl. aut* Camp.

42. *Contendant*) Turic. Flor. — *Nos*) pro *mox* iid. cum aliqua specie, sed vana. — *Etiamsi parum cuius*) Guelf. — *Virtute dicentis*) Turic.; *virtute ducentis* Flor. Guelf.; *virtute dicentes* Camp. Goth. Iens. (de posteriori verbo tac. Gesn.) cum edd. post. ante Ald. acc. Bad. E Voss. 1, 3; *virtute* tantum enotatur, sed ex Bern. diserte *virtute ducentes*. Ex omnibus autem

Attributum) V. not. crit.

liores exstitisse, etiamsi parclus, simili tameu ratione, falsa et impropria virtutes ducentes. Qua in disputatione nonnihil veri est, ideoque non tam procul, quam fit a quibusdam, recedendum a propriis atque communibus.
43 Si quis tamen, ut in loco dixi compositionis, ad necessaria, quibus nihil minus est, aliquid melius adiecerit, non erit hac calumnia reprehendendus. Nam mihi aliam quandam videtur habere naturam sermo vulgaris, aliam viri eloquentis oratio: cui si res modo indicare satis esset, nihil ultra verborum proprietatem elaboraret: sed quum debeat delectare, movere, in plurimas animum audientis species impellere, utetur his quoque adiutoriis, quae sunt ab eadem nobis concessa natura.
44 Nam et lacertos exercitatione constringere, et augere vires, et colorem trahere, naturale est. Ideoque in

hisce scrlptaris nil melius exculpo nostra, quam Aldus prlmus recepit, quaeque est in Voss. 2, haec enim fide Burmanno 1, 3, memoranti. Cf. I, 5, 19; *disputationis* Flor. — *ibus* Camp.; *a quibus* Turic.; *communiis* Turic. qui proxima omnia om. usque ad *compositionis* cum hoc ipso verbo, socios habens in hac omissione Flor. et Alm.

43. *Vt in illo loco*) Camp. cum Goth. Voss. 2, Basil. et edd. posterr. ante Gibs; *comp. si ad te nec. a quibus* Guelf. cum Voss. 1, 3; *non enim hac* Turic. Flor.; *vulgaribus* Turic. Flor. — *Viri periti ac eloquentis* oratio Basil. interpolamentum ignotae plane origiuis, sed suspectum vel sola furma *ac.* — *Cui*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. Camp. et edd. ante Gibs. acc. Obr.; *qui* reliqui. — *Modo indicare*) Sic Turic. (nisi quod *iudicare*) Flor. Guelf.; *i. m.* reliqui. Sed *indicare* Iens. quoque cum aliquot posterioribus. — *Nihil citra*) Turic. Flor. Camp.; *n. extra* Alm. Illud ferri posset, sensu particulae *sine* nostro familiari. Sed longe aptius hic *ultra* maxime post illud *satis.* — *Proprietate elabora sed*) Turic. In verbo *delectare* desinunt codd. Voss. 1, 3, Bern.; *moveri* Flor.; *plurimis animam* Turic. Flor. — *His*) Sic Turic. Guelf. Camp. (sed hic *quoque his*); *iis* reliqui. — *Sunt ab eadem*) Sic Turic. Flor. Camp. Guelf. Goth. Iens. (lac. Gesn.) Ald.; *a. e. s.* reliqui iam inde a Tarv. in quo per sphalma mox *necessa natura.*

44. *Et age vires*) Flor.; *aut a. v.* Camp.; *colorem contrahere* Guelf.; *calo-*

43. *In loco — compositionis*) IX, 4, 3 seqq.

44. *Lacertos — — trahere*) Cf. VIII Pro. 19: *Corpora sana et integri sanguinis et exercitatione firmata — — et colorata et astricta et lacertis expressa sunt*: ubi vid. not. Add. VIII, 3, 10,

omnibus gentibus alius alio facundior habetur, et in loquendo dulcis magis. Quod si non eveniret, omnes pares essent, et idem omnes deceret: at loquuntur, et servant personarum discrimen. Ita quo quisque plus efficit dicendo, hoc magis secundum naturam eloquentiae dicit. Quapropter ne illis quidem nimium repugno, 45

rem t. Iens. et post. ante Ald. acc. Bad.; *et loquendo* Turic. Flor. (nisi quod hi *loquenda*) Camp. Guelf. cum Alm. Goth.; *in eloq.* Voss. 2; *et eloq.* edd. inde a Iens. Nostrum e coniectura; *idem omines alter decere alloquntur* Turic. Flor. nisi quod hic *alter* per compendium *alt* cum lineola literae *t* superne adhaerente; *i. o. d. alloquuntur* Guelf. In recepta mirum videtur verbum *loquuntur* ita nude positum et cum sequente copula ita explicandum: *dum loquuntur* s. *in loquendo.* Haec consideranti accepta forlasse veniat Obrechti scriptura *At aliter loquuntur.* Sed usus vocis *aliter* pro *diversimode* aliunde, quod sciam, nondum probatus est. Exemplum enim quod ex ipsius nostri loco, infra §. 70, peti possit, non admitto ex causis ibi exponendis. Neque illo *alter*, quod hic est in vetustis, tanquam vestigio uti aliquis possit; hoc enim quum alieno loco positum sit, vix dubito natum ex sigla illa *at*, quae cum varietate lectionis *decere* in textum migraverit, quamque similes plane turbas fecisse vidimus supra §. 22, et 35. Integram igitur rem felicioribus relinquo; *salvant* Tur. Flor. Guelf. Goth. Camp. et edd. ante Gryph.; *salutant* Voss. 2. Receptum *servant* esse in Alm. vix crediderim: quis primus intulerit, et an inventum in codice, olim patebit. Nunc utique retinendum ob motam illam pridem contra verbum *salvare* serioris seu abiectioris Latinismi suspicionem, de qua vid. Gesn. in Thes. Quamvis enim aliis in locis, ubi manifesta est *salvum faciendi* notio, dubitationi locus relictus est: hic tamen per sensum etiam aliena videtur altera forma: et conf. II, 17, 6, ubi est «ut Antonii persona servetur» sine ulla varietate *discriminum*; Flor. cum Alm.; *itaque quo* Goth. (uc. Gesn.) — *Naturam eloquentiae*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Alm. Bodl. Voss, 2, Goth.; *naturae eloquentiam* edd. inde a Iens. omnes, praeter Ald. qui nostrum. Vulgata quin sit a correctore aliquo, dubitari vix potest: ita feci, quod facere voluit iam Gesn.

45. *Quapropter te ne*) Turic. Flor.; *ne in illis* Camp. — *Nonnihil etiam*) Sic Camp.; *n. est* Turic.; *n. esse* reliqui. Ex compendio ēt pro *etiam* nata erat scriptura *est*, et inde per correctionem vulgata. — *Nitidus*) Turic. — *Effectius*) Sic Goth.; *affectius* Guelf. Camp. cum Vall. Voss. 2, Obr.; *affectibus* Turic. Flor. Iens. et post. ante Ald.; *affectatius* reliqui, ex Aldi, opinor, coniectura. Nostram Gesn. commendavit, recepit nemo. In seqq. vulgatum erat hucusque ita: *Itaque non solum ad priores Catonem Gracchosque sed ne*

At loquuntur) Vid. not. crit.

Secundum naturam eloquentiae. Illis qui naturam semper crepant observari debet, naturaliter agere eos, qui secundum *naturam cuiusque rei.* Itaque, siquidem est aliquid eloquentia, *naturaliter* etiam *dicunt* nonnisi qui secundum *naturam eloquentiae.*

qui dandum putant nonnihil etiam temporibus atque auribus nitidius aliquid atque effectius postulantibus. Itaque non solum ad priores Catone Gracchisque, sed ne ad hos quidem ipsos oratorem alligandum puto.

ad hos quidem oratorem alligandum puto. Quorum verborum loco in Turic. hae repetitiune turbae: *i. n. s. od priores coti me grachisque itaque sed ne ad hos q.* o. o. *puto atque effectibus postulantis itaque non solum od prioribus catime grachisque sed ne od hos quidem ipsis* o. o. *p.* In quibus in primis attendendum *grachis* bis in ablativo, et pro Catonis mentione priori loco *cati me*, tum *catime*, post verba autem *ad hos quidem* altero loco additum *ipsis*. Ex Flor. nullae huiusmodi turbae, sed haec mendosa tantum afferuntur *catime grachis itaque sed ne od hos quidem ipsis* o. *a. p.* In Guelf. est *Catoni me Gracchisque*: in Camp. *grachisque* tantum, cetera ut in vulgata, quam et habet Iens. sed ita interpolatam: *ad priores me Catonem* (tac. Gesn.) cum post. ante Ald. qui primus dedit vulgatum, ut posuimus supra et uti est in Goth. Voss. 2, Vall. Ex Alm. autem nil nisi *ipsos* post illa *od hos quidem* enotatum; ut hic etiam in ceteris vulgatam habere videatur. Hanc igitur Gesn. ita explicabat, ut *hos* dictum putaret de illis «qui nuper fuere et nunc sunt». Quod per se hic durissimum (nam quis interiectis nominibus pronomen *hos* tam nude, ne vocabulo quidem *oratores* adiecto, ita intelligat?) ob adiectum illud *qui nuper* plane ferendum non est. Apparet enim, Gesnerum de Ciceronis potissimum aevo cogitasse: nam quis ad seriores illos «oratorem alligasse» putandus est? Aut, si hoc tantum est *alligare*, vetare ne quis nitidior et ornatior sit, revera Quintilianus in hoc genere ultra sui etiam temporis declamatores procedere interim oratorem voluit? Et quomodo tandem his ita positis transitus per *Atque id* ad Ciceronem fieri potest? His saniora quum e vulgata effici non possint, Obrechtus solus hucusque reposuit *priores Catone Gracchisque*, sive diserte illud sive tam manifesta eius, qualia in optimis nostris, vestigia in Arg. etiam codice invenit: eamque scripturam Spald. in schedis unice probavit. Cui nos in subiectis verbis pronomen illud *ipsos* addidimus, quod eo certius est, quo magis sensu caret in eorum, qui praebent illud, codicum scriptura. — *Omnium util.*) Scripti omnes et edd. ante Ald. acc. Basil. quod si e coni. correxit Ald. certissima illa fuit; *dare* Turic. Flor. — *Ageret autem*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp.; *agebat a.* reliqui, et quidem ita, ut inde ab Ald. verba *agebat autem maxime* parenthesi includerent et vocem *litig.* praecedentibus applicarent, male: nam qui dixit *rem ipsam*, omnia dixit; *agebat autem rem litig.* omisso *maxime* Goth. Voss. 2. — *Quod placet*) Turic. Flor. Guelf. Exc. Sant. Camp.

45. *Effectius*) Magis curatum et elaboratum; vid. Gesn. in Thes. et supra VIII, 3, 88; X, 5, 23; cf. etiam XI, 3, 26, *nitido et curata vox.*

Ad priores — — alligandum puto) Catonem et Gracchos coniunctus ita habes etiam II, 5, 21. Sed in primis conferendus est locus VIII, 5, 33, ubi nimiis illis vetustatis amatoribus dicitur: *Quomodo potest probare Ciceronem, qui nihil putet ex Catone Gracchisque mutandum? Sed ante hos*

Atque id fecisse M. Tullium video, ut cum omnia utilitati, tum partem quandam delectationi daret: quum et ipsam se rem agere diceret, ageret autem maxime litigatoris. Nam hoc ipso proderat, quod placebat. Ad 46 cuius voluptates nihil equidem quod addi possit invenio, nisi ut sensus nos quidem dicamus plures. Neque enim fieri potest salva tractatione causae et dicendi auctoritate, si non crebra haec lumina et continua fuerint et invicem offecerint. Sed me hactenus cedentem nemo 47

46. *Ne si sensus*) Marg. Basil.; *sensus non quidem* Turic. Flor. Exc. Sant. Camp. Leid.; *s. n̄. q.* Alm. Receptam tutantur, praeter sensum, Guelf. Goth. Voss. 2; *pluris* Flor. Camp.; *salve* Flor. — *Si non crebra* et mox *et invicem.* Sic Tur Flor. Guelf. Goth. Camp. cum Alm. (nisi quod hic iterum *n̄* pro *non*) Vall. Voss. 2, et edd. ante Bad. qui primus locum ita correxit, ut *non* ante *crebra* tolleret atque deleto *et* poneret ante *invicem*, subaudire iubens *ut*, quod ipsum mox inseruerunt editores (de meis primus habet Gryph.) ita: *ut non invicem offecerint*, quod legitime sane pendere videbatur ab illo *neque — fieri potest.* Sed nemo observavit ab eadem phrasi pendere iam illud *salva tractatione* etc. nullumque plane sensum inesse his verbis: «fieri non potest, ut haec lumina, salva tractatione causae, sibi invicem non offeceriot.» Ergo pereunte causa fieri potest, ut sibi non offecerint; salva vero causa utique sibi officient? Vt taceam de magno sententiae hiatu inter illud *neque enim* et quae praecedunt; quem quomodo sarcire studeat Gesn., apud ipsum vide. Ita repudiata mera et vitiosa coniectora librorum scriptura reducenda erat, ut liberum cuique de loco sit indicium. — *Effecerint*) Guelf. Goth. Camp.

simplicior adhuc ratio loquendi fuit. Qui locus sinceritatem nostrae scripturae egregie probat. Vides enim ibi etiam *priores Catone Gracchisque* iudicari caecos oratores, quos hinc tanquam exemplaria illorum simplicitatis sectatorum quasi per ludibrium memorat. Magis autem seriis verbis et hic et illic cum iis agit, qui aliquod quidem in eloquendo studium admittebant, sed non ultra Catonem illud Gracchosque. Et ita demum ad Ciceronem, ut verum exemplar, hic pergit, a quo illic inverso argumentandi ordine inchoaverat.

Cum — utilitati, tum — delectationi. Legitime hic per *cum*, *tum* diversa iunguntur. Sequens autem *cum*, negligentius fortasse adiectum, cum verbis suis ita accipiendum ac si esset *et tum — dicebat*, *agebat* —. Tandem haec *ageret autem* explicant et augent illud *ipsam rem*. Paulo plenius: «et tum dicebat se sic etiam ipsam rem agere; agebat autem revera, et maxime quidem rem litigatoris».

46. *Sensus — dicamus*) Cf. XII, 10, 36; IX, 3, 74. In illo autem *nos quidem* excusatio quaedam per tempora inesse videtur; cf. 45.

Neque enim — — offecerint) Hanc librorum omnium scripturam sanam

insequatur ultra: do tempori, ne hirta toga sit; non serica: ne intonsum caput; non in gradus atque annu-

47. *Tempori nihi rato gasit ut non seriga*) Turic.; *t. nichira toga sit non ut seriga* Flor.; *ni hura togn sit* (*non serica*; sed haec silentur) Alm.; *nigra toga situ non s.* Guelf. Exc. Sant.; *ne nigra toga sit non s.* Iens. Ald.; *ns crassa toga sit ut non serica* Goth. Voss. 2, Camp. et sic, sed omisso *ut*, reliqui. Nostrum est e certissima Burmanni coniectura, quae nunc nostris codd. tantum non comprobatur, satis certa iam antea ex comparatione loci gemini in Dial. de Or. 26 (vid. not. exeg.) Recte autem *togas hirtas* Silio etiam (I, 613) vindicat Burmannus contra *comas* aliorum librorum. — *Atque annulos comptum*) Sic Ald. et aliquot post. eum Obr.; *atque annullus comtum* Turic. (sed hic *an nullus*) Flor.; *a. anulos coptum* Camp.; *a. an nullus certum* Guelf.; *a. a. totum comtum* Goth. Vall. Bad. et reliqui (praeter Iens. etc. quos vide mox) item Voss. 2, quem silet Burm. sed dubito de Alm. Quam facile *totum* nasci potuerit e *cōtum*, nemo non videt; sed molestum quoque hoc argumentum in re per se virum non decente. Quod tamen iudicium non sequutus essem, nisi gravis non esse, recte viderunt mali illi medici, de quibus vid. not. crit. Ex illis autem quae sequuntur « Sed me hactenus cedentem nemo insequatur ultra », apparet, haec nostra in defensionem adhuc illius licentiae dici: verumque sententiarum nexum agnosces simulac pro illo *Neque* reponas *Hoc.* Neque tamen hanc tibi medicinam propono, sed aliam, ut mihi quidem videtur, certiorem. Nimirum obliterata hic fuit duplex negatio *Neque — non*, cuius usus est, quoties non tam ipsi affirmare, quam aliorum negativam sententiam negare volumus. Intelligebat Qu. severiores iudices sibi obiecturos « fieri hoc salva — — non posse »; quibus respondere occupat his verbis: *Neque enim fieri non potest* etc. Ita Cicero ad Div. VI, 1, 5: *Nec enim his, qui in te adhuc iniustior, non magna signa dedit animi erga te mitigati.* Corn. Nep. IX, 2, 3, *Neque vero non fuit apertum.* Sed haec pervulgata: vid. Tursell. v. *Neque.* Illud autem *et* ante *invicem* servari posse credo, ut utrumque verbum (*fuerint*, *offecerint*) pendeat ab una negatione.

* 47. *Do tempori — — annulos comptum*) Dial. de Or. 26: *Ceterum si omisso optimo illo et perfectissimo genere eloquentiae eligenda sit forma dicendi; malim hercule C. Gracchi impetum, aut L. Crassi maturitatem, quam calamistros Maecenatis, aut tinnitus Gallionis. Adeo melius est oratorem vel hirta toga induere, quam fucatis et meretriciis vestibus insignire. Neque enim oratorius iste, immo hercule ne virilis quidem cultus est, quo plerique temporum nostrorum actores — utuntur.* In *gradibus* autem comarum cf. 1, 6, 44. — In his *non serica, non — comptum*, apparet deesse *ut*, quod mente repetendum est ex praegresso utrobique *ne*. Legitime hoc fieri posse non dubito: tamen ipsum *ut*, quod priori loco praebent codd., quamquam iusto nonnisi unus positu, recepissem, ne eo quidem offensus, quod sic priori loco posita, posteriori omissa esset positiva coniunctio; ni in talibus meo solius iudicio agere vererer.

los comptum: cum eo quod, si non ad luxuriam ac libidinem referas, eadem speciosiora quoque sint, quae honestiora. Ceterum hoc, quod vulgo *sententias* vocamus, quod veteribus, praecipueque Graecis in usu non fuit (apud Ciceronem enim invenio), dum rem contineant, et copia non redundent, et ad victoriam spectent, 48

aimos auctorca habuissem. — *Cum eo quod, si non — referas*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. cum Vall. Voss. 2, Alm. (quamquam ex hoc *referas* non affertur) Bad. item ante hunc Iens. et post. ante Ald. sed cum prava interpunctione; *cum in eo, qui si non — referat*, reliqui, praeeunte solo Camp. nullo vero sensu. Atque nunc tandem ponemus miram illam horum omnium depravationem, quae est in Iens. et post. ante Ald. *non smaragdus atque annulli centum sint cum eo: quod si — referas:* quod nihil est nisi audacissima correctio eius qui annulos in coma ignoraret.

48. *Sententiis*) Turic. Flor. Guelf. — *Quod veteribus*) Sic Turic. Flor. cum Alm. et ita haud dubie in Arg. reperit Obr. qui inde fecit *quodque*. Reliqui *quod* omittunt et, inde ab Ald., verba *veteribus — invenio* parenthesis loco habent. Paulo negligentior sane, sed minime insulena, iunctura *quod — quod —*. *Ciceronem enim invenio*) Sic scripti et mei et Burmanni omnes, et edd. ante Bad. acc. Basil. Reliqui *enim* omittunt praeeunte Badio, qui in notis tamen posuit illud cum hac observatione «redundat enim.» Verum non redundat, sed causam potius reddit, cur sententiarum usum non suo tantum aevo tribuat Qu. Sane Spaldingio etiam natum videbatur *enim* e vicinis utrinque literis: sed tum consensum omnium librorum nondum viderat. — *Copia dum redundent*) Turic. Flor. Camp.; *copia redundent* Iens. et post. ante Bad. qui primus nostrum ex Vall. inventum deinde in reliquis etiam, certe in nostris. *Redundare* semper est in vitio: cf. IX, 3, 74. — *Vtilem negent*) Turic. cum Alm; *utilem neget* Flor. et, nescio quo errore, Ald. Malim *utiles:* nam displicet singularia inter haec ipsa *spectent*, *feriunt*. — *Freq. pellant*) Flor. — *Delectatione*) Sic nos certa emendatione, cf. 52, it. VIII Pro. 7; *delectione* marg. Basil.; *deiectione* Turic. Flor. Guelf. Goth. Camp.; *dictione* reliqui, manifesta correctione, quam (nisi est in Voss. 2, quem silet Burm.) egregio illo Iensonianae procuratori debemus, quem in smaragdis illis et centum annulis iam cognovimus.

Cum eo quod) Vid. II, 4, 30; X, 7, 13. Sensus est: «quo accedit, quod haec honestiora revera sunt speciosiora quoque, siquidem non ad libidinem et luxuriam referas pulchritudinem».

48. *Ceterum hoc*) I. hoc ipsum, de quo agimus, *sensus*. Monemus hoc eorum causa, qui adverbio *ceterum* utunturquum ad alia transeunt; quum tamen antiquis non ponatur nisi in aliqua ad superiora oppositione. Reprehenderat nimias sententiarum delicias: nunc pergit: «Ceterum utiles esse — quis negat?»

Quod veteribus — — invenio) Vid. not. crit.

Rem contineant) *Rem* numero singulari vix est quin rem de qua agitur

quis utile neget? Feriunt animum, et uno ictu frequenter impellunt, et ipsa brevitate magis haerent, et de-
49 lectatione persuadent. At sunt qui haec excitatiora lumina, etiamsi dicere permittant, a componendis tamen orationibus excludenda arbitrentur. Quocirca mihi ne hic quidem locus intactus est omittendus, quod plures eruditorum aliam esse dicendi rationem, aliam scribendi putaverunt: ideoque in agendo clarissimos quosdam nihil posteritati mansurisque mox literis reliquisse, ut *Periclem*, ut *Demaden:* rursus alios ad componendum

49. *At sunt*) Sic Camp. Bad.; *Ac* s. reliqui. — *Omittendos*) Turic. Flor. *om. a pluribus eruditorum* Turic. Flor. Guelf. cum Alm. Mira varietas. An fuit in primo horum omnium autographo etiam *putari?* Sed hoc displiceret; *quo plures* Voss. 2; *mansuris quae* Camp. — *Vt Demaden*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. (nisi quod duo postremi — *em*); *et Demadem* reliqui. — *Optimis*) Turic. Guelf.

sive causam intelligas; atque sic noster VII, 1, 23, de principali in iure quaestione dicit, eam esse quae *causam* fere *contineat;* et propius etiam Cic. Brut. 29, senatoris alicuius « non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem » laudat. Sed quis a sententiis, quibus carere etiam possimus, hoc poscat, ut illud contineant in quo maxime cardo vertatur? Nam hoc fere esse *rem continere* exemplis illis patet. *Spectare* quidem ad rem, *accommodatae esse* ei debent: sed hoc non est *continere:* et si vel maxime ita intelligas, sentis, opinor, quam inconcinne dictum sit debere eas « ad rem spectare, non nimis copiosas esse, ad victoriam spectare »: ubi quod primo et ultimo loco positum est ad idem fere redit. Vix itaque aliud de sententiis primo loco requiri poterat, nisi ut *aliquid*, non mera verba, contineant, quomodo et accepit Gedoynus. Sed hoccine, quum de sententiis in universum loqueris, est *rem continere?* neque statim quisque *rem* illo altero sensu dictam credet? Quare hic etiam *m* in *s* mutato (vid. not. crit. *utile*) *res contineant*, legendum censeo. — Sero verior, quae mihi quidem videtur, loci emendatio occurrit, ut legamus *dum re contineantur.* Nam illam quam de concinnitate movi difficultatem non magni esse momenti sentio. Heindorfius coniecit *dum rem contingant*, quod meo commento minime postpono. BVTT.

49. *Excitatiora*) Cf. VI, 1, 2, et, ne forte suspiceris legendum *excitantiora*, IX, 3, 10, ubi schema quoddam Horatianum duabus communibus loquendi formis *excitatius* dicitur.

Mox) Vncis incluserat Gesner.; quod recte improbat in schedis Spald. illudque explicat per « *deinceps*, h. e. postquam detonuerunt verba et voces.

Demaden) Vid. II, 17, 13.

optimos, actionibus idoneos non fuisse, ut *Isocratem*: praeterea in agendo plus impetum posse plerumque, et [50] petitas vel paulo licentius voluptates; commovendos enim esse ducendosque animos imperitorum: at quod libris dedicatur, et in exemplum editur, tersum ac limatum, et ad legem ac regulam compositum esse oportere; quia veniat in manus doctorum, et iudices artis habeat artifices. Quin illi subtiles, ut similes ac [51] multos persuaserunt magistri, παράδειγμα dicendo,

50. *Impetum posse plerumque*) Sic Camp. Obr.; *impetum plerum* Turic. Guelf.; *impetum plerumque* Flor. cum Alm. Voss. 2, Goth. Iens. et edd. post. ante Ald. acc. Bad.; *impetus pl.* Ald. Basil.; *impetus posse pl.* reliqui. Manu exaratorum qui quidem diserte memorantur codicum scriptura a Badio explicatur subaudiendo verbo *facere*: qualis tamen omissio non sapit nostri stilum: Aldina manifesta est correctionis, ut *impetus* sit genitivus subaudiaturque *essa*: male profecto: sed hinc apparet recentiorem scripturam, uti nunc quidem est, non esse e codice: nam verbum *posse* unde unde acceptum insertum fuit in scripturam Aldinam ita ut *impetus* fieret pluralis. Restituendus itaque erat utique singularis, et sic ambigi poterat, quod verbum et ubi inserendum esset. Nam Spaldingius in sua Campani collatione illud *posse* non diserte posuit, sed posito verbo *impetum* de omissione verbi *posse* nil monuit. Sed confidendum censui eius diligentiae, qualem toties cognovi. Non igitur e Gallandii, ut forsitan suspiceris, coniectura, sed ex libris derivatum mihi quidem hoc verbum videtur. — *Vel petitas paulo*) Camp.; *voluptatis* Guelf. — *Docendosque*) Libri omnes praeter Voss. 2, qui *decendosque*. Nostrum e coni. Burmanni, quae satis firmatur re ipsa, ut vix opus sit exemplo infra 74, et quae attulit Burm. ad Ovid. Met. XI, 2. — *Ad quis libris dedicator in exemplum edantur et tersum*) Turic.; *ad quis l. dedicatorum et i. e. edantur et t.* Flor.; *ad quis libros dedicatorum i. e. dedantur et t.* Guelf. Reliqui nostrum, nisi quod pro *editur* Iens. *redditur* cum postt. ante Ald. — *Et regulam*) Goth. (tac. Gesn.); *venient* Flor.; *iudicis artis* Camp.; *iudicis artes* Goth.; *iudices artes* Iens. et post. ante Ald.

51. *Vt similes ac multos persuaserunt*) Haec est constans manu exaratorum omnium scriptura (nisi quod Goth., tac. Gesn., et alii fortasse, vid. Burm., *et*), quam servarunt Camp. et Ald. Reliqui omnes praeeunte Iens. dant *multi*, e coniectura, ut apparet, quae tamen satisfacere non potest. Ego

50. *Impetum posse*) Vid. not. crit.

Libris dedicatur) Fateor mihi non liquere de hac formula: in qua vel hoc ambigo, dativumne an ablativum illud *libris* accipiam. Sed neque scriptura certa est. Malim saltem *in libris*; sicut *in templo* signum vel tabula dedicatur.

51. *Vt similes — magistri*) Vid. not. crit.

Παράδειγμα — ἐνθύμημα) Vid. ad V, 11, 2.

ἐνθύμημα scribendo esse aptius, tradiderunt. Mihi unum atque idem videtur *bene dicere*, ac *bene scribere;* neque aliud esse oratio scripta, quam monumentum actionis habitae. Itaque nullas non, ut opinor, debet habere virtutes dico, non vitia. Nam imperitis placere aliquan-

sanius nihil extundo illa Burmanni emendatione: *Quin illi subtiles* (*ut sibi ac multis persuaserunt*) *magistri — tradiderunt*, quae aliquanto etiam probabilior fit Gesneriano additamento *sibimet*. Tamen latinitatem huius locutionis «subtilis (ut sibi persuasit) magister» pro eo quod planius esset «ut sibi videtur» praestare non ausim. Rem integram itaque relinquo. — *Esse altius*) scripti et editi omnes ante Obr. nisi quod Iens. solus praeclare *esse a tuis*. Recepta, qua certius nihil, in Leid. primum prolata est cum sigla Dan. (cf. §. 38). Stribligines pro graecis afferre nil attinet. — *Ac idem*) Goth.; *et bene* Guelf. — *Itaque non illas modo ut opinor*) Turic. Flor. (nisi quod hic *opinior*) Guelf. Camp. In Exc. Sant. *non illas* tantum notatum est; *i. non illas ne u. o.* Alm. *I. non ullas non u. o.* Vall.; *i. nullas non o.* Voss. 2. Quum satis certa sit prima haec sententiae pars, servavi vulgatam, ex qua facillime nata est illa quae est in Turic. confusione compendiorum *nũ* et *mũ*, et coalitione vocum *n̄ illas*.

Virtutes dico, non vitia) Sic scripti et editi omnes (parum diligente in Goth. et Iens. Gesnero) ante invectum illud quod recentiores praeferunt, quodque ex ed. Rob. Steph. 1542, primum affert Gibsonus: *virtutes. non dico nulla vitia*. Sponte autem patet illud esse ex mero corrigentis arbitrio. Secundum quod haec esset mens Quintiliani. «Oratio scripta, quae eadem est

Itaque nullas non — — non vitia) Impedita haec utique oratio et, ut videtur, corrupta (vid. not. crit.). Omnem autem ratiocinationis seriem reputanti hoc verosimillimum mihi videbatur, geminandam esse vocem *virtutes*. Quippe quum subtiles illi abesse quaedam voluerint ex oratione scripta, quae tamen probarent in ipsa actione; Quintilianus unam eandemque esse ponens et scriptam et actam, hinc infert, in scripta omnia esse debere, quae vicerint ipsa actione. Nam si vicerunt, *virtutes* illae erant, neque iis carere debet scripta in exemplum oratio. Addit autem, se probe scire imperitis *vitia* quoque placere aliquando, ipsisque itaque vitiis vincere interdum oratorem. Tamen ideo non hoc se dicere, vitia quoque inserenda esse illi actionis monumento. Cuius rei causam mox reddit. Haec itaque, quae exposui, omnis contineri puto his verbis: *Itaque* (oratio scripta) *nullas non, ut opinor, debet habere virtutes: virtutes dico, non vitia: nam imperitis placere aliquando quae vitiosa sunt, scio*. In qua sermonis forma *nam* causam reddit, cur de *vitiis* vel cogitari hic a quoquam possit. Nihilominus autem veniam daturus aliquibus etiam vitiis eiusmodi voluntariis, et in hoc discrimen aliquod tamen inter scriptam orationem et habitam ponens, illo quasi per pudorem circuitu utitur, quem continent §§. 52 — 55.

do quae vitiosa sunt, scio. Quo different igitur? Quodsi 52 mihi des consilium iudicum sapientum, perquam multa recidam ex orationibus non Ciceronis modo, sed etiam eius, qui est strictior multo, Demosthenis. Neque enim affectus omnino movendi erunt, nec aures delectatione mulcendae, quum etiam prooemia supervacua esse apud tales Aristoteles existimet: non enim trahentur his illi sapientes: proprie et significanter rem indicare, probationes colligere, satis est. Quum vero iudex detur aut 53 populus, aut ex populo, laturique sententiam indocti saepius, atque interim rustici: omnia, quae ad obti-

ac habita, ob id ipsum vitiis plane immunis esse non potest; quum ad imperitos directa esse potuerit, quibus placent aliquando vitiosa quoque.» Atqui diserte vetat Qu. §. 55, talia, relinquere in oratione scripta, «ne videantur propositi esse, non temporis.» Aliter igitur difficultas antiquae scripturae, quam ideo reduxi, solvi debet. — *Vitiosa sint*) Turic. Flor.

52. *Different ergo*) Guelf. — *Qui si mihi*) Camp.; *si m.* Goth. Voss. 2; *misericordes* pro *mihi des* Flor. suaviter; *iudicium sapientium* Turic. Flor. Guelf.; *i. sapientium* Camp.; *iudicium s.* Iens. (tac. Gesn.) — *Recitem*) Guelf. — *Quie est fictior*) Turic. Flor.; *fictior* Camp. etiam et Iens. (tac. Gesn.) correctum iam in Tarv.; *Demosthenes* Camp.; *prophemiae supervacuae* Flor.; *prohemio supervacuae* Camp.; *prooemium supervacuum* Iens. cum post. ante Bad.; *Aristoteles esse ex.* Guelf. — *His illis absentes*) Guelf. cum Alm.; *h. illi absentes* a Flor.; *iis i. s.* Iens. (tac. Gesn.) — *Indignare*) Flor. Guelf. — *Probationes*) Sic, sed per — *is*, Turic. Flor. Guelf.; *probatione* reliqui. Sed quamvis in probatione formam fere indagandi et colligendi sequimur, tamen *probatione* rem non *colligimus*, sed perspicuam aliis reddimus; cf. II, 20, 5; X, 1, 84. Sed *colligere probationes* idem est quod V, 7, 18: «sparsa colligere argumenta, quorum congregatione factum convincimus.»

53. *Vero alia iudex*) Turic. Flor. cum Alm.; *alia* natum ex *at* (cf. §. 44) videturque varietas aliqua hic olim fuisse pro *iudex*. — *Decur*) Flor.; *aut exemplo* Turic. Flor. Guelf. cum Alm.; *sentiam* Turic.; *quae intendimus* Iens. cum aliquot postt. — *Credimus*) Goth. Voss. 2, Iens. et edd. ante Basil. acc. Stoer. et aliq. ap. Burm. — *Eaque et*) Sic Ald.; *ea quae et* Iens. cum post. ante Ald.; *eaque etiam* reliqui, mendo manifesto. — *Dicimus*) Sic omnes et scripti et edd. ante Leid. exc. Basil. qui *dicemus* cum reliquis. — *Scribimus*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Voss. 2, et edd. inde a Iens. ante Leid. acc. Gibs. Obr.; *scribemus* reliqui.

52. *Consilium — sapientum*) Cf. II, 17, 28; III, 8, 2; IV, 1, 21.

Aristoteles) Vid. IV, 1, 72.

Probationes colligere) Vid. not. crit.

nendum quod intendimus prodesse credemus, adhibenda sunt; eaque et quum dicimus promenda, et quum
54 scribimus, ut doceamus quomodo dici oporteat. An *Demosthenes* male sic egisset ut scripsit, aut *Cicero?* aut eos praestantissimos oratores alio quam scriptis cognoscimus? Melius egerunt igitur, an peius? Nam si peius, sic potius oportuit dici, ut scripserunt: si melius,
55 sic oportuit scribi, ut dixerunt. Quid ergo? Semper sic aget orator, ut scribet? Si licebit, semper. Quodsi impediant brevitate tempora a iudice data, multum ex eo quod potuit dici, recidetur; editio habebit omnia. Quae autem secundum naturam iudicantium dicta sunt, non ita posteris tradentur, ne videantur propositi fuisse,
56 non temporis. Nam id quoque plurimum refert, quomodo audire iudex velit: atque eius vultus saepe ipse

54. *An Demosthenes male sic egisset ut s. a. Cicero*) Sic Lugd. 1538; (male enim ap. Gesn. bis impressum 1528) Obr. Gesn. Bip. et ita plane Turic. Flor. nisi quod *egisse* uterque; *a. D. m. s. e. vel scripsit aut Ciceronem* Voss. 2, Goth. nisi quod *ex* hoc Gesner. (tacens ille quidem de voce *vel*) pro *male* affert *vellem*, non obloquente in collatione codicis Spald.; *an Demosthenem male — Ciceronem* Camp.; *an Demosthenem m. s. egisse — Ciceronem* Guelf. Exc. Sant.; *an Demosthenem malle sit egisse — Ciceronem* Iens. et (sed correcto *sic* pro *sit*) post. ante Ald.; *an Demosthenem mallem sic egisse — Ciceronem* Vall. Ald. et reliqui mei omnes: de aliis cf. Gesn. — *Alia qui*) Turic. Flor. Camp.; *alia quam* Guelf. Exc. Sant. Iens. (tac. Gesn.) et post. ante Gryph. exc. Ald. — *Egeruntur igitur*) Flor. Camp.; *si* ante *peius* om. Guelf.; *potius* ante alterum quoque *oportuit* inserunt Turic. Flor.

55. *Scribet*) Sic Turic. Flor. Camp. cum Goth. probante Gesn.; *scriberet* Guelf.; *scribit* reliqui. — *Semper quae pediant*) Turic. Flor.; *s. quae imp.* Guelf. — *Ae iudice*) Flor.; *reciderunt* Turic. Flor. Guelf. Exc. Sant. Camp. et edd. ante Bad. cum ipso Ald., sed hic modo *multumque*, ut verbum pendeat ab illo *tempora*; male. — *Quaedam secundum*) Turic. Flor. Guelf. Exc. Sant. Camp. cum Alm.; *dici sunt* Turic. Flor.

56. *Audire iudex*) Sic scripti omnes et Camp. Iens.; *i. a.* reliqui. — *Velud* Turic. Flor. — *Eius — rector est dicentis*) Sic Obr. usus haud dubie talibus in cod. Arg. vestigiis, qualia sunt in nostris haec: *ius vultus* Flor.; *iis v.* Turic. Guelf.; *rectos est docentes* Turic. Flor.; *ei vultus — rectus e. d.* reliqui. — *Praecipit*) Om. Flor.; *praecepit* Tarv. Locat. Ven. et al. ap. Burm.

55. *Propositi*) Vid. XI, 1, 42.

rector est dicentis, ut Cicero praecipit. Ideoque instandum iis, quae placere intellexeris, resiliendum ab iis, quae non recipientur. Sermo ipse, qui facile iudicem doceat, optandus. Nec id mirum sit, quum etiam testium personis aliqua mutentur. Prudenter enim, qui [57] quum interrogasset rusticum testem, *an Amphionem nosset*, negante eo, detraxit aspirationem, breviavitque secundam eius nominis syllabam, et ille eum sic optime norat. Huiusmodi casus efficiunt, ut aliquando dicatur aliter quam scribitur; quum dicere, quomodo scribendum est, non licet. Altera est divisio, quae in tres par- [58]

— *Instandum his*) Turic. Camp. Iens. (tac. Gesn.) Basil. — *Resilendum*) Iens.; *re silentium* Flor.; *ire* (Turic. *irae*); *silentium* Turic. Guelf. cum Alm. — *Ab his*) Turic. Camp. Basil.

57. *Testem ad amphinionem negant et detraxit*) Turic. Flor. et sic Guelf. nisi quod *amphiona; t. ad amphinionem negantem d.* Camp.; *t. ad Amphionem negant et detraxisset* Goth. (err. Gesn.) Voss. 2; *t. at Amphion negnt et detraxit* Iens.; *t. an Amphiona nosset negat et detraxit* Tarv. Locat. Ven. Nostram Aldus primus dedit, sequutique ceteri omnes, nisi quod inde a Basil. praetulerunt formam *Amphiona;* non bene, ut observat Badius (an in Ed. 1519? vid Burm.), quum res acta sit in foro Romano. Necessarium illud *an — nosset* e MS. quidem nondum allatum est: sed in Tarv. nulla coniecturae suspicio. Verba *negante eo* an sint ex Aldi emendatione, nescio. Dixeris esse eadem in Alm. quum ex hoc ap. Burm. nil notatum sit nisi verbi *nosset* defectus. — *Spiratione brevi aut que*) (Turic. Guelf. Voss. 2, *quae*, Goth. *autque*) Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2. — *Secundum*) Flor.; *secunda est e. n. sillaba* Camp. — *Quam scribatur* et mox *scribendum sit* Camp.; *non licet* om. Guelf.

56. *Cicero praecipit*) Locum nondum quisquam indicavit.

Optandus) »H. e. eligendus et studiose consectandus.« Gesner. Conf. Eund. in Thes. Hoc quamvis in tali quidem sententia rarum eius significationis exemplum nemo tamen cum mera, qualem esse puto, coniectura Obrechti *aptandus* mutaverit; praesertim quum haec etiam insolita sit structura »aptare sermonem, qui docest.«

57. *Amphionem*) Burmannus observat, hoc nomine Amphionis multos in lapidibus occurrere inter libertinos praecipue et vilioris sortis homines.

58. *In tres partes et ipsa*) Respicit §. 16, 18. Eandem autem divisionem in ἁδρόν, ἰσχνόν, μέσον habes apud Gellium VII, 14. Ex aliis alias generum dicendi sive χαρακτήρων divisiones profert Capperonnerius. In his est etiam *floridum* ap. Macrob. V, 1, ἀνθηρόν ap. Proclum in Chrestom. (Phot. cod. 239), cui adde auctorem

tes et ipsa discedit, qua discerni posse etiam recte dicendi genera inter se videntur. Namque unum *subtile*, quod ἰσχνὸν vocant: alterum *grande* atque *robustum*, quod ἁδρὸν constituunt: tertium alii *medium* ex duobus, alii *floridum* (namque id ἀνθηρὸν appellant) addiderunt. 59 Quorum tamen ea fere ratio est, ut primum *docendi*, secundum *movendi*, tertium illud utrocumque nomine *delectandi* sive aliud *interconciliandi* praestare videatur

58. *Descendit*) Turic. Flor. Guelf. Camp. cum Goth. Voss. 2. — *Quod non vocant*) Turic. Flor. Guelf.; *quod* ἰσχνὸν ἤλοιον *voc.* Tarv. Locat. Ven. ἰσχνὸν solum est iam in Camp. — *Quod* ἁδρὸν *constituunt*) Sic Camp.; *q. ad ponus dionter c.* Toric. Flor. Guelf.; *q. c.* ἁδρὸν reliqui. — *Id anae poenim app.*) Turic. Flor. Guelf. (hic *anepoenim*); *i.* ανεπαῖνην *a.* Camp. ἀνθηρὸν in Tarv. primum comparet. In Goth. eius loco lacuna.

59. *Sec. amovendi*) Turic. Flor.; *s. admonendi* Guelf. Camp. *Illud est ultrocumque* Turic. Flor. Guelf. Verbum *est* babet Camp. quoque. — *Videtur officium*) Iens. quod mendum binc omnes, praeter Badii, editiones insedit aote Gesn. — *In concaliando*) Sic Turic. Flor. c. Alm. Basil. *Interconciliamlo* Guelf. cum Goth. Iens. et edd. post. aote Bad. *Interconciliandi* Camp. *In interconciliando* reliqui ex Badii aut Vallae correctione. — *Monendo*) Camp. *Gravitas* om. scripti et mei et Burmanni omnes cum Camp. sed habet iam Iens. qui e cod. hausisse putandus est, donec aut verius aut commodius aliud verbum inveniatur. Quod fortasse fuerit *vis*, subiecto verbo etiam alio in locum illius *videatur*, quod non ob ingratam solum repetitionem (quam non semper curat noster) sed ob ipsius inertiam plane non ferendum videbatur Spaldingio quoque. In Guelf. est *movendo moveatur*.

Vit. Hom. ap. Galenm p. 315. Genuina itaque sunt haud dubia graeca in nostro contextu. Sed e codicum vestigiis apparet τῷ ἰσχνῷ, et τῷ ἁδρῷ addita fuisse per ἢ cognata quaedam vocabula, difficilia tamen illa coniectu. Nam λεπτὸν, quod Capper. proponit, de subtili maxime quidem est proprium, sed nimium recedit a librorum scriptura; ut fortasse versus sit λιτόν; cf. Dionys. Hal. de Demosth. p. (Sylb.) 184, 28: τὴν λιτὴν καὶ ἰσχνὴν φράσιν.

Constituunt) Cf. IX, 4, 54.

59. *Sive aliud interconciliandi*) Hoc verbum, quod nusquam praeterea occurrit, Gesnero eo tantum tutum videbatur, quod bis hic positum esset, lectum nimirum hucusque altero etiam post aliquot verba loco. Nunc itaque, ubi ope optimorum codicum manifestorumque in ceteris vestigiorum ab altera tamen sede deturbatum est, integra de eo redit quaestio. Iam cum Qu. qui supra etiam III, 5, 10 *tria* posuit, *quae praestare debeat orator, ut doceat, moveat, delectet*, postea XI, 1, 6 eandem divisionem memorarit his verbis, *quid conciliando, docendo, movendo iudici conveniat*: quis credat eum hic potissimum insolito illo et sesquipedali verbo usum, cu-

officium; in docendo autem *acumen*, in conciliando *lenitas*, in movendo *gravitas* videatur. Itaque illo subtili praecipue ratio narrandi probandique consistet; sed quod etiam detractis ceteris virtutibus, suo genere plenum. Medius hic modus et translationibus crebrior 60 et figuris erit iucundior, egressionibus amoenus, compositione aptus, sententiis dulcis, lenior tamen, ut amnis lucidus quidam et virentibus utrinque silvis in-

Narrandi quae cons.) Turic. Flor. Guelf. Totum hoc *probandique* omittere narratur Alm. — *Consistet*) Sic Turic. Flor. Guelf. (a pr. m.) Goth. Iens. (tac. Gesn.) cum Alm. Voss. 2, et edd. ante Leid. Conf. mox *erit iucundior*, et *feret cogetque*. — *Sed quae id etiam*) Turic. Flor. Guelf. — *Plenum*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. c. Voss. 2, Goth. et edd. ante Gryph. *Plenum sit* reliqui.

60. *Medius hic medius*) Turic. Flor. Guelf. *Medius hic* omissa tertia voce Camp. c. Goth. Voss. 2, et edd. ante Bad. qui nostrum ex Vall. *Medius his modus* Bip. ex nescio cuius correctione, prava illa quidem, altero, quo referator *his*, in hac quidem serie nondum posito. — *Amoenis*) Turic. Flor. Iens. et post. ante Ald. per se non male, sed contra concinnitatem. — *Captus*) Iens. c. post. ante Ald.

Tamen nam nis et lucidis quidem (Turic. *quide*) *est virentibus*) Turic. Flor. *T. nam vis et l. qui deest v.* Guelf. *T. et amnis lucidus quidam est et v.* Iens. in qua scriptura statim Tarv. mutat *ut amnis*, et meorum primus Gryph. 1544; *est* omittit, quam nostram invenit etiam in suis Merula, dantque Goth. certe et Camp. nisi quod hic *quidem*; cf. §. 17, 19.

Vtrimque sibi si verberatus) Flor. *Sibi sin* est etiam in Guelf.

ius ne ratio quidem constat? Nam *interconciliare* quid esse potest, nisi alios conciliare inter se? Quantilla autem haec pars operis oratorii? Senserunt haec alii etiam, et quum vox quoque *aliud* otiosa videretur. Heumannus proposuit *auditores conciliare*; quae tamen ingeniosa alias coniectura eo maximo incommodo premitur, quod non apparet, cur huic potissimum verbo praemissum sit quod eodem iure ad tria etiam cetera pertinet. Equidem servem illud *aliud*, quo diversum eiusdem generis officium indicatur: et, ne nihil contulerim, criticorum iudicio submitto hoc: *delectandi*, *sive aliud item conciliandi — officium*.

Grabitas videatur) Vid. not. crit.

Sed quod — plenum) Recte Gesner. ita haec interpretatur « totas etiam in hoc genere orationes, pro materiae nimirum ratione, probabiles esse posse, etiamsi nihil neque *floridum* habeant neque *« grande.»*

60. *Medius hic modus*) Pronomen *hic* respondet suo *ille* in praecedentibus et subiectis: *illo subtili —; medius hic —; at ille qui saxa —.*

Vt amnis) Pungunt me diversae in optimis libris scripturae vestigia, maxime illud *nam*, cuius prima litera

61 umbratus. At ille, qui saxa devolvat et *pontem indignetur* et ripas sibi faciat, multus et torrens iudicem vel nitentem contra feret, cogetque ire qua rapit. Hic orator et defunctos excitabit, ut *Appium Caecum*: apud hunc et patria ipsa exclamabit, aliquandoque *Ciceronem* in oratione *contra Catilinam* in senatu allo-62 quetur. Hic et amplificationibus extollet orationem, et in superlationem quoque erigetur. *Quae Charybdis tam*

61. *Indignatur*) Turic. Flor. Guelf. *Mittentem* Flor. *Cogitque ire quarta pite hic* Turic. (nisi quod *irae*, *pitae*) Flor. — *Rapit*) Om. Guelf. nimia lacuna relicta. *Defunctus* Camp. *Excitavit* Turic. Flor. *Exclamavit* Turic. — *Aliquandoque Ciceronem*) Sic omnes et scripti (nisi quod Turic. Flor. Guelf. *quae diremptim*) et editi, mei quidem, ante Gryph. 1544. Ab illo autem inde lectum est *aliquemque ut apud Ciceronem*, nisi quod Obr. omisit vocem *apud*. Quae omnia ut arbitrarias correctiones merito abiecit Gesner. antiquamque restituit. *Aliquando Cic.* e solo Voss. 2, affertur. Mox *alloquantur* Turic. Flor. *Alloquatur* Guelf. Exc. Sant.

62. *Etiam ampl.*) Camp. — *Et insuper latiniorem quoque erigetur*) Turic. Flor.; *et insuper latiniorem quoque eriget* Guelf.; *et in superlationem q. eriget* Iens. et post. ante Bad.; *et vi superlationum q.* e. Camp.; *et vi superlationum q. eriget* reliqui. Nostra est ipsa illa vetustiorum librorum cum necessaria e ceteris correctione. In vulgata hucusque putida certa erat sermonis variatio, « orationem amplificationibus extollet et vi superlationum eriget ». — *Sunt enim etiam*) Turic. Flor. Guelf. c. Alm.; *sunt etiam* Camp. — *Quoque*) Pro *prope* Guelf. Mox bis *nos* pro *vos* Camp.

ex proximo *tamen* adhaesit. Hinc non mutata serie verborum et nonnisi necessariis mutationibus fit, *lenior tamen amnis et lucidus quidam et — inumbratus*; ut ipse hic dicendi modus dicatur amnis, sicut ἐναργέστερον longe mox tertius ille, eamque locutionis audaciam mitiget adiectum *quidam*. Vid. laudata ad §. 17.

61. *Pontem indignetur*) Verba sunt Virgilii VIII, 628: « Nimirum praecepta hic simul sunt exempla », ut vere Gesner.

Ripas sibi faciat) Novas videlicet, non curans moles obstantes.

Appium Caecum) Vid. III, 8, 54.

Patria — exclamabit) Cic. Catil. I, 7.

Ciceronem — alloquetur) Ib. 11. Mira tamen videri potest ratio huius sermonis: « apud hunc oratorem (universe cogitatum) patria aliquando Ciceronem alloquetur »; quum mens scriptoris sit « patria aliquando ipsum, qui dicit, alloquetur. » Sed ideo adiectum est hoc « in oratione contra Catilinam », quod alias dixeris esse scholion. Nunc perinde est ac si dixisset: « in hoc genere patria aliquando Ciceronem in ipsius Ciceronis oratione alloquetur. »

62. *In superlationem*) Cf. IX, 2, 3.

Quae Charybdis —, *Oceanus —*,

vorax? et *Oceanus medius fidius ipse.* Nota sunt enim iam studiosis haec lumina. Hic deos ipsos in congressum prope suum sermonemque deducet. *Vos enim Albani tumuli atque luci: vos, inquam, Albanorum obrutae arae, sacrorum populi Romani sociae et aequales.* Hic iram, hic misericordiam inspirabit: hic dicet, *Te vidit, et appellavit, et flevit:* et per omnes affectus tractatus hic itaque illuc sequetur, nec doceri desiderabit. Quare 63 si ex tribus his generibus necessario sit eligendum unum,

Inspiravit) Turic. Flor. — *H.* (sic, una lit.) *dicit*) Turic.; *hic dicit* Guelf. Goth. (tac. Gesn.); *hic dicunt* Flor.; *dicet hic* Camp. — *Te vidit et appellavit et flevit*) Sic Camp.; *te iudet a. c. f.* Turic.; *te videt a. e. f.* Flor. c. Goth. Voss. 2; *te vidit a. e. f.* Guelf. Bad.; *t. v. et flevit et app.* reliqui praeeunte Iens. — *Tractatus*) Sic Turic.; *tractatur* reliqui. — *Hic itaque*) Sic Turic. Flor. Guelf. Voss. 2, Goth. Iens. (tac. Gesn.) et post. ante Gryph. 1544; *hinc i.* reliqui praeeunte iam Camp.

Sequetur) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) et edd. omnes ante Burm. ut huius suspicer sphalma merum *sequitur*, quod Gesn. et Bip. repetierunt, Capper. non item. — *Doceri*) Sic omnes et scripti (nisi quod Goth. *deceri*, non *decere*, err. Gesn.) et editi, quos equidem viderim, praeter Burm. qui *docere*; quod tamen sphalma typographi non est, quum *doceri* tanquam v. l. appictum sit. Haec omnia quam manifesto sint corrupta, Obr. ita in textu suo posuit: *et per omnes affectus auditor huc atque illuc sequetur, nec doceri desiderabit*, quod illum dedisse e coniectura vel sola vox *auditor* et neglectum *tractandi* verbum prodit. Burm. itaque coniiciebat *et ita per omnes affectus tractatus iudex huc illuc sequetur, nec d. d.* in qua loci constitutione certe illud *tractatus* nunc ab optimo codice confirmatur. Vtriusque autem coniecturae virtutes ita fortasse commodissime coniunxeris: *et per omnes affectus tractatus iudex huc atque illuc sequetur n. d. d.* ut sola vox *iudex* exciderit in vetusta scriptura et verba *huc atque* leviter sint corrupta; quam postremam emendationis partem certissimam indico; de obliteratu verbi *sequetur* subiecto aliorum iudicia provocans. Add. et not. exeg.

63. *Elig. sit*) Goth. (tac. Gesn.). *Qui dub.* Turic. Flor. *Hunc praef.* Guelf. Goth. Voss. 2, et edd. ante Gryph.

Cic. Phil. II, 27, ubi vox *ipse* non legitur. *Vos enim Albani* —. Haec etiam memoriter recitata ex Or. pro Mil. 31.

Hic dicet — — *doceri desiderabit*) Haec quum nonnisi corrupta dare potuerim, posui ut sunt in vetustissimis, aliquot emendandi conatibus in not. crit. allatis. Sed haec etiam *Te vidit flevit*, quae neque apud Ciceronem neque alibi hucusque inventa sunt, suspicione apud me quidem non carent: neque fortasse errem, si e Turicensi — scriptura unica litera in simillimam mutata haec effecerim: *Te, iudex appellavit et flevit.* Quae ad mi-

quis dubitet hoc praeferre omnibus, et validissimum alioqui, et maximis quibusque causis accommodatissimum? 64 Nam et Homerus *brevem* quidem eum *iucunditate*, et *proprium*, id enim est *non deerrare verbis*, et

Aliqui) Toric. Flor. Guelf.; *aliquo* Camp.; *alioquin* Iens. et post. ante Bad. — *Ex maximis*) Turic. *Quibus* abiecto *que* Turic. Flor. Guelf.

64. *Cum iucunditate*) Sic Goth. Camp. (nisi quod in hoc *cum*) c. Alm. Voss. 2; *cum iocunditatem* Turic. Flor.; *animi iocunditatem* Guelf. et sic (sed per *u*) Tarv. et post. ante Basil. ex quo sphalmate (confusis tantum compendiis cū et aīi) Philander, quem sequitur Basil., fecit *amoris iucunditatem*. Reliqui utramque vocem coniunxerunt: *cum animi iucunditate*, quod patienter hucusque tulerunt viri docti. — *Enim non*) Camp. — *Deerrare*) Sic Cod. Palat. teste Gebb. in Crepund. III, 18; *derrare* Turic. Flor. c. Alm.; *errare* reliqui. — *Et*) Ante ex om. Iens. (tac. Gesn.) et post. ante Bad. — *Dulciore — sermone*) Flor. *Qua cerit* id. *Magis* Guelf. — *Sed summa regressus est inutilae facundiam et magn. illi vicisset* Turic. Flor. Guelf. (nisi quod hic *inutile*). Et ita Goth. etiam (non satis accurate referente Gesn.), nisi quod habet *in Vlyxe*, at ne ex Spaldingii quidem notatis apparet, an *ut* etiam post *est* ibi insertum sit, quod tamen credere me facit Voss. 2 (vid. mox) et monstra haec Iensoniana: *sed si in mare gressus esset ut in Vlixe fac. et magn. illi iunxisset.* Sed Camp. ita: *sed ad summam regressus est in Vlixe fac. et magn. illi vicisse.* Recepta autem inde a Badio erat haec: *sed summam aggressus, ut in Vlysse facundiam, magn. illi iunxit*, quam quum in Vall. et Ald. esse dicit Badius, in posteriori quidem eatenus errat, quod ibi non *ut* legitur, sed *est*, servato mox *et ante magn.* Ex Alm. nihil refertur nisi *inutile* (pro *ut in Vlixe*) et *iucisset*, ut, nisi indiligentissimus fuerit Almelovenus, in ceteris codex credendus sit receptam dare. Sed e Voss. 2, quum haec tantum proferat Burm. *sed summa regressus est ut in Vl.* (sic), vix mihi persuadeo in reliquis hunc a Goth. recedere. Sat bonis tamen auctoribus nititur recepta, et facile potuit in illam vetustorum scripturam corrumpi; ut statim verbum *iunxit* in codd. multum simile est illi *uicisset*. Quare quum sensus etiam receptae sit accommodatissimus rei, ut veram, certe verae proximam eam servavi, eiecto unico *ut*, quod alienissimum erat, quum praeter Vlyssem nemo tali laude ap. Homerum mactetur. — *Cum orationi similibus et copia*) Turic. Flor. Guelf.;

serum aliquem et a potentioribus oppressum clientem relata, scriptor ipse ita finxerit.

64. *Homerus*) Decantata haec de tribus dicendi generibus in tribus Homericis regibus. Vid. Gell. VII, 14; Clark. et Heyn. ad Il. γ, 213 sqq. Placet autem versus Homericos hic ponere, ut cum nostri scriptoris verbis comparentur. Ἤτοι μὲν Μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευεν, Παῦρα μέν, ἀλλὰ μάλα λιγέως, ἐπεὶ οὐ πολύμυθος Οὐδ' ἀφαμαρτοεπής; et de Vlysse vs. 221: Ἀλλ' ὅτε δὴ ῥ' ὄπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος εἵει Καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν· Οὐκ ἂν ἔπειτ' Ὀδυσῆΐ γ' ἐρίσσειεν βροτὸς ἄλλος; et de Nestore Il. α, 249: Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

carentem supervacuis, eloquentiam Menelao dedit, quae sunt virtutes generis illius primi; et *ex ore* Nestoris dixit *dulciorem melle profluere sermonem*, qua certe delectatione nihil fingi maius potest: sed summam aggressus in Vlixe facundiam, *magnitudinem* illi iunxit; cui *orationem nivibus hibernis*, et copia verborum, atque impetu *parem* tribuit. *Quum hoc* igitur *nemo mortalium contendet: hunc ut deum homines intuebuntur.* Hanc vim et celeritatem in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminibus Aristophanes comparat: haec est vere dicendi facultas. Sed neque his tribus quasi formis inclusa eloquentia est. Nam ut inter gracile validumque tertium aliquid constitutum est, ita horum intervalla sunt, atque inter haec ipsa mixtum quiddam ex duobus medium est eorum. Nam et *subtili* plenius aliquid atque subtilius, et *vehementi* remissius atque vehementius inveni-

cum oratione simili nimbus et c. Camp.; *cum orationi n. h. e. c.* Goth. Qui silentur, Alm. et Voss. 2, receptae fuvere putandi sunt. *Et copia verborum, atque.* Oblitus sum observare, aut voculam *et* abiiciendam aut pro *atque* iterum scribendum esse *et*; nisi altius latet corruptela, cuius iudex est diversa etiam scriptura in libris vetustis. — *Impetum*) Camp.

65. *Intuebantur*) Flor.; *Fluminibus* id. — *Vere*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. c. Alm. (qui *u.* supra posito e) Goth. Iens. et edd. ante Bad. Reliqui *vera*. Sed illud fortius: neque metuendum, ne *vere dicendi* iungatur: nam *vere dicere*, non adiecto vel intellecto, quid dicatur, in usu esse non credo, sed *verum* sive *vera dicere*; ut in ambiguitatis vitium vulgata potius cadat.

66. *Sed*) Om. Camp. *Iis* Iens. (tac. Gesn.). *Eloquentiae est* Flor. — *Inter se vallida sunt*) Flor.; *inter se valla s.* Guelf. Exc. Sant. cum Alm. marg. Basil. Mira varietas, cuiusmodi nihil tamen ex Turic. refertur. — *Medium est quorum nam*) Turic. Flor. Guelf. et, omisso *nam*, Camp. c. Goth. Voss. 2.

67. *Vt vehementi*) Turic. Guelf. Exc. Sant.; *vehementi remissius* omittere refertur Flor. (mirum ni *atque* etiam). *Ascendet* Turic. Flor. Guelf. *Aut tenuiora* Turic. Flor. Guelf. c. Goth. Voss. 2. *Sumitur* Iens. (tac. Gesn.). — *Ac si propriae*) Turic.; *ac si p.* Flor. Iens. (tac. Gesn.) et post. ante Bad. —

Magnitudinem illi iunxit) Pronomen non respicit *delectationem*, ut videbatur Heynio l. l. sed *facundiam*, ὄπα μεγάλην.

65. *In Pericle*) Vid. ad II, 16, 19; et X, 1, 82.

Vere) Vid. not. crit.

66. *Tertium aliquid*) Medium illud et lene.

tur; ut illud *lene* aut ascendit ad fortiora, aut ad tenuiora summittitur. Ac si prope innumerabiles species reperiuntur, quae utique aliquo momento inter se differant; sicut quatuor ventos generaliter a totidem mundi cardinibus accepimus flare, quum interim plurimi medii eorum, varie etiam regionum ac fluminum
68 proprii, deprehenduntur. Eademque musicis ratio est,

Generaliter ventos) Iens. et edd. post. ante Gesn. exc. Obr. Proximum autem *a* omittunt scripti omnes, et edd. ante Bad. *Carminibus* Flor. *Plurimum* Camp. *Quum interim plures sint intermedii*, sic in lexicis v. *Interim*, et quidem, quantum reperire potui, in Rob. Stephani primum thesauro, locus hic citatur, nostra tamen scriptura simul posita. Nihilominus priorem non e codice, sed ex alicuius memoriter laudantis observatione derivatum puto. — *Medii et eorum varia etiam reg.*) Turic. Flor. Guelf. Exc. Sant. Camp. cum Goth. Voss. 2 (nisi quod hic *et* pro *etiam*); *medii et eorum varietate reg.* Iens. cum post. ante Ald.; *medii eorum*, *varietate reg.* reliqui impressi omnes. Sed quom non appareat, quid sit « proprii varietate regionum » et valde verear, ne Ieusonianum illud *varietate* nullo scripto nitatur, codicum scripturam cum facillima Gesneri correctione, omissoque *et*, cuius nulla utique ratio est, reposui. — *Regum*) Turic. Guelf. Exc. Sant. cuius mendi fons deprehenditur in Flor. ubi *regiūm*. Alm. in his omnibus « turbare » tantum narratur. Mox *proprie* Iens. cum edd. poster. ante Burm. exc. Ald. Nimirum opposita haec vox videbatur illi *generaliter*; sed neque loco suo posita, neque sic etiam admodum latina, et nullo scripto nitens (nam ex Alm. etiam et Voss. diserte *proprii* affertur) merito reiecta est. — *Deprehenduntur*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. (err. Gesn.) Voss. 2, et edd. ante Gryph.; *Deprehendantur* reliqui.

67. *Interim*) Hoc sensu hanc particulam habuimus IV, 1, 64. De formula ipsa *quum interim* (pro *quum tamen*) vid. Bud. ad Pand. lib. XXII, 3 (de probationib.) lib. XXVIII. (Si arbiter), ubi locus allatus Ciceronis est pro Sull. V, 16. Gronov. ad Liv. IV, 51. Quod autem huic formulae iunximus indicativum *deprehenduntur*, factum auctoritate omnium librorum, quom coniunctivus editoribus tantum deberetur de grammatica sollicitis. Atqui editoris est non utique regulas sequi, sed usum antiquorum indagare, qui non semper illis astringitur. Ita haud rari sunt loci, ubi usus particulae *quum* causalis delabitur in alterum temporalem, nec apud poëtas tantum, ut Hor. I, Od. 29 extr. *Quis neget* etc. *quum tu coëmtos — libros Panaeti — mutare loricis Iberis, pollicitus meliora, tendis*; sed apud Ciceronem quoque, ut in loco quem C. mihi Schneider. indicavit, ad Div. XV, 12, 3: *Quam mihi facultatem quum hic — casus eripuit, tamen — peto* etc. Quid igitur mirum, fieri illud nostro etiam loco, ubi adiecto *interim* formam temporalem plane induit oratio.

Varie — proprii) Vid. not. crit. Venti autem *fluminum proprii* intelli-

qui quum in cithara quinque constituerunt sonos, plurima deinde varietate complent spatia illa nervorum, atque his quos interposuerunt, inserunt alios, ut pauci illi transitus multos gradus habeant. Plures igitur etiam 69 eloquentiae facies, sed stultissimum quaerere, ad quam se recturus sit orator : quum omnis species, quae modo

68. *Quum cithara*) Flor. *Constituerint* Camp. — *Atque his*) Guelf. Camp.; *atque his atque huc* Turic. Flor.

69. *Se recturus sit*) Sic Turic. Flor. Camp.; *r. sit* Guelf.; *sit se r.* Goth.

gendi sunt, qui proprietatem habere putantur a flumine aliquo regionis eius, unde flant, derivatam.

68. *Quinque — sonos*) Sonos hoc numero primarios quum nusquam ap. antiquus memoratos invenirem, Vitruvius autem et Boëthius, ad quos Badius nus remittit, quinque tetrachorda nominent, quorum hic nulla ratio; Boeckhium adii, qui in usum lectorum Quintiliani haecmecum communicavit. « Vt Quintilianus sonos musicos (φθόγγους) illustrandis dicendi generibus adhibet, ita Dionys. Halic. περὶ τ. Δημοσθ. δεινότ. c. 2: genus grave et subtile cum ὑπάτῃ et νήτῃ octavam (διὰ πασῶν) complectentibus comparat. Verba autem Quintiliani ad Sectionem Canonis secundum systema perfectum ex binis octavis consistens, quod inde ab Aristoxeneis usitatissimum erat, referenda sunt. In eo octo quidem sunt *soni immobiles*, qui ante ceteros designantur, quippe quinque tetrachordorum termini, iisque inseruntur *mobiles*, quorum descriptio vulgo καταπύκνωσις appellata est: cuius loco Quintilianus verbo utitur *complendi*, ut Plato (Tim. p. 36 a.) dixit ξυνεπληροῦτο τά τε διπλάσια καὶ τριπλάσια διαστήματα. Sed ex immobilibus illis *quinque soni* totum systema in maxima intervalla dispescunt, νήτη ὑπερβολαίων, μέση et προσλαμβανόμενος, quibus chordis binae constituuntur octavae, ut apud nos sonis $\bar{e}$, c, C, et νητη διεζευγμένων atque ὑπάτη μέσων, quae singulas octavas in quartam et quintam dividunt, ut nobis $\bar{t}$ et f. Hos itaque quinque sonos ut principes secrevit Quintilianus; reliquosque tres, quoniam illis minora iam unius toni intervalla nascuntur, cum proxima καταπυκνώσει, qua octo immobilium intervalla, secundum genus diatonicum, omnium simplicissimum, tonis et hemitoniis complentur, his verbis complexus est: *plurima deinde varietate complent spatia illa nervorum*. Superest designatio minorum intervallorum generi chromatico et enharmonio propriorum, ex qua novi oriuntur soni prioribus interpositi. Huc spectant verba: « *Atque his quos : — alios*; atque ita sonorum varietas eadem reperitur, quam in dicendi generibus agnoscit scriptor §. 66 « ita horum — « est eorum. » Notitiam autem sonorum et intervallorum veteris systematis ceterisque huc spectantia pete in commentatione mea de Conformatione animae mundanae in Platonis Timaeo, inserta Studiis a Daubio et Creuzero editis T. III, P. I, et in libro de Metris Pindari III, cap. 7. »

recta est, habeat usum, atque id ipsum omne sit oratoris, quod vulgo *genus dicendi* vocant. Vtetur enim, ut res exiget, omnibus, nec pro causa modo, sed pro
70 partibus causae. Nam ut non eodem modo pro reo capitis, et in certamine hereditatis, et de interdictis ac sponsionibus, et de certa credita dicet; sententiarum in senatu, et concionum, et privatorum consiliorum servabit discrimina; multa ex differentia *personarum*, *locorum*, *temporumque* mutabit: ita in eadem oratione aliter conciliabit, non ex iisdem partibus iram et mise-

(tac. Gesn.); *r. ss sit* reliqui. — *Id ipsum non sit*) Turic. Flor. Goelf. cum Alm. Goth. Voss. 2, Iens. et edd. ante Basil. exc. Ald. Ita librorum antiquorum unus Camp. babet receptam. Neque tamen in hoc haerendum, recte monente Gesn. de confusione notarum ō et ōs.

Dic. genus) Camp.; *tutetur* Flor. — *Sed pro*) Sic Turic. Guelf. Iens. (tac. Gesn.) et edd. ante Bad. *Et* inserunt reliqui.

70. *Nam non ut*) Turic. Flor. Guelf. Camp. — *Et de internis*) Turic. Guelf. Camp. c. Goth. Voss. 2; *et de intm̄s.* Alm.; *et internis* Flor. — *Certa credita*) Vid. certissimam crisin Spald. ad IV, 2, 61; VIII, 3, 14. Addatur autem codicibus priori loco nominatis Flor. —*Sententiam*) Goelf. Exc. Sant. *Sententiarum quoque* Flor.

Multa) Sic Obr. neque dubium mihi quidem, quin e cod.; *vita* Turic. Flor.; *vitam* reliqui, praeter Alm. qui *utram*. — *Conciliavit*) Turic. — *Hisdem* Turic.; *eisdem* Leid. Burm. Gesn. Bip. Nostra in omnibus MSS. nisi quod Flor. et Voss. 2, in re minuta silentur. Sed loco verbi *partibus* in Turic. Flor. legitur *huastibus*, in Alm. *hic astibus*, et simile quid reperisse videtur Obr. in Arg. unde effecerit suum *eventibus*, quod ipsum tamen, si vel fuerit in codice, nemini probabitur; requiritur enim aliquid, quod in potestate et arte oratoris situm sit. Ita quod ceteri codices praebent minime est incommodum: « ex iisdem (artis suae) partibus, » eoque acquiescendum putavi, donec probabilius aliquid e stribliginibus illis excudatur.

69. *Pro causa*) I. ut causa exiget.

70. *De interd. ac spons.*) Cf. II, 10, 5. *De certa credita*, v. IV, 2, 61.

Aliter conciliabit) Plane meum facio iudicium Rollini alterum membrum hic excidisse censentis, ut scripserit Quint. in hunc fere modum: « aliter inflammabit, aliter conciliabit. » Burmannus quidem ad defendendam vulgatam provocat ad Gronovii not. ad Liv. III, 37. Tac. Ann. I, 63; sed ibi alienissima invenias. Agit enim Gronovius de voce *alius* semel tantum in altero membro posita, ut in Liviano *virgis caedi*, *alii securi subiici*. Hic autem unum *aliter* loco geminati cum uno eodemque verbo positum esset: ut sit « aliter atque aliter, i. e. diversimode, conciliabit. » Cuius formae nullum exem-

ricordiam petet: alias ad docendum, alias ad movendum adhibebit artes. Non unus color prooemii, narrationis, argumentorum, egressionis, perorationis servabitur. Dicet idem graviter, severe, acriter, vehementer, concitate, copiose, amare, comiter, remisse, subtiliter, blande, leniter, dulciter, breviter, urbane: non ubique similis, sed ubique par sibi. Sic fiet cum id, propter quod maxime repertus est usus orationis, ut dicat utiliter et ad efficiendum quod intendit potenter: tum laudem quoque, nec doctorum modo, sed etiam

71 72

Mox *alios* — *aliis* Turic.; *aliis* c Flor. etiam, sed incertum utro loco. — *Ad monendum*) Camp. (sed iunctim) Iens. et post. ante Basil. exc. Ald. — *Artis*) Hic raro consensu Flor. Guelf. Goth. Camp. et edd. ante Ald. qui solus *arteis.*

71. 72. *Non ubique simul sed ubique par sibi sic fiet cum*) Alm. et, nisi quod *pars*: *ibi*, Guelf.; *n. u. simul sed ubicumque p. s. s. f. c.* Goth. Voss. 2; *n. u. simul sed ubicumque par sibi fiet. tum* Camp. Gryph. Gibs.; *n. u. simul sed ubi pars ibi sic fiet cum* Iens. (non plene ref. Gesn.) e. post. ante Ald. et sic, nisi quod *par*, Bad.; *n. u. simul sed ubicumque par sit : sic fiet tum* Stoer. Chouet. Leid. Roll. Alios vid. ap. Burm. Nostram Aldus primus, sed prava distinctione (*par sibi sic fiet, cum*); tum recentiores inde a Burm. eamque nunc demum codd. firmant Turic. Flor.

Vt dicat utiliter) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp.; *ut et d. u.* Iens. (tac. Gesn.) et post. ante Bad.; *ut d. et u.* reliqui. — *Intendi*) Flor.; *non doctorum* Iens. et post. ante Bad. — *Consequetur*) Sic Camp. Basil. et post. ante Burm.; *consequatur* reliqui, praeter Tarv. Loc. (err. Burm.) Ven.

plum affertur. Sed fac latinam esse, sensus tamen non admitteret. Tam minutae enim dicendi generis diversitates, quae in una eademque parte, ut in conciliando, conspiciantur, locum hic non habent, quum statim diversissimae *docendi* et *movendi* partes sibi opponantur. Hoc itaque tantum dicit Qu. non modo diversarum causarum diversa esse dicendi genera; sed in eadem oratione mutandum esse genus, quum in eadem iudex sit et docendus et movendus et conciliandus. Iam his tribus hic quidem absolvi res poterat; nec male haec ipsa *aliter* — *alias* — *alias artes* inter se referrentur; nisi intercederet illud *non ex iisdem* — *petet*, quod indicio est, diversas iam in eo quod praecedit artes indicatas esse, quae responderent et irae et misericordiae provocandae. Et profecto irae inflammatio, quamvis in adversarium, non est pars conciliationis. Ita sic etiam manifestum est, quod per se patet, bis positum a Qu. fuisse *aliter*, sicuti mox bis *alias*.

72. *Cum id* — *consequetur*) Vid. not. crit.

73 vulgi consequetur. Falluntur enim plurimum, qui vitiosum et corruptum dicendi genus, quod aut verborum licentia exsultat, aut puerilibus sententiolis lascivit, aut immodico tumore turgescit, aut inanibus locis bacchatur, aut casuris, si leviter excutiantur, flosculis nitet, aut praecipitia pro sublimibus habet, aut specie libertatis insanit, magis existimant populare atque plausi-
74 bile. Quod quidem placere multis nec infitior, nec miror. Est enim iucunda auri ac favorabilis qualiscumque eloquentia, et ducit animos naturali voluptate vox omnis: neque aliunde illi per fora atque aggerem cir-

qui mendose *consequantur*. In codicum illa et a recentioribus adoptata scriptura ingrata erat, et praeter Quintiliani morem turbata oratio « fiet *cum* id, *ut* — dicat, *tum* — consequatur. » Aut igitur excidit in his alterum *ut* post *tum*; aut vera est Campani scriptura: in qua et ipsa quidem decessum est aliquantum a logica consecutione, sed longe gratiori modo. Naturalis enim forma erat « cum — dicet, tum consequetur: » haec in priori parte ob inserendum illud *propter quod* mutata est in « fiet cum id, ut — dicat — : » neque tamen haec forma nunc nimis sollicite continuanda erat, sed in naturalem illam redire potuit scriptor. Reduxi igitur priorum, et in his illius qui instar scripti est, scripturam; idque eo confidentius, quod C. Schneider, nescius illam exstare, coniectura assecutus erat.

73. *Falluntur enim plurimi*) Iens. (nisi quod hic per sphalma *fallunt*) et post. ante Bad. — *Exsultat.*) Sic nos ex Turic. Flor. in quibus tamen *exsultet* scriptum; *resultet* Guelf. Camp.; *resultat* reliqui; cf. IX, 4, 28. — *Tum oretur gestit*) Flor.; *leniter — floribus* Camp.; *avet* pro *habet* Iens. (tac. Gesn.) at post. ante Ald. — *Existiment*) Goth. Voss. 2. Camp. Bad.; *existimet* Turic. Flor. Guelf. Iens. et post. ante Bad. Vides indicativum nullo (nisi quod Alm. siletur) scripto niti. Coniunctivum tamen neque exemplis destitutus reponere, neque nimis festinato iudicio damnare ausim. Quid enim si pro eo quod plenius esset « Falluntur, si qui sunt, qui existiment » Quintilianus pressius dicere potuit aut voluit « Falluntur, qui existiment? »

74. *Infinitior*) Flor.; *iucundioris et favorabilis qualiscumque eloquentiae*) Haec est constans plerorumque librorum scriptura cum hac tantum varietate: *iucundi oris* in Voss. 2, et in aliis Badio visis divisim scriptum; *favorabili* Flor.; *favorabilioris* aliquot edd. ap. Burm. acc. Gryph. 1544; *eloquentia*

73. *Locis bacchatur*) Non displicet observatio Badii, alludi hic ad loca terrae, per quae Bacchae vagantur.

Qui — existimant) Vid. not. crit.

74. *Iucunda auri*) Vid. not. crit. — *Favorabile* autem esse cui favetur, e lexicis notum; cf. VII, 1, 43; XI, 1, 42.

Aggerem) Comparant VV. DD.

culi: quo minus mirum est, quod nulli non agentium parata vulgi corona est. Vbi vero quid exquisitius di- 75 ctum accidit auribus imperitorum, qualecumque id, quod modo se ipsi posse desperent, habet admirationem; neque immerito: nam ne illud quidem facile est. Sed evanescunt haec atque emoriuntur comparatione meliorum: *ut lana tincta fuco citra purpuras placet: at si contuleris etiam lacernae, conspectu melioris obruatur*,

Goth. Voss. 2. Mihi Gesneri coniectura ab longo inde tempore in notis prostans matura tandem videbatur, quae in contextum reciperetur. — *Nec aliunde*) Camp.

75. *Exquisitus dictu*) Camp.; *impeditorum* Flor.; *neque merito* id.; *nec imm.* Camp.; *haec* om. Guelf. — *Atque moriuntur*) Guelf. Camp. c. Goth. Voss. 2, et edd. meis ante Gryph. 1544; *a. morantur* Turic. Flor. c. Alm. — *Suco* Locat. Ven.; *succo* Bad. Basil. — *Purpuras*) Sic omnes scripti (non mem. tamen Alm.) et edd. ante Gryph. acc. Obr. — *Ac si*) Turic. Flor. Guelf.; *aut Ov.* Flor.

versum Iuvenalis VI, 588: *Plebeium in circo positum est et in aggere fatum;* de plebe hariolos et agyrtas in illis locis consultante. Vtroque autem loco aggerem Tarquinii significari Burmannus censet, quem merito Gesner. audiri vetat, donec ostendatur, ibi quoque eiusmodi circulos fuisse. Ipse tamen aggerem intelligens spinam circi, immo confidenter hoc in Thes. Lat. proponens, hanc appellationem non magis probat: nam ex ipso Iuvenalis loco profecto hoc nemo efficiat. Restat ut eo redeamus, unde non minus abegit lectores Gesner. *viamque publicam* omnem intelligamus utroque loco. Cf. Hor. I, Sat. 8, 15. *Aggere in aprico spatiari* (via publica in Esquiliis significatur). Iuv. V, 153. *Tu scabie frueris mali, quod in aggere rodit, Qui tegitur parma et galea* etc. (simia describitur plebeculam per plateas oblectans). Quod autem Gesner. ait, *aggeres* potius dicturum fuisse hoc sensu nostrum; primum, si ita reponere suadeam, non ita magnum facinus suadeam; dein singularis etiam numerus in talibus quae universe enuntiantur ratione carere non videtur: nam fora plura et singula, viae urbis continuatae et quasi una.

75. *Vt lana — — Ovidius ait*) Ovidiana haec esse Quintiliano credendum est: sed unde sumpta non facile est coniicere. E tragoedia esse volunt VV. DD. Et Heinsius quidem (non Colomesius, ut falso Gesner. ait) corrigendo quaedam senarium inde cum duobus phalaeciis efficit: quod metrum mirarentur sane sibi affixum tragici veteres. Sed neque argumentum ipsum lacernaeque mentio tragoediam sapit: nisi dixeris forte, nos tragicos quidem, sed Ovidium tragicum non nosse. Ita haec quidem relinquo. Correctiones autem quas tetigi Heinsii sunt vox *fuco* omissa, et *etiam* mutatum in *eam*. Quorum illud nemini sane persuadebit, ut ne Gesnero quidem, cui totum tamen

76 ut Ovidius ait. Si vero iudicium his corruptis acrius adhibeas, ut fucinis sulfura, iam illum, quo fefellerant,

76. *Iis corr.*) Goth.; *is c.* Iens. — *Vt fucinus sulphura*) Turic. Flor. c. Alm. (nisi quod hic *facinus*); *ut sucinus sulphura* Guelf.; *ut succinis* a. Iens. et post. ante Gryph.; *ut buccinis purpura* marg. Basil.; *ut buccinum purpura* Goth. Vall.; *ut bucinum purpuram* Voss. 2; *ut buccinis purpuram* Gryph. et recentiores praeter Obr. Apparet, opinor, scripturas *sucinus*, *succinis* eadem, quamquam in MSS. corruptionis via provenisse, qua in superioribus *sucum* et *succum*; *buccina* autem esse correctionem. Repraesentanda itaque erat vetustorum librorum scriptura, non tamen cum manifesto indocti librarii mendo — us, sed in ea, quam nexus sententiarum et comparatum illud *succinis* prius fuisse docent, dativi forma *fucinis*. Quae vox an latina sit, an aliud quid verius, sic demum rite investigabitur. — *Iam illum, quo fefellerant, exuant — pallescant*) Sic nos e certis codicum vestigiis, quum antea fuisset *iam illud, quod fefellerat, exuat — pallescat*. Nam *quo se fellerat* Turic. Flor.; *quo fefellerat* Goth. Voss. 2. Vall. In Alm. pronomen omissum; *palescant* Turic. Flor. His adde Camp. qui omissis illis *ut fuc. sulf.* sic haec continuat: — *adhibeas, iam illum, quo fucus fefellerat*, servata tamen in sequentibus quoque forma singulari; ubi veri vestigiis correctio est immissa. Praeterea in Camp. est *enarrabilis*, in Turic. *seditante*. Mox *et ut quaedam* Turic. Flor. Guelf. Camp. Iens. (non Goth., err. Gesn.) et edd. ante Gryph.; *ut et q.* Gryph. Stoer. Chouet. Gibs. Obr. — *Luceat — haec*) Non animadverti, femininum hoc non habere quo referatur. Sed facilis medela; legendum enim *luceant*. BVTT.

conamen mire placebat. Alterum specie non caret, quum vocis *etiam* locus esse nullus possit: sed *eam* nimis est pedestre, et rectius in corruptela *etiam* latere dicas appositum aliquod *lacernae*. Non enim audiendi sunt neque Ferrarius, qui, quum purpureae fere fuerint honestiorum lacernae, hic ipsam pro purpura positam esse putat; neque Gallaeus, qui mendum Vallensis libri, *lacenae*, arripiens, *Lacaenam* sic unde pro Laconica purpura (Hor. II, Od. 18, 7) ab Ovidio nominatam credit. Vix autem aptius quidquam excogitari posse puto eo quod Aldrovandus (de Testaceis III, 5), dudum proposuit *Tyriae lacernae*: nisi quod ille vocem *etiam* non eliminabat, quam equidem ex scriptura *tiriae* natam existimo; salvo tamen eo quod de metro hoc peritiores statuent.

Vt fucinis sulfura) Quae horum loco hucusque lecta sunt, ex sola scripturae varietatum collatione tantum non manifesta fiunt aut corruptelae aut arbitrariae correctionis. Neque melius eadem procedebant re ipsa. Nam contra scripturam *ut buccino purpuram* recte hoc movit ex Plinio Gesner., quod in pretiosissimis erat buccinum et ad purpuras ipsum referebatur. Immerito tamen idem probavit Ferarii coniecturam *ut buccini purpuram*, i. *e.* « ut si fuco tinctis pretiosissimam illam buccini purpuram admoveas », quod per se inficetum, corruit ea sola observatione, quae contra vulgatam illam etiam valet, quod illis Ovidianis de conferenda

exuant mentitum colorem, et quadam vix enarrabili foeditate pallescant. Luceat igitur haec citra solem, ut quaedam exigua animalia igniculi videntur in tenebris. Denique mala multi probant, nemo improbat bona. Neque vero omnia ista, de quibus loquuti sumus, 77 orator optime tantum, sed etiam facillime faciet. Neque enim vis summa dicendi est admiratione digna, si infelix usque ad ultimum sollicitudo persequitur, ac oratorem

77. *Nec vero*) Camp. — *Nequa enim vim summam dicendi eos admirationem dignum infelix*) Turic. Flor. Guelf. Eadem in Alm. nisi quod *est admirationem signum*. In recepta habent *esset* pro *est* Goth. Voss. 2, Iens. et edd. ante Gryph. — *Sollitudo*) Camp.; *prosequitur* Guelf.

Nec oratorem) Turic. Flor. Guelf. cum Alm. quod certe legitimi *atque* vestigium non est. Intactum itaque reliqui *ac*, indicium fortasse turbati ordinis; nam magis placeret *persequitur ac macerat oratorem et coquit*. Remanet autem suspicio, in corrupta vetustorum scriptura vestigia esse antiquioris cuiusdam, receptam autem nonnisi correctionibus natam. Spaldingius in schedas haec coniecerat: *Neque enim vim summam dicendi et admiratione dignam infelix — solicitudo persequitur nec oratorem macerat* etc. Displicet tamen haec sententiae inversio « vim d. admiratione dignam solicitudo non persequitur » pro eo quod rectius est in recepta « si vim d. solicitudo persequitur, non est » admiratione digna. » — *Maceret*) Alm.; et *quo quid* Turic. Flor. c. Alm.

fuco purpura, non hoc ipsum iterum per *Si vero* subiici potuit. Haec reputanti statim exploratum esse debuit, scripturam *sulfura* alteram veritatis partem continere. Neque tamen *succinis* ideo, quae in aliquibus libris iuncta illis erant, adhaerescendum erat, cum ob illepidum in aliud genus digressionem, tum ob rem ipsam; nam corruptum aliquid aut vile memoratum requirebatur, quale non est succinum; neque pro mangonizato nescio quo succino (vid. Gesn.) succinum ipsum nominaverit Quintilianus. Ita verum sensum haud dubie unicus adhuc Obrechtus repraesentavit, qui coniectura rem assequutus posuit *ut fuco tinctis sulfura*. Iam hoc ipsum alia forma hodie nobis praebent codices optimi levissime tantum ope ceterorum librorum emendati, *fucina* neutro genere, ut in aliis coloribus saepe e. g. in illo Martialis II, 39: *Coccina famosae donas et ianthina moechae*. Quod autem non adhuc lectum est aliis locis adiectivum *fucinus*, neque in Graecis φύκινος, hoc in talibus nullius fere est momenti. Qui enim dixerunt *coccinus*, *crocinus*, *faginus*, φήγινος, σύκινος, eosdem illo abstinuisse nescio qua religione ductus credis? Praesertim quum alia adiectivi a fuco derivati forma huic usui non exstet: nam *fucata* prosa certe oratione aliud sonant. Quod si cui minus probavero, illi sane hoc unum relictum est, ut hoc ipsum *fucatis* e codicum scriptura, parum utique probabiliter, extundat.

77. *Ac macerat*) Vid. not. crit.

macerat et coquit, aegre verba vertentem, et perpen- [78] dendis coagmentandisque eis intabescentem. Nitidus ille et sublimis et locuples circumfluentibus undique eloquentiae copiis imperat. Desinit enim in adversa niti, qui pervenit in summum. Scandenti circa ima labor est: ceterum quantum processeris, mollior clivus ac laetius [79] solum. Et si haec quoque iam lenius supina perseverantibus studiis evaseris, inde fructus illaborati offerunt sese, et omnia sponte proveniunt: quae tamen quotidie nisi decerpantur, arescunt. Sed et copia habet modum; sine quo nihil nec laudabile, nec salutare est; et nitor [80] ille cultum virilem, et inventio iudicium. Sic erunt *magna*, non nimia; *sublimia*, non abrupta; *fortia*, non

— *Verbentem*) Turic. Flor. — *Coaugetandisque*) Flor; *coaugmentandisque* Guelf. Iens. et aliq. post.

78. *Eloquentiae opus*) Camp.; *e. pompis* marg. Basil.

Enim adversa niti) Turic. Camp.; *e. adversanti* Flor.

Suadenti) Flor. Guelf. c. Alm.; *laboret* Iens. Tarv.; *labores* Locat. Ven. — *Mollier clives*) Turic. Flor.; *mollier dives* Alm.; *mollitur dives* Guelf.; *mollietur dives* reliqui ante Gesn. qui primus coniectura assecutus est, quod nunc manifestum e vestigiis optimorum codicum *clivus* scribendum esse. Qui si minus festinanter haec procurasset, ex illo quod ex Alm. iam allatum erat *mollier* comparativum etiam extudisset; quo addito nunc demum locum integritati restituimus: nam durissima et vix latina erat compago: *mollietur clivus, et laetius solum* sc. *fiet*. — *Ac laetius*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp.; *et l.* reliqui.

79. *Quoque haec*) Iens. et post. ante Bad. — *Lenius suprema*) Goth. Voss. 2, et edd. ante Basil.; *levius* vel *laevius suprema* edd. reliqui ante Burm. qui primus nostrum quod nunc firmatur etiam a Turic. Flor. Guelf. — *Evaseris*) Flor.; *everteris* Guelf. marg. Basil.; *evaserit* Iens. et post. ante Obr. — *Off. saepe*) Turic. Flor. Guelf.; *neque laud.* Guelf.

80. *Nimium sublimia*) Iens. et post. ante Ald.; *abruta* Guelf.; *stristicia* Flor. — *Iucunda non lux dissoluta*) Turic. Flor. Apparet scribam autographi

Verba vertentem) I. e. ab omni parte considerantem, ut dicitur *vertere quaestionem* et sim.

Copia habet modum) Heindorfius suspicatur fuisse *habeat*; non quod hic indicativus commodus non sit, sed quod non commode repetatur idem in seqq. *et nitor ille cultum virile* etc. Verissima autem eiusdem est observatio in proximis distinctionem post *magna*, *sublimia* etc. delere iubentis, ut, quod primo ubique loco positum est, instar subiecti sit: *magna erunt non nimia*, et sic porro. BVTT.

temeraria; *severa*, non tristia; *gravia*, non tarda; *laeta*, non luxuriosa; *iucunda*, non dissoluta; *grandia*, non tumida. Similis in ceteris ratio est, ac tutissima fere per medium via, quia utriusque ultimum vitium est.

XI. His dicendi virtutibus usus orator in iudiciis, consiliis, concionibus, senatu, in omni denique officio boni civis, finem quoque dignum et optimo viro et opere sanctissimo faciet: non quia prodesse unquam satis sit, et illa mente atque illa facultate praedito non conveniat operis pulcherrimi quam longissimum tempus: sed quia decet hoc quoque prospicere, ne quid peius, quam

horum codicum per errorem relapsum ad *luxuriosa*, inceptum iam verbum non delevisse. Hinc tamen natum *non luxu dissoluta* in Guelf. (quod notatu dignum ad genesin huius codicis) Ald. Basil. — *Grandia, non tumida*) Sic Goth. Voss. 2; *fortia n. t.* Turic. Flor. (nisi quod hic *tumidia*) Guelf. c. Alm. Iens. Bad.; *fortia n. tumida* Tarv. Locat. Ven.; *plena non tumida* reliqui praeeunte Camp. Quum *fortia* nescio quo corruptionis casu huc venerit, apparet alterutrum certe eorum, quae eius loco leguntur, correctione suffectum esse. Praetuli *grandia* non ideo solum quod esset e scriptis, sed aliqua etiam rei ipsius ratione habita. Nam primum *tumidum* supra etiam X, 2, 16, (ubi haec sunt nostro loco congrua: *fiunt pro grandibus tumidi*, — *fortibus temerarii*, *laetis corrupti* —) cum *grandi* ita compositum habuimus, et VIII, 3, 18 cum *magnifico*, quod idem est. Contra *plenum*, quod XI, 1, 31 opponitur presso et XII, 10, 66 subtili, cognatum vitium Quintiliani certe sermone non *tumorem* habet, sed *redundantiam*. Fateor non satis apparere, cur *grandia* a cognatis illis *magnis*, *sublimibus* etc. tam longe distineantur: sed valeret idem de omni verbo quod tumori recte adiungeres. Quare subnasci possit contra utrumque verbum suspicio, et non inepte proponas *mitia, non timida*, vel si quod aliud commodius timori adiungatur.

Ratio) Omisso est Goth. Iens. et post. ante Basil.

Ac tutissima) Sic Alm. Camp. Obr.; *acutissima* Turic.; *acutissima* Flor.; *tutissima* sine *ac* reliqui. (In Aldinis turbae: *dissoluta; non tumida. S. i. c. r. est plena ac tut.*)

Quod utriusque) Turic. Sed Camp. coniunctionem omittit.

Novi capitis in Flor. Guelf. nulla inscriptio. *Conclusio* Turic. *Quae post finem studia* Goth. Iens. et reliqui.

1. *Senatu nomini*) Flor.; *offero boni cuius* Camp. Mox *ille* bis pro *illa* Turic.

80. *Grandia, non tumida*) Conf. not. crit. Videntur autem *magna* quidem ad res spectare, *grandia* ad oratorem ipsum et ad verba animum patefacientia sive, in tumido, ostentantia. Cf. praeter loca in not. crit. laudata, II, 11, 3; X, 1, 65, 77; XII, 10, 58.

1. *Ne quid*) Cf. not. crit.

2 fecerit, faciat. Neque enim scientia modo constat orator, quae augetur annis, sed voce, latere, firmitate; quibus fractis aut imminutis aetate, seu valetudine, cavendum est, ne quid in oratore summo desideretur, ne intersistat fatigatus, ne quae dicet, parum audiri 3 sentiat, ne se quaerat priorem. Vidi ego longe omnium, quos mihi cognoscere contigit, summum oratorem, *Domitium Afrum* valde senem, quotidie aliquid ex ea, quam meruerat, auctoritate perdentem: quum agente illo, quem principem fuisse quondam fori non erat dubium, alii, quod indignum videatur, riderent, alii erubescerent: quae occasio fuit dicendi, *malle eum de-*

ric. Flor. Guelf. Exc. Sant.; *prodito* Guelf. Pro illis autem *non conveniat* Turic. Flor. Guelf.; *non quod eandem*; ex Alm. *Inq eandem*, mira varietate. — *Qua long.*) Turic. Flor. Guelf.; *perspicere* Guelf.; *ne quid id* Iens. Tarv.; *ne quis id* Locat. Ven. Valde placeret *ne qua id.* — Mox *faciet* Flor.

2. *Non interstat*) Turic. Flor. Guelf. (hic *inter stat*). In Exc. Sant. *interstat* solum notatum; *non intersistat* Goth. et edd. ante Ald. acc. Bad. — *Neque dicet*) Turic. Guelf.; *nec quae d.* Goth. Iens. (tac. Gesn.) et post. ante Ald. acc. Bad.; *nec quae dicat* Camp. — *Aud. sententia*) Turic. Flor. Guelf.; *nec se* Turic. Flor. Guelf. e. Bodl. Goth. et edd. Ald. acc. Bad. — *Queratur perire*) Goth. Voss. 2, Iens. et post. ante Ald. acc. Bad. Obr. Rollin.; *queratur peiorem* Ald. Colin.; *quaeratur* (sic) *priorem* Basil. 1541; *queratur priorem* Gryph. (1544) Stoer. Chouet. Leid. Gibs.

3. *Vide ego*) Flor.; *vidi eo* Camp.; *afrae* Flor.; *quod mer.* Flor. — *Aliquid indignum*) Flor.; *aliquod i.* Guelf.; *alii i.* Camp. — *Videbatur* Ald. et post. ante Obr.

Occasio alio fuit) Turic.; *o. illo f.* Flor. e. Alm.; *o. aliis f.* Camp.; *o. illi f.* Guelf. e. Goth. Voss. 2. Iens. Tarv. Basil.; *o. illis f.* reliqui (edd. tantum, duce Merula) praeter Obr. qui mediam vocem omisit. Eum autem nos sequuti sumus; non quod nimium ei fideremus, sed propriis rationibus ducti. Nam eum vulgata, per se inepta (qui enim sunt *illi*? ridantes? erubescentes? utri-

2. *Ne se quaerat*) « Id est desideret, sentiat se immutatum et plane alium. Illustrarunt hanc formulam laudati hic Burmanno Graevius Lectt. Hesiod. c. 9, Bronkh. ad Tib. II, 3, 26; Barth. ad Stat. Achill. II, 211. Ceterum » (vid. nos ad XII, 10, 48) « quod suadet hic Fabius aliis, id se fecisse ipsum testatur II, 12, 12. » Gesner.

3. *Quod indignum videatur*) Conf. II, 16, 1: *quidam — invehi solent, et, quod sit indignissimum, — utuntur.*

Malle — desinere) « Sen. Controv. I, 8: *Optimus virtutis finis est, antequam deficias desinere.* » Spald.

ficere, *quam desinere*. Neque erant illa qualiacumque mala, sed minora. Quare antequam in has aetatis veniat insidias, receptui canet, et in portum integra nave perveniet. Neque enim minores eum, quum id fecerit,

que?) nullaque auctoritate nitens, abiicienda esset; nihil tamen porrigebant meliores libri, quod eius loco sufficei posset. Nam putidum esset, *aliis* scribendo tertium quasi genus addere duobus quae praecedunt. Neque ullo modo, si *illi* scribamus et mox cum Guelf. Exc. Sant. *enim* pro *eum*, credibile est, haec ipsum Afrum mira pertinacia dixisse, quum scilicet videret alios ridere, alios erubescere. Admodum autem probabile est ceteras scripturas omnes prodiisse ex una *alio*, quae mihi quidem videtur nata ex illo *at* appicto olim his *fuit dicendi* sive ob aliam quam nunc ignoramus scripturae varietatem (cf. XII, 10, 44) sive ob illam quae est in Goth. *fuit dicendo*. Pro *malle* autem *male* Camp. Mox *quam de se venire* Turic. Flor. Guelf. c. Alm.

4. *Canet in portui int.*) Turic. Flor. Guelf. (nisi quod *portiu* Flor.; *portu* Guelf.) — *Prosequentur*) Sic Flor. Camp. Basil. Gryph. (1536 non 1544) Obr.; *persequentur* Turic. Guelf. c. Vall. Alm. Goth. Voss. 2; *sequentur* reliqui praeeunte Iens. Apta quidem simplex forma et Quintiliano familiaris de iis quae sponte proveniunt aut facile fiunt (vid. X, 2, 26; XII, 9, 18); hic tamen, ubi scriptura eam nullus firmat, retinere non debui. Neque *prosequi* male fructus dicuntur, qui e vita publica decedentem quasi comitentur nec in otio deserunt. Cf. I, 1, 36; I, 11, 19; VI, 2, 30. — *Aut* ante *ut* om. Voss. 2, Iens. (tac. Gesn.) et post. ante Basil. qui *aut* habet, omisso *ut*.

Neque — qualiacumque mala, sed minora) Mala hic sunt illae irrisiones et amicorum rubor. Quod non vidit Gedoynus. *Qualiacumque* autem hic notatu dignum. Nam quum alias imminuendi potestatem in hac formula agnoscere videmur (vid. 74 et 75); hic intensionem manifestam habemus. Enimvero re vera neque minuit illa, neque auget: non enim quantitatis est, sed qualitatis: sed ubique in *deterius* vergit. Ita ad pessima etiam significanda adhibetur. Cic. in Pis. 12: *quum tamen ille, qualiscumque est, qui est ab uno te improbitate victus, collegit ipse se.* Tacit. Hist. IV, 8: *bonos imperatores voto expetere, qualescumque tolerare.* Quod autem ubique in deterius, id malo si affigitur, in peius necessario vergit. Sensus itaque est: «*Neque tamen quae Afer passus est ultima erant illa malorum, sed quae tolerari adhuc poterant. Longe itaque graviora illi, qui est minore ingenio, evenire possunt. Quare*» etc. — In gratiam nunc redeo cum Gedoyno, qui hoc uno nomine reprehendi debuit, quod vocem *qualiacumque* non expressit, in ipso sensu me oculatior. «Cependant on ne pouvoit pas lui reprocher qu'il plaidât mal, mais seulement moins bien.» Hunc sensum non effecisset, nisi *mala* adiective et praedicati loco cepisset. Recte ille quidem. Sic pronomen *illa* transit in substantivi vicem, eique adhaeret hoc *qualiacumque*, non iam a pervulgata sua significatione recedens. «Neque illa in quibus deficiebat, qualiacumque fuerint, erant mala, sed minora.»

studiorum fructus prosequentur. Aut ille monumenta rerum posteris, aut, ut L. Crassus in libris Ciceronis destinat, iura quaerentibus tradet, aut eloquentiae componet artem, aut pulcherrimis vitae praeceptis dignum os dabit. Frequentabunt vero eius domum opti- 5 mi iuvenes more veterum, et veram dicendi viam velut ex oraculo petent. Hos ille formabit quasi eloquentiae parens, et ut vetus gubernator litora et portus, et quae tempestatum signa, quid secundis flatibus, quid adversis ratis poscat, docebit, non humanitatis solum

Grasius) Flor. Tum novum *aut* Turic. Flor. inserunt ante *in libras*; nam sic iidem.; *libros* Guelf. — *Destinatur a q.*) Turic. Flor. Guelf.; *destinat a q.* Alm.; *destinabat q.* reliqui praeter Obr. qui non dubium est quin eadem illa, quae in nostris sunt, in Arg. etiam repererit vestigia et inde effecerit *iura*, servato tamen imperfecto, quod nos iisdem indiciis freti Spaldingiique iussu mutavimus. — *Reddet*) Turic. Flor. Guelf. Alm. Iens. (tac. Gesn.) et post. ante Ald. acc. Bad. — *Arte*) Flor.; *artem componet* Camp.; *hos dabit* Flor. c. Alm.

5. *More votorum*) Flor.; *vere dicendi* Turic. Flor. Guelf.; *formavit* Turic. Flor.; *quae* pro *quasi* Turic. Flor. Guelf.; *qua etate pestatium* Flor; *quod adv.* Turic. — *Ratus*) Turic.; *ratum* marg. Basil.; *ratim* Guelf. — *Nam hum.*) Goth. (tac. Gesn.); *amoris* Camp.

4. *Prosequentur*) Vid. not. crit.

L. Crassus — destinat) I. facturum se dicit. Ita senties unice aptum esse hic praesens tempus. Nam quamquam memoriam aliquam sequutus de Crasso ita tradiderit Cicero; addito tamen *in libris C.* ineptum esset tempus praeteritum. Locus autem Ciceronis esse creditur de Orat. I, 42, §. 190. Quamquam ibi de componenda iuris civilis arte loquitur Crassus: ut Quintilianus haec quoque memoria falsus aliquantum immutaverit.

Iura — tradet) Spaldingio placebat illud *reddet* (vid. not. crit.) notum sibi tunc e Guelferbytano tantum: qui non offensus est itaque eiusdem verbi ad superiora *monumenta rerum posteris* relatione. Sane «quaerentibus» iura «tradere» non satis congruum videtur; solentque scriptores, quum duo sensus ad unum verbum referunt, propiori illud magis accommodare quam remotiori. Ita zeugma hic, in verbo *reddere* (cf. I, 10, 47; VIII, 3, 51), non adeo durum sit: et equidem addicentibus nunc optimis codd. plane transeo in Spaldingii sententiam.

5. *More veterum*) Vid. Cic. de Sen. VIII, 9, et nostrum X, 5, 19.

Quid — ratis poscat) «Num *rate* vehetur gubernator? » Spaldingius quaerebat; merito. Nam poëticum huius vocis usum de nave apud bonae notae scriptores non invenias: alterum proprium habes supra X, 2, 7: *ratibus adhuc navigaretur*: adde

communi ductus officio, sed amore quodam operis. Nemo enim minui velit id, in quo maximus fuit. Quid porro est honestius, quam docere quod optime scias? Sic ad se Coelium deductum a patre Cicero, profitetur: sic Pansam, Hirtium, Dolabellam in morem praeceptoris exercuit quotidie dicens audiensque. Ac nescio 7 an eum tunc beatissimum credi oporteat fore, quum iam secretus et consecratus, liber invidia, procul contentionibus, famam in tuto collocarit, et sentiet vivus eam, quae post fata praestari magis solet, venerationem, et quid apud posteros futurus sit, videbit. Conscius 8 sum mihi, quantum mediocritate valui, quaeque antea scierim, quaeque operis huiusce gratia potuerim inquirere, candide me atque simpliciter in notitiam eorum, si qui forte cognoscere voluissent, protulisse. Atque id viro bono satis est, docuisse quod sciret. Ve- 9

6. *Honestus*) Flor.; *vero* pro *Cicero* Turic. Flor. c. Alm. — *Do tabellam*) Turic. Deinceps *in* om. Turic. Flor. Guelf. c. Alm.

7. *Eum turbatissimum*) Flor. Guelf. Exc. Sant.; *fore* om. Iens. (non Goth. err. Gesn.) et post. ante Ald. — *Procul cont.*) Sic Turic. Flor. Camp. c. Alm. Reliqui *a* inserunt.

Fama) Turic. Iens. et post. ante Bad.; *collocavit* e Iens. enotavit Gesn. sed in meo ex. liquido legitur *r*. — *Et sententia et vivos*) Turic. Flor.; *et sententiat vivas* Camp.; *et sententia vivus* Alm.; *et sentiat et vivus* Guelf.; *et sentiat v.* reliqui. Nostra est e certa Gesneri emendatione. — *Ea quae*) Flor.; *facta* Turic. Flor.; *solet et* Flor. Guelf. Camp. — *Videbat*) Guelf.

8. *Opere h. gratie*) Camp.; *ac simpl.* Guelf.

Protulissent) Flor. Guelf. — *Quod sciret*) Sic Turic. Guelf. Camp.; *scieret* ex Alm.; *scierit* reliqui, quod legitimum non credo. Alia enim ratio est verbi *scierim* in praecedentibus, ubi sermo finitus erat « docui et quae *antea* scivi, » et quae — potui. » Hic autem sermo finitus est « docuit quod sciebat. »

VI, 3, 96; III, 8, 23. Verissima itaque mihi quidem videtur eiusdem Spaldingii emendatio: *quid — ratio poscat*.

6. « De *Coelio* ad Ciceronem a patre deducto vid. Cic. in Orat. pro eod. c. 4. De *Hirtio*, *Pansa*, *Dolabella* discipulis suis ad Fam. IX, 16 », (quamquam nihil ibi de Pansa) « et al. » Gesner. Cf. de iisdem nostrum VIII, 3, 54. Suet. de clar. rhet. non procul ab initio; Sen. Controv. I Prooem.

8. *Atque*) « An *atqui*? Vid. IV, 2, 10, not. crit. ». SPALD.

Quod sciret) V. not. crit.

reor tamen, ne aut magna nimium videar exigere, qui eundem virum bonum esse, et dicendi peritum velim; aut multa, qui tot artibus in pueritia discendis, morum quoque praecepta, et scientiam iuris civilis, praeter ea quae de eloquentia tradebantur, adiecerim: quique haec operi nostro necessaria esse crediderint, velut moram rei perhorrescant, et desperent ante experimentum.
10 Qui primum renuncient sibi, quanta sit humani ingenii vis, quam potens efficiendi quae velit: quum maria transire, siderum cursus numerosque cognoscere,

9. *Exire*) Flor. superscripto e solo; *quae eundem* Goth. (tac. Gesn.); *esse dicendi* Camp.; *aut iecerim* Flor. — *Qui quae haec operi*) Guelf.; *quique operi* Iens. Tarv.; *quaeque op.* Ald. Bad. Basil. Gryph. — *Crediderint*) Sic liquido Turic. Ediderunt autem ita Obr. Bip.; *crediderim* reliqui. — *Velut morum rei*) Turic. (sed suó more *velud*) Flor.; *v. mox rei* ex Alm. litera *x* nata ex simili terminationis *rum* compendio; *v. pondus r.* reliqui praeter Obr. qoi dedit *velut remoram perhorr.* ita sine dubio e coniectura corrigens eandem in Arg. inventam scripturam, quam vetusti nostri exhibent, quamque nos simplicius multo emendare non dubitavimus. — *Et desperent*) Sic Turic. Flor. (sed hic *desperet*) Guelf. Camp.; *ac d.* reliqui.

10. *Experimentum. Tum qui primum*) Turic. Flor. (nisi quod hic *tu qui*) Guelf. Exe. Sant. Camp.; *experimentum. Hi pr.* Alm.; *e. namque pr.* Goth. Voss. 2; *e. namque qui pr.* Iens. Tarv.; e. *Sed hi pr.* ex emend. Merulae reliqui, exc. Obr. qui nostram, quam manifesto indicant libri optimi. — *Quantum*) Flor. *Humani generis* Alm, Iens. et edd. post. ante Stoer. acc. Gibs. *Demetiri* Flor. Camp. *Minores et d.* Guelf. Voss. 2, Goth. Iens. (tac. Gesn.) et post. ante Bad. *Cogitant* Guelf. *Quamquam* Guelf. c. Voss. 2.

9. *Aut multa*) Repete nimium. Totam autem hanc paragraphum facilius mente capias ita sensus contrahendo: «Vereor, ne nimium videar exigere, quique haec necessaria crediderint, desperent».

Moram rei) Sic *mora* passivo significatu genitivo iungitur haud raro. Cic. Verr. V, 64, §. 165: *crudelissimi taeterrimique iudicii aliquam parvam moram — afferre;* 166: *ut non effugium, ne moram quidem mortis;* pro Rab. perd. 3, §. 8, *quum ad iudicii moram excusatio quaereretur.* Flor. IV, 9, *scopulus et nodus et mora securitatis publicae Antonius.*

10. *Renuncient sibi*) « Cogitent, considerent, ad animum revocent » sic Gesner. in Thes. non immerito observatu dignum hunc usum dicens, cuius simile aliunde nondum allatum est. Nam aliis quoque non *renunciatur* nisi quod nesciunt. Hinc neque illud satisfacit, quod annotavit Spaldingius, esse pro *respondeant.* Quare mihi quidem veritas huius scripturae nondum in tuto est.

mundum ipsum paene dimetiri, minores sed difficiliores artes potuerint. Tum cogitent, quantam rem petant, quamque nullus sit hoc proposito praemio labor recusandus. Quod si mente conceperint, huic quoque parti 11 facilius accedent, ut ipsum iter neque impervium, neque saltem durum putent. Nam id, quod prius, quodque maius est, ut boni viri simus, voluntate maxime constat: quam qui vera fide induerit, facile easdem, quae virtutem docent, artes accipiet. Neque enim aut tam 12 perplexa, aut tam numerosa sunt quae premunt, ut non paucorum admodum annorum intentione discantur. Longam enim facit operam, quod repugnamus: brevis est institutio vitae honestae beataeque, si credas. Natura enim nos ad mentem optimam genuit: adeoque discere meliora volentibus promptum est, ut vere intuenti mirum sit illud magis, malos esse tam multos. Nam ut aqua piscibus, ut sicca terrenis, circumfusus 13

11. *Accendent*) Flor. *Quod peius* Turic. Flor. Guelf. Exc. Sant. *Viri simul* Flor. Guelf.; *voluntatem* Turic. Guelf. *Constant* Turic. Guelf. *Artis* Flor.
12. *Premuntur*) Turic. — *Legem meam facit op.*) Turic. Flor. Guelf. Exc. Sant. c. Alm. — *Instituto*) Flor.; *instituti* Guelf. Mox *intuendi* Flor.; *magis* om. Camp.
13. *Vt atque*) Flor. *Torrenis* id. *Circumfusum* Flor. Guelf. *Cerit* pro *certe*

Artes) Nescio quid acciderit Burmanno accusativum hic videnti et in formula *possum artes* haerenti. *Artes* aliae *minores* illae dignitate nec tantum ingenium sibi poscentes, quamquam *difficiliores* perceptu, *maria transire* etc. *potuerunt.*

11. *Neque saltem*) Vid. ad I, 1, 24.

Easdem) Plane nullam video huius pronominis rationem: nam virtutes nondum memoratae sunt, sed homo. Quare scribendum puto *eas idem*, *quae.*

12. *Quae premunt*) Corrupta itaque scriptura. Neque tamen *petuntur*, quod Obrechtus reposuit, satisfacit: quamquam formam passivam codex optimus nunc praebet. Aptius ad sensum videtur *praecipiuntur*, sicut I, 10, 29, dictum est *praecipere studium* aliquod.

Si credas) Mirum, viros doctos apud Burmannum tantum desudare in mutando verbo convenientissimo. An veriti sunt, christianam esse sententiam? Sed certa est scriptura oppositione verbi *repugnamus*: apteque Gesner. affert illud Socraticum ap. Cic., de Orat. I, 47, *quibus id persuasum esset, ut nihil mallent se esse quam bo-*

nobis spiritus volucribus convenit: ita certe facilius esse oportebat, secundum naturam, quam contra eam vivere. Cetera vero, etiamsi aetatem nostram non spatio senectutis, sed tempore adolescentiae metiamur, abunde multos ad discendum annos habent. Omnia enim bre-
14 viora reddet ordo, et ratio, et modus. Sed culpa est in praeceptoribus prima, qui libenter detinent quos occupaverunt, partim cupiditate diutius exigendi mercedulas, partim ambitione, quo difficilius sit quod pollicentur, partim etiam inscientia tradendi, vel negligentia. Proxima in nobis, qui morari in eo quod novimus, quam discere quae nondum scimus, melius putamus.
15 Nam ut de nostris potissimum studiis dicam, quid attinet tam multis annis, quam in more est plurimorum (ut de his, a quibus magna in hoc pars aetatis absumitur, taceam) declamitare in schola, et tantum laboris in rebus falsis consumere, quum satis sit modico tem-

Flor. *Caetero* pro *cetera* Guelf. *Etiam scietatem* Flor. — *Sed corpore adulescentiam*) Turic. Flor. (nisi quod ex hoc *corpore* tantum affertur) Guelf. marg. Basil. *Motiamur* Turic. *Ad dicendum* Goth. (tac. Gesn.). *Ratio et mundos* Flor. *R. e. mundus* Guelf.

14. *Prima qui libenter detinent occupaverunt*) Turic. Flor. Guelf. c. Alm. *Prima libenter detinentes puerum* Voss. 2; *p. l. detinentibus puerum* Goth. Camp. et edd. ante Obr. acc. Capper. Nostra in marg. Basil. notata ab Obr. primo recepta est. — *Cupiditatem*) Flor. *Divitiis* Flor. Guelf. *Mercedulam* Camp. *Ambitio* Turic. Flor. Guelf. *Quod diff.* Turic. Flor. *Sit* om. Turic. Flor. Guelf. — *Insipientiam*) Turic. Flor.; *insipientia* Guelf.; *inscitia* Goth. (tac. Gesn.) Camp. Ald. Basil. et post. ante Obr. — *Tradenti*) Turic. — *Vel neglegendi*) Turic. Flor. Guelf. (sed hic per *I*). — *Proximam in nobis*) Turic.; *proximam nobis* Camp. — *In eo quod nobis discere*) Turic. Flor. Guelf.

15. *Nam ut de*) Guelf. — *De iis a*) Goth. Iens. (tac. Gesn.) Ald. Sed nostra scriptura digitum intendere videtur in quosdam. — *Partis aetatis*) Turic. Flor. — *Discrimine sed*) Flor. Guelf. In Exc. Sant. *discrimine* tantum notatum.

nos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam.

13. *Cetera*) Respicit ad *prius* illud et *maius* §. 11.

Tempore adolescentiae) *Tempus*, quum opponitur quasi spatio, τὸν καιρὸν significare acute in schedis monet Spaldingius.

15. *De his*) Cf. not. crit.

pore imaginem veri discriminis, et dicendi leges comperisse? Quod non dico, quia sit unquam omittenda [16] dicendi exercitatio, sed quia non sit in una eius specie consenescendum. Cognoscere, et praecepta vivendi perdiscere, et in foro nos experiri potuimus, dum scholastici sumus. Discendi ratio talis, ut non multos annos poscat. Quaelibet enim ex iis artibus, quarum habui

16. *Quae*) Pro *quod* Camp.; *non dico qua* Taric. Flor.; *discendi* Turie. — *Sed quia ima sit eius specie consenescendum* Turic. item Flor. nisi quod hic *in ima*. Sed Guelf. *sed quia uno eius sp. c.* (nisi quod Spald. enotavit tantum usque ad vocem *una*, ut fere suspicer, fugisse illum verbum *sit* post vocem *una*); *sed quia non sit una eius sp. c.* Camp. Colin. Vidov.; *s. q. n. sit eius specie c.* Goth. Voss. 2, Iens. et post ante Basil. qui primus nostram, incertum e cod. an e coniectura. Ipsane Quintiliani verba habeamus, dubium: sed sensum, credo, habemus. Nam vocem *uno* si omittas, *speciem dicendi* dictum sit pro *imagine dicendi*. Quod falsum. *Discriminis* quidem *imaginem* tantum declamationes illae praebebant; sed dicebatur revera. Ita vox *uno*, quae latet etiam in mendo *ima*, recte adoptata est, ut sensu logico, sicut toties, dicta sit *species*: neque abiiciendа vocula *in*, quam firmat Flor. — *Cognoscere et*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. c. Alm. Goth. Voss. 2, et edd. ante Ald. acc. Bad.; *enim* inserunt reliqui, ex Aldi, ut videtur, correctione minime necessaria. — *Praecepti vivendi*) Turic. Flor.; *p. dicendi* Goth. quod alienissimum hinc probat tamen Gesn. — *In forones ex periuri*) Flor.; *in forensibus experiri* Camp.; *possimus* id.

Dicendi rotio) Locat. quod sphalma transiit in posteriores, exc. Ald. Veram omnium codd. scripturam primus restituit Gesn. — *Poscot*) om. Turic. Flor. Guelf.

Quaelibet enim plus ex his partibus) Turic. Flor.; *q. e. plus ex his artibus* Guelf. Camp.; *quantumlibet e. plus ex his a.* Goth. (de *plus* tac. Gesn.); *q. e. plus ex iis o.* Voss. 2, Iens. (de *plus* tac. Gesn.) Tarv.; *q. e. ex iis portibus* Bodl. Andr. Illud *plus* unde irrepserit, non perspicio, nisi natum forte e voce *prius* margini adscripta; vid. mox: sed inter *artibus* et *partibus* fluctuari potest. Praefero tamen *artibus* vel ob relationem ad §. 9. — *Quarum habui*) Sic Turic. Flor. Guelf. c. Goth. Voss. 2, Iena. Tarv.; *prius* inserunt reliqui. — *Contrahis s.*) Flor. — *Non est*) Om. Turic. Flor. Guelf. cum Alm. Voss. 2, Goth. Iena. Sed Camp. Tarv. Ald. solum *non* omittunt. Goth. autem et Camp.

Comperisse) Ignotum mihi hac *addiscendi* potestate verbum. An fuit *combibisse*?

16. *Cognoscere*) Rollinus adiectum aliquid desiderabat; cui Burmannus non dubitabat tradere sequens *praecepta*: adeo nulla interdum viris illis doctis cura fuit vel simplicissimarum verba ordinandi legum. Verum bene *cognoscere*, quod spectat *rerum* in vita *cognitionem* (§. 17), absolute primum positum est, quo efficacius opponatur usui *declamitandi*, *exercendi*, et omni scholasticae vitae.

mentionem, in paucos libros contrahi solet: adeo infinito spatio ac traditione opus non est. Reliqua est, 17 quae vires cito facit, consuetudo. Rerum cognitio quo-

modo *finito:* scilicet sic sensui medentes. Equidem quo casu duae voculae, quibus tamen sensus carere plane nequit, exciderint nescio: nisi fuit forte olim *non opus est*, sigla autem ō absorpta est a voce *opus*. Mox pro *consuetudo* Turic. Flor.; *confetitur* c. Alm.; *conficitur* Guelf.

Adeo — opus non est) Cave *ideo* reponas, quod fecit Badius, vel, quod peius etiam, *adeo* pro *ideo* dictum existimes, quod commissum est in indice Gesneriano non in hoc tantum loco, sed in longe faciliori §. 12. *Adeo — est* in tali compositione valet *adeo certum est, — esse*. Cf. I, 12, 7, *Adeo facilius est multa facere, quam diu.*

17. *Rerum cognitio* etc.) Totus hic locus impeditus et valde incertae adhuc est scripturae. Apparet proxime superiora respicienti, Quintilianum ea quae scholarum sunt, disciplinam et exercitationem, secernere ab iis quae sunt insequentis vitae, rerum cognitione, studio, usu. Scholastica non ita longi temporis esse praedicat; improbat diutinam illam exercitationem (§. 15, 16); et ne quis obiiciat, ipsas artium disciplinas multum temporis absumere, haec verba addit: *Discendi ratio* etc. Iam rerum cognitionem vel sine studio adipiscimur usu quotidiano: concedit tamen Qu. opus esse simul assidua lectione. Hic itaque statim offendor illo *et tamen quum multorum —!* Sentis enim, hoc non esse ex sermone quo respondeatur illi querelae. Fatentis et mox responsuri erat simplex *tamen*. Quare quum aliquot libri, minoris sane illi auctoritatis, omittant voculam *quam*; vide an leviorem alteram *et*, post similem vocis proximae exitum, itidem eiicere liceat. Mox «lectio librorum, *quibus* ab historicis et ab oratoribus exempla petuntur» habet aliquid scabri; quod tamen non urgeo. Illud autem, quod «*rerum* cognitio» complecti dicitur «exempla *rerum*» et «exempla *dicendi*», gravius videtur; ita tamen ut hoc etiam solitae nostri in talibus negligentiae condonem. *Res* enim priori loco *penum* omnium eorum significant, quae post ipsam oratoris institutionem historice, ut nos loquimur, discit idem, et in his etiam multifaris, quae apud oratores prostant, *dicendi* exempla, quae per se *rebus* angustiori sensu recte opponuntur. Sed omnium impeditissima sunt verba «Philosophorum — — omnia», quae in scriptis, quos quidem novimus, libris non ita leguntur. Quare Obrechtus quidem e codicum scriptura solum *ne* vel *non* omittens ita reposuit: *Philosophorum — opiniones, sicuti alia, velimus legere, quod quidem potest, omnia: sed breve nobis tempus nos facimus.* Quae ratio quot titulis displiceat, ne longus sim, exponere supersedeo. In recepta quidem, si ab his «sicuti alia, velimus» recedas, cetera tam bene congruunt, ut, quamvis verba *necessarium est e scripto* nullo allata sint, et haec *quae — possumus* Merulae videantur deberi, tamen ex meris virorum non sane doctissimorum coniecturis haec conflata credere non sustineam. Enimvero solet levissimus ille homo, quo-

tidie crescit, et tamen quam multorum ad eam librorum necessaria lectio est, quibus aut rerum exempla ab historicis, aut dicendi ab oratoribus petuntur. Philosophorum quoque consultorumque opiniones, sicuti alia, velimus legere necessarium est. Quae quidem possumus omnia: sed breve nobis tempus nos facimus. Quantulum enim studiis impartimur? Alias horas va- 19 nus salutandi labor, alias datum fabulis otium, alias

17. *Tamen multorum*) Omisso *quam* Goth. Voss. 2, Camp. et edd. ante Obr. — *Ad eam*) Sic Turic. Flor. Goth. (tac. Gesn.) Camp.; *ad earuas* Guelf.; *ad eas* reliqui.

Necessario lectio) Flor. — *Historiis*) Toric. Flor. Guelf.; *hystoreis* Camp. — *Opinione*) Flor. Guelf. — *Velimus legere ne quod quidem potest omnia*) Turic. Guelf. Goth. Iens. (err. Gesn.); *v. l. ne quidquod potest o.* Voss. 2.; *v. l. non* (Alm. *n*) *quod quideas potest o.* Flor. c. Alm.; *v. l. necessarium est quod quidem potest o.* Camp. Tarv. Vulgata in Locat. primum comparet corrigente Merols. — *Fecimus*) Turic. Flor. Alm. Guelf. Voss. 2, Goth. Ieus. (tac. Gesu.) et post. ante Gryph. 1544. Receptam solus e vetustis Camp. habet.

18. *Partimur*) Turic. Flor. Goth. Camp. Locat. Ven. Ald.; *patimur* Guelf. Ieus. Tarv.; *impertimur* Bad. Basil. Obr. Nostrum in Gryph. primum invenio, neque servare dubito, quum *a* sit in scriptis omnibus, et aliunde quoque nota forma. *Varius* Camp. *Saltandi* Guelf. *Adiciet ut* Turic. Flor. Guelf. (sed hic per *ji*). — *Traiam peregrines rura*) Turic. Flor.; *traiam peregrinatio iura* Guelf.; *Traiani peregrinatio iura* Goth. (non plene Gesn.) Voss. 2; *terrarum peragratio rura* Camp.; *iura* habent etiam Vall. Iens. et post. ante

ties manifesta menda e notissimis exemplis corrigit, ita loqui, quasi ex ingenio haec depromat. Quare e scriptis libris derivata haec omnia credo. In reliquis autem emendandis a vero proxime, iudice me, abest Gesner. proponens *si uti alias velimus*. In qua ratione una vox *alias* non recte adhibita videtur. Quare aut *aliquando* legendum aut plane delendum *alia*, quod eodem quo toties modo irrepserit; cf. not. crit. ad §. 3. Neque hoc «opiniones legere» admodum placet. Quare ope optimorum codd. Flor. et Guelf. ita fortasse scribendum: *Philosophorum quoque consultorumque opinione si uti velimus, legere necessarium est. Quae* etc. In illis autem *sed — nos facimus*, pronomen *nos* fortiter pronuntiandum; est enim pro *ipsi*. Plane nullam rationem haberet hoc *nos*, si non vera esset in proximis scriptura *quae — possumus*.

18. *Impartimur*) V. not. crit.

Salutandi labor) Nota res de salutationibus Romanorum, quae mane fiebant in atriis potentiorum.

Datum fabulis otium, praesertim ante spectaculorum mentionem, de theatro intelligi nequit. Referri possit ad inanem nugalemque, qualis hodieque viget, lectionem, collato Cic. de Fin. V, 19: *Quid, quum fictas fabulas, e quibus utilitas nulla duci po-*

spectacula, alias convivia trahunt. Adiice tot genera ludendi, et iusanam corporis curam; trahat inde peregrinatio, rura, calculorum anxiae sollicitudines, multae causae libidinum, et vinum, et flagitiosus omni genere voluptatum animus: ne ea quidem tempora 19 idonea, quae supersunt. Quae si omnia studiis impenderentur, iam nobis longa aetas et abunde satis ad discendum spatia viderentur, vel diurna tantum computantibus tempora: et noctes, quarum bona pars omni somno longior est, adiuvarent. Nunc computamus annos, non quibus studuimus, sed quibus viximus. Nec

Ald. — *Ansia sollicitudine*) Turic. Flor.; *eam* pro *causae* Turic. Flor.; *causa* Voss. 2. — *Flagitiis omni*) Turic. Flor. (nisi qood hic —*tus*) Guelf. Iens.; *flagitiosis* o. Goth. (tac. Gesn.) Voss. 2, Camp. (qui tamen mox *animus*) Tarv. et post. ante Bad.; *animis* Turic. Flor. Guelf. Goth. Voss. 2, Iens. et post. ante Bad. Nostram (*flagitiosus — animus*) Badius primus e Vall.

19. *Impedirentur*) Guelf. *Aetatis* et Flor. Camp.; *dicendum* Iens. Tarv. — *Vt diuturna — tempora, ut noctes* Turic.; *et diuturna — temporet ut n.* Flor.; *ut diuturna — t. at n.* Guelf. Camp.; *ut d. — t. aut n.* Goth.; *et d. — t. at n.* Iens.; *et d. — t. et n.* reliqui inde a Tarv. E Voss. 2, *ut diurna* affertur tantum. Nostrum e coniectura, quum toties *vel* et *ut* in codd. permulata sint, vulgata autem ob continuatum illud sensu diverso et ferenda non videatur. — *Computationibus*) Goth. Voss. 2. *Vna pars* Goth. *Est* om. Guelf. Goth.

20. *Nec viros in geometre*) Turic. Flor.; *geometri* Guelf. *Viam* Flor. *Quantumlibet* Goth. (tac. Gesn.). *Plura dicendi* Turic.; *pluras dicendi* Flor. —

test, cum voluptate legimus. Sed unice vera videtur de *confabulationibus* interpretatio. Petron. 39 init, *Interpellavit tam dulces fabulas Trimalchio.* Plin. Ep. VIII, 18, *Habes fabulas urbis.*

Trahat) Maiores olim distinctiones ante hoc verbum et post vocem *animus* ponebantur. Sed *trahat* protasin esse eorum quae sequuntur *ne ea quidem* etc. Gedoynus recte, opinor, vidit. Equidem praecedentem quoque imperativum eidem protasi inclusi.

Rura) Negabat Burmannus studium ruris honestissimum inter occupationes vanas et inutiles poni potuisse. Quasi non plurimi Romanorum solius voluptatis desidiaeque causa rus secessissent.

Calculorum — sollicitudines: cura peculii, fenus etc.

Ne — supersunt) «Propter habitus malos desidiamque nihil agendo contractam, et perturbationes animi, vel negotia adeo orta ex his, quae enumerata sunt». Gesner.

19. *Quae — omnia*) Vix opus observare, haec non ad proxima illa «quae supersunt tempora» referenda esse, sed ad omnia quae praecedunt.

Vel diurna) Vid. not. crit.

vero si Geometrae et Grammatici ceterarumque artium professores omnem suam vitam, quamlibet longa fuerit, in singulis artibus consumpserunt, sequitur ut plures quasdam vitas ad plura discenda desideremur. Neque illi didicerunt haec usque in senectutem, sed ea sola didicisse contenti fuerunt, ac tot annos in utendo, non in percipiendo exhauserunt. Ceterùm ut de *Homero* 21 taceam, in quo nullius non artis aut praecepta, aut certe non dubia vestigia reperiuntur; ut *Eleum Hippiam* transeam, qui non liberalium modo disciplinarum prae se scientiam tulit, sed vestem, et annulum, crepidasque,

In utendo) Om. Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. de hoc Gesn.) Camp. et edd. ante Bad. qui tacite nostrum e Vall., ut videtur, reposuit.

Praecipiendo) Iens. et post. ante Ald.

21. *Aut praecepta*) Sic Iens. et post. ante Ald.; *aut perfecta* reliqui (*ut perf.* Flor.) cui scripturae quid praeter auctoritatem librorum faveat, plane non video. *Artem perfectam*, artis *perfectum exemplum* novi; sed *perfecta vestigia*, quae plus quidem sint quam *non dubia vestigia*, merae sunt nugae. Manifestissimum itaque hic habemus exemplum optimae scripturae in antiquis illis editionibus servatae, cuius in nostris codicibus nullum vestigium. Nam *praecepta* tantum non omnium doctrinarum apud Homerum reperiri quis veterum non dixit? — *Aut certa*) Turic. Flor. Guelf. — *Helum*) Flor. Guelf. Exc. Sant. Voss. 2, Goth. Iens. (tac. Gesn.) et post. ante Ald. *Elium* Camp. *Aeleum* Ald. — *Qui non*) Om. Turic. Flor. Guelf.

Scientiam prae se) Camp.; *per se* Alm. Goth. Voss. 2, et aliq. edd. ap. Burm. — *Crepidas quoque omnia tullit manu*) Turic. Flor.; *crepidas quaequa o. tulit m.* Guelf.; *crepidasque quae o. tulit m.* Goth.; *crepidasque quaeque o. m.* Camp.; *crepidas quoque o. tulit m.* Ienson.; *crepidasque quaeque o. tulit m.* Tarv. Locat. Ven. Sed Voss. 2, haec omnia *sed — omnia* omittit; nimirum per homoeoteleuton, quum in eius quoque autographo verbum *tulit* bis legeretur. Nostra in Ald. primum comparet. Non displiceret autem *crepidas quoque, quae — fecerat*: abiectiores enim crepidae. Sed quo casu alterum *tulit* irrepserit, divinare nequeo. — *In usa*) Flor.; *atqui* Camp.; *ad quae* Goth. marg. Basil.; *alteris* Flor.; *opere geret* Turic. cum Alm.; *ope regeret* Flor.; *opere* c. Camp. — *Ullius rei*) Sic Voss. 2, Camp. Ald.; *nullius rei* Goth. Iens. et post. ante Ald.; *inlusire* Turic. Flor. Guelf.; *neve ullius rei* reliqui, tacite praeeunte Badio. Quae scriptura falsum sensum praebet: nam

20. *Plures quasdam vitas*) Cf. XII, 11, 17, 60.

21. *Hippiam*) « Nemini ignotum ex Cic. de Orat. III, 32, luxurie Africana descriptum ab Apuleio Florid p. 546 Elmenh. » Gesner.

Crepidasque) Cf. not. crit.

quae omnia manu sua fecerat, in usu habuit, atque ita se praeparavit, ne cuius alterius ope egeret ullius rei: *Gorgias* quoque summae senectutis quaerere auditores, 22 de quo quisque vellet, iubebat. Quae tandem ars digna literis *Platoni* defuit? Quot seculis *Aristoteles* didicit, ut non solum quae ad philosophos atque oratores pertinent, scientia complecteretur, sed animalium satorumque naturas omnes perquireret? Illis enim haec

non id egit Hippias, ut nullius rei ope egeret; quod ne intelligi quidem recte potest; sed ut in omni re sibi ipse sufficeret. Ita simplicissimum foret reponere *in ulla re*: hoc tamen quum nimium recedere videretur ab illo vetustorum codicum *inlusire*; revocavi principis editionis scripturam, luxatam orationem praeferens et stribligini in vetustis et sensui non senui in vulgatis. Proxime post illud *inlusire* in Turic. legitur *tot quod summa senectutis*, in Flor. Guelf.; *totaque summa s.* in quibus latet ignotum scribis nomen. — *Senectutis quaerere auditores*) Sic Goth. (tac. Gesn.) Voss 2, Camp. Ald. Bad. Obr. *senectutis habet quod quere auditoris* Turic. *sen.* (vacuum hic spatium) *quere auditoris* Flor.; *s. habetque quaerere a.* Guelf.; *s. quaerere auditures* Alm. et aliq. edd. ap. Burm.; *s. hic quaerere auditores* Iens. (tac. Gesn.) et edd. ante Ald.; *s. id q. a.* reliqui inde a Basil. — *Quisque disputari vellet*) Camp. Ald. — *Iubeat*) Flor.; *videbat* Camp.

22. *Platonis*) Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) *fuit* Guelf. — *Quot scilicet*) Guelf. marg. Basil.; *quod saeculis* Camp. Iens. (tac. Gesn.) — *Didicit ait ait non* Turic. Flor.; *aut ad oratores* Camp. — *Onus perquireret*) Flor.; *omnis perquirerent* Guelf. — *Enim*) Om. Turic. Flor.; *illi enim inv.* Camp.

Vllius rei) Vid. not. crit.

Gorgias — iubebat) Sincera nos Quintiliani verba in hisce non habere, patet tum ex mira lectionis varietate, tum ex ipso sententiarum nexu. « Vt do Homero taceam —; ut Hippiam transeam —: Gorgias quoque — ». Quaenam quaeso in Gorgia tanta gravitas, ut illos praeteriens in hunc quasi impetum faciat Qu.? Apparet itaque locum ita constituendum esse, ut Homerum et sophistas transeuntes, in Platonem et Aristotelem deveniamus. Ita ex parte quidem vanam videar Quintiliani manum restituere, si vestigia codicum sequens ita scribam: *ut Gorgiam* (sc. transeam), *qui summae senectutis — iubebat: quae tandem — Platoni defuit? quot seculis Aristoteles* etc. Sed remanent male sarta quaedam. Nam hoc «quaerere, de quo quisque vellet» nimis breviter dictum videtur: neque tamen verbum *disputari*, quod princeps editio inserit, adoptarim: sed illud *habetque a. habet quod*, in vetustis libris conspicitur ante verbum *quaerere*, indicio est, aliter plane haec olim lecta esse; quorum causa ad meliores libros aut ad feliciora ingenia provoco.

22. *Illis enim*) Coniunctio causam

inveniend a fuerunt, nobis cognoscenda sunt. Tot nos praeceptoribus, tot exemplis instruxit antiquitas, ut possit videri nulla sorte nascendi aetas felicior, quam nostra, cui docendae priores elaboraverunt. 23 *M. Censorius Cato*, idem orator, idem historiae conditor, idem iuris, idem rerum rusticarum peritissimus, inter tot operas militiae, tantas domi contentiones, rudi seculo, literas Graecas aetate iam declinata didicit, ut esset hominibus documento, ea quoque percipi posse, quae senes concupissent. 24 Quam multa, immo paene omnia tradidit *Varro*? Quod instrumentum dicendi *M. Tullio* defuit? Quid plura? quum etiam *Cornelius Celsus*, mediocri vir ingenio, non solum de his omnibus conscripserit artibus, sed amplius rei militaris, et rusticae

Forte) Flor. cum Alm. Voss. 2, Goth. et edd. ante Gryph. — *Elaboraruns*) Guelf.

23. *Mense igitur Cato*) Toric. Flor. Praenomen integrum scriptum in edd. inde a Stoer. — *Oratorum*) Camp. — *Peritissimus*) *fuit* libri mei omnes et scripti, et edd. ante Stoer. acc. Gibs. Burm. Revocare verbum non sustineo. Sed vide nu fuerit olim *fuit*, *interque*. Mox *operis* Turic. Flor. Guelf.; *opera* Goth. (tac. Gesn.) Camp. — *Conventionis*) Flor. Camp. — *Graecas*) Om. Turic. Flor. cum Alm.; *ut esse* Flor.; *omnibus* Camp.; *praecipi* Iens. et post. ante Ald.; *possunt* Turic. Flor.

24. *Immo*) Om. scripti et mei et Burm. omnes, et edd. ante Gryph. Carere tamen voce non possum. — *Bene omnia*) Flor.; *varra* id.; *instrumenta* Turic. Flor. Guelf. Goth.; *didicimus tullio* Turic. Flor. Guelf. Goth. (non monente Gesnero de omisso M.) In Camp. mira scriptura haec: *quod quo instrumento in Tullio defuit*, Mox *quis multa* Guelf.; *quod m.* Camp.; *Quam etiam* Guelf.; *de iis* Iens. et post. ante Basil.; *circumscripserit* Camp.; *regi* Toric.; *militari sed* Turic. Flor.; *sed* est etiam in Guelf.; *rustice et praecepta* Turic. Flor.; *rustice etiam p.* Guelf. cum Alm. *rustice p.* Camp. Dixeris *medicinae* mentionem a recentiori homine intrusam. Sed plene omnia leguntur in Goth. certe.

indicat, cur tam immensa sibi videantur quae praestiterint illi.

Sorte nascendi) I. non omni sorte, sed ea qua nascimur.

23. *Contentiones*) « *Accusator assiduus malorum Galbam octogenarius accusavit: ipse quadragies quater accusatus, gloriose absolutus.* Aur. Vict. Vir. ill. 47. Eadem Plut. in vita et Plinius VII, 27. » Gesnerus.

Literas Graecas) « Vid. Cic. Acad. II, 2, (§. 5) et Hieron. Epist. select. II, 12. » Almelovenus.

24. *Celsus*) Cf. X, 1, 124.

etiam, et medicinae praecepta reliquerit? dignus vel 25 ipso proposito, ut eum scisse omnia illa credamus. At perficere tantum opus, arduum; et nemo perfecit. Ante omnia sufficit ad exhortationem studiorum, non cadere in rerum naturam, ut quidquid non est factum, ne fieri quidem possit; tum omnia, quae magna sunt atque admirabilia, tempus aliquod quo primum efficerentur, 26 habuisse. Quantum enim poësis ab Homero et Virgilio, tantum fastigium accepit eloquentia a Demosthene atque Cicerone. Denique quidquid est optimum, ante non fuerat. Verum etiamsi quis summa desperet, (quod cur faciat, cui ingenium, valetudo, facultas, praeceptores non deerunt?) tamen est, ut Cicero ait, pulchrum *in*

25. *Ad perf.*) Guelf. — *Arduum*) Sic Turic. Flor. Guelf. Goth. Camp.; *est* addunt reliqui. — *Perficit*) Turic. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) — *Ad exorcitationem*) Turic.; *ad exercitationem* Guelf.; *ad hortationem* Camp. et, iunctim, Goth. — *Studiorum, non cadere in rerum*) Sic Bad. tacite; inventum, ut videtur, in Vall. et sic Gryph. Gibs. et alii ap. Burm.; *st. capere id r.* Turic. Flor. Guelf. Exc. Sant. cum Alm. (nisi quod ex hoc *caperid id*) Basil.; *st. non cupere r.* Goth. (tac. Gesn.) Voss. 2, (ut suspicor; vid. Burm.) Camp.; *st. non capere r.* Iens. (tac. Gesn.) et post. ante Bad.; *st. non capere id r.* reliqui. Cf. mox 26, *id* pro *in* in Turic. *Non capere* non videtur referri posse nisi ad res nimium magnas, quod hinc alienum; nostram formam habes etiam II, 17, 34: *hoc quoque in naturam rerum cadit, ut duos sapientes aliquando iustae causae in diversum trahant.* — *Eo quidquid* pro *ut q.* Turic. Flor. Guelf.; *nec fieri* Camp. Obr.; *quod* pro *quidem* Guelf. — *Tum — — habuisse*) Sic Camp.; *cum — habuisse* Turic. Flor. Guelf. cum Alm.; *quin — habuisse* Obr.; *cum — habuerint* reliqui, nisi quod *habuerunt* Goth. Voss. 2; *aliqua quo* Turic.; *a. quod* Guelf.

26. *Nam et poëtas ab homero*) Turic. (nisi quod *omero*) Flor. et in rasura Guelf. cum Alm.; *nam et poësis ab H.* Camp. *Nam quantum poësis ab H.* Guelf. (a manu sec.); *vastidium* Flor.; *accipit* Goth. Iens. et post. ante Bas.; *a* om. Turic. Flor. Camp. cum Alm. — *Qui summa*) Turic. Flor. Guelf. (*s* pr. m.); *quod* in Guelf. a sec. m. lacunae inscriptum. — *Praeceptores*) Sic Flor. quamquam per E, cui superscriptum S; *praeceptore* Turic.; *praeceptor* reliqui; *est* om. Camp. — *Pulchrum id secundis*) Turic.; *p. est saeculis* Camp. — *Certisque*) Turic. Flor.

25. *At — perfecit*) Obiectio. *Ante omnia* etc. Responsio.
Non cadere in) Cf. not. crit.

26. *Vt Cicero ait*) Orat. I, §. 4: *Prima enim sequentem honestum est in secundis tertiisque consistere.*

secundis tertiisque consistere. Neque enim si quis Achillis [27] gloriam in bellicis consequi non potest, Aiacis aut Diomedis laudem aspernabitur: neque qui Homeri non, Tyrtaei. Quin immo si hanc cogitationem homines habuissent, ut nemo se meliorem fore eo, qui optimus fuisset, arbitraretur: hi ipsi, qui sunt optimi, non fuissent; neque post Lucretium ac Macrum Virgilius, nec post Crassum et Hortensium Cicero, sed nec alii postea vicerint. Verum ut transeundi spes non sit, ma- [28]

27. *Enim*) Om. Flor. spatio relicto; *inbecillis* Flor. et (per M) Guelf. Camp. cum Voss. 2, Iens. *Imbellis* Tarv. Ven. Ald. *Non possit* Camp. *Neque qui homeri non fuerunt quin* Turic. Flor. Guelf. Goth. cum Alm. Voss. 2, unde per meram, ut apparet, coniecturam Camp. *neque Hesiodi et Theocriti qui Homeri non fuerint. quin* cum Ald. et aliq. ap. Burm. Veram scripturam Iens. primus exhibet, nisi quod *Tyrrei;* veram autem distinctionem Bad.; ut mireris Burmannum alia tentantem. *Qui nimio* Guelf. *Hominem* Flor. *Eoque* Turic. *Fuisse* Turic. Flor. Guelf. — *Hi ipsi*) Sic Turic. Guelferb. Camp.; *ii ipsi* reliqui praeter Iens. et post. ante Ald. qui dant *ii qui ipsi sunt.* Sed *que sunt* Flor.; *sunt* om. Guelf. *lucretio* Flor. *Aut Macrum* Guelf.; *ac Marcum* Camp. cum Voss. 2. — *Nec post*) Sic Turic. Flor. Guelf. Camp. Goth. Iens. (tac. Gesn.) et post. ante Gryph.; *neque post* reliqui. *Ciceronem sed* Turic. Flor. — *Sed nec illi post eos vicerunt*) Turic. Flor. Guelf. cum Alm. (nisi quod ex hoc pro *post* affertur *p* cum lineola inferius transversa, quod alias est *per*); *s. n. alii post eos vicerunt* Bodl. Camp. Andr. Ald.; *s. n. a. postea vicerunt* Goth. Voss. 2, Camp. et edd. ante Ald.

28. *Vt*) Om. Turic. Flor. Guelf. Goth. (tac. Gesn.) Camp. cum Voss. 2.

27. *Sed nec alii postea vicerint*) Haec corrupta esse mirum tot viros doctos non vidisse, certe non dixisse. Nam si verbum *vicerint* commune est praecedentibus etiam; quid? vicerintne revera, indice Quintiliano, aliqui Virgilium et Ciceronem? Sed ne recte quidem haec iunguntur «non fuissent, neque — vicerint.» Quare hoc, opinor, certum est, sententiam absolutam esse in nomine *Cicero*; menteque repetendum *optimus non fuisset.* Ita verba sed *vicerint* futurum tempus spectent. At hic sensus superioribus per *sed* nullo modo annecti poterat. Solum *nec* locum haberet; et quum haec ex parte essent concedentis, ita fere dixisset Quintilianus: « et sic sane neque alii postea vicerint. » Veriora itaque e scripturae varietate exculpenda: quod mihi tamen non successit. Nisi obiectionis forte loco hanc aliquot librorum scripturam admittas: *Sed nec alii post eos vicerunt*: aut, quod haud dissimile vero Boeckhius suadet, *postea hos.* Cui obiectioni respondeatur his verbis *Verum ut* etc. Sed neque illa obiectio, neque haec responsio mihi quidem satisfaciunt. Quare viderint acutiores.

gna tamen est dignitas subsequendi. An Pollio et Messala, qui iam Cicerone arcem tenente eloquentiae, agere coeperunt, parum in vita dignitatis habuerunt, parum ad posteros gloriae tradiderunt? Alioqui pessime de rebus humanis perductae in summum artes mere-
29 rentur, si, quod optimum fuisset, defuisset. Adde quod magnos modica quoque eloquentia parit fructus, ac, si quis haec studia utilitate sola metiatur, paene illi perfectae par est. Neque erat difficile, vel veteribus vel novis exemplis palam facere, non aliunde maiores opes, honores, amicitias, laudem praesentem, futuram, hominibus contigisse: si tamen dignum literis esset, ab opere pulcherrimo, cuius tractatus atque ipsa possessio plenissimam studiis gratiam refert, hanc minorem exigere mercedem, more eorum, qui a se non virtutes, sed voluptatem, quae fit ex virtutibus, peti dicunt.
30 Ipsam igitur orandi maiestatem, qua nihil dii immor-

Ciceronem Guelf. *Tenentem* Flor. Guelf. *Alioquin* Flor. Iens. Tarv. Ald. *Si quid* Camp. Ald. *Defuisset* om. scripti omnes cum Camp.

29. *At si quis*) Goth.; *haec* om. Flor. spatio relicto; *nobis* Turic. Flor. Guelf. — *Opes, honores*) Sic Camp.; *opus h.*; Turic. Flor.; *h. o.* reliqui. *Futurum* Turic. Flor. *Conticessent sint d.* Turic. Flor. Guelf. *Literes essent* Flor. *literescent* Guelf.; *passio* Turic. Flor. Guelf. Exc. Sant. Goth. (tac. Gesn.) Camp.; *voluntatem* Turic. Flor. Guelf.; *quae sit* Flor. *Virtutimus* Flor.; *virtute* Camp. quod placet correcto in superioribus *virtutem*. *Petus dicunt* Flor.; *speties d.* Guelf.; *p. dicuntur* (non *dicantur*, err. Gesn.) Iena.

30. *Dii mortales*) Flor.; *dum mortales* Turic. correctum ita *di imm.* a man. sec. quod unum fere praeter exigui quaedam momenti in seqq.) secundae manus in libris posterioribus vestigium, nisi quod paulo ante eadem manus

28. *Si, quod optimum fuisset, defuisset*) Haec mendosa esse omnes agnoverunt. Sed neque Obrechti scriptura *effecissent*, neque Rollini Gesnerique coniectura *defecisset* sensum aptum praebent. Immo opera omnis perdita in hoc verbo emendando, quod e sola nescio cuius coniectura in Iensonianam venit. Hoc itaque eiecto facile me persuasurum intelligentibus spero legendum *si, quod optimum, idem ultimum fuisset.*

29. *Virtutes — virtutibus*) Vid. not. crit. — Ascripsit Gesner. Ciceronis locum Off. III, 33: *Ab Aristippo Cyrenaici atque Anniceri philosophi nominati omne bonum in voluptate posuerunt, virtutemque cen-*

tales melius homini dederunt, et qua remota muta sunt omnia, et luce praesenti ac memoria posteritatis carent, toto animo petamus, nitamurque semper ad optima: quod facientes, aut evademus in summum, aut certe multos infra nos videbimus.

31 Haec erant, Marcelle Victori, quibus praecepta dicendi pro virili parte adiuvari posse per nos videbantur: quorum cognitio studiosis iuvenibus si non magnam utilitatem afferet, at certe, quod magis petimus, bonam voluntatem.

vitiosum *exigege* (quod est etiam in Flor.) correxit *exigere*. — *Muta sunt*) Om. Turic. cum Alm. Goth. Voss. 2, (non Locat. certe non in meo exemplo: vid. Burm.) *sunt* solum om. Flor. Guelf. Camp. *Lucent pr.* Turic. Flor. — *Ac mem.*) Sic Turic. Flor. Guelf.; *et m.* reliqui. *Tota* Flor. *Autem vademus* Flor.; *aut vademus* Guelf.; *autem ev.* Camp.; *multa* Guelf.

31. *Haec meus vitori*) Turic. sed a m. sec. correctum *habes*. Sed in Flor. ita: *Haec erat ms. vitori*. Reliqui *Habes M. V.* Nostra e manifestis codicum vestigiis. Pro *Marcelle* autem Guelf. in rasa charta solum M. a manu recentiori; *mi Victori* Camp.

suerunt ob eam rem esse laudandam, quod efficiens esset voluptatis. Quibus obsoletis floret Epicurus eiusdem fere adiutor auctorque sententiae.

INSTITVTIONIS ORATORIAE ET VOLVMINIS QVARTI FINIS

FACVLTATE OBTENTA.